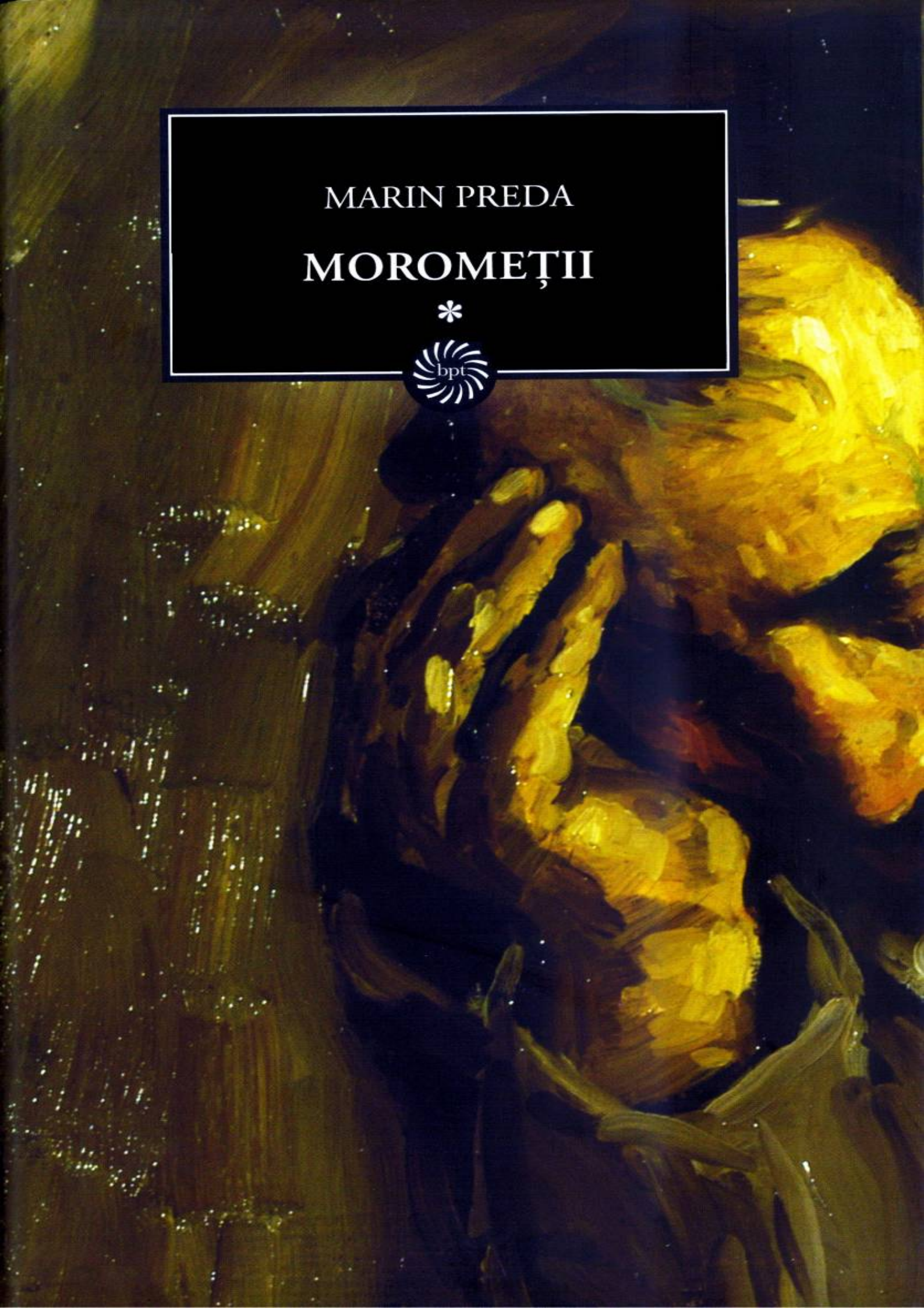

MARIN PREDA

MOROMEȚII

*

bpt

MARIN PREDA

MOROMEŢII

I

Prefaţă de Eugen Simion

Tabel cronologic de Teodora Dumitru

Textul actualei ediţii este reprodus după
Marin Preda, *Moromeţii*, ediţia a IV-a revăzută şi adăugită,
volumul I,
Cartea Românească, Bucureşti, 1975

CUPRINS

PARTEA ÎNTÂIA

- I
- II
- III
- IV
- V
- VI
- VII
- VIII
- IX
- X
- XI
- XII
- XIII
- XIV
- XV
- XVI
- XVII
- XVIII
- XIX
- XX
- XXI
- XXII
- XXIII
- XXIV
- XXV
- XXVI
- XXVII
- XXVIII
- XXIX

PARTEA A DOUA

- I
- II

III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
XVI
XVII
XVIII

PARTEA A TREIA

I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
XVI
XVII
XVIII
XIX
XX
XXI
XXII

XXIII
XXIV
XXV
XXVI
XXVII
XXVIII

Prefață

CRONOLOGIE

PARTEA ÎNTÂIA

I

În Câmpia Dunării, cu câţiva ani înaintea celui de-al Doilea Război Mondial, se pare că timpul avea cu oamenii nesfârşită răbdare; viaţa se scurgea aici fără conflicte mari.

Era începutul verii.

Familia Moromete se întorsese mai devreme de la câmp. Cât ajunseseră acasă, Paraschiv, cel mai mare dintre copii, se dăduse jos din căruţă, lăsase pe alţii să deshame şi să dea jos uneltele, iar el întinsese pe prispă o haină veche şi se culcase peste ea gemând. La fel făcuse şi al doilea fiu, Nilă; intrase în casă şi după ce se aruncase într-un pat, începuse şi el să geamă, dar mai tare ca fratele său, ca şi când ar fi fost bolnav. Al treilea băiat, Achim, se furişase în grajdul cailor, se trântise în iesle să nu-l mai găsească nimeni, iar cele două fete, Tita şi Ilinca, plecaseră repede la gârlă să se scalde.

Rămas singur în mijlocul bătăturii, Moromete, tatăl, trăsese căruţa sub umbra mare a celor doi salcâmi de lângă poarta grădinii şi apoi ieşise şi el la drum cu ţigarea în gură. Părea de la sine înţeles că singură mama rămânea să aibă grijă ca ziua să se sfârşească bine.

Moromete stătea pe stănoaga podiştei şi se uita peste drum. Stătea degeaba, nu se uita în mod deosebit, dar pe faţa lui se vedea că n-ar fi rău dacă

s-ar ivi cineva… Oamenii însă aveau treabă prin curţi, nu era acum timpul de ieşit în drum. Din mâna lui fumul ţigării se ridica drept în sus, fără grabă şi fără scop.

— Ce mai faci, Moromete? Ai terminat, mă, de sapă?

Iată că se ivise totuşi cineva. Moromete ridică fruntea şi îl văzu pe vecinul său din spatele casei apropiindu-se de podişcă. Se uită numai o dată la el, apoi începu să se uite în altă parte; se vedea că nu o astfel de apariţie aştepta. „…Pe mă-ta şi pe tine, chiorule!” şopti atunci Moromete pentru el însuşi, ca şi când până atunci ar mai fi înjurat pe cineva în gând şi acum îl îngloba şi pe vecin, fiindcă tot apăruse; după care răspunsese foarte binevoitor:

— Da, am terminat… Tu mai ai, mă, Bălosule?

— Am terminat şi eu. Mai aveam un petic dincoace în Pământuri, mi l-au săpat ai lui Ţugurlan… Ce faci, Moromete, te-ai mai gândit? Îmi dai salcâmu’ ăla?

Moromete se uită ţintă la vecinul său înţelegând pentru ce ieşise el la drum şi nu răspunse la întrebare. „Da, am discutat odată să-ţi vând un salcâm! Poate am să ţi-l vând… poate n-o să ţi-l vând… De ce trebuie să ne grăbim aşa!?” părea el să-i spună.

— Dar Victor al tău… El nu mai iese la sapă, Bălosule? Sau de când e voiajor nu-l mai aranjează? zise Moromete. Adică… admitem cazul că fiind ocupat… mai adăugă el.

Vecinul avu bănuiala că aceste cuvinte nu sunt chiar atât de nevinovate cum s-ar fi putut înţelege din glasul cu care fuseseră rostite, dar trecu peste asta.

— Păi de ce zici că nu vreai să mi-l mai dai, Moromete? Că vroiam să ţi-l plătesc…

Drept răspuns, Moromete începu să se uite pe cer.

— Să ţii minte că la noapte o să plouă. Dacă dă ploaia asta, o să fac o grămadă de grâu, Tudore! zise el.

Bălosu nu mai zise nici el nimic; apoi după câteva clipe schimbă vorba:

— Mă întâlnii pe la prânz cu Jupuitu. Zicea că mâine dimineaţă o porneşte prin sat după *fonciire*.

Moromete rămase nemişcat.

— Zice că a primit o dispoziţie, sau un ordin, dracu să-l ia… Că cine are de achitat *fonciire* şi n-o s-o achite mâine, o să le ia din casă.

Moromete se mohorî dintr-odată. Vru să răspundă, dar se ridică pe neaşteptate de pe stănoagă şi sări spre poartă; un cal scăpase din grajd şi vroia să iasă la drum.

— Nea îndărăt, blegule, unde vreai să te duci? strigă omul închizându-i poarta în nas.

Calul nu se sperie însă, rămase cu botul lângă ulucă şi suflă puternic pe nări, apoi, cu dispreţ parcă, se întoarse cu spatele şi începu să se frece de ulucă.

— Nea, n-auzi, surdule!… Tu-ţi adineaurea mătii! strigă Moromete înfuriat.

Calul se opri din scărpinat şi porni nepăsător spre prispa casei unde zăcea Paraschiv. Moromete se luă după el, dar calul nu-l luă în seamă, se opri lângă prispă şi întinse gâtul lângă parmalâc, unde începu să roadă cu dinţii dintr-un drob de sare. Paraschiv ridică fruntea, se uită câteva clipe ca şi când n-ar fi înţeles ce se întâmpla, apoi deodată îi repezi calului cu toată puterea un picior în burtă.

Tot atunci mama ieşi în prag. Avea faţa roşie şi obosită, iar năduşeala îi curgea în şiroaie înnegrite peste obraji şi gât.

— Ilie, unde s-au dus fetele alea? Ce fac eu aici singură? Acu se întunericeşte şi ce mâncaţi?

— Raci o să mâncăm, fă, d-aia te vaiţi tu? răspunse Moromete trăgând calul spre grajd.

Raci nu se găseau nicăieri în apele satului. Tocmai raci, prin urmare, aveau să mănânce la

masă. Femeia se şterse cu deznădejde pe frunte, înghiţi în sec şi pieri în tindă.

— Niculae, unde eşti, mă? strigă Moromete spre grădină.

— Aicea sunt! se auzi un glas de undeva.

— Ce faci acolo? Treci încoace şi ajută-i mă-tii! Te duseşi în grădină să te odihneşti, că până acum stătuşi! Când ţi-oi da una după ceafa, îţi sar mucii pe jos!

Pe poarta grădinii intră un băiat de vreo doisprezece ani. Avea capul gol şi cămaşa de pe el era ferfeniţă. Picioarele goale erau pline de zgârieturi vechi cu urme de sânge închegat cu praf.

— Treci la mă-ta şi vezi ce treabă are! spuse iar Moromete, pornind încet spre grădină.

II

Băiatul se urni de lângă poartă şi intră în tindă. La vatră, femeia se chinuia cu o mână să mestece mămăliga, iar cu alta să prăjească nişte ceapă în tigaie. Alături de vatră, prinsă între două cărămizi, clocotea o oală cu ceva verde înăuntru. Femeia dăduse jos căldarea cu mămăligă şi o mesteca aprig, încercând din când în când s-o ţină pe loc cu talpa piciorului.

— Venişi cu oile, mă? Du-te repede şi prinde-o pe Bisisica… Viu şi eu acum să le mulgem… Să torn mămăliga… Unde sunt fetele alea?

Băiatul se uită la maică-sa şi se întoarse alene îndărăt, fără să spună ceva. Ieşi în curte şi începu să strângă oile spre obor. Câţiva miei săriseră pe prispă şi lingeau sare.

— Câşi, mânca-te-ar câinii! zise el apucând mieii de gât şi făcându-le vânt de pe prispă.

Închise poarta oborului şi rămase între oi tăcut. Oborul era mic şi cele douăzeci, douăzeci şi cinci de oi abia aveau loc să se mişte. Una dintre ele, care stătea alături de băiat, frecă pământul cu copita ei mică şi se culcă încet, suspinând. Era o oaie bătrână şi blândă, care mergea totdeauna în urma cârdului.

— Ai prins-o, mă? Hai mai repede că se răceşte mămăliga!

Băiatul se întoarse nepăsător spre mama lui care intrase în obor cu un căldăroi în mână şi abia se mişcă.

— Hai, Niculae… hai, Niculae! Să nu-ţi dau acum câteva! Unde e Bisisica? Treci s-o prindem, unde te tot uiţi? zise femeia cu un glas moale şi cam îndepărtat, ca şi când ar fi vorbit gardurilor.

— Lovi-o-ar moartea de Bisisica! mormăi Niculae, apropiindu-se de o oaie neagră şi cornută care se pitise într-un colţ şi aştepta nemişcată, ascultând parcă cele ce se spuneau despre ea.

Băiatul se repezi asupra ei şi o apucă de picior; oaia nu se mişcă, dar când îşi simţi piciorul prins zvâcni pe neaşteptate şi-l trânti pe băiat cu burta la pământ.

— Fire-ai a naibii, dacă nu te omor! scrâşni el şi, ridicându-se cu o sprinteneală uimitoare, se repezi iar. De astă dată, el n-o mai scăpă din mâini. Oaia sărea în trei picioare şi gemea greu. Femeia se apropie cu căldarea şi o apucă de celălalt picior, o trase spre buza căldăroiului şi începu s-o mulgă. Niculae o ţinea de coarne şi o izbea cu sălbăticie peste bot.

— Mânca-te-ar lupii să te mănânce! Dacă n-am să te omor într-o zi…

Femeia zise s-o lase în pace, să nu mai dea în ea degeaba. Cum degeaba? Mergea în frunte şi totdeauna târa întreg cârdul în goană peste izlaz şi nu se mai oprea până nu ajungea pe locurile de păscut. Niculae era silit să alerge şi el şi arunca zadarnic cu bulgări spre ea. Când ajungeau pe

mirişte, băiatul cădea istovit de goană pe o brazdă şi plângea în neştire. Uneori o prindea cu ajutorul altor băieţi şi o bătea cu cruzime. Oaia se cuminţea un timp, lăsa alteia conducerea cârdului, apoi iarăşi îşi lua locul. Câteodată, înnebunit, Niculae alerga înaintea oilor aflate în plină goană, despărţea cârdul de oaia bezmetică, o alunga în porumburi cu ciomagul şi o bătea cu bolovani până îl părăseau puterile. Oaia sărea din loc în loc, fugea, se oprea tremurând şi gemea de lovituri. În ziua aceea nu mai alerga, dar a doua zi goana şi chinul băiatului reîncepeau cu prospeţime. Niculae o ţinea minte încă de pe când era noatină.

Într-o iarnă, la Bobotează, venise popa cu căldăruşa şi intrase în obor să stropească oile cu agheasmă. Bisisica – aşa o botezase Achim când o învăţase să împungă ca berbecii – ieşise din cârd şi ridicase fruntea spre popă. Când părintele făcuse semnul crucii zbicind din busuioc, oaia, crezând că e vorba de împuns, se repezise în patrafirul aceluia bestecăind cu corniţele ei mici printre picioarele popii.

— Gata, ai scăpat, zise femeia lovind cu milă spinarea oii, care în tot timpul mulsului tremurase ca frunza. Dă-i drumul, Niculae!

Băiatul îi dădu drumul de coarne, izbind-o în acelaşi timp cu piciorul în grumaz; apoi prinse altă oaie, care cât simţi mâna femeii sub uger, singură se lăsă pe căldăroi şi începu să rumege liniştită.

— Vezi, asta de ce stă?! îngână Niculae, ca şi când cineva ar fi pretins că toate oile seamănă cu Bisisica. Nu ştiu, mamă, dar eu m-am săturat… Eu, le loveşte moartea de oi, îngână el mai departe jelindu-se. Eu nu mă mai duc cu oile… Toată lumea le dă la cioban, numai tata s-a găsit mai breaz să mă trimită pe mine… De ce nu-i spui să le dea la cioban? De două luni de zile nu m-am mai dus la şcoală. Are să mă lase repetent…

— Gata, zise femeia, alta… Hai mai repede că se răceşte mămăliga!…

Niculae prinse altă oaie care nu mai era blândă. El o apucă de bot cu ură şi-i strânse nasul:

— Stai! Ce! O iai pe urmele Bisisichi, fire-ai a naibii!? bolborosi el. Apoi se adresă mamei cu alt glas! Eu spun una şi tu te faci că n-auzi! N-auzi că mă lasă repetent?

— Ce să-ţi fac eu dacă te lasă repetent? Parcă dacă te duci nu te lasă! răspunse femeia cu gândul în altă parte.

— N-auzi că nu mă lasă?! zise băiatul necăjit. De câte ori vreai să-ţi tot spun?

— Ce să-mi tot spui? întrebă femeia cu acelaşi glas îndepărtat şi îmbulzit de alte gânduri. Alta, spuse ea iar. Se vede că nu prea le-ai păscut azi… Asta abia a dat câteva picături!

Niculae, de astă dată, strigă:

— N-auzi, mamă?

— Aud, mă, aud! Spune! răspunse femeia mai apropiat.

— Păi nu ţi-am mai spus? „Tu, Moromete, nu te speria că n-ai cărţi şi că n-ai venit astă-toamnă, eu te trec clasa numai să vii la examen. Să înveţi pentru examen, că nu ţi-am pus note”…

— Păi să te duci la examen, zise femeia, iarăşi cu gândul împrăştiat.

— Cum să mă duc, mamă, dacă n-am învăţat?!

— Păi învaţă! răspunse femeia moale.

— Cum să învăţ?! strigă Niculae deodată atât de indignat şi furios că ridică şi braţele, şi glasul lui de copil răsună ascuţit în liniştea amurgului care începuse să acopere salcâmii.

— Ia şi tu o carte cu oile şi citeşte. Ce vreai să-ţi fac eu? răspunse femeia cu un glas în care răzbătuseră câteva urme de interes.

— Care carte, mamă, care carte? Nici *Citirea* n-a vrut să-mi cumpere tata. De unde să iau, că nimeni nu mi-o dă. Dacă m-ar lăsa să mă duc la şcoală…

Femeia tăcea şi mulgea mai departe oaia.

— Mai e vreuna? întrebă ea apucând altă oaie. Treci şi ţine-o să nu-mi verse laptele, mai spuse ea, strângând căldăroiul între genunchi.

Niculae apucă oaia de gât cu o mână, iar cu cealaltă o atinse pe femeie pe umăr.

— Mamă, spune-i tu lui tata… zise el rugător, dar glasul i se rupse şi scoase un strigăt. Oaia se mişcase şi-l călcase pe o bubă de pe picior cu copita ei mică şi ascuţită. Niculae izbucni pe neaşteptate într-un plâns sfâşietor şi se lăsă jos ca o cârpă.

— Ce e, mă, te-a călcat? întrebă femeia sec. De ce nu te păzeşti? Ţine oaia să nu-mi verse laptele!

La auzul glasului lipsit de milă al mamei băiatul începu să plângă şi mai adânc, perpelindu-se pe jos şi izbind cu pumnii lui mici în pământul afânat de bălegarul vechi al oilor. Femeia prinse altă oaie şi începu să mulgă singură şi tăcută, în timp ce Niculae continua să plângă. Într-o vreme el încetă orice mişcare, se ridică în capul oaselor şi rămase cu coatele pe genunchi. Se simţea că durerea piciorului îi trecuse de mult, el însă plângea mai departe pe genunchi, ca şi când ar fi cântat ceva lung şi deznădăjduit:

— Aaa… aaa…

— Ce e acolo, mă? se auzi din drum glasul lui Moromete. Iar te-a călcat oaia? Taci din gură, că nu-ţi iese maţele.

Femeia tocmai atunci terminase de muls şi pleca din obor. Ea se opri în mijlocul bătăturii şi vorbi cu un glas care îl făcu pe Niculae să se oprească din plâns.

— Lovi-o-ar moartea de vorbă, de care nu te mai saturi, Ilie! Toată ziua stai de vorbă şi beai la tutun şi mie îmi arde cămaşa pe mine. Dacă alţii n-au treabă şi au chef de vorbă… Copilul ăsta plânge aici şi el stă la poartă şi bea tutun. Veniţi de la deal şi vă lungiţi ca vitele… şi eu să îndop singură o ceată de haidamaci…

Paraschiv ridică fruntea şi-o privi pe femeie cu o ură cuibărită în el de pe vremea când mama lui bună murise. Din drum, Moromete se urni spre poartă şi intră în curte tăcut.

— Ce e, fă, zăltato, ce vreai să fac eu? Dacă e bleg şi-l calcă şi oile…

— Toată lumea are treabă, Catrino, zise Tudor Bălosu din drum.

Femeia nu răspunse niciunuia şi intră în tindă.

— Moromete, zise Tudor Bălosu, nu stai, mă, să-ţi dau banii?

Moromete făcu un gest nedesluşit.

III

Cele două fete ale lui Moromete ajunseseră la gârlă şi începuseră să se scalde. Apa era cam rece, dar în timpul zilei fuseseră la muncă şi a doua zi era duminică, era căluşul, nu puteau sta fără să se spele.

— Ce facem, fă? zise cea mai mare, Tita, după ce intră în apă şi începu să clănţăne din dinţi. E rece ca gheaţa.

— Ei, ca gheaţa, vezi-ţi de treabă, aşa e la început, răspunse cealaltă intrând în gârlă vitejeşte.

Tita se aplecă şi o stropi pe neaşteptate cu un val de apă. Fata cea mică ţipă ascuţit, se strâmbă înfiorată, apoi deodată se aplecă şi ea şi o împroşcă pe soră-sa de sus până jos. Se bălăciră câtva timp ţipând mereu, apoi Tita se opri şi strigă:

— Ajunge, treci şi mă freacă pe spinare, trebuie să ne întoarcem acasă!

Fetele începură să se spele pe rând, cea mai mare uitându-se din când în când cu teamă să nu le vadă cineva. Într-un timp ea chiar sări din apă şi se repezi spre mal. Partea de gârlă unde se scăldau

era un loc dosnic la marginea satului, numit, nu se ştie de ce, Valea Morii. Lângă vale se întindea un fel de crâng lat, mai mult un fel de iaz părăsit de apele râului care curgeau pe marginea satului. Dinspre partea aceea, care făcea un cot mare lângă gropanul unde stăteau fetele, se auzea cineva plescăind prin apă şi apropiindu-se din ce în ce.

— Treci, fă, afară, Ilinco, n-auzi că vine cineva? zise Tita speriată.

— Şi dacă vine, ce? răspunse Ilinca nepăsătoare.

— Fă, zăpăcito, nu ţi-e ruşine? Treci afară, n-auzi?

Fata însă, chiar de-ar fi vrut să se mai ascundă, n-ar mai fi avut timp. De după cotul apei se ivi, printre frunzele aplecate ale crăcilor de sălcii, partea de la genunchi în jos a picioarelor cuiva. Fata cea mare, când văzu pantalonii aceia umblând prin apă, îşi trase repede cămaşa pe cap şi pieri în tufişul sălciilor tremurând. De-acolo ea auzi numaidecât nişte glasuri şi îngheţă.

— Ce faci, fă, aici, te scalzi?

— Da, mă scald, ce să fac, răspunse Ilinca şi începu să râdă.

— Scaldă-te, fă, se auzi iarăşi glasul acela.

— Păi, mă scald, răspunse iar Ilinca. Apoi fata din tufiş se auzi strigată:

— Tito, treci încoace că nu e nimeni. E Florica lui Miuleţ şi cu ga Leana, vor să prindă peşte. S-au îmbrăcat în pantaloni.

Tita ieşi din tufiş încă înspăimântată şi, când le văzu pe cele două cu plasa, începu să râdă:

— Ce naiba, Floareo, zise ea, ai băgat-o în pantaloni? Era să mor de frică. Şi proasta aia sta în apă. Dacă era un băiat, fă, ce te făceai?

Ilinca râse iar:

— Da' ce, mi-era frică de el? îi dam cu nămol în ochi!

— Ei, ce ştie ea, zise muierea cu plasa.

— Aţi prins mult peşte? întrebă Tita schimbând vorba.

— Am prins pe dracu ghem! De câte ori ridicăm plasa, numai broaşte şi mormoloci.

— Tata spunea că ăia pe la Bucureşti mănâncă broaştele! Zicea că le îndoapă cu carne şi le bagă la cuptor, aşa vii. Pe urmă, când încep să facă poc-poc, le scot afară şi le mănâncă cu furculiţa, zise Ilinca scuipând pe marginea apei.

— Prostia ta, răspunse cea cu plasa. Ia uitaţi-vă! Cele două ridicară plasa la mal şi o dădură peste cap.

Numaidecât un broscoi orăcăi cu putere făcând să răsune valea şi ţâşni înapoi în apă stropind în ochi pe cele două pescuitoare. Alte broaşte, de toate mărimile, săriră de pe mal împroşcând apa. Un singur peştişor, ca un deget de copil, strălucea în buruienile de pe mal, şi chiar şi acela era gata să alunece înapoi dacă una din pescuitoare nu l-ar fi prins numaidecât. Înainte de a-l arunca în oală, ea se uită la el cum zvâcneşte.

— Hai să mergem, Ilinco, ce tot mai aştepţi, nu vezi că te-ai învineţit?

Fata ieşi clănţănind şi se îmbrăcă repede.

— Staţi, fă, că mergem şi noi, zise fata cu plasa. Aţi auzit? Se mărită Polina.

— Polina lui Bălosu? Păi ştim, răspunse Ilinca.

— Nu, nu ştiţi, că nu cu Birică se mărită, răspunse fata. Apoi se adresă însoţitoarei: Hai să mergem şi noi, ga Leano, că eu ţi-am spus că până nu plouă peştii nu ies de pe fund. Fă, Tito, voi ştiţi că Polina era în vorbă cu alde Birică. Ei, acu se mărită cu Stan Cotelici.

— Cu şchiopu'?! întrebă Tita, uimită. Cu urâtul ăla? Păi ce moartea a găsit-o să-l ia pe-ăla? Că după ce e şchiop, mai e şi *făcut!*

— Da' ce, fă, el nu trebuie să se însoare? Trebuie să-l ia cineva! zise Leana înfăşurând plasa.

— Să-l ia moartea! răspunse Tita, râzând.

— De ce, fă? Eu cum l-am luat pe Ene al meu? Ce are Stan Cotelici de fugiţi de el?

— E urâât, ga Leano, răspunse Tita, luând-o pe lângă sălcii. Şi aia n-ar fi nimic, dar matale l-ai văzut cum umblă? Are atâta avere şi parcă e milog!…

— E bine să strângă omul, răspunse Leana cu îndoială.

— Hai, fă, îmbracă-te mai repede! zise Tita, răstindu-se spre soră-sa. De ce nu-ţi cârpeşti fusta aia, nu vezi că ţi se vede buca?

— Ce să mai cârpesc, am tot cârpit-o… ia lasă-mă în pace! Dacă mi se vede, ce? Cine o vede, să mi-o mănânce! răspunse Ilinca la fel de răstit.

— Ce ştie ea, râse fata cu plasa. Să te vedem la anul sau la anul ălalt, tot aşa ai să zici?

Cu toate că era într-adevăr nevoie de anii aceia ca să nu mai zică aşa (Ilinca n-avea nici paisprezece ani), când fusese pomenit numele lui Birică, fata cea mică a lui Moromete se roşise. Flăcăul însă nu ştia nimic. El era prieten cu fraţii ei, venea des seara pe la ei, jucau cu el tabinet, era vesel… şi mai ales cânta frumos.

Cele trei fete o luară înainte, iar muierea mergea în urma lor cu plasa pe umăr. Soarele asfinţise şi în aer începuseră să bâzâie ţânţarii. Când cotiră după Valea Morii şi se apropiau de pădurea de la marginea satului, muierea care mergea mereu în urmă se miră:

— Parcă ne-ar fi auzit, fă! Ăla care iese din pădure nu e Birică?

Fetele băgară şi ele de seamă şi încetiniră paşii. Tăceau. Se gândeau dacă trebuie sau nu să-i spună ştirea flăcăului.

— Ce mai faci, Birică, n-ai mai venit pe la noi! îndrăzni totuşi fata cea mică a lui Moromete când Birică le ajunse din urmă.

Birică nu răspunse. Se cunoştea că îi pare bine că a întâlnit-o pe Tita. Dădu bună seara şi se apropie de ea.

— Tito, vreau să-ţi spun ceva… Am fluierat aseară la Polina şi nu ştiu ce e cu ea, n-a vrut să

mai iasă, şopti el după ce se îndepărtă puţin cu fata. Spune-i că am să trec diseară… Dacă nu mai vrea să vorbească cu mine, să-mi spună!

S-ar fi putut crede că flăcăul nu dorea să ştie decât atât, dar Titei nu-i scăpă turburarea care îl stăpânea.

Cunoştea şi ea bine această turburare. De aproape un an de zile era în vorbă cu Victor, fratele Polinei. Victor Bălosu nu spunea că nu ţine la ea, dar nici nu se străduia să arate că ţine.

— Atâta vreau să ştiu, continuă Birică, de astă dată fără să-şi mai ascundă îngrijorarea. Ai să-i spui, Tito?

Tita şovăia să răspundă.

— Birică! Se vorbeşte că Polina… Nu ştiu, aşa am auzit… Tu nu ştii nimic? E vorba de Stan Cotelici, cică s-ar mărita cu el. Trebuie să vorbeşti tu cu ea, să vezi ce s-a întâmplat…

Birică se posomori şi amuţi. Mai merse câţiva paşi cu fata, apoi, fără să mai întrebe ceva, se îndepărtă. Fata cea mică a lui Moromete îl strigă din urmă, dar flăcăul nu răspunse.

IV

— Treceţi la masă, ori vreţi să vă chem cu lăutari? strigă Catrina Moromete din pragul tindei. Ilie, unde s-au dus fetele alea? Numai tu le-ai dat nas; unde-or fi ele acuma? Sculaţi în sus! Paraschive, Nilă, voi n-auziţi? Niculae, tu ce mai aştepţi? Ai băgat nasul între picioare…

Femeia se opri deodată din vorbit şi chipul i se schimonosi de spaimă. Pe alături de ea ţâşni Duţulache, câinele, ieşind din tindă cu o bucată mare de ceva alb în gură, pesemne brânză. Femeia îl întrebă:

— Când ai intrat, lovi-te-ar turbarea? Lasă jos! Lasă jos! Lasă jos, n-auzi?

— Dă-i apă, zise Moromete liniştit.

Paraschiv începu să râdă, sculându-se de pe dulamă.

— Lasă jos, lasă jos, mânca-te-ar câinii, lasă jooos!… striga zadarnic femeia. Câinele pierise în grădină. Acum să mâncaţi câinele, spuse mai departe Catrina, uitându-se crunt la fiul vitreg care râdea.

— De ce să mâncăm câinele, fă, proasto? întrebă Moromete, liniştit şi încet. Apoi, tot liniştit, spuse mai departe şi la fel de încet, ca şi când ar fi vorbit cu el însuşi: De ce să mâncăm, fă, zăltato, sărito de la locul tău? E bun câinele de mâncat, fă? E bun să te mănânce el pe tine! Şi chiar o să te mănânce. Azi ţi-a luat brânză, mâine o să-ţi ia…

— Nu treceţi odată la masă? strigă femeia scoasă din minţi. Dacă n-o să mă duc în lume şi să vă las… şi moartea să vă ia pe toţi şi la cimitir să vă ducă!…

— Taci, fă, din gură, dosădito! zise iar Moromete şi mai liniştit ca înainte. Vezi-ţi, fă, de treabă! Ai făcut mâncare? Spune odată şi taci, că nu suntem surzi.

Paraschiv stătea pe prispă şi rânjea. Femeia amuţi, nu mai zise nimic. Pe drum se văzură cele două fete apropiindu-se de casă. Moromete se ridică de pe prispă şi, în tăcerea care se lăsase, glasul lui picură liniştit şi încet, de astă dată spunând însă altceva:

— Tu, Paraschive, ce stai acilea şi beleşti fasolele la mine? Ce, nu ţi-am mai văzut dinţii ăia de mult? Rânjeşti ca un colţat la maică-ta, parcă tu ai fi mai breaz. De ce nu treci la masă? Şi pe voi v-a găsit scăldatul? Dacă vă iau de păr şi mătur bătătura cu voi, vă scutesc de-o treabă mâine dimineaţă. O lăsaţi pe mă-ta singură şi vă duceţi. Unde sunt ăilalţi?

Moromete vorbise până acum încet şi liniştit. Deodată curtea răsună de un glas puternic şi ameninţător făcându-i pe toţi să tresară de teamă.

— Nilă! Achime! strigă Moromete de două ori. După un timp, se auzi în casă cum cineva sare din pat; în acelaşi timp, poarta grajdului se deschise şi se văzu venind încet şi frecându-se cu mâinile la ochi Achim.

— Ce e, mă, cu voi? întrebă Moromete, cu glasul dinainte, încet şi liniştit. Ba chiar blând. Nu vă e foame? Staţi la masă! Puteţi pe urmă să dormiţi până poimâine dimineaţă…

Catrina Moromete se şterse pe frunte de sudoare şi intră în tindă. Unul câte unul, copiii intrară în tinda casei. Se înserase bine şi de pe vatră focul arunca până departe o fâşie roşie de lumină făcând să strălucească bătătura.

Cât ieşeau din iarnă şi până aproape de Sfântul Niculaie, Moromeţii mâncau în tindă la o masă joasă şi rotundă, aşezaţi în jurul ei pe nişte scăunele cât palma. Fără să se ştie când, copiii se aşezară cu vremea unul lângă altul, după fire şi neam. Cei trei fraţi vitregi, Paraschiv, Nilă şi Achim, stăteau spre partea dinafară a tindei, ca şi când ar fi fost gata în orice clipă să se scoale de la masă şi să plece afară. De cealaltă parte a mesei, lângă vatră, jumătate întoarsă spre străchinile şi oalele cu mâncare de pe foc, stătea întotdeauna Catrina Moromete, mama vitregă a celor trei fraţi, iar lângă ea îi avea pe ai ei, pe Niculae, pe Ilinca şi pe Tita, copii făcuţi cu Moromete. Dar Catrina fusese şi ea măritată înainte de a-l lua pe Moromete: bărbatul acesta îi murise în timpul războiului, dar nu pe front, fiindcă nu împlinise încă anii ca să fie luat militar, ci acasă de apă la plămâni; îi lăsase o fată (pe care Catrina o născu după moartea lui) şi când plecă din casa socrilor n-o luă cu ea, o lăsă bătrânului Năfliu, bâtului, cum îi spuneau cu toţii, cu care însă Catrina nu se avea bine.

Moromete stătea parcă deasupra tuturor. Locul lui era pragul celei de-a doua odăi, de pe care el stăpânea cu privirea pe fiecare. Toţi ceilalţi stăteau umăr lângă umăr, înghesuiţi, masa fiind prea mică. Moromete n-o mai schimbase de pe vremea primei lui căsătorii, deşi numărul copiilor crescuse. El şedea bine pe pragul lui, putea să se mişte în voie şi de altfel nimănui nu-i trecuse prin cap că ar fi bine să se schimbe masa aceea joasă şi plină de arsurile de la tigaie.

Paraschiv, Nilă şi Achim nu erau din firea lor nişte copii tăcuţi, moi ori lipsiţi de veselie. Totuşi, ca totdeauna, ei se aşezară la masă absenţi, uitându-se în gol, oftând, parcă ar fi trebuit nu să mănânce, ci să ridice pietre de moară. Moromete se aşează şi el pe prag, făcând în acelaşi timp câteva cruci repezi şi închizând o clipă, evlavios, ochii. Niculae, care nu avea scaun, se aşează turceşte pe pământ.

— Du-te, mă, şi ia-ţi o pernă, dosăditule, de câte ori să-ţi spui? Că ăştia nu sunt în stare să facă măcar un scaun, zise femeia, uitându-se la cei trei care aşteptau, tăcuţi şi plictisiţi, mâncarea.

— Tu de ce nu faci? zise Achim, ai cărui ochi clipiră ascuţit, înfigându-se din golul în care erau pierduţi mai înainte, în aceia ai mamei vitrege.

Moromete, care tocmai îşi făcuse cruce, se uită la femeie cu gura căscată de mirare.

— Taci, fă, din gură, n-auzi?! zise el, apucând lingura de lemn între degete.

— N-auzi ce zice colţatul? răspunse femeia, ştergându-se de sudoare, fără să-i pese de privirea bărbatului.

— De ce colţat?! întrebă moale Paraschiv, apucând şi el lingura într-un fel anumit, vrând să spună că vrea să mănânce mai repede.

— Taci, mă, din gură! zise şi Nilă cu un glas şi mai moale decât al fratelui, aproape şoptit.

— Cine vă întrece? răspunse Catrina. Aşază-te masă, ridică-te masă. Abia se mişcă, abia se aşază,

cleaf-cleaf, parcă i-ai da să mănânce otravă.

— Pui, fă, mâncarea-aia odată?! zise Moromete liniştit, dar în glas cu fire de ameninţare.

Cele două fete tăceau. Niculae se uita la tatăl său nemişcat, cu ochii pironiţi pe fruntea largă, descoperită de golul părului căzut de o parte şi de alta a creştetului. Catrina apucă o oală mare de pe vatră şi o trase lângă ea. Fata cea mare, Tita, desprinse dintr-un cui de lângă firidă o aţă subţire de bumbac şi tăie mămăliga în felii groase. Ilinca aşează în mijlocul mesei o strachină largă şi adâncă, iar femeia o umplu numaidecât cu o ciorbă verde şi groasă de ierburi.

— Da brânză nu e? şopti Niculae indignat, uitându-se la maică-sa.

— Du-te de-o ia din burta lui Duţulache! răspunse mama.

— Da ce! Ce Duţulache? Mie să-mi dai brânză, zise iar Niculae, trântind lingura pe masă.

— Parcă spuneai că să le mănânce lupii de oi, îngână femeia mai moale, cu un glas nepăsător.

— Mănâncă, mă, acilea şi nu te mai miorlăi, puturosule! Te găsi brânză! Când e, te uiţi chiondărâş la ea, zise tatăl nepăsător şi el, înghiţind un dumicat mare.

Niculae amuţi. Pieptul i se ridică şi coborî repede; buzele îi tremurară. Câteva clipe se uită la maică-sa. Femeia mânca cu gândurile în altă parte. Băiatul se uită atunci spre soră-sa Ilinca, dar fiecare mânca repede, însufleţit pe neaşteptate, tăcut şi parcă nemaisimţind pe cel de alături. Băiatul înghiţi greu, se ridică de la masă şi ieşi afară. Aproape că nimeni nu-l luă în seamă.

— Dacă mănânci, mi-eşti ca un frate, Niculae, zise Achim batjocoritor, dacă nu mănânci, mi-eşti ca doi.

— Să te ia naiba, izbucni băiatul hohotind şi făcându-se nevăzut.

Pe faţa femeii trecu o umbră de durere auzind plânsul de afară al copilului.

— De ce nu-l laşi în pace, Ilie? şopti ea, privindu-şi bărbatul fără teamă. N-ajunge că îl trimeţi ca vai de capul lui şi rabdă de sete toată ziua, cu oile? Îl mai faci şi puturos. Voi vă duceţi şi munciţi ca oamenii, vă mai odihniţi, aveţi apă, mâncaţi, şi el, săracu', rabdă de sete toată ziua şi aleargă după zăpăcita aia de Bisisica…

Moromete se sculă de la masă tăcut şi ieşi afară. După câtva timp se auziră câteva cuvinte înăbuşite şi pe urmă tatăl se întoarse ţinându-l pe băiat de mână.

— Stai şi mănâncă, nu te prosti, zise Moromete aşezându-l la masă. Dă-i, fă, nişte brânză, hai, el se duce cu oile, de!

— Nu mănânc brânză, scrâşni Niculae, ştergându-şi obrajii pătaţi de lacrimi.

— Mănâncă-mă pe mine atunci, răspunse omul.

Strachina de pe masă se golise între timp. Catrina se întoarse şi apucă oala din spate.

— Nu-i arde lui de brânză, zise ea, turnând în strachină. I-e necaz că o să rămână repetent. I-e necaz şi lui că anul trecut i-a luat-o a lui *percitoru* înainte, că tot aşa, te-ai apucat să-l trimeţi cu oile… Parcă mureai dacă-l lăsai barem o lună, acolo, să se ducă… i-e drag şi lui…

— Ia mai lasă, zise Ilinca, uitându-se supărată spre maică-sa. Ne găsi şcoala!

— Taci, fă, din gură, proasto! zise mama, ridicând mâna ameninţător spre fată.

— Fă! Fă! Fă, n-auzi? mormăi Moromete. Pune, fă, mâncare şi mai trage-te pe fălcile alea că te-or fi durând de când vorbeşti! Altă treabă n-avem noi acum! Ne apucăm să *studiem.* Mai bine vezi ce-o să faci, că mâine dimineaţă… dar ce zic eu: mâine dis-de-dimineaţă o să vie ăla să-ţi ia ţoalele din casă.

— De ce să-mi ia ţoalele din casă? întrebă femeia nevinovată.

— Aşa! Ca să se mire proştii, răspunse omul. Vezi că se umflă laptele…

Tita se întoarse şi dădu la o parte de pe vatră o oală plină cu lapte. Catrina turnă iarăşi ciorbă în strachina de pe masă, care între timp iar se golise.

— Ce faci, mă, că am vorbit iar cu Cătănoiu. Zice că săptămâna asta pleacă la Bucureşti, zise Achim, uitându-se pe sub sprâncene la tatăl său.

— Ducă-se învârtindu-se! răspunse Moromete posomorându-se deodată.

Niculae, care începuse să mănânce, lăsă lingura pe masă şi se uită cu nesaţ la fratele său vitreg.

Nepăsător, Achim continuă, făcând o socoteală simplă:

— Avem douăzeci şi patru de oi, toate cu lapte. Asta înseamnă două sute patruzeci de lei pe zi. Într-o săptămână…

— *Înseamnă,* răspunse Moromete batjocoritor. Înseamnă prostia ta din cap.

— Mă, eu ţi-am spus! zise Achim cu dispreţ parcă. La toamnă trebuie să plătim banca. Eu zic că trebuie să-mi spui odată dacă îmi dai sau nu-mi dai drumul!

Catrina care ascultase se amestecă şi ea:

— Lasă-l, mă, să se ducă. Nu e vorba numai de bancă, dar sunt şi ei băieţi mari… N-au o treanţă pe ei… Cu ce să-şi cumpere?

— Şi ce băgaţi în voi dacă pleacă cu oile? întrebă Moromete cu răutate.

— Cum ce băgăm? Mai e o găină, mai e un miel!… Şi pe urmă, peste o săptămână, două, începe secerea, facem pâine… Am trăit noi şi fără oi!

— Taci, mamă, din gură, zise Ilinca scoasă parcă din sărite. Să vii la deal şi să munceşti şi să vezi pe urmă cum e fără lapte…

— Las-o, Ilinco, că o găsiră găinile şi mieii. E plină de găini şi de miei, zise tatăl cu ironie.

Niculae se întoarse spre soră-sa şi-i arse o palmă peste cap, scrâşnind din dinţi.

— Ce ai, mă, eşti nebun? ţipă fata.

— Ce te-amesteci?! răspunse Niculae, sărind în sus de la masă, gata să fugă afară.

— Niculae, dacă mă scol la tine, te dau cu capul de pereţi până îţi ies bolboşile ochilor, zise Moromete fulgerându-l cu privirea.

— Ce s-amestecă ea? bolborosi băiatul arţăgos.

— Ce e, mă, îţi pare bine că n-o să te mai duci cu oile?! întrebă Tita cu răutate. Nu-ţi fie frică, ai să mergi la deal să dea zece sudori din tine.

— Ce-aveţi, fă, cu el? se răsti mama furioasă. Nu puteţi să vă vedeţi de treabă?

— Tu îi dai nas, zise Tita tot cu răutate.

— Vezi să nu-ţi dau eu una peste nas, ameninţă mama.

— Mă, se vede că nu sunteţi munciţi, mă!!! se prăbuşi Moromete de uimire. Păi eu când veneam de la deal, adormeam cu dumicatul în gură! Acu vă sparg oalele şi străchinile astea în cap! Nici la sfânta masă nu v-astâmpăraţi! Niculae, stai jos şi bagă în tine şi dacă mai sufli o vorbă te… te…

Toţi lăsară ochii în jos şi se făcu tăcere. Catrina schimbă strachina şi turnă al doilea fel de mâncare, laptele fiert. Moromete luă două felii de mămăligă şi le puse în strachina plină. În aceeaşi clipă, vreo şase linguri se îndreptară spre mijlocul mesei şi începură să dumice mămăliga în strachină. Niculae îşi strecurase şi el lingura printre ceilalţi şi abia izbutea să apuce ceva şi să ducă la gură. Strachina se goli numaidecât. Femeia o umplu iarăşi. Într-un timp, Niculae prinse lingura soră-sii într-a lui şi o izbi afară, scrâşnind, stropindu-i pe toţi cu laptele fierbinte. În aceeaşi clipă, palma lui Moromete se ridică şi căzu pe capul lui ca o greutate de fier, detunându-l. Băiatul încremeni cu ochii holbaţi, strânse din dinţi şi răsuflă greu. Deşi stătea jos, se clătină şi se lungi moale alături de masă.

— Scoal’ în sus! zise Moromete încet, dar cu un glas îndesat.

Băiatul se ridică în palme şi genunchi, rămase astfel o clipă, apoi se ridică în capul oaselor.

— Ia şi mănâncă! rosti cu acelaşi glas omul.

Niculae se întoarse spre masă, aruncă spre soră-sa o privire care mocnea de ură şi apucă lingura în mână. În acest timp, însă, strachina se golise iarăşi. Femeia turnă a treia oară, se uită spre Ilinca şi lăsă oala în jos.

— Gata, ăsta e tot laptele, zise ea, deşi nu-l răsturnase pe tot…

Până la sfârşitul mesei, nimeni nu mai vorbi. Moromete îşi întinse picioarele şi împinse masa mai încolo de lângă el, frecându-şi mâinile una de alta să se cureţe de mămăligă. Femeia şi fetele strângeau oalele şi străchinile.

— Să nu vii încoace, lovi-te-ar jigodia, că-ţi sparg capul, zise Catrina, ameninţând câinele care aştepta pe prispă să se răstoarne masa.

— Apă de băut? rânji Paraschiv, încercând să zâmbească, repetând înţepătura tatălui.

— Mai şi vorbeşti! bombăni femeia.

— Paraschive, după demâncare ce urmează? întrebă Moromete.

— O ţigară, răspunse Niculae.

— Ce e, mă, ai înviat? zise Ilinca râzând. Ai un cap ca de dovleac.

— Şi tu, că de… că… Tâmpito! se bâlbâi Niculae.

— Tată, îl auzi? se miorlăi fata, uitându-se spre tatăl ei, crezând că are să-i mai dea o palmă lui Niculae, dar omul parcă n-auzi, se căuta mereu în buzunarele flanelei.

— N-auzi, mă, să-mi dai o ţigare, Paraschive, zise el, pregătindu-şi o foiţă de jurnal.

— De unde să-ţi dau dacă n-am, mormăi Paraschiv ca un urs.

Moromete nu-l luă în seamă, întinse foiţa spre fiu să-i pună tutun, dar deodată lăsă hârtia jos şi şopti apăsat:

— Ia tăceţi! Sst! Tăceţi din gură!

Toţi copiii se uitară la el fără să înţeleagă ce vrea.

— Ce este? Ce s-a întâmplat? îl întrebă femeia.

— Taci! zise omul, aşteptând încordat.

Fiecare rămase la locul lui în tăcere. Paraschiv, Nilă şi Achim stăteau nemişcaţi în câte un colţ al tindei. Femeia şi fetele rămaseră şi ele nemişcate, cu câte o strachină sau o lingură în mână, cu gura puţin deschisă a mirare şi neînţelegere.

În tăcerea aceea, se auzi deodată din depărtare un om care mergea pe drum şi cânta.

Afară toate zgomotele se topiră numaidecât şi peste sat se lăsă deodată o linişte mare. Cântecul flăcăului acoperea întinderea şi adâncimea nopţii.

Era al unei fete părăsite, cântat însă de un flăcău. Spunea că odată era iarnă, dar el, băiatul, tot venea la ea, acum e soare şi frumos şi el nu mai vrea să vină… Vocea urca în noapte şi în amintire cu patimă clocotitoare… Moromete se ridică în picioare şi ieşi pe prispă. El se întoarse însă numaidecât îndărăt şi se aşeză iar pe pragul lui. Ceilalţi ascultau toţi fără să se mişte, uitând în aceste clipe de ei înşişi.

— Doamne sfinte, cum cântă flăcăul ăsta! murmură mama uimită. Birică e, nu-i aşa, Tito? întrebă ea când afară cântecul nu se mai auzi.

— Da, el el răspunse fata.

Morometii se dezmorţiră şi reveniră iarăşi la starea lor dinainte. Masa se terminase şi acum ar fi trebuit să se culce, dar cei trei, Paraschiv, Nilă şi Achim, care dormiseră înainte de masă, nu păreau că au de gând să facă aşa ceva.

V

Când se despărţise de Tita lui Moromete, lui Birică numai de cântat nu-i ardea; se grăbise să se ducă acasă, să stea la masă şi să plece pe urmă s-o

cheme pe Polina la poartă. Se dusese acasă, dar nu putuse să mănânce şi plecase devreme, nu mai avusese răbdare să aştepte până după mâncarea oamenilor.

Birică avea douăzeci şi patru de ani şi era în vorbă cu Polina de prin iarnă. Nu ştia ce să mai creadă despre ea. I se mai întâmplase odată să ţină la o fată şi nici atunci nu înţelesese pentru ce la început fetei îi plăcuse şi mai pe urmă, tot aşa, nu mai vrusese să iasă la poartă. Acum însă era parcă mai rău, înţelegea şi mai puţin. Intrase în vorbă cu Polina la un clic, la curăţat porumb, se juca ineluşul. Polina nu ghicise că inelul e la Birică şi cel care avea cureaua şi conducea jocul îl întrebase:

„Câte să-i dau, Birică?”

„Câte vrei!” răspunsese Birică şi asta însemna că trebuia doar să-i atingă palma, adică de formă.

Atunci văzuse un surâs de batjocură pe buzele fetei, parcă ar fi vrut să-i spună că n-are niciun rost s-o cruţe, fiindcă tot nu-i place de el.

„Ba nu, dă-i una fierbinte ca focul”, spusese atunci Birică.

Jocul continuase şi Birică fusese scos să ghicească la cine e inelul. Greşise înadins, ştia că inelul trebuie să fie la Polina.

„Câte să-i dau, Polino?” întrebase într-adevăr cel care conducea.

„Dă-i una moale ca lâna şi una iute ca fulgerul”, răspunse Polina.

Pe cea iute ca fulgerul o primise drept în inimă şi se înfiorase de bucurie. În seara aceea nu mai vorbise nimic cu ea, dar în seara următoare venise singur la poarta ei şi fluierase. Ştia că n-are să iasă, că trebuia să vină seri de-a rândul la poarta ei pentru ca ea să aibă timp să se gândească şi abia după mai multe seri din acestea ea să iasă în sfârşit şi să-i spună – să-i dea de înţeles – că s-a gândit la el şi îi place, sau s-a gândit şi n-o lasă maică-sa. Dar ce ciudat lucru, ea ieşise chiar în prima seară –

a doua seară de când intrase în vorbă cu ea – şi nu suflase niciun cuvânt nici despre maică-sa, nici despre cineva de-ai ei şi nici măcar cuvintele obişnuite: „Mă duc, ne vede cineva”. Se apropiase de el dintr-odată, foarte hotărâtă, zăpăcindu-l prin nepăsarea ei faţă de primejdiile care o pândeau, primejdii adevărate şi cunoscute de toate fetele şi de care ea parcă nici nu vroia să ştie.

Înţelesese mai târziu că ea ţinea la el mai demult, nu vroia să spună de când, era limpede că nu din seara aceea cu ineluşul, ci mult mai dinainte. Faptul că o fată ca Polina ţinea la el – el care plăcea fetelor doar când cânta, mai mult nu ţinea la el niciuna fiindcă era flăcău cu mulţi fraţi şi nu-i venea decât un pogon de pământ – îl făcuse mai pe urmă pe Birică să uite că e flăcău sărac şi să se gândească mai cu îndrăzneală la însurătoarea lui. Când îi dăduse apoi de înţeles Polinei că se gândeşte să se ia cu ea, Polina se făcuse roşie şi se uitase la el cu nişte ochi ciudaţi, ca în seara aceea la clic: „Şi dacă eu nu vreau, ce-ai să faci, Birică?” întrebase ea, „De ce să nu vrei?” „Mai ştii? Poate că nu ţin la tine.” El o apucase de mână crezând că glumeşte, dar ea îl lovise peste braţ şi se trăsese îndărăt. Păruse cu adevărat mânioasă pe el şi Birică nu prea înţelesese.

Aducându-şi aminte de această întâmplare uitată, Birică se opri în mijlocul drumului lovit parcă fără veste de înţelesul târziu şi cumplit pe care aceste cuvinte ale ei îl adevereau. Vru să se întoarcă din drum, dar continuă totuşi să meargă spre casa Polinei şi mergând el uită că vroia să afle ceva de la ea; nu mai vroia decât s-o vadă. Întâi de toate s-o vadă. Parcă îi uitase chipul şi, neputându-se grăbi decât la pas, deodată el începu să cânte. Gândul că s-ar putea ca ea să nu iasă nici de astă dată – şi atunci ar fi rămas singur cu dorinţa lui chinuitoare de a-i vedea chipul – se ascunsese undeva în adâncul inimii şi cânta într-o ciudată uitare de sine.

În dreptul Moromeţilor glasul său se frânse tot aşa cum începuse, pe neaşteptate. Casa Polinei era la un pas. Birică se opri pe podişca lui Bălosu şi fluieră.

Casa Polinei rămase liniştită. Birică mai aşteptă puţin şi fluieră din nou. De astă dată auzi uşa de la tindă deschizându-se. Gardul lui Bălosu era înalt şi Birică n-o vedea pe fată. Dar nici nu se uita, fiindcă auzind-o că vine, hotărâse să nu dea bună seara şi nici să înceapă el cel dintâi vorba. Portiţa scârţâi uşor şi câteva clipe tăcerea nu fu turburată de nimic. Birică şedea pe podişcă, jumătate întors şi aştepta.

— Ce e, mă? Ce fluieri aici? Ce, e târla lui tac-tău? Birică se răsuci speriat. În poartă, în locul Polinei, îl recunoscu pe Bălosu.

— De ce să nu fluier? bolborosi el cu un glas sumbru. Nu cumva crezi că te-am fluierat pe dumneata?

După ce spuse aceste cuvinte, Birică vru să se îndepărteze.

— Pleacă în… mă-tii d-aici şi să nu te mai prind că fluieri la poarta mea, că pun câinii pe tine.

Birică se apropie cu băgare de seamă de tatăl Polinei şi îi şopti:

— Nea Tudore, ia seama la vorbă că nu ţi-am făcut nimic.

— Ce să iau seama la vorbă? Ce cauţi *tu* la fata mea? Şi fără să mai dea alte lămuriri, îl şi apucă pe flăcău de gulerul cămăşii şi îl îmbrânci. Birică se trase singur îndărăt, dar puse mâna pe stinghia stănoagei, gata s-o smulgă. Rămase însă nemişcat, în spatele lui Bălosu apăruse Victor, voiajorul, cu o măciucă în mână.

Birică aşteptă câteva clipe şovăielnic, apoi se îndepărtă cu fruntea în pământ.

Curând însă se întoarse înapoi. Cei doi nu mai erau la poartă. Vru să fluiere, dar se răzgândi şi din nou se îndepărtă. De astă dată se opri în dreptul

Moromeţilor. Veni lângă gard şi şopti prin întuneric:

— Bă Nilă-m!

— Cee-m'? Care eşti? şopti Nilă de pe prispă.

— Ia vin pân-aici, zise iar glasul de lângă garduri. Eu sunt! Birică.

Intrigat, Moromete ieşise şi el pe prispă.

— Tu eşti, Birică? întrebă el.

— Vreau să-i spun ceva lui Nilă, răspunse Birică. Flăcăul intră în curte şi se apropie prin întuneric de cei de pe prispă.

— Bună seara, zise el moale. Unde eşti, Nilă?

— Ce s-a întâmplat, mă? mormăi Paraschiv, rezemat în întuneric de stâlpul casei.

— Nilă, unde eşti, mă? întrebă Birică fără să răspundă. Hai, nu mergi, ce mai stai? N-ai mâncat?

— Hai, că merg acuma, răspunse Nilă, coborând de pe prispă.

— Ce s-a întâmplat, Birică? întrebă Moromete.

Birică se aşeză pe prispă şi deodată izbucni.

— Nea Ilie, ce dracu vreai să se întâmple? Ştii şi dumneata că la o fată mare şi-un măgar zbiară! Eram în vorbă cu asta a lui Bălosu.

— Măi Birică, prost mai eşti, zise Moromete în şoaptă, ca şi când s-ar fi temut să nu-l audă vecinul. Nu mai găseşti tu altă fată? E satul plin. Şi dacă nu-ţi ajunge aici, te mai duci şi la Miroşi şi la Balaci, poţi să iai satele la rând până la Dunăre. D-aia te vaiţi tu? Îmi spuse şi mie adineauri în drum alde tat-său că Polina şi cu ăla sunt în vorbă de mult… Că e daravelă veche…

În acest timp, Birică se sculase de pe prispă şi se tot mişca, ascultându-l pe Moromete.

— Minte, strigă el deodată, când Moromete isprăvi.

Paraschiv, Nilă şi Achim tresăriră la strigătul flăcăului. Birică porni repede pe lângă prispă şi se opri lângă gardul grădiniţei în dreptul căruia se ghicea prin întuneric casa şi bătătura lui Tudor Bălosu.

— De ce minţi, mă? strigă Birică spre Tudor Bălosu. De ce minţi, mă? spuse el din nou, ca şi când ar fi ştiut că acela îl ascultă. Nea Tudore, să fiu al dracu… lasă! Iar tu, Polino, să nu crezi că eu am să mai… că n-o să mai dau eu ochii cu tine!

Flăcăul plecă de lângă gard şi înjură încet; el veni însă numaidecât îndărăt şi de astă dată începu să strige fără teamă, ca şi când ceea ce spusese înainte l-ar fi răscolit rău, făcându-l să-şi piardă măsura:

— Ce e, mă, ce crezi tu, ai? Că dacă mă goneşti de la poartă… Da' ce, mă, crezi că te-am fluierat pe tine? Asmuţi câinii pe mine, mă, ca pe-un ţigan? De ce să asmuţi câinele pe mine, nea Tudore, dacă ai o fată şi fluieră cineva la ea, dumneata trebuie să asmuţi câinele? Ce ţi-am făcut eu dumitale? Ţi-am făcut eu ceva vreodată? Păi de ce asmuţi câinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ţi-am făcut nimic? Atunci de ce să asmuţi câinele pe mine, nea Tudore? De ce să asmuţi câinele pe mine, mă, tu-ţi Dumnezeul mă-tii, Bălosule! Chiorule!

— Birică! strigă Nilă de pe undeva unde era.

— Birică, taci, mă, din gură, unde-ai băut? murmură Paraschiv.

Îl ştiau un flăcău la locul lui şi erau nedumeriţi de aceste strigăte.

Socotiră că trebuie să-l ţină de rău, dar Birică se smuci.

— Ia lasă-mă, bă! strigă el pornind iute spre poartă. Hai, Nilă, mergi sau nu mergi? Ce crede el că eu sunt prost?

Spunând cuvântul *prost,* flăcăul ţâşni deodată înapoi lângă grădiniţă şi începu din nou să strige.

— Fă, Polino, uite ce el Dacă tu crezi că eu sunt prost, fii tu mai deşteaptă. Eu te las, fă, mărită-te! Mărită-te cu şchiopul ăla şi lasă-mă pe mine aşa prost cum sunt eu. Şi dacă dumneata, nea Tudore, ieşi la mine şi asmuţi câinele, păi lasă!…

Pe la casele vecinilor se vedeau pâlcuri întunecate de băieţi şi fete care ascultau în tăcere. Birică ieşi în drum şi-l strigă din nou pe Nilă, întrebându-l dacă merge sau nu. Nilă vru să-i răspundă, dar flăcăul ieşise la şosea şi plecase.

— Asmute câinele pe mine! strigă el iar, oprindu-se în mijlocul şoselei, ca şi când cei care ascultau i-ar fi cerut socoteală. Am venit şi eu la poarta lui ca un flăcău şi el sare la mine, parcă aş fi venit să-i sparg casa… Lasă, Bălosule! Mai vorbim noi doi, cu voiajorul tău cu tot… vă aranjez eu pe voi, încheie el amenințător şi de astă dată se îndepărtă de tot de casa fetei.

VI

Tot timpul acesta, de dincolo, din curtea lui Tudor Bălosu nu se auzise nimic, ca şi când casa ar fi fost pustie. Paraschiv, Nilă şi Achim, împreună cu tatăl lor ieşiseră câteşipatru în poartă. Mai pe urmă, se apropiaseră şi cele două fete şi Niculae în urmă. Când Birică o luă încet spre şosea, Nilă se dezlipi de lângă poartă, unde stătea rezemat, şi porni alene în urma lui. Moromete îl petrecu o vreme cu privirea până se îndepărtă câţiva paşi de şanţul şoselei, apoi îl strigă deodată, ca şi când până atunci ar fi stat la îndoială, gândindu-se la ceva.

— Nilă, unde te duci?

— Mă duc cu ăsta, răspunse Nilă, oprindu-se.

— Nu te mai duce, zise Moromete încet. Ia vin încoace.

Nilă se întoarse nedumerit şi se opri lângă podişcă.

— Nu te mai duce, spuse din nou omul. Iart-o în seara asta că nu moare! Nu ţi-o fură nimeni.

Paraschiv şi Achim se uitau intrigaţi la tatăl lor. Nu-i oprise pe niciunul, în nicio seară, să plece de acasă. Se îndepărtară alene de lângă poartă, pornind spre un grup de fete şi băieţi de alături, unde cineva cânta din fluier, iar ceilalţi jucau.

— Nilă, vin încoace când îţi spun, zise Moromete din nou, după ce Paraschiv şi Achim se îndepărtaseră.

Omul intră în curte şi porni spre grădină, iar feciorul îl ascultă. Când ajunseră în fundul grădinii, Moromete se opri lângă un dud şi se aşeză pe o buturugă de soc, făcându-i semn flăcăului să se aşeze alături:

— Nilă, zise Moromete cu un glas moale pe care fiul nu îl cunoştea. Tu ce zici, mă, să se ducă ăla cu oile la Bucureşti?

Auzind întrebarea tatălui rămase într-o tăcere încărcată de zăpăceală şi de uimire. După felul cum ţinea capul în jos se vedea că nu e obişnuit să-l pună, acest cap, la întrebări aşa de grele, parcă îl trăgea capul în jos de grea ce era întrebarea tatălui. Moromete continuă:

— Eu i-aş da drumul, dar vezi şi tu că dacă n-am avea bruma aia de lapte de la oi, ce-am mânca? Nu poţi să dai la sapă şi la secere şi să n-ai de mâncare decât ştir şi ştevie. Dar ce facem la toamnă cu împrumutul de la bancă? Şi te pomeneşti mâine-poimâine că mai vine şi Jupuitu cu fonciirea! Tu auzi, mă? întrebă Moromete cu un glas neliniştit de tăcerea fiului.

Nilă tuşi, mişcându-se pe buturugă.

— De, mă, zise el încet. Ai auzit ce zicea mama: (Moromete tresări când îl auzi vorbind astfel) ar fi bine să se ducă… Dacă face ceva, ne mai cumpărăm şi noi… mai păstrăm grâul… nu mai facem ca anul trecut, să rămânem toată iarna fără pâine…

— Măi, Nilă, îngână Moromete cu acelaşi glas moale pe care copiii nu prea i-l cunoşteau, ce

mâncăm, mă, te întreb? Se duce el cu oile la Bucureşti, asta nu e greu, dar ce mâncăm?

— Mai sunt oameni care n-au oi şi trăiesc, muncesc. Ce să facem?!

Cuvintele *ce să facem*, flăcăul le spusese nu ca un răspuns, ci ca o hotărâre. Glasul i se schimbase, suna mai încrezător, ca al unui om de nădejde pe care te poţi bizui.

— Bine, Nilă! Te-am întrebat ca să nu ziceţi că aşa şi pe dincolo, îngână Moromete, ridicându-se de pe buturugă. Văz că Paraschiv ăsta degeaba a făcut armata. Nu se însoară, nu se gândeşte la nimic… îl întreb într-o zi: „Ce facem, Paraschive? Vine ăla cu fonciirea, n-am plătit-o de doi ani de zile.” „Ce să facem, răspunde el cu botul ăla al lui ca de zăvod, păi de ce n-ai plătit-o până acuma?” „Păi ai uitat că am cumpărat noatinile alea?” „Ei şi dacă le-ai cumpărat, ce-ai făcut, zice, acu vinde-le la loc şi plăteşte fonciirea.” „Dar tu ce faci, n-ai de gând să te însori? Alţii ca tine sunt la casele lor, ca oamenii, cu copii, cu vita lor în bătătură.” „Cu cine să mă însor?” zice. „Cum cu cine să te însori? Se prăpădiră fetele pe lumea asta şi nu găsişi cu cine să te însori?” „Dă-le-n *iacacine* de fete!” zice. Aşa că, treaba voastră! Faceţi cum ştiţi, dar să nu mai aud pe urmă că ziceţi că eu v-am oprit.

Moromete vorbise încet şi rar, cu fruntea aplecată în jos, se ridicase în picioare şi frământa o foiţă de jurnal în palmă. Nilă se ridică şi el de pe buturugă.

— Nu ştiu dacă tu te-ai gândit până acum, reîncepu Moromete. Anul trecut am făcut căruţa şi d-aia am rămas cu fonciirea neplătită… Acuma, ăsta vrea să se ducă la Bucureşti cu oile. Bine, să se ducă, să-l vedem ce face. Eu nu zic să facă două mii de lei pe lună. Două mii de lei, nu e glumă. Sunt patruzeci de duble de grâu. Asta nu se poate, murmură Moromete speriat parcă. Ascultă, Nilă. Până în toamnă sunt trei luni de zile. Dacă el vine la toamnă şi-mi întinde şase mii de lei în mână, şi

nu douăzeci, cum se laudă el, păi atunci mai dau şi vreo două căruţe de grâu şi am scăpat anul ăsta şi de bancă, şi de fonciire. Păi crezi că vine el de la Bucureşti cu şase mii de lei, Nilă? Crezi că vine, mă?

— Şase mii de lei? Adică două mii de lei pe lună? se gândi Nilă. Păi de ce să nu vie?

— Păi vine? zise Moromete, începând să scapere dintr-un amnar. Aduce el şase mii de lei? Că atunci n-ar mai zice nimeni nimic. Am răbda vara asta, am plăti banca şi ne-ar rămâne nouă aproape tot grâul. La anu vedem noi pe urmă ce-om mai face. Da' vine? Aduce el şase mii de lei?

— Eu zic că aduce, răspunse Nilă convins. El se lăuda de trei ori pe-atât!

— Poate să aducă şi de cinci ori atât, asta nu mă priveşte pe mine, zise Moromete. N-are decât să vă rămână vouă, să vă îmbrăcaţi şi să faceţi ce vreţi cu ei. Mie să-mi dea şase mii de lei. Păi aduce el, de! Vine el cu şase mii de lei?

Ajunseră la poarta grădinii şi Moromete o deschise încet. Nilă trecu în curte alături de tatăl său, gândindu-se dacă acuma are să poată pleca prin sat.

— Şi nici şase, îngână Moromete după un timp cam îndelungat de tăcere. Patru mii de lei, mă! exclamă el ca şi când s-ar fi tocmit cu cineva. Hai, lasă! Ai câştigat, oile sunt sănătoase!… Mie dă-mi patru mii… Păi îmi dă el patru mii de lei?…

— Aduce, mă! Lasă-l încolo! Dacă nici patru mii de lei n-aduce, atunci…

Moromete se aşeză pe prispă şi rămase tăcut.

VII

După plecarea lui Birică şi a lui Paraschiv şi Achim, Tita şi Ilinca mai stătuseră puţin în drum, apoi se culcaseră ostenite. Catrina Moromete îl chemase pe Niculae în tindă, vrând să-i dea să mănânce laptele pe care i-l oprise.

— Nu mănânc, se strâmbase băiatul ţâfnos. Nu mi-e foame.

— Ia şi mănâncă, ce vreai, să ţi-l torn în cap? zise mama supărată. Crezi că mi-e milă de tine? Dar mâine-poimâine iar te apuci să zaci de friguri şi… să mai stau atunci şi de tine, că nu sunt sătulă de câte am în spinare… Băiatul se aşeză pe pragul unde stătea tatăl său şi la început mâncă sclifosindu-se, dar apoi foamea i se deschise şi la sfârşit miorlăi:

— Mai e? Mai dă-mi!

— Niculae! Niculae! Se vede că bine-ţi face tată-tău că te plesneşte, zise mama.

Niculae o privi nevinovat şi mama se înmuie. Băiatul o simţi chiar că se căzneşte să nu râdă.

— Hai, mamă, mai dă-mi! Zău mi-e foame!

— Na! făcu femeia, care între timp căutase prin oalele de pe poliţă şi scoase o bucată mică de brânză. Hai mai repede, bagă-n tine, că sunt moartă de osteneală.

După ce mâncă, Niculae ieşi pe prispă şi se vârî în aşternut. Tocmai atunci tatăl şi fratele intrau în curte pe poarta grădinii, vorbind între ei. Băiatul încremeni sub pătură când auzi ceea ce spunea tatăl său. Inima îi bătea ca un ciocan. Sări din aşternut gâfâind şi intră în tindă peste maică-sa, care se sperie când îl văzu cum arată.

— Mamă, am scăpat de oi, şopti el cu glas aprins.

— Ce-ţi veni? zise ea supărată parcă. Cine ţi-a spus?

— Tata! Uite-l afară, vorbeşte cu Nilă despre Achim, zice că să se ducă.

— Prostia ta, răspunse femeia necăjită parcă de bucuria băiatului. O să te duci acolo, la deal, şi-o să fie vai de pielea ta. Era mai bine cu oile… Fugi şi te culcă, nu mai sta aci degeaba!

Niculae ieşi din tindă niţel bleojdit, dar cât ajunse afară, începu să sară în aşternut ca o zvârlugă. Moromete, care se aşezase pe prispă, se pomeni deodată cu el în spinare. Omul se scutură supărat şi încercă să-l dea la o parte, dar băiatul îl apucase de gât şi se ţinea de el ca scaiul.

— Dă-te, mă, la o parte, zăpăcitule! mormăi tatăl sâcâit, vrând să pară că n-are niciun chef. Se vede că nu vii colo la sapă; ai să vezi tu ce-ai să păţeşti! Dă-te la o parte, n-auzi?

Niculae sări de pe prispă şi se luă după câine, dar nici Duţulache n-avea chef, pentru că se feri dinaintea lui şi porni repede spre grădină cu capul în jos.

— Ilie, zise femeia închizând uşa tindei şi apropiindu-se de bărbat. Ea se aşează pe aşternut oftând şi se întinse ruptă de oboseală. E bine că-i dai drumul să se ducă, zise ea gemând. Aşa fac copiii oamenilor şi d-aia o duc bine. Numai să nu răbdăm noi p-aci degeaba.

Moromete nu răspunse nimic, începu să se dezbrace. Nilă se duse la celălalt capăt al prispei şi se prefăcu că vrea să se culce, dar o luă încet spre poartă. Din drum, Paraschiv chemă:

— Băi Nilă-m'!

— Hai, bă, că viu acuma, răspunse Nilă din mers, supărat parcă.

Mama adormi numaidecât. Pe drum, glasul băieţilor şi fetelor slăbise. Numai câteodată liniştea nopţii tremura de râsul prea ascuţit al vreunei fete, ori clocotea de fluieratul prelung, ca o chemare îndepărtată, al vreunui băiat.

Niculae dormea cu tatăl său, spate în spate. El se culcă puţin neliniştit de tăcerea tatălui şi ascultă multă vreme ţârâitul ciudat al găinilor urcate pe crăcile celor câţiva pruni din grădină. Aştepta ca

taică-său să adoarmă şi să se bucure în voie că a scăpat de oi şi mai ales de Bisisica.

Când simţi mişcarea uşoară a spatelui tatălui său, se ridică într-un cot şi se rezemă de perete. Îi venea greu să creadă că peste câteva zile n-are să se mai scoale cu noaptea-n cap, să scoată oile din obor şi să plece cu ele pe izlaz. Să pornească spre matca satului şi să treacă prin apa gârlei care totdeauna dimineaţa îi chinuia picioarele umflate, bobotite de bubele care îi zvâcneau să coacă. Dincolo de gârlă erau nişte gropi mici, pline de cicoare cu floarea albastră ca cerul de primăvară. În fiecare dimineaţă, Niculae uita de ele şi se împiedica în cotoarele lor verzi şi răsfirate, făcându-l să urle de durere. Într-o zi se înfuriase şi le făcuse ferfeniţă cu ciomagul. La fel se înfuriase deznădăjduit pe piatra de hotar din capul mirиştii. Era o piatră colţuroasă, înfiptă adânc în pământ şi învălită în ierburi, încât nu se vedea deloc. De nenumărate ori se izbise cu picioarele de ea şi căzuse leşinat alături.

Nu-i venea mai ales să creadă că are să scape de băieţii de pe izlaz care uneori îl chinuiau. Cei mari îl puneau să le vadă de oi, sau îl trimiteau cine ştie pe unde să fure tutun sau struguri de pe locurile oamenilor. Când jucau bobic, îl ţineau numai în fund să prindă bobicul şi, când îi venea rândul, îl lăsau să dea numai o dată şi apoi îl trimiteau iar la fund… Dar ceea ce îl chinuia mai mult era faptul că cei mari îl sileau să se ia la luptă cu alţi copii chiar dacă n-avea niciun chef. Vrând-nevrând, învăţase să se lupte şi să se bată cu ciomagul.

Într-o zi, era singur cu oile pe mirişte şi se pomenise cu o magaoaie peste el. Era o arătare înfricoşătoare, cu faţa boroşcoită cu smârc şi cu dinţii rânjiţi. Era spre seară, ieşise din porumb şi venea spre el încet ca într-un vis… Avea fustă roşie, zdrenţuită, şi în mână un os alb de cal. De groază, Niculae apucase ciomagul cu amândouă mâinile şi pocnise magaoaia drept în moalele

capului. Magaoaia căzuse jos fără să se mai mişte, iar Niculae, înspăimântat, luase oile la goană şi începuse să fugă cu ele spre casă. A doua zi magaoaia a venit iar, dar cu încă doi inşi şi l-au bătut cu ciomegele până l-au lăsat în nesimţire pe mirişte. Oile au intrat în porumb şi au fost duse la oborul comunal, iar Niculae a fost luat de fraţi în căruţă şi dus acasă, zod. A zăcut o săptămână şi s-a vindecat, dar după aceea l-au prins frigurile. Când s-a vindecat şi de friguri, s-a dus iar cu oile.

Puţin timp după aceea, într-o dimineaţă, se pomeni cu Achim pe mirişte, călare pe cai. Fratele îi spuse să lase oile şi să vie cu el. Au ieşit în izlaz, alături de care se afla o mirişte largă de vreo zece pogoane. Pe izlaz, un cârd de zece-cincisprezece băieţi jucau bobicul. Unii erau de seama lui, alţii mai mari cu un an sau doi. Achim descălecă şi dădu drumul la cai apoi se apropie.

— Bă, ce faceţi voi aicea-m'? strigă el şi se uită peste ceata de băieţi.

Câţiva mai sfioşi, care stăteau jos pe flanele, se ridicară în picioare şi se uitau cu teamă la Achim. Vreo câţiva mai nepăsători jucau bobicul fără să se sinchisească. Deodată Achim se repezi spre ei ca un uliu, trânti vreo câţiva de pământ şi dădu câteva picioare şi palme în dreapta şi în stânga.

— Ce, voi n-auziţi? mârâi Achim. Eu strig la voi şi voi jucaţi bobicul… mama voastră!

— Nea Achime, să nu ne înjuri că chem pe tata de colea, zise unul colţos, fulgerându-l cu privirea.

Achim ţâşni ca ars spre cel care vorbise, îl apucă de gât, dădu cu el de pământ şi sări cu picioarele pe el.

— …Pă mă-ta şi pe tat-tău! urlă el ca turbat. Du-te şi cheamă pe tat-tău! Să-mi spuneţi care aţi fost ăia care l-aţi bătut pe frate-meu, că dacă nu, vă belesc pe toţi!

Achim n-avea atunci mai mult de şaptesprezece ani, dar pentru băieţii de-acolo el părea mai fioros ca un om mare. Niciunul dintre băieţi nu vorbi.

— Niculae, strigă Achim, îi cunoşti? Ia treci încoace.

— Nu-i cunosc, că aveau flanelele pe cap când au venit, răspunse Niculae.

— Aaaaa!!! făcu Achim, scuipând în palme. Ia dă-ncoace biciul, Niculae. Nu vreţi să spuneţi!… Staţi că v-arăt eu acuma.

Achim apucă biciul şi, fără să se gândească nicio clipă, se repezi la unul şi-l plesni peste spinare. Cel lovit urlă şi apucă biciul în mână.

— Nea Achime, nu ştiu, eu sunt de pe Delavale, nu mai da.

Achim se repezi la altul şi mai furios.

— Şi tu eşti de pe Delavale? Până-n seară am să vă bat!

— Spuneţi, mă, ce, să mănânc eu bătaie pentru ei? se auzi un glas speriat.

— Aaaa!!! Tu ştii? Spune numaidecât că-ţi roz beregata! răcni Achim iar, repezindu-se spre cel care vorbise.

Băiatul se feri, se uită în jur şi deodată vorbi pe nerăsuflate.

— Nea Achime, nu da! Al lui Voicu Câinaru şi cu al lui Burtică l-au bătut.

Achim se întoarse spre Niculae, îşi aruncă pălăria de pământ şi îl asmuţi ca şi când ar fi fost câine:

— Ai auzit? Pune mâna pe ei!

Niculae, slăbit de friguri, galben la faţă, nu se mişcă.

— Pune, mă, mâna pe ei, n-auzi? strigă Achim scos din sărite.

Niculae nu se mişca.

— Al lui Câinaru şi Burtică! strigă atunci Achim pe cei care îl bătuseră pe Niculae. Achim avea un glas ciudat, ascunzând ceva tainic şi cumplit şi Niculae se speriase mai rău de acest glas al fratelui său decât de loviturile magaoaielor, atunci pe mirişte, când fusese bătut. Veniţi încoace al lui

Câinaru şi Burtică. Veniţi încoace că nu vă fac nimic, mai spuse Achim.

Cei doi se apropiară şi unul din ei îşi scoase pearca lui de pălărie găurită în fund de bobic şi zise:

— Nea Achime, uite, vezi, mi-a spart capul! Zău, nea Achime, că mi-a spart capul! Am dat şi eu, a dat şi el.

— Taci din gură, urâtule, răspunse Achim care începuse să se înveselească, îl vedeţi? E frate-meu. Eu nu ţin cu el, chiar dacă mi-e frate. Tu, ăsta, cu capul spart, repede-te la el şi dă cu el în pământ.

Niculae se uitase la fratele său şi se făcuse şi mai galben. Achim nu se sinchisea.

— N-auzi, mă, ăsta cu capul spart? se răsti Achim spre băiatul cu capul spart.

— Nea Achime, zău, ne-am bătut în parte, se rugară iar cei doi băieţi.

— Nea Achime, lasă-i, nea Achime! săriră şi ceilalţi.

Ochii lui Achim sticliră. Îl apucă pe cel cu pălăria găurită şi-l izbi de pământ.

— N-auzi ce-ţi spun? Repede-te la el că te omor… pe mă-ta de urât!…

Băiatul se sculă de jos furios şi, nemaiştiind ce să facă, se repezi în Niculae. Niculae nu se mişcă din loc. Înaintea lui, cel cu pălăria găurită se opri ca ţintuit de privirea mare, nemişcată, a celui asupra căruia era asmuţit, îşi întoarse capul spre Achim, dar tot atunci acesta urlă la el:

— Repede-te în el… pe mă-ta de urât!

Băiatul se repezi în Niculae şi îl apucă de gât. Niculae se înţepeni şi rămase mai departe nemişcat.

— Dă cu el în pământ! strigă Achim, apropiindu-se cu biciul în mână.

Băiatul îşi încârligă un picior peste amândouă ale lui Niculae şi îl trânti la pământ. Apoi, speriat, cu privirea rătăcită, plin de groază, se ridică de pe el şi rămase nemişcat, uitându-se la Niculae care,

galben la faţă, nu-l slăbea din ochi pe fratele său. Câtva timp, toţi rămaseră nemişcaţi şi tăcuţi. În clipa următoare, Niculae sări în sus ca muşcat de un şarpe. Se repezi spre cel care îl trântise şi îl apucă de gât. Luat pe neaşteptate, celălalt băiat rămase cu ochii holbaţi şi scoase limba afară, horcăind. Chipul i se învineţise ca un ficat, se făcuse apoi pământiu. Niculae strângea ca un nebun şi-l împingea de-a-ndărătelea. Cel strâns de gât se împiedică de ceva şi căzu. Niculae îi dădu drumul şi se întoarse spre celălalt. Văzându-l că vine, băiatul o luă la fugă peste câmp.

Achim se repezi însă numaidecât şi în câţiva paşi îl apucă de ceafa.

— Stai, pe mă-ta, fricosule. Mă vezi tu că-i ţiu parte? Bate-te cu el… Aţi venit amândoi şi v-aţi pus şi l-aţi omorât cu ciomegele. Eraţi doi, mama voastră… Stai aici!

Niculae se repezi spre el cu un ciomag şi vru să-l izbească în cap, dar băiatul se feri şi puse şi el mâna pe un ciomag.

— Nea Achime, strigă el, arătându-l pe Niculae. Îi sparg capul; spune-i să nu s-apuce de mine!

— Niculae, scrâşni Achim, auzi ce spune?

Niculae azvârli pe neaşteptate ciomagul şi se repezi spre celălalt cu o iuţeală neaşteptată. Luat tot fără veste, băiatul se clătină şi căzu. Atunci Niculae sări în sus cu aceeaşi iuţeală, puse mâna pe un ciomag şi începu să-l lovească pe cel de jos cu toată puterea.

Băiatul urla, încerca să se ridice, dar câte o lovitură de ciomag îl culca iar la loc.

— Ajunge, Niculae, stai! zise Achim, apropiindu-se. Spune-i să-şi ceară iertare.

— Cere-ţi iertare, bolborosi Niculae, izbindu-l încă. Cere-ţi iertare!

Gândindu-se că acum are să scape de toate, Niculae gemu în aşternut şi se uită la spinarea tatălui său care se mişca şi răsufla în somn.

„O să mă rog de el să nu mă ia la sapă şi o să mă lase, gândi Niculae suspinând. La secere o să mă duc, dar să nu mă ia la sapă până nu-mi trec bubele şi să pot să mă duc şi eu la şcoală.”

— Ce faci, mă, tu n-ai de gând s-adormi? spuse Moromete deodată, cu un glas atât de treaz că băiatul se înfioră.

— Ba dorm, răspunse el uimit că tatăl său putuse să stea aşa de liniştit atât de multă vreme.

— Cum dormi? întrebă Moromete aspru. Să mergi colo la sapă şi să dai şi o să te mai văz eu atunci că beleşti ochii în loc să dormi.

Niculae se lăsă pe căpătâi şi gemu. Apoi rămase nemişcat. Pe drum se auzea din ce în ce mai rar câte un flăcău care se întorcea acasă fluierând. De undeva răzbătu un ţipăt uşor, subţire, de fată sau de femeie tânără, înecat de întunericul nopţii. Prin vârfurile salcâmilor bâzâiau ţânţarii. Moromete se ridică din aşternut şi se întoarse pe neaşteptate spre Niculae. Băiatul închise ochii, speriat.

— Nu dormi, mă, odată? zise el apăsat, cu un glas turbure.

Niculae nu răspunse. Omul nu se mişcă. Băiatul îl simţea încă întors spre el şi inima îi ticăia. Moromete se trânti iar pe căpătâi şi peste câteva clipe Niculae îi simţi spinarea ridicându-se şi răsuflând încet. „A adormit”, gândi el după o vreme, dar ca şi când omul l-ar fi auzit gândind, se ridică iarăşi într-un cot şi se întoarse spre fiu.

— Mă, da tu n-ai de gând să dormi odată? îngână el răguşit şi furios.

Niculae răsuflă uşor, ca în somn, fără să-i răspundă.

Din nou omul se trânti pe căpătâi, dar Niculae aşteptă multă vreme fără ca să-i mai simtă spinarea mişcându-se. „Nu poate să doarmă. Te pomeneşti că se răzgândeşte şi nu-i mai dă drumul lui Achim”, gândi Niculae iarăşi. După un timp se linişti însă. „Cine ştie la ce se gândeşte, îşi spuse el. O să vedem mâine dimineaţă.”

Moromete se ridică a treia oară, dar acum nu se mai întoarse spre băiat. Niculae îl auzi scotocind multă vreme sub căpătâi, auzi apoi un zgomot de hârtie ruptă, pe urmă amnarul izbind în piatră. După aceea nu se mai auzi nimic. Niculae aşteptă o vreme cu ochii închişi, apoi îşi mişcă pleoapele. Tatăl stătea pe marginea prispei cu spatele îndoit şi fuma. Băiatul închise ochii şi se hotărî să adoarmă. Aşteptă somnul timp îndelungat şi adormi. Moromete mai stătea încă pe marginea prispei, cu spatele îndoit şi fuma.

VIII

În acest timp Paraschiv şi Achim aşteptaseră în drum. Erau atât de curioşi să afle ce îi spunea tatăl lor lui Nilă, încât nu avură răbdare până a doua zi; renunţară să se mai ducă la fetele la care umblau şi îl aşteptară pe fratele lor să vină şi să afle ce era…

— Ce-aţi vorbit, mă, ce ţi-a spus? întrebă Paraschiv în şoaptă când Nilă ieşi la ei.

— Ce să-mi spuie, că să se ducă ăsta cu oile la Bucureşti, răspunse Nilă pe scurt, cu un glas moale, parcă vinovat.

— Nilă, şopti Paraschiv gros, i-ai spus ceva? Suntem fraţi, dar să ştii că eu…

Nilă lăsă fruntea în jos şi bombăni furios:

— Ce, bă, eşti nebun? Cum o să-i spui?

— Hai mai încolo, să nu ne-audă, zise Achim. Hai la ga Maria să vorbim acolo, că tot nu mai avem timp să ne ducem pe la fete.

Paraschiv şi Nilă şovăiră. Era cam târziu.

— Dar hai mai repede, să nu se culce ga Maria.

Porniră câteşitrei alene. Nilă tăcea şi după mers parcă n-avea niciun chef. Cotiră pe nişte uliţe şi se opriră în faţa unei curţi mici, fără garduri. În fund

se vedea o căsuţă învălită cu paie, un bordei asemănător cu un coteţ mai mare de păsări. La un ochi de geam pâlpâia o lampă chioară.

Bordeiul acesta unde vroiau să intre era al tuşii lor, Maria Moromete, sora mai mare a tatălui. Tuşa era o femeie de vreo cincizeci de ani şi nu avea nici copii, nici bărbat. Ca să scape de ea, Moromete îi cumpărase undeva un loc de casă şi îi făcuse acest bordei.

Maria Moromete îl învinuia pe fratele ei că nu s-a putut mărita şi-şi face un rost. Spunea că n-a ajutat-o, că i-a furat pământul din spatele casei, că la împărţitul celor trei pogoane moştenite, Moromete a ales pământul cel mai bun pe care se putea pune vie şi că o gonit-o din casa părintească ca un hoţ. De fapt, ea ar fi vrut ca fratele ei să nu se mai fi însurat a doua oară, s-o fi ţinut-o pe ea în casă, să-i crească ea pe cei trei, Paraschiv, Nilă şi Achim, şi să fi trăit aşa liniştit până la bătrâneţe. Încât după ce fratele se însură a doua oară şi îi cumpără şi-i făcu acest bordei, Maria Moromete se înfurie şi începu să ceară dreptul ei de moştenire asupra casei părinteşti şi mai ales asupra locului din spatele casei. Fiindcă pe jumătate din acel loc se afla casa părintească şi gospodăria şi pentru că trecuseră aproape cincisprezece ani fără ca gospodăria să fie împărţită, moştenirea în cazul casei şi locului trecea de drept celui care o folosea. Maria Moromete nu ştiuse şi nici acum nu ştia acest lucru. Nici Moromete nu ştia şi chiar dacă ar fi ştiut tot n-ar fi avut ce face cu el.

Maria Moromete trăia cu o nădejde a ei veche: să dea acel loc lui Paraschiv sau Nilă, care o fi mai vrednic, şi acela să facă o casă unde s-o aducă şi pe ea, să aibă grijă de ea când n-avea să mai poată munci. Paraschiv îi spusese că în curând o să se însoare, să-şi facă acolo casă şi s-o aducă să trăiască şi ea pe lângă el. De fapt, măritişul ei nefericit din tinereţe o înrăise; făcuse un copil care

îi murise după doi ani de trai rău şi după moartea copilului bărbatul o alungase.

Trăia acum singură în bordeiul ei şi n-o ducea prea rău, la treierat îşi băga grâul în maşină odată cu al lui Moromete, iar la secere la fel, veneau cei trei nepoţi, Paraschiv, Nilă şi Achim, şi o ajutau, în schimb, ea le făcea flanele şi ciorapi.

În sat i se spunea Guica şi nu avea nume bun; se temeau de ea pentru că cunoştea păcatele tuturor şi avea limba ascuţită. Toată ziua lucra la ciorapi, aşezată pe un scăunel în faţa bordeiului şi oprea trecătorii de pe drum pe care îi întreba fel de fel de nimicuri. Unii o ocoleau, dădeau prin altă parte.

Iată cum se întâmpla când cineva trecea prin fata curţii ei. Maria Moromete oprea trecătorul strigându-l cu un glas tainic:

„Ei, cutare, ia stai niţel."

Intrigat, omul se oprea. Maria Moromete se ridica de pe scăunel şi venea în drum. Se apropia în tăcere, misterios. Apoi întreba în şoaptă:

„Unde te duci?"

Mirat, omul spunea unde se duce.

„Ce cauţi acolo?" întreba femeia mai departe.

Încă nedumerit, trecătorul răspundea şi spunea pentru ce se duce, ce treabă are acolo de făcut. Maria Moromete spunea atunci despre omul acela unde se ducea trecătorul, că a auzit că acesta vrea să facă cutare lucru.

„Aşa o fi?" întreba ea cu privirea aprinsă de curiozitate.

Trecătorul răspundea că se poate, aşa o fi.

„Păi atunci frate-său ce-o să zică?" întreba ea atunci.

„Dracul să-i ia, ga Mario, de unde să ştiu eu ce-o să zică frate-său?!" răspundea trecătorul.

„Nu se poate, spunea femeia cu glasul ei ascuţit. E dreptul lui."

„O fi, ga Mario, ce m-amestec eu în daravelile lor!" ridica trecătorul din umeri, grăbindu-se să se îndepărteze.

„Ei, nu-i aşa!” răspundea Guica indignată şi se întorcea pe scăunelul ei, bestecăind la ciorap.

După o vreme trecea o muiere. Maria Moromete se ridica şi o oprea:

„Cutăriţă, unde te duci? Ia stai niţel!” Se apropia şi îi spunea: „Auzi ce vrea să facă alde cutare! Mă întâlnii adineauri cu cutare – şi spunea numele celui pe care îl oprise mai înainte – se ducea pe la el şi mi-a spus şi mie. Tu ce zici? Ăla o să vrea? O să-l lase?”

Răspândea deci ştirea pe socoteala celui dinainte şi acest lucru turbura deseori apele, învrăjbind chiar şi pe cei mai paşnici.

Maria Moromete oprea chiar şi pe copiii foarte mici. „Ce-aţi mâncat aseară?” îi întreba ea în şoaptă, punându-le în mână o jumătate de măr stricat sau câteva seminţe de floarea-soarelui.

Porecla de Guica i-o dăduse un mocan. Mocanii veneau toamna la câmpie să schimbe fructele lor pe porumb şi grâu. Maria Moromete oprea fiecare căruţă care trecea prin dreptul bordeiului ei. Se apropia de coviltirul mocanului, se uita în căruţa lui, îi răscolea sacii cu mere şi cu nuci, lua câteva în care îşi înfigea dinţii şi abia la urmă întreba cum le dă. Omul spunea cum, iar femeia îi întorcea spatele, mâncând din fructele luate, spunând că nu sunt bune, sunt acre şi viermănoase. În acest fel nu numai că se sătura mâncând, dar chiar strângea câte un săculeţ. Se vede însă că într-o toamnă, un mocan a ţinut-o minte şi când a ajuns în dreptul ei n-a mai vrut să oprească.

„Stai, mă! N-auzi că vreau să iau nişte mere?” a strigat femeia de pe scăunelul ei.

Mocanul a oprit şi s-a aşezat în dreptul coviltirului să n-o lase să se urce.

„Ai mere bune?” a întrebat ea vrând să-l dea la o parte.

„Da, am mere frumoase, adu porumbul şi-ţi dau.”

„Ia să văd!” a spus femeia încercând zadarnic să-l dea la o parte.

„Adu întâi porumbul”, a spus mocanul liniştit.

„Ia să văd, mă, stai să văd şi eu ce mere ai!” a spus Maria cu un glas înţepat şi cam tare.

„Nu ţipa, leică, de ce ţipi?! Adu porumbul şi atunci te uiţi!” i-a răspuns mocanul fără să se dea la o parte.

„Du-te naibii cu merele tale! a zis atunci femeia îndepărtându-se de om. Parcă n-am mai văzut mere! Uită-te al naibii! Pe ce să-i dau eu porumbul meu mocanului! Parcă fără merele voastre viermănoase nu trăiesc!”

„Nu ţipa, leică, de ce ţipi aşa?” a spus mocanul uitându-se în urma ei uimit.

„Du-te naibii, mă, ce dacă ţip? Ţip în curtea mea, în satul meu, mocane!”

„Leică, nu mai guici aşa, că nu ţi-am spart casa, a spus iar mocanul cu vocea lui moale de muntean. Ce guicii aşa, leică? Vai, vai! Cum mai guică! Ca o purcea!” a mai adăugat mocanul nedumerit şi vorba a fost prinsă de vecini. Maria Moromete se înfuria rău când i se spunea Guica.

Cei trei nepoţi intrară în curtea mătuşii şi Paraschiv ciocăni în ochiul de geam.

— Ga Mario, deschide!

Maria Moromete deschise uşa şi cei trei se aplecară pe rând să nu se lovească de pragul de sus. Paraschiv abia intră în bordei:

— Ga Mario, exclamă el, gata, îi dă drumul lui Achim cu oile la Bucureşti! începe răfuiala!

Şi râse hurducat, plesnindu-şi palmele una de alta, apoi frecându-le repede în semn de mare bucurie nestăpânită, Maria Moromete se înfipse în ochii lui şi întrebă, încet, ascuţit, abia ţinându-şi răsuflarea:

— Ce vorbeşti, mă? Îi dă drumul? Zău? Cum a fost? Ce-a zis?

— Nu-mi venea să cred, răspunse Paraschiv uitându-se spre pat, vrând să se aşeze, dar mătuşa

îl preveni:

— Stai naibii jos pe pământ, că se rupe patul cu tine… Apoi reluă întrebările. Zău, mă? Ia spuneţi! Ce zicea, ce zicea?!!

— Avem douăzeci şi patru de oi cu lapte, asta înseamnă două sute patruzeci de lei pe zi, zise Paraschiv miorlăit, încercând să imite glasul făţarnic al fratelui său mai mic; aşa le tot spunea ăsta la masă.

— Şi el ce zicea?! Ce zicea?! întrebă Guica cu glas înecat de curiozitate şi plăcere. Alea ce zicea, puturoasele alea? Mă-sa, mă-sa ce zicea?

Achim răspunse căutând să-şi potrivească glasul şi să-l facă asemănător cu al mamei vitrege adică: cinstit şi înţelegător aşa cum îi răspunsese tatălui lor la masă:

— Lasă-l, mă, să se ducă. Nu e vorba numai de bancă. Dar sunt şi ei băieţi mari…

Paraschiv izbucni în hohote groase. Mătuşa nu râse, însă chipul ei zbârcit şi negru şi gura cu buzele supte înăuntru se frământară de plăcere. Nilă zâmbi stingherit, parcă ruşinat. El spuse:

— Hai, bă, ce râdeţi aşa?

— Pe urmă l-a luat pe ăsta în grădină şi nu ştiu ce i-a spus. Ce ţi-a spus, Nilă? întrebă Achim.

— Ce mai întrebi, nu-ţi spusei o dată? bombăni Nilă.

— Zău, mă? Te-a luat în grădină? Şi ce ţi-a spus? întrebă Guica ca şi când n-ar fi auzit bombăneala lui Nilă. Ce ţi-a spus, Nilă? Spune, mă, dă-te naibii, că cine ştie ce ţi-o fi spus şi tu n-ai înţeles. Hai, spune! Nilă tăcea cu fruntea în pământ. Faptul că se lăsa greu până la urmă le strică cheful celor doi fraţi şi îl întrebară dacă da sau nu, îi dă drumul lui Achim să se ducă?

— Nu vă spusei, bă, că îi dă? Ce tot întrebaţi atâta? Numai să aducă bani! adăugă Nilă cinstit. Să aducă la toamnă patru mii de lei.

Paraschiv râse iar, răguşit, şi îi dădu lui Nilă un pumn în spinare.

— Auzi, ga Mario? se adresă el mătuşii, fără să-l mai ia în seamă pe Nilă. Să vezi ce gogoşi le turna Achim alaltăieri la sapă.

— Ei, mă, ei! Zău! Ce gogoşi-ce gogoşi? întrebă mătuşa abia stăpânindu-se.

— Douăzeci şi patru de oi cu lapte, pă puţin douăzeci şi patru de chile pe zi! Asta face două sute de lei pe zi, ori treizeci de zile, face pe puţin şase mii de lei pe lună! Ei! două mii o să coste chiria locului de păşunat, iar patru mii rămâne câştig.

— Bă, eu mă duc să mă culc; mâine trebuie să merg la premilitară! îl întrerupse Nilă sculându-se de jos,

— Stai, Nilă, stai, mă, prostule! îl opri mătuşa înţepată. Stai să vorbim. Şi se adresă lui Paraschiv: Acum voi ce faceţi, tu şi cu Nilă? Când plecaţi? Trebuie să fugiţi înainte de secere, să n-aibă cine să le secere grâul şi nici cu ce să-l care. Să vedem ce-au să facă fără voi.

— Tu când pleci cu oile, Achime? întrebă Paraschiv.

— Să vedem. Să vorbim cu al Iu Cătănoiu.

— Eu zic că după vreo săptămână în urma ta, luăm caii din grajd, încălecăm pe ei şi fugim. Nu aşa, mă, Nilă?

— Bă, eu v-am mai spus: fugim, dar nu putem să furăm caii din grajd; află lumea şi ne facem de râs, răspunse Nilă cu privirea în pământ.

— Iete al naibii! făcu mătuşa indignată. Vezi să nu-ţi dau câteva, blegule! Te-a îmbrobodit alde tac-tău, să stai şi să munceşti pentru copiii lui, să-ţi iasă sufletul! E caii voştri, e averea voastră! Dacă nu murea biata mă-ta, eraţi şi voi în casa voastră, nu ca acum, că n-aveţi loc de puturoasele alea.

Nilă tăcea. Paraschiv şi Achim o aprobau pe mătuşa lor din ochi. Maria Moromete continuă:

— Aţi muncit de când eraţi mici şi nu v-a luat niciodată o haină pe voi, cum e copiii oamenilor. Numai la alea le-a luat. Tita are *crepdeşin*, Ilinca

iie de mătase, aia are scurteică de catifea… E plină chichiţa lăzii cu mamudele şi cu icuşari! Acolo e munca voastră, proştilor… Eu să fiu ca voi aş sparge lada într-o noapte şi aş lua toate mamudelele!

Paraschiv se uită la Nilă, care continua să stea cu fruntea în pământ, şi-i spuse răguşit, gros:

— Vezi, mă? Auzi ce zice ga Maria? Plăvane! Ai sta şi-ai munci pentru ei până ai cădea jos, dacă n-am fi noi să te învăţăm.

Nilă tresări. Avea o frunte mare, lată, cu carne groasă peste ea. Îşi ridică fruntea lui lată din pământ şi răspunse cu un glas turbure care nu protesta contra celor auzite, dar care era totuşi indignat, fără să ştie însă pentru ce:

— Mai taci, bă, din gură! Ia mai taci dracului din gură! Ce tot vorbeşti!…

Mătuşa sări cu glasul ei ascuţit:

— Ce să tacă din gură! Aşa este! Te superi că îţi zice plăvan? De când munceşti şi umbli desculţ şi dezbrăcat, pe degeaba?! Plăvane.

— Păi, bă, Nilă, ce-am vorbit noi pân-acum? Nu ne-am înţeles aşa? întrebă Achim cu reproş.

Nilă răspunse la fel de turbure:

— Ne-am înţeles, bă, ne-am înţeles! Vezi să nu-ţi dau un pumn după ceafa.

Achim mormăi dispreţuitor:

— Dai tu pumn după ceafa!

— Eu mă duc, mi-e somn, mormăi Nilă deodată nepăsător şi deschise uşa bordeiului.

— Du-te naibii! îl petrecu mătuşa din urmă. O să mai vezi tu de la mine loc de casă! Proastă oi fi să ţi-l dau!

Nilă ieşi fără să răspundă, iar mătuşa se întoarse în bordei, să vorbească mai departe cu cei doi nepoţi.

IX

Pe la miezul nopţii începu să cadă o ploaie liniştită şi bogată. Murmura pe acoperişuri şi peste pământ cu picături moi, ca de untdelemn. Nu se auzi niciun tunet şi nu se văzu nicio fulgerătură. Era însă întuneric beznă.

Fiindcă ploaia începuse pe nesimţite, când se înteţi nimeni nu se trezi din somn, şi când de pe streşini începură să curgă şiroaie, de-a lungul prispei, cei care dormeau la margine se împinseră doar mai spre perete, mormăind.

Spre revărsatul zorilor ploaia stătu şi norii părăsiră cerul. Moromete se culcase şi adormise târziu, dar când ploaia se opri, se trezi şi rămase iarăşi nemişcat pe prispă. Nemişcarea lui trează o făcu pe Catrina să se deştepte la celălalt capăt al prispei.

— Ilie, ce e cu tine? De ce nu te culci? şopti ea.

Moromete nu răspunse, dar tuşi liniştitor. Totuşi Catrina nu-şi văzu de somn. Se întâmpla ceva în familie!? Poate plecarea lui Achim la Bucureşti, dar despre asta se vorbise de prin iarnă, se gândiseră destul. În timpul mesei fusese pomenit numele agentului de urmărire care avea să vină mâine dimineaţă după fonciire. Dar şi asta era poveste veche; Jupuitu venea în fiecare an şi anul acesta nu avea nimic deosebit faţă de celălalt. Banca? Dar banca venea taman la toamnă. Poate că toate aceste ameninţări care se târau cu anii în urma lor să se îngrămădească în acest an pe capul familiei? Da. Dar nici asta nu se putea, fiindcă timpul era foarte răbdător şi ameninţările mari se sfărâmau în puzderie de ameninţări mai mici pe care cu ajutorul timpului le ducea zilnic în spinare. Aşa se întâmplase că timpul făcuse să rămână în urmă una din cele mai cumplite ameninţări de care îşi aduceau aminte, şi anume datoria făcută la bancă pentru plata loturilor primite la reforma agrară de după război. Mulţi au vândut loturile, iar alţii au rămas de tot fără pământ şi au căzut în

mizerie. Ei au avut însă răbdare, au dus-o de la an la an până când într-o zi statul, văzând că ţăranii tot n-au cu ce plăti, n-a mai avut încotro şi a trebuit să şteargă datoriile. Încât banca se dovedise a fi ceva nu tocmai rău, drept care doi ani mai târziu se împrumutaseră din nou să cumpere vite în bătătură. N-aveau să poată plăti? Se gândiseră mult şi mai mare nenorocire decât să piardă ceea ce nu câştigaseră ce putea fi? Era deci limpede că numai Moromete singur era pricina propriilor sale gânduri şi Catrinei i se păru atât de ciudat acest lucru, încât se închină.

— Se vede că ai intrat în anul morţii, şopti ea.

Şi îşi lăsă capul pe căpătâi, pomenind că aşa se întâmplă când omul uită de Dumnezeu, uită şi Dumnezeu de el şi îl lasă singur în faţa păcatelor.

— Pentru că, mai bolborosi ea cu faţa în căpătâi, numai păcatele nu te lasă să dormi.

La aceste cuvinte din urmă, Moromete tuşi cu înţeles şi răspunse cu o veselie supărată:

— D-aia dormi tu buştean, lovi-te-ar moartea, că n-ai păcate!

Aruncă ţigarea, se dădu jos de pe prispă şi o luă încet spre grădină, fără să mai asculte răspunsul femeii.

Catrina era credincioasă şi de aceea pomenise de păcate. Cu zece ani în urmă născuse un copil mort care îi băgase spaima în suflet. Avusese visuri rele. Se auzea noaptea strigată în somn, înghesuită de porci cu râturile mari în colţuri întunecate, sau locuind împreună cu ţigani care îi spuneau lucruri murdare. Se îmbolnăvise, nu mai putuse suferi carnea de porc, iar când vedea ţigani se pitea. Nu-şi mai putuse găsi liniştea; se certase cu toată lumea şi se îngrozise simţind cum i se strecoară în inimă nepăsarea şi sila faţă de bărbat şi copii. Până într-o zi când povestise totul unei vecine din fundul grădinii:

„Eu ştiu ce e cu tine, e din copii! spusese vecina care, tot aşa, crescuse o mulţime de copii. Ştii ce

să faci tu? Sâmbătă spre duminică, te scoli devreme, te duci la cimitir, jeleşti acolo morţii şi dai de pomană; după ce ţi-ai făcut datoria cu morţii, te întorci acasă până nu răsare soarele, aprinzi focul, dai să mănânce la copii, cureţi casa, vezi ce mai e de făcut şi după ce ţi-ai făcut datoria şi cu copiii, te speli şi te primeneşti şi te duci la biserică, Catrino. Acolo la biserică stai şi asculţi slujba! Şi-ai să vezi pe urmă ce bine el”

Ceea ce se şi întâmplase. Catrina îi crescuse cu trudă pe cei trei. Paraschiv, Nilă şi Achim erau mici când se măritase cu Moromete, şi în loc de răsplată aceştia începuseră s-o urască. Tudor Bălosu şi fiu-său pe de o parte, Guica şi Parizianul, o altă rudă a lui Moromete, căreia Catrina îi spunea „Guica al doilea mai prost”, pe de altă parte, îi învăţaseră pe cei trei că mama vitregă era vinovată că se trăia greu la ei şi că dacă n-or s-o dea afară din casă are să pună mâna pe averea tatălui. Nenorocirea făcea că era ceva adevărat din toate acestea, dar Catrina n-avea nicio vină. Iată ce se întâmplase.

În timpul foametei de după război, Moromete vânduse un pogon din lotul Catrinei – Catrina primise un lot de opt pogoane ca văduvă de război – spunându-i că în schimbul acestui pogon vândut va trece casa şi pe numele ei. Catrina îl crezuse, socotind că în acest fel va avea bătrâneţea apărată (se mai întâmplase în sat ca mama vitregă să fie gonită din casa tatălui). Numai că Moromete, în loc să se grăbească să facă acte pentru casă, începu să facă glume: „Crezi că am să mor eu înaintea ta?” zicea el. Acest răspuns era, într-un fel, o asigurare că atât timp cât trăieşte el n-o să îndrăznească nimeni s-o dea afară din casă. Pentru Catrina însă nu era de ajuns, fiindcă cei trei fuseseră învrăjbiţi de mici contra ei; începuse deci să-i pară rău de pogonul vândut, mai ales că îl vânduse tocmai pentru ca să nu moară ei, cei trei, de foame. Când bărbatul începu să glumească pe

socoteala casei, Catrina pretinse pogonul pe numele Titei şi îl pretinse cu atât mai insistent cu cât Catrina se simţea vinovată faţă de fiica ei fiindcă fetei îi venise vremea să se mărite şi Victor Bălosu cerea trei pogoane, iar Catrina nu-i putea da decât două. Era tocmai pogonul vândut.

Moromete şovăi. Se pare că era şi el uimit de ameninţările nelămurite pe care cei trei fii ai lui, mai ales cei doi, Paraschiv şi Achim, i le transmiteau la ureche pe căi ocolite, prin Guica, prin Tudor Bălosu şi prin Parizianu. Această şovăială o scârbi de tot pe Catrina. Vasăzică avusese dreptate să se teamă!

Biserica însă îi linişti sufletul turburat şi ca să fie linişte şi în familie nu mai pretinse nimic. Când muierile cu care se avea bine pomeneau însă de ameninţările pe care Guica nu înceta totuşi să le răspândească prin sat, atunci Catrina se închina cu înverşunare şi spunea că şi Iisus Cristos a pătimit şi n-o s-o lase el să moară pe marginea şanţului. „Dacă n-aş avea fetele alea, aş zice iartă-i, Doamne, că nu ştiu ce fac, dar m-a pedepsit Dumnezeu să am grijă de ele şi nu pot să-i iert”, spunea ea cu îndârjire.

Cât despre celelalte ameninţări, banca, fonciirea, socotelile cu oile şi vitele, Catrina nu vroia să ştie de ele, se credea la adăpost. De lotul ei de pământ de şapte pogoane nu se putea atinge nimeni.

Treaba lor, să plătească banca şi fonciirea cu ce-or şti, şi dac-or ajunge să n-aibă vite de muncă, fetele sunt vrednice, au să se descurce ele într-un fel.

Numai că fetele când o auzeau gândind astfel se înfuriau rău şi o sfătuiau să-şi vază mai bine de biserica ei. Ceea ce Catrina şi făcea, cu toate că biserica nu izbutea totdeauna să-i alunge amintirile dureroase ale vieţii sau să-i lumineze cu totul anii lungi pe care îi mai avea de trăit.

Îşi găsise totuşi un sprijin cu care uneori se şi lăuda, încât văzându-l pe bărbatul ei treaz pe

prispa casei nu se putuse stăpâni să nu-i spună că numai păcatele nu-l lasă pe om să se odihnească, ceea ce adusese răspunsul binemeritat al bărbatului. De fapt, ea vrusese să-i dea de înţeles că dacă el „ar lua drumul bisericii” (cel opus şi de fapt mult mai cunoscut de oamenii din sat era cel al cârciumii), atunci el n-ar mai fi aşa de neliniştit.

X

Moromete însă nu vroia s-o apuce pe acest drum, iar cât despre celălalt al cârciumii, nu-l folosise niciodată ca o soluţie. Era cu zece ani mai mare decât Catrina (contingent ‘911, făcuse războiul) şi acum avea acea vârstă între tinereţe şi bătrâneţe când numai nenorociri sau bucurii mari mai pot schimba firea cuiva.

Moromete luase în glumă nu numai temerea Catrinei în privinţa casei, dar şi visurile ei înspăimântate. „Unde se întâmplă să avem noi atâţia porci câţi visezi tu”, spusese el, dar în curând pricepu şi el că a face şi a creşte copii mulţi poate fi uneori pentru o mamă ceva într-adevăr înspăimântător. Întâmplările care avură loc după aceea în familie nu-l turburară însă pe Moromete în aceeaşi măsură. Numai una dintre ele, care avu loc într-o iarnă, la puţin timp după ce familia scăpă de datorii prin legea conversiunii, îl făcu să înţeleagă că e totuşi primejdios şi pentru el să nu ia seama la copii. În anul acela recolta fusese bogată şi toată lumea făcea comerţ cu cereale la munte. Gospodăriile se refăceau din anii grei prin care trecuseră între 1929-1933. Prosperitatea bătea la uşa multora din sat, vitele se înmulţeau, oborul de cereale era ridicat, pânza de americă şi uneltele

mai ieftine, iar preţul pământului mai ridicat decât oricând.

Cei care simţiseră cei dintâi că e rost de făcut avere fură cei trei, Paraschiv, Nilă şi Achim (pe vremea aceea nu erau prea convinşi că ar avea dreptul să-l învinuiască pe tatăl lor că s-a însurat a doua oară; înţelegeau vag că tatăl lor nu putea să-i crească, numai o femeie putea face acest lucru şi abia mai târziu aveau să dea de înţeles că tuşa lor Guica ar fi putut foarte bine să-i crească ea).

Familia se ţinuse până atunci cu loturile întregi, dar gospodăria era lipsită de vite. Aveau doi cai prăpădiţi, care, când dădeai cu biciul în ei, dădeau din coadă.

Venise toamna şi porumbul se făcuse şi el din belşug (porumb şi grâu şi printre porumb dovleci, floarea-soarelui şi fasole, altceva nu semănau, cu toate că pământul le-ar fi putut da să n-aibă ce face cu cânepa, inul, tutunul, sfecla de zahăr, plantele medicinale scumpe) şi cei trei îşi frecaseră mâinile de bucurie şi într-o seară îi spuseseră tatălui lor: „Ar trebui să îngrăşăm caii ăia, tată! Tudor Bălosu a fost săptămâna trecută la munte şi a câştigat o mie de lei.”

Moromete n-a înţeles cum s-ar putea câştiga o mie de lei într-un drum la munte, dar n-a avut nimic contra îngrăşării cailor. Au vândut porumb, au cumpărat ovăz şi prin iarnă părul cailor strălucea ca mătasea.

Moromete însă tot nu se mişca. Petrecea seri lungi cu prietenul său Cocoşilă, discutând politică sau ascultându-l pe Niculae care citea poveşti grozave din cărţi luate de la alde nean-său Cristache al lu Dumitrache. Erau seri turburătoare. Unsprezece fraţi care sufereau vraja de a rătăci în timpul zilei ca unsprezece lebede şi la apusul soarelui cădeau îngrămădiţi pe o stâncă în mijlocul mării, iarăşi oameni. Cum stăteau îngrămădiţi unii în alţii, chinuiţi şi înspăimântaţi de întunericul nopţii şi de valurile furioase care ameninţau să-i

smulgă… Şi suferinţele îndurate de sora lor, care trebuia să ţească cu mâna ei, într-un timp dat şi neavând voie să vorbească, unsprezece tunici de urzici, ca să-i scape de vrajă şi cum n-a avut timp să termine braţul unei tunici şi frăţiorul cel mic a rămas cu ceva din aripa de lebădă…

Dar Cocoşilă? Cocoşilă era un ins care stârnea în Moromete ceva neînchipuit de plăcut, ca şi poveştile lui Niculae. Venea seara şi ciocănea în uşă făcând pe boierul. I se spunea „intră", intra şi dădea bună seara numai Catrinei, spunând de fiecare dată că „la proştii ăilalţi nu dau bună seara", făcând-o pe Catrina să se ruşineze, dar să şi pufnească în râs. Îi punea lui Niculae întrebări gramaticale şi istorice, lui Paraschiv îi punea una şi aceeaşi întrebare (când se însoară?), iar fetei celei mari îi recomanda să se mărite cu Năstase Besensac (un flăcău bicisnic). Numai cu Moromete avea vechi răfuieli şi nu-l slăbea nicio clipă. Cu mulţi ani în urmă făcuse vâlvă un nou partid, care îşi spunea „ţărănesc" şi al cărui program îl încântase pe atunci pe Cocoşilă. Moromete se arătase rezervat (Moromete era liberal) şi când „partidul naţional-ţărănesc" luă puterea şi Cocoşilă se înfurie că Maniu şi Mihalache nu numai că nu-şi respectaseră programul, dar se dovediseră parcă mai flămânzi decât Brătienii, Moromete nu-l cruţă pe prietenul său, îl luă peste picior şi observă că „proştii n-ar trebui să aibă drept de vot, fiindcă din pricina lor suferă ţara". După patru ani partidul liberal veni însă din nou la putere şi Cocoşilă se răzbună fiindcă partidul liberal mări impozitul funciar şi introduse taxe de barieră la pieţele de schimb. „Vezi, mă, prostule?" jubilase Cocoşilă.

De atunci îl urmărea pe Moromete fără cruţare. „Eşti prost", spunea el pe toate tonurile, uneori cu resemnare, alteori cu îngăduinţă, după împrejurări. De fapt, se străduia să-l convingă pe Moromete că el, Cocoşilă, e mai deştept, ceea ce pe Moromete îl

înveselea cumplit, cu atât mai mult cu cât Cocoşilă, faţă de alţi oameni, se purta cu totul altfel, înjura rău, batjocorea şi nu spunea „eşti prost”, ci mult mai rău, „mănânci c… t”.

În privinţa înjurăturilor era vestit, îl înjura şi pe tat-su – zicea că de ce l-a făcut – înjura şi pe popa, şi pe primar, şi pe perceptor, pe toţi, de la lingură, de la şervetul cu care se ştergeau până la cele mai mărunte lucruri, lampă, sfeştilă, lumânare, ciorapi şi: târla, grădina, neamul şi străbunicii, nepoţii, copiii copiilor… Catrina aprindea tămâie în casă, dar pufnea şi în râs. Odată Cocoşilă a intrat în casă şi a spus doar atât: „A venit percitorul şi mi-a luat ţoalele”, după care s-a pus pe înjurat şi nu s-a mai oprit decât foarte târziu când s-a sculat şi a plecat fără să mai spună altceva. Pe Dumnezeu mai ales Cocoşilă îl cobora jos în sat şi îl înjura cu o anumită filosofie, învinuindu-l şi punându-i întrebări ca oricărui om.

Curând însă Moromete înţelese că dacă toate acestea aveau pentru el un rost nu mai mic decât munca câmpului sau grija de ceilalţi ai casei (era atât de rară bucuria de a sta de vorbă cu un om deştept în stare să glumească inteligent, şi Cocoşilă în afară de cazurile rare când înjura prea mult era pentru el un astfel de om) îşi dădu seama nu fără dezamăgire că cei trei băieţi ai lui, Paraschiv, Nilă şi Achim, nu văd niciun rost în aceste seri pierdute cu poveşti şi cu discuţii despre Maniu şi Brătianu. Dezamăgirea însă nu fu prea mare, fiindcă, la urma urmei, copiii oamenilor nu erau mai breji decât ai lui, încât îi înţelese şi pe ei şi, cum caii se îngrăşaseră, umplu căruţa cu porumb şi plecă la munte; avea datorii faţă de copii, să câştige şi să-i îmbrace, că erau goi.

Câştigă.

Nu mai făcuse „comerţ” niciodată; îi plăcu atât de mult, încât socoti câştigul drept ceva nemaipomenit şi după ce se întoarse povesti drumul său la munte ca pe-o aventură. Numai că

cei trei nu se minunară deloc, Paraschiv făcu chiar observaţia supărătoare că „mare brânză, Stan Cotelici a dat mai bine porumbul”… Şi că să se ducă iar! Niculae, care ascultase uimit peripeţiile tatălui cu căruţa pe drumurile de munte, sărise şi pe neaşteptate şi strigase: „Aşa e, tată! Mai du-te iar.”

Moromete se pregăti pentru al doilea drum şi când se întoarse arăta de nerecunoscut, atât de mult îi plăcuse. De astă dată drumul fusese şi mai aventuros şi Moromete povesti totul într-o seară, cu un glas neobişnuit şi fu ascultat cu uimire. Descopereau toţi, Cocoşilă, mama, fetele – până şi cei trei –, că tatăl lor avea ciudatul dar de a vedea lucruri care lor le scăpau, pe care ei nu le vedeau. Numai că spre sfârşit, cei trei se dezmeticiră, sfâşiară vraja care îi ameţise şi căzură pe gânduri.

Iată ce se petrecuse.

Moromete plecase cu Tudor Bălosu pe acelaşi drum ca şi întâia oară, ieşiseră din regiunea de şes unde nimeni nu avea nevoie de porumb şi, după ce făcuseră un popas la oborul din Piteşti, o luaseră pe şoseaua care ducea spre creierul munţilor, cu ţinta Răchiţele, un sat mare, cunoscut de Tudor Bălosu ca fiind o piaţă bună de desfacere. Mergeau neîncetat, era ger uscat, roatele pocneau, aburul ieşea din spinările cailor.

La primul drum dăduseră dublul cu cincizeci de lei. Tudor Bălosu vroia de astă dată să-l dea cu şaizeci şi într-adevăr, abia intrară în Răchiţele, că fură opriţi de un învăţător care vroia să cumpere amândouă căruţele. Bălosu mirosi numaidecât cum stăteau lucrurile, sări jos din căruţă şi se şi grăbi, spre uimirea lui Moromete, să desfacă şleaurile de la cai…

Învăţătorul, prevenitor, întrebă de preţ. Tudor Bălosu dădu preţul cu un glas care din nou îl zăpăci pe Moromete: şaptezeci de lei şi spuse asta ca şi când ar fi fost cunoscut de când lumea că aşa se vinde porumbul.

Posomorât, învăţătorul răspunse că şaizeci de lei este ultimul preţ şi că nu poate cumpăra decât aşa, la care Bălosu legă şleaurile grăbit, fără să mai discute, supărat chiar că fusese oprit din drum când toată lumea ştia că şaptezeci de lei este preţul obişnuit. Uluit, Moromete observă că învăţătorul dăduse exact preţul dorit de ei, dar Bălosu începu să râdă şi răspunse că dacă el, Bălosu, ar fi cerut optzeci, atunci învăţătorul ar fi dat bucuros şaptezeci de lei. „Să mergem mai încolo şi să cerem optzeci şi dacă nu dăm noi porumbul cu şaptezeci de lei, Moromete, să nu mai vii niciodată cu mine la munte.”

Merseră mai încolo şi Bălosu spusese preţul său de optzeci, dar în afară de primarul comunei, care dădu un leu peste şaizeci, nimeni nu cumpără. „Dacă mergem trei sate mai spre vârf, ai să vezi că îl dăm cu şaptezeci”, insistă Bălosu şi Moromete conveni, depăşit mereu de felul de a judeca al vecinului său.

De fapt, negustoria ca atare nu i-ar fi plăcut dacă câştigul ar fi fost lipsit de peripeţii, încât insistenţa lui Bălosu i se păru firească. Moromete nu prevăzuse niciodată latura comercială a produselor pe care i le dădea pământul, iar existenţa banilor îi pricinuia o furie neputincioasă (când trebuia să-i dea, îi dădea cu gesturi dispreţuitoare de aruncare şi blestema mărimea, culoarea şi mirosul lor). Când ieşise împreună cu bătrânul Moromete, acum treizeci de ani, în 1907 şi dăduse foc conacului lui Guma, nu se gândise că pământul moşierului îi trebuie pentru comerţ şi pentru bani. Existau nişte obiceiuri pe vremea aceea care lui i se păreau mai mari nenorociri decât munca şi foamea. Se duceau la conac şi, când dădeau ochii cu boierul, bătrânul se făcea de nerecunoscut, îşi lua căciula din cap şi avea un glas care şi acum, când îşi amintea de el, Moromete se întuneca şi se făcea crunt la faţă.

Când după război, Moromete deveni proprietar, el trăi atât de deplin bucuria de a fi scăpat de

moşier, încât nu băgă de seamă că unii nu se mai gândeau de mult la asta, ci la cu totul altceva: La ce anume? Să facă comerţ! Aşadar, cu cereale şi să câştige bani! Şi cu banii ce să facă? Să plătească impozitele! Asta era ceva de râs, cum de nu vedeau? Ce ciudat, unde ajunseseră! în sfârşit, fie şi comerţ, dar să fim înţeleşi că nu ăsta e scopul…

Încât Moromete vedea în priceperea lui Bălosu de a face combinaţii mai mult ceea ce îi plăcea fiului său de zece ani, Niculae, şi mult mai puţin ceea ce le plăcea celor trei, Paraschiv, Nilă şi Achim.

Merseră deci mai departe cu căruţele şi Moromete era foarte curios – şi foarte vesel în acelaşi timp – să vadă dacă o socoteală făcută din nimic, cum era presupunerea lui Bălosu că vor da porumbul cu şaptezeci de lei, are să fie dovedită pe viu.

În satul următor, un muntean mai înstărit oferi un leu peste şaizeci, iar în celălalt, acest leu fu retras. Merseră mai departe şi li se oferi apoi deodată trei lei. Moromete se plictisi, iar Bălosu îl asigură că în satul următor vor obţine sigur zece lei. Nu ieşiră însă bine din sat, că se petrecu întâmplarea…

O femeie tânără de tot, cu faţa albă, cu părul galben şi cu nişte ochi mari, albaştri, frumoşi, cum aveau mocancele pe aici, îi strigă să oprească. Aveau porumb? Da.

„Ce bine c-aţi venit, oameni buni, că nu ştiam ce să mai fac, a spus femeia bucuroasă. Haideţi, trageţi în curte că oţi fi osteniţi! Să vă fac ceva să mâncaţi şi să mă duc pe urmă pe la vecini să cumpere şi ei, să daţi tot porumbul, că eu nu pot să iau decât vreo douăzeci de duble.”

„Nu duce dumneata grija noastră, leică, i-a răspuns Tudor Bălosu fără să se clintească din căruţă. Du-te întâi la vecini şi întreabă-i dacă cumpără, să nu pierdem timpul de pomană.”

„Dar cu cât daţi dubla?” a întrebat femeia pălind.

Glasul lui Tudor Bălosu era mai îngheţat decât gerul:

„Optzeci de franci, leică!”

„Optzeci de franci?!”

„Hai, Moromete!” a spus Bălosu apucând biciul, fără să-i mai răspundă femeii.

„Dar cât dai dumneata, leică?” a întrebat Moromete din curiozitate.

„Oameni buni, a strigat femeia înspăimântată, şaizeci de lei, ăsta e preţul pe la noi…”

„A! Nu!” a clătinat Moromete din cap.

Nu se poate, însemna exclamaţia lui. Noi avem aici nişte socoteli. Iese sau nu iese şaptezeci? asta e întrebarea. Nu-ţi dau fiindcă trebuie să vedem dacă iese. Glasul lui Moromete i s-a părut însă femeii cu totul deosebit de al celuilalt, şi-a încleştat mâinile de loitra căruţei lui şi vorbele ei au început să curgă şuvoi. Moromete nu prea înţelegea, o vedea doar cum se ţine cu mâinile de loitră şi calcă prea aproape de roată.

Ea spunea că să-i dea *el*, dacă celălalt nu vrea, cu şaizeci de lei… barim câteva duble… e rău, n-are ce da la copii… Să tragă căruţa că şaizeci de lei e destul.

„Haide, omule, că doar n-oi fi şi dumneata bogat să nu înţelegi… Oi fi venind de departe şi ţi-o fi frig pe gerul ăsta, trage căruţa… îţi dau ceva ţuică peste şaizeci de lei. De ce să te mai duci încolo să mai baţi drumurile de pomană?”

Moromete s-a frânt de mijloc şi s-a uitat la picioarele femeii:

„Dă-te la o parte, creştino, că te calcă roata!” i-a spus el grijuliu.

„Nu vreai, omule? a repetat mocanca şi deodată din ochii ei albaştri au ţâşnit lacrimi de furie. De ce nu vreai, omule? a continuat ea şi glasul ei legănat şi domol de munteancă s-a făcut dârz. De

când v-aţi făcut aşa răi? a spus ea descleştându-şi mâna de pe loitra căruţei. Nu eraţi aşa răi…”

Plângea şi în ciuda mâniei ochii ei rămâneau mari şi curaţi şi se uita când la omul cocoţat în căruţă, când la caii lui graşi şi voinici, aburiţi de gerul sănătos al muntelui.

„Ptiu, lovi-te-ar moartea cu ochii tăi! a exclamat Moromete furios. Apoi a strigat: Bălosule, opreşte!”

„Ce s-a întâmplat, Moromete?”

„Hai să dăm porumbul, că nu e rost.”

„Cu cât?” a întrebat Bălosu.

„Cu şaizeci şi trei.”

„Eu nu-l dau, a răspuns Bălosu şi să ştii că altă dată nu mai merg cu tine la munte.”

Nedumerit puţin, Moromete n-a avut timp să răspundă, dar apoi l-a înjurat pe Bălosu de muiere, în şoaptă, pentru el însuşi, în timp ce munteanca se uita la el, cu lacrimile îngheţate pe obraz.

„Ce să mai vorbim, şi-a încheiat Moromete povestirea. Am tras în curte, am băgat caii în grajd, a pus mocanca mâna şi a tăiat o găină, şi mănâncă Moromete şi bea ţuică galbenă. Pe înnoptate aşa s-au strâns mocanii, şi ăla a luat trei duble, ăla cinci, ăla şapte… Creştini, mocârţani! Mi-au luat porumbul cu şaizeci şi trei. Să vezi după aia că nu mai puteam să scap de mocancă: Că de unde sunt? Că copii am? Dar muierea trăieşte? M-am uitat şi eu la ea şi m-am închinat: Păi bine, creştina lui Dumnezeu, de ce să nu trăiască? Trăieşte, stă acasă după sobă şi se vaită că nu-i place ce e mai bun pe lumea asta, carnea de porc. Avea ea un rost de întreba aşa, fiindcă îi murise bărbatul în pădure, căzuse un bulumac peste el…”

XI

Paraschiv, Nilă şi Achim şi-au păstrat pentru ei impresia care le-a făcut-o povestirea tatălui lor, dar când au aflat că Bălosu a dat totuşi porumbul cu şaptezeci de lei nu s-au mai mulţumit să observe ca la început, că tatăl lor n-a făcut mare brânză câştigând o mie de lei; trebuia să câştige o mie cinci sute, cum a făcut Bălosu, şi au început să murmure că a omorât caii şi căruţa de pomană şi că şi-a bătut joc de munca lor.

Murmuratul acesta, desigur, i-a ajuns la ureche lui Moromete pe alte căi, prin Guica şi Parizianul, pentru că feciorii n-au îndrăznit să i-o spună în faţă.

Uimit şi îngrijorat că feciorii îl vorbesc de rău în lume, Moromete se hotărî să înăbuşe fără cruţare acest început de răzvrătire, având totuşi speranţa că poate nu-i adevărat. Luaţi din scurt, cei trei se speriară şi deveniră mieroşi, iar Paraschiv chiar se indignă spunând: „Hai, bă, ce, te iei după prostul ăla de Parizianu?”, încât Moromete socoti că nu e cazul să meargă mai departe, ba mai mult, că n-ar strica să le dea chiar satisfacţia să facă ei înşişi comerţ la munte.

Bucuroşi că izbutiseră să obţină atât de uşor libertatea de a se mişca, cei trei puseră la cale, o săptămână mai târziu, o afacere sortită să le aducă un câştig mare. Luară cu chirie încă o căruţă cu caii lui Parizianu, cumpărară porumb din sat cu cincizeci de lei şi porniră la munte.

Moromete nu zise nimic, le dădu chiar sfaturi, dar ceva – nu putea să înţeleagă bine ce – un soi de înfrigurare, de poftă oarbă, care se făcea simţită în purtarea fiilor săi, începea să-l îngrijoreze şi în sinea lui le dori să nu izbutească.

Dorinţa lui se împlini. Săturat de afluxul de cereale de la câmpie, muntele scăzuse între timp preţul şi cei trei abia izbutiră să scoată cheltuiala drumului. Moromete nu se putu stăpâni şi strecură câteva aluzii batjocoritoare la adresa priceperii

fiilor săi, dar bine intenţionate, vrând să-i facă să înţeleagă că drumul pe care vroiau ei să apuce nu e bun. Cei trei parcă înţeleseră ceva şi se mai potoliră, dar vecinul din spatele casei lor se îmbogăţea şi din nou feciorii începură să murmure. Că tatăl lor nu face nimic. Că stă toată ziua. Că pe cele două fete le lasă să se pricopsească, iar pe ei îi batjocoreşte. Într-adevăr, fetele erau vrednice şi vioaie, ţeseau în război, împleteau, arătau vesele, spre deosebire de Paraschiv şi Achim, care parcă erau bolnavi.

Astfel trecu iarna şi vara aceea. În toamnă, Moromete făcu din nou pe placul celor trei. Se sfătui cu ei îndelung, le arătă situaţia familiei, datoriile pe care le mai aveau la percepţie, faptul că rămăseseră fără un cal – se îmbolnăvise de talan şi nu mai era bun de nimica – şi ajunseră la înţelegerea că un împrumut la bancă era cea mai bună soluţie.

Numai că avantajele sperate nu veniră. Din lâna oilor fetele ţeseau pentru ele covoare. Catrina îşi făcu o fustă, Moromete o frumoasă dulamă îmblănită cu guler de miel creţ… în numele celor trei, Paraschiv murmură pe faţă că o să pună mâna pe topor şi o să le dea oilor în cap. Catrina nu se putu stăpâni şi îi răspunse că, pentru cât s-a trudit ea să-i crească, o nenorocită de fustă nu e mult. Şi dacă fusta ei le stă în gât, s-o ia şi p-aia, să se sature. Covoarele? Dar fetele nu muncesc? Cine ţine casa, cine îi spală de murdărie şi le face mâncare să bage în ei? Şi în afară de asta să se uite: nenorocitu’ acela de băiat, Niculae, care toată vara rabdă de sete cu oile pe câmp, n-are nimic, râd copiii oamenilor la şcoală că e trenţăros.

Paraschiv ascultase ca un surd, fără să audă. Achim şi Nilă tăceau. Moromete intervenise împăciuitor. Oile sunt ale lor, spuse el. Anu ăsta şi-au făcut unii de îmbrăcăminte, la anu o să-şi facă alţii. Nu cumva dulama este pricina nemulţumirii? Nu înţelegea, Paraschiv avea dulamă bunicică, ce

vroia? N-avea răbdare şi vroia s-o poarte pe cea nouă? S-o poarte sănătos. Ei? Mai era ceva?

Mai era, pentru că nu era vorba de dulamă. Cei trei înţelegeau să trăiască la fel ca înainte, când nu făcuseră împrumutul şi n-aveau oile, iar lâna, laptele, brânza, carnea mieilor, totul trebuia vândut şi să facă bani, iar nu să se mănânce şi să se poarte în casă. I-ar fi fost foarte greu lui Moromete să dibuiască acest fel de a vedea al celor trei copii ai săi, cu atât mai mult cu cât aceştia începură să nu-şi mai dea pe faţă gândurile nici măcar faţă de Parizianu.

În aceeaşi seară, ei s-au dus la Guica şi acolo au pus la cale planul cu plecarea lui Achim la Bucureşti.

Târziu de tot, spre sfârşitul iernii, cu multe ocolişuri şi prefăcându-se interesaţi numai de datoriile care ameninţau gospodăria, ei dădură de înţeles tatălui lor că n-ar fi o afacere rea, îndemnându-l să se intereseze la al lui Cătănoiu şi să se convingă singur ce bine s-ar putea câştiga la Bucureşti. Vorbiseră mai dinainte cu al lui Gătănoiu şi lăptarul, pus la cale, exageră câştigul. Moromete rămase să se gândească. Catrina şi fetele aflară mai târziu de acest plan şi se hotărâră repede: nu le convenea. Dacă Achim are să stea toată vara la Bucureşti, înseamnă că el va tunde oile şi cine ştie ce are să facă cu lâna. Se împotriviră cu grijă, să nu afle fraţii; îi explicară tatălui că nu vor avea ce să mănânce în timpul secerişului şi că mult mai bine ar fi ca o parte din laptele oilor să fie făcut brânză aci acasă şi vândută apoi la Bucureşti, dacă e vorba că la Bucureşti sunt preţuri bune. În felul acesta vor avea şi bani, şi nu vor suferi nici de foame.

În postul Paştelui însă, vitregul mijlociu, Nilă, spuse într-o zi la masă ceva care înmuie inima mamei. Mâncau untură în tigaie şi Nilă, îngreţoşat nu se ştie de ce, se strâmbase: „Ce naiba, mă, vine Paştele? Noi nu mai ţinem post? Şi adăugase

uitându-se cu privirea curată la Tita: Mai piteşte, Tito, untura asta.”

Noaptea, mama se auzi certată în vis de un glas blând: „Catrino, Catrino, de ce eşti duşmănoasă? Iartă-i pe copii, Catrino, iartă-l pe Nilă, că nu e rău la inimă…”

Pe nesimţite, de astă dată ferindu-se de fete, mama îi dădu de înţeles tatălui că la urma urmei să-l lase pe Achim să se ducă. Sunt copiii lui şi le-o fi părând şi lor rău că altă lume o duce mai bine. Să-i dea drumul să plece, să nu zică lumea că din cauza ei şi a fetelor trăiesc ei rău.

Moromete, nu se ştie de ce, se supără de întoarcerea aceasta a mamei, spuse fetelor şi se certară între ei. Îndoielile lui Moromete ţineau de afacerea însăşi. Nu-i venea lui să creadă că bucureştenii nu mai aveau altă ieşire decât să se îngrămădească pe laptele celor douăzeci şi patru de oi ale lui Achim Moromete din comuna Siliştea-Gumeşti şi să-l umple pe el de bani.

Dar în sfârşit… îi împărtăşise îndoielile şi lui Nilă, în grădină, dându-le de înţeles şi celorlalţi doi că, dacă e vorba să-l lase pe Achim la Bucureşti, atunci Achim trebuie să bage bine în cap că la toamnă îl aşteaptă să se întoarcă acasă nu cu douăzeci de mii, cât se lăuda acesta ca un prost, nici cu zece, şi nici cu şase, ci cu patru. Dar aceste patru să fie! Nilă îl asigurase că vor fi şi Moromete, liniştit, vrusese să se culce. Îşi aminti însă că a doua zi, după cum îi spusese Bălosu în drum, avea să vie Jupuitu după fonciire şi nu putu să adoarmă îndată. Îl mai supăra şi Niculae care stătea la spatele său şi nu adormea nici el. Ce se bucura aşa că are să scape de oi, nefericitul? Credea că la muncă o să-i fie mai bine?

XII

Moromete avea uneori obiceiul – semn de bătrâneţe sau poate nevoia de a se convinge că şi cele mai întortocheate gânduri pot căpăta glas – de a se retrage pe undeva prin grădină sau prin spatele casei şi de a vorbi singur.

„Auzi ce idee", reflectă el cu glas şoptit, oprindu-se lângă poarta grădinii. Apucă o ulucă de vârf şi rămase liniştit cu fruntea în pământ. „Dacă ar fi aşa, că din cauza păcatelor nu poţi dormi – continuă el încercând uşor vechimea ulucii – ar însemna că Paraschiv al meu, care când se apucă să doarmă, doarme până iese apă sub el… ar însemna – şi aici Moromete se întrerupse şi gândi restul în tăcere – ar însemna că e omul cu inima cea mai curată de pe pământ. Proastă mai e şi muierea asta a mea!" se miră apoi cu glas tare în timp ce constata că ar fi greu de susţinut că ulucile curţii sale nu sunt putrede. „După încă o ploaie, aceste uluci au să-şi rânjească dinţii negri spre casă", gândi apoi mai departe, fără glas.

Cineva îl întrebase odată în glumă de ce vorbeşte singur şi Moromete îi răspunse serios că asta e din pricină că n-are cu cine discuta, cu sensul că nimeni nu merită să-i asculte gândurile.

Se dezlipi de uluci şi o luă încet spre spatele casei. Aici fetele puneau totdeauna porumb pentru copt; creştea mai repede ca la câmp. Se opri printre firele înalte şi rămase câtva timp între ele liniştit şi recules. Apucă apoi un fir şi îl înmuie într-o parte cu talpa piciorului. „Domnule, ce discută ei în parlament?! exclamă deodată enervat, uitându-şi talpa desculţă peste firul de porumb. Ce înseamnă situaţia asta? se supără el. Păi dumneata nu-ţi dai seama că toată omenirea stă cu ochii pe tine să vadă ce faci?!!!" Oftă, se aplecă la rădăcina porumbului şi multă vreme nu mai zise nimic. Pipăia cu palma adâncimea pe care o atinsese ploaia.

„A dat ploaia!” constată apoi la sfârşit, cu un glas cu totul deosebit de cel dinainte, ca şi când ar fi vorbit alt om. „în fine, la nouă pogoane, cinci duble claia, ori zece clăi, cincizeci. Ori nouă, patru sute cincizeci de duble de grâu.”

Ieşi dintre fire şi se duse lângă colţul casei. Se aşeză pe tălpici, se căută de tutun.

„Cât a fost anul trecut dublul de grâu?!” se informă. Apoi îşi porunci: „Ei, ia înmulţeşte două sute de duble cu cincizeci… Scapi de daravelă? Cinci mii ar fi rata la bancă, plus dobânda, plus fonciirea pe doi ani. Nu mai rămâne nimic, dar în fine!… Faci tu ceva la Bucureşti? întrebă apoi pe cineva din gând. Bine, dacă zici tu, zic şi eu ca tine, dar bagă de seamă!” încheie el ameninţător şi se sculă hotărât de pe tălpici.

Intră în curte încet, ferindu-se să nu trezească pe cineva. Zorile se albeau şi undeva un cocoş cântă prelung şi insistent, înspăimântând liniştea satului. Se apropie de capătul dinspre drum al prispei, unde dormea Nilă şi îi şopti acestuia la ureche:

— Băi Nilă-m!

Nilă sări speriat de şoapta tainică şi cu ochii holbaţi gângăvi:

— Ce e, bă? Apoi, recunoscându-l pe tatăl său, mugi chinuit că l-a smuls din odihna în care zăcea: Ce s-a întâmplat, mă? Ce-ai cu mine?

— Hai încoace!

— Unde? Ce s-a întâmplat?

— Nu s-a întâmplat nimic, n-auzi, surdule! Scoală-te încet şi hai încoace! porunci Moromete cu acelaşi glas.

La picioarele lui Nilă, cu trupurile desfăcute, Paraschiv şi Achim gemeau în somn. Pe cer, luna răsărise după ploaie şi fiindcă nici dimineaţă şi nici noapte nu era, semăna cu un soare mort, ciuntit şi rece.

Nilă se dădu jos de pe prispă şi îşi trase pantalonii oftând.

— Unde mergem, mă? şopti el încă buimac de somn.

Moromete nu-i răspunse. Porni spre grădină şi-i făcu semn fiului să vie după el. Aproape de poartă, Moromete se aplecă lângă un butuc de tăiat lemne şi ridică securea care stătea trântită pe el.

— Ia şi tu securea ailaltă, aia veche, vezi unde el şopti el.

— Da unde mergem? îngână Nilă, de astă dată mai puţin curios.

— Avem treabă. Hai mai repede! îl îndemnă Moromete.

Nilă intră sub şopron după secure. Moromete deschise poarta grădinii şi-i făcu iarăşi semn să vină după el. Deodată se opriră amândoi. Un glas lung începu să se jelească pe undeva pe aproape, urmat apoi de altele.

— Ce făcuşi, Ioane, cui mă lăsaşi, de ce murişi, Ioane? se auzea bocetul. Tu mă auzi acolo unde te-ai dus? Roagă-te la Dumnezeu să mă ia şi pe mine, că m-ai lăsat singură. M-ai lăsat singurică şi nu mai pot, Ioane! Ioaneee, Ioane! Nu e greu să intri în pământ, dar eu mă chinuiesc p-aicea şi copiii se bolnăvesc… Unde-oi fi acolo, mă auzi tu pe mine că nu mai pot să îndur? Mă chinuiesc şi nu mai pot să le duc pe toate…

Glasul care se jelea fu înecat de alte zeci de glasuri. Mirosul de tămâie adia dinspre cimitirul satului până în grădina lui Moromete.

Moromete şi Nilă se opriseră în fundul grădinii. Vaietul cimitirului răzbătea acum printre salcâmi atât de aproape, încât se părea că bocetele ies chiar din pământ. Într-un timp, un glas se desprinse ciudat din celelalte şi ajunse şoptit până la urechile celor doi. Era un glas plin de mirare şi spaimă, care parcă nu înţelegea nici acum ce se întâmplase:

— Băiatul mamii!!! Cum ai murit tu, băiatul mamii?? Unde eşti tu acuma, puişorul mamii? Ce faci tu acolo, unde stai?… Of, dragile mamei sprâncene, cum s-or face buruiene!…

— De, mă, săraca, şopti Moromete. Aşa e!

Locul unde se oprise tatăl şi fiul era o vâlcea tăiată pe mijloc de un şanţ, o viroagă. Locul era plin de salcâmi şi de iarbă înaltă. Pe marginea şanţului însă, se înălţa spre cer, ca o barieră, un rând de plute drepte ca lumânarea şi al căror vârf abia putea fi văzut în timpul nopţii. Grădina era totuşi întunecată, deşi plutele înalte nu acopereau lumina cerului. Ceea ce umbrea întreaga vâlcea a grădinii era un salcâm uriaş care la început, pentru că era stufos şi înalt, nu se băga în seamă. Lângă el se oprise Moromete.

— Nilă, zise el, până răsare soarele trebuie să-l trântim la pământ! Hai, pune mâna pe secure!

— Salcâmul?! întrebă flăcăul uimit.

Toată lumea cunoştea acest salcâm. Copiii se urcau în el în fiece primăvară şi-i mâncau florile, iar în timpul iernii jucau mija, alegându-l ca loc de întâlnire. Toamna, viroaga se umplea cu apă, iar în timpul iernii îngheţa. Când erau mici, Paraschiv, Nilă şi Achim curăţau şanţul de zăpadă şi gloduri şi netezeau cea mai lungă gheaţă de prin împrejurimi. Lunecuşul pornea de undeva din susul grădinii şi se oprea la rădăcina copacului. În fiecare iarnă era aici o hărmălaie nemaipomenită. Ajungând la capătul gheţuşului, vrând-nevrând, copiii îmbrăţişau tulpina salcâmului, lipindu-şi obrajii înfierbântaţi de scoarţa lui neagră şi zgrunţuroasă. Primăvara, coroana uriaşă a salcâmului atrăgea roiuri sălbatice de albine şi Achim se căţăra ambiţios în vârful lui să le prindă. Salcâmul era curăţat de crăci în fiecare an şi creştea la loc mai bogat.

Nilă îşi dădu pălăria pe ceafa şi întrebă încă o dată:

— Salcâmul *ăsta?* De ce să-l tăiem? Cum o să-l tăiem? De ce?!…

— Într-adins, răspunse Moromete. Într-adins, Nilă, îl tăiem, înţelegi? Aşa, ca să se mire proştii! Pune mâna, nu te mai uita, că se face ziuă.

— Cum să se mire proştii?! întrebă Nilă supărat, neînţelegând, trecându-i pentru întâia oară prin cap că la urma urmei tatăl lui ar putea să ţină seama şi de ceea ce gândeşte el, aşa cum a fost seara trecută, când l-a întrebat ce să facă cu Achim.

Moromete se uită mirat la fiu, dar după aceea puse mâna pe secure şi-i încercă tăişul.

— Vreai să ştii în ce fel să se mire proştii? îl întrebă el. Să se uite şi să se mire până li s-o apleca.

— Bine, dar nu e salcâmul nostru! mai protestă Nilă.

— Dar al cui e? întrebă tatăl, apucând securea de coadă.

— Nu e al ga Mariei?! răspunse Nilă, crezând că totuşi tatăl n-are să încerce să taie salcâmul. Şi pe urmă, ziua n-avem timp? mai bombăni el nedumerit. Ce ţi-a venit acuma, cu noaptea în cap?

Moromete nu-i răspunse, începu să dea ocol salcâmului, căutând un anumit loc unde să înceapă a-l lovi. O clipă el mai rămase gânditor, apoi deodată ridică securea şi-o înfipse cu putere în coaja copacului. Din gât îi ieşi un icnet adânc şi lovitura ţâşni de la rădăcina copacului, se lovi de uluci şi se întoarse îndărăt, făcând să răsune viroaga.

Nilă apucă şi el securea în mâini şi trecu de cealaltă parte a tulpinei.

— Şi cui îl dai? mai întrebă el.

— Ăstuia, răspunse Moromete arătând spre grădina lui Bălosu.

Amândoi începură apoi să izbească tăcuţi şi nu se opriră decât după un timp îndelungat. În amândouă părţile făcuseră în salcâm câte o tăietură adâncă şi albă. Începură să izbească din nou şi aşchiile săreau acum, mai mărunt, uneori zbârnâind în aer. În curând ele înconjurară locul într-o roată înălbită.

Începuse să se lumineze. În cimitir vaierul femeilor contenise dar nu de tot, se mai auzea un

murmur nelămurit, chemări şoptite şi tainice. O femeie încă bocea şi părea să nu mai termine litania ei veche.

Dar Moromete şi Nilă nu mai auzeau. Ei loveau de la o vreme mai încet, mai chibzuit, uneori scormonind cu securea în lovituri mici, căutând parcă viaţa salcâmului falnic în vreo vână care se ascundea de secure. Cu toate că pătrunseseră în el adânc, din amândouă părţile, copacul stătea drept şi liniştit, nicio frunză nu i se mişca. Deodată, nişte aripi pâlpâiră undeva într-un prun şi încă o dată un cocoş cântă prelung. Când sfârşi, în clipa următoare, satul răsună a doua oară ca o alarmă nesfârşită de glasurile celorlalţi cocoşi.

Moromete se opri, se şterse de năduşeală şi lăsă securea jos:

— Ajunge, Nilă, dă-te la o parte, zise el gâfâind. Du-te şi adu caii. Vânos a mai fost!…

— De ce să aduc caii? întrebă Nilă.

— Adu, mă, caii şi ştreangurile şi nu mai tot întreba. Ce tot întrebi? Mai stai şi tu locului şi mai gândeşte-te când întrebi. Ştii tu încotro cade salcâmul? Dacă se lasă peste pruni, sau dincoace în grădina ăstuia a lui Geacă şi-i prăpădeşte răsadurile, ce faci?

Flăcăul se şterse de sudoare şi plecă. Moromete se aşeză pe aşchii, uitându-se oftând în urma fiului:

— Umblă încet, vezi să nu-i scoli p-ăia! îi spuse. Peste câtva timp, flăcăul se întoarse cu caii. „N-am spus eu?” reflectă Moromete din nou, ridicându-se de pe aşchii şi vorbind apoi tare:

— Unde vii, mă, cu ei, Nilă? îl întrebă batjocoritor.

— Cum unde viu? răspunse Nilă, nedumerit.

— Adică da! exclamă Moromete. Treci cu ei încoa să cadă salcâmul pe ei.

Nilă opri caii şi rămase tăcut, neştiind ce să mai facă. Apoi pricepu, întoarse caii, le prinse

răscrucile de ştreanguri, legă frânghia şi porni cu ea spre tatăl său.

— Poţi să te urci? întrebă Moromete. Urcă-te până spre vârf, nu-ţi fie frică, n-o să cadă cu tine.

Moromete îl scruta posomorât. „Ce băiat greu de cap, uite la el că i-e frică să se urce, nu-şi dă seama că salcâmul n-a fost tăiat atât de tare la rădăcină să nu se mai poată lega apoi frânghia de vârful lui."

— Dacă vezi că se mişcă, săi şi tu jos de-acolo, mai spuse Moromete batjocoritor.

Nilă nu răspunse la această batjocură, se urcă tăcut până spre vârf, nu se mai vedea pe chipul lui dacă înţelesese sau nu că n-avea de ce să se teamă şi oricum, dacă, totuşi, se temea, soluţia cu săritul jos tocmai de-acolo din vârful copacului nu era în niciun caz cea potrivită. Legă frânghia şi se dădu jos. Moromete se apropiase de cai şi măsura din ochi lungimea frânghiei cu aceea a salcâmului. Bombăni ceva, apoi trase caii spre partea din spatele casei, încotro trebuia să cadă copacul.

— Gata, Nilă? întrebă el în şoaptă.

— Gata! răspunse flăcăul.

— Treci lângă cai şi când vezi că începe să se aplece, ai grijă să-i mâi, că mi se pare că frânghia e mai scurtă decât salcâmul.

Se alăturară amândoi într-o parte şi alta a cailor, apoi Moromete urlă pe neaşteptate, lung şi răguşit, ca şi când l-ar fi ars cineva cu fierul roşit:

— Haidaaa!…

Speriaţi, caii zvâcniră, vrând s-o ia la goană, frânghia se întinse ca o coardă şi urletului omului îi urmă un pârâit ascuţit care spintecă dimineaţa ca un trăsnet.

— La o parte! strigă Moromete, biciuind caii. Din înălţimea lui, salcâmul se clătină, se împotrivi, bălăbănindu-se câteva clipe, ca şi când n-ar fi vrut să părăsească cerul, apoi deodată porni spre pământ, stârnind liniştea dimineţii ca o vijelie; se prăbuşi şi îmbrăţişă grădina cu un zgomot

asurzitor. Văile clocotiră şi toţi câinii de prin împrejurimi începură să latre.

După aceea se făcu tăcere. Se luminase de tot şi printre şirul de sălcii se vedeau chiar cum sclipesc câteva raze roşii de soare.

Câtva timp, cei doi rămăseseră încremeniţi, uitându-se la salcâmul doborât, neştiind parcă ce mai aveau de făcut. Duţulache ieşise din gaura lui făcută sub şira de paie şi se uita peste grădină, parcă nedumerit şi el. Numai caii stăteau tăcuţi, nepăsători, cu buzele lăsate în jos.

— Ei, acuma ce-ai rămas cu capul între urechi?! se miră Moromete, călcând încet printre crăcile salcâmului. Desfă caii şi bagă-i în grajd…

Salcâmul tăiat străjuia însă prin înălţimea şi coroana lui stufoasă toată partea aceea a satului; acum totul se făcuse mic. Grădina, caii, Moromete însuşi, arătau bicisnici. Cerul deschis şi câmpia năpădeau împrejurimile.

— Bine, Ilie, de ce-ai tăiat salcâmul? se auzi de pe poteca viroagei un glas neliniştit.

Era mama, care venea de la cimitir prin fundul grădinii. De braţ avea un coşuleţ alb din care împărţise colaci pentru morţi. În poarta grădinii ieşiseră Paraschiv şi Achim descinşi şi în izmene. Tita, Ilinca şi Nicolae se uitau şi ei încremeniţi de după gard.

— De ce-ai tăiat salcâmul, tată? Ce ţi-a venit? întrebă Tita.

— Ce făcuşi, Moromete? se auzi un glas de după gardul din faţă.

— Bine, Moromete, alt salcâm nu găseai să tai? exclamă cineva din fundul grădinii.

În tăcerea care se lăsă, o fetiţă strigă şi ea parcă speriată:

— Nea Paţanghele, de ce-ai tăiat salcâmul?

Era porecla lui Moromete şi se pare că fetiţa era foarte supărată de îndrăznise să vorbească aşa.

— Când ţi-oi da eu un paţanghel n-ai să-l poţi duce, îi răspunse Moromete. Şi voi ce vreţi? se

răsti apoi la cei care se uitau de după garduri.

Între timp, Paraschiv şi Achim se apropiaseră şi se uitau peste trupul salcâmului într-un anumit fel, parcă ar fi fost vorba de-un animal bolnav care fusese ucis.

— De ce-ai tăiat, mă, salcâmul? se pomeni Paraschiv întrebând. Avea însă un glas cu totul deosebit de al celorlalţi, parcă ar fi fost singurul care punea întrebarea, sau în orice caz singurul căruia să i se răspundă.

— Întrebaţi-l pe Nilă, că el ştie, răspunse într-adevăr tatăl cu un glas ciudat.

Paraschiv se prinse:

— De ce, mă? îl întrebă.

— Ca să se mire proştii, îl cită Nilă pe taică-său şi deodată îşi arătă dinţii lui laţi, bucuros pesemne că putea la rândul lui să-l prostească pe Paraschiv.

— Râzi ca un bou! mormăi Paraschiv.

Lui Nilă însă îi plăcuse atât de mult ce făcuse încât se veseli şi mai tare. Chiar şi când râdea avea un fel al lui greoi la care n-aveai ce să mai faci.

Tudor Bălosu ieşise în grădină şi Moromete o luă spre el. În fundul grădinii mama se uita mereu la golul din care fusese smuls salcâmul. Atât de rău stăteau? De ce, dacă aveau aşa nevoie de bani, nu vindeau o oaie sau câţiva miei?

Se pare că nimeni nu înţelegea că, hotărându-se în sfârşit plecarea lui Achim la Bucureşti, însemna că trebuia să li se facă celor trei pe plac până la capăt, să nu se mai atingă nimeni de oi şi cum altceva n-aveau ce vinde, salcâmul trebuia tăiat. Mai ciudat era că nici cei trei în cauză nu înţelegeau; încât răspunsul lui Moromete că a tăiat salcâmul ca „să se mire proştii” nu era o batjocură întâmplătoare la adresa fiilor.

Nişte ciori, învăţate să se rotească şi să se aşeze deasupra a ceva înalt, acum că acel ceva nu mai era, dădeau târcoale prin preajmă şi croncăneau urât, parcă a pustiu, din ciocurile lor negre. Mama, luptând parcă împotriva presimţirilor şi temeiurilor

ei vechi care o năpădeau, căşună pe fete şi se răsti la ele să se apuce de treabă. Ce, n-au mai văzut salcâm tăiat?

XIII

În grădină, Tudor Bălosu îl invită pe vecin în casă. Moromete ezită, spunând că ar avea treabă, dar pe urmă se hotărî:

— Haide, poate mai ai din ţuica aia de la munte. Mai avea, şi băură aldămaşul. Tudor Bălosu era bucuros de mica afacere, salcâmul era dintr-aceia care se foloseau pentru fundamentul caselor şi se găseau cam greu. Moromete însă nu prea se îndemnă, nu avea nicidecum înfăţişarea celui care a vândut ceva. Erau singuri în odaie şi se uita din când în când spre uşă, se uita prin casă, aşteptând parcă să mai intre cineva. Tudor Bălosu crezu că îi ghiceşte gândurile şi strigă spre odaia cealaltă:

— Victore, hai, mă, şi ia o ţuică cu Moromete!

Casa lui Tudor Bălosu avea trei odăi mari, spre deosebire de a Morometilor, care avea două. Odaia în care stăteau era curată, cu paturi de fier cu tăblii. Sub geamul dinspre drum era aşezată o maşină de cusut, Sânger, la care lucra mama, Aristiţa Bălosu, care nu se ştie când învăţase să croiască rochiile şi cămăşile cele mai frumoase din sat. Pereţii odăii erau plini de covoare, fotografii în rame cu Bălosu şi Aristiţa la cununie. Victor militar, fotografiat în culori, cu gradul de sergent. Polina singură, sfioasă şi parcă străină de ea însăşi, cu mâna pe un taburet. Pe jos era aşternut un covor de cârpe.

Victor intră în odaie cu un prosop în mână. Avea pantaloni de „piele de drac”, bufanţi, şi ghete galbene cu ciorapi vărgaţi traşi pe pulpă. Se

ştergea pe ceafa şi arăta vesel. Era un flăcău nu prea voinic, dar se purta ca şi când ar fi fost.

— Bună dimineaţa, nea Ilie, spuse el.

— Ia o ţuică, Victore, îl îndemnă taică-său.

— Ţi-am mai spus, tată, că nu obişnuiesc ţuică dimineaţa, răspunse Victor cu un glas din care se vedea că îi făcea multă plăcere că nu obişnuieşte.

— De ce, Victore, ai stomahul deranjat? întrebă Moromete cu seriozitate.

— Nu, dar nu obişnuiesc.

— Noi obişnuim! spuse Moromete puţin absent, rotunjind şi spălând cuvintele întocmai ca feciorul lui Bălosu.

Victor Bălosu fusese câtva timp voiajorul firmei de la care cumpăraseră maşina de cusut şi învăţase să folosească cu gravitate cuvintele puţin cunoscute. Nici el, nici taică-său nu băgară de seamă ironia ascunsă a vecinului.

— Cum devine asta, Victore?! reluă Moromete mirat.

— Ce anume, nea Ilie?

— Să nu-i placă cuiva băutura.

— Asta devine după facultăţi, răspunse Victor cu modestie. Sunt unii oameni care le place să aibă mintea turburată. Mie îmi place să fie limpede.

— Da, e un punct de vedere! conveni Moromete. Apoi schimbă vorba ca din întâmplare uitându-se iar spre uşă ca la început: Spune-i, Tudore, fetei ăleia, să mai aducă nişte de-asta… Sau nici tu nu vrei să-ţi turburi mintea?

Victor începu să râdă:

— Hehe, nea Ilie, ciudat mai eşti, hehe! Polino, mai adu nişte ţuică.

Polina intră şi Moromete se uită lung la ea. Din fotografie Polina avea numai acel amestec de sfială şi înstrăinare, dar acolo nu era frumoasă. După ce se uită la ea, Moromete se uită curios la Bălosu, apoi la Victor, apoi din nou la Polina.

— Ce face Tita, nea Ilie? întrebă Polina cu glasul ei obişnuit, nici supărat, nici vesel, ca al

oricărei fete care întreabă de o surată de-a ei, dar Moromete se uită nemulţumit la ea şi nu răspunse.

— Dă-mi, mă, banii ăia, că mă duc, se grăbi el deodată. Las-o încolo de ţuică, hai încolo de-acilea!

Şi se ridică în picioare.

Bălosu însă nu se mişcă.

— Moromete, zise el şi avea un glas din care se înţelegea că nu se mai gândea de mult la salcâm. De ce nu vinzi tu locul ăsta al tău din spatele casei?

Moromete se uită împrăştiat pe fereastră.

— Care, locul ăsta d-acilea?

— Da, tot îl ţii tu degeaba.

— Mda, mormăi Moromete absent.

— Ţi-l cumpăr eu, continuă Bălosu. Dacă vrei, facem repede formele.

— Hai, mă, nu mă mai ţine aici, că am treabă, răspunse Moromete parcă n-ar fi auzit. Tu nu ştii că nu e locul meu?

— Ba e al tău, îl informă Bălosu. Câţi ani au trecut de când a plecat alde soră-ta Maria din casă?

— Păi… sunt mai bine de cincisprezece ani!

— Ei, după cincisprezece ani legea zice că moştenirea neîmpărţită rămâne ăluia care e în ea. Nu ştiai de chestia asta?

„Nu ştiam… pe mă-ta de bălos! răspunse Moromete în gând. Bine că ştii tu.”

— Hai, mă, că nu e aşa cum zici tu, dă-mi banii ăia să mă duc încolo d-acilea! spuse apoi tare.

Bălosu rămase nedumerit.

— Dacă nu crezi, întreabă şi tu unu din avocaţii ăştia, insistă el. Întreabă-l pe Rădulescu.

— Hai, mă, altă treabă n-am eu acuma, răspunse Moromete, de astă dată cu un glas rece, tăios.

Bălosu nu mai insistă, iar Moromete, după ce primi banii, părăsi casa vecinului.

Soarele se ridicase sus şi o grămadă de nori, nişte nori curaţi şi frumoşi, se şi repeziseră spre el,

parcă ar fi vrut să-l oprească pe loc sau să-l întoarcă îndărăt de unde răsărise.

Moromete intră în curte prin grădiniţa de sub geamul dinspre drum al casei, pe nesimţite parcă, şi se opri lângă colţul prispei.

— Ilinco, strigă el înfuriat, nu te apuci odată să măturі bătătura asta? Niculae, tu de ce n-ai plecat cu oile până acuma? Ce e cu voi, mă? Tu, Achime, n-ai de gând să dai drumul la caii ăştia? Au să roadă ieslea până te aranjezi tu… Şi tu, Paraschive, ce stai şi te uiţi cu botul ăla ca de zăvod? în grajdurile alea nu s-a mai rânit de la Paşti. Iar tu, Nilă, unde te găteşti de plecare?

Nilă, nu se ştie de ce, era mânios. Stătea cu un picior proptit în marginea prispei, cu fruntea lui groasă şi roşie de îmbufnare şi se încălţa cu nişte opinci vechi. Se pare că Paraschiv nu se lăsase până nu-i făcuse ceva în schimbul batjocurii de adineauri din grădină.

Era chiar sigur, fiindcă se uita la fratele său cu satisfacţie, ba chiar cu simpatie, acum după ce i-o plătise.

— Se duce la premilitară, observă el cu această simpatie în glas şi se uită cu veselie la un obiect rezemat de parmalâc…

Era un lemn care închipuia o puşcă văpsită în roşu. Paraschiv se apropie de parmalâc, apucă lemnul acela vopsit care vroia să semene cu o puşcă şi se uită la el preocupat, căutând cu degetul într-un loc unde ar fi trebuit să fie trăgaciul. El ridică puşca în sus şi, plin de o veselie prostească pentru vârsta lui, începu să mânuie lemnul şi să strige în gura mare:

— Pe umărrrr, arm! La piciorrrr, arm! Pentru onor, înainte prezentaaaţi, arm! În cumpănireee, arm!

— Las-o, mă! se înfurie Nilă cumplit, smulgându-i lemnul din mâini.

— Ce-ai cu el, Nilă?! se miră Moromete. E şi el deştept. Om de douăzeci şi patru de ani!

Achim scoase caii din grajd, întinse dulama peste spinarea unuia din ei şi se pregăti să plece. Niculae dăduse şi el drumul oilor din obor şi le tot lovea cu ciomagul, blestemându-le liniştit. Ilinca ridica aşternuturile de pe prispă, iar Tita, cu un târn cât toate zilele, începuse să măture bătătura.

— Vezi, fă, că mă duc la fierărie, să vedem dacă mai poate gaşperu' ăla să ne dreagă secerile alea. Ia dă-le încoa, vezi că sunt în odaie între sobă, zise Moromete, adresându-se Catrinei.

— Achime, zise Niculae, oprindu-se lângă frate-său vitreg. Du-te tu cu oile, să mă duc eu cu caii, că tot ai să pleci cu ele la Bucureşti.

Achim însă nu-l auzea, încălecase şi lovea mereu cu călcâiul în burta calului, iar animalul se învârtea cu el pe loc, cu dinţii rânjiţi în zăbală. Achim era vesel şi porni în goană încă din curte.

— Hei, Bigică, haidaaa!… urlă el.

— Ce faci, mă, mânca-te-ar câinii? urlă şi Niculae după el. Tată, opreşte-l să se ducă cu oile.

— Tu ce-i fi având, Nilă, de eşti aşa roşu? se miră Moromete fără să-l audă pe Niculae. Ai, mă? Cine te pune pe tine să te duci acuma la premilitara aia, în loc să stai acasă şi să-ţi vezi de treabă?

— Hai, bă, taci din gură! mormăi Nilă furios. Te faci că nu ştii. N-ai auzit că dacă nu ne ducem facem trei ani armată?

— Păi fiindcă sunteţi proşti! explică Moromete luând secerile din mâna Catrinei şi îndreptându-se spre poartă. Sunteţi proşti, Nilă, d-aia!

Nilă pornise şi el spre poartă, cu puşca aceea ciudată în mână.

— Suntem proşti… mormăi el.

— Păi sigur că sunteţi proşti. Dar ce credeai? spuse Moromete surprins. Ia să nu se ducă nimeni sau să-l atingă cineva la cap pe deşteptu ăla de mocârţan care vă goneşte pe câmp, să vezi cum i-ar trece cheful să vă mai cheme.

Nilă mormăi ceva care putea să însemne că tatăl său vorbeşte ca să nu tacă. O luă pe lângă garduri,

călcând în acelaşi fel cu mormăitura; adică sigur, să nu se ducă nimeni, dar uite că se duce şi te sileşte şi pe tine să te duci. Moromete o luă şi el pe lângă garduri, dar în direcţia opusă şi călca nepăsător şi parcă dezamăgit că oamenii fac lucruri care dacă n-ar fi proşti nu i-ar putea sili nimeni să le facă.

XIV

La început flăcăii nu se duseseră la premilitară, dar nu pentru că ar fi fost deştepţi, sau că l-ar fi „atins" cineva şi i-ar fi pierit cheful celui care îi chema, ci pentru că aşa ceva nu se mai întâmplase niciodată în sat. Să se facă instrucţia duminica dimineaţa! Li se păruse o glumă tâmpită, se supăraseră toţi şi nu se duseseră, dar la prima recrutare se află că repartizările la trei ani plouaseră cu nemiluita, se îngrijoraseră şi începuseră să se ducă. Nu se mai întâmplase niciodată în sat? Avea să se întâmple de-aici înainte. Pentru instrucţie, satul avea să se numească subcentru premilitar, iar pentru flăcăi, învăţătorul Toderici, care era ofiţer în rezervă, comandant.

Nici învăţătorului nu-i plăcuse la început, sau cel puţin asta se crezuse. Acum însă îi plăcea atât de mult încât nu numai că uita cu totul că e învăţător, dar încerca să-i facă pe băieţi să uite şi ei că sunt flăcăi liberi, care trăiesc în satul lor cum le place.

Când Nilă ajunse în curtea şcolii, premilitarii erau strânşi de mult în coloană de marş şi se făcea apelul. Pe drum se mai vedea încă câte un flăcău alergând să ajungă mai repede, să nu fie pus lipsă.

— Hai mai repede, mă boierilor! strigă Toderici, de pe treptele şcolii. Parc-aţi fi domnişoare, fir-ar al dracului! Eu cum mă scol şi vin înaintea la toţi?… Pleaşcă Ilie!

— Prezent!

— Pacic Ilie!

— Prezent!

— Panaite Dumitru!

— Lipsă!

— Ce e, mă, cu Panaite ăsta? Şi duminica trecută văd că a lipsit.

— Stă lângă mine, dom'le comandant, zise un flăcău din capul coloanei. Zice că nu vrea să mai vie, îşi bagă… în ea de premilitară.

— Pavel Vasile! strigă Toderici înfuriat.

— Prezent!

— Pielelungă Constantin!

— Prezent!

— O să-l bag eu la puşcărie… pe mă-sa de bandit! strigă Toderici, schimonosindu-se la faţă. Paliu Inochentie!

— Lipsă!

— Ce e cu Inochentie?! întrebă Toderici, spunându-i pe numele de flăcău celui care lipsea, parcă l-ar fi cunoscut cine e. Cine stă lângă el?

— Eu, domnule comandant, zise un glas. N-a vrut să vie, cea că el e ostenit de la sapă, cea că ce, l-a câştigat statul la belciuge?

— Belciugele mă-sii! strigă Toderici, frământându-şi carnetul în mâini. Parcă pe mine m-a prins statul de bogdaproste… pe mă-sa de Inochentie… Dar când te cheamă ţara la datorie, trebuie să te duci că, dacă nu, te ia mama dracului… Că d-aia ţara asta a rămas o ţară de mameluci, pentru că Inochentie al meu îi dă cu belciugele.

— 'Cea că dumneavoastră aveţi leafa, domnule comandant, zise acelaşi glas. „Îi convine lu domnu Toderici, că are leafă", aşa zicea.

— O să ia şi el leafă… pe mă-sa de Inochentie! strigă iarăşi Toderici cu capul în carnet. La puşcărie, la Turnu, are să stea acolo şi are să primească leafa.

Nu se ştie cum se învăţaseră flăcăii să fie înjuraţi şi ameninţaţi cu puşcăria. Învăţătorul făcea acest lucru ca şi când nu el ar fi venit cu aceste obiceiuri în sat.

— Pielelungă Ilie! continuă el.

— Lipsă!

— Ce e cu frate-tău, mă, el de ce n-a venit? întrebă Toderici, căutându-l cu privirea pe celălalt Pielelungă.

— A venit la ziuă de pe linie, s-a culcat şi dimineaţa n-a vrut să se scoale. Când l-am îţânat să se scoale, a dat cu picioru în mine…

— Spune-i că o să-i dau eu câteva picioare într-o zi, c-o să se pomenească tocmai… ştie el unde! Palici Polin!

— Lipsă!

— Prisăcaru Vasile!

— Prezent!

— Raţă Ion!

— Lipsă!

— Raneti Vasile!

— Prezent!

— Rădoi Marin!

— Lipsă!

— Mama lui de Rădoi! Asta stă colea peste drum, zise Toderici uitându-se peste curtea şcolii la o casă mică, aşezată chiar în faţa şcolii.

— Dom’le Toderici, dumneata să nu-mi înjuri băiatul, că eu nu ştiu multe! se auzi atunci un glas de peste drum.

— Să-ţi fie ruşine! strigă Toderici, ars, ieşind din faţa coloanei de premilitari şi înaintând spre poarta şcolii. Să-ţi fie ruşine, nea Rădoi, că te găseşti dumneata mai cu moţ şi nu-ţi trimiţi băiatul la instrucţie. Că statul dacă dă un ordin… Am instrucţiuni precise să trimet tabel de ăi care nu vor

să vină. Zece ani are să facă armata şi are să se libereze la sfântu aşteaptă…

Toderici înainta spre poartă şi striga cu o mână ridicată în sus cu care tot împungea cerul când vorbea. Omul din casa alăturată se dădu jos de pe prispă şi începu şi el să vină spre poarta de la drum.

— O să ştie el ce are de făcut când o pleca militar, zise el, apropiindu-se de drum, vrând parcă să-i iasă înainte învăţătorului. Eu am făcut un război şi nu mi-e frică mie de asta. Iar dumneata nu mai înjura lumea. Ai uitat că când ai venit aici aveai iţari şi cămaşă de tort…

— Că când am să-ţi fac eu un raport, o să-ţi dai dumneata seama pe ce lume trăieşti! strigă Toderici, batjocorind vorbirea celuilalt.

Toderici era străin de sat, era muntean, şi când venise aici părea un tinerel de treabă, foarte dezgheţat, e drept, dar se purta bine cu lumea, dădea bună ziua şi muierilor.

— La*s* că ştim noi că eşti dăştept, zise omul din drum, aruncând o privire mocnită spre curtea şcolii.

Toderici se întoarse în capul coloanei de premilitari şi continuă apelul.

— Că dacă n-o luai pe-asta a lui Oprescu, cu atâtea pogoane, şi acum ai fi umblat în iţari! strigă omul din drum, fără teamă.

Toderici desfăcu carnetul şi strigă mânios:

— Ristea Gheorghe!

— Lipsă!

— Împuşcatu Florea! strigă comandantul şi mai furios.

— Prezent! răspunse un glas din toţi bojocii, vrând parcă să-l întreacă pe învăţător.

— State Ilie!

— Prezent!

— Stanciu Stoian!

— Lipsă!

Toderici ridică fruntea din carnet, vru să spună ceva, buzele i se mişcară şi strânse carnetul în mâini. Începu apoi să strige mai departe. Din rândurile de premilitari, glasul celui strigat răspundea cu putere, făcând să răsune satul până departe. Într-un timp, învăţătorul trase aer în piept, îşi desfăcu picioarele şi începu să urle fiecare nume, hotărât să întreacă glasurile care răspundeau:

— Tudor Marin! strigă el.

— Prezent! răspunse flăcăul tot atât de tare.

— Terci Minică!

— Lipsă!

— Teculescu Ion!

— Lipsă!

— Tărbacă Anghel!

— Lipsă!

— Moromete Nilă! urlă din toate puterile Toderici.

— Prezent! răspunse atunci Nilă încet şi scârbit şi un hohot de râs urmă răspunsului său, cutremurând toată acea parte a satului până departe.

— Mai tare! scrâşni învăţătorul, cu sudoarea pe frunte. Se opri, se uită la Nilă, făcu un semn în carnet în dreptul lui, apoi şopti ameninţător: Atenţiune, companie! Drepţi! Linişte! Răspunde tare, camarade, că nu eşti babă căptuşită în piept de optzeci de ani. Udrea Ştefan!

— Lipsă!

— Ungureanu Gheorghe!

— Lipsă!

— O să dea ei de mama dracului, domnii ăştia care nu vor să vină la instrucţie, Vanghele Costică… Vasilescu Avram.

Gheorghe Toderici îşi vâri carnetul într-un fel de porthart şi se dădu câţiva paşi înapoi să ia comanda:

— Atenţiune! Companie, drepţi, direcţia câmpul de instrucţie, ocolire la stânga împrejur. Înainteee!

Marş!

Compania ieşi în drum cu puştile de lemn pe umăr. Toderici trecu în fruntea ei şi după câţiva paşi îşi întoarse capul dând tonul:

— *Vesel, timpul primăverii*… Companie, cu cântec înainte, maaarş!…

Flăcăii începură să cânte gros, în marş. Gheorghe Toderici se întorcea din când în când şi în pauzele de marş striga:

— Una, două!

Vesel, timpul primăverii
Vesel sunt şi eu!

— Una, două!

Căci vara care a trecut
Multe mândre-am mai avut
Nu le pot uita!

— Una, două! Mai cu viaţă! Ce mormăiţi aşa?

Nilă nu cânta şi fruntea lui lată şi groasă stătea încreţită în sus a nedumerire. Mergea greoi şi nu ţinea pasul. La un moment dat, el lăsă puşca de pe umăr şi se uită în afara coloanei, parcă ar fi vrut s-o şteargă.

— Nilă, treci în front, ţine pasul! strigă atunci cineva din urmă, un alt flăcău, prea zelos sau prea glumeţ şi cu un glas mult prea tare, aşa cum se pârăsc copiii când vreunul dintre ei încalcă regula, şi Nilă, supărat şi posomorât, puse lemnul la loc pe umăr şi încercă să ţină pasul.

La instrucţie, comandantul îl urmări cu priviri întunecate.

— Fii atent aici, camarade. Inamicul a ocupat gara şi se pregăteşte să atace satul. Compania are misiunea să înainteze de pe liziera satului, să ia gara cu asalt şi să dea inamicul peste cap…

Stăteau culcaţi pe liziera satului şi comandantul le explica exerciţiul pe care îl aveau de executat în

duminica aceea. Până la gară erau patru kilometri. Şeful postului de jandarmi venise să asiste la exerciţiu chemat de fapt de Toderici, care se temea că premilitarii nu vor voi să „atace” pe o distanţă atât de mare.

Flăcăii însă atacară. Toderici gonea împreună cu ei şi îi culca mereu. Jandarmul se târa în urma lor, plictisit. Când mitralierele inamice începură să „toace” din gară, comandantul deveni ameninţător şi dramatic.

— Capul la pământ! urla el. Capul la pământ, camarade, scrâşni el şi se aplecă deasupra lui Nilă, îi puse mâna în ceafa şi îi strivi faţa de arătura aspră.

Nilă mişcă ceafa ca un taur, se zbătu şi deodată sări în picioare. El scoase un muget cumplit şi îl prinse pe comandant de guler. Nu-i făcu nimic, nu dădu în el, dar îl strângea cu ochii ieşiţi din cap şi îl ţinea pe loc. Era atât de mânios şi de încordat încât părea că îl ţine pe celălalt pe loc ca pe-o apărare, să nu plesnească ceva în el însuşi. Speriaţi, câţiva flăcăi săriră şi desfăcură mâna încleştată a lui Nilă. Toderici se învineţise, tuşea, se îneca şi când îşi reveni începu să înjure şi să urle să vie şeful de post. Exerciţiul se întrerupse.

Când se îndepărtă cu şeful de post, chipul lui Nilă se albi, iar fruntea i se încreţi a şi mai mare nedumerire, de astă dată lăsând descoperite nişte priviri blânde şi înspăimântate. Călca legănat şi greoi, şi-şi ştergea des şi în neştire fruntea cu mâneca.

Numai că şeful de post era vechi în comună, îl înjură pe Nilă şi îi dădu drumul spunându-i să nu mai facă aşa, fiindcă Toderici e al dracului şi s-ar putea s-o păţească cu el. Noroc că el, şeful de post, îl cunoaşte pe Moromete, pe care îl consideră un om de care i-ar fi nu ştiu cum să-i ia băiatu’ la secţie, altfel l-ar fi luat şi i-ar fi tras o mamă de bătaie…

Nilă porni spre casă, dar mergea tot cu fruntea încreţită. Avea acea înfăţişare chinuită a surzilor care încearcă să înţeleagă din semne. Ce se întâmpla în lume? Cine avea de gând să ocupe gara şi să atace satul?

XV

După ce îi plătise lui Moromete, Tudor Bălosu ieşise cu Victor în grădină şi amândoi începură să ciopârţească salcâmul. Loviturile se izbeau de ulucile Morometilor şi Catrina, ca niciodată, întârzia să plece la biserică. Umbla de colo până colo fără rost şi uneori, când loviturile din grădină se auzeau mai tare, se oprea locului şi asculta. Paraschiv stătea lipit de gard, se uita la grădină şi părea că n-are de gând să se mişte din locul acela cu una cu două. Botul său ieşit în afară se lungise şi mai mult şi se uita fără grabă şi fără să clipească, încet şi stăruitor, la vecinul său. El stătu astfel multă vreme, apoi se îndepărtă încet şi ieşi în drum, ieşi la poartă; după câteva clipe de gândire, porni pe lângă garduri, dar mergea alene, parcă fără scop.

Mama îl urmărise pe furiş din tindă. Când îl văzu că se depărtează de casă, ieşi în pragul prispei.

— Abia a aşteptat să plece *ăla* şi s-a şi dus! strigă ea, uitându-se în altă parte, ca şi când nu lui Paraschiv i-ar fi vorbit. Parcă era vorba să râneşti acolo, că o să ajungă băligarul la grindă…

Paraschiv se uită îndărăt fără să se oprească. De departe gura lui arăta şi mai mare.

— Aia e treaba mea, mormăi el. Te găsi inima rea de grajd.

— Dac-ar muri *ala,* aţi cânta de bucurie! L-aţi adus în stare să taie salcâmul, să râdă lumea de noi de bine ce-am ajuns.

— Ia mai taci din gura aia, mamă, ce-ai cu el? zise fata care terminase de măturat. De ce te legi de el? Şi mai spui că te vorbeşte de rău în sat. Păi cum să nu te vorbească?

— Ce-ţi pasă ţie? zise mama întorcându-se în tindă. Uite, acu se întoarce *ăla* şi când o vedea grajdul nerânit, iar începe să înjure. Parcă n-ar avea destule păcate! Să-l mai auz acuma, în sfânta duminică, înjurând!

Deşi Paraschiv plecase, el se întoarse însă curând înapoi, parcă s-ar fi gândit că mamă-sa vitregă are dreptate. Intră în curte repede, căută lopata într-un colţ al şopronului şi pieri în grajd. Catrina îl văzu şi chipul i se mai lumină.

— Tito! strigă ea din tindă. Vezi că eu mă duc la biserică, ai grijă şi pune de mămăligă. Du-te în grădiniţă şi ia d-acolo nişte ceapă. Pe urmă, culege ştevie de dincoace şi fă acolo o ciorbă, că altceva nu mai e. Că astă-iarnă au băgat în ei un porc de mai bine de-o sută de kilograme şi când le spuneam: „Măăă, vine vara, mai păstraţi", rânjeau la mine, parcă nu le-ar fi trebuit tot lor! Acu să bage în ei buruieni…

— Iar începi? o mustră Tita, făcând semn cu capul spre grajd că o aude Paraschiv.

— S-audă! zise mama cu un glas în care se simţea şi necaz dar şi durere că la prânz n-are ce da la masă. De ce să n-audă? Că aşa tot am tăcut şi acuma au tăiat salcâmul să facă Bălosu casă, că ei nu sunt în stare să facă, aşteaptă să moară *ăla,* să ne dea pe noi afară…

Catrina se îmbrăca pentru biserică şi vorbea mereu, nu izbutea să se liniştească, îşi schimbase bluza ferfeniţă şi-şi trăsese o fustă de lână neagră, peste cea veche. Abia după aceea începuse să tragă pe dedesubt, lepădându-le, boarfele cu care era îmbrăcată mai înainte.

— Au cărat la şanţ un porc întreg şi trei sute de coşuri de porumb. Puteau să mai păstreze, nu să ajungem să dăm cămaşa de pe noi că vine percitorul!

Deodată Catrina tăcu şi trăsăturile feţei îi căzură în jos parcă de spaimă. Pe poarta de la drum intrase o femeie slabă şi neagră la faţă, îmbrăcată cu o bluză şi o fustă decolorate, semănau cu praful de pe jos… Păşise în curte cu un pas repezit şi, fără să se uite la cineva, pornise glonţ spre poarta grădinii. Era Guica.

Ea deschise poarta şi se duse drept spre salcâm, unde Tudor Bălosu şi fiu-său ciopârţeau mereu. Numaidecât curtea şi împrejurimile răsunară de glasul ei ascuţit care intra până în miezul creierului.

— Ce căutaţi, mă aici? De ce mi-aţi tăiat, mă, salcâmul? Plecaţi d-aci, că… m-aş în gura voastră de oţi! Paraschive, unde eşti? Săi, mă, încoace, cu un ciomag!

Catrina încremenise pe prispă şi obrajii i se făcuseră ca focul. Paraschiv ieşi din grajd la auzul glasului care ţipa, dar nu se grăbi să sară cu un ciomag, cum striga tuşă-sa. După felul cum se uita şi cum buzele sale împletite se întindeau spre urechi, se înţelegea unde se dusese mai adineauri.

— Du-te, fă, şi spune-i să plece d-aici! şopti mama uneia din fete. Ne facem numaidecât de basm, că ăsta, colţatul, altă treabă n-a avut decât să se ducă să-i spună, parcă ar avea numai fiere la inimă…

— N-am adus-o eu, mormăi Paraschiv cu un glas care arăta că, chiar dacă n-ar fi adus-o el, Guica tot ar fi venit şi în orice caz nu se sfieşte să arate că venirea aceasta şi tot ceea ce se întâmplă e una din marile lui plăceri.

— Mânca-v-ar câinii cu neamul vostru! ţipă Guica din grădină. Ţi l-a vândut, ai? Cum ţi l-a vândut, mă, oţule, cum ţi l-a vândut dacă e salcâmul meu? Şi dacă ţi l-a vândut, tu nu ştiai că e

al meu, lovite-ar moartea de bălos, azi şi mâine! Tu nu ştiai că ăsta e locul meu d-aici din spatele casei?

— Pleacă d-aici, ga Mario, şi puneţi lacăt la căţeaua aia… Nu te certa cu mine! Du-te şi te ceartă cu frate-tău Ilie până te-i umfla… Ce te cerţi cu mine?!

Glasul Guichii începu să se apropie de curte, îngrijorată, mama intră în casă cu grabă, parcă cine ştie ce nenorocire s-ar fi apropiat.

— Ilie! Ilie! Unde eşti, mă, de ce, mă, mi-ai tăiat salcâmul şi mi l-ai vândut? Ai, mă? Dar-ar Dumnezeu să te îngropi cu el, să-ţi faci coşciug din el, Ilie! Că atâta aveam şi eu şi te repezişi să-l tai şi să-l vinzi, tăia-te-ar *cinenutrebuie* şi te-ar lovi vărsatul ăla marele!…

— Hai, ga Mario, nu mai ţipa aşa şi pleacă d-aici, zise Ilinca de pe pragul prispei. Ce tot ţipi că e salcâmul tău, locul tău?!… Parcă nu ţi-a cumpărat tata alt loc…

— Lovi-te-ar brânca aia reaua şi pe tine! strigă Guica, oprindu-se în mijlocul bătăturii. Mi-a cumpărat, ai? Parcă mi-a cumpărat din averea mă-tii, izmenito. Mi-a dat din pământul ăstora care muncesc să vă ţină pe voi, nişte împuţite!

— Ei, ia ascultă, Guico, ieşi afară, că acu mătur bătătura cu tine! zise fata cea mare, Tita, cu un glas liniştit, ca al tatălui.

— Tu ce stai, mă prostule, şi te uiţi? se-ntoarse Guica spre Paraschiv. Munceşti aici ca prostul, vai de capul tău! Alţi flăcăi au casă şi copii şi tu stai ca o baligă să creşti puturoasele astea…

— Hai, ga Mario, nu mai ţipa aşa, că nu suntem surzi, zise şi Paraschiv, întinzându-şi cu plăcere buzele lui împletite.

— Iar tu să nu mă faci pe mine Guica, că eu n-am guicit la curul mă-tii când te-a făcut… Auzi, fă?

În casă, mama tremura şi o strigă pe Tita să nu răspundă, să intre înăuntru. Vecinii, mai ales

copiii, ieşiseră pe la porţi.

— Tito, tu n-auzi să intri în casă? Intră şi las-o să strige până o face gâlci în gât. Că nepoţilor li se sară inima că ne face de râsul lumii.

Catrinei îi dăduseră lacrimile.

— Ei, ne face de râsul lumii, răspunse Tita îndârjită, târnuind pe prispă. Fă, Guico, dacă nu pleci d-aici, asmut câinii pe tine. Cuţu-na! Duţulache!

Duţulache ţâşni de undeva şi se înfăţişă dornic să capete ceva de mâncare. Era un câine paşnic.

— Tu, fă, să asmuţi câinii pe mine? ţipă Guica. Sunt sora lui tac-tu, nu ţi-ar fi ruşine, măgăreaţo! Umbli după al lui Bălosu să te ia, dar nu te ia, fă! Nu ia ăla una ca tine, botoaso!

La aceste cuvinte Paraschiv izbucni într-un râs ciudat, parcă ar fi pârâit ceva.

— Ahaha-ha-ha! exclamă Guica continuând parcă râsul lui Paraschiv. Ai pupa tu să te ia ăla…

Tita aruncă o privire de pe prispă spre grădină. Victor se oprise din ciopârţit şi asculta cu toporul în mână. De departe i se vedea faţa nepăsătoare, aproape veselă.

— Să te ia moartea cu Victor al tău de gât! strigă Tita roşie ca focul şi intră în tindă închizând uşa.

Guica o porni spre drum şi când o luă pe lângă garduri îşi aduse aminte de salcâm şi începu să spună în gura mare, să audă lumea ce i-a făcut alde frate-său. Blestema şi ameninţa că n-o să rabde, are martori şi o să-l dea în judecată pe Moromete.

De ruşine, Catrina ocoli fundul grădinii ca să se ducă la biserică.

XVI

Spre ziuă, ploaia îl trezise şi pe Birică din somn şi nici el nu mai putuse să adoarmă.

După ce ploaia se opri, Birică se dădu jos de pe prispă şi scoase caii din grajd. Deşteptat de tropăitul lor, Birică-tatăl ridică mirat capul de pe căpătâi şi îl întrebă pe fecior ce i-a venit, unde se duce cu caii cu noaptea în cap?

— Pe izlaz! răspunse feciorul scurt şi, fără să mai dea alte lămuriri, aruncă o haină veche pe spinarea unuia din cai, încălecă şi ieşi din curte.

— Ce e cu băiatu' ăsta?! se miră tatăl şi fiindcă nimeni nu-i răspunse – ceilalţi copii dormeau cu toţii – îşi lăsă la loc capul pe căpătâi.

Birică mergea cu caii la pas şi părea că nu ia seama la ei. În dreptul fântânii caii traseră la jgheab ca şi când ar fi fost singuri; călăreţul nu sări îndată să le scoată apă.

Încălecă apoi din nou, dar caii o luară singuri la trap învăţaţi pesemne de fratele mai mic al lui Birică; adică până la fântână, la pas, apoi după adăpat, în goană. Birică trase de căpăstru, şi caii, puţin nedumeriţi, încetară trapul.

Umedă de ploaie, câmpia dormea în tăcere. Pământul răsufla aburi calzi, încă nevăzuţi, soarele nu răsărise, iar cerul înalt şi amorţit înghiţea leneş ultimii nori de ploaie.

Pe coama dealului, Birică se opri câteva clipe parcă nehotărât. Simţind aerul cald şi mirosul de ierburi crude, caii se agitară gata s-o ia iarăşi la trap, dar fiindcă erau ţinuţi pe loc, îşi plecară capetele şi începură să pască acolo.

— Haide! murmură flăcăul.

Se aşeză mai bine şi strânse pulpele. Cu mişcări liniştite dădu frâu liber căpăstrului şi se încordă; calul, simţind strânsoarea, ţâşni înainte şi o luă la goană.

Câmpia părea fără margini. Totul dormea. Nu se vedea nicio pasăre, nu se auzea niciun glas. Din depărtare, zidul grânelor se apropia mereu înaintea

călăreţului. Întinderea tăcută a câmpiei sperie parcă animalele care încetiniră goana, se opriră pe loc şi agitară iarăşi capetele lor frumoase, cu urechile întinse înainte, cu privirea domesticită, dar vie şi inteligentă. Câmpia tăcea mereu.

— Haide! murmură Birică şi glasul său liniştit potoli neliniştea vagă şi tainică a animalelor.

Când se opri, Birică arăta de parcă alergase alături de cai. Faţa lui era ţeapănă, obosită.

— Stai! şopti el şi caii se opriră de îndată; fără să aştepte să se dea jos călăreţul, începură să pască flămânzi, cu paşi mari, sforăind cu nările în iarbă.

Birică împiedică picioarele din faţă ale cailor, întinse pe iarba umedă dulama veche, cu blana de oaie în sus, şi se culcă peste ea. Rămase apoi nemişcat multă vreme cu faţa în jos, cu obrazul culcat într-o parte pe braţul îndoit. Se auzea numai sforăitul cailor. Satul se pierduse undeva în depărtare. De acolo, sau nu se ştie de unde, răzbătea nefiresc câte un zvon nelămurit, ca o părere, sau ca un ecou a ceva tainic.

Se răsuci brusc cu faţa în sus apoi rămase iarăşi nemişcat. Cerul se limpezise de tot. Alături de dulamă, un pâlc de păpădii dormeau cu măciuliile închise. Birică oftă din greu şi închise ochii.

Când se trezi, se ridică într-un cot, puţin buimac. Alături, păpădiile înfloriseră şi străluceau galben în iarba înaltă. Câmpia era acum de un verde orbitor, iar soarele ardea atât de viu încât cerul albastru parcă se înnegrea.

— Noroc, Birică! Hai, mă, cu caii să-i băgăm în ovăz. Se frecă la ochi şi se ridică. Achim Moromete venea în goană cu caii şi se opri fără să descalece. Birică nu zise nimic, se întinse la loc pe dulamă, parcă supărat că fusese trezit din somn. De fapt îl trezise soarele care îi bătuse în faţă. Achim nu se grăbea, descălecă şi veni aproape.

— Ce e, mă, n-ai dormit azi-noapte?

— Unde zici că te duci cu caii? se miră Birică fără să răspundă la întrebare.

— În moşia Marichii, să-i băgăm în ovăz.

Birică îşi întoarse faţa în partea cealaltă şi închise ochii mohorât. Parcă nici nu auzise răspunsul. Alături de iarba deasă care parcă plesnea de verde ce era, chipul vânăt al flăcăului semăna ciudat cu pământul.

— Să fiu al dracului dacă n-am să-i rup picioarele! mormăi el şi încetul cu încetul chipul i se mai însufleţi, se aburi de năvala sângelui.

— Cui, Polinii? întrebă Achim.

— Dar cui?

Nu părea însă prea sigur că va face ceea ce spunea; se înţelegea mult mai bine că se chinuia s-o smulgă din inima lui şi că nu izbutise decât să se chinuie şi mai mult.

Achim se întinse în iarbă şi gemu:

— Ha! făcu el. Mă, Birică, să fie-al dracului, dacă şi la Bucureşti am iarba asta… Plec la Bucureşti cu oile, explică el, şi dacă şi acolo o fi iarba aşa, toată ziua o să vânz la lapte.

Birică nu zise nimic, se întoarse doar cu faţa în sus. Achim continuă despre vânzarea laptelui şi se lăudă cu banii pe care avea să-i câştige.

— Hai, încheie el, ce stai aici? Hai să băgăm caii în ovăz. Birică se răsuci, oftând, cu faţa în jos şi răspunse că nu merge.

— Vezi să nu-ţi îndoape pândarul ăla spinarea cu sare, îl preveni el.

— Unde are el norocu ăla să dea peste mine că i-aş arăta eu lui, se sumeţi Achim.

Birică nu-l luă în seamă, nu-l auzi. Oftă şi se perpeli iarăşi pe dulamă întorcându-se cu faţa în jos. Când Achim porni spre cai să plece, se ridică pe jumătate şi se uită câteva clipe la el. Privirea îi ardea, îl întrebă dacă Nilă s-a dus azi la premilitară.

— Când te întorci acasă spune-i să nu plece nicăieri, că vreau să vorbesc ceva cu el.

De aseară vrusese să nu se mai gândească la Polina, dar nu izbutise decât să-şi dea seama –

iarăşi ca şi în seara trecută – că nu poate decât să dorească s-o vadă, şi de astă dată atât de mult, încât faptul că s-ar putea cu adevărat să n-o vadă nici azi i se părea înfricoşător.

— Auzi tu, Achime? gemu el şi se uită cu privirea sticloasă la Achim.

— Vreai s-o furi pe Polina? întrebă Achim râzând cu nepăsare. Crezi că ea nu ştie ce-o aşteaptă dacă iese azi la horă? Vezi mai bine să nu te pomeneşti cu ai lui Bălosu cu măciucile în capul tău, mai spuse Achim în timp ce încăleca.

Birică se întoarse cu faţa la dulamă şi nu răspunse.

XVII

Moşia de care pomenise Achim şi în ovăzul căreia vroia să-şi bage caii se afla chiar în capul lotului lor. Erau vreo patru sute de pogoane, ceea ce mai rămăsese din vestita moşie a lui Guma din 1924, după reformă. De fapt era mai dinainte moşia văduvei, cucoana Marica cum i se spunea în sat, care mai trăia şi astăzi, cumplit de gârbovită şi care, spre uimirea tuturor, nu numai că trăia, dar umbla, era vioaie. Umbla în negru, în baston, şi cumpăra ouă şi lapte de la muieri, pentru fiică-sa, o fată veştejită şi cam nebună care nu ieşea aproape deloc din casă (stătea cu franceza şi cu pianul, cum o scuza inutil bătrâna faţă de muieri şi copii).

Moşia era dată în parte. Oamenii care luau pământ în parte se înţelegeau cu un maior, soţul fetei mai mari a bătrânei, care venea din când în când prin sat şi căruia nu-i păsa de cumnată-sa şi de bătrâna soacră; le lăsa doar atât cât să nu moară de foame.

De fapt, cu câţiva ani în urmă, fusese chiar cât pe-aci să le vândă moşia. După reformă profitase şi el de creditele pe care le deschisese Banca Centrală Cooperativă şi se împrumutase cu o sumă mare. În timpul crizei însă, piaţa cerealelor scăzu atât de mult încât maiorul nu mai putu să plătească ratele împrumutului şi ar fi vândut cu siguranţă moşia dacă legea conversiunii nu l-ar fi salvat.

În afară de un administrator, maiorul mai ţinea trei paznici pentru magazii, casă şi câmp. Unul din aceştia era foarte credincios, şi se certa cu oamenii la treierat, încercând pesemne să-i facă să înţeleagă că el nu e un simplu pândar, ci un fel de ajutor de logofăt, în orice caz ceva boieresc. Pentru pază avea puşcă cu sare şi băieţii cu vitele se temeau grozav de el. Când prindea vreunul nu numai că îl bătea, dar făcea şi tărăboi, ducea vita la gloabă sau venea cu şeful de post în curtea omului. Nu se ştie însă de ce părinţii copiilor nu se supărau pe el şi îl lăsau în pace. Omul plătea gloaba plictisit. E adevărat că uneori omul se uita la pândar – ce ciudat, foarte puţini ştiau cum îl cheamă – se uita la puşca lui, la cornul lui de bou din care suna, la faţa lui înţepenită şi solemnă şi îl asigura cu o blândeţe suspectă în glas că data viitoare chiar el, tatăl copilului, o să ducă vita la obor, dacă pândarul n-o să-l prindă. Ba chiar, adăuga omul, o să ducă vita la obor înainte de a scăpa în bucatele moşiei.

Achim mâncase odată bătaie de la acest pândar, dar demult, când era mai mic şi se ducea la şcoală.

La prânz bătrâna Marica ieşea în poartă şi când copiii se întorceau de la şcoală chema câţiva să-i aducă apă din vale de la fântână, cu un hârdău mare tras pe două roate. Avea nevoie de apă multă în fiecare zi, aşa le spunea copiilor, să ude florile şi să se spele fata, care este cu pianul şi cu franceza" nu poate să aducă. După ce cărau două-trei hârdaie, copiii aşteptau sub cerdac, bătrâna striga ceva şi atunci apărea deasupra lor o arătare cu

nasul ascuţit şi cu faţa dată cu făină, cu părul care de jos li se părea copiilor că e verde. Arătarea, fără să scoată un cuvânt, arunca fiecăruia, de acolo de sus, câte o monedă de zece bomboane.

Într-o zi însă arătarea a aruncat numai trei monezi şi ei erau patru şi tocmai Achim era cel căruia nu-i dăduse. Ceilalţi au fugit, parcă s-ar fi temut să nu li se ia banul înapoi, dar Achim n-a vrut să plece şi s-a plâns bătrânei care uda straturile cu stropitoarea.

„Ci ce mai vreai? Ci-a dat!" a afirmat bătrâna convinsă, cu toate că nu fusese de faţă.

„Nu mi-a dat, cucoană Marico", a strigat Achim la ea." „Ci ciă nu strigi la mine, ci ciă nu fi hoţ…" l-a mustrat bătrâna, dar Achim s-a înfuriat şi a făcut-o surdă.

Bătrâna n-a mai zis nimic, a lăsat stropitoarea şi s-a dus cu pasul ei mărunt şi cu spinarea ei îndoită ca o toartă nu se ştie pe unde şi în curând a apărut de prin magaziile din fund un om care s-a apropiat de Achim şi i-a cârpit una cumplită după ceafă. De spaimă, Achim a căzut de vreo două ori până să ajungă la poartă. Palma fusese atât de grea că l-a durut capul toată ziua.

În fiecare an, Moromete lăsa un sfert de pogon trifoişte pe care-l cosea de două-trei ori pe vară.

Când ajunse pe trifoiştea din capul lotului, Achim îşi roti privirea peste câmp, descălecă şi dădu drumul cailor în ovăzul de peste hotar al moşiei. Era un ovăz înalt, bogat în spic şi des ca o perie.

Achim se urcă pe o movilă cu piatră de hotar în vârf şi începu să vegheze. Caii stăteau liniştiţi în ovăzul înalt şi rupeau spicul gras, sforăind mulţumiţi.

După puţin timp, sosi şi Niculae cu oile. Bisisica era în frunte şi alerga parcă în salturi, iar Niculae venea în urma oilor şchiopătând, răcnind şi înjurând. Achim se uita la el după piatra de hotar şi râdea. Oaia fruntaşă ajunsese aproape de lot, intră

în pârloagă şi se opri începând să rupă cu lăcomie iarba încă umedă.

Niculae era roşu la faţă şi sudoarea îi curgea în şiroaie pe gât.

— Bine, mă, Achime, mânca-te-ar câinii, strigă el înfuriat, nu spuneai tu alaltăieri că dacă tata îţi dă drumul la Bucureşti îmi laşi mie caii şi iei tu oile?

— Păi după ce plec, răspunse Achim râzând.

— După ce pleci! îl îngână Niculae strâmbându-se. Treaba ta, eu îţi las oile aici şi dacă nu-mi dai caii, ai să vezi şi de oi, şi de cai! Dar ce sunt eu aicea, prostul tău?

În acest timp Achim îşi luase ochii de pe câmp. De undeva dintr-un grâu ţâşni spre cer o ciocârlie şi începu să se înalţe spre cer cântând. Tot atunci însă ţipătul scurt al unui corn spintecă aerul apăsat, urmat de un glas crunt şi ameninţător:

— Stai pe loc că te împuşc!

Achim ţâşni ca o vietate speriată de la locul său şi o luă la goană spre cai. Se aruncă din fugă în spinarea lor şi o întinse printre pogoanele de grâu, lovind caii din toate puterile. Pândarul trase. Aerul parcă plesni şi ciocârlia amuţi speriată. Achim simţi câteva alice de sare usturându-l pe ceafa. Mai alergă puţin, apoi opri caii şi se uită îndărăt. Pândarul Maricăi se apropiase de Niculae şi părea că vorbeşte cu el. Era voinic, cu faţa pârlită de soare, într-o mână ţinea puşca şi în alta o măciucă; pe după gât, legat de o curea, purta cornul lui ascuţit de bou.

— Ăla e frate-tău, mă?

— Da, răspunse Niculae.

— De ce mama voastră băgaţi caii în ovăz? întrebă pândarul surd.

— Nene, să nu dai în mine, eu sunt cu oile! strigă Niculae speriat.

Pândarul însă n-avea urechi pentru spaima lui; se apropie, schimbă măciuca în aceeaşi mână cu

puşca şi fără alte cuvinte îi plesni lui Niculae o palmă lată, gata să-l arunce la pământ.

— De ce dai, mă, nene, ce ţi-am făcut eu? strigă Niculae îngrozit.

— E frate-tău, ai! Şi nu vrei să spui! zise pândarul.

— Ba ţi-am spus! ţipă Niculae scos din sărite.

— Am să-ţi iau oile la obor, ameninţă pândarul şi îl apucă pe Niculae de cap, îl ridică mult în sus şi dădu cu el de pământ. Am să te omor, fir-ar mă-ta a dracului! Şi apucă măciuca de cap şi cu coada ei începu să-l lovească pe băiat peste spate.

— Achime, săi că mă omoară! urlă Niculae.

— Vino încoace şi tu, îl chemă şi pândarul pe Achim, continuând să-i care lui Niculae la ciomege.

— Aaa!… aaa!… aaa! urla Niculae cu un glas înnebunit de groază. Aaaa! Aaa! Mă omoară! Aaa!…

Achim întoarse caii.

— Şi ce crezi, mă, că nu viu? strigă el.

Pândarul se uită la el nepăsător, dar când văzu că Achim se apropie, îl lăsă pe Niculae şi puse mâna pe puşcă. În aceeaşi clipă Achim sări de pe cai în plină goană, se făcu mic la pământ, apoi deodată ţâşni în sus, repezindu-se spre pândar şi urlând ca o fiară:

— Trage, mă… pe mă-ta de câine! Trage dacă ai curaj!

Pândarul îngălbeni la auzul urletului; trase, dar încă mai dinainte Achim se lăsase pe vine şi ţâşnise apoi în urma împuşcăturii. Avea ochii holbaţi. Cu măciuca ridicată el se repezi asupra pândarului, se opinti din răsputeri şi-şi trimise lovitura drept în cap… Paznicul abia avu timp să se sprijine cu puşca. Achim îl lovi a doua, a treia şi a patra oară, nişte lovituri iuţi şi cumplite, care dacă l-ar fi nimerit pe pândar, nu i-ar fi trebuit mai mult. Dar el îşi apăra bine capul cu puşca. Loviturile curgeau mereu, din ce în ce mai furioase

şi ţintind numai creştetul capului. Speriat, pândarul aruncă deodată puşca şi se repezi în flăcău cu mâinile goale. Achim sări înapoi şi-şi repezi măciuca în capul lui. Pândarul se sprijini cu mâna, scoţând în acelaşi timp un urlet, apoi puse mâna pe Achim şi cu un pumn îl trânti la pământ. Se aruncă peste el, îi încălecă pieptul şi începu să-l izbească peste gură cu pumnii, scrâşnind şi înjurând înspăimântător.

Niculae, care tot timpul se uitase fascinat la cei doi, deodată se trezi şi înfiorat plăcut de ceva care nu mai simţise niciodată, se repezi şi apucă o măciucă de jos. O ridică drept în sus şi-i dădu drumul cu sete, cu toată puterea, în tidva pândarului. Acesta rămase o clipă nemişcat deasupra lui Achim, apoi scoase un urlet ca de lup şi se ridică în picioare. Niculae ridică iar măciuca, fulgerat de un gând înfricoşător: „Mă omoară". Îl izbi iarăşi ţintind capul. Pândarul se apără, se sprijini cu mâna, apucând chiar capul măciucii în palmă, dar mai mult nu putu, se clătină şi se lungi ca un sac. Achim sări în sus, puse mâna pe o măciucă şi ca turbat începu să lovească în omul căzut, cu o furie care pe Niculae iarăşi îl înfricoşă.

— Achime, îl omori! strigă el cuprins abia acum de o adevărată groază.

— Păi asta şi vreau, să-l omor, scrâşni Achim. Niculae se repezi la el şi îl împinse în lături. Achim se opri câtva timp, parcă neînţelegând ce se întâmplă; apoi începu deodată să râdă batjocoritor:

— Mâine când ai să vii iar cu oile, te prinde şi toată viaţa nu mai eşti om, zise el, punând iarăşi mâna pe măciucă.

De astă dată el începu să-l bată pe cel de jos parcă cu un gând anumit: nu să-l omoare sau să-l schilodească pe pândar, ci să-i piseze doar trupul, să-l facă să zacă în pat cel puţin câteva luni de zile.

După ce osteni, îl chemă pe Niculae şi amândoi îl apucară pe paznic de câte un picior, târându-l cu spinarea de pământ, îl traseră pe moşia pe care o

păzea şi îl duseră drept în mijlocul ovăzului. Achim îi luă apoi cornul şi-l sparse cu piciorul, scrâşnind:

— Na, mai sună şi acum… Şi uite-al dracului cu ce e încălţat… Tragi cu puşca, ai? Vreai să mă împuşti, ai? Dai în ăsta micu, ai?!

Achim se întoarse pe pârloagă, ridică puşca omului şi-o izbi cu ţeava de piatra de hotar. Avea două ţevi. Săriră amândouă ca nişte ţurloaie, ca nişte fluiere.

— Hai, Niculae! zise Achim, aruncând puşca sfărâmată şi măciuca pândarului departe în ovăz. Hai în Frunzări că nu pot să stau cu ăsta aici…

— Treci tu cu caii înainte şi s-o opreşti pe Bisisica, se rugă Niculae, mânând oile şchiopătând.

Achim sări în spinarea calului şi-o luă înainte de-a lungul drumului de hotar. Niculae porni în urma lui şi îl rugă să meargă mai încet. Bisisica nu putea s-o ia la goană din pricina cailor, dar încerca totuşi să ocolească pe lângă ei şi s-o ia înainte.

— Păzea, Achime! striga atunci Niculae. Dă-i una în cap Bisisichii!

Achim se răsucea pe cal şi plesnea oaia cu coada măciucii, spre satisfacţia lui Niculae, care exclama de fiecare dată:

— Aha! Nu mai fugi? Mai fugi şi acum dacă mai poţi, beli-te-ar câinii!

Achim petrecu un picior pe după coama calului şi de bucuros ce era, stăpânit pesemne mereu de gândul că în curând avea să plece în marele oraş, gând mai puternic decât orice bătaie şi orice primejdie, începu să cânte: avea însă un glas fals, care putea să supere chiar şi caii, iar cuvintele care îi ieşeau din gât n-aveau nicio legătură cu ceea ce simţea el în clipa aceea:

Pentru tine Mărioară
Mi-am lăsat calul să moară măăăă!

XVIII

Moromete ieşise din curte şi plecase spre fierăria lui Iocan să dea zimţi celor două seceri stricate. Se grăbise să plece din pricina Guichii, cu care n-avea chef să dea ochi. Dar chiar fără toate acestea nu putea să nu se ducă duminica dimineaţa la fierărie.

Fierăria lui Iocan era aşezată la o răspântie de uliţi. Părinţii fierarului fuseseră lăutari, dar Iocan era un băiat urât – avea o buză peste măsură de groasă şi lăsată în jos – şi chiar dacă ar fi izbutit să înveţe să scârţâie la vioară, tot n-ar fi făcut nimic, fiindcă n-avea deloc glas.

Tatăl său îl dădu atunci la o şcoală de meserii. Iocan-bătrânul – tot Iocan îl chema şi pe el – era un ţigan înstărit, îşi cumpărase chiar şi câteva pogoane, deşi câştiga destul cu taraful său. Iocan-fiul stătu trei ani la şcoală şi nu mai vru să-l urmeze şi pe al patrulea, să ia diploma. Deschise încă de tânăr un atelier de fierărie şi începu să lucreze. Oamenii nu prea veneau la el, erau alţi fierari şi potcovari bătrâni care nu învăţaseră meseria la şcoală.

Iocan nu se dădu însă bătut. În al doilea an, un om nevoiaş veni la el şi-l întrebă: „Mă, Iocane, tu ştii să faci căruţe? De trei ani de zile de când mă căznesc să înjghebez ceva şi nu pot. Alde oţii ăştia îmi cer trei mii de lei. Am obezile, loitrele, toată lemnăria! Mi-o faci?” „Nea cutare, ţi-o fac cu două mii de lei. Adu lemnăria şi dacă nu ţi-o plăcea, vorba ăluia, să nu dai niciun ban.” Căruţa făcută de Iocan a stârnit uimirea oamenilor. Era frumoasă ca o trăsură şi nu le venea să creadă că tânărul buzat ar fi fost în stare s-o facă şi mai ales aşa de ieftin.

Chiar în anul al doilea, Iocan a trebuit să-şi caute un ajutor. După doi ani a mai căutat alt

ajutor. Odată cu însurătoarea, Iocan dărâmă atelierul până la temelii, ridică altul de cinci ori mai mare, cumpără foale uriaşe, cum nu avea nimeni dintre fierarii vechi din comună, şi mai ales, înlocui nicovalele şi baroasele cu unele mari şi piuitoare care se auzeau până departe.

După cinci ani, Iocan îşi cumpără o maşină de treierat şi îşi făcu o casă nouă. Cu toate că se îmbogăţise, Iocan lucra mereu cu aceeaşi putere ca la început. Buza lui se făcuse şi mai groasă şi el însuşi se îngroşase de două ori cât era înainte. Avea un piept ca de bou şi nişte muşchi la braţe înfricoşători. Se scula cu noaptea în cap şi începea să lucreze cu sete. O căruţă făcută de el nu se mai desfăcea până nu se rupea lemnul. O osie ruptă, fiartă în atelierul lui, ţinea mai mult decât una nouă.

După o vreme, începu să primească comenzi şi de prin alte sate. Cu toate acestea, el nu părăsi lucrul mărunt; potcovitul cailor, fierberea unei osii, belciugăriile. Avea doi lucrători buni şi trei ucenici. Iocan mai păstrase însă şi obiceiul vechi de lucru, adică acela de a-l pune pe omul căruia îi dregea ceva să-i dea cu barosul. Făcuse patru copii şi cu toată averea strânsă, îi ţinea tot cu burţile goale şi desculţi, nu i se părea că trebuie altfel. „Ţiganul tot ţigan”, observase Moromete. Moromete nu avea însă întru totul dreptate, pentru că atunci când la doi dintre copii le veni timpul de şcoală, Iocan îi îmbrăcă frumos, cu haine ca la oraş şi cu încălţăminte bună.

Ceea ce nu ştiau însă oamenii era că rareori lipsea de la masa lui Iocan puiul fript cu usturoi şi pâinea albă şi proaspătă ca untul. Totuşi de vreo câţiva ani încoace, Iocan nu prea mai lucra cu atâta râvnă, se îngrăşase şi mai mult şi mai ales începuse să facă politică. Se înfierbânta, vorbea mult şi câteodată uita fierul sub foaie şi ameninţa cu cleştele înroşit pe adversarii săi politici. Fierarul fusese la început averescan, apoi votase pentru

P.N.Ţ-Mihalache şi după asasinarea lui Duca de către legionari devenise liberal fracţionist, ca şi Moromete (nimeni nu ştia ce legături făceau ei între asasinarea primului ministru şi fracţiunea brătienistă).

Fierarul se bucura de multă consideraţie mai ales când îi ruşina pe şcolari întrebându-i care e legea lui Arhimede. Când se ducea la Piteşti sau la Roşiori să cumpere fier, se întorcea cu fel de fel de cărţi pe care le citea din scoarţă până în scoarţă, cărţi cu titluri ciudate, care zăpăceau oamenii: *Progres? Exista Dumnezeu?* sau *Niţă Pitpalac la Karisbad.*

În faţa fierăriei se afla o poiană mare cu pământul bătătorit, plină de caiele rupte, de unghii de cal, cuie şi belciugării arse. Fierarul bătuse în pământ stâlpi groşi pentru legatul cailor nărăvaşi. Adunările cele mai zgomotoase aveau loc pe poiana fierăriei mai ales duminica dimineaţa, dar dacă de la ele lipseau Moromete şi Cocoşilă, nu erau prea reuşite; Moromete era abonat la *Mişcarea,* Iocan la *Curentul*, iar Cocoşilă primea *Dimineaţa* şi dacă veneau fără ziare asta însemna pentru ceilalţi că Moromete şi Cocoşilă erau supăraţi şi n-aveau chef să discute politică.

Totuşi rareori poiana era goală, chiar dacă Moromete şi Cocoşilă nu erau acolo, se găseau destui ambiţioşi care încercau să le ţină locul.

De la o vreme Moromete începuse să se intereseze mult de dezbaterile din parlament, mai ales de când aflase că Iorga ia parte la ele. Socotea că marele învăţat trebuia tocmai de aceea să fie şi un mare om politic, şi Moromete urmărea în dezbateri ceva care după părerea lui numai un om învăţat putea să înfăptuiască. „Dacă el spune că face lucrul ăsta, eu îl susţin, domnule, să ia puterea”, declarase Moromete la fierărie, dar fără să dezvăluie care era lucrul acela.

Numai că *Mişcarea* nu dădea, în cele patru pagini ale ei, dezbaterile din parlament şi astăzi

Moromete se ducea la fierărie mai ales pentru a-l întâlni pe Cocoşilă, să le citească în ziarul lui, în care le găsea expuse pe larg.

Era însă prea de dimineaţă şi Iocan nu deschisese fierăria, nu se auzea piuitul cunoscut al nicovalelor. Moromete mergea încet pe lângă garduri, cu secerile pe umăr şi se oprea de la o podişcă la alta. Oamenii ieşiseră pe la porţi; plouase în timpul nopţii şi voiau să ştie ce fel de ploaie a fost. Tocmai trecea unul desculţ, cu izmenele sumese, şi spunea că vine de la câmp, a plecat călare de dimineaţă şi că a dat ploaie bună, n-a căzut piatră nicăieri.

— Te-ai procopsit, Moromete, observă cineva de pe o podişcă. A dat ploaie taman când înfloreşte spicul. Câte pogoane ai pus, zece?

— Ba paisprezece! se supără Moromete. Nouă pogoane, mari şi late!

— Hehe! râse omul de pe podişcă. Ce mi-e nouă, ce mi-e zece! Hehe! făcu el râzând iar, de astă dată galben, cu invidie.

— A dat ploaie, Moromete, îl luă apoi altul în primire, de la altă podişcă, un om care vorbea tare fără niciun efort.

Aci Moromete se opri. Acest om avea într-adevăr un glas care se auzea de la un kilometru chiar şi când şoptea, îl chema Dumitru lui Nae şi era unul dintre cei cu care Moromete sta de vorbă ceasuri întregi, un prieten mai tânăr… Toată lumea ştia ce face Dumitru lui Nae acasă la el. „Vasile, pune caii la căruţă să mergem la moară”… „Păi ce dracu are de şchioapătă?”… „Lasă, dă-i ovăz.” Iar tăcerile, oricât de lungi, nu stinghereau deducţia: „Deşartă tărâţele în colţ…” „De ce dracu n-ai fiert-o mai bine?…” Atât treburile cât şi glasul lui erau, nu se ştie de ce, foarte odihnitoare. Odată, nu i s-a auzit glasul timp de câteva săptămâni. Umbla cu capul gol şi tăcea, îi murise un copil şi vecinii au fost trişti şi ei.

— Da, aprobă Moromete grav, a plouat. Şi după câteva clipe de gândire adăugă: Eu zic că a plouat de-a înecat toţi şoarecii în găurile lor.

— Şoarecii?! se miră celălalt (şi cuvântul şoarecii se auzi limpede peste toată uliţa), apoi deodată înţelese: Da, şoarecii aşa în general. Da, dracu i-a luat! conveni el.

— Auzi ce zice Victor ăsta al lui Bălosu, zise Moromete fără nicio trecere, şi glasul lui, pe lângă al lui Dumitru lui Nae, parcă nici nu era, nu se auzea deloc. Fusei adineauri pe la ei şi băui o ţuică. Cică asta devine după facultăţi!

— Hehe! râse Dumitru lui Nae. Hehe, Moromete! Adică cum?

— Nici eu nu ştiu! zise Moromete, înghesuindu-şi capul cu umerii, de uimire. „Cum e, Victore?" îl întreb. „După facultăţi, nea Ilie", zice.

— Hehe, Moromete! râse omul din nou. Hehe! Te duci la fierărie? Hai că merg şi eu.

Porniră amândoi pe marginea drumului. O fată trecu pe lângă ei cu un căldăroi cu apă. Dădu bună dimineaţa. Moromete îl lăsă pe celălalt să răspundă.

— Mizdra, explică apoi Moromete arătând cu capul în urmă pe fată. Cică soră-mea Guica s-ar fi dus acasă la alde Besensac. „Ai un flăcău, cică i-ar fi zis, pe alde Năstase. Nu vrei să-l însori cu Mizdra? îl cere Mizdra de bărbat." Besensac l-a chemat pe Năstase: „Uite, mă, Năstase, zice, Mizdra vrea să se mărite cu tine".

Moromete se opri şi nu mai zise nimic. Dumitru lui Nae aşteptă timp de câţiva paşi, apoi i se auzi glasul pe uliţă:

— Şi Năstase ce-a zis?

— Năstase? Năstase a *refuzat.*

— Ce vorbeşti!

— Refuz! spuse Moromete repetând cu un gest, tăind orizontal aerul cu degetul. Aşa cică ar fi zis, încheie el.

Celălalt mergea înainte, legănându-se. Moromete în urma lui, cu secerile pe umăr şi cu mâinile în buzunare.

— Bună dimineaţa, Udubească, salută Moromete pe cineva dintr-o curte. Unde-ai fost ieri?

— N-am fost nicăieri, am stat acasă! răspunse Udubească naiv, mirat că fusese crezut plecat undeva, când el stătuse toată ziua în ograda lui.

— Ce vorbeşti! Păi nu te-am văzut! zise Moromete cu un glas din care nimeni n-ar fi putut ghici că nu l-a văzut pe Udubească din pricină că omul nu se distingea prin nimic ca să fie văzut.

Se apropiau de fierărie şi Moromete fu întâmpinat de departe cu exclamaţii. Iocan abia deschisese şi poiana era plină. Unii stăteau în picioare, alţii pe nişte butuci vechi, aduşi acolo cine ştie de când şi tociţi de şedere, toţi gălăgioşi şi parcă nerăbdători. Dar Moromete nu-i luă în seamă, nu se grăbi să se ducă la ei. Se opri din nou pe o podişcă, îl părăsi pe Dumitru lui Nae şi intră în curtea cuiva. Abia peste o jumătate de ceas ieşi de acolo. Era ras proaspăt.

XIX

— Ce e, mă, ce v-aţi adunat aicea?! se miră apoi când ajunse în poiana fierăriei. Bună dimineaţa! i se răspunse din câteva părţi şi cineva, văzându-i secerile, îi spuse să se grăbească fiindcă îi rămâne grâul pe câmp.

— Păi de ce, Iordane, n-o să te chem pe tine să mi-l seceri tu! Erau foarte veseli şi parcă nici nu se auzeau unii pe alţii.

— Ce e cu Marmoroşblanc? Nu-l văd! zise Moromete ca şi când ar fi fost cu toţii înţeleşi ca

Marmoroşblanc să fie acolo.

— Doarme, presupuse cineva.

— Ieşi, bă, afară, Marmoroşblanc, ce stai acolo în casă, nu te-ai săturat de-atâta somn? strigă unul uitându-se în curtea vecină cu fierăria.

— Bă, Marmoroşblanc, bea apă, mă, lua-te-ar dracii, zise altul tot strigând.

— De ce Marmoroşblanc şi nu Vidrighin?! se miră Iocan ridicând fruntea de sub burta unui cal pe care îl potcovea.

— Păi cu Vidrighin şi-a încheiat afacerile, explică Moromete.

Vidrighin era directorul general al C.F.R.ului şi omul pe care îl strigau fusese cândva ceferist. Când fusese dat afară împânzise satul că el se va duce la Vidrighin să-l ia de piept. Cu Banca Marmorosch-Blank încă nu se ştia ce afaceri învârtea.

— Va să zică cu Vidrighin nu mai are nici în clin, nici în mânecă? întrebă Iocan.

— Nu, acum lucrează cu Marmoroşblanc.

Iocan tocmai terminase de potcovit caii cuiva, un om înalt, cu o faţă albă, adus puţin de spate şi care aştepta tăcut fără să se uite la oameni.

— Ei, cine e la rând cu potcovitul? întrebă Iocan uitându-se la cei care veniseră cu caii.

— Fă-l pe al meu, că trebuie să-l înham şi să mă duc repede la carieră, după nişte piatră, zise un flăcău scurt şi îndesat, cu un nas mic şi rotund ca o pătlăgică.

— Hai mai repede! Ce-mi spui mie că te duci la carieră? zise Iocan clănţănind cleştele în mâini, parcă ar fi vrut să-i scoată calului măselele din gură.

Flăcăul trase calul alături, îl legă de par şi-şi încleştă palma pe piciorul din urmă al animalului.

— Ăss-ta! ăss-ta! zise el apucându-l de chişiţă.

Învăţat, calul ridică copita şi stătu cuminte în timp ce fierarul începu să i-o cureţe şi să i-o

pregătească pentru pusul potcoavei. Miros greu de unghie arsă se răspândea până departe…

Omul care îşi potcovise caii mai înainte îi lega alături în tăcere. Ţinea pleoapele peste ochi şi nu zicea nimic.

— Ce mai faci, Boţoghină? îl întrebă cineva cu grijă, cu un glas scăzut. Ai terminat de sapă?

— Am terminat! şopti celălalt şi faţa i se posomori. Iocane, îţi plătesc mâine, se adresă apoi fierarului mai mult ca să nu intre în vorbă cu cel care îl întrebase, decât din grijă pentru fierar.

Trase de cai şi porni alături de ei, fără să se uite la cineva şi fără să dea bună ziua.

— Ce e cu Boţoghină?! se miră Iocan după ce Boţoghină se îndepărtă.

— E bolnav, săracu! răspunse cel care încercase să intre în vorbă cu el. E atacat, cică o să dea din lot.

— Cine dă din lot? întrebă Moromete.

— Boţoghină.

— De ce?!

— Să se caute.

— A, Boţoghină! Şi n-aţi auzit cui vinde?

— He, he, râse cineva, Moromete se interesează. Vrea să aibă trei loturi.

Moromete stătea lângă Iocan cu secerile în mână şi se uita la el ca şi când n-ar fi auzit înţepătura.

— Tudor Bălosu cică îi cumpără, explică cel dinainte.

— Du-te încolo cu secerile tale, Moromete! se supără Iocan. Nu pot să ţi le fac azi.

— Şi tu ce-mi arăţi fasolele, Cimpoacă?! întrebă Moromete fără să se sinchisească de Iocan. Parcă tu n-ai vrea?

— Ba îl dau dracului de pământ cu brazda lui, răspunse Cimpoacă cu nepăsare.

— Îl dai fiindcă nu-l ai! explică Moromete. Dar ia să-l ai, să vezi cum ai vrea! Dă-mi o ţigare,

buzatule, se adresă apoi fierarului, după ce se căutase zadarnic prin buzunarele flanelei.

— Ia pleacă d-aici, Moromete, bolborosi Iocan ridicându-şi buza lui groasă şi ameninţându-l pe Moromete cu cleştele.

Se opri totuşi din bătutul caielelor, băgă mâna în buzunarul şorţului şi-i întinse lui Moromete tabachera. Acesta îşi umplu o foiţă şi mai turnă şi în buzunarul flanelei.

— Daţi-vă la o parte! spuse Dumitru lui Nae cu gura mare; stătea singur pe un bulumac, cu picioarele întinse ca nişte catalige. Păzea că vine Cocoşilă! exclamă el.

— Mă, deştepţilor! îi apostrofa Cocoşilă de departe. Ce v-am spus eu vouă alaltăieri?

Le spusese că o să plouă. Cocoşilă se opri la marginea poienii şi rămase acolo în picioare parcă n-ar fi vrut să se amestece cu ceilalţi. Era îmbrăcat de sărbătoare ca şi ceilalţi, în afară de pălărie şi de chimir pe care le purta tot timpul. Era cam de modă veche Cocoşilă, încins cu chimirul lui de piele şi cu cămaşa albă cu poale lungi scoasă peste izmene, iar pălăria lui semăna cu o gambetă; avea culoarea prafului şi încă ceva din care puteai să înţelegi că nu se va mai rupe niciodată; în picioare Cocoşilă avea bocanci. Ceilalţi purtau cămăşi şi izmene de pânză, dar fără bocanci şi chimir, sau vestă peste cămaşă, cu pantaloni bufanţi ieftini şi ghete cumpărate cine ştie când şi scofâlcite de atâta păstrare. Unii erau desculţi, în cămaşă şi pantaloni şi cu pălării vechi, dar periate proaspăt cu apă. Cel mai sigur semn că erau gătiţi de sărbătoare erau feţele lor rase proaspăt.

— Ce ne-ai spus, Cocoşilă? întrebă leneş Dumitru lui Nae.

Cocoşilă se apropie mai mult şi duse mâna la pălărie.

— Bună dimineaţa! spuse el cu demnitate. Eşti prost! îl preveni în treacăt pe Dumitru lui Nae,

după care nu-l mai luă în seamă, îl căută cu privirea pe Moromete: Unde eşti, mă?!

Moromete stătea cu spatele parcă înadins şi se ciorovăia cu unul din ucenici care nu vroia să-i dea zimţi la seceri.

— Unde eşti, mă pârlitule? întrebă Cocoşilă din nou. Dă-mi o ţigare!

— N-am! observă Moromete.

— Ce vorbeşti?

— Da! spuse el parcă fericit.

Cocoşilă scoase dintr-o despărţitură a chimirului un pachet de regie nedesfăcut, se aşeză nepăsător pe un butuc şi începu să-şi răsucească o ţigare. Moromete se lăsă pe vine şi îşi făcu şi el din pachetul lui Cocoşilă, după care întinse mâna şi trase încet de sub acelaşi chimir *Dimineaţa.* Ziarul nu era întreg, dar Cocoşilă avusese grijă să-i aducă lui Moromete paginile cu ştiri politice şi cu dezbaterile.

— Asculţi, Moromete? Nu mai citi, lasă că am citit eu înaintea ta şi sunt mai deştept, ascultă aici la mine… Degeaba are doi creieri!

Era vorba de N. Iorga.

— Aşa crezi tu! protestă Moromete jignit.

— Iocane, mi se pare mie că Moromete ne părăseşte, spuse Dumitru lui Nae.

— De ce, Dumitre? întrebă Iocan curios.

— Păi nu-i mai place lui Moromete de Gheorghe Brătianu, răspunse Dumitru lui Nae vesel. Mă opresc alaltăieri, pe podişcă, Moromete cu *Mişcarea* în mână: „Ei, ce mai spune ziarul, Moromete?” „E oţ… pe mă-sa”, zice. „Cine?” „Ăsta, Gheorghe Brătianu.” „Păi parcă spuneai că e deştept!” „E deştept, dar e oţ”, încheie Dumitru lui Nae, foarte vesel.

— Bună dimineaţa! spuse cu sfială un nou venit. Tocmai se făcuse o tăcere de-o clipă şi noul venit se folosi de ea ca să fie şi glasul lui auzit de toţi. Era unul din aceia care la adunări stăteau pe margine.

— Săracu Boţoghină, e bolnav, spuse el. Auzii că vinde din lot.

— Dacă trădezi partidul să nu te mai prind la fierărie, Moromete, spuse Iocan aruncând departe cu rindeaua din unghia celuilalt cal. Îţi dau cu barosul în cap, auzi tu?

Între timp venise şi Marmoroşblanc de peste drum, cu şapca lui jerpelită de ceferist, şi mai venise cineva, un om pe care îl chema Constantin Vasilescu (i se spunea Din Vasilescu), care se aşeză la margine, lângă cel care încercase să-şi facă glasul auzit.

— De ce, Iocane?! se miră Moromete fără să ridice capul din ziar. Crezi că fără mine n-ai să ajungi primar?

— Ce mai faci, al lui Miai? îl întrebă Din Vasilescu pe cel lângă care se aşezase.

— Ce să fac, bine! tresări Ion al lui Miai de plăcere, chiar roşindu-se. Uite, mai venii şi eu p-aici să vedem ce se mai aude.

Nu-l întreba nimeni nimic şi nu era învăţat să fie luat în seamă şi Din Vasilescu îi pusese întrebarea ca şi când n-ar fi ştiut de acest lucru. Ion al lui Miai se dădu mai aproape, având în privire un amestec de sfială, curiozitate şi recunoştinţă.

— Măi, Dine, şopti el, e vorba să ajungă Iocan primar?

Din Vasilescu era atent la toţi ceilalţi, dar şi la Ion al lui Miai.

— Sigur că nu, deşteptule, spuse Iocan furios. Când or veni alegerile parcă vă văd cum o să votaţi toţi cu Aristide!

— Mănânci c… t! constată Cocoşilă flegmatic. Crezi că dacă Gheorghe Brătianu iese la putere o să se ia la ceartă cu Brătienii ăilalţi? Tot liberali sunt şi tot Aristide o să rămână primar.

După ce ascultă atent ceea ce spusese Cocoşilă, Din Vasilescu îi şopti lui Ion al lui Miai care rămăsese cu întrebarea în aer.

— Ar vrea el, Iocan, să ajungă primar, dar are dreptate Cocoşilă! înţelegi?

Ion al lui Miai nu înţelegea şi se uita sârguincios şi zadarnic la Cocoşilă. Îi părea totuşi bine că într-un fel sau altul ia şi el parte la dezbateri. Fiindcă se făcuse iarăşi o tăcere de-o clipă, n-o lăsă să scape:

— Are dreptate Cocoşilă! spuse el. Gheorghe Brătianu… Dinu Brătianu…

— Eşti prost! îl întrerupse Cocoşilă cu nepăsare, fără să-i explice însă de ce, iar Ion al lui Miai se zăpăci şi se roşi.

Din Vasilescu surâse. Se uita la Cocoşilă atent, cu o bucurie ciudată în priviri. Nu zicea nimic, stătea acolo pe marginea poienii, între Ion al lui Miai şi Marmoroşblanc, şi asculta atent şi liniştit Nici pe el nu-l lua nimeni în seamă, dar el părea bucuros de acest lucru, în curând lângă grupul lor de trei se alătură un al patrulea, un om cu o înfăţişare întunecată. Când acesta se aşeză, Din Vasilescu parcă tresări, se strânse să-i facă loc pe butuc. Noul venit era un om rău şi neprietenos de care lumea se cam ferea. Îl chema Ţugurlan.

— Mă, Iocane, eu te susţin, zise Moromete ca şi mai înainte, fără să-şi ia ochii de pe ziar, dar are să te mai vază cineva cu barosul prin fierărie? Aia e întrebarea!

— Hai, Moromete, lasă-l pe Iocan, dădu cineva glas nerăbdării tuturor. Hai, dă-i drumul!

De fapt Moromete întârzia ca un şcolar care nu e sigur pe el; citea întâi în gând.

— Auziţi ce zice regele! spuse el şi îndată se făcu tăcere deplină. Auziţi ce zice majestatea sa, adăugă rotunjind mieros pe „majestatea sa”.

Începu apoi să citească, deodată, cu un glas schimbat şi necunoscut, parcă ar fi ţinut el un discurs celorlalţi. Avea într-adevăr în glas nişte grosimi şi subţirimi ciudate cu opriri care scormoneau înţelesuri nemărturisite sau încheieri definitive care trebuiau să zdrobească de convingere pe cei care ascultau.

Marele congres agricol

Abia şi-a încheiat discursul sau domnul ministru al agriculturii, că fanfarele au intonat solemnul imn şi însoţit de suita sa şi-a făcut apariţia în sala congresului „Primul agricultor al ţârii”, Majestatea sa Regele Carol al II-lea.

Întâmpinat la tribuna de cei prezenţi, Majestatea sa Regele a rostit un discurs.

Discursul Majestăţii sale Regelui

Domnilor, Am fost informat ca congresul dumneavoastră este un congres de specialişti, agronomi şi ingineri. Iau cuvântul aici ca unul interesat în chestiunile pe care le dezbateţi şi care am chiar oarecare experienţă. Mi-ar fi plăcut poate ca acest congres să fie un congres al „gospodarilor”, pentru că, după mine, specialiştii noştri sunt încă departe de a fi gospodari. Ştiu acest lucru, pentru că agricultura m-a pasionat… Domnilor, a devenit o lozincă să se spună la noi că agricultura este ocupaţiunea principală a românilor, am spus-o şi eu, dar din nenorocire, dacă este ocupaţiunea manuală principală a românului, nu este totdeauna şi ocupaţiunea lui mintală…

Moromete se opri şi rămase cu privirea ţintă în ziar. Tăcerea continua.

— Hehe! izbucni pe neaşteptate Dumitru lui Nae şi râsul său gâlgâi puternic şi leneş mai departe. He, he, he, ia uitaţi-vă cum a rămas Moromete.

— Adică, se răsuci Moromete spre Cocoşilă, lăsând pentru moment ziarul la o parte, adică ocupaţiunea ta mintală, Cocoşilă, e la alte prostii!

Cocoşilă nu răspunse, se uita invidios la Moromete care ştia să găsească în ziar astfel de lucruri.

— Primul agricultor o fi mergând şi el la plug? dădu Dumitru lui Nae tonul comentariilor.

— Merge, de ce să nu meargă? zise Iocan. Când se desprimăvărează iese cu plugul din curtea palatului şi se duce şi el la arat.

— O fi având pământ? se interesă cineva.

— Are! afirmă Cocoşilă. Are aşa, cam vreun lot şi jumătate!…

— Nu cred, se îndoi cineva. Are mai mult, că trebuie să-l ţină şi pe-ăla micu, pe Mihai… Trebuie să-i dea să mănânce.

— Eşti prost! reflectă Cocoşilă. Ăla micu are lotul lui de la mă-sa!

— În fine! încheie Moromete aceste scurte observaţii şi apucă din nou ziarul în mână.

Pe frontul luptelor din Spania

Tragedia oraşului Guernica

Călcând pentru a doua oară hotărârile comisiei de neintervenţie, o escadrilă de avioane germane a bombardat timp de şase ore oraşul Guernica lipsit de apărare. Avioanele au coborât la patruzeci de metri, mitraliind populaţia civilă care alerga îngrozită prin oraşul incendiat. Din zece mii de locuitori au mai scăpat opt sute, restul pierind în flăcări, sub dărâmături, sau ucişi de piloţii care îi urmăreau de la mică înălţime.

Moromete se opri şi din nou se aşternu tăcerea. Aproape toţi cei adunaţi aici făcuseră şi ei războiul, dar nu cunoşteau avioanele.

— Cum dracu să tragi cu mitraliera din avion! se miră cineva.

Dar nimeni nu-i explică. Ţugurlan se uita la toţi cu o privire înceată şi duşmănoasă. El rupse tăcerea cu un glas răguşit;

— Uite-aşa ar trebui p-aici pe la noi, ameninţă el şi chipul lui întunecat, ras proaspăt, se făcu vânăt.

Alături de el, Din Vasilescu tresări din nou şi se strânse parcă să-i facă şi mai mult loc. Lui Ţugurlan nu-i răspunse nimeni. Abia într-un târziu Moromete spuse împăciuitor:

— Lasă, măi Ţugurlane, să trăiască lumea în pace! N-ajunge cât moare pe-acolo?!

Dumitru lui Nae dădu iar semnalul, mirându-se cu gura mare:

— Ce dracu o fi acolo în Spania; ce caută neamţul acolo?!

— Ce să caute?! răspunse Cocoşilă. Vrea s-o ia pe coajă!

— Nu-i vine neam să stea, spuse din nou Dumitru lui Nae. A uitat ce-a păţit la Mărăşeşti.

— Tu spui asta, Dumitre, ca şi când toţi nemţii ar şti ce le-am făcut noi la Mărăşeşti! observă Moromete.

— Păi să ştie, fir-ar ai dracului!

— Eşti prost! reflectă Cocoşilă îngăduitor. Neamţul e ca alde Ilie al lui Udubeaşcă, explică el. Îl punea jos alde Voicu Câinaru şi-l bătea de îl snopea. Pe urmă se pomenea iar cu el. „Bine, mă, Ilie, îi spunea atunci al lui Câinaru, nu te bătui eu pe tine alaltăieri?” „Ce-are a face!” zicea al lui Udubeaşcă.

— Şi îl bătea iar?

— Da!

— E şi ăsta un punct de vedere! observă Moromete, apucând din nou ziarul.

În acest timp Din Vasilescu se ridicase de pe butuc şi se aşezase pe vine ceva mai încolo, la marginea şanţului. Ploaia umpluse şanţurile şi unul din copiii lui Iocan umbla cu picioarele prin apă.

— Bă, peşoacă, ia vin încoace, chemă Din Vasilescu în şoaptă şi, când copilul se apropie, Din Vasilescu îi arătă ceva sub podişcă. Bagă tu mâna acolo, îi spuse, şi dă-mi nişte pământ de-ăla galben…

XX

Soarele se ridicase sus şi cu toate că trecuse destul timp, adunarea din poiana fierăriei părea mai paşnică decât oricând. Victor Bălosu trecu pe acolo şi dădu bună dimineaţa; dar după ce se îndepărtă, Dumitru lui Nae se adresă lui Moromete în şoaptă:

— Cum e cu facultăţile alea, Moromete?

Numai că şoapta lui fu auzită de la o sută de metri şi Victor se opri pe loc şi se uită îndărăt.

— Bă, nea Dumitre! strigă el. Dacă eu te-aş înjura acum de muierea dumitale ai zice că-s om al dracului, nu-i aşa?

— Ce, bă, eşti nebun?! se miră Dumitru lui Nae foarte vesel însă. Vezi-ţi, taică, de treabă.

— Faci dumneatale pe şmecherul, dar eu îţi spun că dacă m-apuc şi eu să fac pe şmecherul nu ştiu la care din doi o să-i pară rău.

— Depinde de facultăţi! răspunse Dumitru lui Nae fără părtinire.

Cei adunaţi nu prea înţelegeau ce era cu aceste facultăţi, dar ştiau că omul cu statura ca un plop, cu glasul acela al lui mare şi care era cumsecade tocmai pentru că era aşa de puternic, Dumitru lui Nae deci, avea şi el ură pe cineva, şi anume pe Bălosu şi pe fi-său Victor. Nu se ştie cum – Dumitru lui Nae nu vroia să spună – Tudor Bălosu pusese mâna pe-o jumătate de pogon de vie de la Dumitru lui Nae.

Moromete răsfoia ziarul nepăsător, ca şi când n-ar fi avut nici în clin, nici în mânecă.

— Uite, am martori toţi oamenii care te-au auzit! strigă Victor Bălosu de la distanţă. Când te-oi da în judecată, să nu zici că am pus martori falşi.

Şi plecă, în timp ce Dumitru lui Nae îl urmărea cu râsul său care umplea uliţele fără niciun efort. Râdea şi povestea celorlalţi ceea ce îi spusese Moromete de dimineaţă.

— Se leagă de mine, al dracului. Eu credeam că o să-i zică ceva lui Moromete! se miră el.

— Lasă-l, mă, Dumitre, zise Moromete blajin. E şi el legionar, ce-ai cu el?

— …pe mă-sa cu legiunea lui, înjură Dumitru lui Nae cu veselie furioasă, îmi pare rău că nu m-am sculat să-i dau o labă după ceafa.

— Eşti prost! îl avertiză Cocoşilă, cu un glas care dădea de înţeles că n-ar fi fost bine dacă ar fi făcut aşa.

— De ce, nea Gheorghe? Mă dă în judecată? Vând trei oi şi plătesc amendă, dar ştiu că-l bat… în facultăţi pe mă-sa!

Cocoşilă nu adeveri că era vorba de judecată, dar nici nu spuse la ce se gândea.

— Ce vreai să spui, Cocoşilă? întrebă Iocan cu caielele în gură. Crezi că aici e Spania? Să fiu eu primar şi să prind vreunul cu cămaşa verde… îl leg colea de stâlp şi-i bat caielele în spinare cu cămaşă cu tot! ameninţă el.

— Dacă nu te împuşcă el cu pistolul! zise Cocoşilă, Ai uitat cum l-au împuşcat acum trei ani pe Duca!

— Fiindcă a fost prost, bolborosi Iocan lovind îndârjit în copita calului. Cum să nu-mi aduc aminte… Au venit pe la spate trei inşi la Sinaia şi unul i-a pus mâna pe umăr: „Domnule prim-ministru!” i-a zis şi când ăla s-a întors au tras în el. De ce mai plăteşti atunci jandarmi şi poliţie dacă nu e în stare să apere un prim-ministru?

— Cică se juraseră să-l omoare chiar dacă mureau şi ei, spuse cineva. Aşa cică fac, se jură la miezul nopţii…

— Eu i-aşi beli de piele la miezul zilei! Să vezi pe urmă cum le-ar trece pofta! declară fierarul mânios.

— Care va să zică… anunţă Moromete că e gata să citească şi se făcu din nou linişte. Carevasăzică…

Mari dezbateri în parlament în chestiunea prelungirii stării de asediu şi a cenzurii presei.

La orele 16,30 au continuat discuţiile în parlament referitor la proiectul de lege pentru prelungirea stării de asediu şi cenzurii.

Discursul domnului V. Madgearu

Domnule preşedinte, domnilor deputaţi, am onoarea să fac următoarea declaraţie: pentru a treia oară guvernul liberal român, menţinând starea de asediu trei ani şi cerând cenzurii, invocând spre justificare faptul că împrejurările care au instituit-o persistă… Nu se cunoaşte niciun exemplu în istoria contemporană în care în vreun stat cu structură constituţională parlamentară, un guvern să fi folosit câţiva ani succesiv starea de asediu, deşi în ultimii ani s-au produs în diferite state tentative de lovituri de stat, rebeliuni sau grave convulsiuni sociale. Guvernul partidului liberal cere parlamentului prelungirea stării de asediu şi prelungirea şi pe al patrulea an face o deplorabilă excepţie…

— Haiti! se sperie Moromete. Cine e ăsta, mă Cocoşilă?

— E deştept! răspunse Cocoşilă. Ăsta n-a tocit băncile şcolii degeaba.

— Nu pricep eu cum dracu devine chestia asta cu starea de asediu! nu se sfii Dumitru lui Nae să declare.

— Fiindcă eşti prost! îl lămuri Cocoşilă.

— Dă-o dracului, Cocoşilă! protestă Dumitru lui Nae cu tot corpul, retrăgându-şi picioarele lui lungi. Zice că e de patru ani stare de asediu! Unde dracu e, că n-o văd!

Dumitru lui Nae, prin faptul că nu înţelegea atâta lucru, însemna că ridică o problemă lipsită de interes şi Moromete vru să citească mai departe, dar Iocan socoti că nu e cazul să rămână cineva nelămurit:

— Ce e, Dumitre?! se miră el. Ai uitat cum se dădea alarma în cazarmă? Cam asta e starea de asediu: iese armata sau poliţia şi trage!

— În cine dracu trage?!

— Bă, Dumitre! ameninţă Moromete supărat, jignit chiar. Cum în cine trage? Se ridică cineva contra statului şi zice: *nu vreau!* Spre o pildă, în iarna lui ’33 toţi muncitorii de la Griviţa au zis: „Nu vrem să mai muncim!” „Treaba voastră, a zis statul, ieşiţi afară din ateliere să băgăm alţii.” „Păi nici asta nu vrem!” „A, nici asta nu vreţi?” Şi a scos armata şi a tras în ei. N-a murit acolo bietul Niculaie Ţugurlan? Sau ai uitat? N-a murit acolo alde frate-tău, Stane? se adresă Moromete lui Ţugurlan, dar acesta nu răspunse, şi Moromete apucă ziarul supărat şi căută şirul…

În mod firesc, ne întrebam: care e rezultatul acestei guvernări – una dintre cele mai lungi după război – dacă dezechilibrul social şi naţional care a determinat instituirea stării de asediu a rămas acelaşi?… Se pune întrebarea nu cumva cauzele dezechilibrului trebuiesc căutate în înseşi sferele superioare ale moravurilor politice? Şi dacă este aşa, ce este vinovată ţara să plătească consecinţele unor manevre şi complicaţii ale guvernului cu forţele anarhice?… Guvernul a practicat arma diversiunii… a încurajat în fapt extremismul terorist. S-au săvârşit crime cu siguranţa impunităţii.

Moromete se opri să răsufle.

— Daţi-i apă! zise Cocoşilă.

— Stai, domnule, că aici nu e de glumă! protestă Moromete zgomotos, ca şi când el însuşi

ar fi fost întrerupt pe băncile parlamentului. Va să zică… *S-au săvârşit crime cu siguranţă!* reluă el eliminând ultimul cuvânt care i se părea de prisos. *Articolele de… Articolele de înfierare!…* Uite, Iocane, vorbeşte şi de tine! observă Moromete în treacăt. *Articolele de înfierare, menite să arate revolta opiniei publice într-o ţară neobişnuită cu asemenea acte de terorism, au fost suprimate; în schimb s-au tolerat…*

— Ce este ăsta? întrerupse Iocan.

— Ţărănist! răspunse repede Moromete şi continuă: *în schimb s-au tolerat articolele de slăvire* (aici Moromete pronunţă cuvântul slăvire în înţelesul lui bisericesc) *articolele de slăvire a crimei…*

Se opri copleşit de uimire şi-şi dădu pălăria pe ceafa.

— Mă, voi auziţi ce spune ăsta aici?! întrebă el şi începu să-i înjure pe toţi, fapt care îl cam zăpăci pe Ion al lui Miai.

— De ce ne înjură Moromete?! se miră el.

— Nu pe noi, pe ăia din parlament, îi explică Din Vasilescu.

Din Vasilescu ţinea în mână un bulgăre mare de pământ galben şi moale pe care îl frământa parcă în joacă. Nu se mira nimeni de el, îl cunoşteau că avea obiceiul să stea uneori şi să facă din pământ fel de fel de figuri pe care le da apoi copiilor…

În procesele cu caracter de asasinate politice se omitea cercetarea autorilor morali, ceea ce constituia o primă de încurajare pentru noi atentate, în aceste condiţiuni, cererea de prelungire a măsurilor excepţionale, venită din partea unui guvern care le-a avut aproape patru ani, constituie o sfidare şi o farsă, o tristă farsă ce poate avea incalculabile consecinţe pentru ţară… încredinţat că sunt în asentimentul întregii opinii publice, cer plecarea de îndată a guvernului…

— He! Cade guvernul! exclamă Ion al lui Miai, fericit că înţelese în sfârşit şi el ceva din ceea ce se citise.

Nimeni nu avu nimic de spus şi Moromete aşteptă câteva clipe înainte de a continua. Începeau dezbaterile.

— Ei, ia să vedem ce răspunde guvernul la chestia asta! zise Iocan nerăbdător.

— *Din discursul domnului Madgearu s-ar putea înţelege că România stă pe un vulcan şi că aceasta ar fi opera partidului liberal,* răspunse Moromete citind replica ministrului de justiţie. *N-aş vrea să fiu silit să împrospătez memoria opoziţiei cu referiri la evenimentele din februarie '33. S-ar putea vedea atunci că partidul naţional-ţărănesc îşi face aici propriul lui rechizitoriu (întreruperi şi zgomot pe băncile opoziţiei; strigăte furioase).* Ia uite, domnule, ia uite, domnule, murmură Moromete uluit.

— Ei, sunt daţi dracului, exclamă şi Dumitru lui Nae cu admiraţie.

Furtuna de strigăte şi protestări continuă apoi cu aceeaşi violenţă. Moromete citea cu pauze mari încercând să înţeleagă. Grupările parlamentare din opoziţie protestau împotriva cenzurii, dar o pretindeau pentru adversari. Era învinuit guvernul că a instituit starea de asediu, dar în acelaşi timp era acuzat cu violenţă că s-a îngăduit unui ziarist comunist din Paris să asiste la procesul unor comunişti.

Răspunzând, reprezentanţii Ministerului de Justiţie îşi permiteau contraatacuri nimicitoare. „Ce-aţi fi vrut dumneavoastră să facă guvernul în cazul ziaristului comunist? întreba subsecretarul de stat. Răspundeţi cu toată loialitatea." „Îi puneam în vedere ca în cinci sau zece ore să părăsească ţara." „Aşa s-a şi făcut! răspundea subsecretarul triumfător. Am impresia acum că predilecţia dumneavoastră pentru ipoteze de această natură v-

a pus în trista situaţiune a cuiva căruia i-a dispărut scaunul de sub dânsul.”

Grupările antisemite şi profasciste protestau împotriva interzicerii de către guvern a uniformelor şi ameninţau că vor veni aci în parlament în cămăşi albastre şi verzi. Ministrul, care ştia tot aşa de bine ca şi parlamentarii că de fapt nu uniformele ar trebui interzise, ci grupările înseşi, ameninţa direct că majoritatea guvernamentală va vota legea şi cei care vor călca-o „vor popula închisorile”.

Grupările „creştine” înţeleseră sensul ascuns al ameninţării şi dădură înapoi, declarând că „noi, care ne iubim în egală măsură ţara…”

— Opreşte că s-a fleşcăit! întrerupse Cocoşilă. Vezi mă, prostule, adăugă apoi triumfător. Credeai că altă treabă n-au ei în parlament decât să discute că ai tu fonciire multă de plătit!

— Păi nu se putea, fiindcă era chestiunea asta la ordinea zilei, răspunse Moromete. Şi pe urmă n-ai văzut că nici Iorga nu era acolo?

— În orice caz văz că guvernul a ieşit bine din afacerea asta! constată Iocan cam zăpăcit.

— Păi şi opoziţia a ieşit bine când a vorbit Madgearu la început, observă şi Cocoşilă.

— E bine! zise Dumitru lui Nae cu gura mare şi-şi întinse picioarele lui lungi cât putu mai încolo. Cade guvernul! Vin ţărăniştii iar la putere, vine alde Crâşmac!

— Mă, Dumitre, bine că ţi-aduseşi aminte! zise Iocan fără să pomenească de candidatura sa viitoare. Nu mai putea alde Crâşmac să mai meargă pe jos. Venea de la primărie cu bicicleta. Când ajungea la pod o striga pe fi-sa de departe: Ginaa! Ginicaaa…

— Ha, ha, ha! râse Dumitru lui Nae auzind glasul scălămbăiat al fierarului, din care înţelese că acesta îl dispreţuia de mult pe adversarul său ţărănist. Mă, Iocane, dacă vreai să nu iasă Crâşmac

iar, dă-te cu ţărăniştii! Să ştii că te votez! declară el.

— Nu se poate, domnule, protestez! sări Moromete în apărarea prietenului său politic. Protestez! strigă el cu glasul cu care citise dezbaterile, dar mult mai tare.

Se descotorosi de ziar cu mişcări mânioase, se ridică în picioare şi, retezând cu mâna peste capetele celorlalţi, protestă încă o dată împotriva venirii ţărăniştilor. Cocoşilă îl combătu din principiu, spunând să nu mai facă atâta gălăgie: ţărăniştii au votat legea conversiunii. Moromete răspunse că minte, liberalii au votat-o. Se amestecă şi Dumitru lui Nae, săriră aproape toţi şi din învălmăşeala de glasuri care se iscă nu se mai înţelese câteva clipe aproape nimic.

În aceste clipe însă se înghesui pe neaşteptate un glas neprietenos şi străin, care spuse ceva neplăcut la adresa tuturor şi în urma căruia se aşternu o tăcere lungă. Nimeni nu înţelese ce s-a spus, dar îşi dădură seama că a vorbit iar Ţugurlan.

XXI

Acesta stătea ca şi mai înainte între Din Vasilescu şi Marmoroşblanc şi se uita la ceilalţi cu ciudata lui pornire duşmănoasă, de neînţeles aici în poiana lui Iocan şi mai ales azi când ei erau atât de bucuroşi de ploaia căzută peste noapte, încât se supărară când cineva, şoptind vecinului, făcu să afle toţi ceea ce spusese Ţugurlan. Aici nu era ca la cârciumă şi Ţugurlan vorbise urât, întocmai ca acolo.

Poate că Ţugurlan avea alte păreri politice. După cum s-a văzut, guvernul liberal Tătărăscu putea să cadă înainte de sfârşitul anului. Aici în sat sunt doi fruntaşi politici, Aristide şi Crâşmac, dar chestiunea era că amândoi au condus satul timp de opt ani şi n-au făcut altceva decât să se îmbogăţească. Dacă la alegeri Iocan ar ieşi primar şi ar forma un consiliu comunal din care să facă parte Moromete, Cocoşilă şi Dumitru lui Nae, ar avea Ţugurlan ceva împotriva unui asemenea primar şi unor asemenea consilieri? S-ar putea să aibă, dar tocmai asta e lupta politică, să-ţi combaţi cinstit adversarii. De ce să înjuri?!… Eeee!… Păi, asta nu mai e luptă politică! Asta înseamnă să nu ştii să te porţi…

— He, he, he! râse Dumitru lui Nae, leneş. Ce dracu', mă, Ţugurlane, de înjuri p-acilea? Lasă că n-o să ne procopsim noi mai mult ca tine! Fă şi tu politică, du-te dracului! încheie el cam flegmatic şi cam supărat în acelaşi timp.

— Ce e, Ţugurlane, ai ceva cu mine? întrebă şi Moromete tot aşa, cam nepăsător şi cam supărat.

— Dar ce-a zis, mă, Dine? întrebă Ion al lui Miai curios, aplecându-se spre Din Vasilescu.

— Păi tu nu fuseşi aici? surâse acesta, părăsind pentru o clipă lutul galben din mână. Tu eşti niţel cam surd, Ioane! se minună el.

— Hai, mă, că nu sunt surd… se rugă Ion al lui Miai.

— Întâi a zis ceva când strigau ăştia, dar nu l-a auzit nimeni, l-am auzit numai eu, explică Din Vasilescu în şoaptă. Pe urmă, dacă a văzut el că nu-l aude nimeni, a strigat că face ceva pe politica lor…

Ion al lui Miai rămase cam dezamăgit; tot nu înţelese de ce s-au supărat ceilalţi. Cocoşilă înjura uneori de zece ori mai urât şi nu se supăra nimeni.

Din Vasilescu se ridică cu lutul în mână şi se aşează mai aproape de Moromete, spre tristeţea lui Ion al lui Miai care îl urmări cu o privire părăsită.

— Ce să am cu dumneata! răspunse Ţugurlan neprietenos, aruncându-i lui Moromete o privire întunecată.

Acum că vorbea, Ţugurlan părea îndârjit mai mult pe el însuşi decât pe ceilalţi.

— Păi, văz că ai! spuse Moromete cu un glas care lupta între supărare şi omenie.

— Păi, asta e politică ce faceţi voi?! zise Ţugurlan.

— Ei, aşa se vorbeşte! spuse Moromete mulţumit. Suntem aicea un număr de oameni care, nu aşa, avem pretenţia că e ceva de capul nostru, şi…

— Nu e nimic de capul vostru! întrerupse Ţugurlan cu brutalitate.

Moromete vru să răspundă, dar Ţugurlan se pare că nu era nici învăţat şi nici poftă n-avea să discute în felul celor adunaţi aici.

— Nu e nimic de capul vostru! strigă el cu pornire. Dumneata, Moromete, ai fost consilier comunal, şi ce-ai făcut? L-ai ajutat pe Aristide să se îmbogăţească. Nu umblai dumneata cu căruţele prin sat să strângeţi pentru monument şi dracu mai

ştie ce? Mai bine v-aţi… în ea de politică şi voi şi eu!

Înţeleseră acum toţi că venise de la început în starea aceasta, că îi asculta nu pentru a şi-o schimba, ci dimpotrivă, iar în înfăţişarea şi în glasul său avea ceva care dădea de înţeles că acum n-are chef să fie întrerupt.

— Du-te ca mine la moşie şi ia pământ în parte de la Marica şi atunci ai să vezi! izbucni el şi se opri şi scuipă într-o parte cu dispreţ.

Cu toate că nu reîncepu îndată, nimeni nu-l întrerupse. Ion al lui Miai avea pe chip o veselie prostească, pe care n-o înţelegea nimeni.

— Îmi spuse ăsta, reîncepu Ţugurlan, arătându-l cu capul pe Ion al lui Miai: „Hai, mă, Ţugurlane, pe la fierărie, să discutăm politică.” Munceşte în parte, şi îi arde să asculte palavrele lui Moromete.

— Dar ce să facă, Ţugurlane? Să ia model de la tine? întrebă Moromete cu blândeţe.

Ţugurlan nu-i răspunse, îl preveni însă cu o privire neagră că a doua oară nu-l va mai cruţa şi continuă:

— Şi când vrea să spună şi el ceva, Cocoşilă: „Eşti prost!” De ce e prost? Că n-are lot ca dumneata? N-a fost şi el în război ca dumneata? Atunci de ce el să muncească în parte la moşie şi dumneata cu opt pogoane să-l faci prost? Din cauza dumitale n-a primit lot, că v-aţi repezit ca orbii şi când v-aţi văzut voi cu pământ, da-i în… mă-sii pe-ăia care n-au luat! Şi acum faceţi politică! Ţărăniştii, liberalii, parlament!… Deştepţi ca oaia capie! Moromete zice de frati-meu că d-aia l-au împuşcat la Griviţa fiindcă n-a vrut să mai muncească. Aşa crezi dumneata, că d-aia l-au împuşcat? întrebă Ţugurlan, vânăt la faţă. „Nu vrem să mai muncim!” Taci că ştii dumneata că aşa au zis! Citeşti ziarele şi nici ce e aia o grevă nu te taie capul. Dumitru lui Nae barimi spune că nu ştie!

Ţugurlan scuipă iar. Apoi reluă cu o voce mai scăzută, dar bătându-şi joc cumplit de discuţia lor de mai înainte.

— …Parlament! Madgearu… Ia uite, domnule! Ia uite, domnule! bolborosi el, rostogolind spre Moromete privirea lui neagră şi încercând să imite exclamaţiile admirative ale acestuia când citise dezbaterile. Scuipă îngreţoşat şi furios şi reluă: Şi când încearcă şi Ion al lui Miai să spună ceva, nici nu se uită la el, parcă ei ar fi mai deştepţi! Se înfurie şi mai rău şi ameninţă: Nu sunt eu în locul lui Ion al lui Miai să mă facă cineva prost!

— Mănânci c… t! îl provocă Cocoşilă flegmatic.

— Ba te bag eu în… mă-tii! Tu-ţi dumnezeul mă-tii! rosti Ţugurlan cu un glas turbure şi înfricoşător.

În afară de Cocoşilă şi Moromete, săriră toţi numaidecât în picioare. Ce făcea Ţugurlan? Nu cumva era nebun?

— Ia mâna de pe mine, Dumitre! strigă Ţugurlan încercând să scape de năvala imputărilor. De ce să vorbească aşa cu mine? Am muncit în târla lui?

— Fugi că eşti prost, dă-te dracului! spuse Dumitru lui Nae aşezându-se la locul lui.

— Staţi, lăsaţi-l că am înţeles ce vrea să spună! interveni Moromete după ce ceilalţi îl lăsaseră. Trei chestiuni rezultă din cele spuse de Ţugurlan: că numai cine are lot poate să facă politică, alta că din pricina lui Cocoşilă a rămas Ion al lui Miai fără pământ şi a treia că nu suntem mai deştepţi decât Ion al lui Miai, nu e aşa, mă, Ţugurlane?

Nu se risipise însă încordarea şi ura cu care rostise Ţugurlan înjurăturile şi ceilalţi nu fură prea atenţi la formulările lui Moromete. Cocoşilă fuma gânditor:

— Ascultă, Ţugurlane, spuse el scuipând subţire între picioare. Tu nu mă cunoşti pe mine! Eram în război şi m-a luat un plutonier de piept, de două

ori mai mare ca Dumitru lui Nae. Când i-am dat una a făcut al şi nu s-a mai mişcat! Dacă mă scol acum la tine, aci rămâi, în şanţ! Auzi, mă?

Cocoşilă întoarse capul fulgerător şi privirea sa se întâlni cu a lui Ţugurlan. Dumitru lui Nae sări, dar Cocoşilă pesemne obţinuse ceea ce trebuia, fiindcă întoarse capul în altă parte şi scuipă nepăsător printre dinţi.

— Ei… paştele mă-tii! spuse el şi începu să-l înjure pe Ţugurlan îndelung şi minuţios, aşa cum avea obiceiul, prostindu-l şi dăscălindu-l că vine între oameni şi nu ştie să se poarte. Du-te la cârciumă şi ia-te la bătaie cu cine vrei, nu veni aici să te cerţi cu mine. Ţi-am furat eu lotul tău, prostule? Intră şi tu în moşie şi taie-ţi un lot, dacă atunci când am luat noi n-ai fost în stare!

— De ce vorbeşti aşa, Cocoşilă? Are dreptate Ţugurlan! spuse Ion al lui Miai, dezgheţat.

Totuşi, nici de astă dată nu fu luat în seamă de cineva, nici măcar de Ţugurlan. Ţugurlan ascultase înjurăturile şi ameninţările lui Cocoşilă cu o înfăţişare ciudată, ca şi când s-ar fi trezit din beţie. Se uita la oameni puţin mirat, parcă abia atunci i-ar fi descoperit. Când Cocoşilă termină, Ţugurlan îşi plecă fruntea. După câteva clipe de tăcere şi-o ridică şi se uită pieziş la Dumitru lui Nae.

— Dă-mi şi mie o ţigare, Dumitre, spuse el mohorât şi parcă întristat.

Începu să fumeze în tăcere.

— Ţine, mă, calul bine! se răsti Iocan furios la cel căruia îi potcovea calul. Dacă ştii că dă din picioare de ce nu-l ţii bine? Sau vrei să-ţi dau eu una în cap cu cleştele ăsta?

Ţugurlan stricase adunarea şi nu mai putea sta acolo, dar el stătea mai departe ca şi când nu şi-ar fi dat seama de acest lucru. Fuma posomorât, cu coatele pe genunchi, uitându-se în pământ. Ceilalţi aşteptară câteva clipe în tăcere, apoi Dumitru lui Nae îl întrebă ceva pe Marmoroşblanc. Acesta

răspunse şi se făcu iar tăcere. Atunci Ţugurlan se ridică, intră în fierărie, unde întârzie câtva timp după care ieşi şi plecă întocmai cum plecase mai înainte Boţoghină, fără să se uite la cineva şi fără să dea bună ziua.

Văzându-l că se îndepărtează, Ion al lui Miai îl strigă şi se ridică şi el de pe butuc. Dar fără grabă, păstrând ceva din veselia lui nevinovată şi îndreptându-şi alene cămaşa la spate. El dădu bună ziua cuviincios şi îndepărtându-se făcu puţin pe boşorogul sau pe ostenitul şi îl strigă de câteva ori pe Ţugurlan să stea mai încet că vine şi el.

— Bietul Ţugurlan! reflectă Moromete după ce Ţugurlan şi Ion al lui Miai se îndepărtară. Rău mai eşti, mă Cocoşilă!… Dar auzi ce idee la el, continuă Moromete să reflecteze după câtva timp de tăcere. Că din pricina noastră ar fi rămas el fără lot! A? Tu ce zici, Cocoşilă?

— Dă-l în mă-sa că e nebun! spuse Cocoşilă supărat. Mă face să-l înjur!…

Îl cunoşteau toţi pe Ţugurlan şi le părea rău că era aşa. Mai tăcură câtva timp gândindu-se la cele întâmplate, apoi vrură să schimbe vorba, dar se pare că prezenţa lui Ţugurlan stăruia mereu între ei şi nu izbutiră să se mai simtă în largul lor. Din pricina asta se înverşunară împotriva lui Ţugurlan şi Iocan îl înjură, spunând că Ţugurlan ar vrea ca toată lumea să fie ca el. Unde n-are el lot, ar vrea ca nici alţii să n-aibă.

— Nu e aia! spuse Moromete cu un glas care, deşi nu-l apăra pe Ţugurlan, căuta totuşi să-l înţeleagă. Tu ţi-aduci aminte, Cocoşilă, cum a fost cu ăştia care au rămas fără loturi?

— A spus că vine la toamnă să împartă şi restul moşiei Marica! Toamnă s-a făcut! zise Marmoroşblanc care până acum tăcuse tot timpul.

— A! Marmoroşblanc, aşa el zise Moromete.

— A rămas că la anu, pe urmă la anu ălalalt!…

— Tu ce dracu tot faci cu huma aia, Dine?! schimbă Dumitru lui Nae discuţia, uitându-se

mirat la Din Vasilescu.

Acesta tocmai ieşea din fierărie cu bucata aceea de lut galben în mână pe care o arsese şi o înnegrise la foaie. Lui Dumitru lui Nae i se păru ciudată forma pe care o avea acum huma.

— Ia să văd şi eu, Dine! ceru el şi întinse mâna, iar Din Vasilescu se supuse ca un copil care e bucuros că jucăria lui stârneşte, fie chiar şi pentru câteva clipe, interesul oamenilor mari.

Se apropie şi Marmoroşblanc. Într-adevăr, pentru câteva clipe uitară toţi de ei. Dumitru lui Nae privea tăcut bucata de lut, iar ceilalţi stăteau împrăştiaţi la locurile lor.

— Ce e asta, Dine? întrebă Dumitru lui Nae intrigat, cu un glas care de fapt nu se adresa lui Din Vasilescu, ci se întreba pe el însuşi, încercând să înţeleagă.

Auzindu-l întrebând astfel, vreo câţiva se ridicară şi se apropiară şi ei.

— Moromete! strigă deodată cineva.

— Moromete?! se miră altul, surprins.

— Da, Moromete, descoperi în sfârşit Dumitru lui Nae cu glasul său mare, de astă dată uimit şi copleşit de încântare. Moromete este.

Zicând aceasta, dădu din mână huma arsă şi înnegrită s-o vadă şi alţii. Cocoşilă o luă ca un cunoscător, în timp ce cei mai mulţi, neîndrăznind parcă să se atingă de ea, se uitau nedumeriţi la forma aceea ciudată, neobişnuită, care semăna a om. Era capul unui om care se uita parcă în jos. Faţa îi era puţin trasă. Nasul se prelungea din fruntea boltită în jos spre bărbie, drept şi scurt, cu ceva din liniştea gânditoare a frunţii. Era el, Moromete, aşa de… aşa de serios, şi de… Da, el era, dar parcă era… Era aşa cum îl cunoşteau ei, dar parcă era singur, fără familie, fără Iocan şi Cocoşilă, fără Dumitru lui Nae şi… fără parlament.

— Mă, Dine, zise Cocoşilă uitându-se în treacăt la Din Vasilescu, care părea să n-aibă nicio

legătură cu toate astea. I-ai făcut fruntea prea mare, obiectă el.

— Dă-mi-l mie, Dine, să-l pun colea pe poliţă, zise Iocan şi îl luă din mâna lui Cocoşilă şi îl puse deasupra uşii fierăriei.

Moromete aruncă şi el o privire spre poliţă, dar îşi lăsă iar fruntea în pământ, ca şi când n-ar fi văzut nimic.

— De fapt el n-are dreptate, fiindcă noi am zis atunci: „Domnule, absolut toată lumea trebuie să ia pământ! Ţi-aduci aminte, Cocoşilă?

— Cine, Ţugurlan? întrebă Dumitru lui Nae.

— Ţugurlan, Ion al lui Miai, toţi ăştia!

— Tată, hai acasă! Hai odată acasă! strigă cineva pe neaşteptate, un glas mânios al unei fete care nu vrusese să se apropie de oameni şi striga de departe.

— Ce e, fetiţo? sări Moromete iritat, ridicându-se în picioare.

Era Ilinca.

— Stai aici de dimineaţă şi… Hai repede acasă! porunci fata fără să-şi moaie glasul, semn că acasă se întâmplase sau se întâmpla ceva rău de care numai tatăl era vinovat.

Moromete înţelese şi, fără să mai întrebe ceva, părăsi grăbit adunarea. După plecarea lui, ceilalţi nu mai statură nici ei mult.

XXII

După felul cum vorbise s-ar fi putut crede că Ţugurlan se gândea tot timpul la pământ, la moşia Marica, şi că nu avea lot din pricina celor care aveau: într-adevăr pentru Ţugurlan era limpede de mult că oamenii erau aceia care erau vinovaţi că acum cincisprezece ani nu s-a împărţit şi restul

moşiei boierului… Multă vreme el urâse cu stăruinţă, şi mai ura şi acum, tot satul, pe toţi oamenii: pe cei care aveau loturi pentru că aveau, iar pe cei care n-aveau pentru că nu făceau nimic ca să aibă. Toţi care n-aveau, aproape un sfert din sat, ar fi trebuit atunci, când nu se răciseră, lucrurile, să intre pe moşie şi s-o împartă cu de la sine putere, fără ingineri şi fără autorităţi, nu să stea şi să aştepte ca neghiobii. Ţugurlan îi ura pentru încrederea lor prostească în guvernul de atunci, care nu încetase să le facă promisiuni.

Astăzi venise la fierărie din pricina lui Ion al lui Miai, vecinul său, care se bucura ca un netot că ia şi el parte la dezbaterile politice. Ţugurlan ţinea la vecinul său; Ion al lui Miai avea un cal şi Ţugurlan unul, îi înhămau la plug şi arau amândoi pământul luat în parte de la moşie. Venise la fierărie cu gândul să-i arate lui Ion al lui Miai că dacă lui Moromete şi celorlalţi le convine să facă politică cu guvernele fiindcă guvernele le-au dat pământ, lui Ion al lui Miai nu numai că nu trebuie să-i convină, dar nici să n-aibă de-a face cu ei, nici bună ziua să nu le dea, ba chiar să-i înjure…

De la fierărie, Ţugurlan se duse acasă. Intră în tindă şi dând ochii cu muierea se răsti la ea:

— Tu ce faci aici? De ce nu e gata mâncarea?

Nici nu trebuia să fie gata, era încă devreme. Muierea se uită la el şi după ce îl văzu se sculă de pe vatră şi intră liniştită în casă. Se întoarse însă curând şi răspunse cu un glas nespus de blând:

— E gata acuma! Să dea oala asta în foc şi e gata.

— Băiatul ăla unde e?

— Păi e la şcoală…

— Acuma, duminica?!

— Nu ştiu, cică au scenă! se miră femeia, dar cu un glas care îl apăra totuşi pe băiat. Era vorba de piesa de teatru pe care şcoala o dădea la sfârşitul anului şi căreia copiii îi spuneau „scenă”.

— Ce scenă? mai întrebă Ţugurlan, dar nu mai aşteptă răspunsul, ieşi din tindă şi se dădu jos de pe prispă, mohorât mereu.

Străbătu curtea şi intră în grajd.

Avea un grajd mare, de altfel ca şi casa şi curtea. Văzută din drum gospodăria lui Ţugurlan părea să fie a unui om cu stare. Avea un fânar cu patru rânduri, frumos făcut, înalt, cu acoperiş de sită, care de departe parcă era un acaret. Casa, de asemenea, învelită cu sită, părea arătoasă, cu două odăi, cu ferestre mari, cu tindă între odăi, cu prispă şi parmalâc. Lângă gardul curţii, în colţul pe care îl făcea cu drumul, se afla o fântână cu ghizdurile de ciment, cu două găleţi cu lanţ pe scripete, cu un jgheab mare de tot de ciment, întins lângă şanţ.

Bineînţeles că fântâna nu era a lui Ţugurlan. Cât despre fânar şi casă, erau vechi, aveau treizeci de ani, fuseseră făcute de taică-său cu lemne furate din pădure în timpul răscoalei.

Ţugurlan mai avea o soră care semăna cu el mai rău decât dacă ar fi fost gemeni. Era măritată cu unul tocmai în celălalt capăt al satului, îl chema Grigore Armeanca, tot fără pământ şi el, acum ajutor de mecanic la moara şi presa de ulei a lui Aristide. Ţugurlan se înţelesese cu soră-sa să nu împartă casa, ci numa vreodată, dacă Doamne fereşte el se va îmbogăţi, să-i dea ceva pentru dreptul ei.

Era o femeie deosebită şi multă lume ştia că dacă lui Ţugurlan, înrăit şi duşmănos cum era, nu i se întâmplase încă nicio nenorocire, era din pricina soră-sii, care fără să fie mai puţin îngăduitoare cu lumea – uneori era chiar mai cumplită decât fratele ei – se înţelegea totuşi mai bine cu oamenii decât el şi avea grijă ca din când în când să-l ţină de rău.

Ţugurlan se însurase de timpuriu şi făcuse în timp de treisprezece ani şapte copii. Moromete gândea la fel ca toată lumea când spusese la fierărie „bietul Ţugurlan”; totdeauna era vorba de copiii lui când se spunea astfel. Copiii lui Ţugurlan

nu treceau de un an, sau un an jumătate: cât îi înţărca, se gălbejeau şi mureau. Aproape în fiecare an punea la stâlpul porţii câte o cruce nouă, proaspătă, pe care scria cu plaivazul, pentru câteva zile, numele micuţului băgat în pământ.

De la o vreme, Ţugurlan şi nevasta lui nu mai sufereau decât atât cât era proaspătă la poartă crucea celui dus la cimitir. După prima ploaie care înnegrea lemnul şi ştergea numele scris cu creionul, uitau de el pentru totdeauna.

Numai doi copii trecuseră de vârsta care îi secerase pe ceilalţi. Unul se făcuse de opt ani, iar altul de cinci.

Cel de cinci ani muri şi el într-o primăvară, după ce fusese chinuit un an de zile de friguri. Cel de opt ani se îndărătnici însă şi crescu, în ciuda traiului rău, şi se făcu mare. Avea acum treisprezece ani şi arăta voinic şi sănătos ca unul de şaisprezece ani. Era pe clasa a patra primară şi învăţa bine.

Despre Ţugurlan era cunoscută mai ales următoarea întâmplare… Odată, într-un Paşti, Cotelicioaia, vecina lui din fundul grădinii, o strigase pe nevastă-sa peste gard, să-i dea de pomană. Ţugurlan ieşise el la gard, n-o lăsase pe nevastă. Dincolo de gard, muierea lui Cotelici aştepta cu o strachină de lapte covăsit într-o mână, iar în cealaltă cu un colac mare, frumos, învârfuit cu colivă plină cu ploiţă şi bomboane, colivă care mai avea înfipt în vârful ei un ou roşu şi o lumânare care mai era şi aprinsă. Ţugurlan s-a urcat pe stinghia gardului şi s-a uitat la femeie. Cotelicioaia i-a spus: „Cristos a înviat!” Ţugurlan a răspuns blajin: „Adevărat a înviat!” Muierea a spus apoi evlavios, întinzându-i colacul cu lumânarea: „Să fie pentru odihna copiilor voştri!” La care Ţugurlan a răspuns încet: „Bogdaproste” şi a luat colacul. Femeia i-a întins apoi strachina cu lapte şi de unde până atunci vorbise evlavios, de astă dată ea îi spusese cu un glas pe care Ţugurlan

îl cunoştea bine: „După ce mâncaţi, să daţi strachina îndărăt.” La care Ţugurlan i-a răspuns: „Nu, n-am să dau nicio strachină îndărăt.” Cotelicioaia s-a făcut roşie şi s-a uitat în sus la el cu nişte priviri pe care iarăşi Ţugurlan le cunoştea bine. În clipa aceea, Ţugurlan, cum stătea peste gard deasupra ei, i-a turnat laptele în cap, dându-i drumul cu strachină cu tot. Laptele covăsit i s-a năclăit muierii prin păr, peste ochi, i s-a prelins pe gât, murdărindu-i iia ei de zile mari. Cotelicioaia a ţipat, iar Ţugurlan s-a răsucit după aceea pe gard în aşa fel încât să poată azvârli cu boboroaja spre tinda vecinului; a înjurat: „…Vă muma voastră de porci. Acu doi ani când îmi muri copilul şi mă rugai de voi, nici scândură pentru sicriu n-aţi vrut să-mi daţi! Acuma daţi de bogdaproste lapte covăsit şi cereţi strachina îndărăt!… Vă muma voastră!”…

Muierea lui Ţugurlan era o femeie blândă şi avea în priviri şi pe chip acea lumină ciudată pe care o dă numai durerea necontenită, lumină care seamănă cu bucuria şi care de fapt nu e prea departe de ea.

Când copilul veni de la şcoală şi îl văzu ce vesel era, ea uită că omul ei fusese nedrept când se răstise la ea pentru mâncare, se duse în grajd după el şi tot ea căuta să-l îmbuneze:

— Hai la masă, nu mai fi supărat…

— Tată, am fost cu domnul învăţător Teodorescu la gară să cumpărăm nişte gumarabică… Să vezi că o să ne lipim nişte mustăţi, aa!… se prăpădea băiatul de bucurie. Uite aşa nişte mustăţi ne-a făcut domnul învăţător Teodorescu! Eu sunt colonelul Pandelea… ho, ho! „Vasile, la mine fuga marş!… Sub pat, fuga marş!” Vasile e Troscot Ilie, să-l vezi cum se bagă sub bancă!

Ţugurlan mânca în tăcere, parcă nici nu-l auzea pe băiat. Mama vru să afle dacă tatăl e în aceeaşi stare de mai înainte: se supără de veselia prea

zgomotoasă a băiatului; atunci Ţugurlan îşi descreţi fruntea şi şopti:

— Lasă băiatul în pace!

— Auzi, tată? izbucni băiatul din nou. Şi la gară am văzut cum a trecut trenul. Mamă, am văzut în tren un om gras… Aoleo, ce gras era! În viaţa mea n-am văzut aşa gras!

Ţugurlan se uită la fiul său şi chipul i se mai lumină:

— Mă, dar lungă viaţă ai mai avut tu, Mărine!

— Zău, tată, uite aşa avea o guşă! Ca porcii! Şi n-avea neam păr pe cap!

— Ferească Dumnezeu! spuse mama. Nu e el sănătos, aşa gras.

— Păi dar! Fir-ar mama lui a dracului, spuse Ţugurlan cu un glas înalt. De bine ce îi e, suferă!

Ţugurlan spusese aceste cuvinte cu un glas al lui, cunoscut numai de nevastă-sa; ea pufni în râs, aducându-şi parcă aminte de cine ştie ce lucru vesel, spus de el cu acest glas.

— Mărine, reluă Ţugurlan cu glasul aspru, frământând mămăliga în mâini, când te-i însura să bagi de seamă să-ţi facă nevasta mămăliga ca asta! Să ţii şi tu minte, se răsti Ţugurlan mai departe, că asta e mămăligă bună, aşa cum o face mă-ta.

Femeia îşi lăsă pleoapele peste ochi şi oftă, ca şi când i-ar fi făcut rău lauda bărbatului.

— Uitai să-ţi spun, zise ea strângând străchinile din care mâncaseră ciorbă de ştevie cu orez… Puse pe masă ouă fierte şi continuă: Trecu de dimineaţă p-aici cumnatu’ Grigore; nu ştiu ce zicea că vrea să-ţi spună. Dacă ai vreme, zicea că să treci mâine pe la moară, sau să te duci după-prânz pe la ei pe acasă.

— Nu mă duc eu tocmai în capul satului! răspunse Ţugurlan.

Băiatul se ridică de la masă, se închină şi intră repede în odaia de unde în curând i se azi glasul. Învăţa rolul.

— Ce zicea că are cu mine? întrebă Ţugurlan de astă dată supărat şi bănuitor.

Era bănuitor din pricină că de la o vreme băgase de seamă cum muierea îl trimitea la sora lui ori de câte ori i se părea ei că ar fi pornit contra cuiva. Multă vreme nu băgase de seamă; nu ştiuse că de fapt cumnatele erau înţelese între ele.

— Nu mi-am dat seama ce era cu el, că n-a vrut să-mi spună; dar zicea să treci pe la moară!

Aşadar nu era vorba de soră-sa. Ţugurlan se miră:

— Ce să aibă el cu mine?!

— Ei, du-te, dacă ţi-a spus! O fi având omul nevoie, degeaba n-a venit el!

— Să mai vie o dată, dacă are nevoie! spuse Ţugurlan potrivnic.

Aşa se învăţase el să fie, chiar dacă acest fel de a fi nu-i folosea la nimic. Femeia tăcu. Ar fi fost zadarnic să-i amintească bărbatului că la urma urmei era dator să se ducă fiind vorba de bărbatul surorii lui, care niciodată nu pomenise că ar avea drept asupra casei (şi ar fi putut s-o facă; alţii ajungeau până acolo cu neînţelegerea, încât umblau prin judecăţi şi nu se lăsau până nu împărţeau casa ca nebunii, scândură cu scândură, chiar dacă rudele de sânge se împotriveau; cumnatul Grigore – erau zece ani – nu suflase un cuvânt).

Gândindu-se la toate acestea, muierea lui Ţugurlan se hotărî să-şi facă ea vreme într-una din zilele următoare şi să se ducă ea la cumnată-sa, să afle despre ce o fi vorba.

XXIII

Când intră pe poarta curţii, Moromete nu se uită să vadă ce s-a întâmplat, pentru ce îl chemase fata de la fierărie. Ştiuse încă de aseară. Pe prispa casei stăteau doi oameni şi îl aşteptau.

Unul dintre ei era îmbrăcat orăşeneşte, cu nişte haine negre, parcă ar fi fost în doliu. Era slab la faţă, ai fi zis că mânca numai miercurea şi vinerea, cum spuneau femeile; în cap purta o pălărie albă de paie cu un cordon negru; faţa suptă făcea ca ochii lui să pară ieşiţi din cap, dându-i un aer de furie stăpânită. Deşi nu era prea tânăr, era ras de tot, fără mustaţă. I se spunea Jupuitu din pricină că, atunci când se bărbierea, faţa lui părea jupuită. Era un agent de urmărire cinstit, adică prost, cum îi spuneau oamenii, înjurându-l în acelaşi timp. Îmbogăţise, aşa credeau ei, doi perceptori, iar el rămăsese tot sărac. Adevărul era că fusese la început sărac lipit şi ceea ce avea acum încă nu se cunoştea. Era băiatul unei văduve, Albuleasa, care nu-i lăsase nimic. După ce terminase patru clase primare, fiindcă scria frumos, intrase la primărie ca ajutor de secretar, post în care slujise uneori fără leafa, spunându-i-se că în luna aceea n-a fost trecut în buget. Pentru că după câţiva ani începuse să priceapă unele treburi de-ale primăriei, la un moment dat perceptorul l-a ajutat să fie numit agent de urmărire. Se însurase înainte de această numire şi însurătoarea nu-i adusese nimic. Acum însă avea vreo şase pogoane de pământ – ca omu! cum spunea Moromete – şi-şi făcuse o casă frumuşică.

Moromete trecu pe lângă prispă fără să se uite la cei doi care îl aşteptau şi se opri în dreptul tindei:

— Catrino, ia, fă, secerile astea! strigă el supărat, aruncând secerile pe prispă într-un fel de parcă secerile ar fi fost afacerea care nu-i plăcea.

Nu luă nimeni secerile, Catrina era plecată la biserică, iar fetele parcă stăteau la pândă în casă.

Moromete se întoarse apoi spre grădină cu spatele la agent şi la însoţitorul acestuia şi strigă iarăşi, ca şi când cei doi de pe prispă nici n-ar fi existat:

— Paraschive, tu unde eşti, mă? Nu vezi că furca aia stă acolo lângă gard de cinci săptămâni? Ia-o de acolo şi bag-o în şopron! Ar putea să stea acolo pân-o rugini, până te-ai înţepa în ea şi tot n-ai s-o ridici!…

Paraschiv nu-i răspunse; nici nu se vedea unde este. Moromete mai rămase câteva clipe cu spatele întors spre cei doi de pe prispă, apoi deodată se răsuci pe călcâie şi strigă:

— N-am!

Agentul se ridică şi vru să spună ceva, dar Moromete strigă iarăşi, de astă dată desfăcându-şi braţele în lături:

— N-am!

— Asta mi-o cânţi dumneata, nea Ilie, de când te ştiu eu, zise agentul tăios, fără să se mire. Pe mine perceptorul nu mă întreabă dacă dumneata ai sau n-ai. Anul ăsta s-a terminat cu n-am. Ia stai colea jos pe prispă şi nu te mai uita aşa urât la mine!

Moromete se apropie de prispă tăcut. Acum se uita în altă parte, întocmai ca şi când n-ar fi auzit nimic din ceea ce i se spusese. Se rezemă liniştit de stâlpul casei şi începu să se caute prin buzunarele flanelei. Scoase din fundul buzunarului puţin praf de tutun, amestecat cu gunoi, şi vru să-l toarne într-o foiţă, dar îl suflă repede şi se uită urât la omul care îl însoţea pe agent. I se adresă supărat şi poruncitor:

— Dă-mi, mă, o ţigare! Omul îşi scoase repede tabachera şi i-o întinse.

— Foncierea pământului, lot Moromete, trei mii de lei. Lot Catrina Moromete, rest de plătit două mii opt sute şaizeci şi trei de lei, zise agentul frunzărind un registru cu scoarţele moi. Nu e cine ştie ce! Nea Ilie, uite ce este, plăteşti acum

restanţele care sunt mai urgente, şi pe anul ăsta te las până după secere. Altceva n-am ce să fac. Hai mai repede, că până la prânz mai am de încasat şaizeci de oameni…

Moromete, care în acest timp îşi răsucise ţigarea, îşi ridică fruntea la agent, se uită la el întrebător, apoi spuse:

— Catrino, sau Tito, care eşti în tindă; dă-mi un foc!

Agentul se aşeză pe marginea prispei, scoase un chitanţier şi începu să scrie în el: „Adică lei trei mii s-a primit de la dl. Ilie Moromete…” Înainte de a scrie se uitase la om să-l audă confirmând. Moromete însă nu zise nimic.

Tita ieşi pe prispă cu un cărbune şi-i dădu tatălui să aprindă. Jupuitu rupse chitanţa şi i-o întinse lui Moromete cu un aer grăbit, azvârlind registrul cu scoarţele moi într-o geantă, pe care o ţinea sub braţ. Moromete luă chitanţa, se uită la ea cercetător, parcă ar fi vrut să-şi dea seama dacă e legală, o întoarse pe partea cealaltă, apoi o puse încetişor pe prispă, trăgând liniştit din ţigare.

— Hai, nea Ilie, hai, nea Ilie! se grăbi Jupuitu, pocnind încuietoarea genţii.

— Păi nu ţi-am spus că n-am?! zise Moromete nevinovat. Ce să-ţi fac eu dacă n-am! De unde să dau? N-am!

— Ce dracu, nea Ilie! strigă agentul înfuriat. Nu vezi că ţi-am tăiat şi chitanţa? Nu mai mă fierbe atât că statul nu mă plăteşte să-mi pierd vremea prin curţile oamenilor…

— Uite-te la ăsta! se miră Moromete cu oarecare veselie. Ce, te ţin eu?

— Nea Ilie, a tăiat chitanţa! zise şi însoţitorul grav.

— Văz şi eu că a tăiat-o, se dezvinovăţi Moromete.

— Plăteşte, Moromete! strigă agentul înfuriat. Ce dracu, ne jucăm de-a baba oarba?

Moromete se uită la agent şi încercă să zâmbească.

— Ei, da, plăteşte! Dar de unde să-ţi plătesc? N-auzi că n-am!

— Ia treci încoa! îi făcu agentul un semn însoţitorului.

Ei se urcară pe prispă şi intrară amândoi în casă. Moromete rămase pe prispă tăcut, fumând liniştit. Numai fruntea lui bombată se încreţise. Jupuitu intră în odaia cea mare unde stăteau Morometii şi se repezi spre capul unui pat unde, deasupra unei lăzi vopsite cu fel de fel de înfloriturí, se aflau puse unele peste altele vreo cinci-şase covoare ţărăneşti şi câteva velinţe. Agentul trase de maldărul de deasupra lăzii şi îl trânti pe pat, strigând însoţitorului:

— Ia-le! O să-l învăţăm noi minte pe domnul Moromete să aibă grijă să plătească impozitele statului! Ia-le pe toate!

Însoţitorul se opinti şi se încărcă gemând. Agentul luă ce mai rămăsese şi ieşiră afară amândoi. În tindă, însă, Tita le ieşi înainte şi începu să strige:

— Lăsaţi ţoalele aici, ce v-aţi repezit la ele?! N-aţi mai găsit ce să luaţi? Nu vă dau ţoalele!

Ea se agăţă de omul care ducea ţesăturile pe umăr şi începu să tragă de el. Îi smulse cu adevărată furie maldărul pe care îl ducea, îl aruncă în mijlocul casei, sări pragul şi trase zăvorul de la uşă. Făcuse acest lucru atât de pe neaşteptate şi cu atâta iuţeală că agentul şi însoţitorul rămaseră în tindă prostiţi, cu gurile căscate.

— Aaa! Va să zică aşa merge! Ia du-te, mă, şi cheamă şeful de post, zise agentul lovind cu pumnul în uşă.

— Poţi să vii cu zece şefi de post, în casă n-ai să intri! strigă Tita de dincolo, cu glas batjocoritor.

— Să luăm altceva, din curte! hotărî Jupuitu. Haide! Ieşiră pe prispă şi agentul întinse mâna spre colţul ogrăzii:

— Căruţa! Trage-o afară şi la primărie cu ea, zise el pornind să deschidă poarta.

Paraschiv ieşise din grajd şi se uita nepăsător la omul care apucase oiştea căruţii şi se opintea s-o tragă spre poartă.

— Crezi că ai s-o poţi duce? întrebă Moromete cu interes.

— Înhamă caii! strigă agentul nerăbdător. Adică stai, ia amândoi caii la primărie, să vezi cum scoatem noi foncierea pe ei.

Omul se apropie de grajd, dar în uşă se pomeni cu Paraschiv piept în piept.

— Nu poţi să iai caii, mormăi el cu buzele lui împletite, sunt caii mei, nu sunt ai tatii, mai zise Paraschiv. Grajdul era gol, el totuşi îl apăra rânjind ciudat.

— Dă-l la o parte şi intră în grajd! strigă agentul apropiindu-se şi el de cei doi.

— Nu, caii nu-i luaţi! zise Paraschiv iar, sigur de el.

— Părerea mea e că e mai bine să laşi caii în pace, interveni Moromete împăciuitor. De ce nu vrei să înţelegi că n-am? Ia ici o mie de lei şi mai încolo aşa, mai discutăm noi! Ce crezi că noi fătăm bani?

Moromete scoase dintr-un buzunar, dinăuntrul flanelei, două hârtii şi începu să le fluture sub nasul agentului.

— Peste o săptămână, două, îţi mai plătesc eu ceva. Se duce fi-meu la Bucureşti şi-ţi plătesc. Te rog să mă înţelegi! mai zise Moromete de astă dată cu un glas foarte supărat, ca şi când de mult i-ar fi spus toate acestea agentului, iar agentul n-ar fi vrut să înţeleagă.

— Dumnezeul mă-sii, nea Ilie! izbucni agentul pornind furios spre prispa casei. De şase ani de zile de când mă cârâi cu dumneata, parcă ar trebui să-mi plăteşti mie, nu statului.

Se aşeză pe prispă izbind geanta de genunchi şi trăgând afară chitanţierul. El scrise în goană o altă

chitanţă, o rupse şi-o zvârli în nasul omului.

— Îţi spun pentru ultima oară, Moromete, că dacă nu vii la primărie să plăteşti, peste două săptămâni viu eu aici cu jandarmii şi te iau şi pe dumneata, nu numai caii. Legat te iau!

Dându-şi seama că trecuse măsura la vorbă, Jupuitu sări în picioare şi-şi desfăcu braţele în lături:

— Ce dracu, mă, nea Ilie! zise el cu glas care vroia să fie plin de uimire. Ce dracu, mă? Nu poţi să plăteşti câteva mii de lei? De ce nu plăteşti odată să scapi de belea? Ce aştepţi?

— De unde să plătesc, dacă n-am! răspunse Moromete pe gânduri, căutându-se iar în buzunarul flanelei. Mai dă-mi, mă, o ţigare, îngână el iar. De unde să plătesc, Jupuitule, că-ţi mai spusei şi adineauri: dac-aş putea *să fac* bani, de câte ori ai veni a*ş făcea* şi ia, domnule!

— Da' lumea ailaltă cum plăteşte?! strigă agentul scos din sărite că omul îl numise cu porecla sa. Rasă de om ca dumneata n-am mai pomenit! strigă el. Sărac nu eşti! Copii mici n-ai! Bolnav nu eşti!!! Atunci cum? Toată lumea plăteşte loturile, numai dumneata o întinzi ca gaia-maţu de mai bine de cincisprezece ani!…

— Care cincisprezece ani?! mormăi Moromete răsucindu-şi ţigarea.

— Cum care cincisprezece?! Câţi ani sunt de la război de când ai primit lotul? Sunt şaisprezece-şaptesprezece ani!

— Care şaptesprezece ani?! mormăi Moromete din nou. Tito sau Ilinco, ceru el spre tindă, dă-mi un foc.

— Cum care şaptesprezece ani?! Cât e din '920?

Fiindcă Moromete nu răspunse, agentul izbucni din nou:

— Sunt şaptesprezece ani! strigă el şi repetă: Şaptesprezece ani! De şaptesprezece ani de zile o tot lungeşti ba cu plata ridurilor, ba cu foncierea… Vine conversiunea şi te scuteşte, se împrumută pe

urmă domnul Moromete la bancă ca un ghimpaşă cumpără oi şi cai… Ai paisprezece pogoane de pământ şi din paisprezece pogoane, auziţi! nu e în stare să plătească loturile pe care i le-a dat statul, pleaşcă.

— Care paisprezece pogoane, care pleaşcă?! întrebă Moromete uitându-se la agent, de astă dată cu o privire care parcă abia acum îl vedea cu adevărat şi mormăind în acelaşi timp nişte înjurături în care cuvântul *pleaşcă* se auzi de vreo două-trei ori.

— Înjuri dumneata, dar eu îţi spun pentru ultima oară: de şase ani de zile de când sunt agent îmi scoţi ochii ba cu cinci sute, ba cu cinci sute cincizeci, ba cu şase sute şi un leu…

— Bine că-ţi dau şi leul ăla, mormăi Moromete.

— Bine că-mi dai şi leul ăla? Află că anul ăsta nu te mai las eu pe dumneata să joci comedia! declară agentul. Ajunge de cincisprezece ani de când joci tiribomba.

— Nea Ilie, ziarul! strigă în clipa aceea poştaşul care trecea pe drum şi care aruncă din fuga gabrioletei ziarul peste gard.

— Şi mai face şi politică! izbucni agentul în culmea nedumeririi. E abonat la ziar şi foncierea nu vrea s-o plătească.

Adevărul era că în privinţa abonamentului Moromete plătise o dată un pol pentru o lună, şi *Mişcarea* îi venea de atunci, de aproape doi ani, pe gratis.

Agentul pomi furios spre poartă urmat de celălalt om, continuând:

— Face politică! E abonat la ziar! Şi impozitele nu vrea să le plătească. Lasă că stăm noi de vorbă!

XXIV

Strigătele agentului făcuseră parcă gol în jurul casei Moromeţilor. Era tăcere şi nu se vedea nimeni. Moromete mai stătu câtva timp pe prispă, apoi se ridică cu fruntea în pământ şi o luă încet spre poartă. În dreptul ziarului se opri, se uită la el ca şi când ziarul ar fi picat acolo din cer, apoi se aplecă şi îl ridică.

De la poarta cealaltă Tudor Bălosu îl urmărea cu atenţie, auzise totul din curte precum şi suma mare pe care o avea Moromete de plătit, şi când îl văzut că iese pe podişcă, porni spre el. Bălosu se aşează ca şi în seara trecută pe cealaltă stănoagă, dar de astă dată nu zise nimic, aştepta să înceapă vecinul vorba, fiindcă nu era plăcut să ţi se strige în gura mare că ai datorii şi cum Bălosul avea de gând să-l întrebe din nou despre locul de casă, nu vroia să lase să se creadă că îl urmăreşte pe vecin la strâmtoare.

După câtva timp de tăcere, Moromete, care fuma gânditor, deodată ridică fruntea şi se uită vesel la Bălosu.

— L-am păcălit! spuse el.

Bălosu nu înţelese. Moromete vârî mâna în buzunarul dinăuntru al flanelei şi scoase de acolo nişte hârtii la care se uită încântat.

— Cât mi-ai dat tu pe salcâm?

— O mie două sute! răspunse Bălosu.

— L-am păcălit cu două sute de lei, repetă Moromete. I-am dat numai o mie, adăugă apoi cu ciudată voioşie şi cu o voce scăzută ca şi când agentul, care acum era departe, ar fi putut să-l audă.

Bălosu se uita la el cu o privire rece şi buimacă. Nu înţelegea. Glumea Moromete? Îşi bătea joc de el?

Fără să-şi dea seama dacă se înşală sau nu, vecinul lui Moromete avu pentru întâia oară bănuiala că Moromete se gândeşte la el, la Bălosu, cum s-ar gândi Bălosu la nimic, adică aşa, ca şi

când Bălosu nici n-ar fi. Se hotărî să-l întrebe totuşi despre loc şi îşi spuse că dacă şi acuma va glumi – şi gândind astfel Bălosu simţi deodată că îl urăşte pe acest om şi că îi doreşte să-l vadă venind la el la poartă să se roage, iar el, Tudor Bălosu, să se uite surd, dispreţuitor, în aer, aşa cum se uita de astă dată Moromete – dacă deci nici acum Moromete nu va sta cinstit de vorbă, niciodată nu-i va mai da el cel dintâi bună ziua, aşa cum se întâmplase până azi şi niciodată n-o să-i mai treacă cu vederea glumele lui tâmpite şi felul lui de a fi care totdeauna îl zgândărise.

— Moromete, te-ai mai gândit, mă, la ce-ţi spusei eu de dimineaţă? se pomeni Bălosu întrebând cu acelaşi glas de până acum, dacă nu chiar mai binevoitor ca de obicei.

În ultima clipă alungase undeva în adânc ceea ce îi trecuse prin cap. Nu se putea un loc mai bun unde să-şi facă Victor casă; era aşa de bun locul, îţi lăsa gura apă…

— Îţi dau bani frumoşi pe el! adăugă.

— A! Locul! murmură Moromete parcă pe gânduri.

— Ce dracu faci cu el acolo? spuse Bălosu cu dispreţ pentru loc, speriat acum că omul va ceda şi va cere un preţ prea mare. Stă de ani de zile acolo şi cresc scaieţi pe el. Să zici că ţi-l cumpără cineva, nu e bun, că e înghesuit, dar să fac eu un coşar pe el mai merge!

Nu trebuia să-i spună că vrea să-i facă lui fi-său pe el o casă…

— A vândut, mă, Boţoghină din lot? întrebă Moromete curios, amintindu-şi că la fierărie se spusese că Bălosu ar fi cumpărătorul.

— Da, m-am gândit să cumpăr eu, trebuie să mă duc să vedem cum îl dă, confirmă Bălosu.

Moromete căzu iar pe gânduri. Scuipă printre dinţi şi nu mai zise nimic. Bălosul vru să se înghesuie din nou în aşa-zisele gânduri ale

celuilalt, dar trecu un flăcău pe lângă ei şi dădu bună ziua.

— Bună ziua, răspunse Moromete cu plăcere şi cu glas mult şi cum ceva îi atrase luarea-aminte la flăcău, se răsuci şi se uită îndelung în urma lui.

Când încetă să se mai uite, după clipe nesfârşite, cum i se păru lui Bălosu, se întoarse foarte nedumerit şi întrebă:

— Al cui e, mă, ăsta?

— Al Bâldii! răspunse Bălosu.

— O fi însurat?

— Nu este! răspunse Bălosu cu un glas surd.

— Dar pe unde stă Bâldea ăsta?

— Prin Căţeleşti.

— Hm! făcu Moromete.

— De ce te miri?

— Păi tu n-ai văzut?!

— Ce să văd, Moromete? întrebă Bălosu cu fălcile încleştate.

— N-ai văzut, mă, ce urât e?!

Bălosu se ridică pe neaşteptate de pe stănoagă şi plecă scrâşnind din dinţi:

— Îl dau dracu de om care eu îi spun una şi el face pe surdul! bolborosi el.

Moromete dădu din umeri cu totul nedumerit de ieşirea aceasta… „ăsta e nebun”, şopti el.

— Mă, Bălosule, nu e locul meu, degeaba te superi! strigă apoi în urma acestuia. E al soră-mii, mă, nu-ţi spusei de dimineaţă? Sau tu eşti zăpăcit?

„Ei… pe mă-ta de chior, după ce că eşti chior, nici n-auzi bine”, adăugă apoi în şoaptă, pentru el însuşi. Bălosu nu se mai văzu.

— Toată ziua stai la drum şi bei tutun şi la sfânta biserică nu vrei să mai vii! Ilie, în fundul iadului ai să ajungi! Să fi auzit ce cazanie s-a citit azi: că nu cel ce se îngrijeşte de viaţa asta, care e trecătoare, o să vie în împărăţia lui Dumnezeu! Ridica-voi ochii mei spre ceruri şi voi preaslăvi mărirea ta!

— …Şi dă-ne nouă, Doamne, cât mai multe leturghii şi colive… şi adu cât mai multe proaste la biserică! Slavă Tatălui şi Fiului şi Sfântului Duh… pe mă-sa de popă cu preoteasa lui şi cu tot comitetul lui bisericesc!… răspunse Moromete Catrinei, care se întorcea de la biserică şi se oprise lângă stănoagă.

— Ce se mai bucură Satana când te aude! continuă Catrina cu busuiocul în mână. Uite aşa bate în pumni de bucurie!

— Du-te, fă, d-aci, zise Moromete vesel şi când Catrina se întoarse să intre în curte, Moromete întinse un picior prefăcându-se că vrea să-i pună piedică, la care Catrina se feri şi îl ameninţă cu busuiocul:

— Negru trebuie să fie sufletul tău, îi spuse. De păcate şi de tutun, adăugă ea stăpânindu-se din răsputeri să nu râdă.

Era furioasă că ţinea totuşi la el, aşa păcătos cum era, dar se străduia să uite de asta, ca să nu-şi strice starea ei lăuntrică de sfinţenie.

Moromete rămase mai departe pe stănoaga podiştei. Arăta într-adevăr bucuros că îl păcălise pe agent. Stătea pe stănoagă şi se uita cu atenţie pe şosea, fără grijă, fumând liniştit, întorcând din când în când capul după cineva. Într-o vreme se auziră nişte lovituri puternice dinspre curtea vecinului şi se întoarse mirat să vadă ce era. Victor Bălosu se urcase pe spinarea coşarului şi, cu un topor în mână, descleia acoperişul şi căpriorii. Lovea cu toporul şi părea îndârjit. Pesemne că tatăl său îi şi spusese despre a doua discuţie avută cu Moromete. Întâi zburară vârfurile putrede ale coşarului, apoi căpriorii şi stinghiile care susţineau şindrila. Victor Bălosu apucă apoi acoperişul şi după ce îl desprinse din ultimele cuie, îl aruncă la pământ. Trosnetele şi pocniturile turburau liniştea dimineţii de vară. Intre timp, ca un huruit îndepărtat se auzea dinăuntrul casei zgomotul

maşinii de cusut. Când avea mult de lucru, Aristiţa lucra şi duminica.

Paraschiv terminase de rânit în grajdul cailor. Acum stătea cu mâinile în buzunarele pantalonilor lui militărești, singurii pe care îi avea, rezemat de uşa grajdului şi se uita şi el spre şosea. Moromete se ridică de pe stănoagă şi intră în curte. Văzându-şi feciorul, se uită la el lung şi în tăcere. Se uită apoi prin curte, peste grajduri, peste ulucile înnegrite şi rânjite de ploi, peste grădina goală acum de salcâmul ei falnic; umbre de îndoială şi nesiguranţă îi licăreau acum în priviri. Mototoli ziarul în pumn, se apropie de prispă, se aşează şi oftă. Paraschiv se uita la el mereu, cu mâinile în buzunare, nemişcat şi încremenit, parcă ar fi fost tot una cu peretele de pământ netencuit al grajdului.

— Paraschive, chemă omul cu glas tainic.

— Ce vreai? mormăi flăcăul fără să se mişte.

După câteva clipe, simţind parcă ceva, Paraschiv se urni de lângă perete şi se apropie încet de tatăl său. Se aşeză lângă el pe prispă, abia privindu-l cu o uşoară urmă de interes. Moromete îl măsură de sus până jos, parcă nu l-ar fi cunoscut, vru să spună ceva, dar se opri. Apucă ziarul de pe prispă şi încet de tot, cu migală curioasă, începu să-i rupă marginea albă. Fruntea lui bombată şi limpede era acum încreţită. Aştepta. În aşteptare, oftă din nou şi greşi ruptura ziarului. O aruncă, oftă iarăşi şi începu să rupă alta, mai încet şi mai cu grijă ca la început, cu mai atentă migală.

— Ce e, mă? îngăimă Paraschiv, moale, lipsit de chef, neînţelegând ce aştepta tatăl său de la el.

Moromete îşi privi a doua oară fiul, de astă dată mai pieziş, mai ascuns. Nu-i răspunse. Din nou ochii îi rătăciră peste curtea goală, plină de lumina fierbinte a soarelui, peste pereţii netencuiţi ai grajdului şi peste căruţa murdară de pământ pe care agentul o scosese de sub umbra salcâmului din dreptul porţii. Se uită din nou la Paraschiv, dar

de astă dată îşi reveni, nu mai vru nimic de la el, se făcu nepăsător şi ceru fiului să-i dea o ţigare.

Paraschiv însă nu-i dădu, înţelegând pesemne că nu era vorba de ţigare. Se sculă de lângă tatăl său şi se îndepărtă spre grădină, îşi ţinea şi acum mâinile în buzunare şi călca nepăsător. „Vreţi nepăsare? parcă întreba. Şi eu mă pricep la aşa ceva. Sigur, acum ai vrea să ai banii lui Bălosu, parcă îi spunea el tatălui său, dar când eu am vrut să-i fac, ţi-ai bătut joc de mine. Acuma descurcă-te!”

Nu înţelegea că tatăl său nu-l chemase pentru a-l învinui de ceva.

XXV

Plecând furios de pe podişcă lui Moromete, Tudor Bălosu simţi nevoia – o simţea pentru întâia oară – să se întrebe dacă ceea ce se petrecuse între el şi vecinul său era din vina lui sau din vina vecinului. Nu se întâmplase încă nimic, dar avea să se întâmple, simţea că de aici înainte avea să dorească şi mai mult să-l vadă pe Moromete aşa cum îi ţâşnise în clipa aceea dorinţa, adică acesta să vină la el la poartă şi el, Tudor Bălosu, să-şi bată joc de el şi să-l umilească.

Îi povesti într-adevăr lui Victor cele întâmplate şi avu bucuria – şi întrebarea despre cine era vinovat se stinse şi ea – să-l audă pe Victor ameninţând:

— O să-i arăt eu domnului Moromete. He, rânji Victor, domnul Moromete vine în casa mea şi bea ţuică şi pe urmă se duce şi-l pune pe Dumitru lui Nae să-şi bată joc de mine! Lasă, tată, pun eu mâna pe locu ăsta de casă, nu e vorba de asta…

Dar nu e întâiaşi dată când domnul Moromete îşi bate joc de noi! Ai răbdare!

Era întocmai cum gândea şi Bălosu.

După ce desfăcură coşarul, se aşezară la masă grăbiţi. Vroiau să se înţeleagă cu Boţoghină chiar astăzi şi pe seară să se ducă să vorbească cu avocatul pentru contractarea vânzării. Plecară spre marginea pădurii, să mai vadă încă o dată locul lui Boţoghină. Conveniră că nu trebuie să dea mai mult de cinci mii de pogon şi se îndreptară apoi spre casa acestuia.

Omul era taman la masă când cei doi intrară în curtea lui şi îl strigară să iasă şi să-i apere de câini.

Casa lui Vasile Boţoghină era aşezată la trei-patru case de fierăria lui Iocan. Avea o curte mititică în mijlocul căreia stătea căruţa omului; nu avea nici şopron, nici vreun salcâm mai umbros sub care s-o vâre. În fundul curţii se vedea un fel de gard mic din nuiele care despărţea casa şi bătătura de o grădină la fel de mică în care Vasile Boţoghină avea câteva straturi de ceapă şi usturoi. Intre grădină şi curte omul făcuse un grajd pentru cai.

— Ia vezi, Irino, cine e la poartă, zise el când auzi câinele hămăind.

Vasile Boţoghină avea doi copii. Pe Vatică, un băiat de vreo treisprezece ani, şi o fetiţă pe clasa a treia primară, Irina. Vasile Boţoghină se însurase din dragoste şi Anghelina, nevastă-sa, nu-i adusese ca zestre decât casa în care stăteau.

Fetiţa ieşi pe prispă şi se întoarse numaidecât îndărăt cu nişte ochi parcă speriaţi, deşi nu văzuse altceva decât doi oameni.

— Doi inşi, zise ea încet, chiar şoptit, ca şi cum cei de la poartă nu trebuiau să audă aceste cuvinte.

— Mă, Boţoghină, se auzi tot atunci glasul lui Tudor Bălosu.

— Asta e Tudor Bălosu, zise Boţoghină sculându-se de la masă şi ieşind în prag.

— Dă, mă, în câini, zise iar Tudor Bălosu. Ce făceai? Eşti la masă?

— Hai că nu e p-aici, e dus prin grădină, intraţi! răspunse omul din prag, frecându-şi mâinile de mămăligă.

Vatică şi Irina, auzindu-i pe cei doi apropiindu-se, se sculară de la masă şi încercară să treacă în odaie, dar chiar atunci Tudor Bălosu şi fiul său îi văzură în dreptul prispei şi Victor spuse repede şi tare:

— Mai bună masă! Dar staţi, staţi şi mâncaţi…

— Am cam terminat cu mâncatul, zise mama copiilor, ridicându-se şi ea de la masă.

Vasile Boţoghină stătea în prag şi nu se mişca. Cei doi, văzându-l că nu se mişcă şi nu spune nimic, se aşezară pe prispa casei.

— Treceţi înăuntru, zise şi Boţoghină, făcându-le semn cu mâna şi dându-se la o parte din prag.

— Nu, că nu stăm mult, răspunse Tudor Bălosu aşezându-se mai bine pe prispă. Ce mai faci, Boţoghină?

— Ce să mai fac? Dau din coadă să ies din iarnă. Am fost de dimineaţă şi am potcovit nişte cai. Începuse unul să cam şchioapete, că nu-l potcovisem de mult…

După un timp de tăcere, fiindcă cei doi nu spuneau nimic, Boţoghină continuă:

— Am terminat şi noi de sapă şi aşteptăm să plouă iar, să băgăm rariţa în el. Mai prost cu secerea, n-am seceri, trebuie să mă duc zilele astea pe la gară să vedem cum fac de nişte seceri…

— Pe ce clasă e, mă, fata ta? întrebă Tudor Bălosu uitându-se la Irina care stătea puţin pitită pe după prag şi asculta.

— Spune, mă, lui nean-tău Tudor, pe ce clasă eşti, zise Boţoghină întorcându-se spre fiică-sa.

— Sunt în clasa a patra, răspunse Irina rar, rotunjind fiecare cuvânt şi aruncându-şi privirea pieziş.

— Şi a mea e pe-a patra, zise Tudor Bălosu ca să spună ceva.

— Ei! făcu Victor Bălosu ridicându-se de pe prispă şi prefăcându-se grăbit.

— Mai stai, Victore, zise Boţoghină alb.

— Ce să mai stau! Nu mai stau, mă duc pe la ăsta al lui Voicu să mă rad.

Se făcu iarăşi tăcere, Victor nu plecă. Vasile Boţoghină se întoarse în prag şi vorbi:

— Vatică, ei, ai mâncat! Eu zic să te duci cu caii. Până te aranjezi, până ajungi, se duce soarele.

— Mai lasă-l să se mai odihnească, zise femeia din tindă, răsturnând masa şi dereticând.

— Ce să se mai odihnească! Se odihneşte pe câmp. Până în seară se tot odihneşte, că n-are altă treabă.

Vatică ieşi din casă cu capul în jos şi porni încet spre grajdul cailor. Era un băiat cam galben la faţă, dar destul de înalt şi de bine făcut pentru anii lui. Semăna cu tatăl său. Picioarele desculţe erau negre de soare şi de pulbere. Peste mijloc cămaşa îi era spumuită de jur-împrejur, din cauza sforii cu care era încins. Un genunchi al izmenei era şi el spumuit, celălalt era cârpit cu un petic negru de basma, şi abia îi ţinea partea de izmană de la genunchi în jos. În unele locuri sfoara de cânepă cu care era încins stătea chiar pe piele. Boţoghină îl petrecu din ochi până ajunse în grajd şi în acelaşi timp îl înjură:

— Lapădă, mă, şfoara aia, raiul mă-tii de bleg, nu vezi că-ţi roade pielea?

— Cum o să merg, mă, aşa?! se răsti băiatul înfuriat.

El se descinse de sfoară şi cămaşa îi căzu ca o fustă de jur-împrejur. Rupturile şi pielea i se vedeau şi mai rău.

— Cum să merg aşa?! zise Vatică, uitându-se arţăgos la tatăl său.

— Mergi aşa! Ceara mă-tii! Ce! Te vede princesa? răspunse tatăl cu glas moale. Apoi, după

câteva clipe, zise iar: Hai, Vatică tată; lasă, mă, că nu eşti flăcău! Uite, acum după secere am să pun pe mă-ta să-ţi facă o cămaşă d-aia cu piepţi! Am eu grijă de tine!

— Ai tu grijă de mine! mormăi băiatul aruncându-se în spinarea unui cal. Haidaaa! scrâşni el lovind cu putere calul, care ţâşni în aceeaşi clipă din loc şi ieşi ca un glonţ pe poarta de la drum.

— Încolo, ce mai faci, Boţoghină? Am auzit că vinzi nişte pământ! „Boţoghină cică vinde nişte pământ", spunea unul mai alaltăieri, zise Tudor Bălosu în treacăt.

— Da, am spus, răspunse Boţoghină încet. Spusei şi azi dimineaţă, îmi trebuiesc douăzeci de mii de lei.

— Aha! făcu Tudor Bălosu, ca şi când cine ştie ce ar fi fost de înţeles. D-aia am venit să te întreb. Noroc că am nişte gologani… Altfel!…

— Irino, ia du-te încolo pe la fete, hai! zise Boţoghină uitându-se la fiica lui şi făcându-i semne aspru cu capul să plece.

Fără niciun chef, fetiţa se dezlipi de lângă prag şi o luă spre poartă. Spre deosebire de fratele ei, Irina arăta mult mai mică decât trebuia să fie faţă de cei zece ani pe care îi împlinise. În schimb, părea mai sănătoasă decât el. Picioarele ei micuţe erau curate, şi la chip amintea de frumuseţea oacheşă a mamei. Într-o zi de iarnă, tatăl ei, răsfoind o carte de geografie, se oprise la o poză şi începuse să râdă. „Uite-o pe Irina", spusese el, arătându-le la toţi o mică chinezoiacă de pe pagina cărţii. Fetiţa îşi lăsase buza în jos şi începuse să plângă. Semăna într-adevăr cu poza din carte, cu umărul stâng ridicat puţin mai sus decât cel drept, cu umerii obrajilor înalţi şi apropiaţi de frunte. După câţiva ani se schimbase însă cu totul; liniile feţei căutau mereu asemănarea şi frumuseţea mamei. Numai umărul ridicat rămăsese ca şi înainte, lucru care o făcea să pară cu gâtul strâmb.

— Dau jumătate din lot, zise Vasile Boţoghină încet, când fetiţa se îndepărtă.

— Aha! făcu Tudor Bălosu nepăsător. E bine să se caute omul. Pământul poţi să-l pui la loc, dar viaţa… Mă, Boţoghină, tu ştii că am venit la tine şi anul trecut. Mă gândeam să vând toate oile, să mai pun ceva şi să cumpăr două vaci, tinere, de lapte. Ţi-am spus de atunci că ţi-aş fi cumpărat un pogon, două, pentru trifoişte, alea de pe lângă pădure şi gârlă. Acum e altă socoteală. Ei, cu cât dai pogonul?

Victor Bălosu se uită uimit la tatăl său când îl auzi spunând că nu-l interesează pământul de lângă gârlă. Tocmai că despre acele pogoane vorbiseră amândoi cu câtva timp mai înainte.

— Păi cu cât să-l dau?! Atât e preţul! Şapte mii!

— Aha, îngână celălalt. De unde e preţul ăsta?

— Cum de unde e? Asta e preţul pământului! Tudor Bălosu se uită nepăsător prin vârful salcâmilor.

— Bine, Boţoghină, zise el după un timp. Încolo, ce mai faci? Ai terminat de sapă?

— Mai am niţel… Numai că e cam prost cu rariţa. Trebuie să mă duc pe la fierarul ăsta să-i ascută limba, că nu ştiu în ce s-a înfipt când spărgeam pământul cu ea şi i-a plesnit buza…

— Aha! Bine, mă! îngână Tudor Bălosu, ridicându-se. Ce faci după prânz? Vii devale? Vin p-acolo să mai stăm de vorbă.

Vasile Boţoghină nu răspunse decât târziu. Felul nepăsător al celui care voia să cumpere îl neliniştea. Tudor Bălosu nu părea hotărât să sfârşească repede socoteala, aşa cum ar fi vrut Boţoghină.

— Ascultă, nea Tudore, vreai să cumperi pământ? întrebă Boţoghină nemulţumit.

— Păi nu-ţi spusei? răspunse Bălosu din mers, fără să se mai întoarcă îndreptându-se agale şi nepăsător spre poarta de la drum.

Boţoghină îl privi din urmă şi o clipă întârzie uitându-se în ceafa albă, nearsă de soare a lui Bălosu. Clipa aceasta cât şi privirea ascuţită a celui din spate îl făcu pe Bălosu să se oprească şi să se întoarcă pe jumătate spre Boţoghină.

— N-auzi, mă, ne întâlnim devale! Boţoghină! Ce treabă ai?!

Fiecare cuvânt scos de cei trei oameni scârţâia, nu se lipea de celălalt, nimerea alături, nu se putea rotunji şi încălzi, atât Boţoghină cât şi Bălosu se uitau în lături, întorceau capetele în altă parte când unul din ei deschidea gura.

— Poate că nea Vasile o fi vrând să aranjezi acum, tată, zise Victor Bălosu, oprindu-se şi el şi întorcându-se pe jumătate spre Boţoghină.

— Păi ce să aranjez, mă?! Ce să aranjez? Nu tot trebuie să vorbim cu Voicu Dobrescu să ne facă vânzarea la ocol? D-aia ziceam să vină devale!

Atunci se auzi un glas aprig din tindă:

— Haide, Vasile, ce tot ţii oamenii de vorbă; fă aşa cum te-ai înţeles, nu mai tot ţine oamenii!

Cei doi deschiseră poarta de la drum şi ieşiră. Vasile Boţoghină se întoarse în tindă şi se aşeză pe prag, încreţit la faţă.

XXVI

Femeia terminase de strâns masa şi se ştergea pe faţă de sudoare cu o treanţă nu prea curată. Când îl văzu pe bărbat aşezându-se, încremeni cu treanţa pe un obraz, în timp ce cu o mână îşi vâra sub basma şuviţele de păr care îi acopereau urechile. După aproape cincisprezece ani de la măritiş, nevasta lui Boţoghină nu mai păstra din frumuseţea ei de atunci decât gura şi ochii. Avea obrajii subţiri şi înăspriţi, iar fruntea parcă i se

îngustase. Semăna cu o ţigancă pribeagă, cu faţa arsă de vânturi şi ploi, înnegrită şi îmbătrânită înainte de timp. Numai când stătea liniştită, fără să vorbească sau să se uite undeva, abia atunci liniile gurii se rotunjeau ca un desen luminos şi împrăştiau de pe chipul ei asprimea şi urmele anilor. Cât vorbea sau se uita undeva şi vedea ceva de făcut, trăsăturile rotunde şi liniştite ale buzelor se stricau, lumina ochilor se întuneca.

— Vasile, mie de ce nu mi-ai spus nimic de pământ? Cum o să vinzi pământul?! Copiii ce au să facă fără pământ? Îi arunci pe drumuri, ce faci cu ei?

Vasile Boţoghină se uită la femeie lung şi după câteva clipe şopti:

— Cum nu ţi-am spus de pământ! Nu ţi-am spus că-mi trebuiesc douăzeci de mii de lei?

— Ei şi dacă îţi trebuiesc douăzeci de mii de lei, trebuie să vinzi din pământ? întrebă Anghelina cu un glas în care uimirea şi îndărătnicia abia erau stăpânite.

Omul încercă să-i prindă privirea, să-şi dea seama ce vrea să spună, dar Anghelina stătea ţeapănă în mijlocul tindei, cu treanţa murdară în mână şi cu pleoapele şi trăsăturile feţei încordate şi lăsate în jos. Se vedea din înfăţişarea ei că nu se gândise nicio clipă că pentru douăzeci de mii de lei trebuie vândut din pământ. Neînţelegerea aceasta îl turbură pe bărbat:

— Dar ce-ai vrea tu să fac, de unde să iau douăzeci de mii de lei? Ce să vând? Dacă aş putea să mă vând pe mine m-aş vinde, dar cine mă cumpără? zise el stăpânindu-se, încercând să-şi ascundă turburarea, vorbind liniştit, cu glasul limpede.

— Da, şi noi ce ne facem? întrebă femeia, dezbrobodindu-se cu o mişcare aprigă.

— Păi aşa întreabă, nu te repezi că de ce nu ţi-am spus… Om vedea noi; un an de zile până mă fac eu sănătos, n-o să murim!

— Păi dar, te repezi la pământ, ce-ţi pasă ţie! Ai uitat că ai doi copii care umblă cu spinarea goală. De doi ani de zile de când umblu cu o singură fustă pe mine… Să ieşi şi tu până la poartă, nu poţi să te duci, că râde lumea de tine! Tot timpul cu gura căscată; una-două, la munte, una-două, aoleo să facem bani, aoleo că ăla se duce după porci, o viaţă întreagă ai alergat ca un besmetic şi când veneai cu banu', hop cu el în buzunarul percitorului… Şi-ţi spuneam: „Măăă, nu vezi că degeaba alergi? Ai şase pogoane de pământ, fa cum a făcut ăla şi ăla, vinde şi scapă de percitor şi pe urmă dacă poţi să mai faci, mai pui la loc…" „Nuu! Taci, tu-ţi raiul mă-tii! Taci, ceara mă-tii!" Acu vii la vorba mea şi nu mi-e de mine că mă laşi despuiată, dar te-ai apucat să faci copii!

— Şi tu ce vreai să fac acuma? întrebă omul uitându-se ascuţit la femeie.

— S-a mai îmbolnăvit lumea şi nu şi-a vândut pământul. A stat omul acasă, a mai mâncat un ou, a mai tăiat un pui şi dacă a avut zile, a trăit!

— Da, las' că ştiu eu!… Tot aşa s-a uitat şi alde Florea lui Gogoaşă la pământ. „Eu, mă? striga. Decât să ajung ca alde Ţugurlan fără pământ şi să râdă lumea de mine, mai bine la cimitir." Pe urmă se ruga de muiere să-i bage pumnii pe beregăţi…

Anghelina se îmbrobodise strâns şi se aşezase pe pragul prispei. Gura ei frumoasă era încleştată şi crâncenă. Stătea cu gâtul înţepenit şi se ferea să-şi privească bărbatul. Vasile Boţoghină simţea cum nevasta lui se stăpâneşte să nu ţipe.

— Eu îţi spun una şi tu îmi dai zor cu Florea lui Gogoaşă.

— Păi tu ai uitat, fă, ce-a păţit Maria lui Turcin astă-toamnă? Vreai să mă duci la cimitir? întrebă omul plin de mânie. Cu ce mă duci, fă, la cimitir? Nu tot trebuie să vinzi?

— Vorbeşti parcă ai fi proasta în târg, răspunse Anghelina tăios. Mai bine nu m-ai fi luat, dacă n-ai fost în stare de-o casă! Parcă am fost din alea care

să-ţi puie sula în coastă să-i cumperi marchizet şi pantofi de lac. Toate iernile cu gura căscată pe la munte şi nemâncat şi nedormit. Cum să nu te îmbolnăveşti? N-am să uit pân-oi muri iarna de-acu trei ani, când ai pus porcu în căruţă şi te-ai dus de l-ai dat! Ce-ai făcut? Ce-ai făcut?!! Stăteai cu banii doldora şi când venea ăla, *fonciirea, fonciirea,* te uitai ca blegu, nu puteai să-l dai afară pe poartă. Ai lui Moromete nu plătesc cu anii şi trăiesc şi nici pământ n-au vândut…

— Fă, tu nu vreai să taci odată din gură? strigă omul nestăpânit. Când ţi-oi da una acuma îţi mut fălcile în partea ailaltă. Ce-ai fi vrut să fac, fă, ce-ai fi vrut să fac? Să-l las să-mi ia ţoalele şi brişcă din bătătură?

— Să nu te fi îmbolnăvit să fi vândut din pământ şi să nu fi alergat ca besmeticu toată iarna. Acum erai sănătos şi n-ai fi avut nevoie să vinzi trei pogoane. Aşa a făcut toată lumea.

— Aşa a făcut toată lumea?! Ai uitat, fă? Tâmpito! (Că mai bine nu ţi-aş mai zice!) Cu ce-am cumpărat în vara aia plugul şi rariţa? Că doar nu mă duceam la munte ca Bălosu, să mă îmbogăţesc!

— Da, te-ai repezit să cumperi plug nou, în loc să mai aştepţi cum au făcut unii, şi au luat când se mai ieftinise…

— Şi cu ce aram, fă, că-ţi dau una acuma?! Cu ce aram?

— Da' lumea ailaltă cu ce ara?

— Care lumea ailaltă? Care lumea ailaltă, fă, prăpădito?! Lumea ailaltă! Care n-a cumpărat, a avut de bine, de rău un plug vechi. De unde era să iau eu un plug vechi? Tu nu vezi, fă, că eşti proastă de dai în gropi? Şi acuma ce vrei? Ţi-e frică de pământ? Tu auzi, fa? Uită-te la mine, n-auzi, Anghelino?! Al dracului să fiu dacă dau o brazdă. Am să stau aici până o să cad pe brânci şi atunci să vedem ce-ai să te faci. Să vedem cum ai s-o duci. Eu mă duc la cimitir, m-am săturat de atâta

alergătură, dar să vedem ce-ai să faci tu! Cum ai să trăieşti tu, singură. Să te văd! Atunci să vedem ce ai să faci!

Omul tăcu, zvârli cu unghia piciorului o fărâmă de mămăligă storcoşită alături de el şi după un timp începu din nou:

— Că de ce am muncit şi am alergat! Ce-ai fi vrut să fac? Să stau de pomană şi să înjur ca alde Ţugurlan? Am muncit cât am putut. N-oi mai putea munci, la cimitir e loc destul! Mă duc acolo şi mă odihnesc şi să te văd pe tine ce-ai să faci! Că dacă munceşti, e rău, dacă nu munceşti, e mai rău!

— Vezi că ai luat-o pe urmele Mariei lui Turcin, mârâi femeia. Mana lui Turcin vorbea tot aşa: „Eu o să mor şi o să mă odihnesc la cimitir, dar să vedem ce-o să facă Turcin fără mine."

Vasile Boţoghină, al cărui glas se tot înmuiase până acum, ridică fruntea atins şi mârâi şi el (asemănarea cu Maria lui Turcin îl scosese din sărite):

— Când ţi-oi da una, Anghelino!… De ce am luat-o pe urmele Mariei lui Turcin? Păi bine o să fie de tine, raiul mă-tii, când ai să rămâi singură?!

— Ce tot îi dai zor cu cimitirul? strigă Anghelina înfuriată. Una-două, la cimitir! Mă duc la cimitir! Du-te la cimitir, dacă nu mai eşti în stare să trăieşti!

Uimit de glasul nemilos al nevestei, omul rămase cu ochii holbaţi la ea, neştiind ce să răspundă. Stătea moleşit pe prag şi răsufla încet. Vru să mai spună ceva, dar simţi parcă zădărnicia vorbelor şi tot atunci o linişte adâncă ai fi zis că îl atinse ca o răcoare şi în acelaşi timp ca o deznădejde. Această nemişcare a omului se pare însă că o înfurie şi mai rău pe femeie:

— Se duce la cimitir! Mare brânză că te duci la cimitir! Nu striga tot aşa Maria lui Turcin? „Să vedem ce-o să facă"…

Repetarea acestor cuvine turbură pacea omului într-o clipă şi el n-o lăsă să termine; sări drept în

picioare şi fără să mai facă vreun pas se îndoi ca o prăjină şi o plesni pe femeie peste cap cu toată puterea. El făcu setos „ha” şi se lăsă tremurând pe pragul lui, roşu la faţă:

— Raiul mă-tii, nu vreai să taci din gură?!…

Anghelina se înghemui lângă tocul uşii şi nu mai suflă. După un timp ea ridică ochii şi se uită cu ură la bărbat.

— Nu-ţi vine neam să taci, lovi-te-ar buba, mormăi omul gâfâind. Parcă ai fi Guica lui Moromete! Ce vreai, fă, ai? Ce te-a apucat? Eu spun că să vând, să scap de belea, ea că nu, că ce-au să facă copiii! Eu spun că n-am să vând, ea că am luat-o pe urmele… Ni aşa, ni aşa! Atunci ce vreai, fa? Eşti nebună? Spune ce vreai? Vorbeşte! Ai amuţit? Spune, fă, n-auzi, ce-ai vrea tu? Ai surzit?

Femeia tăcea înghemuită în colţul pragului, cu faţa ca de piatră, şi nu se vedea că are de gând să mai scoată vreun cuvânt, lucru care îl stârnea acum pe bărbat din ce în ce mai mult.

— Fă, tu n-auzi ce spun eu? Vorbeşte, să auz ce vreai tu. Cam ce te taie pe tine ţeasta. Că de vândut când veni vorba o luaşi de la moş Adam, că de ce-am plătit fonciirea, că de ce-am cumpărat plug… Da, aşa o fi! Nu e bine să dau din pământ, rămân copiii pe drumuri… Bine, nu mai vând, vorba ta, dacă am zile, scap! Păi nici aşa nu taci din gură! Ce vreai tu să fac? Spune! Ori acum ţi-a luat moartea glasul, prăpădito! Mă faci să mai dau şi în tine, parcă nu-ţi ajunge că ai ajuns ca o lăiaţă! Ce să-ţi fac eu? Că ai văzut şi tu cum am muncit! Nu mai bâzâi degeaba că nu te-am omorât! De ani de zile nu ne-am mai certat şi taman acuma te găsişi, când… Fă, tu n-auzi să nu mai plângi degeaba? Lasă. Sunt alţii care au ajuns mai rău ca pe vremea ciocoilor. O să mă fac sănătos şi atunci o să ştim ce să facem! Fă, tu n-auzi că vine Irina şi să nu mai plângi?

Poarta de la drum zdrăngăni şi fetiţa, cu umărul ei puţin ridicat, se apropie în goană de prispa casei.

— Mamă, ieşi afară! strigă ea îmbujorată de bucurie. Hai că vin căluşarii: s-au oprit la Iocan şi joacă acolo…

XXVII

Între prânz şi seară, Birică se îmbrăcă de horă şi se duse să-l întâlnească pe Nilă al lui Moromete.

Înainte de asta, însă, se petrecu acasă între el şi ai lui ceva neobişnuit.

De obicei, duminica după-amiază, când se îmbrăca să se ducă în sat, aproape toată familia lua parte la plecarea lui. Nu se ştie când şi în ce fel se stabilise în familie că decât să iasă toţi în lume şi să se facă de râs că sunt rău îmbrăcaţi, mai bine să iasă unul, bine îmbrăcat, iar ceilalţi să stea şi să nu se ducă nicăieri.

Birică îndura rău situaţia lui de flăcău mai mare între fraţi, deoarece toţi îl aşteptau să se însoare. Nimeni nu suflase niciodată niciun cuvânt despre acest lucru, dar seara, când Birică se întorcea şi le găsea în dosul porţii pe cele două surori, înţelegea că ele au stat acolo tot timpul şi că nimic altceva n-au făcut decât să stea şi să se tot uite peste gard cum se scurg spre horă fetele de seama lor. Totuşi, Birică avea nişte surori vesele şi răbdătoare. Sufereau niţel duminica şi apoi uitau.

Când fusese militar, ele avuseseră grijă să-l facă să nu simtă aşa de mult asprimea cazărmii; îi trimiteau mănuşi şi ciorapi, îi scriau des, îi spuneau „ale tale surori Ileana şi Gheorghiţa şi părinţi şi fraţi care te dorim în tot momentul”…

Dar ele nu se schimbară nici după ce se făcură mai mari, adică nici după ce Birică se întoarse din

armată şi le găsi gata să iasă în lume. În multe familii ieşirea în lume dădea naştere la certuri cumplite, dar surorile lui Birică păreau să fi descoperit ele ceva deosebit… Erau foarte vesele şi îl găteau pe fratele lor cu haz mare, numai ele ştiau de ce râdeau, îi călcau hainele, îi periau ghetele şi aproape de fiecare dată îi făceau în necaz că nu ştie să ia *batiştoare* de la fete.

Cu timpul însă veselia surorilor începu să-l apese pe Birică. Surorile se lăsau pe ele la o parte până într-atât încât cu adevărat nu puteau ieşi nici măcar până la poartă; aceeaşi fustă veche, aceeaşi bluză arsă de soare şi cârpită. „Nene, spuneau ele, ce zici de mătasea asta? Să-ţi facem din ea nişte piepţi la cămaşă, că nouă tot nu ne-ajunge!” Sau: „Nene, din lâna asta să-ţi facem mai bine o flanelă!”…

Mai bine!

Când le auzea aşa, lui Birică îi venea să plece din sat, să se ducă nu se ştie unde, să muncească nebuneşte câţiva ani şi să se întoarcă plin de haine şi de lucruri frumoase pentru surorile lui. Ţinea la ele cu o durere pe care cu greu şi-o ascundea prin cuvinte aspre, gonindu-le de la muncă, muncind el mai mult sau ridicându-se supărat de la masă şi lăsând pentru ele bucăţica mai bună.

Astăzi însă, în timp ce se îmbrăca, băgă de seamă că ele lipseau şi nici frate-său nu era acolo. Numai cei doi gemeni mai mici stăteau pe pat şi se uitau cu ochii strălucitori la cămaşa lui cu piepţi de mătase, gata să sară să-i aducă apă să se spele, să-i ţină oglinda sau cureaua să dea bricul pe ea.

Birică era tăcut şi galben la faţă. Tocmai se încălţase şi îşi trăsese pantalonii, când mama lui intră în odaie.

— Birică, spuse ea, fetele şi tat-tău sunt supăraţi pe tine. Aseară şi azi-noapte n-ai dormit şi n-ai mâncat nimic… Noi n-am vrut să-ţi spunem, dar ce cauţi tu la aia a lui Bălosu? Noi am zis de la început că n-o să iasă bine, că n-o să vrea Polina să

vie în casa asta cu atâţia fraţi… Maică, Birică – şi deodată mama, văzând chipul palid al feciorului, izbucni în plâns – las-o, maică, nu te mai duce… însoară-te cu o fată pe potriva ta… Ai să găseşti tu o creştină…

Mama nu mai putu vorbi şi ieşi din odaie. Intrară fetele.

— Ce e, Birică, fir-ar a morţii de minte pe care o ai tu! spuse cea mare mânioasă şi jignită. De-aia muncim noi şi ne căznim, să te vedem pe tine strigând pe la porţile lui Bălosu? Ce-ai avut aseară de-ai strigat şi-ai înjurat ca un ţigan? Numai asta n-aş fi crezut-o, să ne faci de râsul lumii!

— Parcă nu mai sunt alte fete! spuse şi cea mică, roşie de necaz.

Între timp intră şi tatăl şi se făcu o clipă linişte. Văzând că tatăl nu zice nimic, fata cea mare înţelese că poate să-i dea ea mai departe.

— Nu e vorba că nu mai sunt fete! spuse ea rezemându-se de marginea patului şi ţinându-şi pleoapele peste ochi. Nu e vorba de asta. Avea o expresie înţepenită şi parcă spunea ceva învăţat pe dinafară. Acest ceva însă era deosebit de necruţător şi toată lumea, chiar şi Birică, o asculta în linişte şi tăcere, aşa cum în linişte şi tăcere se ascultă ploaia sau vântul. Aia care e, să fie! reluă ea după o clipă. Dar dacă nu e, ia-ţi gândul şi vezi-ţi de treabă, că d-aia eşti flăcău! Muncim cu toţii aici ca să trăim cum e bine, să nu zică lumea că alergi după ea din pricina pământului.

— Aşa zice lumea! spuse tatăl cu un glas limpede, uitându-se o clipă neclintit la feciorul său.

— Dar nu e vorba numai de lume! continuă fata după ce tatăl îşi termină uitătura sa. Fiindcă dacă Polinei îi place, dă-o morţii de lume, n-o să te apuci să laşi pe cine îţi place din pricina lumii! Dar ai umblat destul după ea, reluă fata cu un glas şi mai înalt şi mai aspru şi mai îndârjit, şi nu mai spuse nimic, încheie aici.

— Să mai umble şi ea după tine, dacă îi place, spuse cea mică, ambiţioasă, dar mama se răsti acum la amândouă fetele:

— Ho, ajunge! Nu vă e ruşine? E frate-tău mai mare!…

Îi părea rău. Asemenea lucruri erau neobişnuite la ei. Era neobişnuit să se amintească de ce o anumită faptă era bună sau rea; aceasta trebuia să se ştie.

Dar tatăl socoti că dacă acest lucru s-a petrecut, atunci să se meargă până la capăt.

— O fi el mai mare, dar a făcut armata degeaba. Un flăcău…

Dar mama socoti totuşi că era destul.

— Ho! ajunge şi tu! îl întrerupse ea. E flăcău, ştie el ce face.

— Ce mai la deal şi la vale, ţinu totuşi să încheie tatăl. Birică! îl strigă el pe fecior.

— Ce vreai?

— Tu vezi cum trăim noi!

— Văd.

— Uită-te la fetele astea.

Dar Birică n-avea nevoie să se uite. Fetele totuşi se lăsară parcă văzute, rămaseră neclintite una lângă alta, desculţe cum erau, cu fustele şi bluzele lor care nu mai aveau culoare, cu braţele puternice, arse de soare, strânse la piept; stăteau astfel cu pleoapele peste ochi şi arătau nespus de mândre şi de frumoase. „Astea suntem, păreau să spună. Sărace şi curate; şi niciodată n-o să murim după vreunul fiindcă ar avea pământ. Cui îi place! sfidau ele parcă nişte flăcăi închipuiţi. Şi să ştiţi voi că nu puţini vor fi flăcăii care să alerge după noi când o să ieşim în lume.”

— Vorbiţi degeaba, spuse Birică posomorât. Nu eu am alergat după ea. Se gândi o clipă şi continuă: Aseară n-am ştiut, că nu m-aş fi dus… A ieşit Tudor Bălosu şi m-a înjurat!

— Bine ţi-a făcut! afirmă tatăl, dar săriră cu gura pe el să tacă.

— De ce să mă înjure?! L-am înjurat şi eu.

Birică continuă:

Încheie astfel şi nimeni nu mai zise nimic. Birică se întoarse la oglindă, să termine cu îmbrăcatul. Acum, surorile rămaseră să-l petreacă. Cea mică îi peria haina în timp ce cealaltă căuta ceva în chichiţa lăzii.

— Na, dă cu astea, spuse ea punându-i înainte o cutie mică de cremă şi o sticluţă cu parfum făcut de ea în casă din levănţică şi alcool.

Birică îşi puse cravata, sora cea mică îi ţinu haina, se pieptănă şi se parfumă, după care ieşi pe poartă petrecut de privirile familiei şi ale vecinilor. Costumul negru şi cravata nu-i stăteau rău, spre deosebire de alţi flăcăi pe care hainele orăşeneşti îi făceau de nerecunoscut.

XXVIII

În drum spre Moromeţi, Birică se luptă din răsputeri să alunge supărarea pe care i-o pricinuise tatăl său. Acesta îi vorbise ca şi când el, Birică, ar fi uitat vreo clipă felul cum trăiesc ei. Ce-a vrut să spună? Că surorile lui… Era de neînţeles! Doar ştia că trebuie să se însoare cât de curând, să lase drum surorilor, ştia totul, ce rost avea să-i reamintească?!…

Având o stare turbure de nemulţumire şi ură împotriva nu se ştie cui şi de pornire necruţătoare contra Polinei care îl zăpăcise cu dragostea ei, Birică ajunse pe ocolite în fundul grădinii Moromeţilor – nu vroia să fie văzut de ai lui Bălosu – îl strigă pe Nilă printr-un şuierat scurt şi se aşeză să-l aştepte. Era hotărât s-o vadă acolo pe Polina cu orice preţ şi dacă s-o putea, să-i ardă câteva… Gândea că ea nu se purtase cinstit…

— Tu eşti, Birică?

— Nilă, hai că vreau să vorbesc ceva cu tine, spuse Birică în şoaptă groasă.

Nilă se aşeză greoi şi nu mai zise nimic. Se vedea după faţa lui că bănuieşte despre ce e vorba. Birică nu mai zise nici el nimic.

Stăteau sub un dud bătrân şi tăceau. Nilă se gândea şi Birică aştepta. Deasupra lor câteva păsărici se certau pe o cracă şi ţopăiau cu picioruşele lor subţiri ca firul de iarbă. Era cald şi linişte, în aer nu se simţea nicio adiere. Pe o cracă mărginaşă câteva frunze late ale dudului începură să pâlpâie slab, dar obosite se stinseră în nemişcare. Peste sat zgomotele erau parcă înăbuşite chiar de la început, parcă se dormea în aer.

Obosit şi parcă mâhnit, Nilă se uită ţintă la prietenul său.

— Vreai să vorbeşti cu Polina?… Să-i spun Titei s-o cheme?…

— Spune-i!

Nilă se ridică ceva mai vioi şi vru să se îndepărteze, dar Birică îl opri:

— Nilă, şopti el mohorât. Adu şi o măciucă…

Nilă se posomori, nu înţelese dintr-odată, apoi se împotrivi slab:

— Lasă, mă, ţi-e frică de Victor?

— Nu, dar s-o am aici! mai spune Birică.

Nilă se întoarse cu Tita, care şi ea înţelese când îl văzu pe Birică lungit sub dud. Dar parcă nu vroia să se ducă.

— Vreai să vorbeşti cu Polina? întrebă ea. Arăta supărată. Să-i ia moartea cu neamul lor! spuse ea aşezându-se. Nu ştiu cum o fi Polina, dar Victor, mă gândesc ce proastă am fost! Guica mă făcea de râs că aş vrea eu să mă mărit cu Victor! Şi Victor sta acilea şi nu zicea nimic… Nu mă duc eu la gardul lor! mai spuse Tita furioasă. O să creadă că strig să mă vadă el.

— Lasă, Tito! Du-te! şopti Nilă.

— Nu mă duc. O s-o trimet pe Ilinca! răspunse Tita şi vru să se ridice, dar taman atunci Ilinca o strigă din curte şi apoi glasul ei se apropie de grădină şi o strigă iar:

— Tito, unde eşti? Hai că trec căluşarii!

Se auzea într-adevăr în liniştea satului cum se apropie cântecul lăutarilor. Birică, Nilă şi Tita ascultară. Deodată se auzi strigătul prelung al mutului, urmat de ţipetele ascuţite ale muierilor şi fetelor.

— Abreaaaaaau!…

Tita se ridică, Nilă vru să se ridice şi el, dar se uită la prietenul său:

— Hai să vedem căluşarii!

— Dă-i dracului de căluşari că-i vedem noi pe urmă… Te găteşti şi mergem pe urmă după căluşari! răspunse Birică.

— Hai, Tito, du-te odată şi spune-i Ilinchii, dacă tu zici că nu te duci! se supără Nilă.

Tita plecă, dar Ilinca întârzia să se arate. Căluşarii se opriseră undeva foarte aproape şi ţipetele de spaimă vesele ale muierilor şi fetelor nu mai conteneau.

— Ia hai, mă, până la drum, să vedem unde joacă! nu-şi putu stăpâni Nilă nerăbdarea.

Se ridicară şi se întâlniră cu Ilinca. Venea fuga să le spună că n-o poate chema pe Polina fiindcă s-au oprit căluşarii la ei, şi Polina e în casă, se găteşte.

— Hai acolo! se hotărî Birică.

Lumea umplea toată curtea lui Bălosu. Nu era loc şi năvăleau pe prispă şi în grădină, în spatele casei Moromeţilor. Copiii căţăraţi pe garduri urmăreau mutul, gata să ţipe şi s-o ia la goană. Bălosu deschisese poarta spre şosea şi cu toate că împrejurimile casei erau înţesate, cea mai mare parte din lume rămăsese afară.

Birică şi Nilă se înghesuiră prin grădină să ajungă mai aproape. Birică îi spuse Ilinchii să se strecoare ea până lângă prispă şi când o ieşi Polina

să-i spună să vină după căluş sub dudul din fundul grădinii. El căuta totuşi să se apropie de căluşari, s-o vadă pe Polina când o ieşi. Avu noroc cu mutul, care se repezi în mulţime urlând şi lovind cu sabia lui roşie să facă loc căluşarilor. Ţinu piept năvalei înapoi şi se împinse aproape de tot în faţă fără să ia în seamă lovitura pe care o primi de la mutul furios.

Tocmai se începea vestitul joc şi căluşarii se strigau unul pe altul să se adune: hap! hăp! hăp! Se aliniară în mijlocul bătăturii cu faţa spre pridvorul lui Bălosu şi îl aşteptară pe mut să dea semnalul.

Tudor Bălosu cu muierea şi cu Victor ieşiseră în pridvor, Victor stătea în picioare, îmbrăcat într-un costum gri, cu cravată în dungi roşii la cămaşă galbenă de mătase, cu capul gol şi pieptănat lins. Arăta cam spălăcit la faţă, dar era distins îmbrăcat şi ţeapăn. Tudor Bălosu şi muierea, gătiţi şi ei de sărbătoare – Tudor Bălosu purta vestă neagră peste cămaşă albă cu mâneci bogate, Aristiţa, rochie de catifea albastră –, stăteau pe scaun avându-l pe Victor între ei. Nu oricine putea primi căluşul, care ţinea mai bine de un ceas, şi felul cum stătea Victor în picioare şi se uita în jos la mulţime dădea de înţeles tocmai acest lucru.

— Mă, şeful ăla al căluşarilor! strigă el şi când acesta se apropie de Victor, Victor îi spuse: Jucaţi căluşul întreg! lucru care plăcu la toată lumea, fiindcă numai la Aristide şi la câţiva din sat se juca în întregime acest joc rar. Aristiţa Bălosu părea mai retrasă şi mai puţin mândră, şi se uita din când în când spre tindă aşteptând-o pesemne pe Polina, care întârzia.

— Mutule! strigă şeful căluşarilor spre mut. Mă, Abreau, treci încoace!

Mormăind, Abreau se apropie cu oala în mână şi se opri în faţa căluşarilor aliniaţi.

Nu era mut şi nu-l chema Abreau, îl chema Costică Giugudel şi rostul lui ca „mut” în jocul căluşarilor părea să fie al unui regizor sau director

de scenă. În timpul jocului lovea groaznic cu sabia căluşarii care oboseau sau jucau prost, iar căluşarii era legaţi prin jurământ să nu se supere şi să nu întoarcă loviturile, ci doar să se apere cu frumoasele lor ciomege la care aveau legaţi clopoţei. Căluşul ţinea trei zile, de Rusalii, şi-i istovea cumplit pe căluşari, căci era un joc cu atât mai frumos cu cât ritmul său ajungea mai încordat şi mai intens.

Când speria şi stropea cu ouă clocite muierile şi copiii, mutul mormăia ca un urs sau urla ca un taur: aabreau! Purta o fustă murdară şi zdrenţuită sub care ţinea ascuns falusul de lemn. Era boroşcoit pe mâini şi pe faţă cu roşu şi arăta înspăimântător.

Abreau se grăbi să facă aşa-numita numărătoare, trecând de la un căluşar la altul şi mormăind nu se ştie ce în dreptul vreunuia pe care îl ştia mai slab. Se trase înapoi şi se stropşi la ei poruncitor:

— Hăp-şa!

— Hăp-şa! răspunse şeful căluşarilor care apoi îşi întoarse faţa de la mut şi porni la pas, în tactul muzicii, ocolind în cerc cu jucătorii în urma lui. Toţi aveau clopoţei la picioare, la ciomege şi la fes, betelii şi caftane roşii. Erau oameni din sat, dar erau de nerecunoscut, arătau deosebit de frumoşi în această îmbrăcăminte a lor. Jocul lor stârnea în sat o încântare aproape fără margini; era singurul joc care avea rigoarea lui veche: nu se putea juca decât în formaţie, în costume, cu mut şi cu încă ceva care era greu de găsit şi de păstrat, şi anume un conducător neobosit şi mai bun decât toţi ceilalţi care „să ştie căluşul”, adică să ţină minte numărul şi ordinea figurilor de joc. La a patra măsură şeful întorcea faţa spre jucători şi striga chemarea: hăp-şa! la care ceilalţi, la măsura următoare, răspundeau în acelaşi fel. Din ce în ce însă chemarea şefului se lungea ca o rugăminte şi în acelaşi timp ca o poruncă, până ce, deodată, el

se întoarse cu totul spre jucători, ridică ciomagul deasupra capului şi strigă aspru:

— Hăp-şa!

— Hăp-şa! i se răspunse şi intrară în plin căluş, şeful jucând în faţa lor, mergând de-a-ndărătelea şi strigând mereu, în tactul trepidant al muzicii, aceeaşi chemare.

— Abreaaau! izbucni mutul şi se repezi cu sabia roşie în mulţime, care la vederea lui se năpusti îndărăt cu strigăte sălbatice de veselie şi spaimă. Mutul scoase falusul de lemn şi gonind şi mormăind bestial de-a lungul cercului din jurul căluşarilor începu să toarne peste ei lapte şi să spargă ouă.

Fără să se fi uitat spre pridvor, Birică simţi că Polina a ieşit din casă şi întoarse capul într-acolo luptându-se cu mulţimea care îl înghesuia. O văzu pe Ilinca apropiindu-se. Polina stătea în spatele maică-sii, în picioare, cu braţele strânse la piept. Văzând-o, Birică uită pentru o clipă totul şi înverşunarea se topi în el ca şi când n-ar fi fost. Ea arăta veselă şi liniştită, şi când Ilinca lui Moromete se apropie şi îi şopti la ureche, Polina dădu din cap că a înţeles şi continuă să rămână veselă, cu faţa spre căluşari.

Buimac, neînţelegând, flăcăul nu mai putu sta la căluşari şi se retrase spre grădină. Se duse sub dudul Morometilor şi se întinse în iarbă cu faţa în jos. Stătu acolo singur, aşteptând spargerea căluşului, care părea să nu se mai termine. Strigătele animalice ale lui Abreau, ţipetele şi râsetele ascuţite spintecau aerul până departe, iar printre ele, neîncetat, ritmul clopoţeilor, chemarea încordată a căluşarilor, hăp-şa! uneori istovită şi lungă, hăp-şa şi mereu în tactul rigid şi intens al viorilor. Când în sfârşit muzica încetă şi se auziră strigătele de astă dată răzleţe, hăp! hăp! Birică sări în picioare. Viorile însă începură din nou. Uitase că după căluş flăcăii şi fetele jucau şi ei horele lor mai domoale.

Se întinse la loc în iarbă din nou mohorât şi înverşunat, dar deodată tresări. Polina deschidea poarta grădinii şi se apropia. Nu mai arăta veselă, dar nici nu se putea spune că ar fi îngrijorată de ceva. Se apropie totuşi cu sfială de flăcău şi când se opri îi dădu bună ziua.

— Bună ziua, Birică! îi spuse şi avu o sticlire ciudată în ochi, când îl văzu cum arăta şi cum stătea întins în iarbă.

Birică se ridică încet şi se dădu după copac. Polina veni după el. Se uita la el drept, cam de sus şi aştepta.

— Ce e, Birică? îl întrebă.

Era frumoasă, cum stătea înaintea lui cu faţa aproape. Avea un obraz alb, bărbia rotundă şi curată, încă de tinere unele fete aveau pe chipul lor ceva muieresc. Polina nu avea, şi nici nu se vedea că va avea curând, cu toate că împlinea douăzeci de ani. De obicei ţinea pleoapele peste ochi şi numai Birică îi cunoştea privirea vie, strălucitoare, umbrită totuşi de ceva tainic care nici ea nu părea să ştie ce ascunde. Acum se uita la el cu privirea aceea.

— Ce vreai, Birică? îl întrebă ea din nouă şi arăta parcă grăbită să se întoarcă la căluş.

— Vasăzică, Polino, eu fluier la tine şi tu îl trimeţi pe tac-tău să mă înjure! spuse Birică întunecat.

Polina nu răspunse şi nu se clinti.

— Te măriţi, ai? spuse el, de astă dată cu un glas tărăgănat de încordare şi ameninţare. Dumnezeul tău că n-am ştiut eu cine eşti! exclamă el acum cu o durere vie şi se uită la ea crunt, gata s-o plesnească.

Ea nu se feri, ceea ce îl făcu pe flăcău să se abţină:

— Şi nu puteai să-mi spui mai dinainte? Să-mi fi spus că nu-ţi mai place şi te…

— Păi, ţi-am spus, zise fata.

— Când?

— Joi după Paşti!

„Joi după Paşti” era o batjocură, adică niciodată. Ea îi spusese totuşi ceva atunci la început când el adusese vorba de însurătoare.

— Joi după Paşti, nu ţii minte? repetă ea batjocoritor. Şi pe urmă ce, trebuie să-ţi spun ţie cine îmi place? Pe cine îmi place pe ăla îl iau.

Birică o plesni peste faţă cu toată puterea. Ea ţipă înăbuşit şi îşi duse braţele la ochi, dar nu se clinti din faţa lui. Fiindcă el nu mai dădu, îşi descoperi ochii. Ardeau.

Birică o văzu şi rămase nemişcat sub privirea ei, sumbru şi necruţător. Dar ea nu clipea şi o umbră de spaimă şi un fulger de bucurie licăriră în privirea lui.

— Ei, te-ai răcorit?! murmură fata. Birică înghiţi greu de câteva ori. Gâfâia.

— Hai, Birică, nu fi supărat! repetă fata, de astă dată cu sfială şi teamă. Nu fi supărat pe mine, că mi-a fost frică de tata şi d-aia n-am ieşit. Eu credeam că tata ştie de tine, dar el a aflat abia alaltăieri… Stai să vezi cum s-a întâmplat…

— De ce nu mi-ai trimes vorbă? o întrerupse Birică mânios. Să mă fac eu de râsul lumii la poarta voastră!

— Birică! se rugă Polina cu o voce diferită de a lui, şoptită şi fierbinte, şi el începu s-o asculte posomorât şi îmblânzit, pe chip cu o expresie care arăta, înainte ca el să fi ştiut, că se afla din nou sub puterea simţirii care o stăpânea şi pe ea.

Era glasul ei cunoscut, glasul ei care îi aprinsese inima. Surorile lui, care îi ceruseră să fie necruţător cu ea, nu cunoşteau acest glas, iar părinţii ei, care vroiau s-o mărite cu altul, nici ei nu-l cunoşteau.

XXIX

Tudor Bălosu cel puţin nici nu se gândea în clipa aceasta la ea. Pentru el măritişul Polinei se şi terminase. Stan Cotelici avea douăzeci de pogoane de pământ şi hotărâse în mintea lui – deocamdată nu ştia nimeni de acest lucru – să-şi mărite fata fără zestre şi anume cu obligaţia scrisă din partea ginerelui că renunţă la ea, ceea ce însemna la urma urmei înzestrarea pe socoteala ginerelui, lucru greu de înfăptuit, dar acum nu se gândea la asta. În timp ce căluşarii jucau şi lumea se înghesuia în curtea lui mică, Tudor Bălosu constata încă o dată că locul din spatele casei lui Moromete îi trebuia ca aerul. Nu se mai gândea nici la Boţoghină, socotea afacerea încheiată, se întreba mereu ce anume ar fi de făcut să pună mâna pe locul Moromeţilor şi nu vedea nimic şi ura împotriva lui Moromete creştea în el în aşa fel încât îşi dădea seama că această ură nu se va opri până ce nu-şi va împinge curtea până sub casa acestuia.

Starea aceasta nu-l părăsi până seara, şi la masă abia băgă de seamă că Polina întârzia de la căluş. După masă însă, cineva, o muiere, strigă la poartă şi îi spuse Aristiţei că a auzit că Birică ar fi furat-o pe Polina. „Aşa o fi?” se interesă muierea. Aristiţa răspunse de formă că astea sunt vorbe, dar se întoarse în casă înspăimântată şi îi spuse bărbatului ei care, auzind, scoase un răcnet de furie. Victor înjură de astă dată fără nicio eleganţă şi strigă: „Hai, tată!” şi ieşiră amândoi din curte cu ciomege groase în mâini.

Nici nu se gândeau că Polina ar fi vinovată de altceva decât de faptul că e proastă şi s-a lăsat ameninţată de cel care a furat-o. Când îi spuseseră că a cerut-o Stan Cotelici, *ea nu zise nimic*, era deci limpede pentru ei că numai din prostie s-a dus după al lui Birică.

— Vezi, tată? Ţi-am spus eu că trebuia să-i fi spart capul ăluia aseară când a fluierat la poartă,

zise Victor. N-ar fi îndrăznit el acuma să-i iasă Polinei înainte.

La Birică era lumină în tindă şi nimic neobişnuit. Într-un fel foarte paşnic, fetele spălau vasele, iar Birică-tatăl, în izmene, se pregătea să se culce. Rămaseră cu toţii uluiţi când, fără să strige sau să dea de veste cu ceva, Tudor şi Victor Bălosu şi încă vreo doi, rude ale acestora, năvăliră cu ciomegele în tindă şi ameninţară să iasă Polina afară:

— Polino, ieşi afară de bunăvoie şi hai acasă, dacă vreai să nu intru eu peste tine! strigă Bălosu.

— Iar pe dumneata, dom'le Birică, dacă te mai prind că-i ieşi Polinei înainte, pe cuvântul meu că-ţi dau la cap! ameninţă Victor cu un glas iarăşi elegant.

Numai că repede îşi dădură seama că Birică n-a fost el atât de prost să tragă acasă cu Polina. Intrară prin odăi, se urcară în pod, căutară prin grajd şi grădină.

— Ia lasă, Victore! spuse Bălosu într-o vreme, oprind cercetările. Ia hai acasă! Hai acasă că s-a terminat, s-a făcut de râs, dumnezeul ei de fată… Las-o că se întoarce ea, n-avea nicio grijă! Dacă n-am s-o omor!

— Nu e vinovată ea, tată! spuse Victor cu glasul lui spălat. Ar trebui să mergem la şeful de post şi să… Dar se opri; îşi dădu şi el seama că n-ar fi izbutit decât să se facă de râs.

— Ascultă, Birică, dacă voi credeţi că o s-o las eu pe Polina la voi, vă înşelaţi! spuse Bălosu în pragul tindei, adresându-se tuturor. Atâta vă spun, că dacă Polina e proastă fiindcă n-am bătut-o, dumnezeul ei de fată, că trebuia s-o bat s-o omor, şi credeţi că o să-i dau pământ, vă înşelaţi amarnic, încheie el cu ceva din felul elegant de a vorbi al fiului său. Dar să ştiţi de la mine, mai spuse în timp ce Victor şi ceilalţi se îndepărtau spre poartă, nicio brazdă n-o să-i dau şi mai bine aţi face să vă duceţi acum şi să-i spuneţi acolo unde s-a pitit că

n-o să mă împac cu voi orice-aţi face! Să lase mai bine fata să vie acasă şi să fim oameni de omenie… Atâta să ştiţi, să nu ziceţi că nu v-am spus! Bună seara!

Bălosu se mai liniştise. N-avea îndoială că ai lui Birică l-au înţeles cum trebuie; să se însoare Birică-fiul cu o fată fără zestre, nu putea fi o glumă pentru ei.

Numai că familia lui Birică nu ştia nimic. După ce ai lui Bălosu plecară, Birică-tatăl rupse tăcerea uimită care stăruia în tindă şi porunci:

— Să se ducă cineva şi să afle ce e cu ăla; să-i spună să se întoarcă acasă, dacă nu cumva e nebun!

Fata cea mare se îmbrobodi în tăcere şi pieri grăbită în întuneric, întârzie cam mult, se întoarse cam după vreo două ceasuri. Ea spuse că a fost la ai lui Moromete şi l-a întrebat pe Nilă. Acesta i-a spus că Birică s-a vorbit cu Vasile al lui Dumitru lui Nae să stea la ei cu Polina până mâine dimineaţă.

Fata arăta parcă împăcată cu ceea ce făcuse fratele ei. Ba, ceva din povestea aceasta începea chiar să-i placă.

— Ei, şi ai fost la Dumitru lui Nae? întrebă Birică-tatăl supărat de înfăţişarea fetei. Ce te râzi aşa?

— Păi râd fiindcă Polina era gătită ca o mireasă, spuse fata veselă, dar fără să fie ea însăşi prea convinsă că asta era pricina veseliei. Am fost la Dumitru lui Nae şi i-am găsit în odaia curată, povesti ea. Erau cu Dumitru lui Nae şi cu fi-său Vasile şi cu toţii stăteau şi beau vin!…

Fata izbucni de-a binelea în râs, spre stupoarea familiei.

— „Ei, bine c-ai venit, Ileano! m-a luat Birică în primire când m-a văzut. Ia stai tu colea, zice, lângă fratele tău şi spune-mi că nu eşti supărată pe mine.” „Eu pe tine?!” zic. „Păi da, zice, că azi după prânz m-ai luat la rost…” „Treaba ta, zic, eşti

mai mare! N-o să te învăţ eu!” „Ei, ia lasă, Ileano, zice Dumitru lui Nae cu glasul ăla al lui. Ia lasă”, zice.

Fata pufni din nou şi se făcu roşie de ruşine, dar nu-şi putea stăpâni veselia.

— Ce e cu tine?! se dumiri tatăl deodată. Ai băut ceva p-acolo! constată el cu reproş.

— Să-l ia moartea pe Dumitru lui Nae, mi-a dat cu sila, se dezvinovăţi fata, supărată acum că se făcuse de ruşine dintr-un pahar de vin.

Toţi înţeleseră că fata n-a mai găsit de cuviinţă să-i spună lui Birică şi Polinei despre ameninţarea lui Bălosu. Ar fi fost zadarnic, n-ar fi izbutit decât să le strice bucuria. Încât familia se împacă cu ideea că, bine sau rău, Birică s-a însurat.

În zori se pomeniră cu Birică şi Polina intrând în casă, se treziră şi rămaseră cu ochii mari şi fără glas, iar mama abia putu să mai exclame:

— Birică, mamă! Iar Polinei: Şi tu, Polino!

Se uitau la ei şi parcă nu le venea să creadă că doi inşi pot arăta atât de bucuroşi, că le poate sta atât de bine unul lângă altul. Surorile cel puţin parcă se prostiseră cu totul, iar cea mică nu se sfii chiar să rămână mai mult timp cu privirea asupra Polinei şi să spună:

— Ce frumoasă eşti, ţaţă Polino!

— Maică, să vă fie cu noroc! se rugă parcă mama, apropiindu-se.

Polina îi luă mâna şi i-o sărută; mama o îmbrăţişa, dar nu se putu stăpâni şi izbucni în lacrimi. Polina însă era veselă, şi la lacrimile soacrei ea se veseli parcă şi mai tare.

— Nu plânge, mamă, că mai avem şi nunta, spuse ea.

Adică dacă era vorba să plângă de bucurie, să plângă la nuntă, când bucuria o să fie mai mare, şi aceste cuvinte sporiră şi mai mult bucuria aceasta de acum, venită parcă pe neaşteptate.

PARTEA A DOUA

I

În ziua când Achim se pregătea să ia drumul spre Bucureşti, de dimineaţă căzu o ploaie scurtă şi furtunoasă care se porni cu picături rare şi puternice ca de piatră. Pe prispa casei Moromeţilor stătea un tânăr îmbrăcat într-o dulamă jerpelită şi fuma în tăcere, gânditor, fără să ia în seamă ploaia care zguduia cerul. Achim se uita nemişcat la el, rezemat de stâlpul parmalâcului. În curând pământul se acoperi de clăbuci şi aerul se înceţoşa ca de toamnă.

Mai galben ca ceara – după bătaia cu pândarul îl prinseseră iarăşi frigurile – Niculae ieşi pe prispă şi se opri între tânărul tăcut şi fratele său Achim. Catrina şi fetele, Moromete, Paraschiv şi Nilă stăteau şi ei nemişcaţi, împrăştiaţi pe toată lungimea prispei şi ascultau înfioraţi zgomotele văzduhului.

— Chestiunea asta nu prea îmi vine mie la socoteală, spuse Moromete nemulţumit. Planta are sucurile ei care…

— Mai bine închină-te la Dumnezeu să nu dea piatră, îl întrerupse Catrina înfricoşată că omul ei cârtea acum împotriva noilor. Tito, Ilinco, închinaţi-vă voi, că ăştia…

Dar nu se închină nimeni. Din grădină se auzi zgomotul cuiva care vroia să intre în curte. Era Duţulache. Se ridicase dincolo de poartă cu labele

pe gard şi schelălăia; poarta grădinii era prinsă în lanţ. Câinele dădu ocol prin spatele casei, ieşi în goană prin grădiniţă şi străbătu bătătura supărat şi fleşcăit de ploaie, se piti sub streaşina mică a grajdului.

— Duţulache, vin, mă, încoa! îl chemă Moromete familiar.

— Achime, după ce stă ploaia, pleci? întrebă Niculae cu ochii aprinşi, uitându-se cu dragoste când la fratele său, când la tovarăşul acestuia care stătea tăcut pe prispă.

— Da, plecăm, îi răspunse Achim.

— Şi nu e aşa că vă întoarceţi taman la toamnă?

— Aşa o fi!

Bietul de el, l-a prăpădit de tot pârlita aia de Bisisica, murmură mama, la auzul glasului tremurat şi plin de teamă al băiatului. I-e drag şi lui să se ducă la şcoală, continuă ea. Copiii oamenilor stau cu cartea şi el zace aci pe capul meu şi plânge în fiece seară, zise Catrina mai departe, trăgând albia de spălat sub streaşina casei.

— Păi să se ducă, de ce nu se duce! spuse Moromete iritat. Şi ce să caute la urma urmei? Că de trecut clasa tot nu-l mai trece! Atunci cum? Doar aşa, ca să se afle şi el în treabă?!

— Nu e vorba că să-l treacă clasa, zise femeia. I-e drag şi lui… că toată ziua stă singur pe izlaz şi i-o fi urât…

— Ce-i facem, Paraschive, ce dăm la caii ăia? zise Moromete luând vorba femeii din gură.

— Mai sunt nişte coceni… mormăi Paraschiv.

— Şi tu ce faci, Nilă, ce găinezi acolo pe scaun? spuse Moromete din ce în ce mai iritat. Ia du-te şi adu hamurile alea să le mai dregem… Niculae, vezi unde e sula, ad-o încoace…

— Ilinco, dă-i sula lui tata, vezi că e pe poliţă, deasupra uşii, zise Niculae fără să se mişte dintre cei doi.

— Şi zici că să te mai duci la şcoală! se răsti mama nemulţumită.

— Da’ ce, o doare ghearele să-i dea sula de pe poliţă?!… mormăi Niculae arţăgos.

În loc să se supere, femeia avu un zâmbet ascuns. Asemănarea dintre copil şi tată o izbise în clipa aceea. „Neamul, lovi-l-ar moartea, să nu se stingă!” gândi ea.

După o jumătate de ceas, ploaia se opri şi Achim scoase oile din obor. Moromete stătea cu fruntea aplecată în hamuri şi cosea. Abia când fiul ieşi cu oile în drum şi se întoarse să-şi ia ziua bună, omul strigă de pe prispă fără să-şi ridice privirea din curele:

— Achime!

Acesta se apropie. Niculae se apropie şi el, chipul lui galben se însufleţise de bucurie.

— Vezi cum îi faci p-acolo! mormăi Moromete mereu cu fruntea şi cu sula în hamuri. Te lăudai că… Tăcu câteva clipe lungi, apoi, deodată, încurcat şi nemulţumit, ridică fruntea din curele: Soră-mea Guica clănţăne pe la toate ulucile că nu vă las să vă căpătuiţi! Înfipse sula adânc şi se opri uluit: Auzi?! Nu vă las eu!

— Ai, mă, Achime, ce faci? Când mai ajungem noi la Bucureşti? strigă flăcăul din drum.

Moromete îşi întoarse privirea spre poartă şi observă:

— Ce e, mă, Cătănoiule?! Crezi că se mută Bucureştiul din loc?

— Hai, nea Ilie, dă-o dracului! răspunde flăcăul supărat.

— Du-te, mă, şi aranjează-te, viu şi eu acuma, zise Achim aşezându-se pe prispă lângă tatăl său.

Moromete scoase sula din ham şi se întoarse spre Achim:

— Na! făcu el. Uitaţi-vă la ăsta! Ce-o mai fi aşteptând?! Ce mai aştepţi, Achime?

Niculae izbucni în râs.

— Tu ce râzi, mă, ca proasta? se supără Moromete, căruia pesemne că nu-i ardea de glumă.

Achim se ridică de pe prispă şi porni spre poartă.

— Vezi că peste o săptămână începem secerea, zise Moromete tare, cu spatele spre drum. Cumpără d-acolo câteva seceri şi trimite-le prin ăsta al lui Scămosu… că n-avem cu ce secera.

— Unde îl găsesc eu pe Scămosu? răspunse Achim, oprindu-se din mers.

— Întreabă şi tu pe cineva p-acolo: „Mă, unde trage alde Scămosu de la noi din sat?” şi o să-ţi spuie! Fiindcă toată lumea îl cunoaşte p-acolo! îl lămuri Moromete sarcastic.

— Hai, Ilie, lovi-o-ar moartea de vorbă! zise Catrina. Omul pleacă la drum şi tu… Achime, ia-mi şi mie o basma, că îmi iese părul prin cap, mi-e ruşine şi mie de muieri la biserică… se rugă apoi mama.

— Auzi, mă, Achime, ce spune mă-ta? zise Moromete dintre hamuri cu un glas furios. Trimite pentru ea şi pentru fetele astea, aşa, cam… o duzină de basmale.

Paraschiv şi Achim izbucniră într-un râs care mamei i se păru neruşinat. Ea se făcu roşie de mânie şi nu putu înghiţi batjocura:

— Şi ce dacă zic? spuse ea. Zic şi eu ca o mamă, care…

Moromete întoarse fulgerător capul spre ea, Catrina tăcu o clipă.

— Ia nu te mai uita! îl înfruntă apoi. „Aşa cam o duzină de basmale!” îi imită ea glasul furios şi adăugă cu dispreţ: Cloşcă! Stă între hamuri şi vorbeşte! Guica al treilea!

Dar Niculae era vesel, şi Catrina nu-l mai luă în seamă pe bărbatul ei. Se uita la Niculae care îi tot sărea lui Achim în spinare, încerca să-i pună piedică şi cum acesta arăta pentru bucuria lui o înţelegere mai mult decât binevoitoare, Achim chiar promise că dacă anul ăsta Bisisica rămâne stearpă, are s-o taie la Bucureşti şi are s-o vândă.

Ce ciudat era copilul ăsta, gândea mama despre Niculae. El nu-şi ura fraţii vitregi…

— Niculae! îl chemă ea mai târziu, după ce Achim nu se mai văzu. Ia-o şi tu prin grădină, vezi să nu bage tat-tău de seamă, şi du-te la şcoală!

Nu pentru că taică-său ar fi avut ceva împotriva şcolii, dar astăzi, după cum socotea Catrina, nu l-ar fi lăsat să se ducă la şcoală, l-ar fi prins pe Niculae să-i ţină, de pildă, hamurile…

Nu mult după plecarea lui Achim, pe uliţa Moromeţilor fu văzut şeful secţiei de jandarmi însoţit de doi soldaţi cu puştile în bandulieră şi de un om cu capul bandajat. Câinii lătrau nu ca la urs, ci într-un fel deosebit, şi anume aşa ca pentru nişte oameni-jandarmi. Mare îi fu mirarea lui Moromete când văzu, dintre hamurile şi curelele lui, că şeful secţiei trece podişcă şi intră chiar la el în curte.

Duţulache, care până atunci stătuse liniştit, porni glonţ fără să latre şi ar fi sărit în capul şefului dacă acesta nu s-ar fi tras înapoi şi nu ar fi închis repede poarta.

Catrina se sperie rău:

— Mă! îi spuse omului. Scoal în sus. Jandarmii! Apoi către fete: Şi voi ce staţi?! Intraţi în casă!

— Ce-ai, fă, cu ele? zise Moromete, văzându-şi de treabă…

— Moromete, strigă un glas din poartă, vin până aici! Moromete abia acum ridică fruntea şi se uită cu adevărat spre drum. Chipul i se prefăcu surprins.

— Vin până aici, Moromete, ce, n-auzi? strigă iar şeful de post, ezitând să intre în curte.

Moromete îşi lăsă fruntea în jos şi spuse încet, înfigând sula într-o curea, ca şi când ar fi vorbit hamurilor: „…Pe mă-ta şi pe tine, găinarule! Parcă ai fi mâncat cu mine dintr-o strachină!” Apoi ridică fruntea şi răspunse cu un glas binevoitor, glumeţ chiar:

— Acu de ce m-oi fi făcând să mă scol degeaba?! Ce-i fi având cu mine?!

— Moromete, n-auzi să vii pân' la poartă?

— Hai, domnule, că n-o să te mănânce! De ce mai porţi puşca aia în spinare? Dacă te muşcă îţi dau autorizaţie să tragi în el…

Şeful de post, însoţit de cei doi soldaţi şi de civilul bandajat la cap intrară în curte şi se apropiară de prispa casei.

— Nea Ilie, zise şeful de post oprindu-se înaintea hamurilor. Bună dimineaţa!

„Aşa!… pe mă-ta de oţ!" îşi spuse Moromete în gând, satisfăcut. Apoi răspunse cumsecade:

— 'Neaţa, domnule Florică! Staţi pe prispă! Uite, mai dreg şi eu hamurile astea, că s-au cam prăpădit… mai spuse el, deşi nimeni nu-l întrebase ce face.

— Nea Ilie, unde e băiatul ăla al dumitale care a fost duminică cu caii prin Rătească? Trebuie să-l iau la post, am primit o reclamaţie de la moşie. Azi dimineaţă, personal, a venit la mine administratorul şi a reclamat… S-a apucat cu omul ăsta, a băgat caii şi oile în ovăzul moşiei, l-a bătut pe pândar până l-a nenorocit şi i-a luat şi puşca! Acum te-ai lămurit? încheie şeful de post mai puţin familiar.

— Cine s-a apucat cu omu' ăsta? Administratorul? întrebă Moromete după un lung timp de gândire.

— Moromete, nu te preface că nu înţelegi!! zise jandarmul.

Moromete nu mai zise nimic. Se căută prin buzunarul flanelei şi scoase de acolo nişte praf de tutun, începu să rupă dintr-un jurnal. Stătea înconjurat de hamuri şi nu spunea nimic. După chipul posomorât se părea că chibzuieşte adânc ce trebuie să facă. Şeful de post îşi pierdu răbdarea.

— Haide, nea Ilie, că n-am venit să stau la taifas cu dumneata.

— Mă vezi pe mine tăifăsuind, ori nu eşti în toate minţile?! răspunse Moromete ieşindu-şi şi el din sărite.

— Moromete, nu glumi cu mine că o păţeşti! zise şeful de post strângând patul puştii şi ridicându-se de pe prispă înfuriat. Cei doi soldaţi strânseră şi ei patul puştilor.

— De ce s-o păţesc? întrebă Moromete răsucindu-şi ţigarea. Apoi adăugă: Ce, m-ai prins cumva furând *găini?* şi apăsă cu un anumit glas pe cuvântul găini.

— Cheamă băiatul, Moromete, şi nu mai sta cu mine la discuţie! zise şeful de post stăpânindu-se. Eu n-am nimic cu dumneata! Dacă ar fi vorba să am, întreabă-l pe Nilă, ălălalt băiat al dumitale, să-ţi spună cum m-am purtat cu el la premilitară, când era s-o păţească. Ce dracu', ne jucăm de-a baba-oarba!? Ei, fir-ar al dracu de om, te porţi bine cu el şi el jefuieşte moşia… Cheamă băiatu'! Nu-i fac nimic, îi iau declaraţie şi pe baza ei să se judece cu ăsta!

Moromete prinse sula în mână şi arătă în spate:

— Du-te la ăstălalt, la alde Bălosu, sau la alde Voicu Câinaru că şi ăia au băieţi care se duc cu vitele.

— Moromete, n-o mai scălda, îţi spun cu frumosu', zise şeful de post ameninţând. Nu mă face să pun soldaţii pe urma lui şi să spui că sunt om al dracului. Băiatul dumitale a fost cu caii şi cu oile şi a intrat pe moşia boierului.

— Nu e boier, e boieroaică! observă Moromete.

— Să ştii că te dau în judecată şi o păţeşti urât, îl preveni jandarmul. Omul ăsta nu minte! Crezi că i-a căşunat aşa, ca orbul, pe băiatul dumitale?

— Dar ca pe ce i-a căşunat?! Ca orbul i-a căşunat, nu vezi? răspunse Moromete căznindu-se să-şi lipească ţigarea. Cine ştie cu cine s-o fi bătut şi fiindcă n-a mâncat destulă bătaie îl taie capul să intre în târla mea, cu şeful de post!

— Nene, zise paznicul înfumurat, eu n-am nimic cu dumneata. Dar ştiu că e băiatul dumitale. Am întrebat al cui este şi mi-au spus. Am întrebat şi de băieţi şi mi-au spus: „Ai lu' Ilie Moromete!"

— Ce vorbeşti? bolborosi Moromete absent. Iete-m'! Ai lui Moromete, ai? Deştept mai eşti! Ce-i fi crezând, că numai un câine e ciunt de coadă?

— Moromete, cheamă băiatul şi nu mai discuta! mârâi şeful de post uitându-se la soldaţi într-un anumit fel. Ia puneţi mâna şi căutaţi-l! ordonă el. Puneţi mâna pe el, că dacă n-am să-i trag o bătaie de-o să…

Soldaţii intrară în casă tropăind, iar şeful de post porni spre grajduri, în drum se mai întoarse spre omul bandajat la cap:

— Îl cunoşti, mă?

— ÎI cunosc şi mort, răspunse pândarul apropiindu-se şi el de şef să caute.

— Cum să nu-l cunoşti, dacă te-a picnit în moalele capului, observă Moromete vesel. Apoi se supără: în loc să te apuci de muncă, baţi câmpii în *bocanci*, păzeşti pe boier!

Moromete nu s-ar fi supărat pe pândar dacă în legătură cu moşia nu şi-ar fi adus aminte de discuţia de la fierărie şi de Ţugurlan. Avea dreptate Ţugurlan: prostu' ăsta în bocanci, în loc să vrea să rupă şi el un lot din moşie, stă şi o păzeşte să n-o fure cineva şi trage cu puşca cu sare în copiii oamenilor.

— Auzi, mă, prostule, că nici nu ştiu cum te cheamă! reluă Moromete şi mai supărat. Bine ţi-a făcut, dacă zici că te-a bătut, şi nu-l mai căuta degeaba, că a plecat la Bucureşti; aşteaptă-l şi tu să se întoarcă. Până atunci poate că îţi mai trage cineva o bătaie!

II

Jandarmi în curtea cuiva nu putea fi ceva de laudă. Catrina, de obicei înspăimântată în asemenea împrejurări, de astă dată stătea în tindă şi nu-şi putea înăbuşi râsul. De la o vreme, mai ales de duminică încoace, bărbatul ei avea mereu starea aceasta de nemulţumire şi iritare care ei îi stârnea veselia, o stare ciudată pe care ea o numea *sucealâ.* Moromete era într-adevăr nemulţumit de ceva, dar era parcă nemulţumit mai mult de însuşi faptul că era nemulţumit decât de acel ceva care îi stârnea de fapt nemulţumirea. Catrina nu-şi ascundea satisfacţia când îl vedea apucat de starea aceasta, ea ştia ce înseamnă, şi se simţea parcă răzbunată.

— Aha! exclamă ea după ce jandarmul plecă amenințând. Nu mai zici că suntem noi proaste?! Na! Mai zi şi acuma! Că eşti deştept tu să te cerţi cu un pândar! Ooo! exclamă Catrina ridicând o mână spre cer. Ai umplut pământul cu deşteptăciunea ta!

Moromete se uită uimit la mâna ei şi, în ciuda iritării care îl stăpânea, trebui să convină că nevasta lui era reuşită.

— Intră, fă, în casă! râse el uitând o clipă de starea lui. Vezi să nu-ţi înfig sula asta undeva!

— Desfrânatule, spuse Catrina cu indignare bisericească. Eşti mort după şedere şi după tutun! Habar de grijă n-o să am, să ştii! amenință ea. Şi intră în casă triumfătoare.

Ştia că n-o să treacă mult şi o să le strige, pe ea şi pe fete, să se sfătuiască cu ele, nefiind în stare, sau nevoind, nu se putea şti, să hotărască singur ce era de făcut.

Dar Catrina amenința degeaba: nu se putea stăpâni să nu fie alături de el. Tot aşa se întâmplă şi astăzi; când Moromete lăsă hamurile şi intră în casă, ea chemă cea dintâi fetele cu glas îngrijorat:

— Tito, Ilinco! Hai la tată-tău! Hai, că ce-o să fie acuma fără oi, o să fie vai de capul nostru, o să

mâncăm ştir şi urzici!

— Păi dar! exclamă fata cea mare supărată. Taci că te găsi grija! Când îl îndemnai pe tata să-l lase pe Achim să plece, mă făceai pe mine proastă!

— Ho! o opri mama împăciuitoare. Ho, că n-o să murim! Trăieşte lumea şi fără oi. Mai rău e de tat-tău, că vă duce grija şi nu ştie nici el ce să facă.

— Ba o să-i dau să mănânce numai urzici! se împotrivi Tita intrând în casă peste tatăl ei.

Paraschiv şi Nilă nu erau acasă, plecaseră nu se ştie unde. Niculae fugise la şcoală. Ilinca intră şi ea în odaie şi se aşeză lângă sora ei. Stăteau amândouă supărate şi potrivnice şi păreau hotărâte să nu-i dea tatălui nicio mână de ajutor. Mama se aşeză pe celălalt pat, dar nu prea aproape de bărbatul ei. Ea vorbi cea dintâi şi spre surprinderea tuturor începu prin a-l învinui pe tată de un lucru la care nu se gândise nimeni până acum, şi anume că nu era rău că i s-a dat drumul lui Achim la Bucureşti, dar de ce trebuia să i se dea drumul cu toate oile? Nu se putea să fi lăsat aci şapte-opt dintre ele şi să aibă familia ce mânca? Se putea, cum să nu se poată, dar aşa se întâmplă într-o casă unde *stăpânul* şade toată ziua şi bea tutun: toate ies de-a-ndoaselea şi toţi trag în toate părţile! Cum o să fie bine?!

Ce ciudat lucru! Auzind aceste învinuiri, tatăl nu numai că n-o opri pe mamă să vorbească mai departe, dar lăsându-şi fruntea în jos, el parcă chiar o îndemna să-l învinuiască şi mai mult. Ceea ce Catrina şi făcu, şi încă cu multă pricepere, deoarece nu era prima dată când jucau împreună, faţă de copii, această comedie.

— Că dacă ne-am învăţat cu ele, acum o să fie rău… Mai bine nu le-am fi luat şi n-aveam greutatea la bancă! Numai tu eşti vinovat: cu cinci mii de lei pe care i-am plătit astă-toamnă la bancă cumpăram o vacă şi era mai bine şi nici prăpădi tu ăla de Niculae nu se mai chinuia cu ele pe izlaz… Că am zis că din pricina lânii, că vaca dă lapte, dar

oile dă şi lână… Iar acuma uite că n-o să fie niciuna, nici alta şi fetele astea râde lumea de ele! Râde Guica!

— Ei, mânca-o-ar pământul de Guică! spuse Moromete cu fruntea în pământ.

— Mânca-o-ar pământul, dar vine colea şi te face de râs! i-o reteză Catrina cu asprime. Vine colea şi râde de asta mai mare, că ar vrea să se mărite cu Victor!

— …Pe mă-sa de Victor! mormăi tatăl posomorât.

— Pe mă-sa, pe mă-sa, dar ce-ţi pasă ţie dacă fata o să rămână aici nemăritată? strigă Catrina furioasă.

— Ia mai taci din gură, mamă, că nu e vorba de măritiş! Dacă e vorba să mă mărit, şi mâine mă mărit! spuse Tita supărată pe mama ei.

Mama tăcu. Izbutise deci să atragă şi spre ea supărarea fetelor.

— Chestiunea stă în felul următor, începu Moromete cu un glas mai puţin vinovat decât s-ar fi crezut, totuşi prevenitor. Nu e asta care zice mă-ta, se adresă el fetelor, că dacă e să cauţi în satul acesta – şi de astă dată se adresă mamei – n-ai să găseşti o fată mai vrednică decât Tita. Nu e problema asta! Şi nici că am rămas vara asta fără oi! Că fetele astea sunt supărate şi îmi spun mie că o să-mi dea numai urzici! Poţi să-mi dai şi scaieţi, Tito, că eu nu mă supăr! o asigură el şi rămase o clipă nemişcat şi convins (adică toată lumea ştie că el mănâncă orice şi se miră că fata îl ameninţă cu urzicile).

— Hai, lovi-o-ar moartea de suceală, vorbeşte ca lumea, nu te mai fandosi! spuse Catrina, izbutind să nu pufnească în râs.

— Păi nu e problema asta!!! se dezvinovăţi Moromete uitându-se la mamă şi rugându-se parcă de ea cu durere, să fie înţeles că nu e vorba de ce-o să mănânce el.

— Spune odată şi nu mai ţine fetele aici, că au treabă!

— Ce facem cu fonciirea! aruncă Moromete deodată grăbit şi cu mâna făcu gestul: iată, asta e problema! Ce facem cu fonciirea, că vine ăla peste o săptămână şi nu ne mai iartă! repetă el cu un glas dramatic. Că nu e vorba de urzici, încheie supărat şi posomorât.

Dar atât glasul său dramatic, cât şi supărarea cu care încheie nu făcu fetelor nicio impresie. Tot aşa, el părea mai mult supărat că era el supărat, că nu-i era lui bine.

— Atunci de ce n-ai făcut cum am zis noi? spuse Tita, ghicind această stare ascunsă a tatălui. De ce i-ai dat drumul la Bucureşti? De ce-ai tăiat salcâmul? Dacă e vorba să răbdăm, barim să ştim că nu răbdăm degeaba, că o să vie grâul şi o să avem, nu să-l vindem să plătim banca.

— Şi dacă nu pleca Achim la Bucureşti cu ce plăteam? întrebă tatăl vrând s-o încurce, deşi gândul fetei era limpede.

— Cu ce plăteam? Cu oile plăteam. Le vindeam şi plăteam, spuse fata.

— Aha! făcu Moromete fără noimă.

— Şi ne rămânea şi lâna şi aveam şi ce mânca toată vara, spuse şi Ilinca.

— Măi fetiţelor! se rugă Moromete din nou, îndurerat că nimeni nu înţelege ideile lui atât de simple. Măi fetiţelor, repetă el, păi nu ne-am înţeles noi că o parte din bani ne trimite Achim să plătim banca? Nu ne-am înţeles aşa? Ce Dumnezeu, uităm de la mână pân' la gură? De ce să vindem oile? O parte din bani ni-i trimite Achim, iar ce n-ajunge pentru bancă, mai dăm din grâu! Aşa s-ar făcea că ne-ar rămâne oile aici, am plăti banca şi n-am vinde nici cine ştie ce grâu! De ce nu înţelegeţi voi!

Mama se prefăcu că a înţeles.

— Ar fi bine aşa!

— Păi aşa trebuie să fie! se miră Moromete că există îndoieli în privinţa asta. Aşa trebuie să fie, repetă el convins. Vedem cu toţii că Dumnezeu are grijă de noi (şi aceste cuvinte el le spuse ca să-i facă plăcere mamei), are să se facă grâu berechet şi în felul ăsta scăpăm de bancă pe jumătate şi ne rămân şi oile! Nu mai spun de banii care le rămân lor! O să-i las să facă ce vor ei cu banii ăia! Şi dacă o să fie cinstiţi şi n-o să se apuce să înşele lumea, o să fie bine de toţi!

Moromete tăcu şi mama se uită nedumerită la fete Era limpede: avea să fie bine, de ce mai erau nemulţumite?

— Lasă, maică, răbdăm şi noi vara asta! le mângâie ea.

— Dar ce-i facem cu fonciirea! turnă Moromete apă rece peste propria-i liniştire. Şi ce-i facem cu fonciirea *acuma?* Că dacă ar fi să ne mai lase şi anu' ăsta, poate o veni vreo lege să ne mai taie din ea! Trebuie să vie, fiindcă toată lumea geme, dar ne apucă de ea *acuma.*

— Păi cât avem noi de dat? se interesă Catrina.

— Patru mii!

— Păi mai plăteşte şi tu din ea acolo şi las-o până la anu'! îl sfătui Catrina. „Mai lasă-ne, Jupuitule, nu ne lua cămaşa din spinare", vorbeşte şi tu cu el!

— Am vorbit… pe mă-sa de jupuit cu ochii ăia ai lui, am vorbit, cum să nu vorbesc, răspunse Moromete furios. M-a trimis la perceptor, zicea că numai perceptorul poate să mă amâie. M-am dus la ăla şi ăla, oleu, nici nu vrea să stea de vorbă. Dar n-ar fi nimic dacă m-ar amâna până după culesul porumbului. Aş vinde şi din porumb, că o să se facă şi porumbul, şi am scăpa, dar mă apucă acuma!

— Împrumută-te şi tu la Aristide!

Asta era! Aici vroia să ajungă. De fapt hotărârea de a se împrumuta o luase el mai dinainte, dar

vrusese să aibă şi girul fetelor. Moromete se ridică de pe pat şi deodată părăsi consiliul de familie.

— Aoleu, mă dor oasele! se cumpăni el pe şolduri.

Avea cu totul alt glas. Se îndreptă spre uşă şi ieşi, lăsând-o pe Catrina să se descurce ea cum o şti cu fetele.

III

Aristide nu fusese cămătar şi nu împrumutase bani decât la începutul începuturilor, acum vroia să se uite acest lucru, dând de înţeles că el se îmbogăţise datorită politicii.

A împrumuta cu bani şi a sta la pândă pentru ca în momentul potrivit să-l scoţi pe om la vânzare sau a „ajuta" pe cineva în aşa fel încât ajutorul acesta să-ţi fie întors de cinci ori mai mult, de pildă să dai un sac de grâu şi să-l primeşti înapoi după treieriş, dar la preţul din timpul iernii, în felul acesta putea să facă avere Tudor Bălosu, care niciodată n-avea să ajungă primar, dar nu Aristide, care străbătea judeţul pe motocicletă şi avea deschisă uşa preotului, a judecătorului şi chiar a prefectului. Aristide nu mai împrumuta nici bani, nici cereale, avea nevoie de ele pentru combinaţii comerciale în afara satului, care trebuia să rămână numai o piaţă, ca să zicem aşa, a prestigiului politic şi socotea că pe bună dreptate afacerile acestea mărunte cu oamenii sfârşeau totdeauna, din punct de vedere electoral, prost pentru cel care le făcea. Crâşmac, adversarul său ţărănist, nici acum nu ştia pentru ce, numai după doi ani, căzuse în alegerile pentru consiliile comunale.

Moromete ştia că Aristide nu împrumuta bani, dar asta n-avea nicio importanţă. Mult mai

important era faptul că el, Moromete, se ducea la Aristide să-i ceară ceva.

Casa lui Aristide era aşezată în centrul satului, unde se încrucişau toate drumurile comunale şi judeţene. Centrul semăna cu un cerc turtit şi tăiat. De aici se putea apuca spre răsărit, şoseaua Glavacioc-Bucureşti (80 km); spre miazăzi, spre Dunăre (60 km); gara era la 4 km de sat, iar spre munte, spre „creierul Carpaţilor", cum spuneau oamenii, era de obicei urmărită şoseaua care însoţea calea ferată până la Piteşti – Curtea de Argeş.

Clădirea cea mai impunătoare a comunei era banca populară cooperativă „Primăvara", clădită în 1931 şi care dăduse faliment îndată ce apăruse legea conversiunii. Era clădită în stilul primăriilor comunale, dar mult mai mare, cu paisprezece trepte de ciment, cu câte două coloane în părţi şi cu două intrări laterale mai mici. Acum era folosită la întrunirile consiliului comunal, sau ale comitetului bisericesc, sau în timpul campaniilor electorale. Uneori tinerii obţineau aprobarea lui Aristide pentru baluri şi serate.

Alături de bancă, înconjurată de o bogată grădină cu pomi şi straturi de zarzavat şi flori, se afla casa parohului Petrică Provinceanu, care imita clădirea băncii, în partea cealaltă a centrului, ocupând o mare întindere de pământ, se vedea conacul fostei moşii, cu numeroase dependinţe. Acum conacul era închiriat de maior (sau vândut, nimeni nu ştia) staţiei de agronomie şi montă care fusese înfiinţată de curând. Bătrâna Marica şi fiica ei cu părul verde locuiau în spatele staţiunii, într-o clădire ceva mai mică decât conacul. În faţa staţiunii, peste drum, se afla o căsuţă mică şi pipernicită: acolo locuia ruda lui Moromete, Parizianul, „Guica al doilea mai prost", cum îi zicea Catrina. Mama lui Parizianul era soră cu nevasta dintâi a lui Moromete şi pe vremuri ea însoţise la Paris, ca servitoare, pe cucoana Marica.

La câteva luni după ce se întorsese de acolo născuse, nemăritată fiind, un băiat pe care Moromete îl poreclise Parizianul. Parizianul era mai mare decât Paraschiv, şi se însurase demult; avea un băiat cam de seama lui Niculae. De nenumărate ori Aristide îi oferise pământ şi bani, numai să-şi vândă casa şi locul care stăteau înfipte ca un cui în coasta gospodăriei acestuia. Nu vroise.

Aristide avea o curte imensă care înconjura din trei părţi şi căsuţa, şi locul lui Parizianul. În curte se ridicau două şoproane uriaşe sub care se odihneau o batoză vopsită în roşu şi un vapor al cărui coş răzbătea printr-o gaură făcută în acoperiş. Casa lui Aristide era toată învelită în coarde de viţă care se împleteau de la stâlpi până la streaşină, ajungând până în vârful acoperişului. Casa era împrejmuită cu un gard mic făcut din scânduri vopsite cenuşiu, iar în spaţiul dintre prispă şi gard creşteau flori. De-a lungul gardului dinspre drum, pe partea dinafară a curţii, Aristide lăsase o fâşie lungă pentru jocul de popice. Construise chiar anume un fel de acoperiş, demontabil, pe care îl întindea peste gard atunci când ploua.

Avea cârciumă, care era aşezată cu obloanele spre centru. Doi stâlpi în afară susţineau o prelungire mare a acoperişului, sub care Aristide scotea trei-patru mese mici cu scaune, la care se putea aşeza oricine.

În continuarea şoselei, de la centru spre răsărit veneau rând pe rând: o fântână de piatră, şcoala primară, o uliţă care ducea spre prima biserică, primăria comunei, faţă în faţă cu primăria, casa notarului, alături de el casa ginerelui, directorul şcolii primare, învăţătorul Toderici, apoi casa celui de al doilea paroh al comunei, un tânăr învăţător care se făcuse popă şi reuşise să împartă chiar anul acesta parohia în două (acum umbla prin sat şi strângea de la oameni să repare vechea biserică). Alături de el se afla magazinul comercial şi casa lui Petre Ianculov, vechi negustor al comunei.

Acesta era centrul sau *Devale*, cum i se spunea, pentru că într-adevăr comuna semăna cu o albie şi orice uliţă pornea la vale spre fundul acestei albii. La marginea dinspre răsărit a comunei, pe un câmp deschis, împrejmuit cu un gard înalt de sârmă ghimpată, se aflau moara cu valţuri a lui Aristide şi presa de ulei.

Moromete îl căută pe Aristide la primărie şi întrebă secretarul dacă „domnul primar ăsta" e aici.

Secretarul primăriei era un om care avea pentru Moromete multă consideraţie. Cândva Moromete fusese consilier comunal, o singură dată şi, nu se ştie de ce, nu-i plăcea să i se amintească de acest lucru, era şi acum membru în comitetul bisericesc, dar nu se ducea niciodată la adunări, şi pe vremea aceea, murind secretarul primăriei, Moromete îl susţinuse în consiliu pe tânărul Oprescu, secretarul de acum, care nu uita acest serviciu şi îi păstra lui Moromete o veche şi inutilă, nu recunoştinţă, ci consideraţie, recunoştinţa fiind ceva care trebuia să i se cuvină lui ca secretar, fiindcă el era acela care scotea pentru oameni copii după registrul de naşteri, acte de naţionalitate şi origine etnică, bilete pentru vite şi adeverinţe…

— Am onoarea, dom'le Moromete! spuse secretarul fără să se oprească din scris; scria nemaipomenit de repede şi de frumos şi izbutea să facă acest lucru fiind, ca orice secretar de primărie, jumătate beat; am onoarea şi toată stima, repetă el. Cu ce te pot servi?

— Cu o ţuiculiţă, spuse Moromete ironic. Primarul ăsta e aici?

— Este! răspunse secretarul cu un glas ca de chelner. Este! strigă el continuând să scrie în felul lui nemaipomenit, spre admiraţia oamenilor, care nu lipseau niciodată de pe capul lui.

Moromete ieşi din birou şi intră la primar.

Aristide îl întâmpină cu voioşie. Era un om cu trăsături tinereşti, deşi avea tâmplele încărunţite.

Gulerul alb al cămăşii, răsfrânt peste haină, accentua buna dispoziţie tinerească a primarului.

— A… Moromete! strigă el ridicându-se de după birou şi dând la o parte hârtiile şi ziarele pe care le răsfoia. Aha! Aha! exclamă. Ai citit în gazetă discursul lui Madgearu şi ai venit să-mi spui că o să cadă guvernul! Şmecher Moromete! Crezi că o să ieşi primar!? He, he, he! Hai noroc!… Stai jos, nea Ilie, stai pe scaun. Ce faci, domnule? E posibil, după cum se aude, că la toamnă o să fie alegeri generale, dă-o în… mă-sii, trebuie să intri în consiliul comunal.

Aristide se întoarse vorbind la birou şi aşezându-se la loc pe scaun se dădu puţin pe spate şi se întrerupse familiar şi totodată politicos:

— De ce nu stai, nea Ilie? Stai, domnule, pe scaun!… Ia spune-mi, nea Ilie, Cocoşilă ce mai face?

Moromete, depăşit de veselia şi politeţea primarului, se aşează pe scaun şi nu zise nimic. Aristide, degajat, reluă printr-o nouă exclamaţie:

— He, he, he! râse el. Cocoşilă îi înjură pe liberali, dar nu vrea să spună cu cine o să voteze. Te pomeneşti că l-ai atras dumneata să voteze pentru Iorga!

— Nu vrea! zise Moromete.

— He, he, he!

— Da. Cică nu se poate discuta cu el.

— Cu cine?

— Cu Iorga.

— De ce?

— Cică degeaba are doi creieri, că niciunul nu e bun.

— Iorga? He, he, he! râse Aristide. He, he, he, Moromete, ciudat mai eşti! Care va să zică degeaba are doi creieri, he, he, he, fugi d-aici… Chiar aşa zice? Ce zice?… Lasă, nea Ilie, tot cu ai noştri o să votaţi toţi, ce să mai discutăm! Ia spune, ce mai faci? Vreai ceva p-aici, vreun act?

— Aş vrea eu un act, dar nu se poate! zise Moromete.

— De ce să nu se poată?! Pentru dumneata facem noi.

— Oare? încercă Moromete uitându-se dintr-o parte la primar. Aşa, un act! zise el şi începu să spună cu glas oficial şi să scrie cu mâna în aer prin faţa ochilor:

Act

Domnul Ilie Moromete, din comuna cutare, judeţul cutare, consimţim noi că nu mai are dreptul sa plătească fonciire şi impozite!

— He, he, he! izbucni primarul nestăpânit, uitându-se curios la mâna lui Moromete care tocmai semna actul în aer cu o mişcare lungă şi încogârliţată. He, he, he, las-o dracului, nea Ilie, dă-o în… mă-sii!

— Sigur, îţi convine să râzi, dar ia întreabă-mă pe mine!

— Ai de plătit mult?

— Hm! făcu Moromete.

— He, he, he, las-o moartă, nea Ilie, se veseli Aristide. Anul trecut dumneata nici nu ştii că eu personal l-am oprit pe perceptor să nu-ţi confişte căruţa! Păi dacă o tot amâi… He, he, he! Te pomeneşti că ţi-au şi luat ceva din casă! Ai?

— Nu! spuse Moromete parcă cu recunoştinţă că nu s-au purtat încă cu el în acest fel. Nu, nu mi-au luat nimic, adăugă. Dar o să-mi ia! spuse apoi cu glas de parcă i-ar fi făcut celuilalt o promisiune.

— O să-ţi ia? He, he, he! Las-o moartă, nea Ilie! Lasă că dacă o să fii ales în consiliul comunal ne descurcăm noi.

Aristide nu mai râse. Moromete se uită o secundă la el, apoi întoarse capul în altă parte şi rămase nemişcat şi posomorât. Primarul îi propunea într-un fel destul de lămurit să devină omul lui. Ceva asemănător se mai întâmplase

odată pe vremea când Aristide nu era aşa de bogat şi Moromete nu atât de prudent în politică. Aristide plăcuse oamenilor şi fusese susţinut în alegeri, iar consiliul comunal din care făcuse parte şi Moromete aprobase cu multă nevinovăţie două importante hotărâri pe care le propusese Aristide îndată ce fusese ales primar: o hotărâre cu privire la un monument în cinstea eroilor şi alta cu privire la ridicarea unui cămin cultural. Amândouă proiectele trebuiau realizate prin autoimpunere. Porniseră membrii consiliului comunal prin sat cu căruţele şi strânseseră grâu şi porumb; de două ori, în doi ani; şi oamenii dăduseră, avuseseră încredere în consilierii lor; iar consilierii predaseră grâul şi porumbul primarului, în care aveau încredere; iar primarul nu dezminţi încrederea consilierilor săi, ridică un monument de ciment de doi metri pe un teren de un metru pătrat, monument pe care fură trecuţi toţi eroii războiului de reîntregire şi clădi o aripă a şcolii începută de mult, adăugând, sub frontispiciul pe care scria *Şcoală*, şi: *Căminul cultural*. Dacă între timp Aristide n-ar mai fi luat şi alte hotărâri la fel de importante, de astă dată referitor la executarea bugetului comunei, la folosirea terenurilor şi altor bunuri ale primăriei, şi nu le-ar fi executat în acelaşi chip, adică având grijă să nu existe hârtii sau să existe hârtii care îl acopereau, afacerea cu monumentul şi căminul cultural ar fi sfârşit rău pentru el, adică aşa cum i s-ar fi întâmplat oricărui om care n-ar fi fost total cinstit; dar amestecată cu altele şi întinsă pe mai mulţi ani, această afacere de început se împletise într-un lanţ gros, puternic şi total pe care nimeni, odată ce lanţul se formase, nu mai putea să-l desfacă. Moromete cunoştea şi el această chestiune cu monumentul şi căminul cultural, dar Aristide îi dăduse de înţeles că afacerea era în ordine; era foarte mirat că Moromete nu-i spusese din vreme să-i dea şi lui

nişte izlazuri să le folosească; ce dracu, toţi consilierii luaseră, numai Moromete rămăsese…

Drept răspuns Moromete părăsise consiliul şi se găsiseră destui care să râdă de el că a fost prost şi nu s-a ales cu nimic şi că de aceea nu se mai duce pe acolo. Poveste veche şi uitată chiar şi de Moromete. Dar iată că Aristide n-o uitase şi îi propunea iarăşi, având în vedere alegerile apropiate, să voteze din nou pentru el şi să-l sprijine iarăşi în sat. În schimb Aristide avea să-l ajute să se descurce în consiliul comunal mai bine ca data trecută.

— Ştii că eu nu fac aici la primărie decât să iscălesc hârtii, spuse Aristide mai departe, văzând că Moromete tace posomorât.

„Se ştie de mult că eu las acuma pe alţii să se ocupe de afacerile primăriei”, însemnau de fapt cuvintele lui.

— Nu mai am timp nici să mor, adăugă el vesel şi nu minţea, era ocupat până peste cap cu construcţia unei noi mori în Tătărăşti, o comună mai mare decât aceasta de aci unde era primar. A! Ce zici, Moromete?

— Domnule, i-am dat drumul la Bucureşti, răspunse Moromete după o lungă vreme de tăcere. I-am dat drumul la Bucureşti şi e vorba să-mi trimeată nişte franci! repetă el. Dar mi-e frică să nu vină iar Jupuitu după fonciire!

— Stai că nu pricep nimic, zise Aristide.

— N-auzi că i-am dat drumul la Bucureşti lui Achim? spuse Moromete puţin supărat că celălalt nu înţelegea. I-am dat drumul lui Achim, lui fi-meu!

— Ei şi?

— Trebuie să-mi trimeată nişte franci!

— Nu pricep!…

— N-am acuma să-i dau ăluia cu fonciirea!

— Ei şi?

— Dă-mi patru mii de franci să-i dau la fonciire şi când îmi trimite fi-meu, ţi-i dau îndărăt…

Aristide se hotărî repede:

— Mi-am închipuit eu, când te-am văzut, de ce ai venit, Moromete, spuse el devenind din nou vesel. Bine, atunci rămânem înţeleşi: îţi dau. Şi se ridică de la birou: prietenii mei îi împrumut cu plăcere. Hai cu mine pe la cârciumă că n-am bani la mine!

De la primărie la Aristide nu era departe. Mergeau împreună agale. Aristide era mai înalt, şi cu toate că era elegant în costumul său uşor, de vară, albastru-deschis, cu pălărie moale de pai de orez, atrăgea atenţia mai puţin decât Moromete, care arăta parcă supărat, şi avea o expresie ca şi când nu singur, ci silit de cineva ar fi mers alături de primar.

IV

În acest timp Paraschiv pornise înfrigurat spre tuşă-sa Guica. Achim plecase şi trebuia făcut ceva repede cu Nilă, să-l îndemne să termine odată cu bombănelile lui de neînţeles.

— Ei, gata, ga Mario! îi dădu Paraschiv de veste tuşei. Gata, dar nu ştiu ce să fac cu Nilă, că îmi vine să-i dau câţiva pumni după ceafa şi să-l satur.

Guica stătea în faţa bordeiului şi împletea la ciorap; ea nu luă în seamă supărarea nepotului şi, de bucurie că în sfârşit Achim plecase, scăpă câteva ochiuri la ciorap.

— Ce vorbeşti, Paraschive? şopti ea cu glas strâns. I-a dat drumul? A plecat? Când a plecat?

— De dimineaţă! răspunse Paraschiv. Mi-era niţel frică şi mie: haiti, acu' îl întoarce îndărăt! Că şi ăla se moşmonea, se moşmonea… mai adăugă Paraschiv supărat.

— Aşa, mă! Aşa! continuă Guica cu bucuria ei sărată şi niţel surdă, ca şi când bine făcuse Achim că se moşmonise. Aha! Aha! mai exclamă ea. Şi *alea* ce zicea? A? Paraschive! *Alea* nu zicea nimic?

Paraschiv nu răspunse.

— Hai, mă, dă-te naibii, ce eşti supărat? îl certă Guica. De ce nu spui? Acuma trebuie să plecaţi şi voi! Când plecaţi? Paraschive, se rugă Guica sfătuitor, vezi, nu staţi mult p-acolo! Un an, doi şi întorceţi-vă acasă. Eu ţi-am mai spus. Locul ăla din spatele casei e al tău. Cu banii din Bucureşti faci o casă pe el, te însori, cumperi pământ şi să mor şi eu acolo ca o creştină între ai mei, să aibă cine să mă îngrijească. Vorba ăluia, să nu vie un străin! Că de! Suntem de-un sânge! Şi acolo, în Bucureşti, mai trimite-mi şi mie un frâng, că dacă nu eram eu să vă învăţ de bine, ce făceaţi? Nu mai pierdeţi vremea de pomană, să mai munciţi şi la secere pentru ei! Auzi tu?! Când plecaţi?

— Nu vrea boul ăla de Nilă, ga Mario, n-auzişi ce-ţi spusei? zise Paraschiv scuipând şi făcând ca buzele lui să se încalece şi să se despletească în fel şi chipuri.

— Ce, e nebun?! se mânie Guica, oprindu-se surprinsă din împletit.

— Cică: „Nu, bă, că cum să plecăm cu caii şi să lăsăm grâul pe câmp?”; cică: „Nu acuma, bă, mai încolo, pe la Suntamărie!”

— Păi şi tu, zise Guica, prost eşti? De ce n-ai venit cu el încoace? Ia du-te şi vin cu el încoace! Ce, e prost?

— E prost, răspunse Paraschiv scuipând furios. Apoi continuă cu un glas gros, care vroia să semene cu al lui Nilă: „Că ce, bă, ce ţi-a venit şi ţie! Plecăm acuma, râde lumea de noi: ăia ai lui Moromete fugiră câteşitrei de acasă şi-l lăsară pe tat-său singur cu grâul pe câmp…”

— Du-te, mă! Du-te! zise Guica fără să mai asculte. Du-te, mă, n-auzi? Du-te şi vin cu el

încoace! Am să-i spun eu ceva şi ai să vezi că n-o să mai zică nimic!

Nilă însă plecase cu caii la păscut şi abia a doua zi spre seară se întâlniră cu tuşa lor.

Când îi văzu trecându-i pârleazul, Guica se ridică de pe scăunelul ei din faţa bordeiului şi le făcu semn să vie după ea înăuntru. Ca de obicei nepoţii îşi îndoiră cefele să nu se izbească cu fruntea de pragul de sus al uşii, intrară în odaie şi se aşezară tăcuţi pe aceleaşi scăunele de-o şchioapă; se fereau să stea pe pat, care era de totdeauna şubred şi s-ar fi putut rupe cu ei.

Guica se aşează pe prag în faţa lor, fără să-şi lase ciorapul de la gât şi începu:

— Ei, Nilă! Păi ce-am vorbit noi până acuma? Ia ascultă aici la mine: lui Achim i-a dat drumul la Bucureşti şi dacă nu trimite bani, crezi că tac-tău e prost? Păi ştii ce e în stare să facă? Să se ducă peste el acolo şi să nu mai puteţi face voi nimic! Tu auzi, mă?!

Paraschiv se uită la Nilă şi făcu un semn din mâini care vroia să spună: vezi! Nilă se uită la Paraschiv şi dădu din umeri vrând să spună că nu înţelege nimic. Guica deschise gura să-i dea drumul mai departe, dar Paraschiv o întrerupse. El îi aruncă fratelui o privire de dispreţ şi parcă mugi:

— Mai şi vorbeşti!

— Ce vorbesc, mă, ce vorbesc? bolborosi şi Nilă în felul lui de neînţeles, din care nu puteai să-ţi dai seama niciodată dacă protestează, cere explicaţii, sau pur şi simplu nu pricepe despre ce e vorba.

— Cum nu vorbeşti? Păi nu spui? reluă şi Paraschiv.

— Ce spun?

— Cum ce spui? Că: „Lasă, bă, că să mai aşteptăm, că râde lumea de noi!” Tu auzi ce spune ga Maria? Crezi că tata când o vedea că ăla nu-i trimite niciun frâng, o să ne aştepte pe noi să vie Sântămăria?

Nilă îşi încreţi fruntea lui lată şi groasă, o lăsă în jos şi nu mai spuse nimic. Dar iarăşi nu puteai să ştii ce e cu el. Guica vorbi mai departe:

— Nilă, dacă n-o să rămâneţi voi cu buzele umflate, haida-de! Păi voi nu ştiţi ce vorbesc *alea?* Ce spun pân sat? Că tac-tău are să-i treacă pe toţi pe numele lui şi are să-i treacă ăleia bătrâne casa şi jumătate din locul de casă. Pentru că eşti bleg şi umbli cu capul între urechi, d-aia! E averea voastră! Ce-ai să te faci tu dacă tac-tău îl pune alea la cale şi le trece casa? Ai, mă? Ce-ai să faci, Nilă? Că atunci nu poţi să le mai dai afară, că se duce la secţie şi vine cu jandarmul. Tu auzi ce-ţi spun eu? Guica se opri din împletit şi se ascuţi cu capul spre Nilă. Tu auzi, mă? repetă ea. E casa voastră, e averea voastră de la biată mă-ta! Şi lumea o să fie de partea voastră, că tac-tău cu nimeni nu se are bine…

Nilă asculta în tăcere, cu pleoapele lăsate cu totul peste ochi ca şi când ar fi dormit. Guica continuă:

— Şi atunci ce să mai aşteptaţi? încălecaţi într-o noapte pe cai şi luaţi-o spre Bucureşti. Şi când o să vă întoarceţi cu bani peste vreun an şi-o să le daţi pe-alea afară, lumea o să zică: „Bine le face! Au fugit la Bucureşti din pricina lor! Aşa le trebuie, că au vrut să pună mâna pe averea fraţilor!” E averea voastră, Nilă! De câte ori să-ţi tot spun?

Guica îşi trase capul care stătuse întins şi înfipt sub ochii lui Nilă, apucă ciorapul din poală şi începu să împletească repezit, cu mişcări înghiontite.

— Nu, că lui îi e ruşine de lume, zise Paraschiv când tuşa se opri. Nu înţelege că lumea râde de noi taman d-ăia, că îi lăsăm pe ei să ne mănânce munca. Păi, bă Nilă, lumea zice că suntem noi proşti, tu ştii asta? îl informă Paraschiv având în glas ceva care arăta că în privinţa asta de mult sunt ei acoperiţi de ruşine.

Nilă însă tăcea mai departe, cu fruntea lui lată şi groasă cât degetul aplecată în jos. Nu se ştie de ce, lucrurile acestea care păreau foarte limpezi continuau să fie pentru el tulburi. Paraschiv se uită la el cu dispreţ şi spuse iar, cu un glas lung, tărăgănat, ca şi când l-ar fi strigat de la cine ştie ce depărtare:

— Băi, Nilă, bă! O să te tragă fetele de turul pantalonilor, ca pe Năstase Besensac. Zici şi tu că eşti flăcău! Eu m-aş fi însurat până acum de zece ori, dar n-am vrut! Tot pentru voi, pentru tine şi Achim! Să vă fac oameni!

Nilă ridică fruntea, se uită la fratele său şi mormăi ca un urs.

— Faci tu oameni! Păi dar! Dăştept mai eşti! Mă mir că nu te vezi!

— Nu, că sunt ca tine, să dau în gropi, răspunse Paraschiv pornit. Dacă n-aş fi eu… Dacă ar zice tata să tragi la jug, ai trage la jug.

Nilă îşi încreţi fruntea şi chipul lui mare se aprinse de această jignire. Se întoarse spre Paraschiv şi mormăi cu toată puterea, clipind des din ochi şi strângând pumnii ameninţător:

— Ce, bă, ce? Ce, ce? Ce vrei? Ce?

— Cecsina! blodogări Paraschiv fără să se sinchisească.

— Ia nu vă certaţi! interveni Guica ridicându-se de pe prag şi căutând ceva între sobă. Ea scoase de acolo o oală cu dude şi o puse înaintea nepoţilor. Nu vă certaţi ca proştii, ce v-a apucat? Paraschive, tu eşti mai mare, ce vorbă e aia? De ce râzi de el? Parcă tu eşti mai breaz? Să te duci acolo la Bucureşti şi să te-ntorci, să te-nsori! Să faci copii! Atunci să te vedem! Haide, luaţi nişte dude d-astea şi nu vă mai certaţi!

Cei doi începură să bage mâinile în oală şi să mănânce din ea în tăcere. Guica se aşezase la loc pe prag şi bestecăia la ciorap. După puţin timp trase un fir lung din ghemul negru de lână şi spuse:

— Hai, mă, ce faceţi? Că trebuie să plămădesc, să vă fac nişte pâine! Am şi eu câteva ciurele de făină pentru zile mari. Să vă fac să aveţi pe drum! înţelegeţi-vă mai repede!

— Ce să ne mai înţelegem, zise Paraschiv ridicându-se. Gata, plecăm!

— Şi caii? întrebă Guica.

— Îi luăm cu noi, răspunse Paraschiv hotărât. Cu ei câştigăm mai mult decât cu oile. Altfel de ce dracu mai plecăm?

— Cum, mă, să furăm caii Iu tata? tresări Nilă cu un glas din care se vedea că acest gând nu izbutea cu niciun chip să-şi facă loc în capul lui.

— Păi nu sunt caii voştri, Nilă? N-aţi muncit voi anul trecut şi aţi plătit cinci mii la bancă? Cu ce v-aţi ales voi din douăzeci de mii care s-a împrumutat tat-tău? Nu şi-au făcut alea covoare de pe urma oilor? Sunt caii voştri, tu nu vezi, ce naiba tot vorbeşti! Ia vezi, că acum mă supăr pe tine!

— Păi vorbeşte şi el ca să nu tacă, zise Paraschiv mereu furios de împotrivirea lui Nilă. El se sculă în picioare şi continuă hotărât să termine cu atâta vorbă: Ascultă, Nilă, eu încalec şi plec şi te las ca pe-un prost aici… Mie să-mi spui verde… Te întreb: mergi sau nu mergi? De-un an de zile de când vorbim; mergem, mergem, mergem! Şi acum faci pe… Că râde lumea *că jurăm*, că, bă, să mai aşteptăm! Ce să mai aştepţi? Nu mai aştept, am aşteptat destul!

De pornit ce era, Paraschiv uită şi se aşeză pe patul tuşei, care îndată începu să trosnească şi să pârâie. Guica ţipă la el:

— Du-te, mă, naibii, că-mi rupi patul! Paraschiv sări în sus. Supărat, el puse mâna pe umărul lui Nilă şi-l mişcă, parcă l-ar fi sculat din somn.

— Nilă, mergi, mă, sau nu mergi?

Nilă tresări şi deodată sări în picioare:

— Merg, mă, merg, ce tot mă îţâni? N-auzi că merg? Nu ţi-am spus odată că mergem?

— Păi vorbeşte!

— Ce să vorbesc? mormăi Nilă, de astă dată cu un glas slab, fricos, ca şi când i-ar fi părut rău că spusese că merge. Continuă: Să mergem odată! Ce tot vorbim atâta! Şi dacă se întâmplă ceva…

— Dacă se întâmplă ceva, eu răspund! aproape că strigă Paraschiv.

V

După ce se luaseră, Birică şi Polina continuau să se uite unul la altul ca şi când ar fi fost singuri pe pământ. Zadarnic încercau, Polina să stea mai mult prin casă cu soacra şi cumnatele, iar Birică prin curte cu tatăl şi fraţii! Se strigau pentru lucruri de nimic şi, dacă se stăpâneau să nu fie mereu unul lângă altul, nu se puteau împiedica să nu-şi audă glasurile. Se auzea glasul ei sau al lui spunând nu se ştie ce, se opreau pentru o clipă şi bătaia inimii se iuţea…

Dar dacă durerea trebuie stăpânită fiindcă îndurerează şi pe alţii, bucuria prea mare trebuie şi ea stăpânită fiindcă poate fi rău înţeleasă, într-o zi mama spuse „o vorbă" Polinei, închipuindu-şi că îi face un bine dacă îi aminteşte că traiul ei aici o să fie rău dacă nu se împacă cu ai ei.

Erau la masă. Polina nu luă din ciorbă decât de vreo două ori şi lăsă lingura pe masă. Era o ciorbă de verdeţuri nici mai bună, nici mai rea ca în alte zile, dar mama-soacră nu se uită la chipul norei să vadă că de fapt ei nu-i ardea azi de mâncare la fel cum nu prea îi arsese nici până acum de când venise aici; socoti că ciorba era de vină:

— E fără untdelemn! spuse ea. Trebuie să păstrăm untdelemnul pentru secere! Şi în loc să se oprească aci, se pomeniră cu toţii auzind pentru întâia oară nişte cuvinte cam nepotrivite şi

supărătoare. Noi suntem învăţaţi, maică, să mai mâncăm şi fără untdelemn!

Nepotrivite şi supărătoare cuvinte, dar adevărate şi de aceea clipa care urmă după rostirea lor nu fu alungată de nimeni.

Polina se făcu roşie şi deodată, cu totul pe neaşteptate pentru ei, ea rosti cu o veselie înţepată şi necruţătoare:

— Ba eu, mamă, nu sunt învăţată să mănânc fără untdelemn!

„N-am de gând să înghit ceea ce nu se cuvine”, însemnau de fapt cuvintele ei.

— Şi nouă ne-ar plăcea, dar ce să facem! rosti mama-soacră între două porniri, frică să nu iasă ceva urât, dorinţă să nu ocolească ceea ce trebuia în cele din urmă spus pe faţă.

Dar Birică-tatăl se sinchisi mai puţin. Se întoarse spre noră şi-i aruncă cu nepăsare:

— Ba o să mănânci, că n-o să ai încotro!

— Nemâncată nu stau!? răspunse Polina cu veselia ei şuierată.

— Lasă, maică, o să vă aranjaţi voi! rosti mama. O să vă împăcaţi cu alde tac-tău şi o să vă duceţi acolo! Că aici e greu de trăit, suntem mulţi şi…

Nu spuse mai mult, se făcu tăcere. Ce însemna asta?! Aşadar în timp ce ea şi Birică nici nu ştiau ce mâncau ameţiţi de marea lor bucurie, aici exista nemulţumire, gânduri grăbite să-i împovăreze cu grija traiului… Polina nu mai zise nimic, se ridică de la masă şi intră în odaie. Birică se posomorâse şi mânca în tăcere. El socotea ieşirea soţiei lui la fel de nepotrivită ca şi cuvintele mamei. Era însă limpede că bucuria familiei trecuse de mult; şi că ei doi băgau de seamă acest lucru abia acum.

— Ce e cu tine, mamă? spuse el supărat.

— Ce să fie? rosti tatăl numaidecât. Spune şi ea ce este. Sau nu-i aşa? întrebă el cu nepăsare.

În clipa aceea, în casă, Polina izbucnise în plâns. Birică tresări, se făcu galben la faţă. El rămase cu lingura într-o mână şi cu bucata de mămăligă într-

alta, ascultând înfiorat, zguduit. Pe chipul lui se aşternea încet o expresie rece, străină de familie, care nu fu observată de ceilalţi. Lăsă lingura şi mămăliga pe masă, se ridică şi se duse la soţia lui.

— Hai, taci din gură! o ocroti el. Ce-ţi pasă ţie de mama? Numai dacă îţi fac eu ceva, atunci să plângi!… Hai! îşi înmuie el glasul.

„Hai, uită-te la mine, uită-te în ochii mei, însemna acest hai. Cum poţi să plângi când eu sunt cu tine, când amândoi ştim ceva care nu ştie nimeni?!”

— Hai, Paulino! o mângâie el cu numele ei întreg, turburat de plânsul ei care întocmai ca şi bucuria creştea din el însuşi copleşitor. Hai, tu… taci! Lasă! Numai dacă eu…

Dar Polina, cum stătea pe pat cu capul lăsat pe coate şi coatele pe genunchi, se răsuci fără să se ridice şi îşi puse faţa udă pe piciorul lui. Înfiorat, el îi apucă faţa în palmele lui aspre şi sub palmă îi simţi gura fierbinte cum plânge şi vorbeşte:

— Destule vorbe urâte am auzit în casă! Am crezut că dacă mă mărit o să scap! Toată ziua şi toată noaptea numai bani şi pământ! Bani şi pământ!

Polina aproape că striga şi era limpede că o spunea pentru cei din tindă, într-adevăr, aceştia încetaseră să mai mănânce şi ascultau.

— Am fugit de acasă numai să nu mai aud şi acuma vă bateţi joc de mine că nu sunt învăţată să mănânc fără untdelemn. Am fost şi eu fată pe lumea asta! A trebuit să mă feresc şi să strâng din dinţi şi acuma…

— De ce a trebuit să strângi din dinţi? o întrerupse Birică-tatăl din tindă.

— Hei, tată! protestară într-un glas fetele şi mama.

— Pentru că alte fete se mărită cu nuntă şi cu lăutari, răspunse Polina plângând. Dar dacă e vorba pe-aşa, am să plec chiar acuma, dacă soacra

nu mă lasă nici măcar să răsuflu! Birică, hai cu mine!

În tindă, mama se ridică speriată de la masă şi trecu pragul odăii.

— Polino, tu degeaba te superi şi plângi, că n-am zis ce ţi se pare ţie. Am zis şi eu o vorbă, oi fi greşit! Dar vorbeşte lumea prin sat, maică, şi voi nu ştiţi nimic. Tat-tău zice că nu cumva să ne prindă că venim peste el cu împăcăciunea, că ne dă afară şi ne face de râsul lumii. E pus pe duşmănie contra lui Birică şi ne-am gândit şi noi că tu, Polino, trebuie să te duci pe-acasă şi să le spui că nu şade frumos să ne duşmănească degeaba! Dacă o vrea să-ţi dea ceva, bine, dacă nu, lasă-l să-i rămână lui, să se sature de pământ. Dar ne pare şi nouă rău când auzim ce spune la lume. Barim să tacă din gură! Adineauri spusei vorba aia cu dusul la alde tat-tău fiindcă aşa ar fi stat bine, ne-am fi bucurat şi noi să-ţi dea tat-tău dreptul tău şi să vă ajute până vă faceţi o casă. Dar Doamne păzeşte dacă am vrut să spun ceva rău. Fiindcă noi ne-am gândit: dacă se însura Birică cu alde Leana lui Floricel, care n-are decât o jumătate de pogon pământ, ce făceam? Nu tot trebuia să stea aici, cu ea? Te-a luat pe tine! Ei! Şi dacă n-o să-ţi dea tat-tău nimic, ce?! Uite, sunt fetele astea aci şi fraţii ăştia, să spună ei dacă se gândeşte cineva rău la tine. Atâta zicem şi noi: să tacă din gură alde tat-tău şi să nu ne mai înjure. Fiindcă fetele astea s-au făcut şi ele mari şi altă zestre decât că sunt vrednice şi cinstite n-au, de ce să-şi bată Tudor Bălosu joc de ele? D-aia eram supăraţi, că altfel, maică…

Mama se opri. Era foarte îndurerată şi când sfârşi de vorbit se aşează pe pat şi oftă; privirea ei se lărgi şi rămase nemişcată într-o contemplaţie liniştită a durerii. Asta era tot, nimic altceva nu mai aveau cu Polina. Fetele intraseră în casă şi tăceau, adeverind prin asta spusele mamei. Numai Birică-tatăl părea să mai aibă ceva de spus. Pe de

altă parte atmosfera aceasta o surprinsese atât de mult pe Polina, încât ea nu zise multă vreme nimic, se uita mereu când la mama-soacră, când la cumnate şi pe fiece clipă care trecea, o ciudată licărire creştea în privirea ei. Întâi se îndreptase pe pat, apoi se îndepărtase puţin de bărbatul ei. Urmele plânsului se şterseră treptat, apoi un zâmbet ascuns, cu neputinţă de ghicit ce însemna, se ivise pe buzele ei. Se cunoştea totuşi că nu se îndoieşte de adevărul celor auzite, că o crede pe soacră şi pe cumnate şi le dă întru totul dreptate. Dar zâmbetul acela… parcă îşi bătea puţin joc de ei, parcă râdea de nevinovăţia lor.

— Păi bine, Birică, tu de ce nu mi-ai spus? se întoarse ea după *o* vreme spre bărbatul ei. Ia hai cu mine la tata! Hai chiar acum cu mine! repetă ea şi se dezbrobodi şi îmbrobodi cu o singură mişcare. Se sculă de pe pat şi rămase în picioare liniştită şi hotărâtă.

— Vezi să nu te întorci plângând! spuse Birică-tatăl batjocoritor. Se pare că el ştia ceva mai mult decât toţi despre Tudor Bălosu.

— Nu acuma, Polino, spuse mama cu îndoială. Mai lasă-l pe alde tat-tău să se mai gândească, să mai…

— De douăzeci de ani de când m-a făcut a avut destul timp să se gândească, spuse ea uimindu-i pe toţi cu acest răspuns. Hai, Birică!

— Nu striga la mine, fa! murmură Birică scuturându-se parcă. Tânăra lui nevastă era de nerecunoscut, se uita la ea uimit şi părea să nu priceapă ce vrea de la el.

Polina deschise uşa de perete şi o lăsă larg deschisă. I se auziră paşii apăsaţi străbătând bătătura. Birică se ridică de pe pat şi se luă după ea. Abia o ajunse din urmă, atât de repede şi mânioasă se îndrepta nevasta lui, după măritiş, să dea ochii cu părinţii.

VI

În seara şi în zilele următoare după ce fugise cu Birică, mama ei plânsese şi încercase s-o trimită pe fata mai mică, Rafira, cu câteva lucruri de-ale Polinei, dar Rafirica, deşi avea numai zece ani, în loc s-o asculte pe maică-sa, se apucase să-i spună lui Victor. Tudor Bălosu aflase şi o ameninţase pe muierea lui cu bătaia. Dar aşa slabă cum era, Aristiţa îndrăznise să se împotrivească:

— Tu ai făcut-o de râs! strigase ea plângând. Parcă ţi-a păsat ţie vreodată de noi! Proastă să fie Polina să-ţi mai spună în viaţa ei tată.

— Şi dacă nu-mi mai spune, ce? rostise Tudor Bălosu, îngrozind-o pe muiere cu acest răspuns. Lasă c-o să-mi spună ea, n-avea grijă. N-are să treacă nicio săptămână şi-ai să vezi cum intră pe poartă cu împăcăciunea. Are nevoie de pământ.

— Şi dacă are nu e dreptul ei? Ea singură a muncit cât voi toţi… Nu ţi-e frică să nu te ia lumea la ochi?

— De ce să mă ia lumea la ochi, că i-am vrut binele? Ce-are băiatul lui Stan Cotelici? O să trăiască cu al lui Birică din cântat? Treaba ei! Eu nu-i dau nicio brazdă! Băiat cu atâta pământ şi fuge de el! Ce are, fă, băiatul lui Stan Cotelici?

— Are pe dracu! strigase Aristiţa înfuriată. Dacă nu-i place, vreai tu să i-l bagi pe gât?

— Nici nu-mi trece prin cap, răspunsese Tudor Bălosu nepăsător. Dar dacă făcea cum am spus eu, era ferice de ea. N-a vrut să-l ia pe-al lui Stan Cotelici? Foarte bine! Dar de ce s-a apucat să se ducă după al lui Birică? Altul mai bun nu găsea?

Se certaseră până târziu, fără folos. Tudor Bălosu era mereu nepăsător la rugăminţile femeii care îi spunea să se ducă acasă la Birică şi să se împace cu fata. Tudor Bălosu nu numai că nu-şi

cunoştea bine fata, dar nici măcar nu bănuia ce se petrecuse cu ea după măritiş; când o văzu pe Polina intrând pe poartă cu Birică, de uimire, ochiul care nu i se deschidea bine, de astă dată i se deschise cât o ceapă; Polina intra în curte cu o înfăţişare şi nişte paşi care nu semănau deloc cu ai Polinei pe care o ştiau ei, sfioasă şi supusă, cam încăpăţânată în sfioşenia ei ascunsă, dar totdeauna ascultătoare.

Pe drum Polina se sfătuise cu bărbatul ei. Spre uimirea acestuia, ea spusese că are dreptate mama-soacră: trebuie negreşit să se împace cu părinţii! Cum au să poată trăi fără zestrea ei? Nici să nu se gândească, nici să nu-i treacă prin cap. Unde-au să stea? Aşadar, se vor împăca şi vor sta la părinţii ei, vor munci împreună un an, doi şi în acest timp vor strânge să-şi facă o casă. Aşa face toată lumea. Toate acestea are să le spună el.

— Pe urmă să taci din gură şi să mă laşi pe mine, că o să mă înţeleg cu ei, încheiase ea.

Despre faptul că Tudor Bălosu făcea de râs în sat familia bărbatului ei, fapt care o nemulţumise atât de mult pe mama-soacră şi pe cumnate, nu mai putea fi vorba, de vreme ce scopul lor era împăcăciunea.

Birică se cam supărase de sfaturile acestea, dar în cele din urmă convenise. Era încă nedumerit de schimbarea ei parcă neaşteptată.

Tudor Bălosu îi văzu dinăuntru intrând în curte, şi fără să ştie pentru ce, închise fereastra care era deschisă şi deschise uşa din tindă. Aristiţa aprindea focul în vatră şi se pregătea să lucreze la maşină nişte rochii.

— Vezi că vine Polina şi cu ăla, îi spuse Victor Bălosu mamei trecând şi el pragul şi intrând în casă.

Tot atunci, Polina şi Birică urcară scara prispei; ajunşi în tindă, fata se opri, se uită la mama ei care se îmbrobodea zăpăcită şi-i spuse simplu, dar cu ceva nou, parcă străin, în glas:

— Bună ziua, mamă!

— Bine v-am găsit! spuse şi Birică încet.

— Bine-aţi venit, răspunse Aristiţa luând-o înaintea lor în casă şi uitându-se îngrijorată dacă nu era ceva aruncat în dezordine peste paturi.

Cei doi intrară în odaie şi dădură şi acolo bună ziua. Tudor Bălosu răspunse limpede bună ziua şi-şi aruncă privirea cercetător spre fiică, dar Polina parcă nu-l lua în seamă; se aşeză pe pat şi-şi strânse mai bine basmaua sub bărbie. Pe nesimţite, în tăcere, Tudor Bălosu, Aristiţa şi Victor se apropiară de celălalt pat şi se aşezară pe rând, aşteptând. Polina se uită la bărbatul ei. Acesta se posomori şi-i întoarse privirea parcă furios, începu să vorbească limpede şi încet, simplu, parcă s-ar fi cunoscut şi ar fi trăit împreună cu ceilalţi de multă vreme:

— Îmi pare rău, nea Tudore, că ne-am certat…

Flăcăul se opri câteva clipe, timp în care Victor se aşeză mai bine pe pat. Dar Tudor Bălosu nu luă în seamă părerea de rău a ginerelui, care trebuia să fie începutul împăcării.

— Ce vreţi, mă, voi? Ce căutaţi aici? întrebă el brutal.

— Tudore, taci din gură! sări Aristiţa speriată.

— Stai că eu n-am chef nici de ceartă, nici de discuţie! răspunse el liniştit, şi continuă spre cei doi, mai mult spre Birică, despre care credea că pusese la cale venirea la el în casă: Ce e, Birică, ce cauţi aici? în seara când ai furat-o pe proasta asta, eu am venit la tat-tău şi i-am spus. Ce mai vreai? Sau unde te-am lăsat să intri pe poartă crezi că am să mă tocmesc cu tine!

— Nea Tudore, n-am să-ţi spun decât câteva vorbe şi ne ducem… Nici eu n-am chef să mă tocmesc cu dumneata. Eu cred că ar fi bine să ne înţelegem ca oamenii. Am un singur pogon de pământ, mare şi lat. Pământul Polinei… dar nu e vorba acuma de pământ, fiindcă… Polina spune că să stăm la dumneavoastră, un an sau doi, până ne

facem noi… dumneavoastră aveţi trei odăi… şi muncim cu toţii. De ce să ne certăm? Dacă vreţi, bine, dacă nu… treaba dumneavoastră, noi ne-am luat şi o să ne descurcăm noi…

Victor Bălosu rânji din patul lui şi se mişcă în el într-un fel care făcea să se vadă că ceea ce auzise îi plăcea mult, îl înveselea. Birică băgă de seamă şi chipul i se aprinse. Se ridică în picioare gata să plece, dar Polina se prinse în aceeaşi clipă de umărul lui:

— Unde te duci? Stai că merg şi eu.

— Da, stai, zise Tudor Bălosu batjocoritor.

— Da, să mai stea, răspunse Polina rece. Apoi la fel de rece şi liniştit continuă: Şi tu, Victore, ce rânjeşti acolo în pat? Nu ţi-e ruşine?

Victor Bălosu, Aristiţa şi Tudor Bălosu făcură ochii mari.

— Polino, ce e cu tine? zise Aristiţa abia şoptit.

— Ia spune, tată, continuă fata fără să răspundă. Ce zici de ce-a zis Birică?

Întrebarea aceasta liniştită i se păru tatălui obraznică. Se înfurie:

— Vezi să nu te iau acum de moaţe şi să te satur de măritat, spuse el aşezându-se la locul lui.

— Atunci nu vreai să stau aici cu Birică? întrebă Polina iarăşi, uitându-se la el deschis.

— Ia spune, Polino, vreai s-o iai pe coajă? spuse tatăl ameninţător. Acum te iau de mână şi te dau afară! Ai fugit cu ăsta ca o proastă, te-ai dus în crila lor de copii! Că altul mai bun nu găseai.

— Nu, altul mai bun nu găseam, răspunse Polina limpede. Ăsta mi-a plăcut mie! Şi de ce zici că nu ne laşi aici? Spune, ca să ştim şi noi.

Drept răspuns, Tudor Bălosu se ridică de pe pat şi spuse încet şi scrâşnit:

— Bă, ia ieşiţi afară d-aici! Ieşiţi afară până nu asmut câinii pe voi.

Aristiţa sări şi i se puse în faţă:

— Tudore, ne aude lumea! Râde lumea…

— Ia lasă-l, mamă, spuse Polina apăsat.

Se ridică în picioare înaintea tatălui:

— Să asmuţi câinii pe mine? întrebă ea muşcându-şi adânc buzele, aprinsă la faţă. Să asmuţi câinele? N-ajunge cât am îndurat aici, cât am muncit? Ia stai tu niţel, tată, să vorbeşti aici cu mine! strigă ea cu un glas tăios şi înalt. Se rupse din faţa tatălui, merse spre uşa odăii care rămăsese deschisă şi o trânti cu putere. Se întoarse apoi spre mama ei: Iar tu, mamă, să nu te amesteci, că nu eşti bună de nimic! Ai rămas oarbă, de când lucrezi la maşină să le dai lor mii de lei! Şi de săptămâni de zile de când mă omoară să mă mărit cu Stan Cotelici, tu n-ai spus nimic! Iar acuma m-ai lăsat să mă fac de râsul lumii!

De astă dată, Tudor Bălosu se năpusti spre ea şi vru s-o apuce de mâini şi s-o dea afară. Birică şi Victor săriră de pe pat. Polina se smulse din mâinile tatălui şi ţipă:

— Ia mâna de pe mine!

Tudor Bălosu încremeni cu ghearele în aer. Fata îl fulgera cu nişte priviri a căror ură ardea în ele ca o flacără.

— Să nu dai în mine că-ţi scot ochii! rosti Polina cu un glas şuierător.

— Polino, ţipă Aristiţa, ai înnebunit?!

În clipa aceea, Victor sări între ei, deschise uşa şi spuse tare şi dispreţuitor spre Birică:

— Ia ieşi, mă, afară d-aici! Ia ieşiţi afară d-aici!

Birică îl privi mocnit, mestecându-şi fălcile. Nu se mişcă. Victor Bălosu se apropie de el şi îl apucă de flanela lui cârpită în coate. Spuse cu acelaşi dispreţ:

— Ieşiţi, bă, afară!

Acest glas îngâmfat îl făcu pe Birică să-şi smucească mâna cu putere şi să se dea îndărăt gata să-i sară în cap. Polina îl apucă liniştită pe fratele ei de gulerul hainei şi, când acesta se întoarse cu faţa, ea îi cârpi o palmă atât de năprasnică încât Victor se clătină. Când îşi reveni şi se repezi spre

Polina, Birică îi ieşi atunci înainte şi într-o clipă se încleştară unul cu mâinile în gâtul celuilalt.

— Tudore, sai că se omoară! strigă Aristiţa înăbuşit.

Mama şi fiica şi Tudor Bălosu săriră şi începură să izbească în mâinile lor încleştate.

Odată despărţiţi, cei doi se priviră cu ură, mult timp gâfâind. Victor Bălosu parcă uitase de palma dată de sora lui. Abia într-un târziu îşi aminti şi se repezi pe negândite spre ea, dar Aristiţa îi ieşi înainte.

— Dai în mine, hai? Polino! Dai în mine! gâfâi el.

— Dau în tine! răspunse ea tremurând. Măgarule! Ai şi tu o soră care se mărită şi strigi la ea să iasă afară! Porcule! Ai un obraz de porc, mă mir că nu-ţi plesneşte.

Victor Bălosu sări iar de la locul lui şi de astă dată o luă spre uşă, să iasă afară. Bănuind ceva rău, Aristiţa ţipă:

— Victor, stai aici, Victore! Stai aici! Stai aici! Tudor Bălosu sări şi el şi îl apucă pe fiu de umeri.

— Ia stai, mă, la locul tău! Stai să le spun eu încă o dată, să nu zică pe urmă lumea că a venit fata la mine şi am gonit-o…

VII

Se făcu un timp o tăcere grea. Se aşezară iarăşi pe paturi, cei doi singuri într-o parte, iar ceilalţi pe celălalt pat. Tudor Bălosul rupse tăcerea cu un glas schimbat din care înfumurarea de tată pierise.

— Va să zică, Polino, abia te-ai măritat şi ţi-a şi sărit ţandăra. Te-au pus ai lui Birică la cale. Vii să-mi bagi ghearele în ochi! Aş putea să ies afară şi să-mi văd de treburi, dar mă gândesc la ce-ai să

tragi când te-or pune ai lui Birică la muncă. Acolo să vezi muncă, nu ca acasă! Ai muncit şi acasă, nimeni nu zice, dar taman d-aia ar fi trebuit să nu-ţi iai lumea în cap. Dacă ar face toate fetele ca tine, ar fi un balamuc în tot satul… Aşa că vezi, îţi spun încă o dată, pentru ultima oară, cu frumosul, să te întorci…

— Îmi spui cu frumosul, dar sări cu pumnul la mine, spuse Polina limpede, uitându-se drept în ochii lui.

Tudor Bălosu înghiţi greu.

— Nu vreai să taci din gură, cauţi ceartă! zise el.

— Să vorbeşti ca lumea şi să nu mă minţi! Niciodată nu te-ai uitat la mine ca la o fată. Tot cu Victor: Victor în sus, Victor la deal… Numai eu am muncit şi ai crezut că sunt proastă, am să înghit mereu şi o să mă mărit cu cine vreţi voi…

— Acum te-ai făcut deşteaptă, măgăreaţo! Nu ţi-e ruşine să vorbeşti aşa cu tata? spuse Victor.

— Nu mai pot de ruşine, răspunse Polina batjocoritor. Uite unde s-a adunat ruşinea, la alde tata şi la domnul voiajor!

— N-am ştiut eu ce zace în tine că te învăţam eu minte, răspunse Victor clocotind. Poţi să zici că, cu vorbele astea care le-ai spus acum, te-ai spălat pe bot de-un frate!

— Păi da, că mama nu putea să facă şi ea un limbric lângă un gard în loc să-mi facă un frate ca tine.

Era de o răutate care adâncea şi nu apropia groapa care se căscase între ei. Birică nu mai pricepea cum o să se mai împace soţia lui cu părinţii după toate acestea. Nimeni însă nu mai îndrăznea s-o ameninţe pe Polina.

— Uite, Polino, una şi cu una face două! rosti Bălosu. Eu atât am de spus: ai fugit de acasă, te-am sfătuit să te întorci, nu vreai, gata, acum n-ai ce mai căuta îndărăt. Am terminat socoteala.

Se făcu tăcere. Polina îşi rezemă un cot în genunchi şi apoi îşi rezemă bărbia în podul palmei:

— Aşa crezi tu, spuse ea netulburată.

— Aşa are să fie! apăsă Bălosu.

Polina repetă:

— Aşa crezi tu!

— Aşa cred eu, aşa este, am terminat, ce mai atâta vorbă! zise Tudor Bălosu gata să-şi piardă din nou răbdarea.

— Nu-nu! îl preveni Polina aproape veselă. Trebuie să înţeleg şi eu. Va să zică de ce zici că nu vreai să stăm amândoi în odaia de dincoace, până ne facem noi casă?!

— Tudore, lasă-i, mă, să stea, îndrăzni Aristiţa încet. Birică e băiat muncitor, ce-aveţi cu el? Aşa face toată lumea…

Era de necrezut, mama se dăduse deschis de partea fetei. Tudor Bălosu o fulgeră cu ochii, dar Polina nu-l slăbi:

— Nu te mai uita aşa la mama, zise ea. Ai să ne laşi să stăm aici.

— Voi amândoi să staţi cu mine?! se miră Bălosu. Poate dacă mor eu şi băiatul ăsta! Atunci da!

Polina se uită spre fratele ei şi, ce lucru de neînţeles, glasul i se făcu mai cald, aşa ca al unei surioare mai mici:

— Victore, nici tu nu vreai să mă laşi să stau aici?

— Da’ ce, e casa mea? răspunse Victor colţos, dar zăpăcit totuşi de rugămintea ei. Ce mă întrebi pe mine? se scutură el. Din partea mea, n-ai decât să stai!

— Da, se vede, spuse Polina cu părere de rău. Apoi, ridicându-se pe neaşteptate de pe pat: Hai, Birică! Se întoarse spre toţi ai casei: zi, mă goniţi? Bine, mă goniţi voi, da* să nu credeţi că eu sunt proasta aia! Nu scăpaţi voi de mine câtă viaţă oţi avea!

Deschise uşa înainte şi ieşi afară fără să dea bună ziua sau să mai spună vreun cuvânt. Birică

mergea în urma ei cu fălcile încleştate. Când ieşiră în poartă, tânărul mârâi supărat:

— Fă, tu eşti nebună!

Se opriră în drum, în faţa casei. Polina întârzia, parcă ar fi vrut să se întoarcă îndărăt, să mai spună nu se ştie ce.

— Haide! o îndemnă bărbatul mohorât, fără să se uite la ea.

— Nu merg!

— Ce?! se miră Birică şi se uită la ea. Avea o înfăţişare ascunsă, ca pe vremea când era fată. Îl fulgeră un gând, pe care îl şi rosti: Polino, mă laşi?

Ea nu răspunse şi nu se mişcă. Se uita înţepenită nicăieri.

— Nu merg! Unde vrei să merg? Unde să dormim la iarnă? în coşar? În trenţe, pe jos?

Aceste cuvinte îl înspăimântară pe Birică, se făcu alb ca varul.

— Da, şopti el copleşit. Bine, Polino! Atunci rămâi la ai tăi! Du-te atunci! şopti el într-un târziu şi de astă dată îşi înălţă fruntea.

Văzuţi de departe, nimeni n-ar fi putut să-şi dea seama ce se întâmplă între ei. Birică nu mai putu îndura şi se îndepărtă încet. Lumea care se uita putea crede că s-au înţeles să rămână la Bălosu; altfel s-ar fi certat şi înjurat cu glas tare, aşa cum se întâmplă cu cei mai mulţi când nu se înţelegeau. De aceea, când Polina îl chemă din urmă pe Birică, chemarea nu miră pe nimeni.

Birică se opri, se întoarse şi o aşteptă. Privirea lui ardea şi dacă n-ar fi fost în drum ar fi lovit-o întocmai ca atunci sub dudul Moromeţilor; din nou ea îl făcea să se teamă că ar putea-o pierde, îşi aminti însă privirea şi răspunsul ei de atunci şi deodată înţelese că nu pentru a-l chinui zadarnic se purta ea aşa.

„Ah, ce naţie de femeie! gândi el. De rămas la ai ei nu vrea, dar nici cu mine nu merge!”

— Hai, Polino! şopti el mohorât. Hai, nu te speria, că să fie ea a dracului de casă, cu două etaje

o fac, dacă e vorba că din pricina casei…

Şi o luă înainte îndârjit. Polina merse de astă dată în urma lui, ca orice nevastă supusă bărbatului. Birică mai întoarse o dată capul spre casa lui Bălosu şi îl văzu pe acesta pe după geamuri urmărind ceea ce se petrecea la poartă. „Mama ta, ameninţă Birică. Ai crezut că dacă nu-i dai zestre, am să ţi-o las!”

— Birică, întrebă Polina din urmă, cu ce zici că ai să faci casă? Şi fiindcă el întârzie cu răspunsul ea adăugă: Să ştii că mie nu-mi place cu două etaje!

Era veselă, râdea de el, dar el nu se supără, începuse s-o înţeleagă; firea ei era aşa că vroia să trăiască în voie şi bărbatul să nu-i pună pe umeri nicio povară; doar de aceea îl luase pe el şi nu pe altul şi de aceea fugise de la părinţi. Dar ce era de făcut, de unde să facă rost de bani pentru casă? Ea glumea, dar dacă până la toamnă fraţii şi surorile lui mai puteau dormi pe prispă, când s-o face frig vor trebui să intre înăuntru şi atunci unde are s-o culce pe Polina? Ce-are să se întâmple între ei dacă n-or mai avea unde să stea? Pentru că, oricât de ciudat părea lucrul ăsta, ciudat mai ales fiindcă nu-şi dăduse deloc seama de el până acum, pur şi simplu n-avea unde să stea cu ea!

VIII

Astfel se întâmplă că în scurtă vreme de la însurătoare bucuria lui Birică se şi făcu dureroasă. Gândul că s-ar putea să-l apuce toamna fără casă îl nelinişti atât de mult încât, fără să se mai sfătuiască cu familia, se hotărî să facă rost de bani numai în singurul fel în care putea să facă atât de repede şi anume să vândă de îndată jumătate din

pogonul lui de pământ. Se gândi câteva zile în şir, îi trebuiau cel puţin trei mii de lei dacă vroia să-şi facă o casă ca să nu fie bordei (şi numai o astfel de casă îi trebuia, altfel toată lumea ar fi zis că iată ce rău a ajuns Polina trăind cu el), dar de unde să ia trei mii de lei? Şi apoi cum avea el să trăiască cu o jumătate de pogon de pământ, când alţii cu un lot întreg abia se ţineau?

Dar această întrebare din urmă nu-l tulbură pe Birică. Înainte de orice trebuia să-şi ridice casă, şi încă una frumoasă, aşa cum pe drept merita o nevastă ca a lui. După aceea avea să vadă.

Luând această hotărâre el se grăbi să anunţe familia:

— Gata! De mâine încolo, cine vrea să mă ajute să fac casă, să meargă cu mine în vale la văgăuni să facem cărămizi.

Erau tot aşa, la masă, a treia sau a patra zi de când făcuseră încercarea de împăcăciune.

Polina nu se arătă deloc surprinsă, dar Birică-tatăl şi ceilalţi încetară o clipă să mai mănânce şi se uitară la el bănuitori.

— Să faci cărămizi şi să le laşi acolo să dea zăpada peste ele! Sau de ce?! se miră tatăl.

— Nu, ci să ridic casă cu ele, răspunse fiul.

— Aha! exclamă Birică-tatăl dumirit. Uitasem că acolo în vale la văgăuni, după ce sapi şi termini cu cărămizile găseşti la fund şi nişte bani!

— Asta mă priveşte pe mine! zise Birică închis în sine, dar tatăl socoti, uitându-se la el, că n-avea el ce să închidă în sine şi i-o întoarse cu nepăsare:

— Te-o fi privind, zise. Mai bine dă flanela aia mă-tii, s-o cârpească în coate, că atârnă jurăbiile pe tine, adăugă măsurându-l de sus până jos.

Polina, care n-avea nimic rupt pe ea, se simţi iarăşi atinsă ca şi data trecută cu untdelemnul.

— Ce s-o mai cârpească, trebuie altă flanelă, zise ea.

După aceste cuvinte, tânăra nevastă văzu multe perechi de ochi îndreptându-se scurt şi în tăcere

asupra ei.

— O fi trebuind, mormăi Birică-tatăl sorbind încet din strachina cu verdeţuri din mijlocul mesei.

— Ce tot dondăneşti din gura aia? interveni atunci mama-soacră, uitându-se cu simpatie la noră. Aşa este, îi trebuie flanelă că s-a însurat şi a intrat şi el în rândul oamenilor!

Tatăl prinse cu privirea mulţimea de copii de la masă şi aşteptă câteva clipe ca să fie înţeles de ce se uită: cei doi gemeni aveau pe ei doar nişte închipuiri de cămăşi, iar fetele…

— O să tundem câinele şi o să ne facem flanele, zise el.

— Parcă noi o să ne luăm după tine! răspunse mama.

Ştia şi ea că tatăl avea dreptate, dar dacă nu era lână pentru flanele, barim să fie o vorbă bună!

Trecu deci cu bine această clipă grea pentru Birică: nu-l întrebă nimeni de unde avea să ia bani şi el înţelese că la urma urmei într-adevăr acest lucru îl privea numai pe el.

Umbla prin curte fluierând şi cântând. Puse mâna pe secure şi se duse în grădină să taie salcâmi pentru tălpici. Polina stătea lângă el şi îl asculta cum cântă, parcă ameţită, cu ochii închişi şi cu mâinile încrucişate pe sâni. Din când în când el se oprea din cântat şi arăta cu mâna:

— Dărâmăm coteţul… În partea asta o facem, cu faţa încolo.

Şi începea iar să cânte şi să izbească în salcâmi cu securea. Era aşa de vesel încât îşi amesteca glasul cu loviturile de secure în aşa fel, încât fraţii lui mai mici, care se aşezaseră puţin mai în vale, se tăvăleau pe iarbă cu burţile lor goale şi râdeau.

— Şi cu ce zici că o să cumperi *metri cubi*, Birică? întrebă tatăl din poarta grădinii.

Adică metri cubi de lemn de construcţie, podele, uşi, ferestre… Dar Birică şi Polina nu mai erau singuri, apăruseră din fundul grădinilor câteva fete

atrase de glasul cunoscut al vecinului, şi Birică nu mai putu să răspundă.

— Ce are să mai cânte Birică la nuntă! se minună una dintre fete, apropiindu-se şi aşezându-se jos lângă Polina.

— Birică, ia cântă tu *Vai de copilul străin,* că vreau să-l învăţ şi eu… zise alta care se apropia încet, cu fruntea într-o cusătură.

Dar a doua zi, când Birică puse caii la ham să se ducă la văgăuni, tatăl îl opri:

— Salcâmii ca salcâmii, zise el, sunt verzi şi până se usucă trebuie să-i tai din vreme, dar nu pune tu copiii să muncească degeaba la cărămizi.

— De ce?

— D-aia, fiindcă nu te-aranjează!

— Bine, o să mă duc singur.

— Du-te singur, dacă n-ai ce face!

— De ce n-am ce face?

— Fiindcă te-am mai întrebat şi ieri: de unde faci tu rost de bani?

— Păi nu spuneai că-i găsesc la văgăuni?

— A, uitasem. Du-te! îl îndemnă tatăl binevoitor. Ileano şi Gheorghiţo, strigă el, hai, duceţi-vă cu Birică şi ajutaţi-l!…

Fetele chiar se urcaseră în căruţă. Ele erau acum vesele pentru ele însele; de când fratele se însurase, nu prea le mai păsa de el. Dar de ajutat cu braţele lor vânjoase puteau să-l ajute.

— Adevărat, nene, de unde faci rost de bani? întrebă cea mai mare când se dădură jos la văgăuni.

Polina se uită ţintă la bărbatul ei şi Birică citi în privirile ei aceeaşi întrebare. Prefăcându-se vesel, el le spuse că are să vândă jumătate de pogon din partea lui de pământ. La auzul acestei veşti pe chipul surorilor apăru o expresie rece.

— Nu vă speriaţi, îl cumpăr la loc după ce îmi fac casă, zise Birică, dar tăcerea străină a surorilor îl tulbură şi îl supără ca niciodată, începu să strige: Ce vă uitaţi aşa la mine? Ia duceţi-vă acasă d-aici

şi lăsaţi-mă voi în pace. Vă uitaţi la mine parcă cine ştie ce v-am făcut. E pogonul meu de pământ şi fac ce vreau cu el. Nu ştiţi decât să staţi cu ochii pe om şi să-l păziţi: aia nu; ailaltă nu; aşa nu!

Apucă târnăcopul şi începu să izbească în lutul galben şi gras. De uimire surorile abia se dezmeticiră. Se uitară la Polina. Ea stătea lângă căruţă cu o înfăţişare de nepătruns. Se gândea, dar era greu de ghicit la ce.

— Hai, Gheorghiţo, hai acasă! spuse fata mai mare, după o vreme de tăcere, în timp ce Birică îşi vedea de treabă fără să le mai ia în seamă.

Plecară amândouă fără niciun pic de şovăială. Birică lovea mai departe cu târnăcopul. După o vreme Polina se mişcă de lângă căruţă şi se duse alături pe malul gârlei, se aşeză şi începu să se spele îndelung pe picioare.

— Polino! strigă Birică, când băgă de seamă lipsa ei. Tu ce tot faci acolo, nu vii să arunci pământul ăsta în căruţă? Sau crezi că o să se arunce singur?

Polina îşi văzu de spălat ca şi când n-ar fi auzit. Când se întoarse se rezemă de şuşleţ şi începu să se uite la bărbatul ei. El şi săpase să umple o căruţă, dar ea nici nu se gândea să pună mâna pe lopată.

Se uita la el cu o ciudată satisfacţie; pe chip avea o expresie de parcă totul ar fi fost pus la cale de ea; până şi sudoarea pe care el şi-o ştergea din când în când cu cotul, şi mirosul puternic de pământ care parcă ţâşnea de sub târnăcopul lui, chiar şi acestea erau ale ei.

— Tu n-auzi, Polino? spuse el din nou, dar Polina nu se urni şi atunci el se uită la ea.

— Ai de gând să mai dai mult cu târnăcopul ăla? întrebă ea zâmbind ciudat.

— De ce să nu dau cu târnăcopul?

Şi ea nu răspunse şi deodată el înţelese că de mult stă el aici singur cu ea… Aruncă târnăcopul. Polina se întoarse cu umărul şi îl aşteptă dintr-o

parte, parcă la pândă, cu ochii deschişi; se lăsă greu cu toată puterea trupului şi gemu când el o apucă şi o înfăşură în braţe; numai când o ridică pe sus închise ea ochii. El o duse chiar pe pământul din care avea să-şi ridice casă şi o iubi acolo pe răcoarea lui curată, păzit de lumina mare a zilei.

Un ceas mai târziu duceau pământul acasă şi îl descărcau în mijlocul bătăturii.

Când se aşezară la masă, o tăcere de gheaţă îi întâmpină, dar Polina sparse această gheaţă dintr-odată zăpăcindu-l mai ales pe bărbatul ei:

— De ce tăceţi aşa, a murit cineva?! se miră ea mai veselă ca niciodată. O să ne facem casă, dar n-o să se vândă niciun fel de jumătate de pogon.

Şi nu înţelese nimeni ce era în capul ei.

IX

Tot în această vreme, în aceste verzi zile de iunie când înfloresc salcâmii şi când până la seceriş nu mai era decât sărbătoarea sfinţilor Petru şi Pavel, Ţugurlan află că în sat se vorbea iar despre el; că ar fi sărit la bătaie cu Cocoşilă în poiana fierăriei lui Iocan.

Ţugurlan nu pricepuse niciodată pentru ce unele din întâmplările în care era amestecat el se răspândeau numaidecât printre oameni. Totdeauna acest lucru îl întărâta fiindcă de fiecare dată descoperea nepotriviri; una gândea el şi alta înţelegeau ceilalţi. Să sară la bătaie? Dar, la urma urmei, de unde această părere la ei?

Ciudatul adevăr era că Ţugurlan nu sărise decât o singură dată la bătaie. Cu mulţi ani în urmă fusese chemat la o nuntă şi în timpul mesei cineva strigase de râsese toată lumea: „Mănâncă, Ţugurlane, să-ţi ajungă o săptămână!” Îl bătuse

înspăimântător, era adevărat, dar cine n-ar fi făcut la fel în locul lui? Iar în ce priveşte faptul că vărsase strachina în capul Cotelicioaiei, asta nu însemna că a bătut-o.

Sărise el la bătaie la fierărie? Tocmai că nu, Cocoşilă îl înjurase cel dintâi! Era limpede că lumea îl credea nesăbuit. Nu era, de altfel, întâia oară când Ţugurlan afla ce credea lumea despre el. Într-o vreme se spusese chiar că ar fi hoţ, că ar fi furat nu se ştie ce de la cineva, încât nu se mai miră când Ion al lui Miai îi spuse ce vorbesc oamenii despre întâmplarea de la fierărie.

Nu se mai miră, dar îi rămase gândul aci şi seara când se culcă întârzie câteva clipe să adoarmă. Ani în şir Ţugurlan se simţise bine cu starea lui: el de o parte şi toţi ceilalţi în afară; nicio apropiere şi nicio încredere. Dar de astă dată un gând străin îl întreba: de ce îi înjurase pe oameni la fierărie? Că de înjurat îi înjurase, asta era adevărat.

Ţugurlan se răsuci în aşternut şi îi mai înjură încă o dată. El nu se uita niciodată îndărăt ca să se învinuie pe el însuşi, ci totdeauna ca să-i învinuie pe alţii. Aşa făcu şi acum şi se linişti, şi aşteptă să-i vină somnul, iar somnul veni ca o apă neagră în care orice urmă de gând pieri.

Dimineaţa, Ţugurlan se trezi ca totdeauna liniştit şi odihnit. Se ridică în capul oaselor, se răsuci pe prispă cu picioarele jos pe pământ şi vru, ca de obicei, să se ridice şi să-şi vadă de treburi. Dar mai întârzie; ceva din dimineaţa aceasta îi plăcea, începu să se uite peste curte, peste garduri şi şopron, peste grădină şi împrejurimi. Se trezise parcă mai devreme şi era linişte. Totul se odihnea în nemişcare. Ţărâna bătăturii, umedă de rouă, parcă era o fiinţă vie care dormea şi ea. Tăcută, nevasta lui se trezi la celălalt capăt al prispei, înveli copilul lăsându-l să mai doarmă şi, cu paşi parcă nesimţiţi, intră în tindă. Ţugurlan o văzu pe ea tot aşa cum vedea curtea şi împrejurimile. Da, aceasta era lumea: şoseaua trecând pe la poarta lui

(şoseaua oamenilor, a satului), gardurile liniştite, fântâna (fântâna din care oameni şi vite beau apă), doi salcâmi înalţi în dreptul porţii (pe unul din ei mici cruci, semne ale morţii, ale copiilor pe care îi îngropase) şi peste toate acestea cerul curat, iar pe prispa casei el, Ţugurlan, în mijlocul acestei lumi…

Ce bine ar fi să primeşti de la lume doar această pace adâncă… Ţugurlan îşi aminti iar de întâmplarea de la fierărie şi de întrebarea care nu-l lăsase aseară să adoarmă şi această pace de o clipă se destrămă. Fără să-şi dea seama pentru ce, întrebarea revenise într-un fel şi mai supărător decât aseară. Nici pomeneală că nu din pricina lui Ion al lui Miai îi înjurase pe oameni; Ion al lui Miai şi aşa nu înţelegea ce se discuta acolo…

Turburat, Ţugurlan uită să se mai dea jos de pe prispă. Astfel de întrebări supărătoare mai avusese de câteva ori în ultima vreme. Dar le uitase, le alungase repede. Asta din urmă, deşi pornea de la un fapt neînsemnat, ameninţa să stăruie mai mult asupra lui.

Prima dată se întâmplase într-o zi când copilul său venise de la şcoală plângând.

Era toamnă târziu, Ţugurlan încă nu-i făcuse rost de încălţăminte şi băiatul umbla desculţ. La şcoală ajungea cu picioarele roşii de frig şi într-o dimineaţă când s-a aşezat în bancă s-a tăiat în nişte cioburi de sticlă pe care i le pusese acolo colegul său Toderici Artur, băiatul directorului. Învăţătorul, care nu se avea bine cu directorul, îl pedepsise pe Toderici Artur şi acesta, ca să se răzbune, îl pândise pe colegul său Ţugurlan şi, cu ajutorul altor copii, îl pusese jos şi îi băgase pământ în gură.

După ce ascultase această poveste, Ţugurlan îşi luase copilul între genunchi, se uitase crunt în ochii lui limpezi şi îl înfricoşase astfel: „Dacă mâine la prânz nu vii să-mi spui că i-ai spart capul ăluia care ţi-a băgat pământ în gură, te omor cu

bătaia”, şi îi cârpise şi o palmă ca să-l facă să priceapă că în astfel de lucruri nu avea tată.

Copilul însă avea mamă şi s-a dus şi i-a spus ei şi ea l-a înţeles, iar de tatăl său a început să se ferească. Ţugurlan a băgat de seamă şi pentru întâia oară s-a simţit cuprins de neliniște: oare nu aşa trebuie crescut copilul, să înveţe să se apere singur? Şi deodată Ţugurlan s-a pomenit întrebându-se pe el însuşi de cine şi de ce s-a apărat el toată viaţa, şi unde a dus această apărare? Şi şi-a dat seama că de fapt el crezuse până atunci că avea să ducă undeva.

Altă dată stătea la poartă şi a trecut cineva pe drum şi i-a dat bună ziua. Ţugurlan nu dădea nimănui bună ziua şi nici nu răspundea când i se dădea lui. Nu i-a răspuns nici acestuia, dar s-a pomenit întrebându-se: „Pentru ce îmi dă el mie bună ziua? El nu ştie cine sunt eu şi atunci de ce… Dar, la urma urmei, cine sunt eu?”

Iar acum, în legătură cu fierăria, din nou: de ce ducându-se acolo se purtase aşa cum se purtase? Îl supăra mai ales faptul că Moromete nu se sinchisise deloc de înjurături. „Lasă, mă, Ţugurlane, lumea să trăiască în pace”, spusese el, iar la sfârşit nu se ştie de unde scosese Moromete că „trei chestiuni rezultă din cele spuse de Ţugurlan”.

Se sculă de pe prispă nemulţumit şi se duse în grădină să cosească iarbă pentru cal. „Sigur că da, gândi el întărâtat, când ai două loturi cred şi eu că nu-ţi pasă când te înjură alde Ţugurlan. Dacă ar mai fi să fie patruzeci de moşii, în toate patruzeci v-aţi repezi, lua-v-ar dracu pe toţi!”

Ţugurlan cosea iarba şi gândurile sale curgeau fără oprire, negre şi turburi. „Trei chestiuni rezultă din cele spuse de mine, *Chestiuni, ai?* Astea la tine sunt chestiuni! Şi ce deştepţi v-aţi făcut voi! Se apucă domnul Moromete să-i spună lui Dumitru lui Nae cum a fost împuşcat frati-meu la

Bucureşti! Parcă ar fi fost acolo, al dracului! Şi când te gândeşti bine, habar n-are."

Ţugurlan se şterse pe frunte cu mâneca, înfipse coasa în pământ şi se aplecă să strângă iarba. „Ce bine mi-ar fi şi mie, gândi apoi mai departe, în grajd, în timp ce dădea cu ţesala pe spinarea calului. Ce bine mi-ar fi să ştiu acum că la deal îmi creşte porumbul pe şapte pogoane, iar pe alte şapte pogoane plesneşte bobul de grâu în spic. Aş sta şi eu iarna după sobă, ca domnul Moromete, şi aş şti eu să-l pun pe Mărin să citească poveşti!"

Ţugurlan se opri din ţesălat şi rămase câteva clipe gâtuit de amintiri. Mărin al lui se rugase într-o seară de iarnă să-l lase să se ducă pe la Niculae al lui Moromete, cu care era într-o clasă, să citească cu el poveşti. Nu-l lăsase şi această amintire îi făcu rău lui Ţugurlan. La urma urmei, de ce nu-l lăsase? La urma urmei, Moromete…

Ţugurlan se pomeni gândind fără voia lui că niciodată până acum nu se oprise atât de stăruitor asupra cuiva. Îi dispreţuia pe toţi, fără alegere şi fără nume. Ce-i căşunase acum pe Moromete? „Dă-l în mă-sa, cu loturile şi cu chestiunile lui!" încercă Ţugurlan să alunge totul din minte. Dar ceva cu neputinţă de explicat îi aduse în ureche glasul acestuia, parcă aievea, cum stătea acolo la fierărie şi citea ziarul… „Domnilor!… Aşa şi pe dincolo… Ocupaţiunea lor mintală…" Ce ciudat citea! „Vă rog să mă credeţi că nu eu am scris drăcoveniile astea", parcă vroia să spună Moromete tot timpul.

Nedumerit, Ţugurlan lăsă ţesălatul şi se aşeză pe marginea ieslei. „Primul agricultor o fi având pământ?" îşi aminti el într-un fel uimitor discuţia lor despre rege.

„Are! zicea Cocoşilă. Are, aşa, cam vreun lot şi jumătate."

„Are mai mult, zicea altul, fiindcă trebuie să-l ţină şi pe ăla micu, pe Mihai… trebuie să-i dea să mănânce!"

„Eşti prost, zicea Cocoşilă. Ala micu are lotul lui de la mă-sa!”

Ţugurlan rămase o clipă cu privirea în gol, apoi deodată izbucni într-un hohot furios: „Ptiu, fir-aţi ai dracului!” scuipă el în pământ şi rămase mai departe pe ieslea grajdului, negru la faţă. Dar dacă amintirea acestor lucruri nu izbutea să răzbată în afară şi să-i lumineze chipul posomorât, simţea totuşi cum ceva se topea în el. Cunoştea şi el starea în care mintea contempla în linişte lucrurile şi pătrundea dincolo de ceea ce arătau ele că sunt. Era o bucurie deosebită şi rară. El se înfuriase când Moromete citise discursul regelui, ei, dimpotrivă, se înveseliseră. Nu era oare înveselitor să descoperi că un rege părea mai puţin deştept decât Ion al lui Miai?

Îngândurat, Ţugurlan se ridică de pe marginea ieslei şi ieşi afară. Se duse în casă şi se întinse în pat.

„Da, aşa o fi, continuă el să se gândească, dar săracul Ion al lui Miai era un nevinovat, pe câtă vreme *primul agricultor* avea sute de mii de hectare – Ţugurlan ştia acest lucru de la fratele său care, înainte de a intra la Griviţa, muncise câteva veri pe moşiile coroanei – şi când o ţară întreagă îl lasă să se lăfăie cu atâta pământ, nu-mi mai arde mie să mă înveselesc că e prost. Lasă că bine v-am făcut că m-am repezit în voi, gândi Ţugurlan mai departe despre cei de la fierărie. Să vă mai gândiţi şi voi că nu toată lumea are timp să se înveselească; dacă de altceva nu sunteţi în stare, înveseliţi-vă barim mai puţin, fir-aţi ai dracului!”

După masă Ţugurlan se gândi să se ducă şi el la fierărie să-şi dreagă secerile. Muierea îi spuse că au terminat mălaiul şi că trebuie să se împrumute de la cineva, altfel o să-i apuce secerişul fără nimic în hambar.

— Vezi la Ion al lui Miai, răspunse Ţugurlan, îndreptându-se spre poartă.

— N-are nici el!

Ţugurlan se opri o clipă fără să se întoarcă:

— Vezi la Tudor Bălosu! spuse el.

— Nu mai iau de la Tudor Bălosu! se feri şi se rugă femeia. O să ne cheme iar la secerat şi ai văzut ce ne dă el să mâncăm!

— Cere şi tu la cineva! se scutură în cele din urmă Ţugurlan şi porni pe lângă garduri cu secerile pe umăr.

„Sigur că da, domnul Moromete! bolborosi apoi în gând. Tu n-ai nevoie să te împrumuţi! Te găseşte secerea cu făină veche în hambar.”

Ţugurlan se pomeni ispitit să-i ceară lui Moromete să-l împrumute. În astfel de împrejurări el cerea ori de la cineva care rupea de la gură ca să-i dea, cum era Ion al lui Miai sau Marmoroşblanc, ori de la Tudor Bălosu sau Crâşmac, cărora le făcea zile la câmp; niciodată însă de la aceşti oameni ca Moromete, nici săraci, nici bogaţi şi cărora le tremura mâna până se hotărau să spună da sau nu. Lui Ţugurlan îi veni un gând: să-i ceară lui Moromete să-l împrumute şi apoi, fiindcă era sigur că acesta n-avea să-i dea, să-i scoată pe nas deşteptăciunea de la fierărie. „Nu mai zici că rezultă trei chestiuni?” şi să-şi bată încă o dată joc de el.

X

Moromete era acasă, dărâmase poarta şi îşi făcea una nouă. După ce plătise cu bani de la Aristide partea de fonciire pe care i-o cerea Jupuitu şi amânase jumătate din ea până spre toamnă, se dusese a doua zi la gară şi cumpărase cu restul de bani o căruţă de uluci.

Nu se mai putea, atât poarta de la drum, cât şi gardurile grădinii se înnegriseră şi putreziseră de

tot, trebuiau altele. Începuse întâi cu poarta de la drum, şi lucrase la ea două zile. Acum era pe sfârşite cu poarta şi nu se grăbea deloc să treacă la grădină: o poartă sau un gard le pui o dată la zece ani, dacă nu chiar la mai mulţi.

— Asta depinde de ulucă, Dumitre, îi spunea Moromete lui Dumitru lui Nae care tocmai făcea observaţia de mai sus. Depinde de ulucă, repetă el. Asta care am luat-o eu, explică el, e ulucă bună. E fag!

— Nu prea ai stacheţii buni! observă Dumitru lui Nae după câtva timp şi glasul său făcu ca pe o distanţă de zece-cincisprezece case toată lumea să audă ce fel de ştachete avea Moromete.

Era şi Cocoşilă acolo. Alături, cu un topor în mână, Paraschiv ascuţea ulucile pe un trunchi. Niculae stătea pe vine lângă tatăl său şi pândea când să-i dea cuie. Fără să se uite, Moromete lua cuiul din mâna întinsă a lui Niculae, îl potrivea îndelung, uitându-se de câteva ori în spate să vadă dacă ştacheta va fi prinsă drept în mijloc, apoi cu tesla împrumutată de la Dumitru lui Nae bătea adânc uluca, mai stăruind apoi şi cu lovituri nefolositoare asupra cuiului care pierise în lemnul alb vrând parcă să spună că e de dorit ca acest cui să nu mai iasă niciodată de acolo.

— Era unul al dracului, unul Nastratin, zise Cocoşilă scuipând subţire înaintea sa. Şi-a pus poarta pe foc şi pe urmă tot el s-a supărat!

— Niculae, adu ulucile! ceru Moromete. Paraschiv se oprise din ascuţit. Ridică toporul şi continuă să ascută mai departe. Hotărâse plecarea la Bucureşti chiar în seara aceasta şi era supărat că Nilă întârzia să se întoarcă cu caii de la izlaz. Era furat de gânduri.

— Ce ziseşi tu, Cocoşilă? întrebă Moromete. Paraschive, bate tu astea care au mai rămas.

Moromete lăsă tesla jos şi se căută prin buzunare să găsească o hârtie. O găsi şi i-o întinse lui Cocoşilă sub nas.

— În locul unde e poarta asta era gol, spuse Cocoşilă în timp ce umplea cu tutun foiţa lui Moromete. Poarta mică o pusese şi p-aia pe foc şi venea cum aş veni eu la tine, intra prin golul ăsta mare.

— Cine, mă?! întrebă Moromete sâcâit că nu înţelegea. Apoi înţelese: Aha, când venea cineva pe la el!

— Aşa, mă! Şi ăsta striga din casă, de la geam, că de ce intră pe poarta mare (adică prin locul pe unde fusese poarta mare!), să intre tot pe poarta mică! Cum e, Niculae?

— „Într-o zi Nastratin Hogea, lemne de foc neavând”, spuse Niculae începutul acelei poveşti.

— Păi ce dracu’ îi mai păsa lui pe unde intră?! se miră leneş Dumitru lui Nae.

— Păi îi păsa! zise Moromete aşezându-se jos, cu ţigarea în gură. Să nu uite omul unde-a fost poarta! Nu trebuie să uităm ce-a fost, mai adăugă el. Poate facem la loc ce nu mai e…

Niculae îi dădea acum cuie lui Paraschiv. Într-o vreme nu se ştie ce văzu el la fratele său că în loc să ţie cuiele cu vârful în jos, cum le ţinuse până atunci, le întoarse şi, zâmbind viclean, le ţinu în aşa fel că Paraschiv când întinse mâna se înţepă în ele.

— Mă, dar prost mai eşti! bolborosi Paraschiv cu dispreţ îngăduitor. Nu aşa!

— Dar cum? întrebă Niculae nevinovat.

— Invers.

Dumitru lui Nae se ridică alene de jos, de pe iarbă.

— Mă duc acasă! spuse el parcă nemulţumit de ceva. Paraschive, vezi să nu ştirbeşti tesla aia!

Paraschiv ridică fruntea şi se uită ţintă la el:

— Păi dar ce, bă, nea Dumitre, eu bat cuiele cu tăiuşul?

Înalt cum era, Dumitru lui Nae văzu peste garduri ceva care îl făcu atent.

— Trece Ţugurlan, spuse el şi rămase în picioare. Unde dracu s-o fi ducând?! se miră apoi fără niciun rost şi fiindcă nimeni nu zise nimic, îşi dezveli dinţii şi mai adăugă: păzea, Cocoşilă!

Spre uimirea lor, Ţugurlan, care se apropia încet pe lângă garduri, când ajunse în dreptul porţii lui Moromete, se opri şi se uită înăuntru.

— Ce e, Ţugurlane, îl cauţi pe Cocoşilă? zise Dumitru lui Nae destul de străveziu.

— Vezi să nu te caut eu pe tine, răspunse Ţugurlan şi împinse poarta nouă a lui Moromete şi se apropie de locul de sub salcâm unde acesta şi Cocoşilă stăteau jos.

O clipă se uitară ţintă la el, apoi îşi feriră privirile.

— Bună ziua! zise Ţugurlan cu glasul său neprietenos, şi ceilalţi, de uimire, uitară să-i răspundă.

— Să trăieşti, Ţugurlane! răspunse în cele din urmă Moromete cu un glas curat şi grăbit. Uite mai dăm şi noi din coadă până vine secerea; că după ce vine… Niculae, porunci apoi Moromete stăpân pe sine, adu un scaun lui nean-tău Ţugurlan!

Dumitru lui Nae nu mai plecă, iar Cocoşilă arăta ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic între el şi Ţugurlan. Când Niculae aduse scaunul, Ţugurlan se făcu că nu vede şi se aşeză şi el jos pe pământ. Rămase apoi tăcut şi aşteptă tot aşa cum aşteptau şi ei, având aerul că a venit aşa degeaba şi că are de gând să stea aşa degeaba cât timp au să stea şi ei. Cineva trecu pe drum şi din pricina ulucilor albe nu-i văzu pe cei din curte.

— Ce mândreţe de om mai e şi Vasile ăsta al lui Tăbârgel! zise Moromete urmărindu-l cu privirea pe cel care trecea. Cică îşi bate muierea în curte să-l vază toată lumea, iar aia strigă în gura mare: „Aoleo, fire-al dracului, p-aici n-ai dat!”

— He, he, he! râse Dumitru lui Nae cu plăcere. Păi aprins-o de vreo două ori cu unul al lui Trăilă; şi cică îi zise „fire-ai a dracului cu…”

— Ţigani, întrerupse Moromete şi schimbă repede vorba. Mai bate un cui în uluca aia, Paraschive. Jos mai bate un cui, că e stachetul mai gros.

Din curtea lui Tudor Bălosu se auzi glasul spălat al lui Victor, care îi spunea ceva lui tat-său.

— Am auzit că vecinul tău, Moromete, a mai cumpărat două pogoane! spuse Dumitru lui Nae, înţelegând că lui Moromete nu-i place să audă vorbindu-se deşucheat.

— Aşa e vorba! răspunse Moromete. Hm! făcu el după câteva clipe de tăcere. Iar îi „amendează" alde Pisică pe copiii ăia ai lui. A trecut p-aici pe la mine după ce a vorbit cu Tudor Bălosu. Alaltăieri. „Ce faci, Traiane, iar vinzi pământ?" îl întreb. „Nu vând, zice, îi amendez iar pe copiii ăia." „Mai ai?" zic. „Ce?" „Pământ." „Gata! zice. Nu mai vând decât astea două pogoane. Mai am două, le păstrez pentru tutun."

Omul despre care pomenea Moromete era cizmarul satului. Avea o droaie de copii pe care cizmarul îi „amenda" mereu vânzându-le pământul.

— He, he, he! râse Dumitru lui Nae gânditor. Nu ştiu ce dracu are să facă el cu copiii ăia când s-or face mari.

— Păi ce vreai să facă, Dumitre! se miră Moromete. Când s-or face mari şi le-o veni vremea să se însoare o să le spună alde tat-său: „De vândut pământul, vi l-am vândut, de învăţat să fumaţi, v-am învăţat, de băutură mai învăţaţi şi singuri!"

— He, he, he! râse Dumitru lui Nae, de astă dată cu satisfacţie, aşezându-se mai bine pe pământ. Zău, mă? Ce vorbeşti!

Între timp, aproape pe neobservate, mai veniseră vreo câţiva inşi care se aşezaseră pe iarbă fără să se anunţe prin bună ziua; erau vecinii lui Moromete. După felul cum vorbise, Moromete părea să aibă ceva nou de spus despre Traian acela, deşi ceilalţi ştiau tot ce se putea şti despre el.

Acest Traian Pisică nu vânduse din lot chiar îndată ce-l avusese. Dimpotrivă, ambiţia lui fusese să-l mărească şi într-un fel chiar izbutise, plătindu-şi titlul de împroprietărire şi impozitele din cizmărie. Muierea lui însă îi strică planul; începu să-i toarne la copii, întâia oară îi făcu doi gemeni, după aceea patru copii în mai puţin de şapte ani, apoi iarăşi doi gemeni şi încă timp de şapte ani, alţi cinci copii. În aceşti ani, iarna sau vara, pe vreme rea ori în zile frumoase de primăvară, cine trecea prin dreptul casei cizmarului trebuia să-şi pună amândouă mâinile la urechi şi să grăbească paşii. Zarva celor treisprezece copii ai lui semăna cu aceea pe care o fac ţiganii pribegi când chefuiesc ori se iau la bătaie. Pe seama gălăgiei şi urletelor care se auzeau uneori din casa lui, femeile spuneau în mod firesc când era vorba să fie pricepută mai bine neorânduiala sau dezmăţul din vreo familie: „Ca la alde Pisică.”

— Cine? Pisică, mă Dumitre?! exclamă Moromete văzând că Dumitru lui Nae îşi întinsese picioarele lui lungi, pregătindu-se să asculte. Păi voi nu ştiţi niciunul cu cine avem noi de-a face aici în sat, anunţă el cu glasul acela nepărtinitor, care parcă nu era al lui. Să căutaţi în toată România, de la munte la baltă, şi la turci să căutaţi şi altul ca el nu mai găsiţi.

Cocoşilă, gelos de ceea ce avea să urmeze, îl întrerupse pe Moromete spunându-i că minte, e prost. Moromete răspunse că nu-nu, nu minte! Şi ca să convingă pe ceilalţi care ascultau, începu cu o falsă înflăcărare şi seriozitate să se înjure la persoana a treia că ceea ce spune el e adevărat. Atunci Cocoşilă îi răspunse că dacă e vorba pe aşa, să răscoleşti în toată lumea şi unul ca Parizianul n-ai să mai găseşti! Moromete vru să-i dea lui Cocoşilă replica cuvenită, dar ceilalţi îl apucară de mâini şi-i potoliră cu şiretenie falsa lui înfierbântare.

— Hai, Moromete, lasă-l pe Cocoşilă, spune de ce zici că nu mai găseşti altul ca Pisică…

— Nu există, domnule!… exclamă Moromete şi ridică mâna în sus şi se înjură din nou la persoana altuia că nu există.

Cineva care nu l-ar fi cunoscut pe Moromete, ar fi putut crede că între el şi Pisică s-a petrecut ceva neobişnuit. De fapt nu se petrecuse nimic. Moromete se dusese într-o dimineaţă să-i vadă pe-ai lui Pisică ce fac ei când dorm, atâţia copii, cum se scoală, ce le spune Pisică, ce face el şi muierea, dacă se pun la masă şi în general cu ce se ocupă această familie şi mai ales din ce cauză e atâta zarvă, şi zbierete, şi gălăgie, şi răcnete care se aud de la cinci kilometri.

— Am fost într-o dimineaţă la el!… Trebuia să mă duc în ziua aia pe la obor şi n-aveam cu ce să mă încalţ, începu Moromete, minţind din capul locului.

— Ţine, mă, cuiele aicea, Niculae, unde te uiţi?! se răsti în clipa aceea Paraschiv.

— Ce faci, mă, acolo?! se miră Moromete, uitându-se la Niculae, care şi el se uita la tatăl său cu nişte ochi sticlind de nerăbdare. Muierea zice: „Ia cizmele şi du-te cu ele să ţi le dreagă, le-au ros şoarecii acolo în pod.” Iau cizmele şi plec spre Pisică. Erau ele bune, trebuia numai să le bată nişte cuie pe talpă, că aveau tălpile desfăcute. Intru înăuntru şi, bună dimineaţa, bună dimineaţa! Pisică cu ai lui în pat! „Uite, mă, Traiane, trebuie să mă duc pe la obor şi e noroi afară, nu e bun bocancul, bate-mi acilea câteva cuie şi unge-le cu ceva”, îi spui eu. Nu ştiu dacă aţi mai fost vreunul în casă la el. Tu ai fost vreodată, Cocoşilă?

— N-am fost!

— Păi tu unde-ţi pingeleşti bocancii?

— Eu mi-i pingelesc singur.

— Nu ştiu, dar eu n-am mai văzut paturi ca ale lui Pisică. Eu zic că zece paturi de-astea de-ale noastre nu fac cât unul de-al lui. Dar ca să nu zic

zece, zic cinci. Erau aşezate acolo în magazia aia a lui, fiindcă aşa de mare e odaia unde stau ei, ca o magazie. Când să mă aşez pe scaun, odată mă pomenesc că mă apucă cineva de gât şi se încleştează de spinarea mea; întorc aşa mâna spre ceafa, îl apuc de păr şi îl dau jos şi mă uit la el: un ăla ca un gherlan, de-o şchioapă, se uita la mine şi făcea au! ooo! au! ooo!

— Ţii, mă, cuiele astea aici, sau acuma îţi dau una după ceafa! ameninţă Paraschiv de lângă uluci.

— Ţine cuiele acolo, Niculae, zise Moromete. Era băiatul ăla al lui, micu şi mutu. Pisică, din pat, când vede gherlanul ăla pe mine, bate din palme: „Sfârfâlică, zice, na la tata din ţigare!" „Hai, mă Traiane, zic eu, scap oborul, vreau să cumpăr nişte cartofi, ce faci?" Traian în loc să răspundă îl văz că-şi umflă pieptul şi odată urlă de răsună toată magazia: „Deştepta-rea!" Ştiţi? Ca la armată! Ei! zic eu! Ce să-i faci? Aici trebuie instrucţie! Nici n-apuc eu să-mi vin în fire, că îl văz pe gherlanul ăla că sare de lângă tat-său! Aşa cum era, fără izmene şi cu burta goală, începe să ţopăie şi să joace sârba peste spinările ălora care dormeau. Ştiţi cum sărea? Peste nasurile lor, peste ochi, peste capete, pe grumaji. Sărea şi mormăia! încep urletele! Au, chiu, jap! Ţin-te nene! începe păruiala! Mă uit la Traian şi la muierea lui… Nimic! Muierea căsca şi cu pieptenele în mână începuse să se ţesale. Traian îşi răsucea ţigarea şi numai aşa, din când în când, ridica fruntea: „Sfâr-fâ-li-că! zicea, na la tata din ţigare, lua-te-ar dracii!" Din paturile lor, copiii au sărit jos şi acolo în faţa mea a început o viermuială… Trei-patru din ei, ăia mai mari, căutau să-i desfacă, dar ce să desfaci, că uite aşa le umblau cracile pe sus; şi se rostogoleau; şi se dădeau de-a-mboua; şi se loveau la burtă; şi pârâiau cămăşile de pe ei; şi se băşeau; şi le curgea sânge din nas! Traian, din pat de-acolo, uite-aşa spunea, ştiţi, întâi încet şi subţire: *„Sfâr,* şi pe urmă tot mai gros *„fâ-li-câ"* „Traiane, strig eu, dă, mă,

în ei, că-şi fac cămăşile ferfeniţă!” „Păi tot nu le iau eu altele”, zice. „Bine, dar dă în ei, de ce îi laşi să urle aşa?” „Dacă dau în ei, atunci să vezi urlete, Moromete”, zice el.

— Ce-ai cu mine, nene, eşti nebun? strigă Niculae indignat.

— Ce-ai cu el, Paraschive?! se miră şi Moromete, dar Paraschiv bătea în ulucă mânios şi nu răspunse. Ţine-i bine cuiele, Niculae! Auzi, Cocoşilă? Cum crezi tu că s-au astâmpărat cei treisprezece copii ai lui Pisică? Crezi că de bunăvoie? Nu, fiindcă unii intraseră pe sub paturi şi se gâtuiau pe-acolo; alţii pe după sobă, alţii puseseră mâna pe calapoade şi se pocneau cu ele… Şi în timpul ăsta muierea lui Traian taman se terminase de ţesălat. După ce termină ea aşa, o văz că se ridică în picioare, înfige pieptenele sub grinda casei, îşi duce o mână la ureche, îşi vâră un deget în ea şi începe să-l mişte aşa repede ca şi când i-ar fi intrat ceva înăuntru. „Ei, Ciulco, ia uite, ia! Ia uite, ia!” La glasul ei văz că una dintre fete se opreşte din zbănţuit şi când o vede pe mă-sa cu degetul în ureche rămâne cu ochii beliţi. Mă-sa, iar: „Ciulco, ia uite, ia!” Fata, e una mică de vreo şase ani, seamănă cu tat-său, se apucă cu mâinile de păr, se lasă pe vine şi începe să urle ca în gură de şarpe. De ce urla ea, exclamă Moromete nedumerit, n-am putut să pricep! Chestia e că s-a făcut linişte, muierea şi-a scos degetul din ureche şi fata a tăcut şi ea dintr-odată. Ştiţi? Odată a tăcut!… Îţi spusei adineauri, Dumitre, de tutun! Moromete se opri şi se uită la Cocoşilă: fiindcă veni vorba de tutun, spuse el cu alt glas, mai dă-mi o ţigare, Cocoşilă! Tu nu fumezi, Ţugurlane?

— Nu, răspunse Ţugurlan răguşit.

— Alde Traian Pisică, continuă Moromete, pune numai tutun pe pământul lui. Când am fost eu cu cizmele, după încăierarea de dimineaţă, care mi s-a părut că ţine loc de mâncare, îl văz pe Traian că se ridică din pat şi strigă: „Haida! Gata! Toată lumea

la păpuşit tutun.” A ieşit liota afară, s-a suit în pod şi s-a întors cu şiruri de tutun; umpluseră casa; doisprezece inşi; făceau păpuşi şi fumau! Afară de doi mai mici şi de fete, toţi fumau. Traian zice că el câştigă cu pusul tutunului mai mult decât scot eu de pe un lot. Ei, pe urmă, s-a aşezat el pe scaun şi a început să-mi dreagă cizmele, îmi dregea cizmele şi îl chema pe ăla micu: „Sfârfâlică! Na la tata din ţigare!” Şi scotea ţigarea din gură şi-i dădea ăluia să tragă din ea.

Dumitru lui Nae îşi mişcă fălcile şi rămase cu dinţii dezveliţi, într-un râs mut, cu privirea sticlind de satisfacţie. După ce îşi mâncă astfel plăcerea pe care i-o făcuse Moromete, se miră:

— Şi ce dracu face el cu banii de pe pământ?!

— Păi nu-i trebuie să-i bea, Dumitre? exclamă Moromete nedumerit că încă nu se înţelese bine acest lucru.

— Gata poarta, Moromete! zise Cocoşilă uitându-se la Paraschiv, care bătea ultimul cui.

Moromete se uită şi el gânditor la Paraschiv. După câteva clipe de tăcere îşi lăsă fruntea între genunchii desfăcuţi şi se îndoi.

— Nu e gata! spuse el. Mai trebuie un viţel care să se uite la ea!

Se ridică apoi să vadă cum a bătut Paraschiv ulucile: ceilalţi înţeleseră că au stat destul şi se ridicară să plece.

— Hai, Ţugurlane, mergi la fierărie? zise Dumitru lui Nae uitându-se la secerile lui Ţugurlan.

— Păi, Ţugurlan a venit pe la mine, ce să caute la fierărie? se miră Moromete cu spatele.

— Văz că e cu nişte seceri!

— Aia e altceva! zise Moromete. Dar cu tine ce e, Cocoşilă? îl întrebă apoi pe Cocoşilă. Parcă îţi lipseşte ceva…

— Nişte parale! zise Dumitru lui Nae rar, şi cuvântul *parale* se urcă în salcâmi şi pluti limpede

prin împrejurimi. He, he, he, uite la Cocoşilă, se înveseli el, parcă ar zice că nu-i trebuie!

— Fugi că eşti prost! mormăi Cocoşilă supărat nu se ştie de ce şi ieşi pe poartă agale, fără să-şi ia ziua bună. De altfel tot aşa făcu şi Dumitru lui Nae, iar Moromete nici nu-şi întoarse spatele; se despărţeau ca şi când s-ar fi înţeles să se vadă îndată în altă parte. Cocoşilă era totuşi supărat. Moromete spusese: „Ţugurlan a venit pe la mine", ceea ce însemna că se purta prietenos cu unul cu care el, Cocoşilă, era certat. Asta nu se făcea!

— Ei, ajunge! Strângeţi de pe-aici!

Moromete lăsă poarta şi veni lângă Ţugurlan. „Strângeţi de pe-aici şi plecaţi", înţeleseră Paraschiv şi Niculae.

— Ce mai faci, Ţugurlane? zise Moromete în treacăt, aşteptând ca Paraschiv şi Niculae să plece de acolo.

Avea totuşi un glas deosebit pe care nu-l avusese mai înainte.

— Ce să fac! mormăi Ţugurlan răguşit de atâta tăcere. Bine.

— Apucă-te de gardul de la grădină, Paraschive, că până mâine trebuie să-l terminăm şi pe el, mai spuse Moromete în timp ce Paraschiv se îndepărta.

„Până mâine ai să vezi tu ce-o să fie", îi răspunse Paraschiv în gând.

XI

Ţugurlan continua să tacă. Ceea ce văzuse şi auzise aci era acelaşi lucru, aceeaşi vorbărie fără noimă pe care o mai auzise şi la fierărie şi fără de care aceşti oameni se pare că nici nu puteau trăi. Acolo, ziarul fusese acela în jurul căruia ameţiseră învârtindu-se, aci, povestirea lui Moromete despre

Traian Pisică. Ceea ce îl uimise însă pe Ţugurlan şi îl făcuse să părăsească gândul de a-şi mai bate joc de ei era faptul că ei pluteau pe apa aceasta a lor cu atâta seninătate, încât era cu neputinţă să nu-ţi dai seama că acest fel de a fi era de fapt bucuria şi libertatea lor. Dacă ar mai fi avut şi nişte *parale,* cum spunea Dumitru lui Nae, n-ar mai fi dorit nimic nici pentru ei, nici pentru alţii. Moromete cel puţin se pare că chiar ajunsese acolo, adică să-şi ajungă lui însuşi cu ce avea. Era sănătos, avea copiii sănătoşi, avea două loturi de pământ, era un om deştept care îţi făcea plăcere să stai cu el de vorbă (Ţugurlan trebuia să convină că un om supărat nu putea asculta povestirea lui Moromete despre Pisică fără să uite o clipă de supărarea lui) şi pe lângă toate acestea mai era şi un om bun. Acum, la sfârşit, Ţugurlan nu se mai îndoia că Moromete avea să-l împrumute cu bucate fără să stea pe gânduri. Ce om ciudat! Dar la urma urmei, de ce se purta el aşa de prietenos? se întreba Ţugurlan. Nici rudă nu era cu Ţugurlan, nici prieten, nici prieten cu un prieten de-al lui Ţugurlan!

— Ce e cu prostul ăla de Cocoşilă? se pomeni Ţugurlan întrebând. Tot el mă înjură, şi tot el e supărat? Abia mult mai târziu avea să-şi dea seama Ţugurlan pentru ce simţise el nevoia să se împace cu Cocoşilă. Şi nu era vorba numai de Cocoşilă. Întrebările lui din ultima vreme porniseră de fapt din această nevoie de a se împăca cu lumea, dar el încă nu-şi dădea seama de acest lucru.

— Păi nu, zice că tu l-ai înjurat întâi, explică Moromete cu o anume veselie care de fapt ţinea partea lui Ţugurlan.

— Păi aşa şi pe dumneata te-am înjurat şi dumneata de ce nu te-ai supărat? se răsti Ţugurlan şi în aceeaşi clipă se făcu roşu ca para focului.

— Nu, pe mine m-ai combătut, zâmbi Moromete, scuipând subţire printre genunchi. Aia e altceva!

Ţugurlan arăta cuprins de o puternică emoţie. Niciodată nu făcuse ceea ce făcea acum.

— Moromete, spuse el cu o voce scăzută, intensă. Uite, ascultă-mă aici… dumneata eşti singurul care meriţi loturile pe care le ai!

— Ei, nu mai spune, mă, Ţugurlane? se înveseli sincer Moromete.

— Da! Să ţii minte asta de la mine! spuse Ţugurlan cu un glas profetic care îl făcu pe Moromete să tresară. Acuma, uite de ce m-am oprit la dumneata… împrumută-mă cu un sac de porumb.

— Mă, Ţugurlane, n-am porumb! exclamă Moromete. Grâu dacă vrei!

— Dă-mi grâu, că găsesc eu să-l schimb.

— Ai sac?

— Am acasă.

— Ia cu sac cu tot şi mi-l dai tu îndărăt.

Moromete se ridică în picioare. Ţugurlan apucă secerile şi porni spre poartă.

— Trec după ce mă întorc de la fierărie, spuse el şi se îndepărtă repede pe lângă garduri.

Iar spre seară, când plecă de la Moromete cu sacul în spinare, toată lumea află şi se miră şi nu înţelese nimic din această neobişnuită purtare a lui Ţugurlan.

Acasă, el îl găsi apoi pe cumnatu-său Grigore Armeanca, care îl căutase şi duminica trecută. Muierea îl întrebă pe Ţugurlan de la cine luase el un sac de grâu şi se îngrijoră: nu cumva s-a împrumutat iar la Tudor Bălosu sau Crâşmac?!

— Ei, ia spune, Grigore, ce s-a întâmplat? se adresă Ţugurlan cumnatului său după ce o linişti pe muierea lui spunându-i de la cine a împrumutat grâul. Am vrut să trec eu pe la tine, dar n-am avut vreme, am lucrat zilele astea la gară, la siloz.

Ţugurlan avea de la moşie doar două pogoane de pământ, deoarece nu-i convenea să dea maiorului jumătate de pe un număr mai mare de pogoane. Alţii luau mai mult, Ion al lui Miai, de

pildă, muncea vreo opt pogoane. Anul acesta Ţugurlan câştigase mai bine lucrând cu ziua la gară, unde se construia un siloz.

— Ascultă, cumnate, ce să fac eu cu ăştia ai lui Aristide? Alde Tache vrea să mă dea afară! spuse Grigore Armeanca după ce Ţugurlan se aşeză lângă el pe prispă.

Ţugurlan nu zise nimic. Cumnatul său era de mult mecanic la moară şi din asta trăia, n-avea nici el pământ. Numai că dându-i această veste Grigore Armeanca, deşi îngrijorat, avea pe de altă parte aerul că nu prea îi vine lui să creadă că o să i se întâmple chiar aşa. Parcă ar fi vrut să-i spună Ţugurlan ce-o să i se întâmple.

— Ascultă, cumnate, te dă sau nu te dă afară? întrebă Ţugurlan uitându-se la el curios. Ţi-au spus ei că or să te dea afară?

— Nu mi-au spus ei, mi-a spus alde Isosică.

— Şi alde Isosică de unde ştie?

— I-a auzit vorbind.

Părea limpede, dar Grigore Armeanca ar fi vrut să nu fie adevărat.

— Uite de ce, explică el, dacă ei mă dau afară, eu pot să-i dau în judecată şi să-i pun să-mi plătească locul. Eu pot să nu cer bani pentru loc, şi atunci ce-au să facă, au să mute moara de pe locul meu?

— Nu înţeleg! se miră Ţugurlan. Moara lui Aristide e aşezată pe locul tău?

— O parte.

— Păi atunci ce-ţi mai pasă! se miră din nou Ţugurlan. Dar tot nu înţeleg. Moara lui Aristide e chiar pe locul tău?

— A vrut el s-o facă dincolo în vale, dar la mine e taman locul unde se întâlneşte şoseaua de la Tătărăşti cu drumul dinspre Ciolăneşti şi pe vremea când a făcut-o el mai avea Crâşmac moara aia cu piatră. Nu s-a mai dus nimeni din partea asta la moara lui Crâşmac, a ştiut el Aristide ce face!

— Păi acolo parcă e o măgură! se miră mai departe Ţugurlan.

— Păi partea aia de măgură e a mea şi Aristide credea că e a comunei; când i-am spus a zis că o să ne înţelegem noi, o să mă ia să lucrez la moară. Ei! Şi iese acuma fi-său, Tache, din şcoala de meserii şi vrea să fie el mecanic! Asta e povestea!

— Păi, Tache ăla parcă vrusese Aristide să-l facă popă!

— A rămas repetent! spuse Armeanca făcând un gest de lehamite.

— E limpede, spuse Ţugurlan după câtva timp de tăcere. O să te dea afară!

Nu era însă deloc limpede, Grigore Armeanca nu-i spunea totul. Era o poveste pe cât de simplă, pe atât de uluitoare, pe care n-o ştia decât Grigore Armeanca. El vroia acum să se folosească de ea ca să nu fie dat afară, dar nu ştia dacă o să izbutească şi de aceea venise să se sfătuiască cu cumnatul său. Era vorba de faptul că proprietarii furau de mult grâul şi floarea-soarelui din cele trei sate care măcinau la ei. Ideea o avusese Năstase, fratele cel mare al lui Aristide, care era coproprietar.

Moara avea o ţeavă de scurgere pentru rămăşiţe (irimic) şi la început, pe când mai exista încă moara lui Crâşmac, acest irimic omul şi-l lua acasă să-l dea la păsări, dar după ce moara lui Crâşmac fusese părăsită, Aristide făcuse ca pe nesimţite irimicul acesta să fie considerat ca făcând parte din uium.

Văzând că oamenii înghit mica hoţie, Năstase plănuise pe cea mare, care îi izbutise pe deplin. Furtul se făcea sub ochii lor, printr-o a doua ţeavă de scurgere, nu prea ingenioasă, care pornea chiar de la coş. Oamenii care măcinau se sprijineau chiar cu mâna de ea, fără să le treacă prin cap ce fel de scurgere avea ţeava aceea. Ei controlau doar irimicul, să nu fie prea mare, adică nu cumva ca proprietarii să tragă odată cu irimicul şi boabe curate.

Ţeava nu era prea ingenioasă, dar ideea era, fiindcă tragerea se făcea pe nesimţite şi cu anii devenise lege că la o moară cu valţuri nu iese sută la sută făină. Furtul se stabilizase cam la un kilogram din şaptezeci şi cinci şi aducea într-un an de zile câteva vagoane de grâu şi floarea-soarelui. Năstase nu ajunsese totuşi la acest rezultat fără să lupte împotriva ameninţării de a fi descoperit. Legând băierile sacului, ţăranul avea nu o dată nedesluşita impresie că lipseşte ceva… Nu mult, era adevărat, dar de ajuns ca să-l facă să se uite dintr-o parte la coproprietar, să întârzie bănuitor cu mâna la gura sacului… Dar Năstase, care avea grijă să fie totdeauna acolo, devenea deodată grăbit, striga „altul la rând", îl înghesuia pe om fie cu vorba, fie împingându-l uşurel să facă loc…

— Eu zic că n-or să îndrăznească ei să mă dea afară. Dacă o să mă dea, am să spun la toată lumea hoţiile pe care le fac ei acolo de ani de zile, spuse Grigore Armeanca pe gânduri.

Ţugurlan se făcu atent:

— Ce hoţii? întrebă el.

— Cu cântarul… cu irimicul… se feri însă Armeanca.

— Prostii! spuse Ţugurlan cu dispreţ. Vreai un sfat de la mine? îl întrebă apoi scrutându-l liniştit.

— Da…

— Dacă te dă afară, dă-i foc la moară!

— Să mă bage în puşcărie?…

— Atunci… spuse Ţugurlan şi dădu din umeri supărat. „Atunci du-te dracului, de ce mai vii la mine să-mi ceri sfatul?!" ar fi vrut să-i spună de fapt Ţugurlan.

Grigore Armeanca încheie spunând că o să vadă el mai pe urmă. Ţugurlan îl întrebă apoi ce-i mai fac copiii, mai vorbiră câtva timp, şi la plecare Armeanca îi aminti că vaca lui, care fătase nu demult, continua să dea o grămadă de lapte. De ce nu-l trimite pe Mărin cu oala să-i dea nişte lapte? Ţugurlan răspunse că o să-l trimită.

Seara, Ţugurlan întârzie iarăşi să adoarmă, dar de astă dată nu din pricina întrebărilor. Întinzându-se sub aşternut el simţi cum se întoarce în el acea linişte adâncă şi ocrotitoare a cărei bucurie, în cei peste patruzeci de ani pe care îi avea, Ţugurlan n-o cunoscuse decât foarte puţin şi foarte rar; o simţise mai puternic astăzi, când întârziase de dimineaţă pe prispa casei. Această linişte nu adormea întrebările şi nici nu le dădea un răspuns, dar le dădea un înţeles. Pentru ce? Nu se ştie pentru ce, dar dacă aşa a fost făcut, aşa o să rămână şi n-are niciun rost să-şi spargă capul dacă asta e bine sau rău. Iar dacă vreodată o să afle şi de ce, o să fie cu atât mai bine!

XII

În aceeaşi seară, fără ca Moromete să bănuiască ceva, Paraschiv încălecase pe cai spunând că se duce să mâie noaptea cu ei pe câmp şi o luase pe drumul spre Bucureşti. Nilă îl aşteptase la Guica şi de acolo încălecase şi el şi porniseră împreună.

Era o seară cu un cer adânc, încărcat cu stele. Cei doi ieşiseră în goană la câmp şi se opriră abia când lăsară în urmă valea satului. Caii tropăiau şi sforăiau îndărătnici, neînvăţaţi cu drumul pe care erau duşi; de nenumărate ori, din plină goană, căutară s-o ia pe drumurile lăturalnice ale câmpiei sau chiar înapoi, atraşi de zgomotele înfundate ale satului, de respiraţia lui abia simţită.

La un moment dat, Nilă se opri şi el, ţinând calul pe loc. Tăcerea câmpiei era desăvârşită şi întinderea ei învăluită de întuneric. Ceva se pare că începuse să-l neliniştească; el şopti cu un glas turburat, plin de îndoială:

— Paraschive! Stai!

Paraschiv se opri şi el. Aşteptă câteva clipe şi fiindcă fratele său nu spunea nimic, întrebă:

— Ce este?

Nilă tăcea mai departe. Atunci Paraschiv se apropie şi mai mult, strunindu-şi calul, şi întrebă iar, răguşit şi intrigat:

— Ce este, mă? De ce te-ai oprit?

Nilă se uită încet îndărăt, cu teamă, parcă s-ar fi aşteptat să fie urmărit de cineva. Şopti neliniştit:

— Mă, unde mergem noi?

Paraschiv îi răspunse printr-o smucitură a calului, pornind în goană înainte pe şosea. Calul lui Nilă porni şi el pe urmele celuilalt. Goneau unul lângă altul în tăcere, aplecaţi peste coamele cailor şi până aproape de întâiul sat prin care trebuiau să treacă, în afară de un automobil cu nişte faruri puternice, nu întâlniră pe nimeni.

Tot în aceeaşi seară, Vasile Boţoghină se pregătise şi el de plecare.

Între timp copiii aflaseră şi ei de la mama lor despre boala tatălui lor şi despre vânzarea pământului. Vatică umbla tăcut prin curte, parcă rătăcind, nevoind să intre în casă, deşi Boţoghină îl strigase de câteva ori. Numai Irina se uita întristată la tatăl ei. Stătea pe prag cu umerii ei micuţi şi strâmbi şi îl urmărea cum înghite rar şi adânc dumicaţii. Într-o vreme începuse să-i povestească despre ceea ce se întâmplase în timpul dimineţii la şcoală; cum la examen domnul învăţător Teodorescu o lăudase şi îi dăduse să înveţe o poezie; cum pregătiseră ei serbarea, care va avea loc chiar mâine, de Sâmpetru, şi sfârşise părându-i rău că el n-o s-o audă când o să spună poezia. Boţoghină n-o auzea nici acum; îi făcea rău glasul ei şi când Irina tăcu, el spuse:

— Anghelino, ia fata asta la culcare.

După aceea, Boţoghină ieşise afară şi începuse să se pregătească pentru plecare. Umpluse căruţa cu nişte paie de ovăz, apoi o chemase pe femeie să vie cu lampa lângă căruţă şi să lumineze roatele.

Boţoghină îl strigase pe Vatică să-i aducă oala cu păcură din grajd, apoi amândoi începuseră să desfacă roatele şi să ungă osiile căruţei.

A doua zi dimineaţă, înainte de revărsatul zorilor, Boţoghină se deşteptă şi după ce îl sculă şi pe băiat, înhămă caii, se urcă în căruţă şi împreună cu el porni spre spitalul din Udup. Înainte de plecare, el scoase din brâu un teanc de hârtii, alese două de câte o mie şi i le întinse femeii. Anghelina le luă şi rămase cu ele în mână, uitându-se nemişcată la omul ei care stătea pe cutia căruţei cu hăţurile pe genunchi.

— Până la Udup v-apucă prânzul! Cum o să se întoarcă Vatică singur? Dacă îi ia cineva căruţa şi caii? se temu ea.

Drept răspuns, Boţoghină apucă hăţurile în mâini. Simţind mişcarea curelelor, caii porniră şi trecură podişcă de la drum cu zgomot. Femeia o luă în urma căruţei şi ieşi înaintea cailor, oprindu-i în drum. Se apropie apoi de loitră şi vorbi iar:

— Vasile, când ai să te întorci?

— Am să-ţi scriu eu d-acolo, răspunse omul cu grabă. Apoi adăugă: Vezi cum îi faci cu seceratul! Ia-o şi pe fata aia să v-ajute. Ai grijă să nu se taie cu secerea. Tăcu câteva clipe, apoi vorbi iar: La treierat, vezi că am aranjat cu alde Cocoşilă să vă ia în ceată cu el. Tăcu iar un timp, apoi vorbi din nou, de astă dată cu un glas care arăta că nu mai are nimic de spus: Vezi să nu se întâmple ceva p-aici! Şi ridică hăţurile: Haida! Hăţ! Hai! Die!

Caii porniseră, dar femeia se ţinea mereu de căruţă. Mergea alături de răscruci şi se uita întruna spre bărbatul ei, vrând parcă să mai spună ceva. El ghici slăbiciunea şi frământarea ei şi îi spuse cu glas gâtuit, cu o asprime dureroasă:

— Fugi d-aici! Păzea că te calcă roata!

În clipa aceea, femeia nu se mai putu stăpâni şi izbucni scurt într-un plâns deznădăjduit:

— Vasile! Să nu mori p-acolo, Vasile!

Boţoghină dădu bici cailor.

XIII

Aproape de prânz ajunse la Udup. Spitalul de plasă era aşezat la marginea satului şi de departe semăna cu un conac boieresc. Acoperişul lui de ţiglă se vedea de la cinci kilometri. Era înconjurat de o mulţime de salcâmi altoiţi, cu coroanele ca nişte măciuci uriaşe şi de duzi stufoşi şi bătrâni din care se auzea de departe ciripitul gălăgios al păsăricilor…

Vasile Boţoghină opri sub unul din duzii din faţa intrării şi sări jos din căruţă. Vatică se uită mirat peste clădiri şi spuse arătând cu degetul înainte:

— De ce nu opreşti în dreptul spitalului?

— Ăsta e spitalul, nu acolo, răspunse Boţoghină. Aşa fac toţi care nu-l cunosc, se opresc dincolo. Acolo stă doctorul! E casa lui! Stai jos şi dă iarbă la cai!

Vatică sări jos, scoase căpestrele din capul cailor, le desfăcu şleaurile, luă din căruţă un braţ de paie amestecate cu iarbă şi îl puse înaintea vitelor. Boţoghină dădu câtva timp ocol căruţei, uitându-se pe sub sprâncene să-şi dea seama de ceea ce se întâmplă în jurul lui, apoi intră încet în curtea spitalului.

Intrarea în clădire avea nişte scări de ciment negru care dădeau într-un coridor lung; atât scările, cât şi coridorul erau înţesate de ţărani desculţi cu chipurile galbene şi supte; de femei îmbrobodite strâns, cu privirile înţepenite şi dârze, cu câte un copil în braţe sau de mână; de lucrători istoviţi cu cămăşile rupte pe ei şi murdare; stăteau pe cele două bănci de lemn aşezate de-a lungul pereţilor şi aşteptau. În afară de cei de pe scări şi de cei dinăuntru, pe lângă zidurile spitalului stăteau alţii sub umbra duzilor în grupuri mici. Era timpul

prânzului şi unii întinseseră pe pământ legăturile cu care veniseră şi începuseră să mănânce.

Vasile Boţoghină văzu încă din poartă mămăligile întinse pe iarbă şi coridorul înţesat de oameni. Intră înăuntru şi fiindcă pe bănci nu mai era loc se rezemă de tocul uşii pe care scria *Consultaţii* şi începu să aştepte cu aceeaşi răbdare pe chip ca a celorlalţi.

La un moment dat uşa se deschise dinăuntru fără veste şi Boţoghină, care se rezemase puţin şi de ea, se clătină şi se izbi de umărul doctorului care tocmai ieşea.

— Ce te propteşti în uşă? Stai jos pe bancă! se supără doctorul.

Speriat, Boţoghină se trase într-o parte simţind cum obrajii îi ard de ruşine. Doctorul îşi roti privirea peste oameni şi spuse:

— Sunteţi prea mulţi azi, cine stă mai aproape să plece acasă şi să vie mâine dimineaţă.

Dar toţi parcă înţeleseră pe dos, adică să se apropie şi să-i spună ce-i doare.

— Domnule doctor, de trei zile nu vrea să mai sugă, stă în braţe şi doarme! Mi-e frică să nu-mi moară în braţe! I-au mai ieşit şi nişte pete roşii pe tot trupul. Nu ştiu ce să…

— Varsă mereu, domnule doctor, ce mănâncă, varsă! spuse altă femeie arătând copilul.

Alte glasuri se îngrămădiră strângându-se şi înconjurându-l pe medic. Toată lumea se sculase de pe bănci şi de afară câţiva chiar alergaseră înăuntru.

Medicul, un om scund şi cam gras, cu nişte trăsături înăsprite de soare şi vânt, întocmai ca ale ţăranilor, stătea liniştit în mijlocul bolnavilor şi se uita peste capetele lor, reţinut, cam aspru, cu o privire care arăta că ceea ce vedea el acuma era un lucru obişnuit pe care îl vedea de mulţi ani.

El apucă de cămaşă copilul uneia din femei, i-o ridică spre bărbie, dezvelindu-i burta şi după ce se uită o clipă spuse:

— Fă-i o baie cu flori de muşeţel!

Apoi se adresă unei alte femei, spunându-i să se ducă la sanitar, să-i dea nişte *prafuri*, dar femeia cu copilul cu pete pe trup îi acoperi glasul:

— Domnule doctor, i-am făcut de trei ori, aşa cum mi-ai spus…

Un om care stătuse până atunci la o parte se apropie şi el de doctor, îl apucă de braţ şi spuse şoptit, cu un glas insinuant:

— Domnule doctor!…

Dar doctorul nu-l luă în seamă. Boţoghină se vârâse şi el printre ceilalţi şi se uita drept în ochii medicului, crezând că acesta are să-şi aducă aminte de el şi are să-l cheme înăuntru. Doctorul deschise uşa fără să ia în seamă glasurile numeroase care îl chemau şi pieri înăuntru cu bolnavul care era la rând.

— Ce să-i faci, zise un ţăran tânăr, posomorându-se şi căutând abătut un loc pe bancă. Un singur doctor la atâtea sate! De fier să fii şi tot nu pridideşti!

Cineva vru să răspundă, dar în clipa aceea un copil din braţele unei femei începu să ţipe. Femeia ieşi repede afară. Un om oftă greu şi se sculă de pe bancă. Odată cu el se mai sculară încă vreo câţiva. După o jumătate de ceas, coridorul se goli mai mult de jumătate. Abia pornind prin curtea spitalului, oamenii şi femeile puteau fi văzuţi că sunt într-adevăr bolnavi. Un ţăran înalt ca o prăjină mergea încet, abia păşind, ţinut de două rude de amândouă braţele: sudoarea îi năvălea des pe frunte şi gemea încet, cu gura deschisă, cu privirile rătăcite; un altul însă era singur, şi cât se sculase de pe bancă, începuse să se clatine ca beat, mergea orbecăind, ţinându-se de ziduri. Ieşi cu greu şi se aşeză pe iarbă aproape căzând pe brânci, în patru labe, ca şi când ar fi fost împuşcat.

— Omule, de ce nu intri acolo peste el? zise un muncitor, apropiindu-se de cel căzut şi ajutându-i

să se întindă mai bine. Noi putem să mai aşteptăm, dar dumneata de ce nu intri peste el?

Omul vru să bâlbâie ceva, dar tot atunci curtea spitalului fu străbătută de un glas sfâşietor ca de cuţit. Privirile se întoarseră spre drum. Pe poarta spitalului se văzură intrând câţiva oameni care duceau o femeie pe o cergă. O dăduseră jos din căruţă şi femeia ţipase crunt. Ajunşi în faţa scărilor, oamenii lăsară cerga cu femeia pe iarbă şi unul dintre ei se şterse pe frunte de sudoare şi intră în coridor. După câteva clipe, doctorul ieşi afară şi întrebă scurt, din capul scărilor, spre oamenii care stăteau alături lângă bolnavă:

— Când a născut?

— Ieri dimineaţă, domnule doctor! răspunse unul din ţărani, luându-şi pălăria de pe cap.

— Copilul trăieşte?

— Trăieşte, domnule doctor!

Medicul se apropie şi privi câteva clipe în jos spre bolnavă. Femeia stătea cu ochii închişi şi părea moartă; la soare, chipul ei arăta albastru, livid. Doctorul se aplecă şi-i prinse încheietura mâinii între degete. Cât îi prinse însă încheietura, îi şi dădu drumul şi se răsti la oameni fără milă:

— Aţi omorât-o! Aţi adus-o în căruţă şi i-aţi mâncat zilele!

Unul dintre cei trei oameni care aduseseră bolnava, la auzul acestor cuvinte tăioase, nu se putu nici el stăpâni:

— Am adus-o în căruţă? N-oi fi vrând s-o aducem cu aeroplanul!

— Haide, lasă vorba! porunci doctorul ca un militar. Băgaţi-o înăuntru.

Abia spre seară îi veni lui Vasile Boţoghină rândul la consultaţie. El intră în cabinetul doctorului şi spuse:

— Nu mai mă cunoaşteţi?! Am venit acum vreo două săptămâni…

Doctorul se apropie de el şi-l întrebă grăbit:

— Da! Ce ţi-am spus că ai?

Boţoghină vru să răspundă, dar doctorul întrebă iar, cu aceeaşi grabă reţinută:

— Cum te cheamă?

Omul îşi spuse numele şi comuna, iar doctorul îi întoarse spatele şi începu să răsfoiască un registru gros. Răsfoind, întrebă din nou:

— Când spui că ai fost aici?

— Acum zece-cin'şpe zile! răspunse Boţoghină nedumerit că doctorul nu-şi aduce deloc aminte de el.

— Vasile Boţoghină, din Şiliştea-Gumeşti, zise doctorul cu un glas rece. Păi asta e a treia oară când te consult! Ai fost la raze?

— Da, răspunse Boţoghină vinovat şi-i întinse doctorului sulul negru al radiografiei, pe care acesta îl desfăşură la lumină şi îl cercetă multă vreme.

— Stai jos. De ce nu stai jos? se adresă el bolnavului la sfârşit.

Boţoghină se aşeză pe un scaun rotund şi alb şi începu să urmărească intrigat fiece mişcare a doctorului. Medicul, după ce îi arătase omului scaunul, se aşezase la birou şi începuse să scrie pe o foaie. Scria repede şi mult, şi din când în când se oprea, ridica fruntea de pe foaie pentru câteva clipe, apoi, începea iar să scârţâie din peniţă. Acest lucru ţinu multă vreme şi când doctorul se ridică de la biroul lui, Vasile Boţoghină se ridică şi el. Medicul însă nu mai arătă acum nicio grabă. El se aşeză pe un scăunel în faţa omului şi-i făcu semn să stea jos. Începu să-i spună rar, apăsând pe cuvinte, cu un glas care uneori era străbătut de urme de neîncredere, alteori de ameninţare:

— Uite ce-ai să faci! Te duci acasă şi vinzi ceva: un cal, un bou, un pogon de pământ…

Se opri şi spuse după câteva clipe, amenințându-l pe om cu reţeta:

— Ai să te duci la farmacie cu reţeta asta. O să-ţi trebuiască mulţi bani, pentru că ai să iai doctoriile astea de trei ori. Dar nu e vorba numai

de doctorii. N-ai voie nici să ridici un pai de jos. Înţelegi? Nimic. Să nu faci nimic. Şi în fiecare zi să mănânci ouă, să bei lapte mult şi să nu-ţi lipsească găina de la masă. Să vorbeşti cu sanitarul din sat să-ţi facă injecţiile şi să te înveţe cum să iai doctoriile. Asta e o boală grea, dar voi nu vă vindecaţi pentru că nu vreţi să cheltuiţi. Şi chiar dacă cheltuiţi, cât vă simţiţi niţel mai bine, gata, vă puneţi pe muncă să vă scoateţi pârleala pentru ce-aţi vândut. După o boală ca asta nu mai ai voie niciodată să munceşti prea mult… Doctorul se opri o clipă: Vrei să nu mori?

Boţoghină făcu ochii mari, înspăimântat şi răspunse repezit, dar nu îndată:

— Da, domnule doctor!

— Atunci să faci aşa cum ţi-am spus. Începând de azi te întinzi cu burta la soare, mănânci bine, iai doctoriile astea şi după o lună de zile să treci iar pe la mine.

Altfel să ştii că nu e glumă. Dacă ajungi să cazi la pat, n-ai ce mai căuta la mine.

Medicul ieşi de după birou şi-şi puse mâna pe flanela cârpită a omului, care cât o simţi se şi ridică în picioare.

— Să nu-ţi pară lucru de glumă! Că eu ştiu cum sunteţi voi: „Lasă că-mi trece”, până începeţi să vă scuipaţi bojocii pe jos. Vă repeziţi pe urmă la doctor şi când vedeţi că nu vă mai poate face nimic, începeţi să înjuraţi că nu e bun doctorul.

— Domnule doctor, îl întrerupse Boţoghină, nedumerit mereu că medicul uitase ce-i spusese data trecută, păi eu am făcut rost de douăzeci de mii de lei, că mi-ai spus că mă bagi într-un spital unde o să mă fac sănătos într-o lună, două…

Medicul tresări:

— Douăzeci de mii? întrebă el neîncrezător.

— Păi aşa mi-aţi spus dumneavoastră!

— Ai la dumneata douăzeci de mii?! întrebă doctorul uimit, impresionat de privirea bolnavului, pe care abia acum i-o vedea. Era o privire lărgită,

strălucitoare de viaţă şi de speranţă, dar străbătută şi de umbre nedesluşite, umbre ale nopţilor de nelinişte şi spaimă.

— Păi am vândut din lot, domnule doctor! întări Boţoghină limpede şi uşurat ca şi când ar fi fost de pe acum sănătos. Adăugă senin şi împăcat: Ce era să fac? Astă-primăvară au murit doi inşi la noi în sat, tot aşa au stat acasă şi…

— Uite ce e, Boţoghină, da, ştiu acuma… Aşa este, cu vreo douăzeci de mii de lei poţi să intri într-un tratament supravegheat, bine că ai vândut. Eu ţi-am spus data trecută să vinzi şi să faci rost de bani, aşa cum spun la fiecare. Dumneata, bine că ai avut ce vinde… Uite ce-ai să faci:… ia spune-mi, eşti cu căruţa?

— Cu căruţa, domnule doctor. Cu băiatul.

— Dă drumul căruţei acasă şi rămâi aici. Mâine o să te trimit la munte într-un sanatoriu…

XIV

A doua zi dimineaţa, Guica îşi luă ciorapul de gât şi porni spre casa fratelui ei să fie de faţă când Moromete şi cu toţi ai lui au să bage de seamă că Paraschiv şi cu Nilă au fugit cu caii la Bucureşti. Se gândea încet, cu o bucurie care îi ungea inima, cum are să se întindă vestea numaidecât în sat că cei trei băieţi ai lui Moromete au fugit câteştrei de acasă cu caii şi cu oile şi că asta s-a întâmplat – şi Guica avea să aibă grijă să se afle întocmai aşa – din pricina celor două fete ale lui Moromete şi a Catrinei lui Moromete, care vroiau ele să pună mâna pe averea fraţilor…

Plecarea aceasta se întâmplase cum nici ea, Guica, n-ar fi crezut că se putea mai bine; întâi Achim cu oile, acum două săptămâni; apoi seara

trecută cu amândoi caii, Paraschiv şi Nilă; astăzi era zi de sărbătoare, sfinţii Petru şi Pavel; mâine toată lumea avea să iasă la secerat grâul. Mai întâi Moromeţii rămaşi, adică cele două fete, Tita şi Ilinca, Niculae şi mama lor Catrina, cu Moromete în cap, n-au să mai aibă ce mânca în timpul muncilor, nu mai aveau laptele; apoi, nu vor mai avea cu ce să se ducă la deal, o să trebuiască să se ducă pe jos, cu secerile pe umăr; apoi, strânsul şi treieratul grâului, căratul lui pe arie şi celelalte munci: n-au să mai aibă cu ce le face, vor trebui să dea din colţ în colţ, să bată la porţile oamenilor după vite.

Acest dat din colţ în colţ îi săra inima Guichii. Şi mai ales dusul Moromeţilor la secerat pe jos. Şi încă: Niculae nu ştia să secere, Catrina Moromete trebuie să rămână acasă şi să facă de mâncare, să îngrijească de păsări, Moromete la fel, cu atâţia copii, se dezvăţase să muncească, stătea toată ziua pe mirişte, zicea că leagă snopii, fuma şi umbla încoace şi încolo; singurele care aveau să muncească rămâneau cele două fete.

„Na! Să vă săturaţi, gândi Guica, apropiindu-se de casa fratelui. Să munciţi acum să vă iasă ochii din cap. Şi până să cumpăraţi voi cai şi oi, se întorc ăia cu buzunarele pline de bani! O să vedeţi voi atuncea ce-o să vă facă ei, că v-aţi făcut stăpâne pe casa lor!”

Guica se apropie de podişca fratelui şi se opri pe ea, uitându-se în curte peste gard. Fata cea mare a lui Moromete, Tita, mătura bătătura cu un târn uriaş făcut din fire de rosmarin. Pe prispa casei stătea într-o parte Moromete, iar în colţul dinspre drum, Niculae şi cu sora lui mai mare, Ilinca. Niculae plângea încet, prelung, jelindu-se prosteşte şi spunând mereu unul şi acelaşi lucru:

— Hai, mă, Ilinco, dă-mi! Dă-mi, mă, Ilinco, n-auzi?! Hai, mă, Ilinco, aaaa! Dă-mi, mă, Ilinco, şi mie nişte fiori!

Moromete bea tutun şi se uita spre şosea. Din când în când, cineva trecea pe drum şi îl saluta. Moromete răspundea tare, cu multe cuvinte, spunând „Bună să-ţi fie inima, cutare”, sau „Să trăieşti, mă, Dumitrache!” În acest timp Niculae bâzâia mereu, dar nimeni nu-l lua în seamă, ca şi când treaba lui ar fi fost să plângă aşa mereu, fără nicio socoteală.

Guica intră încet în curte, cu ciorapul de gât, şi apropiindu-se de prispă, dădu bună dimineaţa. Nu-i răspunse nimeni. Tocmai atunci Ilinca se răstea la Niculae:

— Mai taci, mă, din gură, dezghiocatule! Până mai alaltăieri te-ai ţinut de coada oilor şi acuma te găsi coroana. Să-ţi dau eu flori din grădiniţă ca să faci coroană altora! Păi dar!

— Dă-i, fă, şi lui nişte flori, dosădito, ce eşti aşa de cârpănoasă?! se auzi din casă glasul mamei.

— Ia mai taci din gură, mamă, aţi săpat vreunul grădiniţa? Să-i dau flori să facă altora coroană! Ia uită-te!

La auzul acestui răspuns, Niculae începu să urle de-a binelea. De astă dată el se ridică şi sări spre grădiniţă.

— Să nu te prind că iei vreo floare, că-ţi rup zulufii, Niculae, ameninţă Ilinca de pe prispă.

Catrina Moromete ieşi afară, gătită pentru biserică. În clipa aceea, clopotele bisericii începură să bată. Femeia se închină şi se dădu jos de pe prispă. Chipul necăjit şi ars de soare al femeii era acum liniştit, plin de bunătate. Ea îşi sumese fusta neagră de lână şi îşi ascunse pe la spate cine ştie ce albitură care nu trebuia să se vadă. Se uită peste bătătură şi văzând-o pe Guica aşezată pe prispă, cu ciorapul de gât, i se adresă cu multă evlavie:

— Mario, mai lasă şi tu ciorapul ăla, că o să te duci în fundul iadului! Cât e săptămâna de mare, umbli mereu pe la muieri şi spui că azi e joi-mari, mâine miercurea păsărilor, poimâine lunea verde! Şi acum, că e sărbătoare lăsată de Domnul Cristos,

lucrezi la ciorap în loc să vii şi tu să asculţi baremi *Sfânta Evanghelie!*

— Ei, las' să mă duc eu în iad, răspunse Guica lucrând parcă înadins şi mai repede la ciorap. Ce e iadul? S-a întors cineva d-acolo?

Moromete îşi încreţi fruntea şi aprobă subţirel:

— Aşea-ie!

Guica continuă:

— Că n-o fi mai rău ca p-aici. Că când oi muri, intri în pământ şi te mănâncă viermii. Şi sufletul? Un abur care trăieşte şi el şi se tot plimbă…

— Păi se plimbă! aprobă Moromete, cu o indescriptibilă ironie. „Păi da, n-are încotro, se plimbă, fireşte…"

— Ei, he! făcu Catrina, pornind încet spre poartă. Ce trebuie să fie în inima voastră! Stăpâneşte ăla spurcatul!

— Păi, stăpâneşte! făcu Moromete din nou.

În acest timp, furat de starea ciudată a tatălui său, Niculae uitase să mai bocească. Deodată însă el îşi dădu seama că dacă mama lui se duce, nu mai e nimic de făcut cu coroana lui. Sări de pe prispă şi se luă după ea şi îi ieşi înainte şi o apucă de fustă; se uită în ochii ei cu jale şi începu să verse lacrimi cât boabele de porumb de mari:

— Mamă, mi-a spus dom'nvăţător să fac şi eu o coroană, se jeli el deznădăjduit. Şi mi-a spus să veniţi şi voi la şcoală, mi-a dat să învăţ şi eu o poezie, hai, măi, maică, spune-i Ilinchii să-mi dea flori din grădiniţă… mi-a spus că o să mă treacă clasa şi că o să spui şi eu o poezie… dom'nvăţător Teodorescu mi-a spus să nu lipsesc, că am dat examen acu o săptămână, m-a ascultat şi mi-a spus să-mi fac coroană… spune-i Ilinchii, mamă…

Băiatul îşi încleşta mâinile lui mici şi înnegrite de soare de fusta aspră a femeii şi n-o lăsa deloc să se mai mişte. El se uita în sus spre chipul ei şi vărsa lacrimi atât de copleşitor încât femeia îi puse mâna pe cap şi înghiţind greu îi mângâie urechile înnegrite cu palma ei aspră şi îi şopti:

— Du-te în grădiniţă şi ia-ţi flori, hai!

Apoi, se întoarse spre casă şi se uită spre fată. Dar Ilinca i-o luă înainte chemându-l pe băiat cu un glas înmuiat:

— Hai, mă, treci încoace, căpăţânosule, nu ţi-am spus că-ţi dau, ce te jeleşti aşa? Plânge ca blegu'!

Ilinca nu era mai mare ca Niculae decât cu un an, dar se purta faţă de el ca şi când ar fi fost cu cinci, cu toate că atunci când îşi amintea de această diferenţă atât de mică, Niculae o plesnea.

— Ilinco, Ilinco, ameninţă şi mama din poartă! Pentru nişte flori, fă? Te vede Dumnezeu de sus!

Moromete, auzind aceste cuvinte din urmă, îşi lăsă capul într-o parte şi întări cu fineţe:

— Păi te vede!

Guica stătea mai departe pe prispă, împletea la ciorap şi aştepta ca fratele ei să înceapă să se neliniştească de lipsa celor doi, Paraschiv şi Nilă. Moromete însă stătea mereu pe prispă, bea tutun, se uita din când în când spre drum răspunzând la saluturi şi nu se sinchisea că, deşi soarele se ridicase sus pe cer, Paraschiv şi Nilă încă nu se întorceau cu caii de pe izlaz. Atunci Maria Moromete se întoarse spre Tita, care ajunsese cu măturatul aproape de scara prispei, şi întrebă într-o doară:

— Tito, unde sunt, fă, băieţii ăia?

— Ce mă-ntrebi pe mine? Cu caii pe izlaz, unde să fie?! răspunse fata în silă.

— Dar de ce n-au venit până acum? întrebă Guica iar, cu o bucurie ascunsă.

— Du-te şi-i întreabă, răspunse fata ursuză.

„He, o să vedeţi voi! O să te văd eu cum ai să te duci mâine pe jos la secere", gândi Guica.

— Dar de ce s-au dus amândoi? Ce i-a găsit? întrebă Guica iar. Că vorbisem cu ăla marele să vie să-mi dreagă podul, că s-a stricat la căpriori.

Fata nu mai răspunse. Moromete nici nu auzise schimbul de cuvinte. În grădiniţă, Niculae îşi

terminase coroana şi se pregătea să plece la şcoală. El se apropie de tatăl său şi-i puse mâna pe umăr:

— Taicule, dă-mi şi mie pălăria ta, să mă duc şi eu la şcoală.

Moromete se trezi din visare:

— Ce e, mă? Pleacă de-aici!

— Hai, tăticule, zău, dă-mi şi mie pălăria ta, se rugă băiatul încet.

— Hai, tată, dă-i pălăria să plece odată, că iar începe să bâzâie, spuse şi Ilinca din grădiniţă.

Moromete îşi scoase pălăria din cap, se uită la ea cu atenţie, parcă abia atunci ar fi văzut-o întâia oară şi spuse:

— Na, mă, pleacă de-aici. Căpăţânosule! Ai un cap cât o baniţă! Unde te duci tu? Ce cauţi la şcoală?

Băiatul tăcu, nu spuse nimic şi se îndreptă sfios spre drum. Moromete îl urmări câteva clipe, apoi îi strigă:

— Mă, n-auzi? Ia vin'ncoace.

Niculae se întoarse şi se opri în faţa tatălui. Aşa cum se oprise, cu obrajii negri-galbeni de friguri, cu capul mare, peste care pusese pălăria destul de veche a tatălui, în cămaşă şi cu picioarele desculţe şi pline de zgârieturi, Niculae parcă era o sperietoare.

— Spală-te pe picioarele alea, îi spuse Moromete descingându-se de cureaua de piele care îi ţinea brâul roşu peste mijloc. Spală-te cu săpun şi na ici, încinge-te cu cureaua asta peste cămaşă, că parcă eşti dăulat, parcă te-a prins cineva de pe gârlă.

Băiatul luă cureaua nemaiputând de încântare şi alergă spre troaca păsărilor să se spele. Tot atunci, de pe şosea, se auzi un tropăit zgomotos de cai. Guica sări în picioare atât de repede, încât s-ar fi crezut că a muşcat-o ceva de sub pământul prispei. Poarta se deschise şi cei doi, Paraschiv şi Nilă, intrară în curte. Caii sforăiau întruna şi se vedea că au fost goniţi; dungi mari de umezeală le brăzdau

spinarea şi pulpele le erau pline de spumă albă. Guica încremenise lângă prispă şi ghemul negru de lână i se rostogoli în mijlocul bătăturii.

Moromete îşi ridică şi el privirea:

— Ce e, mă, cu voi?! Sunteţi nebuni? Ce-aţi gonit caii ăia aşa?

Nu căpătă însă răspuns. Paraschiv descălecă repede şi avea buzele atât de ieşite în afară şi atât de încălecate una peste alta, încât de departe semăna cu unul care şi-ar fi agăţat de gură nişte clape de gumă. Nilă era posomorât şi se mişca mai greu decât oricând. Trupul lui gros alunecă de pe spinarea calului ca un sac cu picioare şi rămase tăcut, ştergându-se încet cu palma peste turul pantalonilor.

— Nilă! Ce, mă, tu eşti surd? Ce e cu voi? întrebă Moromete iarăşi.

Atunci Nilă se întoarse spre tatăl său şi fruntea lui lată şi cu carne multă pe ea se încreţi şi se îngrămădi spre rădăcina groasă a nasului; răspunse mormăind, dar glasul i se auzi totuşi limpede:

— N-auzi, mă, că ne-a gonit nişte pândari? Ne-au intrat caii în nişte ovăz!

„Ce e cu ăştia? se întrebă Guica trăsnită de întoarcerea aceasta a celor doi. De ce n-or fi plecat?”

— Paraschive! izbucni ea cu glas ascuţit, clocotind de furie acră şi nestăpânită. Bine, mă, ce e cu tine, fire-ai al naibii să fii?! D-aia îţi fac eu ciorapi, mă? Ziceai că vii să-mi dregi căpriorile alea ale podului! Fire-ai al naibii să fii, cu botul tău!

Şi fără să mai aştepte răspuns, îşi culese ghemul din ţărână şi porni cu paşii ei iuţi şi uscaţi spre şosea. Paraschiv se întoarse spre ea şi o strigă din urmă:

— Viu acuma, ga Mario!… Bagă, mă, caii în grajd, se adresă apoi lui Nilă, făcându-i un semn, adică să vie şi el la ga Maria.

Dar Nilă nu-i luă în seamă semnul, îi întoarse spatele şi intră cu cai cu tot în grajd.

XV

Paraschiv era atât de furios, încât intrând în bordeiul tuşei uită de şubrezenia patului şi aproape se aruncă pe el.

— Nu ţi-am spus eu, ga Mario, că ăsta n-are să meargă? Fir-ar capul lui al dracului de bou! Ăsta e bou! Bou de mere şi de pere.

Dar tuşa îl primi cu strigăte ascuţite:

— Şi tu de ce n-ai fugit singur? Ce-ţi pasă ţie de el? Dă-te la o parte de pe pat, n-auzi că trosneşte?

Paraschiv se ridică şi se aşeză pe un scăunel. Tuşă-sa era atât de înăcrită, încât îi întoarse spatele şi nici nu vroia să-l mai asculte cum s-a întâmplat. Ea îşi scoase firul de lână de pe gât, aruncă ciorapul între sobă, în timp ce se uita în curte şi blestema; un câine al nu ştiu cui hălpăia nişte mălai dintr-o strachină mică în jurul căreia piuiau jalnic vreo zece-cincisprezece puişori mici cât nucile.

— Nia d-acolo, plesni-ţi-ar ochii de potaia dracului! ţipă Guica ieşind afară. Mâncaşi mâncarea puilor, lovi-te-ar turbarea astăzi şi mâine!

Guica se luă cu bulgări după câinele care sări gardul vecinului şi-i arătă femeii o clipă coada şi picioarele dinapoi. Furioasă, Guica izbi cu bulgări în gard blestemând:

— Mânca-ţi-ar coada cui te are, că nu-ţi dă să mănânci şi vii şi faci burtă în curtea mea! Fă, armăsăroaicelor, legaţi-vă câinele, mânca-l-aţi fript!

De la vecin nu răspunse nimeni şi Guica se întoarse în bordei. Paraschiv stătea cu coatele pe genunchi şi o aştepta să se liniştească, deşi era şi el furios.

— Plecasem, ga Mario, şi când am trecut de Tătăreşti n-a mai vrut Nilă să meargă, explică el. De la început se tot oprea şi se uita îndărăt… ce să fac eu cu el dacă e tâmpit?!…

— Păi fiindcă sunteţi buni numai să vorbiţi! ţipă Guica scoasă din sărite. Toată iarna staţi pe la mine, şi ga Maria în sus, ga Maria în jos… fir-aţi ai naibii să fiţi că sunteţi mai proşti ca Năstase Besensac! Sunteţi buni numai să veniţi şi să vă fac ciorapi şi flanele şi să vă pui deoparte ce am şi eu mai bun şi voi vă moşmoniţi de-un an de zile şi nu sunteţi în stare să vă faceţi şi voi un rost!

— Hai, ga Mario, taci din gură şi ascultă aicea, nu mai ţipa aşa ca o coţofană. Dacă nu ştii, de ce vorbeşti? mormăi şi Paraschiv arţăgos.

Guica îşi ieşi din minţi.

— Ce să ştiu, mă, ce să ştiu? Cine e coţofană? Să nu-ţi dau acuma cu ceva peste botu ăla!

— Păi dacă te repezi şi nu vreai să asculţi! Ascultă aicea la mine.

— Nu vreau să mai ascult nimic. Am avut şi eu un loc acolo, în spatele casei lui tac-tău, se văită ea pe neaşteptate. Ooof… o să iau pe cineva străin şi-o să i-l dau, că am avut şi eu nepoţi şi m-au făcut de râsul lumii! Un pogon de pământ am şi un cap de vie şi casa asta aşa cum e… am s-o iau pe fata aia mai mică a lui Ripiţel, săraca, să-i rămâie ei bordeiul ăsta şi să se mărite şi ea cu pogonul meu, să nu stea ca mine nemăritată! Că alde frate-său a rămas neînsurat, vai de capul lui, şi cine să-l ia aşa gol şi fără nimic?! Şi-o s-o iau aici şi o să-i trec şi pogonul, şi casa şi să aibă şi ea grijă de mine când o să închiz ochii… că frate-meu Ilie… că rudele… nepoţii…

Maria Moromete se făcu deodată moale şi se lăsă încet pe pragul bordeiului. Ea începu să se

jelească lung şi fără lacrimi şi bocetul ci, deşi încet, împânzi aerul bordeiului şi al bătăturii şi se răspândi ca de mort pe toată întinderea uliţei:

— Ooof, nepoţii, nepoţii! Doamne, doamne… eee… C-am avut şi eu o mamă, doamne; şi a intrat în pământââî… î-îî… şi m-a lăsat singură-î! Că frati-meu Ilie s-a însurat a doua oară-î. Şi soră-mea a făcut copil de fată mare iii! Şi dacă s-a dus din sat m-a lăsat pe mine singură, doamne! Şi lui Ilie nu-i pasă de mine, doamne! Of, doamne, doamne-ei!… eeeii! Şi-am avut şi eu un copilââî… şi-a murit şi-ăla, că mi l-ai luat, doamne! Şi m-ai lăsat singuricăăă! M-ai lăsat singurică, doamneeei!… eeee! Singurică m-ai lăsat, doamne, pe pământul ăsta! Că nici nepoţii şi nici fraţii şi nici rudele, că s-a dus cu toţi şi nimeni nu te ia în seamă şi toţi râd de tine, doamne! Că am vrut şi eu să las nepoţilor bucăţica mea de pământ şi să-şi facă şi ei casă pe ea… şi să mă ţie şi ei în casa lor, că am îmbătrânit şi nu mai pot, doamne… că am zis şi eu că să fie bine de ei, că sunt nepoţii mei şi am vrut să se însoare şi ei să-şi ia muieri şi dacă închiz ochii şi mor să aibă cine să mă spele, să nu mor cu ochii beliţi, doamne… Of, doamne, doamneee!… eee… că n-am vrut răul nimănui şi i-am îndemnat şi eu să-şi facă rost de bani şi să-şi facă casă că sunt mari şi le trece vremea, doamne! Că numai tu ştii ce e în inima mea, doamne, inima mea friptă şi prăjită… că sunt singurică şi mi-e urât şi frică, doamne! Of, doamne, doamneee, eee!… eeeee! Că dacă îi înveţi îţi ies fel de fel de vorbe, doamne, şi lumea te porecleşte şi-ţi spune Guica… şi nimeni nu ştie cum îmi tremură mie inima, doamne, şi picioarele mi s-au răcit, că nu mai poci, că o viaţă am avut şi s-a dus şi-aia, dumnezeule!!

Paraschiv se ridică de pe scăunel şi îi puse mâna pe umăr.

În timpul cât tuşa lui jelise, el se uitase pe geam să vadă dacă aude cineva. Lumea care trecea pe drum auzea, dar nimeni nu se oprea, întorcea doar

capul şi apoi îşi vedea de drum; numai nişte copii se opriseră sfioşi şi ascultaseră un timp, cu gravitate, bocetele femeii.

— Ei, ga Mario, şopti Paraschiv încurcat. Hai, taci odată, că nu e nimic. Ce te-a apucat? De ce nu stai să auzi cum a fost, că nu e vorba să…

Maria Moromete tăcu şi se ridică încet de pe prag fără să-l ia în seamă pe nepot. Ea merse şi ridică din mijlocul bătăturii strachina răsturnată de câine, o şterse cu mâna de mălai şi uitându-se în jurul ei începu să cheme puii cu un glas care nu mai amintea cu nimic de cel cu care se jelise puţin mai înainte. Ea chema puii şi risipea mălai, iar cloşca dădea târcoale cloncănind şi cârâind zgomotos. De pe cer soarele de vară începuse să verse cu putere o căldură înăbuşitoare.

Paraschiv ieşi din bordei şi plecă încet, cu umerii îndoiţi. Fuga nu izbutise, dar nu era nimic; trebuia căutat curând un alt prilej, până nu trecea vara. Şi altfel trebuia acum să procedeze.

XVI

Niculae intră în curtea şcolii, foarte mândru de pălăria pe care o avea pe cap şi de cureaua cu cataramă albă cu care era încins peste cămaşă. Se îndreptă spre grupul fetelor din clasa lui care făceau mare zarvă în curtea din spatele şcolii; nici nu apucă să se apropie bine şi se pomeni arătat cu degetul de vecina lui, Bălosu Rafira, care cât îl văzu, începu să ţipe:

— Uite la Moromete, uite la Moromete! A venit cu pălăria lui ta-său! ăăă! Pălăria lui ta-său! Pălăria lui ta-său! Şi cureaua!

Niculae îngălbeni de furie, dar nu putu să spună nimic. Se linişti însă repede văzând că celelalte

fete îşi văd de joc şi nu-l iau în seamă. El se opri în dreptul unui grup de trei-patru fete care jucau ceva sărind într-un picior printre nişte pătrăţele şi semne zgâriate în pământ. Boţoghină Irina stătea şi aştepta să-i vie rândul la sărit. Când o văzu Niculae cum stă, cu umărul ei stâng puţin ridicat, oacheşă şi cu coadele mici lăsate peste o bluză nouă, i se păru atât de frumoasă încât, uitându-se la ea, sângele îi împurpura obrajii şi inima începu să i se zbată în piept ca o vrabie. Aşteptă ca ea să ridice ochii şi să-l vadă cu pălărie şi curea. Irina însă nu ridica deloc ochii spre el; aştepta cu nerăbdare să-i vină rândul la joc. Chiar îi veni rândul; luă bucăţica de ciob în mână, se aşeză în dreptul pătratului, aruncă ciobul şi începu să sară printre pătrăţelele şi semnele jocului. Niculae o urmări cum sare şi după un timp nu mai simţi decât necaz. Când fata aruncă ciobul în figurile cele mai grele, şi anume în *iad* şi în *cer*, Niculae făcu pe neaşteptate un pas, strică liniile şi o îmbrânci pe fată din mijlocul figurilor. Celelalte ţipară ascuţit şi tăbărâră pe el. Pălăria lui Moromete fu mototolită rău pe capul fiului. Niculae o luă la goană şi fetele îl lăsară în pace. Ele refăcură repede pătratul stricat şi Irina spuse că trebuie acum să dea din nou cu ciobul.

În ziua serbării şcolare, copiii veneau în număr mare. Veneau chiar şi cei care lipsiseră mai tot timpul anului; chiar şi cei care ştiau că au să fie lăsaţi repetenţi.

În faţa intrării, băieţii din cursul complimentar ridicau o scenă. Băncile fuseseră scoase în curtea şcolii să se aşeze oamenii în ele. Din când în când, câte un învăţător ieşea afară şi bătea din palme să potolească zarva. Unii copii jucau *oină,* alţii chinuiau o minge de cârpe jucând fotbal. Niculae era mare fotbalist, juca la becie, era vestit prin şuturile lui şi i se spunea Dobay.

Deodată un murmur începu să umble prin toată curtea. Un băiat care stătea la poartă strigase tare:

— Vine dom' învăţător Teodorescu cu doamna. Vestea străbătu curtea prin toate colţurile şi zarva începu să se stingă. Cei care jucau *oina* lăsară jocul, iar fetele ieşiră din spatele şcolii şi trecură fuga în faţă. Învăţătorul Teodorescu şi soţia lui erau însă departe de şcoală, abia puteau fi văzuţi. Un copil care stătea în poartă anunţă că cei doi au intrat în primărie. Copiii aşteptară în linişte, iar cei care încercau să facă gălăgie erau înghiontiţi.

— Bă, tu n-auzi? Vine dom' învăţător Teodorescu!…

În cele din urmă, învăţătorul fu văzut apropiindu-se de poartă. El mergea încet alături de o femeie mică şi grăsuţă, îmbrăcată în costum naţional şi încălţată cu nişte pantofi cu tocuri foarte înalte. Avea buzele rujate şi mărgele la gât.

Copiii se îngrămădiră de-a lungul drumului de la poartă până la scările de la intrare, învăţătorul pătrunse în curte şi se îndreptă spre şcoală, în clipa aceea, din capul şirului izbucniră câteva glasuri subţiri:

— Bună ziua! Bună ziua!

Şi pe măsură ce învăţătorul şi soţia lui înaintau erau urmate neîntrerupt de altele, din ce în ce mai puternice şi mai ascuţite.

Nu de aceeaşi primire se bucură însă învăţătorul în cancelarie. Directorul Toderici, cât îl văzu intrând, sări în picioare. Era îmbrăcat în uniformă de locotenent. El îşi desfăcu mâinile şi strigă:

— Haide, domnule Teodorescu, pleci din comună şi laşi situaţia elevilor neîncheiată! Am să fac raport la inspectorat. Ai plecat şi ai luat catalogul cu dumneata. Ce înseamnă asta?

În cancelarie era strâns întreg corpul didactic al şcolii. Parohul Petre Provinceanu şi parohul Andrei Bălan, dintre care primul cu soţia, învăţătoare în sat, erau şi ei aici. Preoteasa era numită doamna Lily. Apoi tinerii învăţători Bădilă Aurel şi Enăchescu Adrian, dintre care al doilea cu

soţia, tot învăţătoare. Ea era numită doamna lui dom' învăţător Enăchescu.

Învăţătorul Teodorescu trase un scaun şi se aşeză, puse catalogul pe birou. Doamna Lily schimbă o privire scurtă cu soţul ei, preotul, şi ieşi din cancelarie. Teodorescu răspunse atât de agresiv, încât toţi învăţătorii şi doamnele se ridicară în picioare.

— Situaţia elevilor mei e încheiată şi pe catalog eu sunt stăpân!

Se petrecea un lucru nemaipomenit. Teodorescu vroia să-l lase repetent pe fiul colegului său, Toderici Artur, care învăţa foarte prost. De altfel, Toderici se resemnase ca fiul său să ajungă doar un bun proprietar de pământ, aşa zicea, dar nu chiar un analfabet.

— Am mai discutat o dată pe chestia asta şi ţi-o spun verde, domnule director: am să-ţi las băiatul repetent aşa cum se cuvine şi să nu strigi aicea la mine, pentru că nu eşti la instrucţia cu premilitarii…

Directorul îşi muşcă buzele. El mârâi stăpânit, lăsând deodată la o parte formulele de politeţe şi oficiale cu care îl întâmpinase mai înainte:

— Teodorescule, îţi spun prieteneşte că cu mine ai s-o păţeşti urât de tot. Te răzbuni că ţi-am luat locul de director?! Suntem aici cu toţii de faţă: băiatul meu nu e cel mai rău şi mai prost din clasa ta; am să cer inspectoratului reexaminare şi am să te dau în judecată…

— De trei ani de zile ţi l-am trecut clasa de ruşine, răspunse Teodorescu cu dispreţ. Eram director pe vremea aia, aşa că vezi, nu e vorba de răzbunare. E un copil rău, pe care l-ai crescut obraznic… îmi terorizează clasa…

Se făcu o tăcere de câteva clipe, după care Teodorescu continuă:

— Şi ce mă sperii tu cu inspectoratul? Ce-mi pasă mie! Eu ţi-l las repetent, îmi iau catalogul colea în faţa satului…

— Te rog să predai imediat catalogul clasei a patra fiindcă eu sunt director şi eu prezint situaţia!

Toderici izbi cu un scaun în podea şi începu să înjure soldăţeşte şi să-l insulte cu grosolănie pe colegul său, fără să mai ţină seama de doamne.

— Te găsişi tu, să-mi faci, în şcoala mea, pe grozavul. Toderici izbi a doua oară cu al doilea scaun de duşumea şi ridică braţul în sus strigând cu o voce înaltă:

— Bagă de seamă, Teodorescule! Să-i… dumnezeul mă-sii dacă n-am să te fac eu pe tine să tremuri şi să mă ocoleşti zece kilometri când ai să mă vezi! Bagă de seamă! Vrei să te pui cu mine şi să mă muşti de e… dar eu îţi spun că am e… tare şi ai să-ţi rupi dinţii în el.

Parohul Petre Provinceanu interveni cu glasul lui bisericesc:

— Ascultă, Florică, nu striga aşa că te-aud copiii de afară.

— Lasă-mă, părinte, că am ajuns cu toţii o adunătură de nebuni, nu de învăţători, continuă să strige directorul. Nu te uiţi la el cum stă şi se uită la mine ca un…

În clipa aceea soţia învăţătorului Teodorescu sări în sus şi începu şi ea să strige cu glas subţire, piţigăiat şi care se vedea că tot timpul se încărcase de revoltă:

— Păi să-ţi fie ruşine, domnule director, cu înjurăturile şi mitocăniile dumitale. Am să te dau în judecată, toată lumea e martoră! Da, am să te dau în judecată şi n-am să te las până nu înfunzi puşcăria! Mocane! Ai venit aicea în iţari şi te-ai ghiftuit şi acum urli şi strigi la el parcă ar fi ordonanţa ta! Mă mir că nu-ţi crapă obrazul de-atâta neruşinare.

Glasul învăţătoarei clocotea de atâta revoltă şi ură, încât directorul rămase încremenit şi prostit în faţa ei. Ea îşi îndreptă privirea spre cei doi învăţători Bădilă şi Enăchescu, şi li se adresă palidă, tremurând de indignare:

— Să vă fie ruşine că staţi şi vă uitaţi la un astfel de spectacol. Ruşine! Huo!

Adevărul era că soţia lui Teodorescu nu se putea împăca cu gândul că „mocanul” îi luase locul de director bărbatului ei. După prima izbucnire, Toderici îşi reveni din surpriză. El rânji cu grosolănie şi spuse:

— Măsoară-ţi cuvintele, madam, să nu ţi le măsor eu! Nu apucă să termine. Soţia învăţătorului Teodorescu apucă strâns călimara mare şi grea de pe masa cancelariei şi o repezi drept în capul directorului. Acesta se feri şi călimara plesni în ţăndări în portretul regelui Carol al II-lea de pe peretele opus. Geamul portretului se sfărâmă cu zgomot şi trăsăturile „primului învăţător” fură boroşcoite de cerneală şi de lovitură. Portretul începu să se clatine în sfoara şi cuiul de care era agăţat, fără să cadă însă şi se clătina încet la dreapta şi la stânga ca şi când şi-ar fi mustrat părinteşte corpul său didactic din cancelaria şcolii. Învăţătoarea, văzând că dăduse greş, apucă în mână un scaun şi se repezi spre Toderici; se făcu o învălmăşeală mută şi încleştată; Toderici îi smulse scaunul cu uşurinţă; femeia apucă altul; soţul ei sări şi se repezi spre director; parohul Petre Provinceanu îi ţinu calea; în cele din urmă învăţătoarea, aprinsă la faţă, izbucni în plâns şi îşi apucă soţul de braţ; îşi pierduse firea.

— Haide d-aici! Ţi-am spus de la început să nu vii astăzi la serbare!

Teodorescu îşi desprinse braţul, deschise uşa cancelariei şi o împinse uşor afară.

Rămaşi singuri, cei şase bărbaţi se priviră unul pe altul în tăcere şi pe nesimţite corpul didactic se împărţi în două tabere. Singur parohul Andrei Bălan nu se amestecă; el porni spre uşă şi ieşi afară fără să scoată vreun cuvânt.

— Domnule director, începu tânărul Bădilă, bagă de seamă că se aude! Şcoala asta nu e casa noastră particulară.

Toderici trase un scaun şi se aşeză oftând agresiv. El răspunse cu un glas care căuta să-l atragă pe tânăr de partea sa şi să-l izoleze pe fostul director.

— Lasă-mă în pace, dragă Aurele, asta e curată bătaie de joc. Vezi ce-a făcut cu cerneala? Cum dracu să nu înjuri… dumnezeul mă-sii, când te scoate din sărite? Eu ştiu că nu învaţă bine, dar dă-l în mă-sa, n-o să fac din el un savant. Şi pentru asta trebuie lăsat repetent? Dă-o dracului, Teodorescule, că în treci măsura!

— De ce întrec măsura? întrebă Teodorescu aşezându-se şi el pe scaun. Eu nu pot să trec clasa un elev care îşi bate joc de carte. Pentru că băiatul tău nu e prost şi ar putea să înveţe şi ţi-am spus de atâtea ori să-l ţii din scurt. El ştie că tat-său e învăţător şi director şi în loc să înveţe îmi terorizează clasa ca o bestie.

— Lasă, măi Teodorescule, zise parohul Petre Provinceanu, plimbându-se agale pe lângă biroul cancelariei. Ce dracu', parcă ai fi venit acum de pe băncile şcolii normale.

— Ca în *Apostol* de Cezar Petrescu, completă Enăchescu vrând să fie ironic. Domnule Teodorescu, continuă el, de fapt numai dumneata eşti de vină, pentru că n-ai ştiut să sădeşti în el dorinţa de carte! Asta el S-o ştii de la mine, nu te supăra.

— Lăsaţi-l, dragă, că eu nu mă supăr, zise directorul ridicându-se de pe scaun. Să-mi lase copilul repetent. Bine! Lasă-l repetent, Teodorescule! Pe cuvântul meu de onoare! Şi ce-o mai fi pe urmă om mai vedea.

— Domnule Enăchescu! strigă fostul director furios, îmi spui mie că n-am ştiut să sădesc în el dorinţa de învăţătură? Ai uitat că până mai anul trecut veneai aproape în fiecare zi la mine să te învăţ cum să predai o lecţie? Acum ţi s-a îngroşat obrazul şi faci ironii.

— Teodorescule, liniştеşte-te, dragă, murmură cu blândeţe parohul Petre Provinceanu. Ce-o să creadă lumea despre noi dacă ai să-l laşi pe băiatul lui Florică repetent? „Ia uită-te, o să zică, mama lor de învăţători, că proşti copii mai au.” Gândeşte-te şi tu, ce dracu’!

Teodorescu vru să răspundă, dar fu întrerupt de revenirea în cancelarie a celor care ieşiseră: parohul Andrei Bălan şi învăţătoarele Lily şi soţia lui Teodorescu.

— Haide că s-a strâns lumea şi aşteaptă, e curtea plină, spuse parohul Andrei Bălan lăsând uşa deschisă.

XVII

Spre prânz, Moromete să sătură să stea pe prispă; ieşi la drum pe stănoaga podiştei. Ziua era frumoasă, deşi căldura năvălea din cer asupra ei. Pe stănoagă era la umbră, deasupra salcâmi înfloriţi, iar pe şoseaua curată, măturată din toate părţile de fete, treceau oameni. La a treia casă, înainte, ieşea din curte şi se ducea nu se ştie unde Matei al Barbului, care avea o gâlmă în gât şi care din pricina asta, când vorbea, îţi venea mereu să-i spui: „Tuşeşte, mă, Matei, să-ţi iasă gâlma aia din gât.”

— Unde te duci, Matei?! îl întrebă Moromete anume ca să-l audă vorbind.

— …a duc înă la mnatu-meu, ă-mi dea un ăpăstru! „Vedeţi? Din pricina gâlmei cuvintele lui sunt ciumpăvite, topite în omuşor”, părea să spună Moromete prin întreaga lui înfăţişare.

Vecinul din faţă, alde Udubeaşcă, ieşise şi el la poartă.

— Mă, Udubeaşcă! chemă Moromete parcă prăpădit de uimire. Ce face, mă, Gheorghe ăla al tău?

Gheorghe acela al lui Udubeaşcă nu făcea nimic deosebit ca să se mire şi să fie atât de nemaipomenit de încântat Moromete, dar întreba de el tocmai de aceea, tocmai pentru că săracul Gheorghe al lui Udubeaşcă era un flăcău şters şi bun, ale cărui urme pe pământ nu le vedea nimeni.

— Gheorghe s-a dus cu caii pe izlaz! răspunse Udubeaşcă.

„Vedeţi?! asta face Gheorghe al lui Udubeaşcă."

— Bună ziua, Moromete!

— Bună ziua, Nae!

Nae Boldeaţă, un creştin! Vreţi să mai ştiţi altceva despre el? Nu e nevoie. Iată-l pe altul:

— Ce faci, Moromete? Hai devale!

Ei, ăsta da, om în toată puterea cuvântului: trece pe lângă tine, nu dă bună ziua, te întreabă doar aşa, ce faci, hai devale, adică nu faci bine ceea ce faci, mai bine ai face dacă te-ai lua după el.

Trecând pe lângă el, unii încercau să-l ia cu ei la fierărie, la Iocan, dar Moromete le răspundea că nu merge, ce să caute el acolo? Şi spunea acest lucru cu un glas care vroia să însemne că el niciodată n-a fost pe acolo, ba chiar s-a ferit totdeauna să se ducă; altora le răspundea că *n-are timp;* unuia i-a răspuns chiar că nu poate, *e ocupat.*

Într-o vreme, un vecin din fundul grădinii, care de cele mai multe ori trecea prin curtea Morometilor ca să iasă spre şosea, se oprise lângă el şi îi adusese aminte că astăzi după-masă popa Petrică are comitet la bancă şi că Moromete să fie şi el acolo, ca fiind membru în comitetul bisericesc. Moromete îi răspunse vecinului că nu merge şi la întrebarea celuilalt că de ce nu merge, tăcuse câteva clipe, apoi răspunsese rar şi tărăgănat: „Nu viu, mă Ene; ce, tu nu ştii că eu nu mai sunt în comitet? Am fost *destituit*! M-a

destituit popa.” Vecinul nu înţelesese cuvântul *destituit*, plecase fără să mai spună ceva.

Moromete fu urnit de pe stănoagă de Cocoşilă. Dar nu fără cârâială şi discuţie. Cocoşilă îi spunea să meargă împreună la serbare, că e serbare la şcoală, să vadă şi ei ce-o fi pe acolo; Moromete răspunse că nu merge, ce să *facă* acolo?

— Hai, mă, trecem pe la Aristide şi bem câte-o ţuică, fac eu cinste, spuse în cele din urmă Cocoşilă, ştiind că la această invitaţie celălalt n-are să se mai opună.

Moromete ridică privirea spre prietenul său şi întrebă cu neîncredere prefăcută:

— Zău, mă? Ce te-a apucat? Ce-ai păţit? Cocoşilă se supără şi spuse că Moromete să nu facă pe deşteptul, că dacă e vorba să numere care a făcut cinste de mai multe ori, el, Moromete, iese prost. Moromete începu să râdă încet şi părea dispus să înceapă numărătoarea, dar Cocoşilă îi întoarse spatele şi se prefăcu că pleacă; fără folos însă, deoarece Moromete îl cunoştea şi ştia că totdeauna când Cocoşilă era atât de insistent, avea ceva de spus, ceva care îl rodea şi în care nu se poate descurca.

Porniră încet spre centru, răsucindu-şi ţigări.

— Moromete, ai auzit, mă? anunţă în sfârşit Cocoşilă. Am vrut să-ţi spun eu de ieri, dar a venit Ţugurlan şi… în fine, m-am gândit aseară, până să adorm… M-am gândit… am făcut la ţigări, iar m-am gândit… Mă, tu auzi? Am băut la tutun… stam şi mă gândeam şi am băut tutun! Mă, am băut tutun!!! Ce să-ţi mai spun, până m-a luat dracu şi-am adormit.

— Ce, mă, la ce te-ai gândit? întrebă Moromete vesel.

— Am fost alaltăieri pe la gară şi am auzit doi inşi care vorbeau.

— Ce spuneau?

— Vorbeau de politică. Erau doi inşi nu ştiu de pe unde. Am vrut să-ţi spun eu de ieri, dar a venit

Ţugurlan şi… Intrasem la Marinescu să iau o ţuică şi ei stăteau în picioare şi discutau; aveau o gabrioletă în faţa cârciumii. Nu-ş' ce-or fi fost ei, în tot cazul oameni deştepţi, nu proşti ca tine.

— Sau ca tine, completă Moromete netulburat.

— Da, şi vorbeau între ei. Vorbeau, vorbeau, uite aşa le mergea gura! Dar niciunul nu se lăsa! Amândoi deştepţi! Trebuie să fi fost niscai geambaşi sau negustori din ăştia care au magazii de grâne prin gări. Adică numai unul din ei, că avea ceafa groasă; ălălalt nu-ş' ce era, că era mai spălăţel, aşa ca agentul ăsta al nostru de la C.A.M. La început n-am prea înţeles, că nu ştiam despre ce e vorba. Eu am cerut o ţuică şi m-am făcut că nu-i aud; şi pe urmă am început să prinz ceva. De fapt mâncau amândoi c… t, spuneau că o să vie legionarii la putere, că ţărăniştii nu sunt contra lor… Ei! au mâncat ei la c… t aşa cam vreo jumătate de ceas şi odată îl auz pe ăla mai spălatu' că dacă vin legionarii la putere, atunci e bine, s-a terminat cu partidele. Ălălalt, ăla borţosu, zice că nu se poate. Dacă e vorba aşa, atunci regele ce face fără partide? „S-a zis cu partidele, zice ălălalt. Ori aşa, ori aşa, partidele nu mai sunt în stare să guverneze: e limpede că partidele n-au să mai fie; au dus ţara la râpă şi trebuie oprită să nu se rostogolească. Numai legionarii pot s-o oprească." Aşa spunea ăla, trebuie să fi fost legionar… pe mă-sa, că avea pe sub haină o flanea verde.

— Şi ăla grasu ce spunea? întrebă Moromete cu interes.

— Dracu să-l ia, că n-am înţeles ce politică făcea. Ba spunea de legionari, că nu se poate, ba spunea de Maniu şi de rege. Spunea că Maniu şi cu regele, numai ei pot să mai facă un guvern care nu ştiu ce mânca el c… t că ţara românească este aşa şi pe dincolo. Eu ce mi-am spus? Dă-i în mă-sa, ăştia sunt legionari amândoi. Asta vream eu să-ţi spun ţie, că nu e de glumă cu legionarii ăştia, dar tu eşti capiu, nu înţelegi…

— Fugi, mă, d-aici! Dă-i în mă-sa de legionari! zise Moromete senin, mergând agale, cu mâinile la spate.

Ajunseră apoi la centru, la Aristide, şi intrară în cârciumă. Cocoşilă făcu într-adevăr cinste, şi după aceea, fiindcă în cârciumă nu prea găsiră cunoscuţi, ieşiră şi se îndreptară spre şcoală.

Când intrară înăutru, curtea şcolii era înţesată de oameni şi serbarea gata să înceapă. În faţa băncilor dinaintea scenei se aşezaseră un rând de scaune. Tocmai atunci pe aceste scaune începuseră să se aşeze fruntaşii comunei: notarul Istrătescu cu soţia lui, o femeie grasă, îmbrăcată cu o fustă uriaşă de catifea subţire; agentul C.A.M. cu soţia, o cucoană îmbrăcată în costum naţional şi cu o umbreluţă de soare pe care o ţinea deasupra capului cu un aer de mare doamnă; alături de ea se aşezase Aristide Rădulescu, fără soţie; apoi veneau la rând perceptorul cu soţia, agentul fiscal, Jupuitul, singur, cu pălăria lui de paie şi cu obrajii lui care păreau jupuiţi; şi în sfârşit inginerul agronom Ionescu cu toată familia, un student şi două eleve de liceu abia veniţi în vacanţă. În spatele acestora, în primele bănci, se aşezaseră Crâşmac, Tudor Bălosu şi administratorul moşiei Marica, Cristescu.

Scena din faţa şcolii ocupa intrarea în întregime, învăţătorii şi învăţătoarele, cu un grup de elevi, premianţii, stăteau în dosul scenei, pe coridor, fiecare clasă cu învăţătorul ei.

Moromete şi Cocoşilă se amestecaseră şi ei printre oameni şi, nemaiavând loc pe bănci, se aşezară jos pe pământ. După câtva timp, serbarea începu. Directorul şcolii o deschise cu o cuvântare. Când apăru pe scenă, în uniformă, se făcu în toată curtea o tăcere deplină.

— Domnilor! începu el cu glas tare, proptindu-şi pumnii pe catedra de pe scenă şi rezemându-se în ei. Domnilor, repetă el nepoliticos, uitând că în faţa sa, pe scaune, se aflau şi doamne, serbarea

şcolară din anul ăsta se serbează cu bucurie pentru părinţii care şi-au trimis copiii la şcoală şi fără bucurie pentru ăia care nu şi i-au trimis. Şi vă spun, domnilor, că din situaţia încheiată pe şcoală iese că oamenii nu-şi dau copiii la şcoală. Ştiţi şi dumneavoastră că cine are carte, are parte. Păi, să vă spun eu, d-aia n-aveţi parte fiindcă n-aveţi carte. Şi pentru mine, domnilor, să vă spun drept, că eu aşa am obiceiul să vorbesc, pentru mine, zic, după părerea mea, e cel mai prost ăla care nu-şi dă copilul la şcoală! Eu am aicea înscrişi patru sute cincizeci de elevi şi din ăştia patru sute cincizeci şi ceva, nu zic să fi venit toţi, că n-ai unde să ţii atâta mulţime de copii, şi la urma urmii unii din ei sunt aşa de proşti că n-au ce căuta la şcoală: nu zic patru sute cincizeci, dar zic jumătate, ca să batem şi noi recordul pe toată România, fiindcă noi, domnilor, ăştia din Siliştea-Gumeşti suntem mai breji ca alţii din alte sate; şi am fi zis atunci că stăm bine, adică uite, fir-ar al dracului, ce spun ăia că suntem o ţară fără ştiinţă de carte? Păi foarte mulţumesc, dă-mi şi mie ici, României, nişte colonii, să trăiesc bine, şi să vezi cum învăţ carte. Aşa că dacă veneau două, trei sute aş fi zis că degeaba se laudă Franţa şi Anglia că la ei oamenii sunt bătuţi în cap de atâta carte; uită-te aici în România, uitaţi-vă, domnilor engleji şi franţuzi, sunteţi mai proşti ca noi, sunteţi proşti de daţi în găuri, noi avem cu ce trăi fără colonii şi învăţăm carte, avem daravelile noastre şi nu ne ducem la mama dracului cu vapoare şi cu submarine! Deşi am putea să ne ducem că avem ieşire la mare, dracu' ştie de ce n-avem şi noi corăbii şi vapoare măcar ca grecii, dacă nu ca englejii. Numai dracu ştie cine ne opreşte să le fabricăm, că de fabricat am avea cu ce. Avem lemn, avem fier! Numai pe dracu în noi, care să ne înghioldească, n-avem! Suntem prea cuminţi, domnilor, suntem plini de cumsecădenie. Şi când nu suntem o nimerim prost ca Ieremia cu oiştea în gard. Măcar dacă am învăţa

mai multă carte, să-i tăiem pe toţi prin ştiinţă de carte! Îi tăiem noi, dar nu cine ştie ce, se apucă unul ca Iorga şi învaţă prea multe, în timp ce altul nu ştie să se iscălească, asta e paradoxal, domnilor. De-aia ziceam adineauri că e cel mai prost ăla care nu-şi dă copiii la şcoală! Zice că n-o să-l facă popă şi nu-l trimite şi… Ia dă-mi, Enăchescule, situaţia aia, spuse directorul întorcându-se spre fundul scenei şi părăsind brusc incursiunile sale istorice şi geografice, care îi lăsau ca de obicei cu gura căscată pe părinţii adunaţi. Apoi continuă cu situaţia în mână: Pe clasa întâia au fost înscrişi o sută cincisprezece. Au frecventat regulat, câţi credeţi? Optzeci şi şapte, anunţă Teoderici tare. Şi din ăştia au rămas repetenţi patru. Asta e cu clasa întâia, dar aici stăm bine, fiindcă pe clasa întâia tot mai vin ei! Şi stăm bine şi cu clasa a doua. Dar ce se întâmplă după aia, nici dracu nu mai poate să mai înţeleagă. Să vedeţi: clasa a treia înscrişi şaptezeci. Au frecventat cincizeci. Din cincizeci ce să scoţi? Mai poţi să laşi vreunul repetent? Cu clasa a patra…

Directorul întinse mâna înapoi:

— Dă-mi, te rog, catalogul şi situaţia clasei, domnule Teodorescu…

Teodorescu îi întinse catalogul şi situaţia şi timp de un minut asistenţa aşteptă ca directorul să continue. Toderici cercetă catalogul încordat şi când ajunse la sfârşitul lui, văzu că în dreptul partidei fiului său era scris absolvent. Ridică fruntea şi continuă:

— La clasa a patra situaţia e ceva mai bună pentru că domnul învăţător Teodorescu a fost mai aspru decât mine şi v-a trimis amenzi încă de la începutul anului. Că aşa e omul nostru, nu vrea să înţeleagă dacă nu-i trimiţi amenda pe cap. Eu am vrut să nu mă înjure oamenii, şi ca rezultat mi-au venit, mari şi laţi, douăzeci şi cinci copii la clasa mea. Dar de la anul încolo, uite, vă spun verde, să nu ziceţi că sunt al dracului: care nu şi-o trimite

copilul la şcoală, o să-l amendez şi o să-l usture, pardon de expresie, ştiţi dumneavoastră unde. Clasa a patra, au fost înscrişi cincizeci şi şapte, au frecventat patruzeci şi opt, dintre care trei repetenţi. Şi dacă trecem la cursul complimentar, aici nu se mai poate discuta. Eu cam atâta am avut de spus. Acuma doamna Lily are să vă spună cum stă situaţia clasei întâia la fete…

Toderici se întoarse cu spatele spre asistenţă şi chemă:

— Unde eşti, doamnă Lily? Pofteşte, te rog, pe scenă! După care directorul părăsi catedra şi coborî printre păturile scenei jos lângă fostul director Teodorescu. El îl apucă pe colegul său de braţ, îl trase printre copii înăuntrul şcolii şi rămaseră singuri, într-una din clase. Toderici îşi îndoi mâinile spre spate şi se miră:

— Măi Ionele, de ce mă pui în situaţia să facem scandal de pomană?! Dă-o în… mă-sii de afacere, biserica mamei lui de copil! Dacă nu învaţă, ce dracu vreai să-i fac? Eu te rog să mă scuzi, ştiţi cum e felul meu, roag-o pe soţia ta să nu se supere! Crucea lui de copil, că dacă mi-ar semăna mie, aş şti ce să fac, dar seamănă cu soacră-mea, fir-ar a dracului cu mama ei de soacră, că toată ziua îl ţine pe-acolo pe la ei; eu am treabă, n-am timp să-l învăţ carte! Pentru asta să ne certăm şi să mă faci să-mi ies din sărite? Te rog să mă ierţi şi să nu fii supărat pe mine!

— Să-i ceri scuze în cancelarie în faţa tuturor soţiei mele, zise Teodorescu. E în tine un amestec de măgărie şi inteligenţă care mă scoate din sărite, într-o zi o să-ţi dau şi eu cu călimara în cap, da am să te nimeresc. Păstrează-ţi pentru soacră-ta măgăriile şi la şcoală poartă-te ca un învăţător, nu ca un văcar.

— Am să mă port, am să mă port, mă, Teodorescule, răspunse directorul cu o obidă ameninţătoare şi patetică, dar scuteşte-mă şi tu de înţepăturile cucoanei tale, că n-avem timp de ele.

Şi încă dacă s-ar rezuma la înţepături. Dar dacă nu eram eu ager, pe cuvântul meu că îmi spărgea capul.

Teodorescu nu mai zise nimic, se ridică şi ieşi.

XVIII

Afară, învăţătorii şi învăţătoarele îşi strigau premianţii şi copiii spuneau poezii. Când veni rândul clasei a patra, fostul director se urcă pe scenă şi înainte de a începe să numească pe premianţi, el se opri câteva clipe în faţa catedrei, dând de înţeles că are şi el ceva de spus. Se făcu linişte, şi unii oameni care stăteau jos, tăifăsuind încet, se ridicară în picioare şi curmară şoaptele. Numai nişte babe surde, uitându-se la învăţător, îşi aduceau aminte de părinţii acestuia; fostul director era chiar de-aici din sat.

— Bietul băiat al lui Niţă Teodorescu! îl căina una. E mereu slab, săracul.

— L-a supt învăţătura, că ce mai învăţa, eu îl ştiu de când era mic, zicea alta.

— Ia tăceţi din gură, muierile alea d-acolo! se răsti un bărbat, întorcându-se foarte indignat încotro se auzeau şoaptele.

— Ei, mai vorbim şi noi, Ghiţă, ce beleşti ochii ăia aşa? răspunse una din babe cu un glas nepăsător.

— Duceţi-vă încolo, afară, dacă aveţi chef de vorbă.

— Hai, nu-ţi mai răci gura, Ghiţă, că faci praf, spuse altă babă râzând.

— Tăceţi din gură! Hei! se auzi atunci glasul poruncitor al directorului.

— Oameni buni! Domnul director a spus la început că e cel mai prost ăla care nu-şi dă copilul

la şcoală. Dar eu ştiu de la părinţii mei că nu sunt decât oameni care au cu ce să-şi dea copiii la şcoală şi oameni care n-au cu ce, nu pot să-i dea, că au nevoie de ei, n-au cu ce să-i încalţe şi să-i îmbrace, cu ce le lua cărţi. Sunt şi oameni care nu vor să-şi dea copiii să înveţe, dar nu sunt proşti, sunt neştiutori, şi dacă sunt neştiutori, sunt tot din cauză că părinţii lor i-au ţinut fără carte. Dar de ce trebuie să învăţăm carte? Eu nu vorbesc numai de ăia săracii care nu pot veni. Dar sunt şi alţii care mai au şi nici ăştia nu-şi dau copiii la şcoală. Iarna, copilul dacă stă în casă, îl scuteşte pe om de o treanţă pe el şi de o opincă în picioare. Stă cu burta goală după sobă şi aşteaptă primăvara. Eu vă întreb, cui nu i-ar plăcea dintre dumneavoastră să-şi vadă copilul îmbrăcat şi încălţat şi să vie iama să înveţe, să nu rămână neştiutor?

— S-a făcut lumea rea, maică, spuse una din babele din fund cu busuiocul în mână (de la biserică venise şi ea la serbare).

O clipă se lăsă tăcerea peste toată curtea, în faţă, Aristide stătea cu aerul său tineresc picior peste picior, îşi clătina pantoful în aer şi se uita intrigat la învăţătorul de pe scenă.

— Aşa este, continuă Teodorescu, sunt ţări care nu sunt aşa bogate ca a noastră şi trăiesc mai bine ca noi. Ei s-au lăsat de plugărie şi au început să facă industrie; în fabricile lor ei ţes pânza şi ne ia grâul nostru pe ea, bucatele noastre. Dacă aţi şti carte… Dumneavoastră aţi primit pământ după război, dar viaţa nu s-a făcut mai bună. Dar unii n-au pământ deloc şi eu am vrut să vă spun că trebuie să vă daţi copiii la şcoală, să înveţe carte şi să apuce alte drumuri. Altceva nu e de făcut pentru copiii dumneavoastră, aşa a făcut şi tata cu mine, aşa că la toamnă lăsaţi-i pe copii, rupţi, cârpiţi, să vie la şcoală. Rupe de la gură şi ia-i numai o carte, două şi dă-i drumul să se ducă. Aici la Miroşi e o şcoală de meserii şi bursierii nu plătesc nimic. Am citit ieri în ziare (dumneavoastră dacă nu ştiţi

carte, nu citiţi ziarele) şi am văzut că la Bucureşti, la Atelierele Griviţa, s-a înfiinţat o şcoală gratuită de ucenici, nu se plăteşte nimic, îl ţine pe ucenic în cămin, îi dă mâncare şi îmbrăcăminte, dimineaţă învaţă carte, după masă învaţă meserie… Stă patru ani, şi după patru ani iese din internat şi intră la uzină. Pe urmă am citit iar că la Spanţov, pe domeniile statului, e altă şcoală, înseamnă că dacă vă daţi copiii să facă cel puţin patru clase primare, puteţi pe urmă să-i daţi undeva să-şi câştige o pâine mai bună.

Învăţătorul se opri: sudoarea îi curgea şiroaie pe obraji şi pe gât. Era foarte cald.

— Am să strig acum catalogul, încheie el. Veniţi mai încoace, băieţi. Premiul întâi la fete e Boţoghină Irina! anunţă el. Haide, Boţoghină, treci încoace!

Abia acum oamenii se destinseră din încordare; se pare că învăţătorul fusese ascultat de oameni cu trupurile înţepenite. Fata lui Boţoghină se urcă pe scenă şi se uită drept în sus spre învăţător.

— Treci aici! îi spuse Teodorescu, luând-o de umeri şi împingând-o în faţa scenei. Spune poezia!

Cuvântarea învăţătorului făcuse însă o impresie care nu se ştergea şi oamenii nu mai fură atenţi la poezia fetei.

— Lăsaţi gălăgia, domnilor, că nu se mai aude nimic! Prospectul cu Spanţov şi cu Griviţa a venit şi la primărie, o să fie afişat şi o să-l citiţi, spuse directorul.

Pe scenă Boţoghină Irina ajunsese la sfârşit cu poezia ei în care nişte pisici, certându-se pentru o bucată de brânză, se duseseră la un cotoi să le facă dreptate; cum acesta rupsese brânza în două, o pusese pe cântar şi tot muşcase din ea ca să facă părţile egale, până nu mai rămase nimic…

Moromete nu prea asculta, dar deodată ochii îi rămaseră pironiţi pe scenă. El murmură nevenindu-i parcă să creadă:

— Cocoşilă! Mă! Ăla nu e Niculae al meu?

— Premiul întâi la băieţi, Moromete Niculae! spuse învăţătorul Teodorescu tare, apoi îl împinse pe băiat în faţa scenei.

Moromete nu se mai îndoi, mai ales că îşi recunoscuse pălăria pe capul mare al fiului; gâtuit de emoţie, tatăl strigă din colţul lui:

— Mă, n-auzi? Scoate-ţi pălăria din cap. Şi adăugă încet, vorbindu-i lui Cocoşilă: Săracu de el, nu i-am luat deloc o pălărie şi uite că nu e învăţat s-o poarte, stă cu ea pe cap.

Teodorescu aşteptă să se facă linişte, timp în care spuse şi el elevului să-şi ia pălăria de pe cap, apoi îi dădu o coroană şi câteva cărţi şi-i şopti să spună poezia. Se făcu linişte, dar premiantul încă nu-şi spunea poezia; învăţătorul îi tot şoptea şi se vedea că elevului i se întâmplă ceva. În cele din urmă, premiantul tuşi şi începu tare să spună o poezie, dar nu izbuti să recite decât două, trei versuri; elevul se opri şi se clătină; el se apucă de catedră cu o mână şi încercă să spună mai departe, învăţătorul, care pricepu ce e cu el, îl opri:

— Ajunge, Moromete!

Elevului începură să-i clănţăne dinţii; mâna cu care se ţinea de catedră îi tremura; foarte încăpăţânat, el încerca totuşi să-şi spună poezia.

— Ce-are, mă, băiatul tău, de ce nu l-a lăsat să sfârşească? întrebă Cocoşilă.

Moromete nu-i răspunse. Se smulse din loc şi o luă repede spre poarta din dosul scenei. Din momentul acela el nu mai auzi nimic din serbare. Intră în coridorul şcolii şi se apropie de fiu-său atât de repede încât copiii din sală se speriară şi crezură că omul vrea să bată pe vreunul din ei. Niculae stătea rezemat de zid şi tremura; cu toate acestea el zâmbea fericit, cu coroana într-o mână şi cu câteva cărţi mici şi subţiri sub braţ. Moromete îl apucă de mână şi îl strânse; îl întrebă încet cu un glas apăsat şi greu:

— Mă, ce e cu tine? De ce tremuri?

Băiatul îşi desprinse cotul din mâna aspră a tatălui şi îngână, stins, clănţănind:

— Păi azi îmi vine rândul la friguri; nu ştii că două zile mă lasă, una mă ia?

Nu ştia, de unde să ştie? Parcă frigurile erau o boală care să fie luată în seamă?

— Hai acasă, nu mai sta aici! spuse Moromete cu acelaşi glas apăsat.

Băiatul se împotrivi, dar până la urmă se lăsă prins de mână şi tras încet printre oameni, afară din curtea şcolii. Moromete îl ţinea de mână şi îl îndemna:

— Hai, mă! Hai, mă!

Ieşiră la şosea. Copilul mergea zgribulit şi din când în când se oprea şi-şi strângea braţele clănţănind; se închircea şi dârdâia parcă ar fi suflat crivăţul peste el.

— Uuuu! Brrr! Taicule, mi-e frig, rău, taicule!

— Hai, mă! Hai p-aici pe la soare, răspundea Moromete şoptit.

Într-o vreme, pe la jumătatea drumului, băiatul se lăsă deodată pe vine şi dinţii din gură începură să-i toace des, ca şi când fălcile i-ar fi fost puse în contact cu un motor; clănţănea acum neîntrerupt şi gemea; coroana de flori îi căzu în ţărână şi cărţile îi alunecară şi ele de sub braţ şi se împrăştiară pe jos.

Moromete se uită în jur zăpăcit şi nemaiştiind ce să facă se aplecă şi strânse lucrurile copilului; îi luă coroana de jos cu nişte mişcări sfioase, abia atingând buchetele de flori, apoi adună cu aceleaşi mişcări line cărţile împrăştiate; el se apleca încetişor, prindea cartea de colţ şi o ştergea de praful de pe ea făcând-o să alunece uşor peste cămaşa şi izmenele sale, apoi o lua sub braţ şi aduna altă carte; în acest timp băiatul încerca să se ridice; el chiar se ridică pe jumătate, dar se adăposti numaidecât lângă genunchii tatălui:

— Taicule, uhuhu, ameţesc… mi-e frig rău… mă duc în jos…

Şi se agăţă de izmenele lui Moromete, cât era de mare, turtindu-şi pălăria de pulpele lui; atunci omul făcu o mişcare să-l apuce de subsuori, dar se opri şi-şi întinse gâtul în aer; sub bărbie i se ridicase şi rămăsese înţepenit mărul lui Adam; omul căuta aer cu buzele deschise şi înghiţi adânc şi cu caznă ghemul care îi tăia răsuflarea; apoi se aplecă, vârî un braţ sub picioarele chircite ale băiatului şi apucându-l cu celălalt peste mijloc îl ridică de la pământ. Se pare însă că această mişcare îi făcu rău bolnavului, pentru că el îşi încolăci strâns braţele de gâtul părintelui şi se lipi gemând de pieptul lui; braţele încolăcite de gât nu-i conveniră însă lui Moromete; glasul său se auzi bolborosind în liniştea de vară a şoselei:

— Hai, mă! Hai, mă! Prăpăditule! Lovi-o-ar moartea de treabă, vă îmbolnăviţi aşa, fără nicio socoteală. Că eu când vă spui… voi…

Moromete porni cu băiatul în braţe şi mergând se ferea să se uite la copil; vorbea singur şi ca niciodată făcea paşi largi şi repezi. Părea nemulţumit şi dezorientat, atins tocmai în liniştea sa netulburată. Ce era cu Niculae ăsta? De unde mai răsărise şi el cu povestea asta a lui cu şcoala? Şi ce vroia la urma urmei? Când ajunse în faţa porţii, el o împinse cu piciorul, intră, se apropie de prispa casei înălbită de soarele fierbinte al amiezii şi strigă supărat:

— Ilinco, Tito!

Fata cea mică, Ilinca, ieşi din tindă unde făcea mâncare şi, când îl văzu pe tatăl ei cu Niculae în braţe, se sperie, întrebă ce s-a întâmplat. Moromete, în loc să-i răspundă că băiatul e prins de friguri, întoarse capul în altă parte, nemulţumit, şi spuse că băiatul a luat premiul întâi. Fata se apropie de tatăl ei şi îl apucă pe Niculae cu două degete de bărbie:

— Mă ţestosule, ai luat primu întâi, mă? întrebă ea cu un glas batjocoritor.

Niculae gemu şi deschise ochii; se vede că el auzise cuvântul ţestosule, care însemna ceva în legătură cu capul lui mare; se zvârcoli în braţele tatălui şi încercă să dea în sora lui. Aiura:

— Stai tu, să trec eu valea… Să vezi cum o să vă duc eu cu o căpăţână de usturoi… lovi-te-ar moartea de Bisisică!

— Hai, Ilinco, nu te mai uita, aşterne o pătură pe prispă, că mi-a rupt mâinile! se răsti Moromete, lăsându-l jos pe băiat.

Fata aşternu o bucată de cergă pe prispă, puse un căpătâi şi îl apucă pe Niculae de subsuori. Îl urcă sus şi îl înveli. După aceea, Moromete îi întinse fetei coroana şi cărţile:

— Ia astea şi pune-i-le undeva… prăpăditul de el… când l-am văzut pe scena aia acolo, mi-a secat inima… că nici nu spune… eu ziceam c-o să-l lase repetent…

— Zău, tată? A luat primu întâi? Nu glumeşti? întrebă fata cu neîncredere.

De pe prispă, Niculae se uită la tată şi la soră cu nişte ochi arzători. Tremurul îi încetase şi el stătea nemişcat sub cergă şi asculta. Ilinca se întoarse spre el şi îl întrebă:

— Aşa e, mă?

Bolnavul însă nu răspunse. Fata intră în tindă, iar Moromete se aşeză tăcut lângă copil, care din nou începuse să aiureze.

PARTEA A TREIA

I

Timp de câteva săptămâni, satele câmpiei rămaseră după aceea pustii. Căldura începea numaidecât după răsăritul soarelui, şi dacă în timpul nopţii se mai întâmpla ca norii să acopere cerul, aceşti nori dimineaţa se făceau nevăzuţi şi lăsau să se reverse din adâncurile limpezi dogoarea necontenită şi grea a zilei de vară. Tocmai în această vreme, când dobitoacele scurmă ţărâna căutând răcoare, ori aleargă bezmetice după umbră, viaţa oamenilor iese afară din sat şi se mută cu totul sub soarele năprasnic al câmpiei. Căruţele încep să iasă din sat înainte ca luceafărul să fi pierit de pe cer. Oamenii se îndreaptă spre câmp întretăind izlazul pe numeroase drumuri şi poteci, şi pe aceste drumuri roatele pocnesc neîncetat şi câmpul e străbătut de glasuri răzleţe care se cheamă între ele ori se vorbeşte neobişnuit de tare şi de omeneşte unei vite care trage rău.

Dimineaţa e alburie şi satul răsună încă de cântecul cocoşilor. Omul se scoală, trezeşte copiii, înhamă caii şi umblă de colo până colo prin curte. Nu este nimic de făcut, plecarea în prima zi de secere pare să fie un lucru obişnuit, totuşi căruţa şi caii înhămaţi aşteaptă în bătătură de mult timp; omul şi copiii sunt gata; secerile şi bota cu apă sunt puse în căruţă; mâncarea gătită de cu seară asemeni; nu se ştie însă pentru ce căruţa stă timp

atât de îndelungat în mijlocul bătăturii. Omul se învârteşte pe loc, se uită prin grădină, străbate curtea, intră în casă şi strigă la femeie fără rost, întrebând-o dacă a pus mâncarea în căruţă; muierea se supără şi-i răspunde că a pus-o de mult, dar bărbatul nu aude, nu ascultă, iese afară cu un aer grav, foarte grăbit şi foarte îngrijorat. Se pare că s-a întâmplat ceva, a fost uitat cine ştie ce lucru. Omul se apropie de căruţă, se uită la secerile vârâte între scoarţele loitrei, le numără, scoate una şi-i pipăie zimţii, o bagă la loc şi începe apoi să caute sub cergă; dă totul la o parte şi se uită la oalele cu fiertură de buruieni, la mămăliga încă aburindă; le acoperă repede, nemulţumit parcă de faptul că totul e în ordine, şi trece la cai. Animalele aşteaptă liniştite, cu buzele în jos, şi când omul se apropie de ele, se întâmplă ca unul din cai să ofteze adânc; omul se uită la hamuri, apucă hăţurile, bagă unuia din cai în gură; îi trage smocul de sub cureaua de pe frunte şi răzgândindu-se scoate zăbala din gura animalului. În această clipă muierea strigă din prag înfuriată: „Ce mai aşteptaţi? Ce vă tot învârtiţi? Ei, cutare, ce stai cu capul între urechi?! Hei, voi! Daţi-i drumul odată!”

Căruţa însă tot nu porneşte. A fost uitat ceva. Da! „Ăsta micu, să meargă şi el la secere”, zice omul cu un glas pătruns de o neaşteptată gravitate, apropiindu-se de aşternutul de pe prispă. Acolo, în aşternut, doarme un copil de cinci-şase ani. Zgomotele acestea puternice şi îndelungate nu l-au trezit din somn. El doarme suflând rar, topit parcă în somnul lui greu. „Tu, mă! Scoal în sus! Hai la deal.” Femeia începe să strige: copilul să fie lăsat în pace. Are nevoie de el să-i toace la păsări, să-i culeagă ştevie, să-i aducă cutare şi cutare, să aducă mâncarea de prânz. Omul n-o ia în seamă, îi răspunde că să facă singură treburile astea, băiatul trebuie să vie la câmp şi să pună poloage pe legături, să aibă grijă de cai şi să înveţe să secere. Muierea încearcă să-l înduplece pe bărbat, dar

omul n-o ia în seamă. El dă aşternutul la o parte, dezveleşte pe copil, care doarme mereu, îi vâră o mână pe sub mijlocul lui plăpând şi îl ridică în braţe; apoi aşa pe braţe, pe sus, îl duce la căruţă şi îl aşază înăuntru peste paie şi cergă. Băiatul se deşteaptă şi adoarme iar. „Gata! Plecarea! strigă omul. Hei, cutare, deschide poarta! Haide! Sus în căruţă! Ia vedeţi în cutie acolo, nu lipseşte nimic? Bota cu apă este? Tu, muierea aia, unde eşti? Ai pus, fă, mâncarea în căruţă?”

Deschiderea porţii se face cu repeziciune şi bătătura curge spre şosea, şoseaua pătrunde înăuntru prin golul căscat. Căruţa porneşte zdroncăind rău peste podişcă de lemn, iese în drum şi acolo se mai opreşte iarăşi. Uneori, se mai uită totuşi ceva. Muierea aleargă cu lucrul acela în mână, o bucată de brânză, o ceapă, un ou, o lingură care a fost uitată, sau chiar şi mai rău, sarea! A uitat să pună sare, legăturica mică de treanţă cu sare în ea, şi muierea aleargă pierdută, străbate bătătura cu legăturica aceea în mână şi se apropie de căruţă şi atunci omul strânge din pumni, înjură din gât şi se preface că dă în ea, dar muierea nu se sperie deloc, vâră sarea în coşniţa cu mâncare şi îl învinuieşte tot pe om că se moşmoneşte atâta până pleacă, încât îţi pierzi capul de atâta pregătire.

Căruţele ies din sat prin toate părţile lui, prin toate uliţele şi ulicioarele şi cu mult înainte de răsăritul soarelui casele rămân goale de viaţă şi drumul e pustiu şi tăcerea şi căldura domnesc peste tot timp de săptămâni întregi.

Căruţa străbate câmpul şi se apropie de capul locului. Pe timpul drumului oamenii tac, nu prea vorbesc între ei şi în această tăcere îşi mână caii alergând unul după căruţa altuia, fără să se privească, cu o grabă liniştită în care se simte gândul stăruitor la întinderea de pământ peste care grâul s-a ridicat şi s-a copt.

Soarele începe să răsară; câmpia se limpezeşte de spuma argintie a aburilor de rouă şi întinderea

ei care joacă acum în nemărginiri de foc rece pătrunde prin ochi înăuntrul omului, îl împrăştie afară, îl goleşte de frământările lui trudnice şi apăsătoare, pentru ca după aceea să-l adune la loc, într-un fel nou; florile albastre de cicoare, ale căror priviri mai curate ca adâncul cerului răsar din loc în loc pe marginea drumurilor înguste, şi vântul uşor al dimineţii care face cu grâul valuri asemănătoare mării, şi ciocârlia care ţâşneşte din lan şi urcă cu spinarea în sus spre cerul boltit şi albastru, şi într-adevăr pitpalacul turburător, şi barza care păşeşte rar printre răzoare, şi floarea galbenă a spicelor de grâu care nu s-au copt încă şi se revarsă în aer din nimic, şi drumurile care lasă satul în urmă, şi ierburile groase de pe marginea drumurilor înţesate cu scaieţi puternici a căror floare uimeşte ochiul de la mare distanţă, toate acestea răzbat cu putere din viaţa câmpiei şi pătrund înăuntrul omului subjugându-l. El încearcă să prindă vraja, s-o păstreze cu sine mereu, şi fiindcă nu izbuteşte, loveşte caii cu biciul şi aleargă posomorât spre locul lui de grâu. Iată însă că animalele se opresc la pas, suflă cu putere pe nări, nu vor să mai alerge. Un mânz nechează undeva departe şi i se răspunde numaidecât cu îngrijorare; mânzul rămas în urmă aleargă voinicește cu coama lui mică înfoiată puţin în lături şi bate pe loc şi zvârle din copitele lui mici cât pumnul de copil, maimuţărind goana cailor mari; atunci omul râde încet, obsesiile lui se topesc şi o bucurie liniştită, aproape neştiută nici de el însuşi, dar luminoasă şi eternă ca şi cerul, se aşterne pe chipul lui.

Ajuns la capul locului se dă jos şi deshamă caii, copiii iau secerile în mâini şi încep să se învârtească pe lângă capul încărcat cu ierburi al pogoanelor de grâu. S-ar părea că nu se petrece nimic, că se vor apuca numaidecât să lucreze, dar şi aici se întâmplă ca şi acasă. Trece timpul şi ei tot nu încep; stau în faţa locului şi se uită peste

mărimea lui, se întorc spre soare, învârtesc secerile în mâini, spun câte o vorbă ca să facă totuşi ceva şi de început tot nu încep. Se ceartă pe seceri, fiecare dintre ei vrând s-o aibă pe cea mai bună; dacă i se pare cumva că secerea lui cutare e mai nouă şi cu zimţii mai bogaţi, cel mai mare dintre copii i-o schimbă cu forţa, atunci acesta o schimbă şi el cu altul mai slab şi de obicei celui mai mic îi ajunge în mână o ghioarsă subţire şi tocită cu care va trebui mai mult să rupă decât să taie. Atunci el dă cu ea de pământ şi începe să plângă; secerişul ţine multe zile şi în această vreme el se va chinui tot timpul cu unealta tocită şi bună de nimic. Ameninţă că nu va secera, dar nimeni nu-l ia în serios. „Haide, începeţi odată, că soarele se ridică!" strigă omul necăjit, dar copiii nu-l iau în seamă nici pe tatăl lor. Ei aşteaptă ceva, smulg câte un spic, îl sfărâmă în palmă şi îi suflă pleava; aruncă în gură boabele pârguite, le mănâncă, vorbesc despre grâul vecinilor şi despre cei care încă n-au sosit la câmp şi de care îşi bat joc, se întind, îşi trosnesc unul altuia oasele apucându-se pe după gât şi lucrul tot nu începe. Atunci omul se apropie de ei şi strigă: „Bă, voi sunteţi nebuni?" Cel mai mare râde cu toată gura şi le spune fraţilor: „Ia uitaţi-vă la tata, l-a găsit vrednicia." Copiii izbucnesc în hohote. Ei sunt aceia care vor munci, şi odată lucrul început, nu va mai fi timp pentru vorbă şi glume. De aceea râd acum atât de zgomotos. De aceea în aceste minute de aşteptare caută să-şi amintească de trecut, să se pregătească pentru istovitoarea muncă. În această aşteptare cel mai vrednic dintre copii începe să măsoare cu pasul *stanţiile*, părţile de loc pe care fiecare va trebui să le ducă înainte până la terminare. De la această măsurătoare tatăl este scutit. El trebuie să lege snopii şi să-i aşeze în clăi. Odată măsurătoarea făcută, cel mai vrednic dintre copii începe deodată să taie spicele şi să arunce mănunchiurile în urmă. Pe toată întinderea câmpiei

oamenii încep apoi să intre în inima spicelor: secerişul a început.

II

Soarele se ridică greu pe cer şi tot atât de greu se îndepărtează şi omul de capul locului. Uneori el stă aplecat timp de o jumătate de ceas, nevoind să se uite în urmă; chiar când se ridică şi îşi îndreaptă spinarea înţepenită, secerătorul închide ochii; trage nădejdea că paşii lui stăruitori de melc se vor fi îndepărtat mult de capul locului. Cel mai slab însă nu se poate stăpâni. Din vreme în vreme el se întoarce să se uită îndărăt. Şi cu cât se întoarce şi se uită, cu atât se apleacă mai greu la rădăcina spicelor. Uneori secerătorul izbeşte cu unealta lui bicisnică în pământ şi înjură crunt căldura năprasnică a soarelui; intră în porumb şi rupe foi verzi cu care îşi încinge mijlocul şi-şi înfăşoară capul. Acolo însă unde sunt copii mulţi, tatăl, care strânge poloagele şi face snopi, este înarmat cu vorbe usturătoare şi cu rafinate ironii. „Păzea, mă! Bă, ăsta, cutare!… Bă, n-auzi? Vezi că se ia locul după tine!" Ori i se spune cu o falsă bunăvoinţă şi compătimire: „Mai stai jos, cutărică!" Sau omul îşi scoate, politicos, boiereşte, pălăria de pe cap, şi salută scurt pe cel ce se uită în urmă; atât numai, îl salută scurt şi-şi vede de snopii lui. Alteori însă secerătorul este cruţat în timpul lucrului, dar când toată lumea se aşază la masă, cel în cauză înghite cu noduri în vreme ce fraţii lui se prăpădesc de râs. „Nu ştiu ce să facem noi, că toată dimineaţa m-am gândit mereu la alde Badea lui Modan, începe omul misterios. Badea lui Modan, continuă omul, ar trebui să-l pună pe Bărăgan să sune cu goarna înainte de secere şi să cheme pe toată lumea la

primărie. Eu i-am spus odată să facă treaba asta: bă, Modane, să-l… care te minte dacă nu-ţi spui drept! Strânge, mă, oamenii la primărie cu câteva zile înainte de secere!" „Nu, zice, cine are nevoie n-are decât să vie la mine acasă." „Păi nu prea ştiu oamenii, mă, de! De unde să ştie ei că unul ca tine nu se mai găseşte prin satele astea", îi spun eu. „Cine are nevoie află", răspunde el. Acum, eu am stat aşa, mai cu seamă ieri. Mă tot gândeam: „Mă, să-l trimet sau să nu-l trimet? Dacă îl trimet, trebuie să-i dau ăluia, lui Modan, un ciurel de mălai. Că nu *face* degeaba! Păi te gândeşti pe urmă şi altminterea: costă el un ciurel de mălai? Merită să dau eu un ciurel de mălai lui Modan pentru *el?*" „Pentru cine, tată?" întreabă unul din băieţi, neînţelegând aceste ocolişuri. „Cum pentru cine? strigă omul prefăcându-se surprins că nu se pricepe despre ce e vorba. Cum pentru cine? Păi nu vă spusei? Pentru alde cutărică ăsta al nostru, n-auziţi? N-auziţi că mă tot gândeam dacă să-l trimet ori nu la Modan?" „Dar ce să caute acolo, tată?" La această întrebare omul se supără. Apucă un cocoloş de mămăligă în mână şi-l trânteşte între genunchi dezamăgit. Apoi în culmea uimirii: „Bine, mă, voi nu ştiţi că alde Modan ştie să taie de lene?!! Nu ştiţi că are nişte scule, acolo, la el acasă, cu care taie de lene?" În urma acestei izbucniri false, copiii fac ochii mari, încă nepricepând limpede despre ce e vorba, după care deodată înţeleg şi încep să orăcăie, să urle, să se tăvălească de râs. Secerătorul slab se face roşu. Râde şi el în silă, se preface că râde.

Toate acestea se întâmplă cu cei care au mult de secerat, care pot semăna de la trei pogoane în sus. Însă cei mai mulţi ar dori ca micul lor pogon să nu mai aibă sfârşit. Ei seceră încet, cu multă grijă, cât pot de jos de la rădăcină, adunând spic cu spic. În urma lor miriştea rămâne lucie, ca o perie tocită. Din cauza aceasta, pentru că zăbovesc prea mult secerând, mulţi dintre ei sunt socotiţi puturoşi, şi

cei care au loturi întregi, cum sunt Moromete şi Dumitru lui Nae, îi iau peste picior cu întrebări usturătoare de soiul acesta: „Mă, alde cutare, mai ai, mă, mult de secere?”

Loturile lui Moromete aveau din două părţi astfel de vecini, iar din alte două părţi era înghesuit de moşia Marica şi de pământurile bisericii. El era văzut călcând încet pe mirişte şi trecând pe rând la vecinii săi. Se oprea deodată din legat snopii, îşi punea palma la frunte, rămânea astfel timp de aproape un minut, apoi striga tare şi lung, ca şi când vecinul s-ar fi aflat la o depărtare de mulţi kilometri: „Bă, Voicule, băăăăăăăăăi!”… Voicu lui Rădoi nu răspundea. I se vedea spinarea mişcându-se jos la rădăcina grâului. Târziu, el se ridica, se uita la vecinul său şi întreba scurt şi încet, ca şi când Moromete s-ar fi aflat acolo lângă el: „Ce, bă?” Moromete începea iar şi mai lung: „Mai ai, mă, mult de secerat?” Voicu Rădoi se apleca iarăşi la rădăcina spicelor şi de astă dată nu mai răspundea. Şi atunci Moromete începea să păşească încet pe mirişte şi se pornea spre el. Până ajungea acolo se putea în acest timp trage un pui de somn, deşi până la vecin nu erau decât patruzeci-cincizeci de metri. Moromete făcea un pas, se oprea; smulgea un spic rămas în urma băieţilor, îl ţinea în mână, se uita la el, făcea socoteli, chibzuia ce e cu spicul? A, da! Cine a secerat pe-aici? Nilă! „Bă, Nilă! Vezi, mă, când trece vreo barză pe-acilea, spune-i să-ţi ajute să aduni spicele astea.” Nilă, cu chipul aprins, se întorcea, se uita, îşi ştergea sudoarea, nu zicea nimic; se apleca să nu rămână cu postaţa în urmă. Moromete, cu spicul în mână, se întorcea şi păşea peste unul din snopi. Vâra spicul sub legătură şi pornea iar spre vecin. Călca chibzuit, să nu se înţepe în mirişte; dibuia cu talpa desculţă miriştea, făcea loc degetelor şi abia după aceea îi dădea pas. După vreo zece călcături se oprea. Era cald, aerul era aprins, soarele bătea în creştet cu puterea unui

foc uriaş care ardea aproape de tot, la câţiva metri deasupra capului. Moromete se uita în sus, cu mâna la frunte; vorbea singur: „Mă, ce arde! Ne coacem! Murim!” Apoi tare: „Măi, Voicule, ce-i facem, mă, cu soarele ăsta? Arde de-ţi aprinzi ţigarea la el!” Vecinul nu se ridica şi nu răspundea, Moromete înainta, cucerea terenul încet şi sigur, pas cu pas. Din când în când se oprea, se apleca, răsturna un bolovan mai mare şi se uita la el pe gânduri. În golul de sub bolovan, pământul era negru şi gras; un vierme se zbătea pe toate părţile să se facă nevăzut. Moromete vâra unghia degetului său negru şi gros, strivea larva. Mormăia: „Strădania mă-tii! Stai la răcoare! Ar trebui făcute, după secerea asta, nişte ogoare!” Pornea mai departe; intra în porumb; deodată îşi amintea de ceva şi exclama necăjit: „Na! Mă faci să mă întorc îndărăt!” Se întorcea îndărăt spre căruţă să-şi ia tutun! Vecinul n-avea tutun şi la căruţă chibzuia îndelung dacă să ia sau nu o ţigare şi pentru vecin. Se hotăra să ia şi pornea din nou. Nu făcea însă prea mulţi paşi şi se oprea ţintuit de un glas ascuţit şi necruţător; una din fete se oprea din secerat şi striga la el: „Haide, tată, leagă snopii ăştia că te-apucă noaptea cu ei! Unde tot umbli? Te învârteşti mereu ca un ou într-o căldare.” Moromete răspundea necăjit, cu o mincinoasă obidă: „Hai, mă, ce strigi aşa? Mă speriaşi! Nu-mi dai voie să fumez şi eu o ţigare?” „Lovi-o-ar moartea de ţigare! Se usucă legăturile colo şi te tot învârteşti!” Omul însă nu o mai lua în seamă, îşi continua expediţia sa spre locul vecinului.

III

În acest an la seceriş Moromete n-avea de ce să nu fie ca totdeauna el însuşi, adică nepăsător faţă de ceea ce se aduna în urma lui, uitând de toate şi pierzându-se pe mirişte în contemplări nesfârşite. Nu avea nici cea mai slabă bănuială că Paraschiv socotea acest seceriş ultimul la care avea să ia parte şi cu atât mai puţin bănuia că odată cu aceasta Paraschiv plănuia să smulgă familiei nu numai oile şi caii, dar şi ceva din acest seceriş. Dimpotrivă, Moromete constata că socotelile lui se împlineau cu prisos; făcuse aprecieri adevărate în dimineaţa aceea când se trezise din somn; recolta avea să fie deosebit de bogată. Pentru ce avea să se teamă?

Nu prea înţelegea, era adevărat, de ce Paraschiv, în loc să se bucure că grâul ieşise cum nu-şi aduceau ei aminte să se fi făcut vreodată, arăta mereu posomorât şi secera ca şi când ar fi tras la jug. De fapt, ar fi trebuit ca în toamnă, cum era un an bun, să se însoare şi el ca orice flăcău şi să intre în rândul lumii, dar pesemne că nu găsea fata care să-i convie lui, adică una care să aibă pământ mult, şi de aceea era posomorât. Aşa îşi închipuia Moromete.

În schimb, Niculae era, nu se ştie de ce, nemaipomenit de vesel, fetele se împăcaseră şi ele cu lipsa oilor, iar mama nu mai contenea să-l laude pe Dumnezeu pentru „mana cerească”, cum îi spunea ea grâului, cu care îi milostivise cerul.

Ca întotdeauna, Moromete o încurcă cum putu cu legatul snopilor, dar când după câteva ceasuri soarele se urcă sus şi începu să-i apese ceafa, el înfipse liniştit secerea într-un snop şi se alungă singur cu un glas de parcă s-ar fi pedepsit:

— Mă duc încolo d-acilea! spuse el supărat şi o luă agale, spre căruţă (mai întâi la căruţă, unde avea flanela cu tutun, şi abia după aceea spre vecini). Familia îl văzu întâi într-o parte, apoi se constată că de multă vreme se afla în partea

astălaltă, apoi se topi nu se ştie unde şi când se făcu prânzul şi se pregătiră pentru masă trebuiră să-l strige de nenumărate ori. Niculae se urcă pe cutia căruţei şi îl strigă în gura mare:

— Măi, tată-m'! Tată-ăăă!

— Ce e, mă? răspunse Moromete deodată.

Era acolea cu vecinul, dar se aşezase jos şi nu se vedea din pricina spicelor. Fetele scoaseră mâncarea din cutie şi făcură umbră cu rogojina. Mama aprinse focul şi puse la încălzit o tigaie mare plină cu fasole scăzută. La lumina albă a zilei flăcările de paie pâlpâiau în culori când galbene, când în umbre albe de aer topit şi viu, care o înşelau pe femeie frigându-i mâna. În aşteptare, Paraschiv şi Nilă zăceau sub căruţă cu feţele în jos. Chipul lui Nilă se făcuse parcă mai mare, şi aprins cum era, ai fi zis că flăcăul s-a îmbolnăvit, are temperatură şi suferă în tăcere cu mintea buimăcită.

— Domnule, una şi cu una fac două: murim! spuse Moromete apropiindu-se de căruţă. Alde Voicu spuse că să te uiţi la noi când s-o ridica soarele la amiaz: ne topim!

Niculae behăi de pe cutia căruţei ca un ied: he-he.

— Dă-te jos de pe cutie, te cocoţaşi acolo să te vadă lumea! se răsti la el soră-sa mai mare.

— Lasă-l, c-a fost vrednic, îl apără tatăl, aşezându-se sub umbra rogojinei. A fost vrednic şi la şcoală, a luat premiul întâi şi e vrednic şi la secere, îl lăudă el.

— Ei, tată, se miorlăi Niculae, pe care glasul tatălui îl înşelase o clipă crezând că îl laudă. Dar ce, n-am învăţat?! se revoltă el. Spune tu, Ilinco, nu secer eu bine?

— Da, ai învăţat, spuse Ilinca. Ţii secerea în mână parcă ai fi o barză.

— La masă! spuse mama venind cu tigaia cu fasole sub umbra rogojinii.

Moromete se uită o clipă la tigaie. Fasolea, cu boabele mari, parcă nu fusese luată atunci de pe foc, prinsese pojghiţă pe deasupra şi parcă era sleită, rece. Paraschiv şi Nilă se târâră de sub căruţă şi se aşezară în capul oaselor.

Moromete rupse o bucată de mămăligă, luă din tigaie fasole şi fără nicio grijă înghiţi dumicatul, în clipa următoare însă el se cam înţepeni pe locul unde se afla, se făcu roşu la faţă şi îi ţâşniră lacrimile. Dar în loc să bea apă şi să-şi potolească arsura, el se stăpâni şi se întoarse către fete.

— Voi de ce ziceţi că n-aţi încălzit fasolea asta? întrebă el în treacăt, cu o înfăţişare de nepătruns şi nu prea tare, încât mama care scotea nişte ceapă din cutia căruţei nu-l auzi, să-i răspundă că abia o luase de pe foc.

— Hai, mamă, tu ce faci acolo?! se miră Tita. Şi tu, Niculae, ce stai în spinarea mea? Stai jos, starea-i bumben!

— Bumben?! se miră Moromete. Asta ce-o mai fi? Asta însemna că Niculae să fie bolnav şi să stea cu şezutul în sus. Paraschiv parcă era singur. Nu mai aşteptă să se aşeze toată lumea, rupse ca şi tatăl său din mămăligă şi râni cu nădejde din tigaie, în clipa aceea Moromete îşi pironi privirea asupra lui şi aşteptă. Paraschiv, hulpav şi absent, înghiţi dintr-odată, dar apoi ochii i se beliră şi scoase un răcnet.

— Na, Paraschive, bea apă, se precipită Moromete apucând bota în braţe şi întinzându-i-o grijuliu. Te-a ars rău? Eu credeam că e rece, mărturisi el naiv.

Cu privirea sticlind, Niculae se uita când la Paraschiv, când la tatăl său. Mama nu înţelegea.

— Ce să fie rece? întrebă ea.

— Fasolea asta! răspunse Moromete.

— Păi acu’ o luai de pe foc! se dezvinovăţi ea.

Fetele pufniră în râs, iar Niculae, înţelegând, începu să răcnească şi să dea din picioare, arătându-l pe Paraschiv cu degetul. Acesta,

schimonosit, bând apă, aruncă deodată bota de la gură, se întinse şi îl cârpi pe Niculae cu atâta sete, încât din pricina asta Niculae nici măcar nu simţi durerea, atât de mult îi plăcu furia cu care îl plesnise fetele său.

Până şi Nilă râdea.

— Îţi arde de prostii, se supără mama fără să se uite la omul ei. După ce că nu munceşti, nici nu taci!

— Dar ce-am zis eu, frate?! exclamă Moromete nedumerit, stârnind din nou hohotele care se mai potoliseră. M-am uitat şi eu la fasole şi când am văzut-o aşa încreţită pe deasupra şi fără niciun pic de abur care să iasă din ea, mi s-a părut că e rece şi v-am întrebat de ce n-aţi încălzit-o. De unde să ştiu eu că arde! exclamă apoi.

Tita, care tocmai se potolise din râs şi înghiţea un dumicat, izbucni din nou şi se înecă, se făcu roşie ca focul. Mama dădu în ea, spunându-i că nu-i e ruşine?

Se liniştiră şi începură să mănânce în tăcere.

— Voicu lui Rădoi! afirmă Moromete după câtva timp. Vine şi el la secere dimineaţa (nu prea de dimineaţă, fiindcă dimineaţa somnul e mai dulce, şi de ce să se scoale el cu noaptea în cap? Nu e ziua destul de mare?). Şi când opreşte căruţa şi se dă jos din ea, se uită lung peste loc şi zice:

„Buna dimineaţa, locule!”

Iar locul răspunde:

„Mulţumesc dumitale, Voicule!”

Şi după ce se uită aşa, Voicu întreabă:

„Să m-apuc de tine, locule?”

— Şi locul ce zice, tată? întrebă Ilinca văzând că tatăl ei nu se grăbeşte să spună ce mai răspunde locul.

— Păi locul ce să zică? explică Moromete. Crezi că se ceartă cu Voicu?

„Poţi să mă laşi şi aşa, Voicule!” zice, „poţi să te duci acasă”, adăugă Moromete de la el.

Moromete nu avea dreptate, vecinului său îi plăcea să muncească, dar se învăţa greu cu faptul că lotul său se micşorase prin vânzare. De fiecare dată când se dădea jos din căruţă el se uita lung peste el şi nu începea de îndată munca.

— Acum cincisprezece ani era foametea aia, parcă îl văz şi acuma! Venea Voicu cu căruţa şi cu muierea, continuă Moromete după câteva clipe. Era mai în putere el, nu se cocârjase ca acuma. Mă! exclamă Moromete aducându-şi aminte. Aoleu! se văietă. Se ridica soarele sus şi degeaba te uitai că e prânzul, n-aveai ce mânca! Mâneai numai o dată pe zi. „Mă, zice mama asta a voastră (era aşa, după vreo două zile de secere), hai să mâncăm că nu mai pot.” „Mâncăm noi, îi spun eu ei, dar ce facem pe urmă până în seară?” Voicu şi el, tot aşa, mai făcea ce mai făcea şi se uita la soare. Abia pe urmă am aflat noi că săracu Voicu cu muierea n-aveau neam de mâncare. Noi tot mai aveam aşa să ameţim o dată foamea. Ne aşezăm noi şi eu mă pomenesc zicând: „Hai, Voicule, să mâncăm!” Am zis aşa ca omul, dar Voicu nimic, să răspundă şi el cum e obiceiul: „Mulţumesc, am mâncat”, nu! tăcea! „Fă, îi spun eu mă-tii speriat, să ştii că Voicu are de gând să vie la noi să mănânce, d-aia tace el aşa!” Dar mă-ta zice: „Ei! Nu vine el, ştie că atunci când vreai să chemi pe cineva la masă trebuie să spui de trei ori.” N-am mai zis eu a doua oară, dar degeaba, fiindcă zisesem o dată şi Voicu a aşteptat el ce-a aşteptat şi pe urmă îl vedem că înfige secerea într-un snop: „Păi să viu şi eu să iau de vreo două ori”, zice, şi când l-am auzit aşa, mi s-a făcut frig. Ne părea rău, domnule! Credeam că are mâncarea lui şi că vine la noi ca să-i ajungă lui să mai mănânce o dată până în seară; nu mai vorbesc că uite aşa numai jumătate de palmă de mămăligă aveam. Şi acum râde Voicu când îi aduc aminte.

— Nu prea îi vine lui să râdă, că a vândut în anul ăla trei pogoane, spuse mama. Atunci am

vândut şi noi un pogon…

Fiindcă veni vorba de acel pogon care fusese vândut să nu moară Paraschiv, Nilă şi Achim de foame, fetele îşi aduseră aminte că pentru pogonul acela tatăl lor promisese să treacă pe numele mamei şi al lor casa părintească şi grădina şi că acest lucru nici până azi nu se făcuse.

— Să stăm acum să ne aducem aminte de boi bălţaţi! spuse fata cea mare cu un glas mohorât, aruncând o privire întunecată spre Paraschiv.

— Păi dacă avem vaci, de ce să nu ne aducem aminte? rânji Paraschiv şi privirea îi sticli de satisfacţie pronunţând cuvântul *vaci.*

Mândră, fata nu răspunse, se îndepărtă de căruţă să se odihnească undeva sub o tufa, pedepsind-o astfel pe mamă să strângă singură masa. Ceea ce mama şi făcu în timp ce toţi ceilalţi se lungiră care încotro. Numai Niculae nu se simţea ostenit şi când maică-sa închise cutia căruţei, şi căută şi ea un loc cu umbră să se culce, el o luă pe urmele ei. Nici nu se terminase bine povestea cu Bisisica şi Niculae şi intrase în alta. Deocamdată sfios, necutezând. N-avea încă cu ce să răzbată spre atenţia mamei; ea nici măcar nu-l asculta, dar să-l mai şi înţeleagă.

— Mamă! mamă! şopti el în urma ei, şi când mama se întinse pe răzor sub o tufa, el se aşează aproape de tot de ea şi îi şopti din nou numele.

Era linişte peste câmp, totul zăcea în căldură şi nemişcare. Niculae şoptea lângă capul maică-sii cu un glas în care voinţa şi teama îi făceau ruga atât de curată, încât mama deschise ochii:

— Ce e, Niculae, mamă?! îl întrebă ea copleşită de osteneală. Ce vreai tu, maică, de ce nu te odihneşti?

Niculae rămase cu privirea deschisă larg spre chipul ei, cu bulbii ochilor arzând…

— I-ai spus lui tata, mamă?! se rugă el sfios şi înspăimântat că mama s-ar fi putut să nu-i fi ascultat ruga.

— I-am spus, i-am spus, Niculae, lasă-mă în pace, du-te de-aici! se rugă şi mama îngrozită parcă de neputinţa ei de a rezista acestui copil. Du-te de-aici, haide, lasă-mă să mă odihnesc!

Niculae nu se duse, iar ea nu se mai putu odihni. Băiatul stătea alături, cu labele picioarelor strânse sub el, cu mijlocul frânt într-o parte şi cu capul aplecat spre mirişte.

— Mă duc, zău că mă duc, dar roagă-l pe tata, începu el zgândărând pământul fierbinte cu degetul. Spune-i, mamă, că ai văzut că am luat premiul fără să mă duc prea mult la şcoală şi dacă tata vrea, n-o să mă coste nimic. Eu am să învăţ şi am să am bursă. Zău, mamă, ce să fac eu toată iarna acasă? Am să viu în vacanţă şi o să fiu la secere ca şi voi şi numai toamna şi primăvara n-o să fiu. Şi toamna la arat eu tot n-am ce să fac, iar primăvara când începe sapa, se termină anul şcolar; aşa că o să fiu şi la sapă… Şi nu costă nimic, mamă, şi după opt ani… Niculae îşi întoarse faţa din mirişte, se holbă din nou la mama lui şi şopti cu patimă mistuitoare: Mamă, după opt ani eu ies învăţător şi…

— Tu ce tot vorbeşti acolo, Niculae? se răsuci atunci pe neaşteptate sora cea mare şi Niculae aproape că se înspăimântă de acest glas tăios şi necruţător.

— Vezi să nu te fac eu acuma popă, nu învăţător, spuse Ilinca de pe undeva.

Ascultaseră amândouă şi Niculae nu se mai răzvrăti ca altădată împotriva lor. Erau rele şi atotputernice şi el înţelegea că împotriva voinţei lor era cu neputinţă să se întâmple ceea ce dorea el.

— Hai, mă Ilinco, ce strigi aşa la mine? se rugă el. Şi Ilinca, uimită că arţăgosul de altădată s-a fleşcăit, îl luă peste picior, totuşi binevoitoare:

— Te faci tu învăţător, un prost ca tine!

— Taci din gură, Ilinco, de ce îl faci prost? se supără mama.

— Păi n-ai văzut că am luat premiul întâi, Ilinco? se rugă Niculae mai departe.

— Şi dacă ai luat, ce?

— Bă, voi vă odihniţi acolo, sau ce faceţi? strigă Moromete de la căruţă.

Niculae arăta atât de întristat încât ţi se făcea rău uitându-te la el.

Când începură din nou să secere, Moromete, intrigat, o întrebă pe mamă, în şoaptă, ce vrea băiatul acela. Nu uitase nicidecum întâmplarea cu premiul şi cu frigurile. Turburarea care îl cuprinsese în ziua aceea lăsase în el o urmă care nu voia să se şteargă. Era ceva de neînţeles aici. Pentru întâia oară Moromete nu putea scăpa de un sentiment de vinovăţie care îşi scotea capul ori de câte ori se uita şi vedea ochii mari şi aprinşi şi chipul galben-negru al băiatului. Şi se supăra fiindcă de muncit nu prea îl pusese să muncească, şi de mâncare nu ducea lipsă. Atunci ce avea? Şi cum de căzuseră frigurile taman pe el? Mama repetă noua poveste cu şcoala şi Moromete se înveseli:

— Aşa, mă, Niculae? D-aia eşti tu trist? Hai, mă, lasă, că te facem noi popă, nu învăţător!

— Păi, dar! murmură Niculae cu buza în jos.

— Hai, mă, că e mai bine popă, ascultă aici la mine, îl consolă tatăl. lai colivă şi leturghii de la muieri, mă!

Fetele râseră şi îl îndemnară pe Niculae să pună poloage pe legături. Paraschiv rânji:

— Niculae, ia să vedem dacă eşti bun de învăţător. Spune, ce înveleşte pisica? Dacă ştii, atunci eşti bun! hotărî Paraschiv.

— Lasă băiatul în pace! zise tatăl.

Dar nu-l lăsară în pace, îl sâcâiră şi râseră de el din toate părţile, şi când Niculae se lăsă jos şi-şi ascunse faţa cu braţul, fetele strigară la el să se apuce de pus poloage. Dar el nu se ridică şi rămaseră cu toţii foarte uimiţi când auziră din locul unde stătea el jos izbucnind pe neaşteptate un

hohot de plâns. Încrederea înşelată şi dorinţele călcate în picioare îl chinuiau pe băiat şi aşa de cumplit îi învinovăţea prin hohotele lui disperate, încât toţi se supărară şi se răstiră la el să se ridice. Mama protesta şi închise gura fetelor, iar tatăl se apropie de băiat şi îl apucă de braţ. El se împotrivi şi atunci tatăl îl săltă de braţ ca pe-o pasăre şi îl sili să stea în două picioare, spunându-i că plânge degeaba ca un bleg care nu ştie de glumă.

— Nie, se smuci Niculae furios şi o luă din loc pe mirişte, îndreptându-se spre drum.

Va să zică aşa! Moromete porunci atunci unei fete să se ia după el şi să-i dea câteva la spate. Se duse Ilinca, cu intenţia de a se întoarce cu el de urechi, dar când să pună mâna pe el, Niculae o plesni peste ochi, făcând-o să ţipe.

— Mânca-te-ar câinii să te mănânce! scrâşni apoi Niculae repezindu-i-se în cap şi trăgând-o jos de păr.

— Ce e cu băiatul ăsta?! se miră tatăl stăpânindu-şi mânia. Ilinco, ia lasă-l în pace! Ia vin încoace de acolo şi lasă-l în pace.

Îl lăsară, dar nici Niculae nu se dădu bătut. La distanţă de ei, se aşeză jos pe mirişte şi îşi puse capul pe genunchi. Trecură ceasuri întregi şi nu se mişcă din locul acela; se făcu amiază şi se aşezară din nou la masă, el nu se clinti şi nu veni să mănânce.

Moromete se supără de-a binelea, se duse la el şi îl întrebă uluit:

— Ce vreai tu, Niculae? Vreai la şcoală, am înţeles! Dar vreai acuma, azi? Sau eşti nebun? Şi începu să se închine: vine de dimineaţă cu noi cu toţi în căruţă, începe ca un băiat cuminte ce e şi învaţă să secere şi pe urmă, odată îi trăsneşte că vrea să plece la şcoală. Vreai să pleci la şcoală, acuma?!!

— Nu ţi-am spus de-alaltăieri ce zice domnul învăţător Teodorescu de bursă? De ce n-ai zis nimic?

— Dacă ai fi băiat deştept, mi-ai plăcea mai mult, spuse tatăl. Un băiat deştept spune o dată lucrul pe care îl are de spus şi a doua oară nu-l mai repetă. Mi-ai spus o dată: gata!

Parcă era o promisiune în glasul tatălui! în orice caz, îl făcuse să înţeleagă că în familie nu există numai Paraschiv, Nilă şi Achim şi banca şi fonciirea, la care el, tatăl, să se gândească. Trebuie să se gândească de aici înainte şi la Niculae.

IV

În ziua când Boţoghină îi dăduse fiului său secerea în mână, băiatul, care avea atunci zece ani, se uitase la tatăl său nedumerit:

— Şi de cai cine o să aibă grijă? întrebase închipuindu-şi că problema cailor e fără soluţie.

— De cai o să aibă grijă Irina, răspunse tatăl cu simplitate.

Vatică făcuse ochii mari:

— Irina?! Păi are s-o calce pe picioare, tată.

Boţoghină îl apucase atunci pe fiu de umeri şi îl silise să stea jos, cu umerii drepţi.

— Ia stai aşa! Ţin-te bine. Ţine grumazul încordat! Şi spinarea.

Apoi îi apucase în palme rotunzimea umerilor încă plăpânzi şi se lăsase greu pe gâtul fiului. Ambiţios, Vatică rămăsese drept, simţind că e vorba să-i fie încercată puterea. Boţoghină începuse să râdă:

— Ia te uită ce măgar! Ar fi în stare să mă ducă în ciuş. De anul trecut ar fi trebuit să te pun la secere. Eşti bun de secere!

Irina avea atunci şapte ani şi Vatică a fost foarte mirat când a văzut cu câtă grijă se feresc caii să n-o calce pe sora lui pe picioare. Uneori Vatică

încremenea când Irina se aşeza ca un nod între ei şi începea să-i împiedice la picioare. Caii stăteau liniştiţi până ce fetiţa se ridica de lângă ei, apoi ridicau picioarele din faţă, împiedicate, şi săreau un pas mai încolo, sforăiau şi începeau să pască. Vatică striga de departe cu secerea în mână:

— Mă, păzea, mă! Păzea, mă, Irino, că dacă te loveşte unul o dată, vai de pielea ta, vai de tine! Îţi plâng de milă, Irino, înţelegi tu?

Nu se întâmpla însă nimic. Copitele cailor călcau aproape de tot de picioarele mici ale fetiţei, fără ca s-o atingă vreodată.

În acest an, după serbarea şcolară, când Irina se întoarse acasă, Vatică stătea în mijlocul prispei şi dregea hamurile întocmai ca un om mare. Când o văzu pe sora lui, îşi ridică privirea şi spuse scurt:

— Hai mai repede, mă premianto! Ia să te văz mâine la secere, tot premiantă eşti?

— Da, păi dar, a plecat tata şi ai rămas tu să comanzi, răspunse Irina strâmbându-şi buzele spre fratele ei.

Vatică nu răspunse nimic, îşi plecă fruntea grav în curele şi continuă să înfigă sula. Anghelina ieşi în prag, se uită la fată, care rămăsese în soare cu coroana în mână, şi după un timp o întrebă:

— Ai venit?

Şi glasul i se păru fetiţei aspru, îşi ridică privirea spre mama ei şi răspunse:

— Am venit!

Femeia îşi înmuie atunci glasul şi întrebă blând:

— Ai luat premiu?

— Am luat.

— Întâi?

Fetiţa răspunse că da, a luat premiul întâi la fete. Atunci femeia se uită la coroana ei şi la cărţile de sub braţ. Întinse mâna:

— Alea ce sunt?

Irina răspunse că sunt cărţi. Atunci femeia, după ce tăcu un timp, îşi înmuie şi mai mult glasul şi şopti:

— Bine! Treceţi la masă că se răceşte mămăliga!

În tindă, înainte să se aşeze la masă, Vatică se apropie de sora lui, care stătea jos pe prag, îşi puse mâinile pe umerii ei şi se lăsă cu toată greutatea lui de paisprezece ani. Fetiţa se înmuie şi ţipă:

— Vatică! Stai la-n loc!

— Ţin-te dreaptă, nu te moleşi! spuse el apăsând mai încet. Apoi hotărî: Eşti bună de secere, ce să mai vorbim!

A doua zi au ieşit la câmp. Lotul lor, prin vânzare, se înjumătăţise.

Deşi nu era deloc frig şi nici măcar răcoare, Irina tremura din tot trupul. Se dădu jos din căruţă şi în timp ce deshăma caii, Vatică strigă la ea:

— Haide, Irino, pune mâna pe secere şi dă-i drumul!

Glasul aspru şi neînduplecat al fratelui, un glas necunoscut, parcă al unui om străin, o sperie; dârdâia; se uita la mama ei, aşteptând să audă de la ea un cuvânt bun, dar femeia tăcea posomorâtă şi nici n-o vedea.

Vatică luă repede o secere şi începu să taie cu iuţeală grâu amestecat cu iarbă. Încărcă braţul şi dădu cailor să mănânce în spatele căruţei. Femeia se pregătea şi ea de muncă. Irina îl urmărea pe fratele ei cu nişte priviri rugătoare, fierbinţi. Vatică luă din cutia căruţei o secere şi se uită spre sora lui cu asprime. O chemă:

— Treci încoace, ce-ai rămas înţepenită lângă cai?

Se pare că micul flăcău pricepu ceva în legătură cu privirea neclintită şi umedă a surorii lui pentru că se apropie de ea şi apucând-o de braţ îi spuse frăţeşte, mai înduplecat:

— Hai să te învăţ, nu te speria aşa! Ia uită-te la ea cum tremură, ca proasta! Mă, ce moale eşti!

Îi dădu drumul de braţ şi-i puse secerea în mână. Irina o apucă de coadă şi rămase cu ea în aer, neştiind ce mişcare să facă. În acest timp, mereu

posomorâtă, mama lor începuse să secere în tăcere. Vatică se apropie de grâu şi, înainte să se aplece la rădăcina spicelor, întoarse capul şi spuse cu mândrie:

— Uită-te la mâinile mele, Irino!

Fetiţa se apropie şi se uită. Vatică se aplecă, prinse un pâlc de spice sub încovoierea secerii, îl apucă cu cealaltă mână şi trase; paiele se rupseră toate deodată, ca tăiate de brici, şi mănunchiul de spice se ridică în aer foşnind. În clipa următoare mişcarea se repetă, apoi iar şi încă de patru-cinci ori până ce mănunchiul se îngroşă. În acest timp paşii secerătorului înaintau în golul făcut, călcând uşor peste miriştea rămasă.

— Ai văzut? întrebă Vatică ridicându-se şi lăsând la pământ mănunchiul. Ei, ia apleacă-te. Treci aici lângă mine.

Atunci mama copiilor îşi ridică spinarea şi spuse:

— Vatică, vezi să nu-şi taie vreun deşti.

— Să nu-ţi tai vreun deşti, spuse Vatică uitându-se cu atenţie să vadă în ce fel vâră sora lui secerea în grâu.

Fetiţa făcu aceleaşi mişcări pe care le văzuse la fratele ei, dar când trase, grâul, în loc să fie tăiat, se smulse cu pământ, cu nişte bulbi mari şi fărâmicioşi. Vatică se îndoi de spinare şi izbucni în râs:

— Bă, Irino, au! Bleagă mai eşti! Păi nu aşa! Nu trebuie să tragi de grâu, trebuie să tragi de secere şi să împingi spicele înainte.

Fetiţa se ridică şi rămase în picioare prostită, într-o mână cu secerea şi în alta cu un mănunchi de spice smuls din rădăcini. Văzându-l pe fratele ei că râde, se simţi mai bine şi începu şi ea să râdă. Se prefăcu supărată şi ceru:

— Nu mai râde, parcă tu când ai secerat la început…

— Uită-te, mă, la mine, răspunse Vatică iar aplecându-se la rădăcina spicelor. Vezi? Uite!

Tragi aşa şi ţii secerea uite-aşa, nu ca tine, parcă ai ţine un băţ. Şi te apleci jos de tot, că n-ai oase în burtă! Şi până te-nveţi, apucă puţin, nu intra în grâu ca o barză! Ia treci acum!… Nu! Ce apleci spicele în jos? Apucă-le bine în mână! Şi când ai să tragi cu secerea lasă mâinile moi, că pe urmă osteneşti şi faci bătături în palmă; lasă mâinile moi, ce, n-auzi? Aşa! Acuma, când ai să tai să nu tragi de spice, să le împingi înainte, dar fără să le calci. Acuma ia să te văz: taie!

Fetiţa tăie mănunchiul şi se ridică veselă. Privirile ei licăreau de bucurie.

— Ei, dă-i înainte! sfârşi Vatică mulţumit. Vezi să nu nimereşti în deşte. Ai grijă şi apucă doar atâta cât poţi lua cu mâna!

Se întoarse apoi spre mama lui, care între timp înaintase în grâu, scuipă în palmă şi se aşeză la lucru.

Irina puse mănunchiul jos şi vru să se aplece la rădăcina spicelor să secere mai departe, dar se opri. Îşi duse mâna la frunte, ca şi când ar fi vrut să alunge vreo gânganie, se şterse apăsat, se uită la dosul palmei: nu era însă nicio gânganie. Fetiţa se şterse iar şi din nou se uită; nimic, în afară de câteva picături de umezeală, de sudoare limpede şi curată ca roua; atunci copilul îşi trase un colţ al basmalei ei subţiri şi decolorate, îşi şterse cu uimire chipul ei micuţ şi oacheş, se îmbrobodi mai strâns în aşa fel ca fruntea să-i fie apărată de soare, se aplecă şi începu să secere.

V

În dimineaţa plecării la seceriş, Birică pricepu în sfârşit ce era cu Polina, la ce se gândise ea în ziua aceea când, întorcându-se de la văgăuni cu

pământ, spusese că au să-şi ridice casă fără să vândă niciun fel de jumătate de pogon: nici mai mult, nici mai puţin decât ca întreaga familie să meargă cu ea la seceriş pe *locurile ei,* să pună astfel mâna pe grâul de pe pământul care i se cuvenea de la părinţi şi din vânzarea lui să-şi ridice casă.

Birică-tatăl o auzi cel dintâi spunând aceste cuvinte, dar nu socoti că merită să le dai vreo atenţie, între timp el înhămase caii. Căruţa aştepta în bătătură. Unul din copii deschise poarta şi tatăl se urcă pe cutia căruţei şi spuse cu glasul lui gros şi căptuşit de ani:

— Gata! în căruţă! Vedeţi să nu se fi uitat ceva.

Atunci Polina se apropie de cai şi-i apucă de zăbale; ea se adresă bărbatului ei care se apropiase şi el de căruţă:

— Ioane, tu ce faci? N-auzi ce zic eu, să mergem întâi să secerăm la noi!?

Aceste cuvinte i se părură socrului cu totul prosteşti şi din nou se făcu că nu le-a auzit. Câţiva dintre copii se uitară nedumeriţi la cumnata lor. Birică însă îşi privi nevasta cu atenţie şi rămase nemişcat lângă răscrucile cailor. El învăţase s-o cunoască destul de bine pe Polina lui şi nu i se părură deloc prosteşti cuvintele ei.

— Haide, mă, păzea de acolo! Te sui în căruţă, sau ce faci? zice Birică-tatăl cu un glas surd, adresându-se norei.

Polina se prefăcu şi ea că n-aude ce zice socrul. Continua să se uite stăruitor la bărbatul ei. Tatăl apucă hăţurile şi învârti biciul. Caii porniră. Birică se smulse din loc şi sări în căruţă. Atunci Polina apucă strâns de zăbale şi trase. Caii tropăiră pe loc şi se opriră. Mama rămăsese înlemnită pe prispa casei. Unul din băieţi se ridică în picioare în căruţă şi strigă:

— Hei, cumnată, ce e cu matale? Polina răspunse cu blândeţe:

— Stai niţel! Sunteţi surzi?

Deşi era liniştită, avea un glas care îi făcu pe toţi să se ridice din căruţă şi unii chiar să sară jos. Birică sări şi el de pe cutia căruţei şi se apropie de nevasta lui. O întrebă:

— Ce e, fă?

— Să mergem întâi la *noi* să secerăm, că e grâul mai mare şi mai copt, răspunse Polina.

— Care la *noi?* întrebă Birică puţin cam supărat. Eşti nebună? Sui-te în căruţă că se face prânzul!

— Hai, mă! Hai, mă! Dii! strigă tatăl înfuriat, învârtind biciul pe deasupra cailor, dar Polina apucă iar de zăbale:

— Tată, n-auzi să stai?

— Ce vreai, mă, tu asta? Acu îţi dau una cu biciul! La cine strigi tu aşa?

Tânăra nevastă, când îl auzi, se făcu galbenă. Dădu drumul zăbalelor şi se trase în lături. Se apropie de bărbatul ei. Căruţa porni. Birică vru să se urce, dar femeia îi chemă:

— Ioane, n-auzi să stai?

Birică o privi în treacăt, se urcă pe loitră şi spuse cu asprime:

— Urcă-te odată, ce dracu tot cauţi ceartă?!

— Ioane, unde te duci? Vezi să nu te duci de tot! zise atunci Polina.

Ea înfrunta acum ceea ce de obicei nu înfruntă femeile decât foarte târziu. De pe prispă mama-soacră socoti că n-ar fi rău ca băiatul ei să-i tragă câteva Polinei, s-o înveţe să nu mai poruncească peste el.

Polina aştepta şi ea acelaşi lucru, dar avea o privire care nu spunea nimic bun. Birică se dădu jos din căruţă şi apropiindu-se de ea ridică pumnul.

— Vreai să dai în mine? îl preveni ea.

— Fă!

Dar nu lovi. Lăsă pumnul în jos. Porunci:

— Hai la deal!

Femeia răspunse scurt, fără teamă, dar totuşi supusă:

— Nu merg la deal!

— Atunci ce vrei?

— Hai la *mine* la deal!

— Ce, eşti nebună?

— Dacă nu mergi tu, mă duc singură. Eu am dreptul meu. Mie îmi trebuie dreptul meu, dacă e vorba că sunt măritată.

— Vreai să mă iau la bătaie cu ai tăi? N-am chef să mă fac de râs în sat că mă bat pentru averea ta.

— Ba să te baţi, ai auzit? izbucni deodată Polina cu un glas care parcă piui în liniştea dimineţii. Sunt muierea ta şi am dreptul la zestre. Tata n-o să-mi dea nimic dacă nu te baţi cu el.

Din glasul şi mânia ei se vedea pe de altă parte cât de mult ţinea ea la el. Birică izbucni şi el întărâtat:

— Fă, tu eşti sărită din balamale? Cum o să viu să secer pe locurile lui tac-tău?

— Să vii cu mine şi să seceri acolo! Secerăm grâul *nostru* pe care ai să-l cari pe urmă cu căruţa în aria *noastră!*

— Să sară ăla cu parul!

— Să sari şi tu cu parul!

De astă dată Birică îşi ieşi din minţi, o înjură şi-i spuse că nu e vorba de par, ci de jandarmii cu care tatăl ei are dreptul să vină. N-ar vrea cumva să se bată şi cu jandarmii?

— O să vedem noi atunci ce e de făcut, răspunse Polina mai domolită.

În timpul acesta căruţa ieşise în drum şi se oprise acolo. Toţi copiii ascultau. Unii se dăduseră jos, se apropiaseră şi se uitau. Bătrânul ascultase şi el înmărmurit. Când schimbul de cuvinte luă sfârşit, sări şi el din căruţă şi se apropie de cei doi, dar fiul îl opri:

— Ia nu te amesteca, tată, lasă-mă dracului în pace!

Bătrânul dădu din umeri, se întoarse şi familia plecă. Birică şi Polina rămaseră, îşi luară secerile pe umăr şi porniră amândoi spre locurile lui Tudor Bălosu. Pe drum, Polina îi spuse din nou că nu se

poate ajunge la o înţelegere cu tatăl ei dacă au să stea şi să-l aştepte pe el să se împace. Ea îl cunoştea bine. Pământul trebuie luat cu forţa. Birică îi răspunse că orice lucru se poate lua cu forţa cum ar fi să zicem un cal, o căruţă, o vită; îl iai cu forţa şi îl duci cu tine. Dar pământul n-ai cum să-l iai. Pentru pământ trebuie forme la notariat şi numai atunci poţi să zici că e al tău. Spunându-i acest lucru, Birică îi atrase luarea-aminte cât e ea de proastă când îşi închipuie că nu s-a gândit în toate felurile la situaţia lor. Polina răspunse că ştie ea de *forme*, chiar mai mult decât crede el. Şi anume că dacă te foloseşti de un lucru mai mulţi ani şi aduci pe urmă martori că atâţia ani lucrul acela a fost al tău, poţi să-i faci *forme* că e al tău chiar dacă *ăla* nu vrea. Birică îşi descreţi fruntea şi spuse cu multă mirare şi admiraţie că zău, a dracului naţie de muiere mai este ea. Polina se făcu roşie auzindu-l cum o laudă şi îi răspunse că cu alde tat-său ea şi-a luat gândul de la omenie. Nu trebuie să se mai strice omenia pe el. Cât a fost fată mare nu i-a cumpărat nicio aţă, niciun petic, a umblat desculţă la horă; el, Birică, cunoaşte şi el bine povestea asta. Ar trebui să înţeleagă că altceva nu mai e de făcut. Merseră mult în tăcere şi el nu-i răspunse decât târziu. Îi atrase luarea-aminte că tatăl ei îl poate da în judecată. Îl dă în judecată şi iese rău. Polina îl întrerupse spunând că asta n-are să îndrăznească el s-o facă. Ea s-a măritat şi are dreptul la pământul pe care l-a muncit. Şi dacă tatăl ei are să le facă proces, are să aibă şi ea grijă să-i scoată procesul pe nas.

— Cum de nu înţelegi tu, Ioane, că trebuie să-l faci pe tata să tremure când ţi-o pomeni numele! Pe marginea satului să te ocolească, când te-o vedea! Să vezi tu atunci cum îi trece lui cheful să se mai bucure de zestrea mea!

Birică o înjură pe nevasta lui liniştit şi supărat, dar cu un glas bun şi cald, ca şi când ar fi mângâiat-o, şi îi răspunse că abia acum înţelege el

ce e cu ea, şi anume că ei nici prin cap nu-i trece să trăiască fără pământul de la tatăl ei.

— Dar ce credeai? zise ea şi apoi tăcu şi-şi lăsă pleoapele peste ochi.

Cum nici el nu mai zise nimic, merse apoi tot timpul tăcută. Cine ar fi văzut-o călcând alături de el, cu o jumătate de pas în urma lui şi cu pleoapele lăsate peste ochi, ar fi crezut că cine ştie ce palme i-o fi tras bărbatul; arăta acum supusă şi blândă.

Se făcuse înţeleasă.

VI

Treceau pe lângă căruţele oamenilor mergând fără grabă, cu secerile pe umăr, şi arătau amândoi liniştiţi şi nepătrunşi. Birică ducea mâna la pălărie, spunea bună dimineaţa şi trecea mai departe fără să se uite la cel pe care îl saluta. Din urmă se auziră de câteva ori şoapte pe care aerul liniştit al dimineţii de vară le împrăştie până la urechile lor. Se spunea: „Alde Birică a venit la socru-său!" Sau întrebări nedumerite: „Când s-au împăcat ăştia cu Bălosu?" Un singur glas prevesti: „Să băgaţi de seamă că se încaieră!"

Tudor Bălosu nu-i văzu pe cei doi apropiindu-se pe drumul de plan, deşi stătea cu faţa spre ei; în clipa când Birică şi Polina intrară în mirişte, el se întoarse liniştit cu spatele şi continuă să pună poloage de grâu pe legătură; tresări speriat când auzi alături un glas şoptit, apăsat:

— Bună dimineaţa, nea Tudore!

Tocmai atunci mâinile omului se pregăteau să strângă snopul şi să-l lege. Ridică fruntea şi legătura se desfăcu; genunchiul care îndesa spicele se dezdoi; Tudor Bălosu se ridică în picioare. Cei trei oameni care secerau cu ziua grâul lui Tudor

Bălosu se opriră şi ei din lucru şi se uitau şi ei să vadă ce are să se întâmple. Pe drumul de plan, destul de departe, o pereche de cai păşteau unul lângă altul ţinuţi în lanţ de sora mai mică a Polinei.

Tudor Bălosu nu avu timp să răspundă la salutul ginerelui. Birică vorbi mai departe; vorbea încet şi apăsat, să nu se audă; spunea cuvintele cu buzele strânse, cu hotărâre:

— Am venit la secere, nea Tudore. Trebuie să ne înţelegem ca oamenii, că dacă nu, iese rău; iese urât! ameninţă el.

Tudor Bălosu era singur. Oamenii care îi secerau se uitau nemişcaţi, aşteptând. El nu răspunse nimic ginerelui. Îi întoarse spatele şi se îndepărtă câţiva paşi. Îndepărtându-se, îşi scoase pălăria din cap şi făcu semn spre partea unde se aflau caii şi fata; strigă:

— Firico, vino încoace!

Şi după ce văzu că fata întoarce caii şi vine spre căruţă, se apropie de snopul pe care-l lăsase nelegat, îl legă, luă secerea de jos şi, îndepărtându-se iar, îşi văzu de treabă. Birică schimbă o uitătură cu Polina, apoi se apropie iar de socrul său. Tudor Bălosu nu-l lăsă să se apropie; se întoarse şi porni spre căruţă. Atunci Polina i-o luă înainte:

— Unde te duci?

— Firico, spuse Tudor Bălosu în loc de răspuns, du-te acasă şi spune-i lui Victor să vie încoace!

Fetiţa, văzând-o pe sora ei mai mare şi pe Birică, înţelese repede despre ce era vorba şi o luă la goană. Atunci Polina strigă în urma ei:

— Hei, und’te duci? Stai locului! Te frâng cu bătaia, afurisito!

Fata se opri fără voie, speriată. Polina ameninţă cu pumnul în aer:

— Stai aici! Îţi rup părul! Tudor Bălosu strigă şi el ridicând pumnul şi înjurând.

— Ia-o la goană, raiul mă-tii, de cine asculţi tu?

Birică o apucă pe femeie de braţ şi o potoli:

— Las-o să se ducă! Ia secerea şi hai să măsurăm locul:

Nu trecu multă vreme şi se încăierară. Victor veni de acasă şi începu să înjure de departe. Se apropia pe drumul de plan şi înjura tare. Peste toată partea aceea a câmpului seceratul se opri. Unii copii, nefiind lăsaţi de părinţi să se apropie, se urcaseră pe cutiile căruţelor ca să vadă mai bine. După felul cum Victor Bălosu se apropia, cu bocancii în picioare şi cu pantalonii lui bufanţi, înjurând şi ameninţând, s-ar fi părut că odată ajuns în faţa duşmanului are să-l amestece numaidecât cu pământul. Călca cu paşi mari şi iuţi, ridica pumnul şi striga fără încetare, încă de pe când intrase pe drumul de plan începuse să se aprindă; alături de el alerga Rafira, abia ţinându-se cu fuga de paşii mari şi iuţi ai fratelui ei. Mai întâi începuse să întrebe tare, să audă lumea, s-o întrebe pe fată ca şi când n-ar fi ştiut despre ce era vorba:

— …şi au venit pe lotul nostru? Cum? A dat în tata? Cine, mă, al lui Birică? Păi ce să caute el pe lotul nostru… pe mă-sa şi tat-su de hoţ! Şi tata n-a pus mâna pe furcă? Bă, al lui Birică, ce cauţi tu, mă, pe locul nostru, hai? Ce, mă, e lotul lui tac-tu, fire-ai al dracului cu mama ta! Ai, mă? Ce cauţi tu pe lotul meu, mă, al lui Birică? Ce, mă, mai stai şi te uiţi la mine?

Aceste cuvinte le spuse până în clipa când intră pe mirişte, după care urlă:

— Pune mâna pe-un par, tată, ce, ţi-e frică de el… în paşti şi dumnezei de hoţ! Şi se repezi ca un uliu asupra cumnatului.

Toată povestea asta însă, cu înjurăturile şi strigătele lui ameninţătoare, înfierbântate şi furioase, se sfârşi în momentul când se repezi în celălalt. El îl lovi pe Birică din zbor drept în obraz. Carnea lovită se auzi închis, ca de apă zdrobită. Birică nu se ferise de prima lovitură. La a doua însă el apucă braţul duşmanului cu mâna stângă, iar cu cealaltă îi dădu un pumn după ceafa. Un

singur pumn; Tudor Bălosu nu avu când să sară şi el. Victor rămase în picioare, nu căzu: stătea doar năuc, înfipt în mirişte. Birică îşi descleştă pumnii şi porni încet spre Tudor Bălosu. Păşea cu braţele lăsate în jos şi se ducea drept spre socrul său. Atunci săriră cei trei oameni care munceau cu ziua pentru Tudor Bălosu şi îi ieşiră înainte, dar se dădură totuşi la o parte lăsându-l să treacă spre celălalt. Strigau numai ca proştii, aşa de pomană:

— Mă, Birică, stai, mă! înţelegeţi-vă ca oamenii! Măi băiete!

În acest timp, Victor Bălosu se împletici şi căzu pe mirişte.

Căderea lui târzie îl făcu pe un băiat al unui vecin, care se cocoţase pe cutia căruţei, să înceapă să râdă în hohote şi să arate cu degetul în direcţia aceea. Unul din cei trei oameni îl lăsă pe Birică în pace şi se apropie de cel căzut.

— Să ştii că i-a rupt junghietura gâtului, spuse el uitându-se la Polina şi scărpinându-se la spate.

— Aşa-i trebuie, răspunse Polina cu mândrie şi ură urmărind să vadă ce se întâmplă cu tatăl ei.

Tudor Bălosu apucase o secere în mână şi aştepta. Birică se opri înaintea lui şi bolborosi:

— Bă! Vă omor, fir-aţi ai dracului! Vouă nu vă e ruşine, mă? Nu ţi-e ruşine, mă? Nu e fata ta? Nu ţi-a muncit? Nu ţi-a muncit destul, mă? Că acum te fac morman!

Birică vorbi astfel în timp ce oamenii îl tot îngânau trăgându-l de mânecă:

— Măi Birică! Lasă, mă, astâmpără-te! Ajunge!

Birică se potoli şi îi întoarse socrului spatele. Se apropie de Polina şi îşi ridică secerea de jos. Nu se sinchisea de Victor; ştia că n-are să-şi vie repede în fire. Birică primise el însuşi o astfel de lovitură de la un plutonier când era militar şi învăţase mai târziu să lovească şi el cu chibzuială în acest fel; ştia că o lovitură ca aceasta între ceafa şi osul capului, dacă e dată pe neaşteptate şi cu putere, poate chiar să omoare pe cineva.

Totuşi Victor Bălosu putu să se adune de pe jos. Se împleticea însă. Se potolise cu totul, era galben şi liniştit. El se apropie de cumnatul său cu paşi rari şi încercă potolit şi în tăcere să se vâre în faţa acestuia. Birică îi propti palma lui lată în piept şi îl opri, vorbindu-i cu milă, rugându-se parcă de el:

— Du-te, măi cumnate, nu căuta belea! Du-te, mă! Vezi-ţi de voiajoria ta, nu mă face să-ţi mai dau una!

— Zi, dai în mine, Birică! spuse Victor blând, cu reproş parcă. Dai cu pumnii în mine!

— Du-te, mă, Victore, îl imploră Birică iarăşi.

— Va să zică dai în mine, Birică, sări la mine, pe locul meu! continuă Victor, în glas cu aceeaşi blândeţe. Bagă de seamă, Birică, să ştii de la mine că…

Victor Bălosu se opri, îşi înmuie şi mai mult glasul şi vorbi şoptit, ca un guşter:

— Birică, mă, Birică! Dacă n-ai să spui tu, „Aoleu, mamă, de ce m-ai făcut”, ascultă tu aici la mine!

Birică scuipă, se îngreţoşă, făcu un pas îndărăt, îşi îndoi braţele şi spuse scârbit şi sâcâit:

— Du-te, mă! Pleacă, mă, dinaintea mea!

Victor Bălosu se retrase de sub ochii cumnatului şi se duse la căruţă. Se ţinea drept, dar nu mai era bun de nimic, îşi simţea junghietura gâtului fierbinte.

La capul locului, Birică şi Polina începuseră să secere, fără să se sinchisească de Bălosu, care îi lua martori pe oameni de cele întâmplate.

VII

În aceste zile oamenii lui Aristide pregătesc maşinile de treierat şi pe la jumătatea lui iulie ei le

şi scot pe izlaz. Începe să se care grâul la arii şi să fie aşezat în şire. Aceste şire nu sunt altceva decât însuşi satul, construit de astă dată din snopi de grâu.

La treieriş familia trăieşte aici câteva zile neobişnuite, care nu seamănă cu niciuna din timpul anului; adus până aici numai de familie, snopul de grâu intră de astă dată pe mâini străine, pe mâinile cetei fără de care treierişul nu poate avea loc. O căruţă străină va trage lângă şiră, o furcă necunoscută se va înfige în snopi, iar la batoză legătura snopului, legătura aceea cu răsucitura deosebită, care aminteşte familiei de mâna puternică, a tatălui, e desfăcută acum de altcineva. Şi cu toate acestea, o bucurie necunoscută şi de neuitat îi stăpâneşte pe toţi.

Doi oameni la coş, în amândouă părţile maşinii, două căruţe cu alţi doi oameni, la şiră alte două căruţe care încarcă, la paie doi-trei care să le tragă în faţă, lângă hambar câţiva care vor duce grâul acasă. Timp de un ceas, sau poate un ceas şi jumătate, vor asuda numai pentru familie, vor glumi încărcând snopii, îşi vor şterge praful de pe faţă trăgând paiele familiei, se vor bucura pătrunzând în curte, trăgând la scara prispei, descărcând grâul… înainte de a fi pâine, grâul trece astfel şi prin mâinile altora şi sudoarea frunţii care l-a câştigat se şterge mai repede din amintire.

Bucuria aceasta Ţugurlan o avea înjumătăţită, deoarece el trebuia să împartă grâul pe din două cu maiorul. Treierişul se începea de obicei cu grâul moşiei, fiindcă maiorul se grăbea să pună mâna pe recoltă şi cerea oamenilor să secere întâi grâul lui.

Avea administraţie puţină, nu ţinea recolta în magazii, o vindea repede şi pleca din sat. La treieriş stătea lângă maşină aşezat pe marginea hambarului, cu capul gol, într-o cămaşă colorată, cu mâneci scurte şi se uita cum curge grâul din batoză.

„Înghite praful degeaba, domnul maior”, spuneau oamenii parcă cu un anumit regret.

În dimineaţa treierişului Ţugurlan se sculă mai devreme şi se apucă să golească odaia, să facă loc unde să pună grâul. Muierea se sculă şi ea şi îl sculă şi pe băiat.

— Stane, îl întrebă ea pe bărbatul ei, când ne vine nouă rândul la batoză?

— Nu ştiu, pe la prânz, răspunse Ţugurlan grăbit. Femeia se văită şi îl întrebă dacă nu s-ar putea cumva să-i schimbe de pe listă şi să le vină rândul după prânz, sau înainte de prânz.

— Nu ştiu, înainte de prânz, după prânz, când ne-o veni rândul atunci treierăm! De ce întrebi?

— Păi, pentru că dacă e la prânz trebuie să dăm de mâncare la mecanici şi n-avem ce le da.

— De ce trebuie să dăm de mâncare la mecanici? întrebă Ţugurlan cam surd, deşi ştia că aşa era obiceiul, să se dea mâncare la mecanici de către cei care se întâmplau să treiere la ora mesei.

Nu-i părea nimănui rău din pricina asta, în general, în aceste zile toţi erau mai generoşi, şi cu anii devenise chiar un lucru de cinste pentru familia care se nimerea să treiere la orele prânzului în a găti pentru mecanici bucate cât mai bune şi mai din belşug. Toţi erau atenţi: cine dă mâncare la mecanici?

— Dacă ne-o veni rândul la prânz să treierăm, să mănânce şi ei ce mănânc eu, adăugă Ţugurlan pregătindu-se de plecare. Mărine, chemă el, hai, tată, şi tu la arie, să vii după căruţă după ce treierăm, să te uiţi să nu curgă grâul pe drum!

La arie, Ţugurlan se uită pe listă. Ceata treiera de ieri de la prânz şi astăzi până pe seară aveau să fie treieraţi toţi. Şeful cetei, văzându-l pe băiatul lui Ţugurlan, se supără şi zise că de ce Ţugurlan n-a spus că are un băiat aşa de mare? Ar fi trebuit să-l treacă şi pe el pe listă să tragă paiele de la maşină.

Şeful cetei era unul de prin capul satului care nu prea îl cunoştea pe Ţugurlan şi trebui să-i facă cineva un semn să tacă din gură.

— Nu te apuca cu el, i se şopti când acesta se dădu mai la o parte. A avut o groază de copii şi i-au murit toţi şi d-aia îl ţine pe ăsta să nu muncească.

Şeful cetei nu mai zise nimic, dar socoti că dacă aşa stau lucrurile, atunci Ţugurlan să se urce pe batoză la coş şi să muncească el mai mult.

Ţugurlan nu zise nimic, se urcă la coş. Altă dată ar fi zis, nu s-ar fi urcat, deoarece în ce priveşte copilul nu era singurul dintre ei care şi-l cruţa, iar cât despre urcatul la coş, se mai urcase şi ieri.

Se pomeni spunându-i băiatului:

— Mărine, pune, tată, mâna pe-o furcă şi dă şi tu la curul maşinii.

Băiatului i se păru ceva vesel să se vâre cu furca acolo în praful şi pleava aceea. Mai erau şi alţi copii, nişte fete ceva mai mărişoare decât el şi Mărin învăţă de la ele cât ai clipi din ochi cum să amestece paiele cu pleava, cum să se vâre chiar lângă sitele batozei cu lanţul şi să le ţină din urmă cu coada furcii. Când caii traseră grămada afară, Mărin trebui să se vâre pe sub gura maşinii şi atunci sitele scuipară peste el noi mormane de pleavă şi paie. Mărin se despresură de ele râzând şi petrecu grămada vesel cu gura până la urechi ca şi când cine ştie ce ispravă ar fi făcut.

— Mă, n-auzi?! strigă Ţugurlan de sus de pe batoză. Ţine-te departe de coarnele furcii, să nu dai cu burta în ele!

Batoza mormăia şi vuia ca o ursoaică hămesită. Glasurile oamenilor se auzeau numai strigând, iar praful se ridica sus de tot, întunecând lumina soarelui.

Ţugurlan vâra snopii în batoză, stând în picioare. Nu se întreba pentru ce îşi schimbase gândul punându-l pe băiat la treabă. Nici pentru ce nu-l luase în seamă pe omul acela care era şeful

cetei. Aşa simţise şi aşa făcuse. Că altă dată i s-ar fi făcut negru înaintea ochilor şi numai aruncându-i omului acela o privire l-ar fi făcut să-i rămână vorba în gât şi să meargă de-a-ndărătelea, era adevărat, dar tot atât de adevărat era că de astă dată nici măcar prin minte nu-i trecuse să se supere. Şi apoi, la coş era parcă mai bine. Ce forţă ameţitoare se zbuciuma sub ochii lui, cum înghiţea snopul şi îl făcea praf, cum se îneca şi tuşea şi cum vuia şi scuipa!

Ţugurlan dezlega snopul, îl lua în braţe, îl răsfira de-a lungul coşului, îi dădea drumul în inima furtunoasă a maşinii şi propria lui inimă îşi mărea şi ea bătăile când câteva clipe mai târziu gura batozei îşi arăta, cu străluciri fulgerătoare, din nou zâmbetul ei metalic. Şi încă un snop, şi apoi iarăşi alt snop, şi mereu cu ochii pe vietatea aceea neostenită, mereu pe ea cu snopi, să nu i se mai vadă dinţii, să înghită fără întrerupere şi să ţină minte că la coş se află Ţugurlan…

— Uăăăăăaî… Pfiuu… Bagă mai încet!… Pfiu…

De ce să bage mai încet? Cine striga aşa? A, cel căruia i se treiera. Se îneca maşina şi ieşeau paiele cu boabe! Ţugurlan începu să bage mai rar şi inima lui începu şi ea să bată mai rar. Soarele înfierbântat îi dogorea în creştet, dar el nu-l simţea. Urmărind pulberea spicelor, ochii minţii începură să vadă năluciri. El era aici sus, peste întreaga arie; în depărtare, lumea se pierdea în nimic. Cerul se împreuna cu pământul şi gândul se întorcea îndărăt, neputincios să străpungă orizontul închis. Acolo în depărtare exista ceva încuiat, ceva ca o părere, ca un gând întunecat. Acest lucru ar trebui apucat în mâini, ridicat până în dreptul frunţii şi înfipt în măruntaiele sălbatice ale batozei. Ca în poveşti, ca în basme, ca pe tărâmul celălalt, s-ar auzi atunci o pârâitură asurzitoare. Ar ieşi poate flăcări şi fum. S-ar face poate o mare linişte şi s-ar face şi puţin întuneric. Uimit, Ţugurlan îşi luă

pălăria din cap şi-şi făcu vânt. Era foarte cald. „După ce o să treier trebuie să împart grâul cu domnul maior”, gândi el foarte limpede şi se miră că acest gând, înfierbântat de căldura soarelui, se împrăştiase ca o nălucă spre zarea câmpiei şi îi turburase mintea.

Se uită peste câmpie cu mâna la ochi. Nicidecum, dincolo de orizont erau alte sate şi în partea asta se afla Bucureştiul. Acolo trăia domnul maior.

— Uăăăî… Pfiuuu… Urlă maşina în gol! Ce faci, mă, Ţugurlane, ai adormit?

Începu din nou să dezlege snopii, dar ostenise. După câtva timp se uită jos să-l vadă pe şeful cetei şi să-i spună să vie cineva să-l schimbe. Dar nu mai era nimeni prin preajmă, numai femei şi fete şi câte-un flăcăiandru cu căruţa. Ce-au făcut, l-au lăsat singur?

Ţugurlan mai vârî câtva timp în batoză, dar deodată inima îi zvâcni şi mintea i se întunecă de mânie. Adică cum, ei nu-şi dădeau seama că îl ţineau prea mult la coş?

Dar punându-şi această întrebare Ţugurlan se pomeni ispitit să afle dacă într-adevăr ei nu-şi dădeau seama. Fără să înceteze să fie mânios el continuă să bage snopi şi gândul care îl stăpânea, să afle ce era cu ei, i se păru atât de nou şi plin de atâta interes încât oboseala îi mai pieri. „Fir-aţi voi ai dracului, ai să vedem cât o să mă ţineţi aici!” exclamă în sinea lui.

Vârând snopii începu să se uite peste arie. Liniştite, mâinile lui îşi vedeau în acest timp de treabă, călăuzite de revenirea ritmică a snopului care urca spre aripa maşinii în vârful furcii celui care se afla jos în căruţă. Alături de el, la celălalt coş, fusese mai înainte un om care nu aşteptase să fie schimbat şi plecase singur, nici nu băgase de seamă când. Da, iată că venea un altul în locul lui, dar să-l schimbe pe el, pe Ţugurlan, nu venea nimeni. Ţugurlan se şi văzu coborând, căutându-l

pe şeful cetei, apucându-l de guler şi înjurându-l. „Să dea dracul, sau Dumnezeu, să încerce vreunul să ţină partea şefului cetei”, îşi spuse el.

Noul venit se urcă la coş şi începu să bage snopi cu pofta celui odihnit. El chiar îi aruncă lui Ţugurlan câteva priviri îngăduitoare şi într-o vreme îi strigă:

— Mai cu viaţă, frate-meu, că nu eşti babă!

Ţugurlan vru să-i răspundă printr-o înjurătură urâtă, să-l înveţe minte cum să vorbească, dar în loc de asta, un zâmbet bizar îi strâmbă gura. „Tâmpitul ăsta nu vede nimic, gândi el, nu vede că sunt ostenit şi că stau aici dinainte de a veni el.”

Se uită iar peste arie. Sub o şiră de grâu, la umbră, stăteau vreo trei inşi cu burţile la pământ. Tăifăsuiau. Ceva mai încolo, unul stătea foarte liniştit pe oiştea căruţei şi mânca. Se vedea mămăliga galbenă într-o mână şi brânza albă în cealaltă. Era năbuşeală mare. Unul chiar adormise şi i se vedea trupul în cămaşă albă, zăcând nemişcat la umbră, ca şi când ar fi fost mort. „Fir-aţi voi ai dracului să fiţi!” exclamă Ţugurlan stăpânit de-o veselie pe care nu şi-o înţelegea. Pe deplin liniştit, părăsi snopii şi începu să coboare încet scara batozei. Jos, se scutură de praf şi pleavă şi porni apoi spre grupul celor care tăifăsuiau. Nimeni nu-l văzu şi nimeni nu protestă. Ajuns lângă cei trei, se întinse alături de ei şi deveni, pe nebăgate de seamă, al patrulea.

— Să se ducă cineva la coş că eu am ostenit, zise el. Am fost şi ieri!

Auzindu-l, ceilalţi tresăriră şi foarte miraţi părăsiră tăifăsuiala.

Unul dintre ei chiar se revoltă:

— Păi ce dracu’ face şeful ăla de ceată?

— Tu de ce nu spui, Ţugurlane?!…

— Vasile, du-te la coş! porunci atunci un altul şi cel numit se ridică numaidecât în picioare şi plecă. O clipă, se făcu tăcere, apoi cel dintâi, uitându-se la Ţugurlan, se răsti la el:

— Şi tu ce mai stai, Ţugurlane? Du-te la şiră şi trage un pui de somn.

Veselia de mai înainte, pe care Ţugurlan nu şi-o înţelegea, se încălzi şi mai mult în inima lui şi toropit de bucuria aceasta bună şi răcoritoare, pe care n-o cunoscuse îndeajuns în viaţa lui, se propti în coate şi ridicându-se de jos, se supuse.

— Păi să mă duc, şopti el. Parcă m-a bătut cineva cu ciomagul.

La şiră, însă, după ce se întinse şi stătu câteva minute, oboseala îi pieri din trup ca şi când n-ar fi fost. Îşi aminti că s-ar putea să-i vie rândul la treierat în timpul amiezii şi că trebuia să dea mâncare la mecanici. Se sculă şi îl căută pe şeful cetei să se uite pe listă. Fără să-i mai arate lista, acesta îi spuse că va treiera spre seară şi ceva din glasul lui îl făcu pe Ţugurlan să înţeleagă că ordinea treierişului fusese schimbată.

— De ce, eu parcă eram înaintea lui Bălţoi?! se miră el.

— L-am trecut pe Bălţoi înaintea ta, ca să dea el mâncare la mecanici, răspunse şeful cetei.

— Ba nicidecum, se supără Ţugurlan. Cine ţi-a spus ţie că n-o să dau mâncare la mecanici?

— Oamenii! răspunse şeful cetei.

— Nu, spuse Ţugurlan liniştit, de ce să stricăm ordinea?!

Mirat, şeful cetei nu mai zise nimic. Ţugurlan se apropie de spatele maşinii şi se uită la fiul său, care continua să muncească în pleavă şi praf ca şi când s-ar fi jucat.

— Mărine, strigă Ţugurlan, vin încoace! Du-te acasă şi spune-i mă-tii că treierăm la nimiez: să taie o găină… Fuga! Mă, n-auzi? Mai spune-i să caute în chichiţa lăzii şi să te trimită să cumperi o litră de ţuică. Pentru mecanici. Ai ajuns?

Până la prânz, Ţugurlan se plimbă încoace şi încolo pe arie. Nu făcea nimic. Se uita liniştit la oameni, la arie, la căruţe… Se uita cu atenţie şi descoperea lucruri pe care niciodată nu le văzuse.

Iată-l pe Sandu lui Troscot, era furios de ceva şi din pricina asta nu izbutea să prindă o vită; umbla după ea şi vita sărea în lături chiar în clipa când omul vroia să-i pună lanţul în coarne. Curios, Ţugurlan se dădu mai aproape.

— O, ho, ho, ho! făcea Sandu în şoaptă, apropiindu-se de vită cu lanţul în mână şi încercând să-şi stăpânească mânia. O, ho, ho, ho, ho, ho! şi când să-i pună lanţul izbucnea nestăpânit: Ho, aci! Vita ţâşnea înapoi speriată şi Sandu o lua de la cap şi mai furios: Ho, ho, ho, ho! Şi iarăşi: Ho, aci! Până ce îşi ieşi cu totul din pepeni şi nu mai putu să spună ho, ho, în şoaptă, începu să strige ho, fir-ai al dracului cu limba ta şi se luă după bou cu lanţul, lovindu-l groaznic din urmă peste şolduri.

„Tâmpitul, gândi Ţugurlan înveselit, ce vinovată o fi fiind vita că e el supărat!” Şi ce înfăţişare avea! Ţugurlan îşi dădu seama pentru întâia oară că înfăţişarea unui om furios nu era deloc ceva de lăudat. „Cine ştie de câte ori or fi râs şi alţii de mine aşa”, îşi spuse el şi această reflecţie îl uimi prin adevărul ei neaşteptat şi nebănuit.

— Cornile! auzi apoi în spatele său glasul piţigăiat al unei femei.

Se întoarse şi o văzu pe Anghelina Şutică, îl striga pe Cornel, bărbatul ei, care era mecanicul batozei. Se fandosea strigându-l pe Cornel înadins, ca lumea s-o audă şi să zică: „Uite ce bărbat are Anghelina, e mecanic”… Cornel era ungur, fusese găsit de Anghelina la un târg, purta bretele şi vorbea stricat româneşte.

— Cornile! strigă Anghelina din nou.

— Ce vrei? răspunse Cornel cu un glas subţire.

— Cornile, iunde e fiurca? se izmeni Anghelina la fel de subţire.

— Uite-o în pelaria mea, răspunse ungurul furios, şi Ţugurlan se întoarse cu spatele să nu-l vadă cineva râzând.

Avea o stare ciudată, parcă îi era lene. Îşi aduse aminte că Dumitru lui Nae când râdea acolo sub salcâmul lui Moromete avea lenea aceasta în râs, he, he, o moliciune aşa ca şi când ai pluti peste nişte valuri calde. Auzi parcă glasul lui Traian Pisică în urechi şi parcă îl şi văzu pe Traian Pisică cu mustăţile mari mergând pe drum şi cu bidigania după el mormăind printre picioarele lui: „Sfârfâlică, lua-te-ar dracii, na la tata din ţigare."

Ţugurlan îşi dădu pălăria pe ceafa şi se uită lung spre aria învecinată. Acolo treiera batoza lui Iocan şi era sigur că Moromete treiera la el. Se urni din loc, pomi într-acolo:

— Bă, Ţugurlane, bă! se auzi strigat din depărtare, din vârful unei şire mari.

Era chiar Moromete. Se apropie, dar încă de departe Ţugurlan rămase uimit de cât de mare era şira de grâu a acestuia. Tocmai terminase, îi făcea creastă ca unui acoperiş, şi Paraschiv se chinuia greu cu snopii din pricina înălţimii. Parcă era un palat şira lui Moromete, un acaret, faţă de colibele de prin preajmă.

— Faci vreo şase sute? întrebă Ţugurlan tare, de jos.

— Ce, duble?

— Da.

— Nu, dar cinci sute tot ies, zise Moromete. Am avut o idee, Ţugurlane, explică Moromete de sus. „Mă, zic, ia să pun eu nouă pogoane de grâu!" Gata, Paraschive? Mai ai vreun snop?

Paraschiv mormăi că nu mai are şi Moromete începu să se dea jos. Ca să-i ajute, Paraschiv se urcă pe pătulul căruţei şi înfipse furca în şiră, să se sprijine tatăl cu piciorul.

— Hai, bă, să fumăm o ţigare, Ţugurlane! spuse Moromete când ajunse jos. Se dădu mai încolo şi se aşeză la umbră. Ţugurlan se aşeză şi el. E topenie de grâu, Ţugurlane, continuă Moromete făcându-şi de ţigare. Uite aşa curge, pe toate

drumurile. Eu zic că toată iarna o să mănânce românii la pâine!

Ţugurlan nu zise nimic şi tăcerea lui îl făcu atent pe Moromete.

— Câte pogoane ai tu de la moşie? îl întrebă.

— Două, răspunse Ţugurlan.

— Şi din astea două, jumătate trebuie să-i dai maiorului?

— Mai îmi rămân şi paiele! zise Ţugurlan.

— Măi, Ţugurlane! exclamă deodată Moromete. De ce stai tu aici să munceşti pe din două pe moşia ciocoiului ăsta?!

— Dar ce să fac, Moromete?

— Du-te în lume, domnule! zise Moromete cu un glas din care se înţelegea că nu vorbea doar ca să se afle în treabă. Du-te în lume şi ai să găseşti tu să munceşti mai cu folos decât aici. Trăieşti în sat şi-ţi faci sânge rău! Eu în locul tău aş pleca, domnule, şi îndărăt nu m-aş mai uita.

— Aşa zici acuma! şopti Ţugurlan nu prea turburat.

— De ce?! se miră sincer Moromete. Să stai aici în sat şi să te uiţi la mine că am o şiră cât toate zilele? Dar hai să zicem că treacă-meargă cu şira mea, e pe copii mulţi, abia dacă mi-o mai rămâne şi mie să am pâine până la anul, că am datorii multe, dar cum să împart eu, mă, munca mea, cu unul care n-a muncit?! exclamă Moromete revoltat şi în acelaşi timp nedumerit.

Se uită la Ţugurlan cu o privire limpede, aşteptând răspunsul. Arăta cu adevărat uimit cum poate cineva să îndure aşa ceva.

— Cum adică, izbucni el de astă dată iarăşi într-o totală neputinţă de a înţelege, să-i dau eu jumătate din munca mea?! şi-şi arătă braţele şi-şi întoarse apoi capul în altă parte, vrând să spună că de fapt nici nu vrea să înţeleagă, lucrul fiind în însăşi esenţa lui cu neputinţă de înţeles.

Exagera, deoarece el însuşi, când era flăcău, muncise pe moşia ciocoiului şi ştia foarte bine cum

era cu putinţă un astfel de lucru; totuşi nu glumea.

— N-auzi că-mi rămân mie paiele?! zise Ţugurlan cu un zâmbet ascuns, dând de înţeles că apreciază sinceritatea revoltei lui Moromete, dar obiectează împotriva faptului că acesta se prefăcea că nu înţelege de ce există moşieri.

— Adică vreai să spui că nu e pe din două, din moment ce-ţi rămân ţie paiele! zise Moromete.

— Întocmai! confirmă Ţugurlan.

— Ei, atunci se schimbă socoteala! zise Moromete subliniind ideea cu sprâncenele.

Ţugurlan, pe care problema aceasta se pare că nu-l mai turbura deloc, începu să râdă cu poftă, spre uimirea lui Moromete, care acum cu adevărat că nu-l înţelegea pe acest om.

— Să-ţi spun drept, Moromete, îl bag în mă-sa de maior cu moşia lui! exclamă Ţugurlan. Mă uitam la el când m-am urcat la coş cum sta pe marginea hambarului, cu gâtul alb, descheiat. Ce-mi pasă mie de el? Dă-l în mă-sa! mai spuse Ţugurlan cu un glas curat şi schimbă vorba întrebându-l pe Moromete ce se mai aude cu guvernul: Cade, sau ce dracu face? După glas întrebarea i se păru lui Moromete cam suspectă. Ţugurlan da de bănuit că, în ce priveşte problema discutată, nu credea că Moromete poate să înţeleagă ce gândea de fapt Ţugurlan despre ea şi asta oricât de mult ar încerca Ţugurlan să-i explice: „Mai bine hai să vorbim despre lucruri care sunt la îndemâna amândurora, de pildă despre guvern”, se înţelegea pe dedesubt din glasul lui Ţugurlan. Până să găsească Moromete răspunsul potrivit, acesta izbucni într-adevăr în râs. Îl prinsese, îl atinsese bine şi Moromete râse şi el, dar nedumerirea tot nu se stingea de pe chipul lui. Ce era cu Ţugurlan? Şi apoi de unde şi până unde la el să facă glume atât de subţiri?

Când se întoarse îndărăt la arie, Ţugurlan se înveseli şi mai mult de mica întâmplare. Moromete, care avea acel fel uimitor al său de a fi,

de a vedea lucrurile şi faptele oamenilor cu nişte ochi limpezi şi netulburaţi, se dovedea că nu înţelegea nimic când altcineva era la fel ca el. Credea că numai el putea fi aşa, sau în orice caz i se părea cu neputinţă să fie cineva aşa când trebuia să dea jumătate din munca lui altcuiva. „Aia e, Moromete, gândi Ţugurlan din ce în ce mai înveselit, aşa stau lucrurile, dacă vrei să ştii."

În urma lui, Moromete, întins la umbra şirei de grâu, se întreba şi el cu o vagă nelinişte ce-ar face dacă ar şti că din două pogoane pe care le-ar avea, jumătate din bucatele de pe ele ar trebui să le dea moşierului. Nu ajunse până acolo încât să răspundă, dar în cele câteva clipe cât acest gând stărui asupra lui, se făcu negru şi crunt la faţă.

VIII

A doua zi pe la prânz, după ce treierase şi îşi cărase paiele acasă, Ţugurlan se duse la Ion al lui Miai.

— Ioane, hai la moară să măcinăm de pâine, îi spuse.

— Taman asta vream să-ţi spun şi eu, răspunse Ion al lui Miai, care treierase şi el de dimineaţă. Mergem cu căruţa mea sau să aduc calul la tine? mai întrebă el.

— Adu calul să mergem cu căruţa mea, hotărî Ţugurlan. Tu du-te înainte şi pune-te pe listă, că o fi gloată la moară.

Era într-adevăr gloată, dar foarte mulţi oameni măcinau puţin şi mergea repede, încât le veni rândul înainte de a se face seară. Se măcina necontenit, ziua şi noaptea.

Fiindcă tot era acolo, Ţugurlan îl lăsă pe Ion al lui Miai la căruţă şi se duse pe la cumnatu-său

Grigore. Nu-l mai văzuse din ziua aceea şi era curios să ştie ce făcuse, dacă ai lui Aristide îl dăduseră sau nu afară. Nu-l vedea pe acolo pe la moară şi bănuia că da, dar era mirat că, judecând după îngrijorarea lui din ziua aceea, ar fi trebuit să vină să-i spună şi iată că nu venise. „Poate că nu l-au dat!" îşi spuse Ţugurlan şi intră în curtea cumnatului.

Armeanca nu era acasă. Nevastă-sa, sora lui Ţugurlan, era în curte, cocea pâine afară, în ţest, se simţea mirosul de departe. Când îl văzu pe fratele ei, femeia se ridică în picioare.

— Bună ziua, didă! spuse Ţugurlan apropiindu-se. Sora lui nu era mai mare ca el decât cu doi ani, dar el o respecta spunându-i *didă,* învăţat de mic de părinţi, şi cu anii respectul acesta nu scăzuse, ci dimpotrivă. Ce faci, coci pâine?

— Mai mult pentru copii, că pentru noi… răspunse sora şi se uită alături la copiii care stăteau pe lângă ea. Traiane, uite unchiul! spuse ea.

Avea o voce moale şi dulce şi nişte ochi negri. Lui Ţugurlan nu-i scăpă felul cum rostise ea cuvintele *că pentru noi* şi nici privirea care completase: „S-a întâmplat ceva rău, am să-ţi spun îndată."

— Uite unchiul! repetă ea cu vocea ei bogată, în care dragostea pentru copii căpăta o tărie care nu lăsa loc niciunei îndoieli: era o mamă care ar fi ştiut să-şi apere copiii tot atât de bine ca şi un bărbat.

Pe Traian, care îl arăta ea, şi care era cel mai mic, îl ţinea în braţe o fetiţă de vreo treisprezece ani. Se cam căznea cu el, era cam greu. Traian era aproape gol, cu burta neagră, arsă de soare; cu capul cât un dovleac şi cu nişte ochi de asemenea mari, larg deschişi şi nemişcaţi; stătea cuminte în braţele surorii, cu mâinile încolăcite de gâtul ei.

— Traiane, unchiul, unchiul! zise şi fetiţa şi răsucindu-şi gâtul îl pupă pe copil pe obraji, apăsat, cu poftă.

În acest timp, se apropie o cloşcă croncănind, cu o grămadă de pui de raţă care se şi revărsară printre picioarele lor; unii din ei se opreau pe labele picioarelor mamei, care aveau culoarea prafului şi o ciuguleau cu ciocurile lor late de unghiile degetelor.

— Vasilico, ia du-te tu pe măgură şi când o fi pâinea gata te chem eu, spuse mama. Hai că trebuie să vină şi tat-tău şi frati-tău şi te chem eu!

După ce fetiţa plecă, Ţugurlan se aşează jos pe troscotul verde al bătăturii.

— Da' unde e Grigore? întrebă el.

— E dus cu Pavelică la obor, să încerce să cumpere un cal, zise sora. Nu ţi-a spus că l-au dat afară?!

— Nu, răspunse Ţugurlan cu ochii mari.

— L-au dat afară şi pentru locul ăsta – femeia arătă cu mâna spre moară – ne-au scos ochii cu o mie de lei. Mai aveam strânşi vreo mie şi el s-a gândit să ia un cal.

— Şi voi ce faceţi, staţi aşa? întrebă Ţugurlan nedumerit.

— Nu ştiu ce e cu el… I-am spus să nu ia mia de lei şi nu ştiu ce mi-a bălmăjit, că ştie el ce face.

— A venit şi la mine şi mi-a spus şi n-am înţeles nimic! se miră din nou Ţugurlan.

— Uite-l că se întoarce, zise femeia şi o strigă pe fetiţă să vină să mănânce pâine.

Armeanca se bucură când îl văzu pe Ţugurlan. Se aşezară toţi pe iarbă şi femeia băgă vătraiul în capul ţestului. Când scoase pâinea aproape că se îmbătară. Privirile li se lărgiră, chipurile li se făcură frumoase. Femeia se închină, iar Armeanca, fiul său cel mare şi Ţugurlan îşi luară pălăriile de pe cap. Femeia rupse pâinea şi le dădu bucăţi mari care în mâinile lor palpitară de dogoare şi abur, parcă ar fi fost vii. Începură să mănânce cu o lăcomie curată şi reculeasă şi timp de câteva minute nimeni nu scoase niciun cuvânt.

— Mă, borţosule, îl mângâie apoi Armeanca pe Traian cel mic. E bună pâinea, mă? Dar la secere de ce nu vreai să te duci?

Nu putuse cumpăra un cal, erau grozav de scumpi. Ţugurlan schimbă o privire cu soră-sa şi nu zise nimic.

— Şi acum ce-ai să faci, cumnate? se răsuci în cele din urmă Ţugurlan, ridicându-se să plece. Mi se pare că n-o să ai încotro şi o să trebuiască să iai pământ de la moşie.

Armeanca vru să răspundă, dar câinele începu să latre spre grădină şi se uitară toţi într-acolo. Ţugurlan rămase înmărmurit. Ion al lui Miai se apropie alergând şi strigând:

— Ţugurlane! Mă, Ţugurlane! Ha! Hai că m-au bătut ai lui Aristide!… Auzi tu, mă?!… M-au bătut!…

Săriră în picioare cu chipurile ţepene ca de lemn. Cu un glas încordat, dar păstrându-şi cumpătul, Ţugurlan întrebă ce este. Ion al lui Miai însă nu putu spune nimic limpede, numai înfăţişarea lui era grăitoare. Avea privirea înspăimântată şi buza de sus, cu mustaţa pe ea, i se strâmba într-un fel de neîndurat. Spunea ceva de nişte saci, adică chiar aceia cu care veniseră la moară, zicea că al lui e mai mare de cinci duble, a cerut să i-l cântărească şi i-a cântărit Tache.

— Ei, şi? întrebă Ţugurlan.

— După ce-am măcinat am cerut să mi-l cântărească din nou, mi l-a cântărit şi era mai puţin. Eu am zis că de ce şi el s-a pus cu pumnii pe mine… S-a pus cu pumnii pe mine, în dumnezeu pe mama lui! începu să urle Ion al lui Miai tremurând din tot trupul.

Atât glasul, cât şi gesturile şi privirile sale aveau ceva care dovedeau că toată fiinţa lui era o rană vie de durere şi jignire. Se uita la Ţugurlan ca un copil şi uitătura sa disperată şi rugătoare îţi făcea rău.

Ţugurlan însă rămase nemişcat. „Săracul Ion al lui Miai, gândi el, a făcut-o fiartă şi acum vine la

mine ca şi când eu aş fi frate-său”…

— Mă, Ioane, încercă Ţugurlan să-l domolească. Tu cum ai obiceiul să-ţi dai drumul la gură, nu prea îţi dai seama ce faci! Nu cumva l-ai înjurat pe ăla?

— Mă, nu i-am zis nimic! se prăbuşi parcă Ion al lui Miai implorând. Ţugurlane, nimic nu i-am zis! Nimic!

„O fi având şi el dreptate! gândi Ţugurlan. Şi la urma urmei, cine e Tache ăsta de crede că poate să dea cu pumnul în oameni?”

— Ia hai acolo! spuse el. Grigore, hai şi tu!

Până acolo Ţugurlan întrebă care era Tache. Tache, răspunse Armeanca, e acela mai mic care a ieşit acum din şcoală şi i-a luat lui Armeanca locul. E mare şi gras, are un cap cât ciutura şi nişte pumni ca baroasele.

— Să dea cu ei în mă-sa şi în ta-său, dacă are aşa pumni, nu în oameni, spuse Ţugurlan liniştit. Unde e? Arătaţi-mi-l şi mie!

Fără să bage ei de seamă, venise în urmă şi sora lui Ţugurlan cu băiatul. Când ajunseră printre căruţe, ea se apropie de fratele ei şi îl apucă de braţ.

— Stane! porunci ea.

— Nu, zise Ţugurlan, vreau să văd dacă e adevărat că e făină mai puţină.

— N-ai să poţi vedea!

— De ce?

— N-au să-ţi cântărească.

— Ba trebuie să cântărească, spuse Ţugurlan cu un glas înalt, făcându-i pe cei din jur să se înfioare. Ioane, hai încoace cu mine!

Mergeau printre căruţe cu paşi mari şi încordaţi. De câteva ori oamenii îl înconjurară, încercând să-l oprească, dar el le spuse că dacă sacii lui cântăresc atât cât trebuie n-o să fie nimic.

Auzi ce prostie! Vrea să cântărească făina când toată lumea ştie că fiii morarului „trăgeau” de mulţi ani. Chestia asta n-o mai discuta nimeni.

— Ce! strigă Ţugurlan uluit.

— Tu şi cu Ion al lui Miai nu ştiaţi de chestia asta? râse cineva.

— Las-o moartă, Ţugurlane!

— Cum?!

Îl lăsară în pace. Ăsta parcă era căzut din cer, se mirau ei. Ăsta abia acum află cine erau ai lui Aristide. Ba mai rău: nu ştia nici ce putere aveau, că nimic bun nu ieşea dacă te ridicai împotriva lor. Dar dacă nu ştia aceste lucruri trebuie lăsat să le afle; nu te puteai numi un om întreg dacă nu ştiai cu cine trăieşti în sat.

Ţugurlan într-adevăr nu ştia aceste lucruri. Dacă i s-ar fi spus că averea lui Aristide şi a feciorilor săi era de două ori mai mare decât moşia maiorului ar fi rămas buimăcit. Şi n-ar fi crezut în niciun caz că oamenii care munceau cu ziua pe pământurile lui Aristide trăiau tot atât de rău ca şi el. Faptul că Aristide avea trei maşini de treierat, o moară cu valţuri şi o fabrică de ulei aici în sat şi gata să fie terminată în Tătărăşti altă moară şi presă de ulei, aceste lucruri le ştia, nu i se părea de mirare; cineva trebuia să aibă maşini de treierat; maşina de treierat şi moara cu valţuri, care îţi făcea făina albă de ţi-era milă să pui mâna pe ea, erau nişte minuni. Altceva era cu pământul; un om singur să aibă sute de pogoane de pământ, cum avea maiorul, în timp ce Ţugurlan să nu aibă nimic, asta nu mai era o minune. Moara şi fabrica de ulei şi maşinile de treierat nu puteau fi împărţite. Dar moşia? Nu ştia că pe lângă moară şi maşini de treierat Aristide mai avea cel puţin o sută de hectare de pământ şi mai mult de douăzeci de hectare de pădure şi vie…

Încât faptul că Tache, feciorul lui Aristide, îl bătuse pe Ion al lui Miai pe nedrept i se părea lui Ţugurlan ceva de neiertat, tot atât de grav ca şi când ai descoperi că într-o familie tatăl îşi leagă copiii cu capul în jos. Există o putere şi un drept al tatălui asupra copiilor şi există şi o putere şi un drept al celui care are moară asupra celor care

macină la ea, ai putere ca la urma urmei, dacă nu-ţi place de Ion al lui Miai, să-l goneşti de la moară şi să nu-i dai voie să macine, dar de unde dreptul să-l loveşti?

Ţugurlan era foarte liniştit, dar aceste gânduri îl stăpâneau cu atâta putere încât nu vedea cum ar mai putea să rămână liniştit şi bucuros cu el însuşi, cum se simţea în ultima vreme, dacă ar lăsa lucrurile aşa cum se petrecuseră. Bucuria de a fi liniştit şi împăcat n-ar mai avea nicio valoare.

IX

Îl căuta pe feciorul lui Aristide cu nişte priviri negre, strălucitoare, cu chipul alb şi înţepenit. Tache se afla la marginea poienii cu căruţe, împreună cu unchi-său Năstase. Venise un convoi dintr-un sat vecin şi îi treceau pe listă pe aceştia care n-aveau moara lor în sat…

Ţugurlan îl zări, şi cu Ion al lui Miai după el, se îndreptă într-acolo. Se apropia cu paşi rari, cu fruntea sus, şi cei care îl văzură se înfiorară. Mulţi nu-l cunoşteau, şi întrebau cine era. De mult nu mai văzuseră un astfel de om şi faptul că ăsta, care arăta a fi unul stăpânit care ştia ce face, îndrăznea totuşi să nu se împace cu ceea ce de mult se stabilise în sat, îi făcură să uite ceea ce ştiau bine de ani de zile. Dacă el îndrăznea, însemna că el ştia ceva care ei nu ştiau şi, înfiguraţi să afle acest ceva nou şi nebănuit care apăruse în mijlocul lor, lăsară căruţele fără pază şi începură să se apropie din toate părţile. Se apropiau însă cu grijă, mai mult la pândă decât hotărâţi la ceva. În orice caz, el avea dreptate, o ştiau prea bine, şi dacă nu puteau face ceea ce făcea el, puteau totuşi să-l apere.

Tache şi Năstase se pomeniră fără veste cu Ţugurlan lângă ei şi o clipă se mirară. Tache era aşa cum spusese Armeanca, adică foarte gras şi avea o frizură înaltă şi deasă. Mirarea lui de o clipă scoase la iveală ceva care statura şi grosimea sa ascundeau, şi anume faptul că era mult mai tânăr decât s-ar fi crezut. Altfel, cu ceafa mare, cu guşa care îi apărea sub bărbie, cu grosimea de butuc a trupului, ai fi zis că are cel puţin treizeci de ani. Nu numai ochii, dar şi gura, şi nasul, şi urechile i se ascundeau în grăsimea chipului. Braţele piereau şi ele de asemenea în umeri, parcă avea mâini numai de la coate în jos. Pe lângă el, Ion al lui Miai părea o creangă lipsită de coajă şi frunze.

— De ce, întrebă Ţugurlan, l-ai bătut pe Ion al lui Miai?

Tache mai rămase o clipă cu ochii lui neclintiţi, nedumeriţi de apariţia lui Ţugurlan.

— Cine l-a bătut? întrebă Năstase.

— Dumneata l-ai bătut! afirmă Ţugurlan uitându-se la Tache. De ce?

Ion al lui Miai ieşi în faţă cu chipul lui parcă strâmbat de lovituri, în realitate de umilinţa aceea pe care o îndurase şi de care vroia să scape, şi atunci Tache îşi aduse aminte. Văzându-l, deodată, fără niciun fel de semn de furie, se repezi în el şi îl lovi iar cu pumnul cu atâta putere, încât Ion al lui Miai se prăbuşi.

— …Pe mă-ta să te… iar ai venit, dumnezăul… sughiţă apoi Tache cu un glas straniu, neaşteptat de subţire pentru gâtul şi pumnii lui înfricoşători. Iar ai venit, fir-ai al dracului, mă faci pe mine hoţ, dumnezăul… M-a făcut hoţ, strigă el mai departe cu glasul acela, adresându-se unchiului său.

— De ce te-a făcut hoţ? întrebă Ţugurlan liniştit, fără măcar să-i arunce lui Ion al lui Miai o privire, ca şi când ceea ce făcuse Tache, noile lovituri pe care i le dăduse prietenului său, nu prezenta pentru el niciun interes. De ce te-a făcut

hoţ? repetă el, de astă dată apropiindu-se mai mult de Tache, venind chiar lângă pieptul lui.

Aştepta răspuns. Se făcuse linişte.

— Ce?! guiţă Tache.

— De ce te-a făcut hoţ?

— Şi tu ce vreai? Şi tot aşa pe neaşteptate, îşi făcu vânt şi-şi repezi pumnul în capul lui Ţugurlan.

Acesta se feri, se trase înapoi şi vru să repete întrebarea, dar Tache, înfuriat că lovitura nu-i izbutise, îşi făcu vânt din nou, năpustindu-se ca orbul înainte.

Oamenii ţâşniră în lături, lăsându-i lui Ţugurlan loc să se retragă. Ţugurlan se dădea îndărăt, repede, ferindu-se. Privirea sa strălucitoare nu-l slăbea însă pe fiul morarului şi se lărgea din ce în ce mai mult, fascinată parcă de ceea ce vedea. Tache devenise parcă un vierme monstruos, din faţa căruia ori trebuia să se dea mai repede îndărăt, ori să-l omoare cu scârbă, cu groază şi cu mânie. Şi nu putu să se dea mai repede şi se opri şi îl lovi în faţă, o dată, de două ori, una după alta. În aceeaşi clipă sângele ţâşni din nasul şi gura lui Tache, şi acesta, buimăcit, nevenindu-i parcă să creadă, se uită zăpăcit în jur. Mugi şi se repezi iar înainte, dar de astă dată lovitura care o primi îl trimise de-a-ndărătelea şi îl culcă în cele din urmă la picioarele celor din jur. De acolo însă oamenii nu-l mai lăsară să se repeadă, nu mai putură îndura să-l vadă cu sângele acela cleios curgându-i din nas şi îl împinseră la margine şi umplură cu trupurile lor golul dintre ei şi Ţugurlan. Tache se zvârcolea însă mereu să se repeadă, dar oamenii îl ţineau uitându-se la el cu dispreţ.

Năstase fusese luat fără veste, n-avea în clipa aceea pe nimeni de-ai lui care să-i sară în ajutor, încât văzându-l pe nepotu-său trântit la pământ, nu îndrăzni să sară să-l răzbune, se smulse de lângă căruţă şi o luă spre şosea cu paşi repezi. Cineva băgă de seamă şi strigă:

— Fugi, Ţugurlane!

Se îngrămădiră toţi pe el şi-l îndemnară să urce în căruţă şi să fugă cât mai repede. Năstase avea să se întoarcă cu ai lui de prin Cotoceşti şi au să-l taie.

— Cum adică! strigă Ţugurlan. Ei sunt hoţi şi sar cu pumnii pe mine şi pe ăsta şi tot ei să mă taie? De ce să fug? Să cântărească sacii, să fiţi martori, am să-l dau în judecată! Adică cum…

— Ţugurlane, fi-ţi-ar cântăritul al dracului, îl întrerupse unul dintre ei, un om voinic pe care Ţugurlan nici nu-l cunoştea, fugi dracului de aici şi nu mai aştepta! Şi spunând acestea îl apucă strâns de braţ pe Ţugurlan şi îl trase cu el spre căruţă. Al lui Miai, strigă el, fără să-l slăbească pe Ţugurlan din strânsoare, înhamă caii, ce dracu te mai uiţi ca un prost!

Pe drum însă Năstase se răzgândise să se mai ducă în Cotoceşti la ai lui. Se duse fuga la primărie şi îi spuse fratelui său, care auzindu-l îşi pierdu cumpătul şi chemă jandarmii.

Când şeful postului sosi, Ţugurlan şi Ion al lui Miai coborau cu căruţa spre sat şi, neprevăzători, trecură chiar prin faţa primăriei.

— Uite-i! strigă Năstase ţâşnind afară.

Văzându-l, Ion al lui Miai se sperie şi vru să dea bice cailor, dar era prea târziu. Năstase tăbărî peste saci şi sărind deasupra se prăvăli cu pumnii şi picioarele în capul lui Ţugurlan. Acesta nu-şi pierdu cumpătul, sări jos şi vru să întoarcă loviturile, dar în acelaşi timp o mână i se înfipse în ceafa pe la spate şi, când se răsuci să vadă cine era, o palmă grea îl făcu să simtă flăcări înaintea ochilor.

Se trase înapoi şi se dezmetici. Era jandarmul, înghiţi greu şi se linişti.

— De ce dai în mine, dom’ şef?

— Am să-ţi spun la secţie! răspunse şeful postului la fel de calm şi nu se mai uită la el. Se

apropie de căruţă şi îi spuse şi lui Ion al lui Miai: Mergi şi tu la secţie.

Ţugurlan avu o presimţire fulgerătoare a tot ceea ce avea să se întâmple cu el de-aici înainte şi tot atât de fulgerător el se împăcă pe deplin cu ceea ce vedea în această presimţire… Inima, pe care palma jandarmului o îngheţase ca de moarte, îi spunea că dacă o va lăsa aşa, îngheţată de palma aceasta, niciodată nu va mai bate cum bătuse. Îndurată, palma jandarmului va stinge în el flacăra îndrăznelii şi nenorocirea aceasta ar fi mai mare decât orice închisoare (închisoarea fusese presimţirea care îi trecuse ca un fulger prin cap).

— De ce dai dumneata în mine, dom' şef, când nu ştii despre ce e vorba? repetă el cu un glas liniştit.

Jandarmul tresări. „Aha!" se miră el. Va să zică avea de-a face cu unul care vroia să ştie de ce. Înainte de orice trebuia să afle că de aceea, pentru că aşa vroia el, jandarmul, aşa judeca el, aşa socotea el că e bine, el era acela care judeca lucrurile, şi nu Ţugurlan.

— Nu ştiu despre ce e vorba?! se miră jandarmul. Vrei să spui că nu tu eşti ăla care a sărit şi l-a bătut pe domnul Tache?

— Nu, el a sărit la mine, răspunse Ţugurlan.

— Şi de ce n-ai venit la mine să-mi spui? zise jandarmul împingându-şi puşca cu cotul spre spinare şi apropiindu-se din nou de Ţugurlan. Sau crezi că eu sunt pus aici de… mă-tii! zise aproape vesel şi de astă dată îl cârpi pe Ţugurlan din plin, aruncându-l pe picioare trei paşi mai încolo.

Ţugurlan scutură din cap, încordat, şi avu o clipă de spaimă. Această a doua palmă ameninţa să şteargă tăria celei dintâi: jandarmul lovea fără ură şi fără plăcere; se vedea cât de colo că el credea că aceste palme erau nişte fleacuri.

— De ce zici că n-ai venit la mine să-mi spui? repetă jandarmul apropiindu-se de Ţugurlan cu nişte paşi leneşi şi cam plictisiţi.

— Oamenii sunt martori, zise Ţugurlan cu răsuflarea şuierătoare. L-am întrebat de ce ne-a dat făină lipsă şi de ce l-a lovit pe Ion al lui Miai! A sărit la mine şi…

— Ia-l la post, jandarm! Ce stai la discuţie cu el? strigă atunci Aristide de pe treptele primăriei, şi acest strigăt alungă clipa şovăitoare care se strecurase hoţeşte în inima lui Ţugurlan.

— Da, da, şi? Spune! îl încuraja jandarmul pe Ţugurlan ca şi când n-ar fi auzit strigătul lui Aristide. Făină lipsă, zici tu, nu-i aşa? Spune! Va să zică îl faci hoţ pe domnul primar, cu alte cuvinte! Pentru tot satul domnul primar e domnul primar, dar pentru tine nu!

De astă dată şeful nici nu-şi mai ascunse mişcările şi Ţugurlan văzu din timp cum îi pregăteşte o nouă lovitură. O bucurie arzătoare licări în privirea lui. Inima începu să-i bată rar, cu o putere copleşitoare: d-aici înainte nimeni şi nimic n-avea să-i mai îngheţe sau să-i încetinească bătaia.

— Da, pentru mine domnul primar e un hoţ! spuse el rar şi răspicat şi în clipa următoare sări asupra omului din faţa sa, a cărui mişcare de a lovi nici măcar nu se mai văzu.

Se prăbuşi cu jandarmul în mijlocul drumului, încălecă peste pieptul lui şi îl strangulă izbindu-l cu capul de pământ. Mişcarea aceasta nu avea însă puterea care trebuia şi îndată ţâşni în picioare, apucă puşca de ţeavă şi vru să lovească cu ea, dar o aruncă şi năvăli din nou cu picioarele lui desculţe peste pieptul şi faţa jandarmului.

Acesta se răsuci pe jos cu destulă uşurinţă. De uimire aproape că nici nu simţise cele câteva lovituri pe care i le dăduse Ţugurlan peste faţă.

Oamenii alergară de prin curţi, se auziră ţipetele înfricoşate ale muierilor.

— Puneţi mâna pe el! strigă Aristide şi se repezi el însuşi în Ţugurlan împreună cu fi-său.

Năstase sărise pe la spate şi încerca să-i prindă mâinile. Până să se apere, Ţugurlan se pomeni gâtuit şi izbit în faţă de primar, îl lăsă pe Năstase să dea pe la spate şi gâtuindu-l la rândul său pe primar îl împinse de-a-ndărătelea spre primărie şi, izbindu-l sălbatic, roşi zidul cu capul lui.

— A, domnul primar! gâfâia el. De ce pui jandarmul pe mine, dom'le primar? De ce, dom'le primar, faci una ca asta? Fiindcă eşti hoţ şi ţi-e frică să nu afle lumea, d-aia pui jandarmul pe mine? Păi tot hoţ rămâi şi aşa, dom'le primar, biserica şi crucea dumnezeului mă-tii! D-aia ai făcut tu moară, să furi bucatele oamenilor?

Şi în această clipă de buimăceală, în care nimeni nu îndrăzni să se atingă de el, Ţugurlan se îndreptă spre căruţă continuând să strige:

— Şi-a pus copiii la moară să fure bucatele oamenilor şi să dea cu pumnul şi tot el cheamă jandarmul. Mama voastră de hoţi, lasă că v-arăt eu vouă!

Când să se urce alături de Ion al lui Miai, deodată Ţugurlan se opri, se întoarse înapoi liniştit şi trecând printre oameni, care îi făceau loc încă uluiţi, se aplecă, ridică de jos arma jandarmului şi se întoarse la căruţă cu aceiaşi paşi măsuraţi.

— Mână, Ioane! strigă el şi abia atunci şeful postului se dezmetici şi se repezi spre căruţă, dar era prea târziu. Să vii la mine acasă, dom' şef, să-ţi dau puşca! mai strigă Ţugurlan în timp ce caii cu căruţa se îndepărtau în goană, înecându-l pe jandarm într-un nor de praf.

X

Ţugurlan ajunse repede acasă şi o îngrozi rău pe muierea lui când odată cu sacul de făină el dădu

jos şi o puşcă. Ion al lui Miai nu era mai puţin îngrozit, dar Ţugurlan îl linişti spunându-i că n-avea de ce să se teamă:

— Tu n-ai făcut nimic, Ioane, îi spuse. Du-te acasă şi vezi-ţi de treabă.

Ţugurlan deşertă sacul cu făină în hambar şi îl puse pe băiat să pândească la poartă.

— Vezi dacă vine jandarmul cu soldaţi! îi porunci el.

Muierea nici măcar nu-l mai întrebă ce s-a întâmplat. Tocmai când se aştepta mai puţin, tocmai acum când de câtăva vreme bărbatul ei arăta mai liniştit şi mai împăcat, se petrecuse nenorocirea. O presimţise de mult şi iată că acum era aici, în colţul tindei, având forma înfricoşătoare a unei puşti.

Ţugurlan scutură cu grijă sacul să nu pice făină pe jos, se întoarse în tindă şi se aşeză apoi pe celălalt prag, aruncând sacul în colţul unde era puşca.

— Nu-ţi fie frică, zise el. A dat degeaba în mine, n-are ce să-mi facă.

Ea oftă resemnată, cu privirea pierdută parcă în nişte depărtări fără sfârşit.

— Ei şi! zise el şi aceste cuvinte însemnau: „Şi dacă o să fie rău, ce? Nu te-ai învăţat încă cu acest gând?”

— Stane, ce-ai făcut? se auzi deodată un glas urcând pe prispă şi o clipă mai târziu intrară înăuntru Armeanca şi nevastă-sa.

— Ce să fac, didă, o întâmpină Ţugurlan pe soră-sa cu un glas firesc, de gazdă, şi-i dădu un scăunel mic cât şchioapa. Şezi, didă. Au vrut să mă ia la secţie şi jandarmul a dat în mine. I-am luat puşca! De ce nu şezi?

— Stane, spuse sora poruncitor. Lasă puşca aici şi fugi. Aştepţi să vie să te prindă, ori ai înnebunit?

Abia spuse aceste cuvinte şi se auziră alte glasuri la poartă. Era Ion al lui Miai cu fiu-său şi cu muierea şi cu încă vreo doi vecini.

Le povestise Ion al lui Miai şi intrară peste Ţugurlan cu spaima în priviri, îndemnându-l să fugă numaidecât.

— Unde să fug? întrebă Ţugurlan supărat.

— În pădure.

— Şi acolo ce să fac?

Nu ştiau nici ei, arătau cu totul rătăciţi.

— Ce să fac în pădure, nu tot trebuie să mă întorc acasă? Şi pe urmă, dacă mă prinde, ce? zise Ţugurlan,

Nu-l înţelegeau. Ca să rămâi curat şi întreg trebuie să plăteşti. Şi dacă alţii trăiesc ca nişte iepuri, treaba lor. Trăieşte fiecare om cum poate. El, Ţugurlan, nu putea trăi ca un fricos. Copilul veni fuga, înspăimântat, şi strigă că se vede jandarmul.

— E cu soldaţii? întrebă Ţugurlan.

— Nu, e singur.

Vecinii se împrăştiară. Ţugurlan se ridică de pe prag, apucă puşca şi se duse cu ea în grădină, unde o piti sub şira de paie. Uniforma jandarmului se vedea de departe înaintând pe lângă garduri. El intră în curte fără grabă, închise poarta şi fără să se uite la Ţugurlan, care îl aştepta în mijlocul bătăturii, urcă scara prispei şi pătrunse în tindă. Ţugurlan veni după el. Jandarmul intră în odaie, îşi luă capela din cap şi se aşeză pe pat. Ţugurlan rămase în picioare. Din toate acestea el înţelese îndată că a dezarma un jandarm nu era rău numai pentru tine, ci şi pentru el, dacă nu chiar mai rău pentru el.

— Ce e, dom' şef? zise Ţugurlan.

Fără capelă, şeful de post semăna cu un ţăran mai umblat. Era tuns ca şi ţăranii, fără frizură, şi la tâmple încărunţise.

— Uite, Ţugurlane, eu când întâlnesc dreptatea omului îl dau dracului, îmi scot capela! zise şeful uitându-se ţintă la Ţugurlan.

— Dar până o întâlneşti, îl loveşti pe om peste obraz! răspunse Ţugurlan aşezându-se pe celălalt

pat.

— Vezi părul ăsta al meu! zise şeful arătându-şi tâmpla cu degetul. Al tău e negru! întreabă-mă pe mine şi o să-ţi spun multe! promise el cu un glas care nu minţea. Ce-ai avut de te-ai apucat cu ai lui Aristide?

— Nu puteai să întrebi aşa dinainte?

— Mai bine taci din gură şi ascultă-mă aicea, zise jandarmul supărat. Am dat eu, ai dat şi tu! Ce mai vreai?

Ţugurlan nu mai zise nimic. Şeful îşi lăsă capul cărunt în jos şi rămase astfel, cu coatele pe genunchi, câteva clipe lungi. Când îşi ridică faţa, expresia lui era ca şi mai înainte, aspră şi întunecată. Nicio urmă nu-i rămăsese pe chip de la loviturile primite. Numai privirea îi era mai vie.

— Mă, băiatu' ăla, ia vin încoace! spuse el uitându-se spre uşă, şi când băiatul lui Ţugurlan, uimit şi cam speriat, pătrunse în odaie, jandarmul se căută în buzunarul dinăuntru al vestonului şi scoase portofelul. Du-te la Crâşmac şi adu două chile de vin. Ia-o prin grădină, să nu te vadă cineva.

Mărin se întoarse spre taică-său, dar acesta, cu privirea neagră, se uita neclintit la jandarm şi nu-l vedea pe băiat. Mărin ieşi în tindă cu bancnota în mână şi şopti maică-sii ciudata însărcinare.

— Du-te, oftă mama uşurată şi intră în odaia cealaltă după sticle. Armeanca plecase, dar sora lui Ţugurlan aştepta pe prispă să vadă ce-o să se mai întâmple.

Până veni Mărin, şeful de post rămase mut, cu pleoapele peste ochi. Se gândea. Ţugurlan ieşi afară şi îl lăsă câtva timp singur.

— Să nu-i dai puşca! îi şuieră sora lui Ţugurlan, în tindă.

— O să vedem! răspunse Ţugurlan.

— Să nu beai cu el, spuse ea din nou.

— Şi asta o să vedem.

Nevenindu-i încă să creadă, nevasta lui Ţugurlan intră în odaie, aşternu o faţă pe măsuţa de la geam şi aduse pahare. Totul se petrecu în tăcere. Când Mărin puse sticlele pe masă, şeful de post se apropie şi trase perdelele de la geam, să nu se vadă în drum. Apucă sticla şi turnă hotărât, fără să-l prea ia în seamă pe Ţugurlan. Nu zise noroc, ciocni doar şi dădu paharul pe gât dintr-o singură sorbitură. Turnă iar şi paharul de vin tremura în mâna lui, dar nu de slăbiciune, ci de emoţie pentru vin. La al treilea pahar faţa aspră i se mai destinse şi se uită în sfârşit la Ţugurlan, care în acest timp nu-l slăbise nicio clipă din priviri.

— Bă, eu nu sunt jandarm al dracului! se răsti şeful de post rezemându-se cu cotul de masă şi uitându-se drept în ochii lui Ţugurlan. Ai auzit tu de mine ceva p-aici prin comună? (Supărat, îşi turnă al patrulea pahar.) Nimeni nu poate să zică de mine că am făcut ceva cuiva! Asta s-o ştii de la mine, că eu nu sunt prost şi n-am venit aicea să beau cu tine ca să mănânc c… t de pomană. Crezi că eu nu ştiu cine eşti tu? Ştiu, dar tu nu ştii cine sunt eu. Te-ai luat după palmele pe care ţi le-am dat, dar când ai fost în armată, ia să-mi spui, câte palme de astea ai mâncat? Şi acuma am să vin eu să-ţi pun ţie întrebarea şi să-ţi dovedesc că ţi-ai făcut-o singur cu mâna ta. Pentru că ţi-ai făcut-o singur, fiindcă dacă veneai la mine şi-mi spuneai: uite, dom' şef, aşa şi aşa! Eu te-aş fi învăţat ce să faci, nu mă cunoşti, nu ştii pe câţi am scăpat eu de la puşcărie. Uite al lui Baltag, să te duci să-l întrebi şi pe Lisandru Piţur. (Jandarmul îşi aprinse o ţigare, fuma, vru să continue, dar îl întrerupse tuşea, tuşi şi scuipă alături de masă şi şterse furios cu talpa cizmei ca şi când ar fi strivit ceva.) Să nu crezi că am venit la tine să mă rog să-mi dai arma! spuse el aproape cu duşmănie, clătinând mărunt din cap şi ameninţând cu privirea. Să nu crezi chestia asta! Fac un raport că am fost dezarmat prin atac de forţă majoră şi pe urmă tu beleşti

coceanul, nu eu. Martor mi-e primarul şi lumea care era acolo! Dar eu vreau să-ţi pun ţie întrebarea de ce te-ai apucat tu cu ai lui Aristide? Şi la chestia asta să te vedem cum răspunzi!

Şeful de post, în timp ce vorbise, se aplecase din ce în ce mai mult spre Ţugurlan. Se retrase dintr-odată şi puse din nou mâna pe sticlă. Ţugurlan tăcea.

— Eu am venit aici acum şapte ani! Eu numai o singură dată am fost mutat şi de la Stoileşti de unde am venit le-a părut rău după mine. Eu n-am nimic pe conştiinţă! Dar ştiu cum să procedez, şi dacă beau acum un pahar cu tine (Ţugurlan nu se atingea de vin), mâine când ne-om întâlni pe drum, dacă vreai îmi dai bună ziua, bine, dacă nu, nu! Şi îi găsesc aici: pe domnul primar Aristide, pe domnul notar, pe domnul Toderici, pe domnul Crâşmac, pe domnul Stan Cotelici, pe domnul Tudor Bălosu! Şi veneau oamenii la mine: dorn şef, aşa şi-aşa, mi-a omorât un mânz, m-a bătut, nu mi-a plătit… Chem la anchetă: aduce martori că nu e adevărat. Poţi să-i faci ceva? Cu ce dovedeşti? Dragă Căciulă, nene Izmană, frate Peline, mi-a dat statul misiunea de jandarm, dar n-am ce să-ţi fac! Vino cu martori şi-ţi fac proces. Aude omul cum stă povestea, vine cu martori şi-i fac proces, dar are el bani să ia avocat, ca să-l apere? Domnul Crâşmac ia un avocat, iar domnul notar ia doi! Şi vine altul să-i fac şi lui proces. Şi mă uit la el şi-i spun! „Bă, ce vreai să faci tu?” „Să-l dau în judecată!” „Dar n-ai să mă înjuri pe mine?” „De ce?” „Că-ţi fac proces!” „De ce să te înjur?” „Păi fiindcă o să cheltuieşti degeaba şi o să mă înjuri pe mine că te-am pus la cheltuială!” Se duce omul acasă. Mai vine el altă dată să-mi ceară să-i fac proces? Nu mai vine! De ce? Pentru că a băgat la cap că mai bine să se ferească de domnul primar şi de domnul Crâşmac şi să n-ajungă cu ei la proces. Acum şase ani era unul al lui Ciucă, de acolo de la ei din Cotoceşti. Stătea toată iama pe la ei prin

curte, tăia lemne, vai de capul lui, avea o grămadă de copii. Vara muncea toată ziua pe câmp, cu muierea şi cu copiii (copiii şi muierea mai veneau acasă, dar el rămânea şi noaptea, dormea la vie, le păzea via aia cu struguri albi). Şi mă pomenesc într-o zi că vine la secţie. „Ce e, mă, Ciucă?" Aşa şi pe dincolo, s-a îmbolnăvit şi a zăcut în spital. Era alb la faţă. „Şi ce vreai de la mine? Vorbeşte şi tu mai tare, că nu se înţelege nimic", i-am spus eu (abia i se auzea glasul!). Hâr-mâr, abia am putut să pricep că domnului Năstase nu-i mai plăcea de el şi că tocmise altă slugă. Dar nu era aia, că mai găsea el unde să muncească, dar zicea că avea la el cinci mii de lei. Am rămas trăsnit. „Cinci mii de lei?" „Am adunat şi noi, zice, să cumpărăm un pogon de pământ." Avea două fete mari şi zicea că una să ia pogonul de pământ, alteia să-i rămână casa, iar băieţii când s-or face mari, e mai lesne cu ei, că sunt băieţi, dar fetele e greu să se mărite fără nimic. M-am dus la Aristide şi l-am întrebat. „Habar n-am, zice, fi-meu, Tache, se ocupă cu chestiile astea, întreabă-l pe el!" „I-am dat toţi banii, dă-l în mă-sa", mi-a răspuns Tache. Nici măcar n-a vrut să stea de vorbă. L-am chemat iar pe Ciucă: „Ai martori că ai muncit la el?" „Păi toată lumea ştie", zice. „Dar ai martori că nu ţi-a dat nimic?" „Păi el trebuie să aibă martori, nu eu", zice Ciucă. Hm! Avea şi el dreptate. M-am dus iar la Tache. „Ai chitanţă că i-ai plătit cinci mii de lei?" „Care cinci mii de lei? zice Tache. L-am ţinut pe mâncare şi îmbrăcăminte." „Domnule Tache, îi spun, omul a venit la mine şi declară că a muncit la dumneavoastră cinci ani de zile, cu o mie de lei pe an, cu mâncare şi un rând de haine pe iarnă. El aşa zice." „Minte, dă-l în mă-sa! * „Are martori, zic, are să te dea în judecată." „Să mă dea, zice, şi eu am martori." Nu era de competenţa mea, aşa că nu i-am făcut eu procesul, i l-a făcut alde Dobrescu, avocatul, îl ţii minte pe Ciucă? Era unul aşa, înalt şi slab, cu nasul mare, cam ameliţa de-un picior, îi

scăpase odată securea în fluierul piciorului. Era pe primăvară. L-a apucat primăvara ailaltă şi procesul tot nu l-a câştigat. Pe toamnă a căzut iar la pat şi a murit în spital.

Şeful de post se opri şi-şi udă gâtlejul uscat cu un pahar de vin. Se uită la Ţugurlan şi mormăi:

— De ce nu beai?

Ţugurlan apucă paharul şi îl dădu pe gât. Se înnoptase de mult şi între timp muierea aprinsese lampa şi o pusese în firidă.

— Acum trei ani, pe toamnă, vine la mine al lui Baltac cu falca ruptă. „Dom' şef, zice, dau declaraţie că aşa şi pe dincolo şi mă duc şi-l omor." „Pe cine, mă?" „Pe Tache al lui Aristide." „Ce ţi-a făcut?" O chestie cu nişte lemne… într-o noapte Tache a trimis doi inşi cu tunicile în cap, i-au spart lui alde Baltac geamul, au intrat peste el şi l-au bătut numai în fălci. „Nu da nicio declaraţie, îi spun, du-te în… mă-tii, omoară-l, fă ce vrei, dar dacă te dovedesc cu martori, puşcăria te mănâncă." S-a pus alde Baltac la pândă şi l-a prins; a stat şi a aşteptat câteva luni până a crezut Tache că nu mai e nimic şi într-o noapte Baltac şi cu frate-său, şi ei tot cu tunicile în cap, l-au prins şi l-au bătut tot aşa, în fălci… Dar mai rău! Prinde orbul, scoate-i ochii! Am anchetat cazul de faţă cu Tache şi cu tat-său, domnul primar: „Baltac, unde-ai fost în seara cutare, la ora cutare?" „În seara cutare, la ora cutare, zice Baltac, am fost la Pălămida să cumpăr nişte blană." „Blana mă-tii, zic, lasă că-ţi arăt eu ţie." „Am martori că am plecat cu căruţa şi dacă vreţi uite şi hârtia de vânzare de la negustor cu data şi ziua aia. Întrebaţi şi negustorul." (Dracu să-l ia pe Baltac, cum băgase el în cap să se ferească! Chestia cu hârtia de la negustor nici eu n-aş fi putut să-l învăţ mai bine; nu ştiu cum o fi aranjat el cu negustorul şi cum de-a pândit el ca chiar în ziua aia să-l prindă pe Tache!) L-am dat afară şi i-am spus lui Aristide: „Domnule primar, vă spun eu, nu e ăsta!"

A scăpat Baltac de puşcărie. Că dacă nu venea la mine, ar fi fost în stare să se ducă orbeşte peste ăla şi s-o păţească! Ei şi acum, azi pe seară aşa, stam eu în secţie şi-mi făceam raportul, începu şeful deodată cu alt glas, dând la o parte sticla goală şi turnând din cealaltă. „Ţârrr! Domnule şef, vino imediat la primărie că a sărit unul să-l omoare pe fi-meu!" „Cine dracu o fi nebunu ăla? mă întreb eu. Unde, domnule primar?" „La moară!" „Cine e?!" „Unul al lui Ţugurlan!" Al lui Ţugurlan! Cum să nu ştiu! Atunci, când cu chestia cu nunta, când l-ai bătut pe ăla la nuntă, crezi că n-am aflat?! Crezi că n-a venit ăla la mine?! „Păi dracu te-a pus să-i zici ce i-ai zis? i-am spus eu. N-am dreptul să-l chem la secţie fiindcă tu te-ai legat de el, şi nu el de tine." Dar cu muierea lui Stan Cotelici, când i-ai turnat laptele în cap? „Dă-l în judecată", i-am spus lui Stan Cotelici, dar el nu vrea să te dea pentru atâta lucru, că ar fi râs lumea de el, ar fi vrut să te cheme la secţie şi să te bat. Te-am chemat? Nu te-am chemat! Puteam să te chem?! Puteam!!! Puteam să-ţi trag, în mod legal, o bătaie a dracului, s-o ţii minte cât oi trăi?! Cum să nu pot, d-aia sunt şef! N-am făcut chestia asta! Eu nu fac chestii d-astea! Dar acum, frate Peline, ai pus-o de mămăligă! încheie şeful de post pe neaşteptate cu un glas dramatic. Ai crezut că-mi bat joc de tine când ţi-am spus acolo în faţa primăriei de ce n-ai venit să-mi spui mie!

— Chiar dacă ştiam, tot nu veneam, răspunse Ţugurlan răguşit de tăcere.

Jandarmul se posomorî şi nu mai spuse nimic timp de câteva minute. Rămase nemişcat, cu mâna pe pahar, cu pleoapele peste ochi. S-ar fi părut că acest răspuns îi amintea de ceva şi că amintirea aceasta îl uimea, de altfel ca şi răspunsul lui Ţugurlan. Îşi ridică încet pleoapele şi se uită la omul din faţa sa cu o privire străină, rece: nu mai înţelegea. Se posomorî din nou şi turnă vin, de astă dată numai în paharul său, atât de mult îl stăpânea

neînţelegerea. Nu se lipise oare nimic din tot ceea ce spusese el de Ţugurlan? Se uită bănuitor la el şi îl întrebă:

— Unde e puşca?

— E la mine.

— Ad-o încoace!

Ţugurlan se ridică, se duse la paie şi aduse arma. Jandarmul o luă şi o puse alături, lângă el. Se făcuse târziu. Jandarmul se ridică, mai turnă un pahar, pe care îl bău din picioare, apoi spuse:

— Eu n-am să-ţi fac nimic, dar ai lui Aristide n-au să se uite la bani ca să te bage în puşcărie. Bună seara!

— Bună seara, dom' şef! răspunse Ţugurlan cu un glas curat şi ieşi după el să-l petreacă.

Jandarmul nu-l minţise pe Ţugurlan, tot ceea ce spusese era adevărat. Dar nu-i spusese totul. După ce Ţugurlan fugise cu căruţa, Aristide intrase în primărie furios şi chemase la telefon pe pretorul plăşii, cu care era prieten, şi căruia îi ceruse să intervină la legiunea de jandarmi să vină cineva în comună unde şeful de post, ca un papă-lapte, a fost bătut şi dezarmat de oameni. Primarul avea de mult bănuiala că şeful de post îi ascundea unele lucruri, nu descoperise nici până astăzi cine îl bătuse pe Tache acum trei ani, şi vroia să scape de el, să fie mutat din comună.

Şeful de post înţelesese că dacă vine şeful legiunii şi îl găseşte fără armă o să fie sancţionat şi încercase să-l îmblânzească pe Aristide, dar Aristide se făcuse că nu înţelege şi atunci jandarmul plecase spre Ţugurlan, hotărât să facă orice ca să pună mâna pe armă.

Când îl văzuse pe Ţugurlan în mijlocul bătăturii, înţelesese că acest om nu se sperie el cu una, cu două, în primul rând era de mirare că nu fugise, şi că nu va izbuti decât cu vorbă bună să-i ia arma. Dacă Aristide n-ar fi chemat legiunea, l-ar fi iertat pe Ţugurlan, l-ar fi ţinut câteva zile la arest, i-ar fi tras de astă dată o bătaie pentru că sărise asupra lui

şi i-ar fi dat drumul fără să-i mai facă acte. Încât nu minţise nici când îi spusese la sfârşit că *el* n-o să-i facă nimic, dar ştia că în aceeaşi seară va trebui să se întoarcă şi să-l ridice şi acest lucru nu i-l spusese.

Ţugurlan era încă la masă când auzi poarta bătăturii deschizându-se.

— Tot eu sunt, Ţugurlane, spuse şeful de post în şoaptă (era acum însoţit de doi soldaţi). Ce faci, te-ai culcat?

— Nu, taman mâncasem.

Şeful de post întră în curte şi se aşeză pe prispă.

— Ţugurlane, Aristide a telefonat la legiune, îi spuse el. Când m-am dus la secţie şi am vorbit şi eu cu legiunea, dom' majur mi-a dat ordin să te trimit acolo cu escortă; aşa că îmbracă-te, ia-ţi ceva de mâncare, şi ceva bani dacă ai, şi hai să mergem!

— Dom' şef, dar dumneata de ce n-ai raportat cum s-a întâmplat? Dumneata ştii că eu nu…

— Lasă vorba, Ţugurlane! Ţi-am spus adineauri că n-am ce să-ţi mai fac! După ce că-mi sari în cap, mai vreai să te şi apăr.

— N-am nevoie de apărarea dumitale!

— Atunci îmbracă-te mai repede şi nu mă mai ţine aici!

Ţugurlan intră în casă. Îşi luă o flanelă, îşi puse pălăria pe cap.

Nemaiavând ce să ia, vru să iasă, dar avu o clipă de nelinişte. Rămase ţintuit în mijlocul casei şi i se păru că lumina lămpii scade şi se face întuneric. Într-o clipă îşi aminti de arie, de snopii de grâu, de Moromete. („Ce-o fi făcând Moromete?" îl fulgeră prin cap şi îi păru rău că n-are să mai poată să-i dea îndărăt sacul de grâu.) Apoi neliniştea îi trecu şi o strigă pe muiere din tindă. Îi spuse că are să se întoarcă, să n-aibă nicio grijă. Să nu i se întâmple ceva băiatului.

— Până mă întorc, mai du-te pe la soră-mea, sfârşi el şi ieşi şi trecu prin tindă, fără să se uite

spre prag.

Acolo era băiatul şi simţise că era mai bine să nu-l vadă.

XI

În acest timp, la Moromeţi era linişte. Mai târziu când întâlnindu-se cu Cocoşilă, cu Dumitru lui Nae şi cu Iocan, avea să afle că Ţugurlan a fost condamnat la doi ani închisoare, Moromete avea să întrebe: „De ce a făcut Aristide chestia asta? A înnebunit sau ce e cu el? El nu-şi dă seama că…”

Şi nu mai spusese restul gândirii, de uimit ce era…

La ora aceasta însă, când şeful de post încheia procesul-verbal pe baza căruia Ţugurlan avea să fie condamnat, Moromete dormea.

Erau istoviţi toţi, treieraseră chiar astăzi şi se culcaseră devreme ca să se poată duce dimineaţa din nou la arie. Ceata nu terminase şi în afară de asta mai aveau de cărat paiele.

Cu toate că Niculae dăduse toată ziua cu furca la spatele maşinii şi se simţea zdrobit de oboseală, când se făcu linişte deplină peste sat el deschise din nou ochii lângă spinarea tatălui său şi, ca şi data trecută când se hotărâse plecarea lui Achim la Bucureşti, bucuria îi luă cu mâna oboseala şi rămase treaz, cu privirea deschisă spre stelele de pe cer.

De astă dată tatăl său dormea dus şi putu să se gândească în voie la el însuşi şi la dorinţele lui arzătoare.

Din ziua aceea, de la seceriş, când plânsese pe mirişte fiindcă fraţii îşi bătuseră joc de el, înţelesese că într-adevăr tatăl său nu era un tată din aceia pe care un copil, ca să i se îndeplinească

dorinţa, trebuie să-l sâcâie mereu cu acelaşi lucru. Tatăl său era un om care gândea şi gândirea lui era limpede, n-avea nevoie să se înghesuie în ea. Nu cu rugăminţi putea să-l facă să-l dea la şcoală, ci cu argumente…

Şi din ziua aceea începuse să le caute. Nu mai suflase o vorbă nimănui şi ori de câte ori avea prilejul să rămână singur (de obicei seara la culcare sau ziua în grădină sub dud, sau la câmp pe o brazdă), se retrăgea în sinea lui şi se gândea în linişte la acel lucru necunoscut care îi închidea calea: voinţa tatălui său. Aşezându-se jos cu coatele pe genunchi şi cu fruntea aplecată spre pământ, încerca să-i pătrundă adânc taina, să afle cum şi în ce fel trebuie să procedeze pentru ca de acolo să ţâşnească hotărârea: „Pe Niculae am să-l dau la şcoală."

Prima descoperire pe care o făcu fu aceea că tatăl său nu spunea nici da, nici nu şi socoti acest lucru drept o victorie; tatăl său ar fi putut spune *nu,* din capul locului! Gândindu-se ce lucru turburător ar fi să plece din sat şi să înveţe mai departe la şcoala normală, nehotărârea tatălui său (el aşa credea, că era vorba de nehotărâre) căpătă pentru el proporţii nemăsurate: îi pândea expresia chipului, privirea, mişcarea cutelor frunţii şi îşi spunea: „Se gândeşte, ah, ce bine! Să nu spun nimic, să nu suflu o vorbă, să-l las să se gândească."

Şi între timp se gândea şi el şi în curând făcu altă descoperire, şi anume că pentru fraţii şi surorile lui şcoala era ceva absolut străin şi îndepărtat, al cărei rost pe pământ nu-l cunoşteau şi nici nu vroiau să-l cunoască. Descoperirea aceasta îl întrista puţin pentru mama lui. Ar fi dorit ca ea să ştie să citească şi să se bucure şi ea aşa cum se bucura el când îi cădea în mână o carte şi o citea. Descoperirea îl făcu apoi să simtă pentru fraţi şi surori dispreţ şi duşmănie. Ei nu numai că nu doreau cartea, dar încercau chiar să-i dea de

înţeles că, dacă el o doreşte, asta n-o să le schimbe lor părerea despre el, tot la muncă au să-l pună şi tot „ţestosu ăla de Niculae care trebuie luat de urechi” o să-l numească. Tatăl său preţuia cartea, dar nici el într-atâta încât să înţeleagă că pentru cineva ea putea însemna totul.

Ajuns aci cu descoperirile, Niculae îşi dădu seama că trebuie negreşit, cu orice preţ, orice s-ar întâmpla, să plece din sat şi să înveţe mai departe şi descoperirea i se păru atât de revelatoare încât i-o comunică fără şovăială tatălui său.

— Tată, eu trebuie să mă duc la şcoală! spuse el într-o după-amiază la arie, cu un glas dramatic şi ameninţător, în auzul întregii familii.

— Du-te, mă! răspunse Moromete cu simplitate, şi toţi, până şi maică-sa, izbucniseră în hohote.

Tatăl său avusese un glas din care înţelegea că era vorba de şcoala asta din sat.

— O să vedeţi că am să mă duc, răspunse Niculae, de astă dată fără să se mai tulbure, cu acea convingere care nu mai avea nevoie să fie dovedită.

Şi în clipa aceea se produsese desprinderea de familie, un sentiment tainic, care trebuia ascuns în adâncul sufletului: avea încă nevoie de ei, nu putea zbura fără ei.

Începuse apoi atacul. Totul trebuia făcut prin mama, de ea se simţea încă legat şi fără ajutorul ei nu putea să înceapă lupta.

— Mamă, eu, dacă mă însor, am dreptul la două pogoane de pământ, nu e aşa?

— Întâi să te faci mare şi pe urmă să te gândeşti la însurătoare, răspunse mama.

— Mamă, dacă ia Tita un pogon şi Ilinca un pogon, partea mea, mă lasă să mă duc la şcoală? Eu n-am nevoie de niciun pământ, să-l ia ele şi să mă ajute să plec.

— Niculae, Niculae, nu ne arde nouă de şcoală! răspunse mama după câteva clipe de uluială.

— Ba să le spui, mamă, să vorbeşti cu ele, că eu la toamnă plec! Zău că plec, fug!

Niculae nu ştia totuşi ce se petrecea cu mama lui. În duminica următoare ea rămase mai la urmă în biserică şi, când se termină slujba, îngenunche în faţa altarului. Preotul o văzu şi, deschizând mica uşă, o întrebă cu blândeţe:

— Ce este, Catrino, vrei să te spovedeşti?

— Părinte, aş vrea să mă spovedesc, că iar n-am odihnă în somn!

Parohul Petre Provinceanu nu era pentru mama un sfânt. Ştia că în timp ce le îndemna pe femei, la biserică, să ţină post şi să nu păcătuiască, el mânca de dulce şi păcătuia. Când era mai tânăr, era chiar hrăpăreţ, umbla după muieri şi îi plăcea să tragă la măsea. Nu mai târziu decât cu un an în urmă săvârşise un mare păcat certându-se cu celălalt paroh mai tânăr, în altar, pentru leturghii. Toate acestea nu scădeau însă în ochii mamei „harul" preotului. „Părintele are copii în şcoli, o duce şi el greu!" spunea ea. Preotul se aşeză în strană şi o chemă pe Catrina sub patrafir.

— De ce nu dormi? o certă el. Să ştii că uneori când eşti prea ostenit, nu te odihneşti bine. Aţi terminat de secerat?

— Am terminat, părinte, l-am cărat la arie.

— Ei, ia spune, ce mai este? Te-ai certat iar cu copiii vitregi?!

— Nu, că eu de mult nu le mai zic nimic!

— Dar zic ei.

— Nu mai zic nici ei, că i-am lăsat să facă ce vor. Dumnezeu a avut grijă de mine şi m-a iertat din partea lor, nu mai visez nimic.

Preotul spuse o rugăciune scurtă, o închină pe mamă peste patrafir şi apoi se făcu tăcere.

— Părinte, începu mama în şoaptă reculeasă, am un băiat şi nu ştiu ce e cu el… A zăcut de friguri toată vara… Părinte, l-am crescut şi eu cum am putut şi de dat la şcoală l-am dat ca şi pe ceilalţi… Ba se ducea, ba nu se ducea, că îl trimeteam cu

oile şi iarna era desculţ… Nu ştiu ce să fac, părinte, că tat-său nu se uită la el şi mi-e milă de el că slăbeşte şi plânge pe sufletul meu! S-a lipit învăţătura de el! Ar munci el, săracu, dar e slăbuţ şi fetele alea sunt rele. Că nici el nu e bun, dar îl doare şi pe el inima când vede alţi copii prin şcoli. Îi e necaz, râd de el şi n-am ce le face… M-am gândit, părinte, că ar fi bine să plece de-aici.

Mama se opri şi părintele nu întrerupse tăcerea ei dureroasă. Deodată mama oftă din adâncul inimii şi îşi acoperi faţa cu palmele.

— Am avut un vis, părinte, şi nu pot să mă mai odihnesc. Cât pui capul pe căpătâi şi închid ochii, văd visul.

— Spune visul, şopti preotul ocrotitor.

— L-a prins odată frigurile pe mirişte şi în ziua aia eram pe terminate la secere şi se făcea seară şi fetele vroiau să sfârşim până seara, să nu mai venim şi a doua zi şi s-au pus cu gura pe el ca să dea mai repede. El, săracul, a dat, dar e numai inima de el, părinte, şi a ostenit băiatul şi a doua zi l-au prins iar frigurile. Cum eram pe mirişte – că nu terminasem – tat-său l-a trimes acasă şi el s-a dus şi când am venit şi noi pe la nimiez, l-am găsit în mijlocul bătăturii, zăcea la soare. Nu ştiu ce mi s-a părut mie, părinte, că nu mai mişcă! „Niculae, scoal’ că te calcă căruţa!” M-am dat repede jos şi l-am tras de acolo. Noaptea am avut visul… Se făcea că îl luase sanitarul la spital – că aşa ne-a tot spus, să-l băgăm în spital – şi eu mă sculasem de dimineaţă să mă duc să-l văd. Mergeam spre spital aşa spre revărsatul zorilor şi ostenisem. M-am aşezat pe iarbă să mă odihnesc. Când mă uit pe cer, văd o stea. „E steaua lui Niculae”, am auzit un glas. M-am ridicat de pe iarbă şi se făcea că ajunsesem. Mergeam încet pe dealul ăla şi în vale se vedea spitalul. Când mă uit eu în curtea spitalului, văz o luminiţă la morgă! O lumină mică şi albastră, ca o stea. Şi atunci am auzit glasuri

cântând: „La Cristos împăratul!” „Doamne, a murit băiatul”, am zis eu.

Mama se opri din nou şi tăcu câtva timp.

— Dar n-am simţit eu, în vis, nicio durere, părinte, continuă apoi cu alt glas, dar de câte ori îl văd cum se uită la mine cu ochii, mi se face rău şi-mi tremură picioarele. Că el nici nu mai îmi spune, dar eu îl simt după ochi şi mi-e frică să nu moară dacă nu se duce la şcoală. Ce-o fi steaua aia care am visat-o, părinte?

— E steaua lui, răspunse preotul.

— Şi lumina aia de la morgă mi-e frică să nu fie moartea, părinte! mărturisi mama turburată. Că dacă nu-l lăsăm pe băiat să-şi urmeze steaua lui, moare!

— Învaţă bine băiatul? întrebă preotul.

— Părinte, el a fost rar la şcoală, dar a luat mereu premiu întâi.

— Cât pământ aveţi?

— Eu am lotul meu, şapte pogoane.

— Să-l ajute fetele şi să le rămână lor partea lui de pământ.

— O, părinte… murmură mama în prada unei mari turburări. Fetele trebuie să-l ajute, că e pământul meu, şi dacă vreau nu le dau, dar e tat-său care nu se poate înţelege nimeni cu el. Avem datorii mari la bancă şi la fonciire.

— Ai vorbit cu el?

— I-am spus odată: „Ilie, fa şi tu ceva pe lumea asta, dă-l pe băiat la şcoală.”

— Şi el ce ţi-a răspuns?

— Le-a spus fetelor: „Auziţi ce zice mă-ta, că să-l dăm pe Niculae la şcoală!” Râde, părinte, nu-i pasă!

— Nu trebuie să te superi pe el! o sfătui preotul cu blândeţe. Vreai să vorbesc eu cu el?

— Asta am vrut să te rog, părinte, şopti mama cu un glas gâtuit, dar preotul îi acoperi şoapta cu o rugăciune şi după ce o închină din nou peste

patrafir îi puse întrebările spovedaniei: A minţit? A furat? A făcut farmece?

Mama răspunse că s-a ţinut cât a putut să nu facă niciun păcat de la ultima spovedanie încoace, dar că i-a mai scăpat. Dar n-a făcut farmece şi n-a furat în viaţa ei!

„Asta e păcatul de care mă tem, să nu moară băiatul, spuse ea din nou şi începu să plângă liniştită şi uşurată, în timp ce preotul spunea rugăciunea de încheiere.

Acasă mama îi spuse lui Niculae, şi Niculae, oho! sărise în sus: era o idee grozavă. Şi pe loc îi venise şi lui una: să se ducă să vorbească cu învăţătorul. Se dusese şi vorbise chiar azi pe seară şi acum stătea în întuneric pe prispă la spatele tatălui său şi chicotea în sinea lui gândindu-se că tatăl nici nu ştie ce-l aşteaptă.

„Dar dacă nici aşa n-o să vrea?" i se strecură apoi îndoiala în suflet, îl cunoştea bine! Era în stare să-i spună atât părintelui, cât şi învăţătorului că dacă părintele şi învăţătorul îi dau nişte bani aşa de la ei, atunci el, Moromete, „consimte cu cea mai mare plăcere" să-l dea la şcoală.

„Ba o să consimţi tu şi aşa! gândi Niculae uitându-se supărat la spinarea lui taică-său. Păi sigur, dacă vouă puţin vă pasă de mine credeţi că aşa merge! Să vedeţi voi cum vinde ea mama două pogoane ale mele şi mă dă! A, mamă! exclamă Niculae cu inima ticăind de recunoştinţă pentru ea. Când o să ies învăţător, o să-ţi cumpăr o fustă de catifea şi n-am să te las să mai munceşti. Iar tu, Tito şi Ilinco, mânca-v-ar câinii, ce-o să vă pară vouă rău când m-oţi vedea învăţător!" „Niculae, eşti învăţător?" o să spună Ilinca cu privirea plecată. „Păi sigur că sunt, ce credeai tu?" o să-i răspundă el băţos şi încă supărat de câte a îndurat din partea lor. „Nu-mi iai şi mie o rochie, Niculae?" o să se roage Tita. „Nu-ţi iau. Când eu spuneam să mă duc la şcoală, râdeai. Râzi şi acuma!" Iar lui Paraschiv o să-i spună aşa: „Bă,

nene, ia spune, mă, ce înveleşte pisica?" adică o să-i aducă aminte de cuvintele lui tâmpite de la secere, când a plâns din pricina lui.

Astfel gândea Niculae, tremurând de bucurie, de speranţă şi de teamă, în timp ce liniştea nopţii cobora din ce în ce mai jos pe pământ. În salcâmi ţânţarii bâzâiau. Undeva în tindă cricăia un greier. Fără să bage de seamă, liniştea pământului se strecură încet în inima lui Niculae şi privirea lui deschisă spre lumea fantastică a cerului plin de stele se închise pe nesimţite. Gândurile lui răzbunătoare se topiră şi ele ca şi când n-ar fi fost.

XII

Niculae nu ştia că tatăl său se gândea la el mai puţin decât oricând.

Ştiri neliniştitoare îi veniseră lui Moromete la urechi. Ieri seară se întâlnise cu Scămosu, negustor de găini, care îi povestise ceva despre Achim, iar de dimineaţă auzise pe unii vorbind că s-a dus cineva la obor să vândă grâu şi că s-a întors cu căruţa îndărăt: negustorii de cereale dădeau pe dublă nici mai mult, nici mai puţin decât douăzeci de lei.

Ştirea despre preţul pieţei i se păru lui Moromete cam fără rost (cu toate că îngrijorătoare, deoarece pentru a urca în toamnă la cincizeci şi în iarnă la şaizeci-şaptezeci ar fi trebuit ca piaţa să ofere acum pentru dubla de grâu cel puţin treizeci-patruzeci de lei) şi nici nu vru să se gândească prea mult la ea, dar de-a dreptul de neînţeles i se păru ceea ce îi povesti Scămosu despre Achim.

Nu spuse nimic nimănui, încercând să priceapă singur, dar câteva zile mai târziu, după ce termină de cărat paiele şi măcină, renunţă să mai înţeleagă.

Era sâmbătă după-amiază şi mama făcuse pâine nouă. Fetele puseseră pe masă o strachină cu borş de lobodă, dar nimeni nu vroia să strice gustul pâinii cu borşul acela, o mâncau goală, trântiţi prin colţurile tindei. Singur Moromete stătea la masă cu o înfăţişare nepătrunsă şi şi-l strica. După felul cum umbla în strachină ai fi zis că îşi alege gândurile cu lingura şi le mănâncă. Dar nu-i plăceau şi într-o vreme rotindu-şi privirea în toate părţile deodată lăsă lingura pe masă şi spuse:

— Să mă ierte sfânta pâine, că sunt cu ea în mână, dar eu vă spun că nu înţeleg care e situaţia. Adică cum, exclamă el în culmea nedumeririi, punând pâinea pe masă şi dând-o la o parte cu dosul palmei, d-aia te-ai dus tu acolo?!!

Niculae se uita la tatăl său cu un zâmbet uitat, cu o anumită superioritate înţepenită, vrând să spună că el ştie despre ce e vorba, dar că plăcerea de a aştepta să se confirme că el ştie e mai mare decât aceea de a anticipa pentru ceilalţi.

— I s-a tăiat foamea lui tata, spuse Ilinca cu acelaşi zâmbet ca al lui Niculae, şi fiindcă Moromete apucă din nou lingura cu o grabă şi cu o enervare mincinoase, ea puse mâna pe oală şi îl întrebă: „Mai vreai?” Şi fără să-i aştepte răspunsul, răsturnă toată oala cu borş în strachină.

— Cum, mă?!! D-aia te-ai dus tu acolo? repetă Moromete şi se uită ţintă la Ilinca, supărat.

— Unde să mă duc, tată? întrebă fata.

— Cum unde? La Bucureşti.

Paraschiv tresări. Era vorba deci de Achim. Trecuseră aproape două luni şi Achim nu trimisese niciun leu. Nu cumva tatăl a intrat la bănuială? După felul cum vorbea se înţelegea lesne că dacă n-a intrat la bănuială, în orice caz a aflat ceva, i s-a povestit ceva. Dar cine şi ce putea să-i povestească şi să-i trezească vreo bănuială? În afară de ei trei şi Guica nu ştia nimeni de planul lor. Se prefăcu că nu înţelege şi îşi luă o înfăţişare nepăsătoare,

aşteptând însă la pândă să audă despre ce era vorba.

— Mă întâlnesc cu alde găinaru' ăsta, cu Scămosu, începu Moromete şi-şi înghesui de la bun început umerii în sus, dând de înţeles că cele ce vor urma vor fi fapte brute, neînsoţite de comentarii şi să înţeleagă cine poate.

„Mă, zice, Moromete! Fi-tău ăla, Achim, e mare şi tare, mă, la Bucureşti."

„Ce vorbeşti-m'?"

„Păi dar!!!" zice.

„Ei, cum?"

„Uite-aşa."

„De ce, mă, Scămosule?"

„Moromete, ascultă aici la mine, zice, vândusem găinile, eram la Obor şi ce zic eu: să intru niţel, să iau o ţuică! Ei, intru eu şi iau ţuica, o beau şi dau să plec. Era pe seară aşa. Ce să plec, că ţuica veni şi-mi făcu foame. M-aşez la o masă şi cer o ciorbă, zic, stai să mănânc o ciorbă că n-o fi foc! (Aveam eu mâncare, dar zic că stai să iau ceva cald.) Mi-aduce ăla ciorba, chelnăru ăla, mănânc eu şi mă ridic să plec. Când să plec, să ies pe uşă, cu cine crezi că dau piept în piept?"

„Cu cine, mă, Scămosule?"

„Bă, Ilie, cu alde fi-tău, mă!"

„Ce vorbeşti, mă?"

„Păi dar!!! Cu Achim, mă! Cu fi-tău Achim. Era cu o fată, cu una (nu ştiu dacă mai ţi-aduci tu aminte de ea), fusese într-o vreme servitoare p-acilea pe la popa Provinceanu, una Nina de pe la Balaci. Mă, Ilie, mă uit la ea, se făcuse frumoasă, mă, a dracului. Parcă era cocoană. Cu buzele uite atâta date cu roşu, ca pe deşt şi cu rochie pe ea şi cu unghiile tot aşa, ascuţite şi roşii. Achim, şi el: cu haine pe el, aşa ca la Bucureşti, de! Cu pantofi, cu cravată la gât… Mare şi tare, Moromete, era să nici nu-l mai cunosc. Bă, Moromete, o văz pe Nina aia că se apropie de tejghea, ia două ouă fierte, le taie cu cuţitu' ca pe varză, le scobeşte acolo şi

numaidecât le şi înghite. Achim al tău, cu chef! Mă apucă de mânecă şi nu, că să stau cu el la un pahar de vin. «Nu poci, mă, neică, trebuie să plec că nu mai am ovăz la cai.» Nina aia, o văz şi pe ea că vine lângă fi-tău Achim şi-l apucă de după gât: «Hai, mă, iubitule, zice, că mor de sete, lasă-l pe ăsta, dacă nu vrea» (adică pe mine). Şi îl trăgea de gât să se aşeze la masă."

Moromete se opri. Îşi aruncă privirea spre Paraschiv şi Nilă, o clipă, apoi se uită afară:

— Aia e! spuse el. Mai deştept ca voi.

— De ce mai deştept ca noi?! se umflă Paraschiv. Ce, n-are şi el voie să intre undeva şi să se aşeze la o masă?

Trebuia înlăturată cu hotărâre bănuiala. Acum, că rămăseseră la secere şi munciseră, trebuiau să aştepte să se vândă grâul; făcuseră aproape cinci sute de duble şi era o neghiobie să lase acasă atâta grâu, iar ei, Paraschiv şi Nilă, să fugă la Bucureşti fără să ia nimic. De obicei grâul se vindea mai încolo, prin toamnă (îndată după treieriş, preţul era totdeauna scăzut), încât hotărâseră să aştepte până după Sfânta Maria Mică şi să plece înainte de culesul porumbului. Văzând că tatăl său tace, Paraschiv insistă:

— Şi dacă avea pantofi şi cravată, ce? Le-o fi găsit ieftin şi le-o fi luat. Că aşa e la Bucureşti, după ocazie!

— De ce, Paraschive?! răspunse Moromete cu candoare. Am zis eu ceva?!

— Nu, dar spui că Scămosu aşa şi pe dincolo! îl… pe mă-sa de Scămosu! Te iai după el?

Moromete se uită afară şi părea că se gândeşte acum la altceva.

— Cică odată, un om şi-a trimis băiatul la Bucureşti, spuse el. După un an vine cineva şi-i spune: „Mă, l-am văzut pe băiatul ăla al tău. E rău de el." „De ce?" „Mă, zice, înjura." „Nu e nimic", zice omul. După un an vine ăla iar: „E rău de băiatul tău, zice, l-am văzut cum se bătea cu unii;

era plin de sânge!” „Nu e nimic, zice omul, trece!” Când s-a întâlnit a treia oară, ăla n-a mai îndrăznit să-i spună.

„Nu îndrăznesc să spun, zice, e rău de tot.” „De ce?” „L-am văzut cum îl duceau legat, furase.” „Da, nu e prea bine, a zis omul, dar trece şi asta.” În fine, când se întâlnesc ei iar după un an, omul întreabă: „Nu l-ai mai văzut pe fi-meu?” „Ba l-am văzut”, zice. „Ei?” „Mă, zice, acum era bine! Ieşise din închisoare şi l-am găsit într-o cârciumă cu nişte muieri. Chefuia acolo cu ele, bea vin.” Dar omul a dat din cap: „Nu, zice, acum e rău; asta nu mai trece.”

Moromete se uită câteva clipe în jos, printre genunchi, scuipă subţire printre dinţi şi încheie:

— Aia e!

Se ridică apoi după prag şi ieşi afară. Ieşi întâi pe prispă, unde rămase câteva clipe pe gânduri, apoi se dădu jos şi nu se mai văzu. În tindă se făcuse tăcere deplină. Povestirea scurtă a tatălui le uluise pe fete şi pe mamă. Niculae rămăsese în colţ, cu dumicatul uitat în gură. El nu înţelesese bine tâlcul celor povestite şi de aceea rupse tăcerea şi întrebă prosteşte:

— Cum? Ce-a făcut? Ce-a făcut, Ilinco? Fata, cu mătura în mână, îl înghioldi:

— Scoal’ în sus d-aici, să mătur, şi mai taci din gură!

Uimit de tăcerea nefirească din tindă, Niculae se urcă pe prag şi făcu loc. Ilinca începu să măture apăsat, ocolind labele picioarelor celor doi fraţi vitregi. În cele din urmă li se adresă şi lor, scurt, întunecat:

— Daţi-vă la o parte să mătur!

XIII

Moromete nu credea totuşi că era chiar aşa de rău, că într-un timp atât de scurt Achim prinsese gustul să cheltuie banii pe care îi câştiga cu vin şi cu femei, dar nu-i plăcea ceea ce auzise şi mai ales nu înţelegea. La urma urmei pentru ce a socotit Achim că e mai bine să-şi cumpere haine, pantofi şi cravată, când fusese vorba că primii bani pe care avea să-i câştige trebuia să-i trimită acasă? Nu fusese de faţă când tăiase salcâmul? Se împrumutase la Aristide cu o sumă neobişnuit de mare şi nu ştia Achim, nu presupunea, că acest împrumut, care avea să se facă în urma lui, trebuia acoperit tocmai de el, de Achim?

Punându-şi aceste întrebări, Moromete se văzu silit să răspundă că într-adevăr Achim nu ştia şi nu presupunea, altfel totul ar fi de neînţeles. Se pare că Achim luase drept bună ideea că dacă la toamnă aduce trei mii de lei, toată povestea s-a încheiat.

„Fie!” gândi Moromete şi îl scoase pe Achim din socoteli… Până la venirea lui n-avea niciun rost să mai pomenească de el. Bineînţeles însă că Paraschiv şi Nilă nu trebuiau nici ei să mai aibă pretenţii la grâu, adică din vânzarea care se va face curând pentru târgul de la 6 august trebuiau să-şi cumpere numai fetele, urmând ca la târgul de vinerea mare, când se va întoarce Achim cu bani, să-şi cumpere ei, să-şi ia numai ei de îmbrăcăminte. Fonciirea şi banca aveau să fie plătite tot din grâu, şi anume grâul care li s-ar fi cuvenit lui Paraschiv şi Nilă, dacă Achim ar fi trimes bani. Cum Achim n-a trimes, şi după cât se poate înţelege, nici nu va trimite, va veni la toamnă cu toţi banii, e cât se poate de limpede că Paraschiv şi Nilă trebuie să aştepte ca Achim să se întoarcă.

Cu podul plin de grâu, Moromete simţea bine pământul sub picioare. Cinci sute de duble erau acolo, în pod, în mod sigur. Patruzeci pentru sămânţă, o sută şaizeci pentru făină până la anul.

Rămâneau trei sute de vânzare. De pildă (gândea Moromete):

Şi dacă: 300 x 60 = 18.000 lei!

300 x 50 = 15.000 lei, era rău?!

Dar dacă: 300 x 70 = 21.000 lei? Ei?! Era exclus?

Anul trecut în octombrie, oborul din Costeşti dădea 70 de lei.

În orice caz:

300 x 50 = 15.000. Admitem cazul cel mai rău!…4.000 Aristide

5.000 banca (plus dobânda, n-are importanţă!)

2.000 fonciirea

Total 11.000

Din cincisprezece mii rămâneau patru mii de lei pentru fete, adică exact cât aveau să primească şi Paraschiv şi Nilă când s-o întoarce Achim de la Bucureşti. „Dar prăpăditul ăla de Niculae?" se întrebă Moromete într-o zi, aducându-şi aminte de el. Nu mai spun de mine şi de mă-sa, pe noi ne lăsăm la o parte, dar a secerat şi el anu' ăsta, ar trebui să-i iau şi lui ceva! Dar ce să-i iau, că el vrea la şcoală! Auzi ce-i trece prin cap!"

— Vrei la şcoală, Niculae? îl întrebă pe băiat cu un glas ciudat, vesel, şi Niculae nu băgă de seamă această veselie ascunsă şi sări ars:

— Da, taicule!

Stătea pe prispă cu burta pe carte, iar tatăl său stătea mai încolo cu coatele pe genunchi. „Aşadar? Nu cumva?"… îi trecu prin cap lui Niculae.

— Mă, Niculae, păi n-am cu ce, taicule! zise Moromete cu duioşie şi blândeţe, dar totodată cu gravitate şi hotărâre. Era pentru întâia oară când îi vorbea astfel. Trebuie cheltuială şi de unde să luăm noi bani?! Spune şi tu! mai adăugă Moromete.

— A!… făcu Niculae stins şi chipul lui se lungi şi se îngălbeni.

Dar îşi reveni curând. Tatăl său nu ştia pesemne de ideea renunţării lui la pământ. Nu zise nimic, nu i-o spuse de teamă că tatăl său să n-o respingă

imediat. Dacă şi această din urmă speranţă s-ar prăbuşi? Ca să aibă puterea trebuitoare ideea trebuia să vină din partea învăţătorului şi a preotului, aşa se înţelesese cu maică-sa, încât tăcu mâlc, se întoarse cu nasul în carte şi, după ce oftă fără voia lui, îşi văzu de citit.

Era duminică după-amiază şi Moromete întârziase să iasă la drum pe la oameni din pricina socotelilor pe care şi le încheiase în cap.

Vru să se ridice şi să plece, dar ceva îl opri, şi anume tăcerea lui Niculae, faptul că acesta primise cu destulă resemnare, aşa i se păruse, ştirea că nu va putea să meargă la şcoală. Din nou acel sentiment de vinovăţie îi dădu târcoale şi, neştiind ce să facă, se apropie de băiat şi se aşeză lângă el.

— Ce citeşti tu? îl întrebă după câteva clipe de tăcere.

— O carte! răspunse Niculae cu totul absorbit.

— O carte!? se miră Moromete.

— Hai, tată, lasă-mă în pace! se încreţi Niculae sâcâit. În viaţa mea n-am să mai vorbesc cu tine despre cărţi şi nici să-ţi mai citesc eu iarna…

— Şi dacă n-ai să mai citeşti, ce!

— Lasă-mă în pace!

— Niculae, tu te superi degeaba! se rugă parcă Moromete întristat. Dacă aş avea eu cu ce, crezi tu că nu te-aş da eu pe tine la şcoală?

— Nu m-ai da! răspunse Niculae arţăgos. Nu m-ai lăsat tu nici aci în sat! M-ai trimes cu oile. Şi când te rugam şi eu: „Tată, cumpără-mi măcar *Citirea*”, te răsteai la mine.

Niculae se foi cu burta pe prispă şi rămase apoi cu nasul în carte, nemişcat şi furios. Nu mai citea. Moromete se posomori şi nu ştia ce să mai zică. Avea dreptate Niculae, nici măcar nu-l auzea când se ruga să-i cumpere cărţi.

— Dacă vreai, du-te şi la anul pe clasa a cincea şi am să-ţi cumpăr cărţi. Te las să faci şapte clase, încercă tatăl să-l îmbuneze, dar Niculae parcă nici nu-l auzea.

De lângă grajd, unde dormea la umbră, Duţulache ridică botul şi dădu de veste că s-a oprit cineva la poartă. Niculae se uită şi sări în capul oaselor.

— Tată! Popa şi dom* învăţător! şopti el.

Moromete se uită şi el la poartă, dar nu înţelese. Preotul şi învăţătorul se opriseră într-adevăr în dreptul casei lui, dar ce căutau ei la el, pentru ce se opriseră? Se ridică de pe prispă şi rămase în picioare.

— Plecăciune, părinte! spuse el cu pălăria în cap. Bună ziua, domnule învăţător! Mă căutaţi pe mine?

— Tată, du-te la poartă, ce mai stai? şopti Ilinca din odaie, închizând fereastra. Aoleo, uite cum stă şi se uită!

— Dă în câini, Moromete! zise părintele şi intră în curte însoţit de învăţător.

Mama dormea ostenită în odaie. Se trezi şi când văzu pe fereastră apropiindu-se de prispa casei pe părintele Provinceanu, se pierdu cu totul şi ceru fetei să-i dea fusta şi bluza cu care se ducea la biserică. Ilinca săltă capacul lăzii şi i le aruncă, iar mama şi le trase pe ea cât ai clipi din ochi. Era aprinsă la faţă de turburare şi parcă îi tremurau mâinile.

— Ei, ho, că n-o să intre în casă! o linişti fata.

— Taci din gură, aşterne velinţa aia nouă pe pat.

Niculae intră şi el în casă şi sări în dreptul geamului unde se piti să poată auzi totul fără să fie văzut.

— Ce s-a întâmplat, mamă? Ce caută la noi? întrebă Ilinca.

— Nu ştiu, de unde să ştiu eu? minţi mama. Niculae, fugi de acolo, nu ţi-e ruşine?

Afară, Moromete tot nu se dumirea. Îi ţinea pe musafiri în picioare lângă prispă, învăţătorul se supără şi îl luă peste picior.

— De ce nu ne dai ceva să şedem, Moromete? Sau te-am deranjat?

— Aoleo! se scuză Moromete tresărind. Poftiţi în casă! Poftiţi!

— Lasă, nu mai poftim, stăm şi pe prispă, zise învăţătorul cu acelaşi glas.

Arăta pentru gazdă un dispreţ pe care înadins nu-l ascundea. Nici măcar nu se uita la el, îi vorbea uitându-se în altă parte, iar când Ilinca aduse din casă două căpătâie înflorate şi le puse pe prispă, învăţătorul refuză la fel de nepoliticos, spunând să i se dea mai bine un scaun. Zăpăcită şi roşie de ruşine, fata aduse un scăunel din acelea cât şchioapa (altele nu aveau) şi învăţătorul se urcă pe prispă şi se aşeză pe el ţărăneşte. Preotul ceru şi el un astfel de scaun, peste care însă puse căpătâiul înflorat, să-i fie moale.

— Unde e băiatul? întrebă învăţătorul.

Niculae se înfăţişă în pragul prispei, dar nu se apropie, rămase acolo turburat, cu capul lui mare şi cu izmenele cu un crac mai lung şi cu unul mai scurt.

— Mai eşti bolnav? îl întrebă învăţătorul.

— Nu mai sunt.

— De ce ţii băiatul bolnav, nea Ilie? îl întrebă învăţătorul pe Moromete fără respect. Sau crezi că frigurile nu înseamnă boală? Păi dumneata ştii că de friguri poţi să mori? Sau unde dumneata eşti sănătos, puţin îţi mai pasă de copil?! Nea Ilie, reluă învăţătorul, strâmbându-şi buzele şi clătinând din cap fără consideraţie, am venit la dumneata fiindcă mi-a spus părintele, dar să ştii că n-aş fi venit! Du-te, Moromete, se adresă apoi lui Niculae, făcându-i semn cu capul. Să stăm niţel de vorbă cu tac-tău.

Niculae pieri după colţul casei. Nu mai avea nicio îndoială: învăţătorul avea ceva în felul lui de a fi care te făcea să înţelegi că ştie el lucruri pe care când i le va spune lui taică-său, acesta va rămâne mut şi nu va mai putea decât să zică: „Bine, domnule învăţător, dacă aşa stau lucrurile, văd şi eu că n-am nicio ieşire şi că trebuie să-l dau

pe băiat la şcoală.” Şi Niculae era atât de convins că aşa are să se întâmple totul, că o luă încet spre grădină să se culce sub dud şi să trăiască singur bucuria acestor clipe hotărâtoare.

El se înşela însă. Învăţătorul avea acea înfăţişare a cuiva care ştie că întreprinde ceva zadarnic; dacă ţinea totuşi să-i spună omului ce credea, o făcea în nădejdea că poate va fi totuşi înţeles şi atunci, cine ştie, spusele lui vor pătrunde prin carapacea groasă pe care orice ţăran o are, oricât ar fi de deştept, peste creierul lui.

Preotul însă era mai încrezător şi-i arăta lui Moromete mai multă consideraţie.

— De ce te-ai lăsat de politică, Moromete? întrebă el parcă încântat că Moromete făcuse această ispravă. Taman acuma când a început mie să-mi placă, nu-ţi mai place dumitale.

— Nu m-am lăsat deloc, sfinţia-ta, răspunse Moromete. Îi dau înainte!

— Atunci să te văd, ai să vii la întrunire?

— Care întrunire?

— Poimâine seară la Aristide, la bancă. Vine prefectul! „Îl fac pe Moromete ajutor de primar”, spunea Aristide azi dimineaţă.

Moromete întoarse privirea să vadă dacă preotul nu glumeşte. Nu glumea deloc.

— Altă treabă n-am eu acuma, părinte, decât să fac politică cu Aristide! spuse Moromete enervat brusc.

Şi preotul începu să râdă:

— Păi ziceai că îi dai înainte!

— Îi dau eu, dar… spuse Moromete şi nu-şi termină gândul, se supără parcă şi mai rău şi-şi plecă fruntea. Sunt plin de datorii, părinte, continuă apoi după câteva clipe, ridicându-şi din nou fruntea. Am făcut şi eu câteva boabe de grâu şi mă gândesc cum să fac să-mi rămână şi mie să am de pâine.

— Lasă, nu te mai plânge cu cinci sute de duble de grâu, zise preotul şi Moromete îi aruncă o

privire bănuitoare, întrebându-se de unde ştie popa cât grâu a făcut el.

Îi trecu prin cap că popa a auzit că are grâu mult şi că a venit după căpătat pentru biserică. Se ştia că părintele Provinceanu avea de gând să strângă de la oameni să zugrăvească biserica, dar celălalt paroh strângea şi el pentru biserica lui care era neterminată şi oamenii nu vroiau să dea pentru două biserici.

— Păi, mai am altceva afară de dublele alea? zise Moromete cu un glas care dădea de înţeles că dacă părintele nu avea grâu, în schimb avea leafa şi leturghii la biserică.

— Nu te speria, că nu ţi le ia nimeni, spuse învăţătorul ghicindu-i gândul. Uite de ce am venit, nea Ilie…

Moromete asculta jupuind un ziar împăturit să-şi facă foiţă pentru ţigare.

Învăţătorul vorbi timp de câteva minute şi spuse că nu se poate ca un băiat aşa cum avea Moromete să nu urmeze mai departe o şcoală superioară. Nu luă în seamă niciun fel de împotrivire. Datorii a avut Moromete o viaţă întreagă şi va avea o viaţă întreagă. Nedându-l pe băiat mai departe la şcoală, nu va scăpa de datorii, dar de nenorocit îl va nenoroci; băiatului îi place cartea şi va suferi cât va trăi din pricina asta, n-o să fie niciodată om întreg dacă rămâne aci în sat. Asta s-o ştie de la el, de la învăţător, care îl cunoaşte pe băiat de patru ani!

— Dă-ţi băiatul la şcoală, nea Ilie! porunci învăţătorul cu un glas a cărui tărie îl făcu pe Moromete să tresară cu putere. Nu e băiatul meu, e al dumitale. Are fraţi, surori! Să-l ajute! Şi dacă îl dai la şcoală, n-o să mai aibă el nevoie de pământ, şi rămâne fraţilor şi surorilor partea lui de pământ. Şi dacă fraţii şi surorile nu vor să-l ajute, vinde partea lui de pământ!

Învăţătorul se opri şi urmară câteva clipe de tăcere. Atunci începu să vorbească preotul. El

atrase atenţia că învăţătorul n-are niciun interes în chestia asta, dar îşi da seama că trebuie să-şi facă datoria şi să spună părinţilor care e soarta care îl aşteaptă pe băiat. După care preotul începu să dezvolte ideea învăţătorului (de fapt a mamei) că adică băiatul nu e bun de muncă şi că s-ar putea să moară dacă îl mai ţine aci.

Moromete tăcea mereu şi continuă să tacă şi după ce preotul se opri. Se vedea că e cu totul copleşit de întâmplare. Niciodată n-ar fi bănuit că fiul său putea fi ceea ce spunea învăţătorul că este. Pe neaşteptate, ceva nou, asemănător unei legi neîndurătoare, se ridica în faţa lui şi îi poruncea: trebuie să faci acest lucru!

Învăţătorul rupse tăcerea:

— Hai să mergem, părinte! şi Moromete, la auzul acestui glas, se zăpăci şi se ridică în picioare.

— Domnule învăţător, stai puţin… păi… problema asta… care şcoală şi cum să fac eu să…

— Te învăţ eu ce să faci, nea Ilie, îl asigură învăţătorul cu un glas mai binevoitor. Fă dumneata rost de bani şi te învăţ eu ce trebuie făcut. Bună seara!

Ceea ce se mai petrecu nu dură mult. Ilinca auzise totul din casă, văzuse zăpăceala tatălui ei şi cum rostise el acele cuvinte din care se înţelegea că învăţătorul şi preotul biruiseră şi, fără să spună vreun cuvânt, ieşi afară şi se întoarse repede cu soră-sa mai mare. Moromete intră în odaie, îşi desfăcu braţele şi rămase aşa, nemişcat, în formă de cruce, cu înfăţişarea celui care n-are putere să se împotrivească sorţii. Urmă o luptă scurtă şi îndârjită, cu zvârcoliri neputincioase din partea fetelor.

— Eu sunt stăpână! puse mama capăt strigătelor şi ameninţărilor cu care fetele încercau s-o sperie. Nu vreţi să-l ajutaţi, vând partea lui de pământ şi am terminat socoteala. Alegeţi, una din două.

În grădină, Niculae citea întins pe burtă şi era atât de absorbit încât abia când amurgul îl

împiedică să mai citească, îşi aduse aminte că acolo pe prispă soarta lui s-a hotărât de mult. Sări în picioare şi, alergând în casă, nimeri tocmai la sfârşit, când surorile, tăcute şi întunecate la faţă, ieşeau în tindă să aprindă focul.

— Mamă!? strigă.

— Taci din gură! porunci mama cu blândeţe. Poartă-te bine cu tat-tău şi fetele.

XIV

Aşteptând vânzarea grâului, Paraschiv şi Nilă îngrăşau caii. Se duceau la câmp şi îi băgau în porumb, îi lăsau să jefuiască ştiuleţii încă cruzi. Nilă nu zicea nimic, dar ceva dintr-însul se revolta totuşi când îl găsea pe fratele său dormind, iar mai încolo caii prăpădind firele negre ale porumbului.

— Şi ce-o să facem, bă, noi la Bucureşti? îl întrebă el pe Paraschiv într-o zi, încreţindu-şi în sus, a nedumerire, fruntea lată şi groasă.

— Cum ce-o să facem? îţi spun eu ce-o să facem! răspunse Paraschiv mirat că Nilă nu înţelesese până acum ce aveau să facă ei la Bucureşti.

Întâi şi întâi se vor întâlni cu Achim şi vor împărţi banii pe care el îi făcuse cu oile. Cu banii de la Achim, cu banii pe care aveau să-i primească de la tatăl lor din vânzarea grâului (Moromete nu le spusese că le destinase lor banii pe care îi aştepta de la Achim şi că deci nu le va da nimic din vânzarea grâului), cu banii aceştia, continuase Paraschiv, aveau să cumpere un camion şi să închirieze o casă cu grajd la marginea Bucureştiului, cum văzuse el la manutanţa armatei când fusese militar. Ştia Nilă că având cai buni (aşa cum erau ai lor) şi având şi un camion, puteau

să câştige la Bucureşti o grămadă de bani? Nu ştia! Ei, atunci să afle! Şi ştia Nilă că apoi, strângând iar o sumă de bani, puteau mai pe urmă să închirieze o baracă la Obor, sau la Rond, sau la Piaţa Mare şi că având „transport propriu" puteau face comerţ cu cereale şi alimente?! Nu ştia. Ei, păi dacă nu ştia, atunci de ce vorbea?

— Eu am fost, în armată, magazioner! explică Paraschiv supărat că Nilă uita acest lucru (în general Nilă uita mereu că Paraschiv nu era ca Nilă, să stea mereu cu capul în jos, cu fruntea încreţită şi să nu înţeleagă nimic!). Prin mâna mea treceau mii de kilograme de arpacaş şi de untdelemn şi de vite tăiate, eu mergeam în oraş şi achiziţionam, continuă Paraschiv să-i explice.

Stăteau pe mirişte, la umbra căruţei, şi coceau porumb. Nilă, cu pleoapele peste ochi, mesteca rar, parcă în neştire şi asculta.

— Când venea majurul batalionului, poftim, dom' majur, bonurile şi se uita majurul şi cântărea. Dar îmi ieşea? Păi sigur că îmi ieşea, fiindcă majurul, după ce făceam predarea, poftim, dom' majur, trei sute de lei, patru sute de lei, cinci sute de lei. De ce? Pentru că socoteam la scăzământ şi putea să vie el mama intendenţei, că socoteala ieşea aşa cum o făceam eu. Şi nu era numai scăzământul, pentru că, bă, pe mă-ta, Vasile, carnea asta nu face zece lei, dă-mi-o cu şapte lei, că dacă nu, iau de la altul. Îi convenea? Păi sigur că nu-i convenea şi mi-o dădea cu şapte lei, dar pe bon cât puneam? Cât puneam, mă, Nilă?

— De unde să ştiu eu cât puneai? răspunse Nilă tot aşa, mestecând în neştire porumbul copt pe care îl mânca.

— Cum de unde să ştii? Păi dacă preţul aprobat de intendenţă era zece lei şi eu luam carnea cu şapte lei, cât puneam pe bon?

Nilă îşi închipuia că e vorba de o socoteală complicată de cifre, care ţinea de ştiinţa de a fi magazioner, ştiinţă care dacă nu era învăţată, n-

aveai cum pricepe cât punea Paraschiv pe bon, şi nicidecum că era vorba de hoţie, încât rămase cu faţa vinovată sub privirea întrebătoare a fratelui său. Paraschiv însă crezu că el a înţeles şi dădu din cap cu reproş, adică să poftească acum Nilă să mai aibă îndoieli în ce priveşte priceperea lui Paraschiv în afaceri.

— Să mă văd eu la Bucureşti, că nu mi-e frică mie… mai spuse Paraschiv şi muşcă vârtos dintr-un porumb. Cu gura plină, el continuă apoi să-i explice amănunţit şi alte secrete ale comerţului.

Nilă nu dădea însă niciun semn de entuziasm şi nici măcar de acceptare înţeleasă a planurilor pe care le făcea fratele său. El continua să nu înţeleagă ceva şi Paraschiv ştia care era acel ceva: în primul rând Nilă nu înţelegea pentru ce toate acestea trebuiau făcute pornind de la furtul oilor şi cailor familiei. Altfel nu se putea? Paraschiv însă obosise să-i tot explice că altfel nu se putea şi nu-i explică nici acum. În al doilea rând Nilă nu înţelegea pur şi simplu ce însemna din punctul de vedere al legăturii lor cu familia ceea ce aveau ei de gând să facă: rupeau cu ea, fugeau, n-aveau să se mai întoarcă niciodată îndărăt, părăseau satul definitiv? Aici problema era ceva mai neclară şi Paraschiv spuse ce gândea el.

— După ce ne ridicăm case în Bucureşti, ne însurăm, bă, Nilă, şi atunci venim colea în sat cu nevestele: „Ne-am însurat, dă-ne partea noastră de pământ”, o să-i spunem tatii şi vindem pământul şi cu banii deschidem prăvălii.

— Vezi să nu-ţi dea tata pământ! mormăi în sfârşit Nilă, aruncând coceanul gol în foc.

— De ce să nu-mi dea pământ? Să îndrăznească să nu-mi dea pământ! zise Paraschiv ameninţător. Crezi că mai merge aşa?

Nilă nu arăta că are de gând să mai spună ceva, şi Paraschiv, posomorât, nu mai zise nici el nimic, rumegă timp îndelungat din cotolanul copt pe care îl ţinea în mână. La urma urmei, dacă Nilă nu

înţelegea, treaba lui. Până la urmă, dacă o fi şi-o fi, poate chiar să nici nu mai meargă. Numai să nu spună, că atunci e rău. Dacă ar şti că spune, ar încăleca chiar acum pe cai şi ar pleca. Ar pierde banii pe grâu, dar n-ar pierde caii. Fără cai şi fără bani, numai cu cât avea Achim, ar fi fost aproape cu neputinţă să încropească ceva în Bucureşti.

— Şi ce face tata aici cu banca, bă, Paraschive? Că el aşteaptă să-i trimită Achim bani, mai spuse Nilă într-un târziu.

— Cum ce face cu banca? Dar grâul?! se miră Paraschiv. Treaba lui, să vândă din grâu şi să plătească.

— Şi fonciirea?

— Fonciirea?! Lasă să le ia ţoalele din casă, răspunse Paraschiv cu satisfacţie. Au făcut covoare din lâna oilor şi eu nicio pereche de ciorapi nu mi-am făcut. Să nu creadă Tita şi Ilinca că eu sunt prost!

Seara se duseră pe la tuşa lor, care îi primi cu gura pungă de satisfacţie. Aflase ceva şi ştia dinainte că acest ceva când are să li-l spună nepoţilor, aceştia au să sară în sus.

— Veniţi încoace că am să vă spun ceva. Vino încoace, Nilă, prostule, că eu când îţi spuneam ziceai că aşa şi pe dincolo. Auziţi voi? Vor să-l facă boier pe ăla micu. Auzi, Paraschive?

— Pe cine să facă boier?

— Pe ăla micu, pe zgâmboiatu' ăla de Niculae. Mă-sa vrea să-l dea la şcoală! Şi l-a pus pe tat-tău la cale. Voi nu ştiţi nimic, degeaba staţi cu ei în casă.

— Fugi d-aici, ga Mario! zise Paraschiv care ştia că tatăl său nu dăduse niciun semn că s-ar gândi să-l dea pe Niculae la şcoală. Cine ţi-a spus ţie că vrea să-l dea?

— A venit popa Petre şi cu un învăţător, acum o săptămână, la ei acasă! Mi-a spus mie Mariţa lui Udubeaşcă! Dar nu ştia nici ea de ce şi am aflat. S-a lăudat Niculae la alde fata aia a lui Boţoghină, cu

care e într-o clasă, şi aia a spus mă-sii şi mă-sa a spus ăsteia a lui Şutică, care are şi ea un băiat într-o clasă cu Niculae. „Mario, zice asta a lui Şutică, de unde are bia, frate-tău Ilie, bani să-l dea pe Niculae la şcoală?”

— Fugi d-aici, ga Mario, s-a lăudat Niculae la fata aia, se îndoi Paraschiv mai departe.

— Aşa am zis şi eu, dar ce, crezi că nu l-am întrebat pe popa? L-am întrebat, na! M-am dus să mă spovedesc şi l-am întrebat, răspunse Guica triumfătoare. „Părinte, zic, am şi eu un nepot şi aş vrea să se ducă şi el la o şcoală, dar nu vrea alde ta-său.” „Cum nu vrea? zice. Când am vorbit eu cu el, a spus că vrea! Ei?! exclamă Guica vârându-şi fruntea sub feţele înţepenite ale nepoţilor. Aţi văzut? Ai văzut, Nilă, unde o să se ducă grâuşorul vostru?”

— Vezi, bă?! exclamă şi Paraschiv, uitându-se înfuriat la fratele său. Ei-he! exclamă apoi ameninţător şi se ridică de pe pat. Să prind eu pe cineva că dă vreun bob de grâu fără ştirea mea.

Dar Guica îi potoli repede mânia, spunându-i că nu e bine ca ei să arate că ştiu despre ce e vorba. Interesul lor e să pună mâna pe bani, nu să-i lase pe-ai lor cu podul plin de grâu!

— Lasă-l pe tat-tău să vândă, şi într-o noapte… puneţi mâna pe bani şi fugiţi. Tot eu să vă învăţ?!

XV

Pe la începutul lui august, într-o după-amiază, Anghelina lui Boţoghină stătea în mica ei bătătură şi trăgea pe războiul de ţesut nişte urzeală de cânepă. Vatică o ajuta să învârtească sulul, iar Irina şedea ca greutate pe scara de la pod de care se lega de obicei urzeala de ţesut.

— Aştezău! strigă cineva la poartă, adică „aşa să vă ajute Dumnezeu” şi Anghelina răspunse fără să se uite:

— Mulţumim dumitale!

— O scrisoare! strigă atunci omul din drum. Fetiţa ţâşni de pe scară şi alergă cu toate puterile spre poartă.

Era o scrisoare de la Boţoghină.

Mama şi copiii lăsară războiul. Tatăl scria că o duce bine, s-a făcut sănătos şi în curând avea să se întoarcă acasă. Îi era dor de copii. Era îngrijorat ce-au făcut ei cu seceratul şi cum s-au descurcat la arie cu ceata. Spunea că arată zdravăn, a făcut o ceafa de boier. Povestea despre doctori şi spunea de unul care a zis că de o boală trebuie să şi vrei să te vindeci, că altfel nu faci nimic chiar dacă cheltui o groază de bani şi iai la doctorii toată ziua. Cât a stat la spital, mai spunea el, erau şi zile când se întorcea şi pe-o parte şi pe alta. Se gândea la pământ, că a mai rămas doar cu jumătate; îi era milă mai ales de Irina, ce-o să se facă ea când o fi mare şi a întrebat pe o soră de acolo care îl îngrijea dacă fata lui n-ar putea şi ea să intre într-un spital şi să ia şi ea leafa? Sora a răspuns că se poate, mai ales dacă fata a fost premiantă la şcoală şi că în privinţa cheltuielii nu e cine ştie ce. I-a dat o adresă la Bucureşti, unde să se ducă după ce iese din spital, să vorbească cu cineva de acolo, o rudă de-a ei, şi să-i spună cum să facă.

Fetiţa citea şi chipul îi înflorise de fericire. Mama o domoli, spunând că unde să se ducă ea aşa mică, dar Vatică îi ţinu parte, spunând că nu e aşa mică, e măgăreaţă mare, pleacă pe treisprezece ani. „Săracul Vatică, gândi mama, ar vrea să rămână singur pe cele patru pogoane.”

— Treceţi la război, spuse ea oftând. Irinico, treci pe scară!

De atâtea nopţi cât suferise, scrisoarea bărbatului o făcuse să uite totul. Sărăciseră, dar erau sănătoşi. Cumplit lucru să sărăceşti, era

adevărat: să te uiţi că nu ai, să-ţi dai seama că nici nu poţi avea şi să fii silit să înduri fără nicio speranţă; dar ce-ar fi putut face? Să fi furat? Să nu fi vândut din pământ? Mai bine moartea decât pământul? Nu, au să se descurce, alţii au ajuns şi mai rău. Şi apoi, d-aici înainte el n-avea să mai muncească aşa cum muncise, mereu cu gândul şi cu spaima la pământ. Grija l-a îmbolnăvit. Acum grija asta nu mai era şi nici fonciire mare nu mai aveau de plătit. Şi dacă n-o să le ajungă să aibă ce mânca, dacă are să fie rău de tot, au să lase mândria la o parte şi au să mai muncească şi pe la alţii. La urma urmei tot muncă e şi oamenii sunt oameni, chiar dacă unul e sărac şi altul bogat.

Astfel gândea ea: nu muncise niciodată la alţii şi nu ştia ce înseamnă acest lucru.

O săptămână mai târziu primi şi muierea lui Ţugurlan veşti de la bărbatul ei, dar nu prin poştă, ci prin cineva dintr-un sat vecin, un soldat care se liberase din armată şi care făcuse parte din corpul de gardă al penitenciarului Jilava.

Ion al lui Miai era în curte şi văzând străinul avu bănuiala că trebuie să fie în legătură cu vecinul şi prietenul său Ţugurlan şi nu şovăi să afle ce putea fi.

Odată cu el intrară şi câteva muieri, care tot aşa, avură şi ele aceeaşi bănuială. Ceea ce auziră semăna a poveste. Judecata lui Ţugurlan nu ţinuse mult. Ajuns la închisoare el se pregătise dinainte pentru ceea ce ştia toată lumea că e o închisoare, adică o încăpere cu pereţi întunecoşi unde erai băgat şi nişte oameni înfricoşători la vedere care te păzeau şi erau gata să te împuşte dacă ai fi încercat să fugi.

— Aşa mi-a spus el că credea, preciza fostul soldat având un aer vesel, lucru care i se păru atât nevestei lui Ţugurlan cât şi lui Ion al lui Miai şi celorlalte muieri de neînţeles, şi chiar straniu.

— Şi nu era aşa? întrebă Ion al lui Miai buimac.

— Nu e chiar aşa, nu e dracu chiar atât de negru, spuse omul. Adică e rău, ferească Dumnezeu să ajungi la puşcărie, o întoarse el clătinând din cap într-un fel care voia să spună că nu trebuie înţeles greşit. Dar, adăugă el din nou, sunt unii care stau acolo pe viaţă şi trăiesc!

— Ce trai o fi ăla-a! se strâmbă Ion al lui Miai nemaiînţelegând nimic.

— Ioane, biată Ţugurlănoaia arde sufletul în ea să afle ce-o fi cu rumânul ei şi tu… Lasă omul să-i spuie, se supără una din muieri.

— Asta mi-a spus să spun acasă, reluă fostul soldat adresându-se muierii lui Ţugurlan. „Spune-i muierii mele, zice, că e ca la cazarmă, dar că în loc de instrucţie, dăm cu târnăcopul. Tot aşa, păduchi, goarnă, santinele şi mâncare proastă.” Când a venit el acolo, începu fostul soldat să povestească, eu eram în schimb, era într-o duminică dimineaţa. Când vine unul nou se strâng ceilalţi pe el şi-l întreabă la câţi ani e condamnat, de unde e şi pe cine a omorât. Au râs de el când au auzit că numai dintr-atâta l-au condamnat. Stătea el cam retras şi când s-a adus mâncarea a început să mănânce. Îi era foame.

Numai că n-a luat el nici de două ori şi îl văz că lasă lingura şi se uită la mine. „Ehe, tată, zic eu în gând, asta e puşcăria! Dacă n-ai bani să-ţi mai cumperi de-ale mâncării, te prăpădeşti.” Vreo săptămână eu am escortat pe urmă nişte civili la Curtea Marţială şi când m-am întors, zic, ia să vedem ce-o mai fi făcând vecinul meu de sat? Stătea tot aşa retras. „Camarade, zice, de unde eşti?” „Lasă vorba!” zic (că n-avem voie să vorbim cu deţinuţii), dar el nu se sperie şi îmi spune că e dintr-un sat vecin cu al meu (nu ştiu cine i-o fi spus!). „Să fii sănătos”, zic şi nu m-am mai uitat la el. Erau unii soldaţi care îi cunoşteau mai bine, le aduceau băutură şi fel de fel; aveau afacerile lor, dracu să-i ia. Eu am fost transferat de la Compania

administraţia financiară şi nu prea cunoşteam serviciul la penitenciar.

Fostul soldat se opri din povestit şi rămase câteva clipe gânditor, apoi îşi ridică privirea spre muierea lui Ţugurlan şi-i ceru o cană de apă.

— În seara aia i-am spus bărbatului dumitale dacă vrea să scrie vreo scrisoare acasă, continuă el, după ce bău apa. Dar n-am apucat s-o iau, fiindcă am fost chemat la companie şi nu m-am mai întors la penitenciar. Dar am vorbit cu el în seara aia şi m-a rugat să-ţi spun să nu-i duci grijă. Doi ani trec ca două zile şi o să se întoarcă sănătos. Spunea că să te duci pe la cumnatu Grigore, parcă aşa a spus, şi să te rogi de el să vie cu matale la Bucureşti, că vrea să te vadă.

— Păi se poate? tresări nevasta lui Ţugurlan şi privirea ei lărgită de suferinţă se opri pe chipul tânărului.

— Se poate, spuse acesta, dar trebuie să fii acolo joia, că numai joia poţi să-l vezi.

Se făcu tăcere. Nevasta lui Ţugurlan stătea dreaptă cu privirea pierdută în depărtări. Pe obrazul ei nemişcat începură să alunece lacrimi mari. Dar ea parcă nu ştia de ele, se uita mereu în gol, cu răbdare şi nădejde, aşa cum se uitase mereu toată viaţa.

Întru târziu o întrebare apăru parcă în privirea şi pe trăsăturile ei. Era parcă o îngrijorare.

— Şi numai atât ţi-a spus? zise ea apoi.

Ar fi vrut să întrebe: omul ei nu se schimbase? Tot aşa curat rămăsese, cum îl ştia ea? Puşcăria nu-l speriase şi nu cumva uitase cefei de om fusese?

— Ce să-mi spună? întrebă fostul soldat.

— Ştiu şi eu? Nu arăta speriat?

— Speriat? Hm! avea nişte ochi cu care parcă te apăsa.

— Slăbit nu era?

— Nu erea neam! Adică, ce să spun, gras nu erea, dar nici nu-i ieşeau ochii din cap de foame, ca la alţii. Ştia să rabde, alţii de foame se făceau ca

animalele. El nu! Arăta bine! Păi de-aia mi-a şi plăcut de el şi am venit să-ţi spun. Că altfel, câţi nu sunt care îţi cer fel de fel de servicii.

— Of, Doamne, şopti tânăra muiere luptându-se cu greu să înfrângă încordarea care i se urca în gât. Câte mai trebuie să pătimim! Taman în ultima vreme începuse şi el să se împace cu lumea şi taman acum a păţit-o. Dar bine că zici că se ţine tare şi nu şi-a plecat genunchii. Că nu e nimic mai rău decât să suferi degeaba. Ţi-o fi foame, se adresă apoi fostului soldat. Ai venit pe drum şi e departe de la Tătărăşti până aici.

În aceste zile Birică şi Polina primiră şi ei o veste. Le-o adusese la poartă şeful de post.

Birică Ion era citat la judecătoria de ocol să se prezinte la data de 2 septembrie, în calitate de inculpat în procesul de furt săvârşit asupra domnului Tudor Bălosu. Agenţii forţei publice erau obligaţi să ducă la îndeplinire numita citaţie.

Şeful de post îl puse pe Birică să semneze şi vru să afle şi despre ce furt e vorba, dar Birică nu-i dădu nicio lămurire. Vestea îl lua pe neaşteptate.

După bătaia de pe mirişte, nu se mai întâmplase nimic. Birică socotise că din pământul tatălui ei Polina avea dreptul la cel puţin cinci pogoane de pământ, nu socotise pe cele patru de pădure şi tot atâtea de vie, şi nici pe cele cumpărate de curând de la Boţoghină şi Traian Pisică; de fapt socrul său avea vreo patruzeci de pogoane de pământ care dacă ar fi fost împărţite la toţi membrii familiei, cum se făcea de obicei ca să se afle zestrea de drept a unei fete, ar fi însemnat să i se cuvină Polinei cel puţin opt pogoane, dar Birică spusese că un tată are dreptul să dea unuia mai mult şi altuia mai puţin; cinci pogoane erau deci atât cât un tată părtinitor şi nedrept putea să dea, mai ales că nici vite, nici unelte şi nici altceva nu luaseră şi Polina spusese şi ea la fel, şi măsuraseră şi seceraseră prin urmare cinci pogoane de grâu. Tudor Bălosu nu mai suflase un cuvânt, îi lăsase să

secere, să care grâul la arie, să treiere şi să-l aducă acasă. Iată însă că îi dăduse în judecată.

Polina era în mijlocul bătăturii cu cumnatele ei, cu mâinile şi picioarele pline de pământ, făcea chirpici pentru casă. Se apucaseră de ea îndată după treieriş, cumpărând totul pe grâu, prin schimb direct, atâtea duble pentru salcâmi de fundament, atâtea pentru şindrilă şi metri cubi de blană – metrii cubi şi şindrila le luase Birică făcând două drumuri la munte – iar tâmplarului, căruia îi comandaseră uşi şi ferestre, îi plătiseră tot cu grâu. Polina se apropie şi, ferindu-şi braţele pline de pământ până peste coate, întinse capul alături de umerii bărbatului ei şi ceru să vadă şi ea hârtia. O citi şi rămase câteva clipe nemişcată.

Se uitară unul la altul în tăcere.

— Hm! făcu după aceea Polina. Ce zici, Birică?

— Ce să zic! O să ne condamne să-i dăm grâul îndărăt, să plătim cheltuielile de judecată şi dacă vrea tat-tău, se poate să iau şi câteva luni de puşcărie.

— Când zice că e procesul? întrebă Polina.

— Peste două săptămâni, la 2 septembrie.

Polina se uită iar la bărbatul ei şi încetul cu încetul ochii ei care erau atât de catifelaţi şi de frumoşi se micşorară şi căpătară culoarea oţelului rupt. Ea clătină din cap cu îndoială: nu credea că la data aceea de 2 septembrie tatăl ei se va prezenta la proces. Birică clătină şi el din cap. Ce vroia să spună? La ce se gândea?

— Nu, şopti Birică gânditor, înţelegând că soţia lui îi dă toată libertatea să ia orice fel de măsuri împotriva tatălui ei. Nu, să mergem întâi la proces, să vedem ce face, mai spuse el.

Ea îşi aplecă fruntea: avea dreptate omul ei, trebuia văzut… Nu se putea spune că tatăl ei nu avusese prilejul să-şi dea seama cât de hotărâtă era ea şi bărbatul ei să câştige această luptă. Dacă la proces el avea să îndrăznească să meargă mai

departe, însemna că încă nu-şi dădea seama cu cine avea de-a face.

Polina gândea că nu mai târziu decât a doua zi după proces, el avea să afle o dată pentru totdeauna ce fel de fiică şi ginere avea. Se duse liniştită la cumnatele ei să facă mai departe chirpici pentru casă. Cumnatele auziseră totul şi nu întrebară nimic. În dimineaţa aceea a secerişului înţeleseseră toţi că Polinei lui Bălosu nici prin gând nu-i trece să-şi lase bărbatul din pricină că tatăl ei nu vrea să-i dea zestre şi de atunci începuseră să ţină la ea. Era rău că Birică se bătuse cu ai ei pe mirişte, dar era drept; Birică nu vroia să se îmbogăţească din averea socrului; cerea cinci pogoane de pământ, dreptul cât de cât al Polinei; şi dacă acum venise citaţie pentru proces, ruşinea era pentru Bălosu şi familia lui, nu pentru Birică.

XVI

— Ei, Niculae, hai acum cu mine să vedem dacă poţi să mergi la şcoală sau nu. E nenorocire, Niculae! Am crezut că, hai, că n-o fi el preţul grâului ca acum un an, că piaţa mai scade când se face grâu mult, dar să scadă el la jumătate, asta n-aş fi crezut niciodată că o să se întâmple. Sui-te sus şi fă-ţi cruce. Dacă ne întoarcem cu grâul îndărăt, n-am ce să-ţi mai fac, sărac de sufletul tău!

Moromete încărcase căruţa cu grâu şi se ducea să încerce piaţa de la Piteşti. La gară, la obor şi la oborul mare din Costeşti fusese lumea ailaltă, nu mai avea nevoie să se ducă şi el. Era de dimineaţă. Niculae se urcă în căruţă peste cergă, deasupra grâului, şi de înfrigurat şi înspăimântat ce era i se auzeau dinţii clănţănind în gură.

Nenorocirea de care pomenea Moromete ameninţase tot timpul satul. Cu toate că trecuse mai bine de o lună de zile de la treieriş, preţul grâului rămânea mereu acelaşi ca la început, adică scăzut la jumătate faţă de anul care trecuse. Cu toate că Moromete auzise mereu şi văzuse şi cu ochii lui cum oamenii, neliniştiţi şi furioşi, se întorceau cu căruţele cu grâu îndărăt, el nu luase în seamă ameninţarea, nu crezuse în ea nicio clipă, îşi spunea – şi avea dreptate – că fiind grâul mult, oamenii se repeziseră prea fără socoteală cu căruţele în oboare şi fireşte că negustorii ştiuseră să-i primească cum se cuvine. Dar timpul trecea şi dubla de grâu nu urca nici măcar cu cincizeci de bani.

Nevenindu-i însă să creadă, şi cum septembrie se apropia şi Niculae trebuia să plece, Moromete încărcă şaptezeci de duble în căruţă şi plecă spre Piteşti, o piaţă mai îndepărtată, al cărei preţ se zicea că era mai bun. Trebuia să vândă negreşit, nu mai putea aştepta.

Plecaseră de dimineaţă de tot şi soarele răsări târziu în urma lor. Moromete ţinea hăţurile în mână, îndemna caii fără încetare şi timp de câteva ceasuri, trecând peste poduri şi bariere, prin sate şi păduri, urcând şi coborând vâlcele, el nu scoase niciun cuvânt, nicio exclamaţie, nici măcar atunci când ar fi fost trebuincios pentru cai; încorda doar braţul şi ridicând biciul lovea îndesat; odihniţi şi graşi, caii duceau la trap căruţa încărcată, sforăiau şi scuturau din cap.

Soarele răsărit îl lumina şi îl încălzea pe Moromete din spate, dar el nu-l simţi şi nu-i văzu lumina. Nu văzu nici oamenii de pe drum şi nici casele pe lângă care treceau. Cu această grabă şi cu această orbire încerca să fugă el de un gând care îl urmărea: ce va face dacă şi la Piteşti va fi aceeaşi piaţă? Niculae stătea şi el în căruţă la fel ca şi tatăl său, mut, nemişcat, în prada aceleiaşi aşteptări încordate…

Multă vreme nu văzură niciunul căruţele cu care se întâlneau.

Aceste căruţe semănau într-un fel izbitor cu a lor, adică aveau aceeaşi cergă de cânepă pe deasupra acoperind ceva. Dar, deodată, Moromete le văzu şi trase de hăţuri.

— O, hooo!… exclamă cu tot pieptul, mai lung şi mai tare decât era nevoie şi, deşi caii se opriseră, mai adăugă încă: Ho! Ho! Se răsuci apoi cu tot trupul şi strigă în urmă: „Bă, rumânilor!”

— Ce este, măi tăticule?

— Ia opriţi niţel.

Era un şir întreg de căruţe şi se opriră uimiţi la auzul acelui glas încordat care vroia parcă să le dezvăluie o taină.

— De unde veniţi, mă, voi? fură întrebaţi cu acelaşi glas.

— De la Piteşti, tăticule, răspunseră câţiva deodată.

— Cu ce sunteţi?

— Cu grâu.

— Şi unde vă duceţi?

— Acasă.

— De ce?

— E grâu mult.

— Ei, şi?

— Nu cumpără nimeni.

Aci întrebările se opriră. Se scurseră câteva clipe şi se auzi nesfârşită şi uriaşă tăcerea câmpiei, apoi sforăi un cal, îşi aduseră aminte de ei înşişi, şi cei cu şirul de care îndemnară vitele să pornească.

— Ce-i facem, Niculae?

— La Piteşti, tăticule! porunci şi se rugă Niculae şi glasul său viu, arzând ca o flacără, îl răsuci repede pe om cu faţa înainte.

Merseră toată noaptea şi dormiră cu rândul. Când căruţa ajungea la o răspântie de şosele şi se întâmpla ca tatăl să doarmă, Niculae îl deştepta să-i arate drumul şi tatăl spunea: drept înainte, sau hart caii, sau hăţ. Mergeau din ce în ce mai greu,

erau din ce în ce mai numeroase dealuri şi văi şi de la miezul nopţii Moromete nu mai dormi.

Dimineaţa, Niculae se deşteptă ud de rouă. Căruţa scârţâia pe o şosea necunoscută, cu pulbere puţină, albă ca sarea pisată, cu pietriş ascuns trosnind mărunt sub şinele roţilor. Moromete mergea pe jos şi ceva din înfăţişarea lui şi din felul cum mergeau caii atrase băiatului luarea-aminte.

— Tată, unde suntem?

— Am trecut de Piteşti.

— De ce?

— N-avem loc de căruţe.

— Şi unde mergem?

— La munte.

— De ce nu m-ai sculat să văd şi eu Piteştiul?

— Ai să-l vezi când ne întoarcem. Uite, zise tatăl mergând alături de roată şi dezvelind un colţ de cergă. Ia şi mănâncă.

Lângă pâinea de acasă era un pacheţel cu ceva. Băiatul îl desfăcu, şi mirosul şuncii afumate făcu nările lui subţiri şi străvezii să palpite. Începu să mănânce.

Înainte ca soarele să apună, muntele începu să-şi dea de veste apropierea, între sate, şoseaua era mai puţin umblată ca la şes. Din depărtare se făcea simţită răcoarea; privirea obosea, trecând de la un munte la alt munte, de la o râpă prăpăstioasă la un ascuţiş înalt, iar liniştea era aici mai aspră, mai lipsită de taine, ascuţea auzul şi înteţea bătăile inimii. Niculae băgă de seamă că tatăl său arată schimbat. În afară de faptul că tăcea, faţa lui se urâţise, fruntea parcă i se făcuse mai mică, nasul mai mare, părul tuns scurt se vedea de sub pălărie ca al unui străin… Niculae se simţi şi el străin în liniştea aceasta străjuită de munţi neprietenoşi. În curând însă îşi dădu seama de ce se schimbase tatăl său aşa: se întâlneau din când în când cu căruţe şi văzu cu ce ochi se uita tatăl său la ele. Erau căruţe de-ale lor, de la câmpie, se întorceau acasă goale. Veneau deci de la munte după ce

vânduseră grâul. Niculae se uită din nou la tatăl său şi se sperie: niciodată până acum nu crezuse că el poate avea o privire atât de turbure şi de duşmănoasă.

— Tată! şopti.

— Ce vrei tu?

Niculae simţi cum inima i se micşorează.

— Ce vrei? repetă tatăl şi se uită înapoi şi privirea lui turbure îl zăpăci pe băiat.

Trecură astfel ceasuri lungi. Abia într-un târziu Moromete înfăşură capătul hăţurilor de vârful loitrei, înfipse biciul în grâu şi-şi plecă fruntea. Ce se petrecea? îi ura pe cei care cutreieraseră înaintea lui aceste râpe, în căutarea de preţuri mai bune, ca şi când dacă aceştia vânduseră n-ar mai fi rămas loc şi pentru el. Ce însemna acest lucru?

— Ce e, Niculae, tată? Te doare ceva?

— Nu…

Moromete se întoarse şi puse mâna pe piciorul slăbuţ al băiatului, îl strânse uşurel şi se uită la faţa lui. Cum stătea aplecat spre genunchii băiatului, acesta îi văzu întâi mustăţile şi se ruşină că i se păruse mai înainte că tatăl său era urât. Tatăl său semăna uneori cu Ştefan cel Mare (fară pletele acestuia), iar alteori, când purta căciulă şi era supărat, aducea puţin şi cu Matei Basarab.

— Atunci de ce mă chemaşi? Ţi-e foame? întrebă Moromete.

— Nu…

— Te-ai săturat de mers?

— Nu! protestă Niculae. Tată, de ce nu întrebi pe unul din ăştia care au vândut?…

Moromete îşi retrase mâna. Copiii pătrund în sufletul unui om repede şi necruţător. Abia auzindu-l pe băiat îşi dădu seama Moromete că se ferise să intre în vorbă cu cei care vânduseră. Era furios pe ei, pe graba lor şi poate chiar pe norocul lor: dacă ei dăduseră grâul bine, luaseră caimacul şi acum poate că şi scăzuseră preţurile în urma lor. Opri căruţa unuia care se întorcea gol şi îl întrebă

până unde s-a dus şi cu cât a dat grâul. Omul răspunse că a fost cam departe, dar a dat grâul bine.

— Cu cât?

— Cu şapte lei.

— Ce înseamnă asta? întrebă Moromete.

— Şapte lei peste Piteşti.

Moromete întoarse capul înainte şi porni caii. Asta însemna bine la omul ăsta? Pentru şapte lei la dublu să baţi drumul prin creierii Carpaţilor?

— Credeai că e mai mult? strigă omul din urmă. Moromete opri caii.

— Păi eu aşa credeam… mărturisi el cu o dezamăgire naivă în glas.

— N-au mocanii bani! explică celălalt. Iarna au ei mai mulţi bani.

— Păi poate cineva să păstreze grâul până la iarnă, domnule? protestă Moromete către cel din urmă, ca şi când acela ar fi pretins contrariul şi din pricina asta se şi supără parcă brusc pe el şi-i întoarse spatele.

În sfârşit, după două zile şi-o noapte, Niculae, recunoscând vechiul fel de a fi al tatălui său, behăi de bucurie ca un ied în aceste locuri necunoscute şi se agăţă şi-l trase fără nicio noimă pe tatăl său de flanelă. Moromete îndemnă caii şi râse pe sub mustaţă.

— Auzişi ce zicea ăla?! îl luă apoi martor pe Niculae. Un creştin şi el! S-a dus la munte şi a dat grâul cu douăzeci şi şapte de lei dubla!

— Tată, dacă mocanii nu fac grâu şi porumb, de unde au ei bani?

— Păi tu n-ai învăţat la geografie? Care sunt bogăţiile ţării? îl examină Moromete sever. Ia vezi, că dacă la examen nu ieşi bursier, n-am de unde da şapte mii de lei pe an!

Niculae întâi râse, dar apoi începu să-i turuie gura de localităţi unde se găsesc bogate zăcăminte de fier, aur, sare, aramă, var, aluminiu, cu industriile lor cu tot.

— Oamenii ăştia de pe aici, îl întrerupse Moromete văzând că ştie, mai lucrează şi în păduri, fac şindrilă din brad, metri cubi de construcţie, obezi, fel de fel de putini şi butoaie, unii sunt zidari, alţii sunt ciobani, au livezi, fac ţuică, fac drojdie, fac poame şi… ghici mai ce? Poşircă, mă, Niculae! încheie Moromete cu dispreţ binevoitor şi Niculae îl trase iar de flanelă.

Când soarele apuse, Moromete îi făcu băiatului o destăinuire: aveau să tragă şi să mâie chiar la femeia aceea despre care povestise el acum două ierni, când fusese la munte cu Tudor Bălosu. Îşi mai aducea aminte?

Numai că Niculae fu cam dezamăgit de felul cum îi primi mocanca. De bucuroasă era ea bucuroasă, aşa cum povestise tatăl său, dar lui nu i-a plăcut nici pâinea, nici ciorba de fasole şi nici mâncarea de prune pe care le-o puse ea pe masă. Pâinea era parcă făcută din uruială, fasolea n-avea niciun gust, iar prunele erau leşinate. Numai ţuica era bună.

A doua zi vândură grâul în sat, iar pe la prânz, împăturind banii şi vârându-i la brâu, Moromete oftă cu tristeţe şi-i spuse băiatului:

— Râdeam de ăla, Niculae, care a dat grâul cu douăzeci şi şapte dubla! Noi l-am dat cu douăzeci şi şase!

Porniră îndărăt, iarăşi tăcuţi şi tatăl, şi fiul. Erau însă împăcaţi şi Moromete ajunse chiar la concluzia că şase lei peste Piteşti e un preţ destul de bun. Ce puteau face?

La Piteşti tatăl arătă băiatului oraşul şi îi arătă şi oborul de cereale. Niculae rămase buimăcit de mulţimea de oameni. Nu se vedea de la o margine la alta, iar înghesuiala căruţelor era de neînchipuit. Cum ele trebuiau să se mişte, unele să dea înapoi să iasă, altele să-şi facă loc şi să intre, roţile se atingeau, oiştile intrau una în alta, suşleţul uneia strivea capetele boilor din spate… Se auzeau îndemnuri mânioase, alteori cineva răcnea înjurând

înspăimântător… Şi aceleaşi cergi de cânepă cenuşie, întinse peste căruţa plină sau pe fundul gol al căruţei zăcând stoarse. Căruţele cu boi erau cele mai liniştite. Fără ele îţi trecea prin cap că n-ar avea cine să împiedice o zăpăceală a cailor, o bătălie ca în cărţile de istorie, cu bice în loc de săbii şi cu înjurături în loc de strigăte războinice.

Undeva în fund se vedeau magaziile şi rampele de descărcare. Agenţii caselor de comerţ treceau printre căruţe şi dădeau bonuri. Purtau pălării albe de paie şi pantaloni de asemenea albi. Treceau de la căruţă la căruţă, vârau adânc mâna sub cerga ţăranului, lăsau să li se scurgă grâul din palmă şi strigau: şaptesprezece lei; nouăsprezece cincizeci; douăzeci şi foarte rar douăzeci şi unu. Acesta era preţul grâului şi uneori, la câte o căruţă, nu strigau nimic şi nu dădeau niciun bon; asta însemna că grâul acela avea prea multe corpuri străine sau că bobul lui era prea sec.

— Se scurge grâul rumânilor, Niculae, se varsă ca apa. De la treierat şi până la culesul porumbului tot aşa cum vezi… Se varsă sudoarea noastră, se strânge în magazii, Niculae…

Moromete vrusese să facă la obor un popas. Apucă însă hăţurile şi dădu cu biciul în cai; era mânios şi multă vreme se uită drept înaintea sa. Ai fi zis că se teme că uitându-se înapoi îşi va pierde stăpânirea de sine.

În zilele următoare el încercă să mai glumească, să-i spună lui Cocoşilă că a făcut-o fiartă cu grâul („am dat, Cocoşilă, din şaptezeci de duble, treizeci şi cinci pe degeaba”, adică numai pe primele treizeci şi cinci a luat el cincizeci şi doi de lei pe dublă, cum plănuise, dar pe celelalte nu mai luase nimic…), încercă să se amăgească spunându-şi că totuşi preţurile se vor urca, întârzie ceasuri întregi în poiana fierăriei lui Iocan şi toate acestea în speranţa că doar-doar va veni cineva sau se va auzi de undeva că se va întâmpla un lucru, o mişcare undeva, sau nu se ştie ce răsturnare, nu se ştie ce

lege, care dacă n-ar schimba cu totul situaţia, în orice caz s-o ţină pe loc, să stea pe loc banca, să nu se mişte fonciirea, să nu plătească nimic pentru şcoala lui Niculae şi numai negustorii să nu stea pe loc, numai pentru ei să treacă timpul şi să-i sileascâ în felul acesta să urce preţurile.

Timpul trecea însă pentru toată lumea şi Niculae îi dădu primul de veste că peste trei zile trebuie să plece la Câmpulung pentru examenul de admitere.

Se duse cu Niculae.

Fiindcă tot pleca la munte – Câmpulungul era un oraş de munte – mai încărcă o căruţă de grâu şi o vându pe drum cu acelaşi preţ.

Îi mai rămânea astfel în pod jumătate din grâu. Erau totuşi în picioare jumătate din speranţe. Fetele se împăcaseră cu gândul de a nu mai pretinde ceva din munca lor (aveau să aibă în schimb partea de pământ a lui Niculae şi nu era puţin să te măriţi în loc de două pogoane, cu trei), iar Paraschiv şi Nilă se arătau şi ei parcă mai înţelegători (nu spuseseră nimic că se cheltuiau bani cu fratele lor vitreg), încât speranţele din pod, aşa înjumătăţite cum erau, dacă erau amânate până când preţul grâului avea să se ridice, puteau să se împlinească.

XVII

Astfel că datoriile trebuiau amânate şi ele; toate datoriile, fiindcă niciuna nu putea fi plătită!

Paraschiv, care fusese de faţă când tatăl său spusese acest lucru, îndată după plecarea lui, îndată chiar după ce căruţa se îndepărtă de casă cu Niculae în ea, se adresă Titei rânjind:

— Din gură e lesne să amâi, şi e lesne să-l sui pe Niculae în căruţă şi să-l duci la şcoală, dar ce-o

să te faci când o veni colea banca şi fonciirea să dai! Aşa, din gură, pot să zic şi eu: am zece mii de lei! Dar îi am?

Paraschiv stătea pe prag în locul unde stătea de obicei tatăl său. Fără Moromete tinda arăta acum parcă goală; nu-i stătea deloc bine lui Paraschiv acolo pe prag. Fiindcă Tita nu răspunse, iar mama intră în odaie ca şi când n-ar fi auzit, Paraschiv continuă cu ideea lui, deosebirea dintre a spune din gură şi a avea.

— E cel mai lesne! reflectă el. Nu aşa, mă, Nilă? îl luă el martor pe frate-său. Vine colo iarna şi n-ai dulamă pe tine şi trebuie să ieşi să dai caii la apă. Zici din gură: „Ia, dă, bă, dulama să mă îmbrac!” Dar ai dulamă?!

Mamei i se păru că este iarăşi vorba de fusta ei pe care şi-o făcuse anul trecut din lâna oilor şi nu răbdă să nu răspundă:

— Ca să ai dulamă trebuie să torci, zise ea din odaie. Pune mâna pe fus şi toarce!

— Ştiu eu că ţi-ar place, dar n-ai găsit prostu’ ăla, răspunse Paraschiv fără respect. V-aţi apucat să-l faceţi pe ăla micu boier, dar să vedem ce-o să faceţi când o veni colea fonciirea şi banca!

— Abia aşteptaşi să plece tat-tu, dar crezi tu că nu se întoarce? zise mama de după uşă cu un glas neliniştit. Fonciirea şi banca să le plătiţi voi, că de aia i-a dat drumul lui Achim la Bucureşti. Ce te mai arde şi pe tine să te faci boier! Ce te-ai mai face, dacă ai avea cu ce! Te vede Dumnezeu că-l duşmăneşti pe ăla micu fiindcă învaţă carte. Pe tine nu te-am dat la şcoală? De ce n-ai învăţat?

— O sută de inşi cu carte şi nu mă dau pe ei! răspunse Paraschiv cu trufie.

— Vezi-ţi de deşteptăciunea ta, lasă-ne pe noi! mai spuse mama şi se închină la icoană. Abia termină însă crucile şi continuă: Banca să faceţi ce ştiţi, fiindcă voi aţi fost ăia care nu mai puteaţi cu gurile căscate după bani.

— Dar lâna de la oi a fost bună! Ehei! ameninţă Paraschiv cu glas acoperit, vrând pe de o parte să spună că iată cine a trăit şi trăieşte bine de pe urma băncii, dar lasă că de-aici înainte o să se curme el acest trai.

— Ce-ai să faci? îl sfida mama ieşind în tindă şi apoi pe prispă. Uite colo lână, nişte velinţe şi nişte pături, ia-le şi satură-te cu ele! Altceva mai ai ce să mai iai?

Şi se dădu jos de pe prispă şi porni spre grădină să nu-l mai audă. Ce ciudat lucru! Cât fusese tatăl aici, nu scosese un cuvânt şi iată-l acum ce ieşea din el! Ce-a vrut să spună cu banca şi fonciirea? El vorbea ca şi când n-ar fi avut nicio legătură cu aceste datorii şi amenința fără ruşine. De unde răbufnirea asta? Achim fusese lăsat să se ducă la Bucureşti; ce mai vroia? I se spusese doar limpede că cheltuiala cu Niculae era din dreptul fetelor, din munca lor. Scăpată de grija lui Niculae, mama simţi acum că vechile ei temeri n-au părăsit-o deloc, îşi spunea iarăşi că de-ar fi să rămână singură cu copiii vitregi, n-ar avea nicio scăpare, ar arunca-o pe drumuri chiar a doua zi.

Mama avea două vieţi şi, adesea, cea din timpul nopţii era neliniştitoare. Cu ochii deschişi, nimic nu i se părea greu de îndurat, ar fi putut răbda chiar şi izgonirea din casă. Noaptea însă, în vis, faptele ei şi ale altora începeau din nou să trăiască şi în această a doua viaţă puterea ei de a înţelege şi a îndura se prăbuşea sau se înălţa fără voinţa ei. Trecuseră ani îndelungaţi şi nu izbutise să afle decât foarte puţin din taina acestei vieţi.

Adevărul unei bucurii sau liniştea unui gând curat erau deseori puse la îndoială în timpul nopţii, iar alteori îndoiala şi apăsarea din timpul zilei erau străluminate în somn de bucurii mari.

De câte ori avea ceva cu Paraschiv, chiar şi numai în gând, Catrina Moromete îl visa apoi toată noaptea, şi astăzi îşi aduse aminte de acest lucru abia după ce se certă. Era însă prea târziu să mai

dreagă ceva, gândul rău îl avusese, nu se înşela faţă de ea însăşi, şi de frică se hotărî să se culce târziu şi să se culce ostenită, poate că va trece noaptea fără să i se turbure sufletul.

Se apucă şi cără nenumărate căldări de apă, săpă şi udă straturile de zarzavaturi şi grădiniţa cu flori, făcu singură de mâncare şi tocă tot singură ierburi pentru păsări. Puse apoi mâna pe lopată şi curăţă coteţul de păsări, râni la porc…

Paraschiv stătea pe prispă şi juca tabinet cu Nilă, dar ea nu-i vedea pe niciunul şi nici la ea nu se gândea. Uitase de sine şi de toţi. Dădea mişcărilor ei acea distanţă dintre ea şi lucruri în care trupul, dăruindu-se întreg mişcărilor pe care le făcea, ferea sufletul de urmările rele ale acestor mişcări cum ar fi fost gândul că munca este istovitoare sau murdară, nemeritată sau nepotrivită. Din pricina asta Nilă, de obicei mai atent, nu băgă nici el de seamă că mama umbla cu lopata în mână, un lucru faţă de care şi un străin s-ar fi simţit ruşinat; juca tabinet şi pierdea mereu şi fruntea îi era încreţită în sus, a uimire şi nedumerire că fratelui său îi veneau cărţile în aşa fel încât *lua* de jos tot ce dădea el.

Terminând şi cu coteţele, Catrina trecu în spatele casei şi începu să cureţe cu o săpăligă scaieţii care creşteau pe lângă gardul dinspre curtea lui Bălosu. Ostenise şi într-o vreme rămase nemişcată, cu palmele pe coada săpăligii. Îşi aplecă urechea minţii asupra stării ei lăuntrice, dar nu putu să-şi dea seama dacă sufletul i s-a liniştit.

Se uita în zare fără să vadă, trudită şi mâhnită. Cerul era larg şi lumea fără margini, dar viaţa omului se învârtea înăuntrul unei curţi ca într-o închisoare. Adânc şi luminos era cerul, dar aici jos era o casă împrejmuită cu gard şi sufletul omului se chinuia aci, întunecat şi orb. „Isuse Cristoase, se rugă mama, luminează sufletul lui Paraschiv şi luminează-l şi pe-al meu!” Văzând-o aşa nemişcată, Aristiţa Bălosu se apropie încet de gard.

— Ai ostenit, Catrino! şopti ea. Eu zic că ai cărat mai mult de douăzeci de căldări de apă.

Catrina tresări.

— Ce să fac?! Omul e dator să muncească! spuse ea. Mai rău o fi când n-oi mai putea. Parcă nu auzii azi maşina, schimbă apoi vorba după câteva clipe de tăcere, nu mai ai ce coase?

Aristiţa oftă:

— Spun şi eu… să nu m-audă Tudor… Mi s-a urât, Catrino! Uite-l, mai adineauri a venit de la ocol… N-aş fi crezut, Catrino, să ajungem în judecăţi părinţi cu copii.

— A! se sperie mama. Ce judecăţi?

— Uite, cu Polina! S-a măritat contra lui tat-său, tat-său nu vrea să-i dea pământ, s-au bătut cu al lui Birică… acuma, am ajuns să ne judecăm! Azi a fost proces! S-a amânat, continuă Aristiţa văzând uimirea vecinei. Noroc de judecător, cică ar fi unul bun care nu prea ia el în seamă advocaţii. „împăcaţi-vă, zice, vă dau termen.” Tat-său a sărit în sus, că nu vrea să se împace, şi Polina… Aristiţa făcu un gest şi oftă. Cică ar fi strigat acolo la alde tat-său: „Lasă că ai să te împaci tu, te fac eu să te împaci.” Şi Victor mai rău ca tat-său: „Câtă viaţă oi avea, zice, cu mine n-ai să te împaci, Polino.” Fratele îi spune sorii! exclamă Aristiţa îngrozită. Nu ştiu ce să mai fac cu ei! Văz că tu, Catrino, te mai duci la biserică, dar eu degeaba mă duc…

„La alţii mai rău ca la noi”, îşi spuse Catrina, dar seara, când se culcă, simţi că truda din timpul zilei tot nu-i alungase neliniştea pricinuită de cearta cu Paraschiv şi îl visă numaidecât ce adormi. Se făcea că Paraschiv stătea în mijlocul bătăturii şi strângea de gât o purcea albă; o ţinea cu picioarele în sus şi o sugruma; purceaua ţipa ascuţit şi faţa ei cu rât alb şi cu ochii roşcaţi se schimba şi ba era purcea, ba era Ilinca… Se auzeau ţipete: „Mamă, mamă!”

— Mamă!

Catrina sări în sus înfricoşată. Era chiar Ilinca la căpătâiul ei şi în clipa următoare auzi ţipete undeva în noapte, parcă la spatele casei.

— Ce este?

— Arde casa lui Bălosu.

— Săriţi! strigă mama, uitând într-o clipă de visul ei urât.

Alergă în tindă după căldarea cu apă şi pieri pe după spatele casei. Paraschiv şi Nilă săriră şi ei. Casa lui Bălosu ardea dintr-un colţ cu o vâlvătaie care clătina rar şi liniştit întunericul nopţii; dacă ar fi fost vânt, s-ar fi întins numaidecât peste tot acoperişul. Dar şi aşa, în liniştea aceasta neagră, flacăra roşie amintea parcă iadul cum trosnea şi făcea să urce şi să coboare asupra ei grămezi uriaşe de întuneric.

— Săriţi, săriţi! ţipau femeile, deşi sărise să stingă focul aproape toată lumea din acea parte a satului.

Câţiva bărbaţi îndrăzneţi se urcaseră pe acoperiş, foarte aproape de flacără şi aruncau una după alta găleţile cu apă care erau aduse în goană de la fântână. Nu era prea aproape fântâna şi primejdia era mare, încât ţipetele şi îndemnurile nu mai conteneau. Ţipau mai ales vecinii lui Bălosu, muierile care se temeau că focul s-ar putea întinde şi la ei. Temerea nu era fără noimă, cu toate că în aer nu se simţea nicio adiere, dar flacăra părea o fiinţă vie, un balaur ameninţător care printr-o voinţă duşmănoasă putea să-şi întindă limbile şi spre acoperişurile vecine.

Nu trecu însă multă vreme şi se văzu că flacăra ardea acolo liniştită.

Se aduseră scări şi în curând vâlvătaia începu să scadă. La întrebările oamenilor, Tudor Bălosu răspundea unul şi acelaşi lucru: nu ştia cum de i-a luat casa foc. Au scos cenuşa din vatră cu tăciuni în ea? Nu, cenuşa e scoasă dimineaţa şi nu la spatele casei, ci departe, în fundul grădinii, o duce muierea. Atunci, cum au ţâşnit scântei pe coş? Nu

ştia nimic. Nu puteau ţâşni scântei tocmai spre colţul casei jos la tălpici; dacă ar fi ţâşnit de pe coş ar fi trebuit să ia foc acoperişul; şi acoperişul era de tablă şi cel mult la streaşină putea ajunge o scânteie; dar nu de la streaşină, ci de jos se aprinsese. Era limpede: cineva a dat foc casei.

Muierile îşi făceau cruce, obosite şi speriate. Se duceau acasă întrebându-se în dreapta şi în stânga cine ar fi putut să dea foc.

Singură în odaie – fetele şi Paraschiv şi Nilă dormeau tot afară – Catrina Moromete îngenunche în faţa icoanei şi începu să se roage. Ea bănuia cine a dat foc casei lui Bălosu. Îşi aminti de ceea ce îi spusese Aristiţa de după gard şi se gândi la Birică.

De fapt, nu Birică, ci chiar Polina, cu mâna ei, pusese focul; venise pe întuneric cu o sticlă de gaz şi fugise apoi prin fundul grădinii. Dăduse foc numai la un colţ. Tatăl şi fratele ei nu erau proşti să nu înţeleagă că dacă nu sting procesul contra bărbatului ei, le va aprinde ea toată casa. Lupta nu se mai dădea cu martori, ziua în amiaza mare, cum se întâmplase până acum, ci pe ascuns, noaptea pe întuneric şi cu o îndârjire mai mare şi mai primejdioasă ca înainte.

„Isuse Cristoase, se ruga mama în genunchi, ne-ai apărat până acum, apără-ne şi de aici înainte. O fi el Paraschiv rău şi întunecat la suflet, dar gânduri de astea, Mântuitorule, ştiu că nu l-ai lăsat să aibă.”

XVIII

Când peste câteva zile Moromete se întoarse de la Câmpulung – Niculae era de-a dreptul fericit, reuşise la examenul de admitere printre primii din

câteva sute de candidaţi – mama nu socoti că mai trebuie să-i mai spună şi bărbatului ei de răbufnirea lui Paraschiv. O stăpânea încă gândul acela că faţă de alţii, faţă de ai lui Bălosu de pildă, feciorul vitreg nu era chiar atât de înfricoşător cum i se păruse ei. Visele sunt vise, uneori visezi rău şi nu se întâmplă nimic; visul rău e gândul care n-ai scăpat de el, care ţi se cuibăreşte în suflet şi e numai al tău, venit din păcatele tale.

Catrina gândea astfel şi din pricină că Paraschiv se purta parcă mai bine cu ea, el arăta ca şi când s-ar fi temut ca mama vitregă să nu-l spună, şi Catrina gândea că dacă lui Paraschiv îi e frică de tatăl lui, atunci nici ea n-are de ce să fie îngrijorată.

Ea nu se înşela, dar n-avea de unde şti că teama lui Paraschiv era de altă natură; el făcuse o prostie lăsând să i se simtă o parte din gânduri şi se temea că dacă mama vitregă vorbeşte, tatăl ar putea deveni bănuitor. În aceste zile el se arătă mai vorbăreţ şi mai vesel şi se interesă chiar de examenul lui Niculae, întrebându-l de câteva ori cu bunăvoinţă:

— Ei, şi acuma când te duci la şcoală, Niculae?

— Peste două săptămâni, răspundea Niculae şi mama auzea şi îşi spunea că, deci, făcea bine tăcând.

În duminica următoare, însă, dimineaţă, intră în curte Jupuitu. Nu era „nimeni” acasă, adică tatăl era pe la oameni. Dar agentul de urmărire se aşeză pe prispă şi porunci scurt:

— Să vie imediat aici!

Moromete nu era departe, era la Dumitru lui Nae, pe marginea şanţului, şi veni repede acasă.

— Moromete, îl întâmpină Jupuitu ridicându-se în picioare, plăteşte fonciirea.

— Păi n-am plătit-o?! exclamă Moromete plin de uimire şi se opri la distanţă, cu mâinile în şolduri.

Dar agentul, posomorât, nu mai stătu ca înainte la discuţie. Moromete vroia să spună că, dacă a plătit acum trei luni jumătate din ea, însemna că a plătit-o toată; începea iar comedia şi agentul se săturase.

— Dacă peste două ceasuri nu vii imediat la primărie să plăteşti, mă întorc cu şeful de post şi-ţi iau vita din grajd, spuse el. Bună ziua!

Moromete, ca de obicei, nu se sperie de această ameninţare. E drept că niciodată nu se arătase Jupuitu atât de categoric, dar poate că îl lua şi pe el la rost perceptorul şi înţelese că trebuie să se ducă iar pe la primărie şi să facă ce-o face să amâie plata până mai încolo… Trebuia să vorbească cu perceptorul, numai acesta putea să-l amâie.

Plecă liniştit la primărie. Nu se putea, doar nu erau nebuni; la iarnă preţul grâului avea să se ridice de două ori cât acum, avea să vândă şi să plătească atunci, era limpede ca lumina zilei, doar n-o să-l silească să piardă jumătate din grâul pe care îl mai avea. Pierduse pentru Niculae fiindcă n-avusese altă scăpare, dar în chestiunea asta plătise totdeauna când îi venise mai bine.

— A! Ce faci, Moromete, bine că te văd! exclamă primarul din biroul său, care avea geamul deschis spre şosea. Se apropie de geam şi îl chemă pe Moromete înăuntru: hai că am ceva de vorbit cu dumneata!

Moromete intră, dar primarul rămase în picioare; nu-i întinse mâna lui Moromete şi nu-i spuse să stea pe scaun.

— Am avut de două ori întrunire la bancă, spuse el. Credeam că ai să vii cu Cocoşilă şi cu Dumitru lui Nae, dar nu te-am văzut.

Moromete nu-i răspunse imediat şi Aristide îi întoarse spatele şi se duse la fereastră. Avea neplăceri.

Întâmplarea cu Ţugurlan se răspândise în tot satul şi de teamă să nu se repete şi cu alţii, trebuise să-i poruncească lui Tache să se poarte cu grijă cu

oamenii. Nu izbutise nici cu şeful de post, care negase că i s-ar fi luat arma în ziua aceea şi legiunea de jandarmi n-avusese ce să-i facă. Apoi, ce se întâmpla acum, de ce nu mai veneau oamenii la întruniri? Nu înţelegea, nu credea că din pricina scandalului de la moară cu Ţugurlan. Ţugurlan nu plăcea la nimeni, era un om pe care îl înjurau mulţi, iar cei care nu-l înjurau puţin le păsa de el. Nu asta era pricina. Cu o săptămână în urmă avusese loc o întrunire a ţărăniştilor cu Crâşmac şi nici la ei nu veniseră cine ştie ce partizani. Situaţia politică era turbure, circulau zvonuri ciudate despre legionari şi despre faptul că partidele aveau să fie desfiinţate. Pretorul îi informase că legionarii aveau să se prezinte şi ei în alegeri şi că, spre deosebire de alte daţi, nu-i mai împiedica nimeni să facă propagandă. Aristide, care găsise într-o zi o broşură legionară printre cărţile feciorului său Tache şi citind-o se îngrijorase, îl întrebase pe pretor ce fel de program aveau legionarii şi pretorul îi spusese că nici el nu înţelegea nimic, dar că din moment ce era vorba de acei oameni care îl împuşcaseră pe Duca şi care umblau mereu cu pistoalele la ei, nici nu mai era nevoie să înţelegi. Toate acestea erau însă numai zvonuri; Aristide nu vedea cum ar putea partidul liberal să lase puterea din mână, să se lase adică desfiinţat de către rege… Dar atunci de ce se zvonea? Dacă partidul liberal cădea, cădea şi el, Aristide. Cine l-ar mai fi ales?

— Ai? De ce zici că n-aţi venit la întrunire?

Şi se întoarse de la geam şi de astă dată se aşeză *pe* biroul său.

— Adică cum, se miră Moromete, veniră alegerile şi nu ne văzuşi pe noi votând?!

— Da, dar de ce n-aţi venit la întrunire?! Era foarte important să veniţi la întrunire, să vă vadă lumea pe toţi, pe dumneata, pe Cocoşilă, pe Dumitru lui Nae… în fine, ce mai faci? Ai vândut grâul?

Privirea lui Moromete se lărgi.

— Ce te uiţi aşa la mine?! zise Aristide fără chef. Ştii de ce te întreb.

— Păi tocmai asta bag şi eu de seamă, doar nu ţi-o fi venit în gând să-mi ceri banii ăia, se îndoi Moromete.

— Ba chiar mi-a venit, zise Aristide tăios. Nu pot să vând grâul la preţul ăsta şi îmi trebuiesc bani.

— Păi nici eu nu pot să vând, zise Moromete deodată întunecat şi hotărât. Cum o să vând?!

— Asta nu mă priveşte! replică primarul ridicând puţin glasul.

Era neprietenos şi se vedea că n-are de gând să ierte un om care nu-şi ţinuse promisiunile faţă de el. Îl împrumutase cu bani dându-i clar de înţeles că la rândul său Moromete să redevină ceea ce fusese odinioară, omul său în politică. Moromete primise bani, dar nu vrusese să vină la întrunire.

— Nu mă priveşte şi nici nu vreau să am discuţie. Eu nu împrumut la nimeni; te-am împrumutat pe dumneata din prietenie, dar acuma am nevoie de bani!

— Domnule…

— Moromete! îl întrerupse primarul şi îl fixă cu o privire cenuşie. Nu mă face să-ţi spun încă o dată că în trei-patru zile trebuie să vii să-mi dai banii. Bagă de seamă! îl ameninţă.

Moromete avu un gest fulgerător de a vârî mâna la brâu şi de a arunca îndată banii, dar mâna îi rămase încleştată acolo! întâi că nu avea toţi banii, avea doar trei mii de lei, şi apoi din aceşti trei mii de lei două îi trebuiau pentru Niculae. Îşi plecă fruntea, se întoarse şi ieşi fără să dea bună ziua. Pe coridor se clătină o clipă, dar îşi reveni, îşi ridică fruntea şi se îndreptă spre uşa pe care scria *perceptor*.

Când intră, perceptorul îşi ridică privirea din hârtii şi se uită ţintă la el. Se uită doar câteva clipe; aşa cum arăta, cu mustăţile mari şi blajine, părea

un om cumsecade care va asculta cu bunăvoinţă şi înţelegere ceea ce i se va spune; dar deodată el izbucni:

— Ce e, bă, ce cauţi aici, de ce nu-ţi plăteşti impozitele? Ce, bă, vreai să ţi le plătesc eu din buzunar?!

Şi se mai uită o dată furios şi apoi, pufnind, puse mâna pe toc şi îşi văzu de scris.

Moromete, după ce rămase o clipă locului, se urni spre biroul perceptorului şi se aşeză pe un scaun în faţa lui.

— Dom'le Lisandre, zise el reflectând, de ce oi fi zicând dumneata că trebuie să strigi aşa la mine? Crezi că sunt surd?

Perceptorul nu zise nimic. Tocmai termina, semna şi stampila o hârtie şi arăta ca şi când n-ar fi fost nimeni în birou. Trase un dosar dintr-un raft şi vârî acolo copia hârtiei pe care o ştampilase.

— Vasile! urlă el apoi spre o uşă închisă. Adu nişte apă, Vasile… şi îl înjură pe Vasile de născătoarea mamei lui. Ce vreai, bă? se adresă apoi lui Moromete. Nu pot să te amân. Lasă-mă în pace că am treabă.

Moromete însă începu să-i explice că era cu neputinţă să vândă acum grâul şi că dacă îl amână cu vreo trei luni…

— Nici două zile, nici două ceasuri, izbucni perceptorul după ce bău cu sete apa pe care i-o adusese Vasile. Veniţi aici la mine, urlă el, parcă eu aş fi statul, să vă scutesc de impozite! Statului trebuie să-i plăteşti, nu mie şi nu mai veniţi voi la mine de pomană! Du-te acasă şi vinde şi plăteşte că n-am ce să-ţi fac.

— Nu pot să plătesc, ce-ai să-mi faci?! se supără brusc Moromete.

— Bă! Îţi iau vita din bătătură!

— Cu ce drept?

— Trebuie să plăteşti!

— Nu se plătesc impozitele acuma! Statul nu-ţi cere dumitale să-mi pui acuma sula în coaste, când

eu n-am de unde să dau. Aşteaptă până la iarnă, că statul are destui bani, nu ca mine care…

— Te-am amânat cât am putut, Ilie, spuse perceptorul deodată cu alt glas, ca între ţărani. Anu ăsta Finanţele e mai al dracului ca oricând, ascultă-mă pe mine. Nimic, nicio săptămână! Azi-mâine trebuie să plăteşti. Scurt.

Moromete se ridică şi plecă. Nu se putea, nu-i venea să creadă. Pe drum însă se nelinişti şi se întoarse îndărăt, dar nu la perceptor, ci la secretarul primăriei. Era adevărat că trebuia să plătească neapărat acuma? Cum adică, nu se putea să-l amâne cu vreo două-trei luni? Ce însemna funia asta cu care perceptorul vroia să-i strângă de gât tocmai acuma când grâul…

— E cam groasă, nea Ilie, mi se pare că nu se poate, îi explică secretarul. Dacă vrei, mă duc eu să vorbesc cu el, dar nu ştiu dacă… Stai aici, să vedem, că mie o să-mi spună.

Secretarul intră în biroul perceptorului şi se aplecă la urechea acestuia:

— Dom’ perceptor, mai amânaţi-l pe Moromete până după culesul porumbului. Vă rog eu!

Mustăţile mari ale perceptorului tresăriră. Se întrerupse din scris şi-şi aţinti privirea asupra tânărului. Deodată urlă:

— Du-te, mă, dracului, Oprescule, fir-ai al dracului să fii! Ieşi afară! Uite ici circulara 400 020. Ia şi citeşte… pe mă-ta de secretar!

Secretarul însă nu se sinchisea de toate aceste înjurături; rămase serios ca şi când ele nici n-ar fi fost pronunţate.

— Dom’ perceptor, vă rog eu! insistă el.

Perceptorul mormăi, cu fruntea în hârtii:

— Bine-bine! Vezi să nu te pomeneşti cu călimara asta în cap. Şi după ce mormăi astfel, deodată îşi ieşi iar din pepeni: Du-te, mă, dracului… pe mă-ta, Oprescule!

— Dorn perceptor, vă rog eu! zâmbi de astă dată secretarul.

Perceptorul răspunse atunci prieteneşte, cu un glas binevoitor, ca între funcţionarii primăriei care îşi cunosc bine afacerile, se acoperă între ei şi se poate. Uite ici ordinul 400 020.

— Dă-l dracului de ordin, dom' perceptor, dacă vreţi dumneavoastră!

Perceptorul sări în picioare cu ochii holbaţi; mustăţile îi tresăreau cu nervozitate:

— Bă, fire-al dracului, nu mă scoate din sărite! Perceptorul l-ar fi amânat direct pe Moromete, fără intervenţia secretarului, deoarece Moromete era unul din acei oameni care trebuiau consideraţi. Dacă unul ca Moromete nu-l vorbea de rău pe perceptor, acesta putea să-şi vadă tihnit de treburile lui perceptoriale, care dacă ar fi fost cercetate de cineva, multe pensii neplătite, sau impozite plătite de două ori, sau impozabili omişi din roluri, ar fi ieşit la iveală. Perceptorul făcuse însă destul pentru de-alde Moromete, îi amânase şi-i păsuise cât se putuse de mult, dar în ultima vreme sumele lor se îngroşaseră şi trebuia neapărat să-i execute.

XIX

Întorcându-se acasă, Moromete se pomeni cuprins de mânie împotriva lui Achim. Faptul că acesta nu trimisese până acum niciun leu nu i se mai părea deloc firesc. Preţul grâului răsturnase toate socotelile şi ideea că banii câştigaţi de Achim li se cuvin lui Paraschiv, Nilă şi acestuia nu numai că nu mai era bună, dar comparată cu ameninţarea care se ivise fără veste asupra familiei i se părea acum lui Moromete nesăbuită. Achim stătea acolo cu mii de lei în buzunar, iar aici tatăl era silit să-şi plece fruntea în faţa trufaşului Aristide. Pentru ce? Pentru că Achim chefuia în cârciumi cu muierile?

Nici nu ajunse bine la poartă şi Moromete strigă:

— Paraschive, Nilă!

Paraschiv nu se arătă îndată şi atunci Moromete strigă din nou, de astă dată cu o voce mai joasă, mai turbure:

— Paraschive, Nilă!

— Ce e, bă? răspunse Paraschiv apărând din fânar, unde dormea (noaptea fusese la fete). Ce-ai cu mine? Era cam supărat că îi strica somnul. Ce strigi aşa?

— Bă, zise Moromete cu aceeaşi voce joasă, apropiindu-se cu paşi măsuraţi şi ameninţători de fânar, ce e cu Achim de nu trimite niciun leu? Ce face el acolo la Bucureşti de nu trimite nimic?

Luat fără veste, Paraschiv înlemni acolo sus şi în prima clipă nu fu în stare să scoată niciun cuvânt.

— Mă, tu auzi?

— Aud.

— De ce nu trimete?

— Cum nu trimete?! făcu Paraschiv buimac.

— Mă, tu eşti nebun? exclamă Moromete uluit şi Paraschiv îşi veni în fire. Înţelese din glasul tatălui că nu e nicio primejdie, că tatăl său era doar mânios, dar nu avea nicio bănuială.

— De ce să fiu nebun? zise el coborând încet din fânar. N-a fost vorba că când se întoarce o să aducă patru mii de lei?!

— Că când, o să se întoarcă mâncând, strigă Moromete. Aşa a fost vorba, dar vorba asta am spus-o eu! El trebuia să trimeată banii care a zis că-i trimete.

— Care bani a zis că-i trimete?

— Aia care se lăuda! Ptiu! făcu Moromete spre pământ, detunând aerul cu glasul şi în aceeaşi clipă îi întoarse feciorului spatele şi porni spre poarta de la drum ca şi când l-ar fi chemat cineva. Acolo se opri şi aşteptă să se liniştească. Simţea că e nedrept, că la urma urmei Achim n-avea de unde să ştie că preţul grâului a răsturnat toate socotelile şi că între timp se ivise Niculae cu şcoala lui.

— Ce adresă are Achim la Bucureşti?

— Adresa lui Achim la Bucureşti? întrebă Paraschiv, pălind. Nu ştiu, răspunse el, deşi ştia. Dar îşi dădu seama că nu foloseşte la nimic spunând că nu ştie, tatăl său va întreba la al lui Cătănoiu şi va afla. Mi se pare că suburbana Colentina, şovăi el, strada Nufărului. Mă duc s-o întreb pe muierea lui Cătănoiu. Dar de ce?

— Tu de ce crezi? zise Moromete cu dispreţ.

— Să trimeată bani?

— Nu, să trimeată oase. Să se ducă la Chitila, să-şi pună vreo două de gât şi să vă trimeată şi vouă să vă plimbaţi cu ele prin sat, de deştepţi ce sunteţi!

Moromete intră în casă. Mama era la biserică, fetele nu se ştie pe unde, numai Niculae stătea în pat şi citea absorbit, nu-l auzi pe tatăl său intrând.

— Tu ce faci aici, Niculae?

Niculae, întins pe burtă, cu călcâile bălăngănind în aer, sări în sus şi-i arătă tatălui o faţă speriată de întrebare, dar şi luminată de bucuria aceea a lui care nu-l mai părăsea.

— Citesc, tăticule! se rugă el şi tatăl, posomorât, îşi luă ochii de la el, se întinse în pat şi îi porunci să se ducă în altă parte să citească.

Nu credea că perceptorul va da curs ameninţării cu sechestrul chiar aşa cum spusese, adică azi sau mâine, dar peste o săptămână sau două era limpede că acest lucru se va întâmpla. Ce era cu ei? înnebuniseră? Ei (perceptorul şi cei cărora le vărsa acesta banii) nu-şi dădeau seama că oamenii aşteaptă un preţ mai bun pe grâu şi că neavând altceva ce vinde nu puteau plăti? „Asta e o crimă! exclamă Moromete cu glas tare, negru la faţă, dar totuşi cu ceva din glasul şi înfăţişarea cu care citea la fierărie dezbaterile din parlament. E o crimă faţă de poporul ăsta, de ţara asta!" adăugă el îndârjit.

— Moromete, ia ieşi, mă, până afară! strigă cineva din drum (era Cocoşilă). Mă, prostule, ieşi afară că ţi-ai uitat urma la poartă!

Moromete tresări. Pentru întâia oară i se păru că Cocoşilă e necuviincios în limbuţia lui tâmpită, că mai glumeşte omul, dar nici aşa să strigi să te audă toată lumea.

— Mă, n-auzi? Unde eşti, mă?! continuă Cocoşilă din drum. Nu mai aşteptă să i se răspundă, intră în curte şi se apropie de prispa casei, în dreptul ferestrei el ridică băţul şi bătu autoritar, gata să spargă geamul. Paţanghele, mă, prostule, scoal' că fată vaca!

Moromete deschise fereastra.

— Ce e, mă Cocoşilă? Ce baţi în geam? întrebă el, şi Cocoşilă încremeni cu băţul în mână. Ce strigi aşa? Dacă nu-ţi răspunde omul, pe tine nu te taie capul să-ţi vezi de treabă?

Uluit, Cocoşilă îşi dădu vechimea lui de pălărie pe ceafa şi exclamă:

— Ia te uită la ăsta! Ce e cu tine?

Dar în clipa următoare uluiala îi pieri fără să mai aibă nevoie de răspuns. Ceea ce i se spusese era prea peste măsură ca să mai caute să dea cuvintelor şi alt înţeles pe lângă acela pe care îl aveau.

— Bună ziua! spuse el cu demnitate şi răceală şi se îndepărtă ţeapăn şi jignit fără să mai adauge ceva, dând de înţeles cu asta că, dacă prietenia lor se va strica, vina o să fie a lui Moromete.

Moromete închise geamul şi se lungi pe căpătâi cu faţa încordată. Nu simţea decât mânie şi plecarea lui Cocoşilă, aşa cum se petrecuse, deşi îl făcu îndată să-i pară rău, totuşi îl mai răcori: „Nici aşa să întreci măsura şi toată ziua bună ziua, eşti prost, mănânci c… t! îşi spuse el în prada unei turburări negre. Mai gândeşte-te şi tu când scoţi vorba din gât! Avea dreptate Ţugurlan!… Nu se poate, n-am să plătesc! se împotrivi apoi ridicându-se în capul oaselor şi strângând pumnii. Să prind eu pe cineva că-mi calcă bătătura!”

Ţâşni de pe pat şi ieşi afară trântind uşa. Se duse în grădină, rătăci pe lângă şira de paie, se întoarse îndărăt pe la spatele casei. Se aşeză pe tălpici, în locul unde se mai aşezase cu trei luni în urmă, dar zadarnic, nu mai găsi în el liniştea de atunci şi nu putu sta locului.

În aceeaşi dimineaţă el dădu o telegramă lui Achim: *„Trimite urgent toţi banii pe care îi ai.*” Pe de altă parte Paraschiv îşi dădea seama că a venit ziua hotărâtoare.

Situaţia în care ajunsese familia îl convingea atât de mult că a avut totdeauna dreptate să lupte împotriva ei, încât fii ispitit să nu plece fără a avea cu tatăl şi cu mama vitregă o ciocnire răzbunătoare. Mai ales tatăl era vinovat, fiindcă el fusese acela care schimbase scopul împrumutului de la bancă, el făcuse din oi ceva ce se consuma şi se folosea în casă, iar din cai un prilej de a spune poveşti despre mocani. Fugind de acasă cu caii şi cu oile, Paraschiv gândea că nu făcea altceva decât

să înlăture obstacolul care îl împiedica să fructifice împrumutul, adică să scape de familia consumatoare şi de tatăl nepriceput în afaceri, căruia pe deasupra îi mai venise şi ideea nesăbuită de a-l da pe Niculae la şcoală; dar răzbunarea? Familia nu pierdea prin fuga lor decât ceea ce nu avusese, adică oile şi caii cumpăraţi prin împrumut, dar cine trebuia să plătească pentru munca zadarnică pe care Paraschiv o făcuse ani de zile pentru ei? Paraschiv gândea că nu era destul ceea ce vroia să facă şi dacă mai întârzia să fugă era tocmai din pricină că chibzuia şi se sfătuia îndelung cu Guica în ce fel să-i lovească.

Apoi, a cincea zi, mai devreme cu două luni decât anul trecut, Moromete primi din partea sucursalei judeţene a băncii Marmorosch-Blank înştiinţarea că are de restituit din împrumut lei 5000, plus dobânda. În caz de nerestituire, banca atrăgea atenţia că se va folosi de formele legale pentru a intra în posesia banilor (era vorba de titlul de proprietate asupra pământului pe baza căruia banca acordase suma).

— Ilie! şopti mama înspăimântată. Ce-i facem?!

Era la prânz, se aflau toţi în tindă şi aşteptau masa. Hârtia o adusese poşta, odată cu ziarul. Moromete nici măcar n-o citise, îşi aruncase doar ochii pe plic, văzuse titulatura băncii şi-l lăsase pe Niculae să-l deschidă. El răsfoia ziarul şi când mama puse întrebarea ei înspăimântată, se supără şi se răsti la ea:

— Ce e, fă, ce vreai tu? Nu ştiai? Sau credeai că ăia au uitat? Se supără şi mai rău şi continuă: Credeai că au pus lacăt la bancă şi s-au dus la secere ca tine?! Se posomorî, îşi vârî fruntea în ziar şi încheie: Uite colo caii în grajd şi oile… Ne ducem la obor, vindem şi gata socoteala!

— Vezi, Niculae! exclamă mama cu disperare, neştiind ce spune. Uite câte îndurăm din pricina ta.

— De ce din pricina lui? tresări Moromete cu nedumerire furioasă. Ţi-a luat minţile biserica aia,

sau ce e cu tine? Taci că îl găsişi pe Niculae cu pricina, lovi-te-ar moartea cu popa în braţe!

— Ho! se supără mama îndârjită şi ea. Am zis şi eu ca să ştie şi el ce greu ni-e.

— De ce să ştie? Ce vină are el?

— N-o fi având, dar ce-o să ne facem acuma fără lâna şi laptele cu care mai trăiam? O să curgă trenţele de pe noi şi-o să ajungem ca şofranul.

Moromete se posomori, îşi vârî fruntea în ziar şi nu mai zise nimic.

Nimeni nu putea să-şi închipuie câtă bucurie simţea Paraschiv auzind toate acestea. Ar fi vrut să fie de faţă când avea să-şi dea seama că oile şi caii nu mai erau ale lor. Atunci ar fi vrut să-l audă pe tată dacă îl mai ţineau curelele să-l facă pe Niculae boier. Paraschiv vedea limpede dezastrul şi nu numai că n-avea nicio remuşcare, dar socotea că tot nu era destul. Ar fi vrut ca lotul de pământ al mamei vitrege să fie înjumătăţit, să nu se poată mărita Tita şi Ilinca decât cu câte un pogon, iar Niculae, căruia îi intrase în cap să ajungă boier pe spinarea altora, să rămână aci şi să muncească. În general să *muncească* toţi (adică să muncească din greu!) şi să se înveţe minte că nu merge aşa să-ţi baţi joc şi să te crezi mai deştept decât alţii (în mintea lui Paraschiv erau el, Achim, Parizianu şi Guica, pe linie de familie, şi Tudor Bălosu, dinafară; de aceştia toţi tatăl îşi bătuse totdeauna joc). Cu toate că Paraschiv îşi dădea seama că tatăl său ar putea să se răzbune trecând şi pe numele mamei vitrege casa şi locul de pe ea şi chiar să vândă un pogon de pământ ca să-şi cumpere alţi cai (Paraschiv nu ştia că Aristide cerea şi el datoria tot acum), îşi spunea că făcea să se piardă din averea lor un pogon de pământ faţă de lovitura pe care le-o dădea. Tatăl n-avea să îndrăznească să se răzbune mai mult, deoarece fugind de acasă toată lumea avea să creadă (şi Guica avea să aibă grijă ca acest lucru să se întâmple întocmai aşa) că băieţii lui Moromete au fost „goniţi” de tatăl lor

din pricina mamei vitrege şi a copiilor acesteia, care vor să pună mâna pe averea tatălui.

XX

După prânz Moromete se duse la primărie şi-i dădu lui Achim o nouă telegramă: „Întoarce-te acasă urgent.” I se păru că nu-i de ajuns, şi mânios adăugă: „Altfel vin eu peste tine.” Trecuseră destule zile pentru ca Achim să fi putut să trimită bani şi nu trimesese. Moromete nu înţelegea de ce, dar acum când se făcuse limpede că oile trebuiau vândute, banii pe care presupunea că Achim îi avea nu-l mai interesau.

De mânios ce era avea o dorinţă nemărturisită, asemănătoare aceleia de anul trecut când cu dusul lui Paraschiv la munte, când de-abia izbutise Paraschiv să nu iasă în pierdere cu porumbul: dorea şi acum ca Achim să nu fi făcut nimic la Bucureşti şi să-i piară lui Paraschiv pofta, o dată pentru totdeauna, de a-şi mai învinui tatăl că nu-l lasă să se pricopsească.

Ieşind din primărie, Moromete se întâlni pe scări cu Dumitru lui Nae. Dumitru lui Nae, un om care te făcea să te bucuri atât de mult văzându-l şi auzindu-l, de câteva săptămâni nu-l mai vedea şi nu-l mai auzea nimeni.

— Dumitre! îl strigă Moromete cu glasul său uluit de uimire, uitând numaidecât de el însuşi. Ce este cu tine, domnule?

Cu statura sa înaltă şi dreaptă, cu bărbia pătrată şi frumoasă prin lăţimea ei bărbătească şi cu paşii săi largi, Dumitru lui Nae îţi făcea rău să-l vezi acum ce fel de înfăţişare căpătase. Mergea cu fruntea în pământ şi arăta posomorât, copleşit de nelinişte şi tristeţe. Era greu să mai crezi că aveai

în faţă acelaşi om al cărui râs se ridica leneş şi puternic prin coroanele salcâmilor lui Moromete când acesta povestea despre familia lui Traian Pisică.

— Dumitre, uită-te, domnule, la mine, când îţi vorbesc!

Dumitru lui Nae îşi ridică fruntea. Ochii lui erau şi ei pe potriva staturii şi, când se uita undeva, erau largi şi luminoşi; o uriaşă lume nevăzută îşi dezvăluia tainele în această privire; în clipa aceea, dacă spunea: „Are să plouă”, vedeai parcă pământul plutind în spaţiu şi undeva pe rotundul lui, deasupra câmpiei Dunării nori îngrămădiţi să se descarce; iar dacă spunea: „Uite-l pe Marmoroşblanc”, milioane de marmoroşblanci îţi apăreau călcând agale prin satele lumii.

Acum însă privirea lui era întoarsă în sine şi ceea ce vedea acolo înăuntrul său îl împiedica să mai înţeleagă ceea ce se petrecea în afară.

— Ce este, Moromete? şopti el.

— Păi se poate una ca asta, Dumitre?! exclamă Moromete supărat. Tu nu-ţi dai seama? Nu este îngăduit! Nu se poate ce faci tu!

Exclamaţiile lui Moromete aveau atâta căldură şi reproş încurajator încât în privirea mohorâtă a lui Dumitru lui Nae pâlpâi o rază de speranţă.

— Nu se poate să meargă aşa, Dumitre, înţelege şi tu! exclamă Moromete mai departe. Dar ce, suntem copii? Unde te duci tu acuma?

— Să vorbesc cu perceptorul.

— Nu te mai duce, că te duci degeaba, nici măcar nu vrea să stea de vorbă. Dă-l în mă-sa de perceptor. Hai acasă şi vezi-ţi de treabă… Ne strânge de gât, Dumitre! strigă deodată Moromete cu un glas înalt, iar Dumitru lui Nae tresări şi rămase hipnotizat de privirea cu care fuseseră însoţite aceste cuvinte, o privire pe care nu i-o cunoştea, bolovănoasă şi fulgerată de lumini ameninţătoare. Crezi tu că un popor întreg o să rabde să ne ia bucatele pe nimic? continuă

Moromete să strige. Fii liniştit, Dumitre! Te ştiam om în toată puterea cuvântului. Ori ridică preţul la grâu, ori scad fonciirea; până atunci să nu dăm ce e ăla un bob de grâu.

— Şi fonciirea cu ce-o plătesc?

— E vreme până la primăvară.

— Şi dacă îmi ia vita din bătătură?

— N-o ia, afirmă Moromete cu tărie. Ascultă aicea, nu se poate să facă ei una ca asta… Nu se poate, fiindcă e pericol, te rog să mă crezi… Cu mine e altceva, adăugă apoi după câteva clipe de tăcere, coborând glasul, am luat de la Aristide nişte bani şi mi-i cere acuma. M-am apucat şi cu o parte din ei am făcut gardul ăla, ţi-aduci aminte. Toate alelalte le terminasem şi mai rămăsese gardul, observă el ironic. Dar Dumitru lui Nae nu numai că nu râse, dar nici măcar nu pricepu.

Perceptorul însă era departe de a fi de aceeaşi părere cu Moromete. Fără să se sperie de vreun pericol şi după ce lăsase mai întâi să se creadă că nu-şi va pune curând în practică ameninţările, în dimineaţa următoare întâlnirii lui Moromete cu Dumitru lui Nae el formă o comisie din funcţionarii primăriei şi însoţit de şeful de post porni fără veste prin sat şi începu sechestrările. Singurul pericol de care se temea erau câinii. Într-adevăr, aceştia urlau în voie; jandarmul ameninţa că va trage cu puşca în ei. Taranul lăsa dulăul să urle cu tot gâtul, ca şi când asta i-ar mai fi folosit la ceva. Pe drum, în urma comisiei, veneau câteva căruţe. În ele erau puse covoarele şi velinţele, hainele, lăzile de zestre, tot ceea ce comisia scotea la vânzare din casele impozabililor. O spaimă şi o zăpăceală cumplită le apucă mai ales pe femeile care aveau fete de măritat. Nu era însă greu de ascuns lada de zestre sau covorul, dar unde putea fi ascunsă căruţa sau plugul, sau vita din grajd? Şi chiar dacă şi acestea puteau fi ascunse, unde putea fi atunci ascunsă casa în care stăteau? Se punea

sechestru chiar şi pe casă, dacă omul avea datorii mari.

O femeie trecu prin faţa porţii Moromeţilor şi dădu de veste.

— Catrino, piteşte ţoalele că a plecat percitoru prin sat!

— Ilinco! Tito! strigă mama speriată.

— Paraschive! strigă şi Moromete de pe prispă. Pune caii şi plugul în căruţă şi du-te la lot.

Aşadar zadarnic îşi închipuise că primejdia avea să-i aştepte pe el s-o întâmpine pregătit. Din depărtare se auzeau urletele câinilor.

Moromete plecă repede la Iocan să se împrumute de la el până venea Achim cu oile, dar Iocan îi spuse că n-a vândut nici el grâul şi că deci n-are de unde să-i dea. Nemaiştiind ce să facă, Moromete se întoarse îndărăt şi se duse la Scămosu. Acesta era negustor de găini şi nu se putea să n-aibă şi să nu-l împrumute.

— Moromete, ţi-aş da, că am bani, spuse negustorul, dar banii ăştia sunt capitalul meu şi îmi trebuie să mi-i dai îndărăt repede.

— În cât timp?

— Maximul o săptămână, spuse negustorul. Peste o săptămână cumpăr iar găini şi plec la Bucureşti. Aşa că vezi…

— Într-o săptămână ţi-i dau! îl asigură Moromete. Eu am bani, am oile alea pe care trebuie să le vând şi îl aştept pe Achim; în două-trei zile trebuie să se întoarcă; mă duc cu ele la obor sâmbăta ce vine şi duminică ai banii.

Precupeţul însă nu zise nimic. Auzind de Achim, el îl ascultă pe Moromete cu acea înfăţişare a omului care ştia ceva tocmai pe dos decât ce ştia celălalt, dar care nu vrea să spună fiindcă n-are niciun interes s-o facă.

— Nu pot, zice. Îmi trebuiesc banii. „Dacă e vorba că te bizui pe oi, nu pot să-ţi dau” putea să se înţeleagă din glasul său, dar Moromete nu băgă

de seamă în prima clipă. Se uită doar intrigat la precupeţ.

— Păi n-auzi că dumin…

Şi deodată avu o bănuială şi nu sfârşi cuvântul, văzu înfăţişarea ciudată a celuilalt şi rămase cu privirea ţintă pe chipul lui.

— Acuma de ce-oi fi crezând tu, zise, că nu se întoarce Achim cu oile de la Bucureşti?! Crezi că te mint?

Înfăţişarea precupeţului se schimbă: la urma urmei de ce să nu-i spună? Era mai bine să-i spună, de ce să creadă omul că nu vrea să-l împrumute?

— Eu îţi spun, zise, dar să nu mă înjuri pe urmă dacă n-o fi adevărat. Ştiu de la Cătănoiu.

Moromete înţepeni.

— Ce ştii de la Cătănoiu?

— S-a certat cu Achim şi s-au despărţit. Achim al tău a plecat în altă parte, în alt loc de păşunat (nu ştiu în care, nici al lui Cătănoiu nu ştie), înainte să se certe ei, al lui Cătănoiu ştia.

Negustorul şovăi şi nu mai zise nimic. Moromete aşteptă câteva clipe cu gâtul întins, apoi deodată strigă:

— Spune, Scămosule! Ce zici că ştia al lui Cătănoiu?

— Dar n-o să mă înjuri pe mine?

Moromete nu răspunse. Tăcerea mai dură câteva clipe, apoi negustorul coborî vocea:

— Ilie, spuse el cu părere de rău, băieţii ăia ai dumitale sunt înţeleşi între ei să fugă de acasă. Achim nu se mai întoarce cu oile, degeaba îl aştepţi dumneata.

— Cum? şopti Moromete neînţelegând sau nevroind să înţeleagă. Ce spui tu, Scămosule?

Negustorul repetă, dar Moromete tot nu înţelese bine şi negustorul trebui să repete încă o dată şi să-i dea amănunte, să-i spună ziua când a vorbit cu Cătănoiu, de ce s-a certat Achim cu Cătănoiu… în sfârşit Moromete înţelese. Rămase tăcut. Stăteau

jos pe prispa casei şi fiindcă Moromete tăcea mereu, negustorul se ridică şi îl lăsă singur câteva minute. Se întoarse şi îl găsi în aceeaşi nemişcare, cu fruntea în pământ, ţeapăn şi sumbru. Faţa i se înnegrise şi în cele câteva minute parcă şi slăbise; parcă se ascuţise şi se subţiase. Negustorul se aşează alături şi după ce mai respectă câtva timp tăcerea celuilalt, simţi nevoia să lărgească îndoiala pe care o anunţase la început:

— Poate c-o fi minţit ăla al lui Cătănoiu…

— Sunt trei luni de când a plecat, zise Moromete cu acel glas firesc şi în acelaşi timp straniu, pe care îl au oamenii când vorbesc despre lucruri practice în odaia unui mort. Nu mi-a trimes niciun ban! Nu mi-a trimes el niciun leu, Scămosule! adăugă Moromete cu jale şi tristeţe, dar tot aşa, cu o jale şi o tristeţe aproape duioasă, nepământească. El clătină din cap şi uitându-se ţintă în pământ, şopti: Achime, Achime!… Nilă, Nilă!… Paraschive, Paraschive!…

— Ilie! tresări Scămosu neliniştit şi parcă speriat de glasul lui Moromete. Eu nu cred să fie adevărat… Nu se poate ca băieţii dumitale…

— Băieţii mei! exclamă Moromete cu un glas de parcă n-ar fi ştiut că avea băieţi. Băieţii mei, Scămosule, sunt bolnavi… Să fugă de acasă! De ce asta? Nu i-am lăsat eu să facă ce vor? Absolută, absolută libertate le-am lăsat! Dacă veneau şi-mi spuneau: „Mă, noi vrem să fugim de acasă”, crezi că i-aş fi împiedicat eu, Scămosule!? „De ce să fugiţi, frăţioare? le-aş fi spus. Încet nu puteţi să mergeţi?”

Moromete oftă din nou şi rămase iarăşi tăcut multă vreme, înţepenise pe prispa lui Scămosu şi nu mai zicea nimic şi parcă nu mai vroia să plece de acolo. Scămosu mai stătu cu el câtva timp, dar apoi îl lăsă şi îşi văzu de treabă, se apucă să cureţe de găinaţ căruţa-coteţ din mijlocul bătăturii. Abia mai târziu, când se uită spre prispă, văzu că Moromete nu mai era. Plecase nebăgat în seamă.

XXI

Se sculase deodată de pe prispă şi pornise spre casă cu nişte paşi nesimţiţi. Nu era grăbit, dar nici timp de pierdut nu avea. Avea o ţintă, trebuia să ajungă acasă, dar ceea ce avea acasă de făcut putea să facă şi pe drum. Mergea cu paşi egali, fără să greşească, un pas după altul, când pe marginea şoselei, când trecând podişcă cuiva şi luând-o pe lângă garduri. Nu se uita şi nu vedea pe nimeni şi pentru întâia oară nu răspunse la salutul cuiva care trecu pe lângă el şi îi dădu cu glas tare bună dimineaţa. Când ajunse în dreptul casei nimic din înfăţişarea sa nu se schimbă; ai fi zis că nu-şi va recunoaşte poarta şi că va merge înainte pe lângă uluci, împins însă ca de un resort mecanic, trupul său împinse mica poartă şi pătrunse în curte fără să-şi fi mişcat braţele: uşa se deschise şi se închise parcă singură. Cu aceiaşi paşi omul urcă scara prispei, străbătu tinda, de astă dată mâna i se întinse şi apăsă clanţa uşii de la odaie, trecu pragul şi se duse spre pat. Întinse braţele şi ridică un genunchi, se urcă şi întinzându-se pe-o parte îşi aşeză tâmpla pe căpătâi şi palma sub tâmplă. Închise ochii şi rămase nemişcat ca şi când ar fi adormit de multă vreme.

Mama îl văzu din fundul grădinii unde culegea zarzavaturi într-o coşniţă. Lăsă coşniţa şi se grăbi să vie în casă. Le strigă şi pe fete şi pe Niculae. Ceva din mersul omului îi adiase a nenorocire, o nenorocire cu mult mai mare decât aceea pe care o aşteptau din partea perceptorului.

În casă, mama şi copiii se apropiară de pat.

— Ei, tată, ce e cu tine?! spuse fata cea mare punând mâna pe umărul lui şi mişcându-l să se trezească.

— Ilie, şopti mama speriată, ce s-a întâmplat?! Scoal' în sus! Puse mâna şi îl hâţână de umăr, dar omul parcă era ţeapăn, parcă închisese ochii pentru totdeauna. Ce e asta la tine, Ilie? Scoal' în sus, n-auzi?! Am trecut noi prin altele mai rele… nu ca acuma că avem de dat câteva mii de lei. O să vindem şi-o să dăm! Scoal' în sus!

— S-o fi dus să împrumute şi n-a găsit la nimeni, spuse fata cea mare.

— Ei, şi din atâta lucru?! spuse mama. O să facem rost şi-o să scăpăm. Ilie, ridică ea glasul, n-auzi să te scoli odată?! Şi iarăşi puse mâna şi îl hâţână.

Fără să facă o mişcare, Moromete deschise ochii. Mama şi fetele amuţiră.

— Ieşiţi afară din casă! se auzi atunci glasul său încordat, care acuma era turbure şi însingurat şi pe care nu-l mai auziseră până acum.

Rămase cu ochii deschişi şi ţeapăn într-o aşteptare poruncitoare.

Nedumerite şi speriate, mama şi fetele ieşiră afară. Niculae se uita când la fete, când la maică-sa. El înţelegea cel mai puţin ce se întâmpla.

Curând câinii începură să latre prin apropiere şi ceva mai târziu căruţele comisiei opriră în dreptul Moromeţilor. Bătătura arăta pustie.

— Moromete! strigă unul din comisie.

Dar în locul lui Moromete ieşi mama, care fără să se uite spre poartă, se dădu jos de pe prispă şi îl goni pe Duţulache în grădină.

Perceptorul, agentul de urmărire Jupuitu şi şeful postului de jandarmi străbătură bătătura, intrară tropăind în tindă şi pătrunseră în odaie.

— Moromete, scoal' în sus! zise perceptorul aşezându-se grăbit pe pat şi desfăcând servieta. Dă-mi rolurile comunale! ceru apoi agentului. Are ceva la comunal?

— Are, spuse Jupuitu. Şase sute paisprezece lei.

— Plus două mii pe exerciţiul '36-'37, scrie! plus trei mii pe prima parte a exerciţiului curent.

Adică nu, pe exerciţiul curent îl mai amânăm. Auzi, Moromete? Te amânăm. Plăteşte restanţele, fonciirea şi impozitele comunale.

Moromete se ridicase în capul oaselor şi se uita la ei cu o nepăsare sumbră.

— Ei, Moromete, facem chitanţa? întrebă perceptorul binevoitor.

— N-am! spuse Moromete. Ieşiţi afară! Şi se întinse la loc cu tâmpla pe căpătâiul roşu-înflorat şi înţepeni cu ochii închişi.

Perceptorul, agentul, şeful de post se uitară o clipă intrigaţi, apoi perceptorul observă:

— E bolnav Moromete! Ţaţă Catrino, strigă el, ia vin încoace!

Mama apăru din tindă şi nu aşteptă să i se spună ceva; ridică fruntea la bărbaţi şi vorbi:

— Percitorule, nu ne lua cămaşa din spinare! O să vindem, o să plătim, dar nu ne jupui.

— Nu vă jupoi, vă amân, dar suma asta trebuie s-o plătiţi! Uite aici, spuse el bătând cu dosul palmei pe registrul deschis, în timp ce mustăţile îi tresăriră de nervozitate. Aveţi pământ, aţi făcut grâu, vindeţi şi plătiţi.

Glasul i se urca şi înăsprea. Era perceptor vechi şi ştia că dacă bărbaţii protestează în aceste momente şi înjură furioşi, femeile se pun pe plâns şi rugăminţi şi cu timpul începuse să nu mai poată suferi aceste lacrimi şi implorări zadarnice.

— Plătiţi sau nu plătiţi? strigă el deodată furios şi nu mai aşteptă răspunsul, se ridică în picioare şi îşi roti privirea prin casă.

Nu avea însă ce lua. Pereţii erau goi. Odaia mare cu două paturi largi, cu soba de cărămidă dată proaspăt cu var, cu icoana deasupra firidei dinspre tindă, cu cele două ferestre mari, una spre bătătură lângă patul în care stătea culcat Moromete şi una spre drum, sub care se afla o masă acoperită cu o faţă brodată şi pe care se aflau cărţile şi caietele lui Niculae şi la care se mânca la Crăciun, Anul Nou şi Paşte, totul era gol, nu se vedea nimic

de preţ nicăieri, în afară de un ştergar mare înflorat care încadra icoana şi de păturile cu bătătura din betelii colorate de cârpe, care nu valorau nimic, erau bune de pus pe jos, şi nu pe pat.

Perceptorul se apropie de lada braşovenească aşezată la capul celuilalt pat – covoarele de pe ladă, lucrurile din ea, cât şi covoarele de pe paturi fuseseră pitite de fete la vecini – şi-i deschise capacul. Nu era nimic înăuntru şi perceptorul rânji; deschise uşa şi trecu tinda spre cealaltă odaie. Aci se afla o parte din grâu, cerga mare de cânepă, o mulţime de oale şi străchini, o damigeană, războiul de ţesut desfăcut şi aşezat în cele două colţuri, sucala de răsucit, fusceii, parul de pus porumb şi încă ceva tare, acoperit cu saci şi peste care zăcea un balot de lână legat cu o basma neagră şi ruptă. Perceptorul se duse direct acolo şi dădu sacii şi lâna la o parte. Privirea mamei se lărgi: cum de uitase de lucrul acela de preţ cum era căldarea cea mare de aramă? Era căldarea în care fierbea apa de spălat rufe şi de lăut în timpul iernii şi în care făcea în fiecare an săpunul, mare cât un hârdău şi de nepreţuit pentru ea; o avea de optsprezece ani, de când se măritase, i-o dăduseră părinţii ca zestre. Ea însemna pentru mama nu numai curăţenia trupului, dar şi a sufletului. Lipsa ei însemna râia şi păduchii şi mirosul urât şi mai ales ruşinea de a fi murdar în faţa acelui sentiment de înălţare pe care îl trezise în ea biserica.

— Percitorule, nu lua căldarea! strigă ea speriată şi se grăbi şi puse mâna pe toartele căldării şi ieşi repede luptându-se cu mărimea şi greutatea ei. Chipul i se făcuse dârz şi mai roşu decât strălucirea metalică a aramei. Luaţi orice, dar căldarea n-am s-o las! strigă ea. Tito, Ilinco, unde sunteţi? Ilie, scoal' în sus!

Mama vârî gâfâind căldarea sub pat şi se aşeză strajă în dreptul ei. Jandarmul veni după ea:

— Leiţă, zise, nu te supăra, dar nu mă face să ţi-o iau cu sila. Văz c-aţi pitit tot, cine e de vină?

— Ia căldarea! porunci perceptorul.

Fetele şi Niculae intraseră şi ei în casă. Paraschiv şi Nilă plecaseră cu căruţa şi caii la câmp.

— Tată, ia scoal' în sus! strigă fără cruţare Tita. Scoal' în sus şi spune-le să plece de aici. N-avem acuma bani, să aştepte pân-om vinde oile alea şi-o să plătim. N-avem bani! strigă ea spre perceptor, fără respect, fără să se ruşineze că ea, o fată de optsprezece ani, striga la un bărbat care avea asemenea mustăţi. Ia uită-te cum intră ei în casă, nu le-ar fi ruşine! continuă ea să strige.

Moromete deschise ochii şi Niculae îl văzu. Îl văzu şi pe jandarm şi pe perceptor şi înţelese că aceştia nu vor pleca, iar mama nu va lăsa să i se ia căldarea. Înspăimântat, îl văzu atunci pe tatăl său ridicându-se încet în capul oaselor. Se ridica greu, cu trudă şi arăta într-adevăr doborât ca de boală. Era înspăimântător de posomorât şi de întunecat la chip.

— De ce zici, perceptorule, că nu poţi să mă amâi până la iarnă? întrebă el.

— Nu se poate, Moromete, zise perceptorul cu hotărâre, trebuie să plăteşti restanţele! Aşa am ordin, nu-mi plăteşti mie! Plăteşti statului, că statul te pune la impozite, nu te pun eu, mai adăugă el întorcându-se şi aşezându-se pe pat, furios că era silit să explice şi să piardă atâta timp. Plăteşti sau nu plăteşti? ameninţă el.

Niculae văzu cum tatăl său se apleacă şi saltă capacul lăzii, văzu cum din chichiţa ei el scoate un teanc de bani şi ceva rece îi săgeta de sus până jos spinarea. Erau banii cu care peste câteva zile trebuia să plece el la şcoală. Nu mai era sigur că tatăl său va mai voi sau va mai putea să facă rost de alţii. Nu putu să mai stea în casă, ieşi afară pe prispă şi se aşeză îndată jos. I se înmuiaseră picioarele, îşi plecă fruntea, umerii îi căzură, iar gâtul i se îndoi şi se lungi. Cum stătea cu fruntea în jos, faţa nu i se vedea, dar ceafa îndoită şi labele

desculţe ale picioarelor, atârnând fără vlagă pe marginea prispei, arătau că băiatul e stăpânit de o tristeţe copleşitoare.

Perceptorul şi cei care îl însoţeau ieşiră. Căruţele se îndepărtară. O linişte grea se lăsă asupra casei. Mama îşi veni cea dintâi în fire.

— Unde-o fi băiatu' ăla? întrebă ea şi ieşi repede pe prispă şi îl văzu. Niculae! şopti ea turburată rău de înfăţişarea copilului. Lasă, mamă, că facem noi rost de alţi bani, nu te las eu pe tine aşa! Avem oile alea, trebuie să se întoarcă Achim cu ele… Şi chiar dacă n-o vrea tat-tău vând eu un pogon de pământ şi tot nu te las… aide, scoală-te în sus şi nu mai sta aşa, că dacă te îmbolnăveşti…

După plecarea perceptorului, Moromete nu se mai culcă.

— Unde sunt băieţii ăia? o întrebă el pe mamă.

— Au plecat cu căruţa… Ilie, şopti ea uitându-i-se drept în ochi, ai aflat ceva de Achim?

Gândul ţâşnise aproape fără voia ei şi în aceeaşi clipă înţelese că nu greşise. Moromete însă nu zise nimic, se sculă de pe pat şi ieşi.

— Ilie, vorbeşte odată! strigă mama ieşind neliniştită în urma lui.

Despre Achim era vorba, nu se putea înşela, dar ce putea fi atât de rău încât să-l dărâme şi să-l întunece atât de mult? Mai rău decât că Achim n-a izbutit să facă deloc bani, ce putea fi?

— Tu n-auzi, Ilie? strigă ea din nou, de astă dată cu un glas poruncitor, făcându-l să se oprească din drum. Tu n-auzi, Ilie?

— Taci! strigă deodată Moromete şi în aceeaşi clipă ridică pumnul. Taci din gură! aproape că urlă el schimonosit groaznic la faţă. Vă omor dacă nu tăceţi din gură!

Mama amuţi şi îngălbeni. Fiindcă nu înţelegea, o fluturare de spaimă trecu peste chipul ei. Moromete amuţi şi el o clipă, dar apoi se smulse din loc şi ameninţă încă:

— Dacă mai văz pe cineva înaintea ochilor… Şi dacă mai aud o vorbă…

Şi pieri cu paşi mari pe după colţul casei.

XXII

Mama se grăbi să pregătească prânzul, şi fetele, neliniştite şi ele, o ajutară amândouă în tăcere. Când mămăliga fu răsturnată pe masă se auzi zgomotul podiştei peste care trecea căruţa; Paraschiv şi Nilă se întorceau de la câmp.

Moromete apăru de după colţul casei şi, fără să se uite la cei doi care deshămau, intră în tindă şi îşi luă locul pe pragul lui. Se adunară apoi cu toţii şi începură să mănânce într-o tăcere apăsătoare. Paraschiv şi Nilă înţeleseră de la ceilalţi că nu e bine să turbure cu vreun cuvânt tăcerea tatălui. Toate privirile erau întoarse înăuntru: aveau toţi pleoapele trase în jos ca şi când un somn greu ar fi plutit peste întreaga familie.

Moromete avu astfel timp să cerceteze în linişte, de pe pragul lui, chipurile celor doi. Nu descoperi însă nimic. Paraschiv avea ca totdeauna aceeaşi înfăţişare a lui, lipsită de lumină, dedesubtul căreia era greu să bănuieşti ce se petrece, iar Nilă aceeaşi frunte încreţită în sus, care dovedea că cu greu ar fi putut avea el o voinţă vinovată. Pe Paraschiv însă puteai să-l vezi vinovat până în măduva oaselor, dar puteai să te şi înşeli. Şi în afară de asta nu cumva Paraschiv, văzând acum familia înconjurată de primejdia ruinei, să-şi fi schimbat sau să-şi schimbe gândurile?

Moromete lăsă lingura din mână şi-şi puse coatele pe genunchi. Această mişcare făcu ca pleoapele celorlalţi să se ridice pe jumătate, la pândă. Îşi revenise tatăl? Avea să-i liniştească sau

să-i îngrijoreze şi mai mult? În privinţa lui Niculae oare ce hotărâse?

— Am scăpat de perceptor! spuse Moromete cu un glas care putea îndreptăţi revenirea speranţelor, sau măcar o parte din ele. Dar mai avem banca, şi Achim văz că nu se întoarce. Pesemne că n-a primit telegrama. Paraschive, du-te după ce mănânci pe la primărie şi dă-i şi tu o telegramă, cheamă-l să se întoarcă îndărăt, că nu e vreme de pierdut.

Spunând acestea întoarse capul în altă parte, prefăcându-se că nu se uită la Paraschiv. Se feri însă zadarnic, pentru că Paraschiv nu se arătă nici uimit, nici potrivnic. Ar fi trebuit să se împotrivească, fiindcă telegrama pe numele lui l-ar fi adus, fără doar şi poate, îndărăt pe Achim. Pe de altă parte mama şi fetele se cam mirară; înţeleseseră dinainte că Achim n-a trimis bani fiindcă nu i-a făcut sau dacă i-a făcut i-a cheltuit pe acolo, cum povestise Scămosu, prin cârciumi cu muieri şi că astăzi tatăl aflase tot de la Scămosu, că nici acum n-are bani, că i-a cheltuit tot aşa, chefuind. Dar telegrama? De ce s-o dea Paraschiv?

— Eu l-aş lăsa să mai stea, fiindcă văz că a făcut treabă pe acolo, mi-a trimes patru mii de lei, dar banii ăştia i-am şi dat lui Aristide, aşa că tot n-avem cu ce plăti banca şi trebuie să se întoarcă repede să vindem oile, spuse Moromete după câteva clipe de tăcere.

Aceste cuvinte buimăciră întreaga familie. Dezorientată, mama se uită zadarnic la chipul nepătruns al bărbatului ei, iar Paraschiv aproape că se înecă cu dumicatul. El făcu o sforţare să înghită, îşi ridică privirea turbure asupra tatălui său şi bolborosi:

— Când ţi-a trimes Achim patru mii de lei?

În aceeaşi secundă Moromete îşi feri ochii. Ceea ce licărea în privirea lui Paraschiv era greu de îndurat.

— Azi, înainte să vie perceptorul, răspunse el cu un glas blând. M-am dus la Scămosu să mă împrumute el cu nişte bani, şi Scămosu taman se pregătea să vie pe la noi. S-a întors aseară de la Bucureşti şi Achim a trimes banii prin el. Dar ce folos! adăugă Moromete cu îngrijorare, arătându-se stăpânit numai de gândul că Achim n-a primit decât prima telegramă. Tot trebuie să se întoarcă şi să vindem oile.

— Să vindem oile?! nu se putu stăpâni să nu strige Paraschiv. După ce că ţi-a trimes patru mii de lei, mai vrei să le şi vinzi? Ce-ai făcut cu patru mii de lei? se stropşi el în pornirea şi mânia lui turbare.

— N-auzi, bă, că i-a plătit lui Aristide? şopti Nilă speriat de ameninţarea nesfiită şi făţişă care se simţea din glasul fratelui. Ce mai întrebi?! adăugă el cu un reproş mic şi uimit.

— I-a plătit lui Aristide? Şi ce dacă i-a plătit? strigă Paraschiv din ce în ce mai furios şi mai surd. Ce-mi pasă mie că i-a plătit? îşi ieşi el din sărite, nemaiştiind ce spune. Deodată Paraschiv îşi întoarse capul spre Nilă şi urlă înfiorându-i pe toţi: îmi spui tu mie, că i-a plătit? Şi ce mă priveşte pe mine că i-a plătit? Când ţi-oi da un pumn după ceafa te podideşte sângele pe gură.

Faţa lui întunecată începuse să prindă pete albe. Nilă însă, de frică, se făcuse roşu şi nu îndrăznea nici să mai mănânce. Când, după câteva clipe de tăcere grea, Paraschiv puse mâna pe lingură să mănânce mai departe, Moromete, uitându-se la el cu o privire intensă, îi explică:

— Ai întrebat ce-am făcut cu patru mii de lei şi Nilă a spus că ai auzit că i-am plătit lui Aristide. N-a zis că te-ar privi pe tine ce-am făcut eu cu banii, aşa că nu văz de ce i-ai da un pumn după ceafa să-l podidească sângele pe gură!

Drept răspuns Paraschiv încetă deodată să mai facă vreo mişcare şi-şi ridică privirea ameninţătoare şi spre tatăl său; dar numai atât,

numai o clipă; nu îndrăzni mai mult; în clipa următoare îşi continuă mişcările mestecând furios.

— Degeaba te superi! observă Moromete cu aceeaşi blândeţe nefirească în glas. A zis Nilă altceva?!!! se adresă el apoi către ceilalţi, cu o uimire şi cu o înfăţişare care aştepta cu tot dinadinsul un răspuns.

Nu îndrăzni însă nimeni să deschidă gura. Un răspuns la uimirea provocatoare a tatălui putea fi primejdios; Paraschiv o dovedise. Tot aşa, pe neaşteptate, Paraschiv se sătură să mai mănânce şi se ridică brusc în picioare. Scăunelul de sub el se răsturnă şi îl împiedică să plece; izbi în el cu bocancul lui milităresc, trimiţându-l în spinarea lui Niculae şi părăsi tinda cu paşi grei.

În urma lui, Moromete îşi plecă fruntea. Nu mai putea fi nicio îndoială: al lui Cătănoiu nu minţise şi nici nu se putea spune că Paraschiv şi-a schimbat sau şi-ar putea schimba gândurile. Oftă îndelung şi greu şi o tristeţe neagră coborî peste chipul lui.

Fetele adunară vasele în tăcere. Mama răsturnă masa şi Duţulache se repezi hulpav, tremurând din tot trupul, făcând ca într-o clipită să nu mai rămână nimic pe jos. De undeva de afară Paraschiv chemă poruncitor şi tainic:

— Nilă!

Iar Nilă se supuse şi ieşi din tindă. Niculae se retrase într-un colţ al grădinii pierdut şi uitat de toţi, fetele plecară nu se ştie unde, iar mama, care se gândea că s-ar putea ca omul ei să aibă nevoie de ea, nu putu totuşi să uite ameninţarea nedreaptă care îi fusese adusă înainte de masă şi părăsi şi ea tinda.

„Da, gândea Catrina ieşind din curte cu vadra sub braţ, ani de zile te-ai uitat la ei şi în loc să pui mâna pe par şi să-i dai pe brazdă, i-ai lăsat să facă ce vor. Dormeai ca un buştean în pat când eu până în grinda casei săream din somn!… Ilie, mi-e frică, Ilie! mă rugam în miez de noapte (cum să nu-ţi fie

frică când îi visam pe câteşitrei negri şi urâţi!) şi tu nimic, sforăiai de putea să ardă casa şi să nu te deştepţi! Ar trebui acuma să nu-mi pese, că după ce că ai ajuns în întuneric (că nici biserica nu poate să-ţi mai ajute, prea ai râs de ea şi ai luat-o în deşert), tot la mine ridici pumnul şi urli că să nu mă vezi în ochi! Da, gândi Catrina îndârjită şi ispitită să n-aibă niciun fel de remuşcări, ar trebui să te las să te chinuieşti singur, să ştii şi tu câte-am îndurat eu lângă tine… «Ilie, de ce nu treci casa şi pe numele meu? Are să mă dea afară Paraschiv» mă rugam. «Ce, zice, crezi că o să mor eu înaintea ta?» Uite, n-ai murit, dar Paraschiv tot a ajuns să nu-i mai fie frică de tine şi dacă azi a îndrăznit să te înfrunte cu vorba, mâine o să te înfrunte cu parul. Ce folos că n-ai murit? Pe mine o să mă dea afară, am ştiut asta de mult şi m-am rugat la Dumnezeu, dar tu ce-ai să faci dacă te dă şi pe tine afară?”

Ajunsă aici cu gândurile, Catrina deodată se sperie. I se păru că în timp ce ea îl judeca în inima ei şi îl găsea vinovat, acasă Paraschiv şi Nilă poate că au şi sărit cu parul la el. Grăbită, tremurându-i mâinile pe lumânarea fântânii, umplu vadra cu apă şi după ce o puse în cap porni repede spre casă. De obicei mergea cu vadra fără s-o ţină şi fără s-o verse, dar acum o ţinea cu amândouă mâinile şi ajunse acasă leoarcă de apă.

— Tito! Ilinco! strigă de la poartă şi când ajunse lângă prispă puse vadra jos şi intră în tindă.

Neliniştea ei crescu: nu era nimeni. Se întoarse pe prispă şi le strigă încă o dată pe fete, atât de tare şi de speriată, încât Niculae veni el din fundul grădinii şi spuse că fetele au plecat la vie.

— Unde e tat-tău?

— Nu ştiu!

— Paraschiv şi Nilă unde s-au dus? Nu l-ai văzut pe tat-tău? repetă mama.

— A ieşit pe poartă şi nu ştiu unde s-a dus, răspunse Niculae.

Dar neliniştea tot n-o părăsi pe Catrina. O turbura gândul că tocmai acum îşi găsise să-şi învinuiască bărbatul şi să-l lase singur când în fiece clipă putea să i se întâmple o nenorocire. Uitase că în noaptea aceea când luase foc casa lui Bălosu avusese gânduri mai bune despre Paraschiv; îl credea acum în stare de orice.

XXIII

Moromete însă era departe de neliniştea şi temerile mamei. Ceea ce se petrecea cu el îl împiedica să se mai gândească la soarta familiei.

Stătuse mult pe prag şi nu băgase de seamă cum ceilalţi se împrăştiaseră toţi. Văzuse afară bătătura şi ieşise. Văzuse poarta de la drum şi pornise într-acolo. Un om îi dăduse bună ziua şi recunoscându-l nu-i răspunse. Era unul dintre aceia care mai credea că lumea era aşa cum şi-o închipuia el, care credea că speranţele sunt bucurii adevărate şi nenorocirile numai ale altora şi care în loc să se oprească pe loc, să se trezească şi să se înspăimânte, trecea pe drum liniştit şi încrezător şi dădea bună ziua.

Se aşezase pe stănoagă ca întotdeauna, dar se ridicase numaidecât şi pornise pe şoseaua satului. Mergea cu fruntea în pământ, nici încet, nici grăbit şi nu se uita nicăieri, astfel că nu-l văzu pe Dumitru lui Nae când trecu prin dreptul casei lui. Dumitru lui Nae stătea rezemat de stachet, dincolo de poartă, şi arăta una cu ulucile, parcă ar fi crescut de la rădăcina lor ca un pom. Nici el nu-l văzu pe Moromete, nu zise nici el nimic.

În dreptul unei uliţi Moromete păşi cu aceiaşi paşi egali şi ghicind de departe că un om care venea din direcţia opusă vrea să-l oprească, se feri

din calea lui. Trebui totuşi să se oprească fiindcă celălalt nu înţelese că Moromete se ferea de el şi îi tăie drumul ieşindu-i înainte.

— Hai noroc, Moromete!

Ridică fruntea şi văzu un om liniştit şi parcă blând, cu mustăţi mari şi cu un copil în urma lui. Recunoscu întâi copilul, apoi omul: Traian Pisică. Sfârfâlică scoase un scheunat mic de rugăminte. Traian Pisică îşi luă ţigarea din gură şi îi dădu să tragă, apoi îl întrebă pe Moromete prietenos:

— Ce mai faci, Ilie? Nu te-am văzut de mult.

— Bine, răspunse Moromete.

— Ce mai fac copiii ăia ai tăi?

— Bine.

— Tu ce mai faci?

Tăcere. Traian Pisică se uită la bocancii celuilalt:

— S-au rupt. De ce nu vii să le pun un petic?

Între timp Sfârfâlică, văzând că stănoaga podiştei lângă care se opriseră era puţin aplecată spre şanţ, se propti în ea s-o aplece şi mai tare şi chiar se înfurie şi începu s-o zgâlţâie.

— Am auzit, Moromete, că vreai să-l dai pe băiatul ăla al dumitale, Niculae, la şcoală! Am şi eu unul de seama lui, învaţă bine, m-a chemat Teodorescu să-mi spună că să-l dau şi eu. O fi scump? întrebă Traian Pisică.

Moromete nu răspunse. Traian Pisică trăgea din ţigare gânditor. Se auzi o pârâitură, apoi un bufnet din acelea pe care îl face noroiul când primeşte un bolovan în el şi Sfârfâlică fu văzut în şanţ cu stănoagă cu tot, plin de noroi până şi pe dinţi.

— Sfârfâlică, lua-te-ar dracii, rupseşi stănoaga, spuse Traian Pisică în treacăt, şi când Sfârfâlică ieşi din şanţ orăcăind, scoase ţigarea din gură: Na la… Dar uitându-se la gura lui plină de noroi nu mai putu pronunţa „na la tata din ţigare”, se întoarse spre Moromete şi continuă: Teodorescu zicea că dacă ia bursă, n-ar fi aşa scump. Tu ce zici, Moromete?

— Nu ştiu, răspunse Moromete şi se îndepărtă cu fruntea în pământ, cu aceiaşi paşi, nevăzând şi neauzind nimic.

Ca şi mai înainte cu Dumitru lui Nae, trecu pe lângă doi inşi fără să le dea bună ziua. Aceştia stăteau la umbra unui salcâm şi văzându-l nici ei nu-l opriră. Erau doi din cei care veneau la fierărie şi-l ascultau cu interes: Din Vasilescu şi Marmoroşblanc. Se uitară lung în urma lui.

— S-a întâmplat atunci cu conversiunea că i-a fost mai lesne lui Moromete să scape de datoriile de la bancă şi el pe urmă s-a împrumutat iar, a crezut că o să vie iar o conversiune, spuse Marmoroşblanc cu oarecare uimire. Acum uite-l că rămâne fără grâu şi tot n-o să-i ajungă.

— Păi tot aşa zicea el şi de fonciire! îşi aduse aminte şi Din Vasilescu. Zicea că nu se poate să nu vie el Iorga cu o lege în privinţa asta.

— Nu pricep, se miră Marmoroşblanc cu dispreţ, Moromete ăsta se pretindea om deştept; cum putea să creadă în prostiile astea?

Din Vasilescu se uită în pământ printre genunchi şi se gândi fără grabă. Marmoroşblanc însă rămase cu bărbia împinsă în sus, a dispreţ, vrând să spună că nimeni nu-l poate convinge că Moromete ar avea vreo justificare.

— N-ai dreptate, spuse Din Vasilescu. Banii de la bancă i-a băgat în vite, aşa că n-are decât să le vândă şi să dea îndărăt, totuna e, iar cu fonciirea adu-ţi aminte ce ziceau liberalii când erau ţărăniştii la putere: că o să micşoreze fonciirea dacă vin ei în locul ţărăniştilor.

— Şi el a crezut?

— Şi dacă nu credea era mai bine?! se înveseli Din Vasilescu.

— Da, dar nu te uiţi la el cum trece şi nu dă bună ziua? zise Marmoroşblanc jignit, iar Din Vasilescu dădu din cap într-un fel din care se înţelegea că lui i se întâmplau altele şi mai şi, dar nu socotea că trebuie să se supere.

Moromete se îndepărtase pe o uliţă care dădea în valea satului şi care sub forma unui drum îngust urca printre dâmburi spre câmpie.

La ieşirea din sat, în colţul uliţei, era o poiană şi Moromete nu băgă de seamă că acolo se afla strâns un grup de şapte-opt inşi care cât îl văzură se şi porniră pe exclamaţii. Unde se duce Moromete? „A! Moromete, Moromete!” se auzea.

— Moromete! strigă cineva.

— Ce faci, domnule?! se supără un altul. Stai puţin, unde…

De astă dată Moromete se opri, dar nu băgă nimeni de seamă că oprirea sa fusese bruscă şi neprietenoasă. Se sclifosiră şi mai mult, iar unul din ei, parcă râdea mereu (avea nişte dinţi lungi, rari şi galbeni), începu să spună că Iocan îl înjură pe Moromete de mama focului şi zice că dacă îl mai prinde pe la fierărie o să-i dea cu barosul în cap. Cum?! De ce?! întrebară ceilalţi intrigaţi.

— Zice că Moromete nu mai are facultăţi de încredere! explică omul, dezvelindu-şi până la urechi dinţii… Aşa zice! sublinie el rânjind leneş. Cică Moromete s-a dedat cu Aristide şi d-aia refuză să mai vie pe la fierărie.

Se făcu gălăgie şi iarăşi nu băgă nimeni de seamă felul cum ascultase Moromete aceste cuvinte. Rămăseseră consternaţi, când, făcând un pas spre cei adunaţi, acesta, cu pumnii strânşi, bolborosi:

— Voi nu puteţi, mă, să vă mai vedeţi de treabă? Altă treabă nu mai aveţi?

Şi deodată le întoarse spatele şi se îndepărtă mai bolborosind încă nu se ştie ce.

În curând ieşi din sat şi urcă dealul. La câmp înfăţişarea sa se schimbă, căpătă iarăşi acea linişte posomorâtă şi închisă pe care o avusese când pornise din curte. Merse o vreme peste întinderea netedă a izlazului, apoi intră pe drumurile de plan, printre porumburi şi mirişti şi se opri în sfârşit în

dreptul unei pietre de hotar. Ajunsese la lotul său de pământ.

Moromete se aşeză pe piatra albă de hotar şi îşi luă capul în mâini. Era cu desăvârşire singur. Dacă n-ar fi fost mirişteа locurilor sau urmele roţilor de căruţă, uscate adânc în pământul drumului, care arătau că pe aici au fost oameni, s-ar fi zis că porumburile au crescut singure, că au fost părăsite, că nimeni n-o să mai calce vreodată pe-aici şi că doar el a rămas ca un martor al unei lumi ciudate care a pierit.

Moromete însă era departe de a fi rupt de lume şi venise aici tocmai pentru că se simţea îngropat în ea până la gât şi vroia să scape, înţelegea că se uneltise împotriva lui şi el nu ştiuse – timpul pe care îl crezuse răbdător şi lumea pe care o crezuse prietenă şi plină de daruri ascunseseră de fapt o capcană (fâlfâirea înceată a ameninţărilor, întinderea lor de-a lungul anilor şi de aici credinţa în fărâmiţarea şi dispariţia lor) – iar lumea, trăind în orbire şi nepăsare, îi sălbăticise copiii şi îi asmuţise împotriva lui.

Stătea pe piatra de hotar cu capul în mâini şi încerca să dea de curgerea până mai ieri a gândirii sale liniştite, îndârjit şi hotărât să nu cruţe nimic pentru a o regăsi, simţind că înstrăinarea de ea ar aduce întunericul şi că moartea n-ar fi mai rea decât atât. Cum să trăieşti dacă nu eşti liniştit? Nu se întâmplase nimic atât de cumplit încât să nu fie repus totul sub lumina vie a minţii. Nu cumva timpul era undeva acelaşi? Nu cumva trecerea lui era egală şi dacă o dată te ocrotea fărâmiţând primejdia, când te credeai scăpat îţi distrugea de asemenea speranţele clădite peste legea lui? Nu cumva copiii de aceea sunt copii, ca să nu-şi înţeleagă părinţii, fără ca mai întâi să se rătăcească, şi de aceea părintele e părinte, ca să-i ierte şi să sufere pentru ei? „Dar i-am iertat mereu”, gândi deodată Moromete şi gândirea aceasta reveni şi nu mai fi urmată de alta, *i-am iertat mereu, i-am iertat*

mereu şi rămase cu ea în cap până ce îşi luă seama şi o stinse.

După care nu mai fu nimic, se auzea numai foşnetul porumbului, vântul uşor care venea dinspre miazănoapte sporind parcă şi mai mult tăcerea omului şi a pământului. Un iepure ieşi la marginea unui lot şi îşi agită câteva clipe urechile, după care trecu drumul şi pieri în porumbul celălalt, începuseră să scârţâie greierii.

„Am făcut tot ce trebuia, reluă Moromete cu o sforţare, le-am dat tot ce era, la toţi, fiecăruia ce-a vrut… Ce mai trebuia să fac şi n-am făcut? Ce mai era de făcut şi m-am dat la o parte şi n-am avut grijă? Mi-au spus ei mie ceva să le dau şi nu le-am dat? A cerut cineva ceva de la mine şi eu am spus *nu?* Mi-a arătat mie cineva un drum mai bun pentru ei pe care eu să-l fi ocolit fiindcă aşa am vrut eu? S-au luat după lume, nu s-au luat după mine! Şi dacă lumea e aşa cum zic ei şi nu e aşa cum zic eu, ce mai rămâne de făcut?! N-au decât să se scufunde! întâi lumea şi pe urmă şi ei cu ea.”

Şi această gândire sumbră şi trufaşă îl ridică pe Moromete în picioare, pregătit parcă să facă faţă unei asemenea prăbuşiri.

Se apropia seara. Câmpia îşi lăsa în jos, nesimţit, pleoapa ei uriaşă. La răsărit era întuneric, se vedeau urcând nori de ploaie.

Când, într-un târziu, se uită în jurul său, îşi duse mâna la frunte, se clătină câteva clipe, apoi îşi reveni şi porni încet să se întoarcă acasă.

XXIV

Îndată după prânz Paraschiv se duse la Guica şi îi spuse să pregătească mâncarea de drum: aveau

să plece neîntârziat, el şi cu Nilă, chiar a doua zi dimineaţă.

Paraschiv nu mai dădu pe acasă toată ziua. Nu veni seara acasă să mănânce, mâncă la tuşă-sa. După ce mâncă, el plecă apoi prin sat. Era în vorbă de mult cu o fată, una Manda a lui Bodârlache, cu care vrusese chiar să se însoare. Nu se însurase fiindcă îl împiedicase tatăl său şi acum îi părea bine că însurătoarea nu avusese loc – nu avea pe vremea aceea planuri atât de mari ca acum – dar mergând spre casa fetei el îşi aminti din nou cum se întâmplaseră lucrurile şi ura lui împotriva tatălui crescu şi mai mult. Erau lucruri la care el niciodată nu putuse răspunde (cum era faptul că tatăl său îl lăsase să se ducă la munte fără a-l preveni că piaţa muntelui scăzuse), iar în povestea aceasta cu însurătoarea, tatăl îl „lăudase" atât de mult şi de insistent pe viitorul său socru, încât laudele acestea îl făcuseră de râs nu numai pe Bodârlache şi pe fata lui, ci şi pe el, pe Paraschiv. Era adevărat că Bodârlache, care avea multe pogoane de pământ, nu era un om prea deştept, dar în urma laudelor lui Moromete, oricărui flăcău i-ar fi pierit pofta să se mai însoare aşa de lesne cu Manda (Paraschiv descoperise cu acel prilej că Manda lui Bodârlache mai era şi foanfa).

Paraschiv n-o luă pe Manda lui Bodârlache, dar el nu-i spusese că n-o mai ia. Fata îl întreba câteodată ce are de gând, dar Paraschiv răspundea mereu că la toamnă, acum a trecut vremea; toamna se însoară lumea!

Manda avea nouăsprezece ani, abia ieşise în lume şi se ferea de aşa-zisul ei viitor bărbat. Când Paraschiv se aşeza lângă ea pe marginea şanţului, nu trecea multă vreme şi începea să se neliniştească. Atunci se ridica şi pleca. Paraschiv încerca s-o ţină, dar ea se zbătea crâncen, intra în curte şi se ridica peste gard. Dacă Paraschiv mai rămânea, fata stătea cu el de vorbă în acest fel, apoi după o vreme se dădea jos de pe stinghia

ulucii şi ieşea iarăşi pe şanţ, unde nu rămânea mult timp.

Felul acesta de a face dragoste îi amintea lui Paraschiv de vremea când avea el şaptesprezece ani, fapt care îl întărâta, îl scotea din sărite. Poate din cauza aceasta nu-i spusese fetei că n-o mai ia; n-ar fi vrut s-o lase aşa cum o cunoscuse.

În drum spre casa fetei el continuă să se gândească la ultimele întâmplări care avuseseră loc în familie. Căuta încet, fără grabă, feluri de răzbunare împotriva tatălui, ceva pe măsura lui, ceva care să lase urme adânci şi de neuitat. Tatăl său era nemaipomenit de puternic. Până şi acum, în ultima clipă, când perceptorul îi dăduse o primă lovitură, el găsise puterea să se prefacă şi să-i întindă lui, lui Paraschiv, cursa aceea cu cei patru mii de lei trimişi de Achim.

Se lăsase prins. Stăpânit de aceste gânduri Paraschiv ajunse la casa lui Bodârlache. El se opri şi trebui să facă o sforţare să iasă pentru câtva timp din plasa gândurilor sale răzbunătoare. Deşi era târziu, fata ieşi la poartă. Ea îl întrebă însă de ce n-a venit mai devreme. Paraschiv îi răspunse că a avut treabă, că a stat toată seara de vorbă cu ai lui. La întrebarea fetei care voia să ştie despre ce au vorbit, el îi răspunse că despre ei au vorbit, adică despre însurătoarea lor.

Auzind aceste cuvinte, Manda se lipi de flăcău şi îşi vârî pentru întâia oară palma sub braţul lui. Paraschiv se făcu că nu bagă de seamă şi vorbi mai departe, se agăţă la întâmplare de ceea ce spusese chiar el mai înainte că adică s-ar fi prăpădit stând de vorbă cu ai lui despre însurătoare, începu cu un glas bun să-i spună o poveste lungă care ţinu multă vreme, şi în care cuvintele „alde tata zicea că”, „şi eu ziceam că” reveneau des în vorbirea lui.

— Da, încă de astă-iarnă alde tata zicea „ia-o, mă, ce mai aştepţi”, dar eu ziceam că când să fac nunta? S-a mai pomenit să faci nunta în postul Paştilor? Alde tata zicea că n-are nimic, o iai

acuma şi faci nunta la toamnă, ce mare brânză? Eu ziceam că nu, de ce să n-o iau cu nuntă! Ce, n-avem de unde? Tăiem douăzeci de găini, trei-patru oi şi facem o nuntă să pârâie satul! Şi în seara asta mă pomenesc cu alde tata că: „Ce faci, bă, Paraschive, uite, a venit şi toamna, nu te însori?” Eu zic că: „Stai, bă, să se coacă strugurii, să se facă vinul, vreai să cumpăr vin de la Aristide?” „Dar de ce să nu cumpărăm, zice alde tata, n-avem cu ce?” „Ba avem, zic eu, dar ce să dăm banii pe vin dacă avem vinul nostru?” Alde tata se răsteşte la mine, că: „Ce, nu cumva o să dau de băut vin din ăsta prostu de la noi? Luăm vin calitatea întâia de la Pălămida, parcă n-avem cu ce?” „Ba avem, zic eu, dar ce facem de ţuică?” „Însoară-te tu şi nu-ţi fie frică de ţuică”, zice alde tata. Şi pe urmă mama zice şi ea: „Însoară-te, Paraschive, uite odaia, de când am spoit-o, de când te aşteaptă!” Frati-meu Nilă: „Bă, să-mi dai mie plosca să chem oamenii la nuntă. O să-l punem pe-al lui Briţă să-ţi spună oraţiile, că are cal frumos, ai văzut cum mergea călare prin sat cu bradul în mână, la nunta ăluia a lui Troscot”… Alde mama zice: „Dar trebuie să vorbesc şi eu cu cuscră-mea, să vedem câte găini tăiem! Trebuie vorbit din pripă, să nu te pomeneşti că s-a terminat mâncarea!” Şi d-aia am întârziat, uite, vezi şi tu! Şi eu zic să ne luăm de duminică într-o săptămână, să mă duc mâine să tocmesc lăutari, că vreau să avem la nuntă două tarafuri de lăutari şi Ilie Neaţă te pomeneşti că cine ştie cine pune mâna pe el…

Fata începuse de mult să tremure, dar nu se ridica să plece; asculta pierdută vorbele flăcăului şi din ce în ce se alătura cu mai mult curaj de umărul lui. Într-o vreme, cerul, care încă de cu seară se tot frământa, se întunecă de tot şi începu să picure. Paraschiv se ridică şi o întrebă pe fată unde să intre. Fata începu să tremure rău şi îi răspunse că poate să meargă pe prispă.

— Pe prispă au să ne audă ai tăi; că vreau să stăm de vorbă cum aranjăm, şopti Paraschiv grav.

— Atunci să mergem în şopron, răspunse fata luând-o înainte.

Intrară în şopron şi acolo fata rămase mereu în picioare; Paraschiv se prefăcu că nu se sinchiseşte de acest lucru. Se aşează jos la picioarele ei şi cu acelaşi glas bun continuă povestea lui nesfârşită. Afară, ploaia se aşternuse stăruitor peste pământul întunecat şi din când în când cerul era sfâşiat de fulgere şi zgâlţâit de bubuituri grele. Cu toate stăruinţele flăcăului, fata stătu tot timpul în picioare rezemată de unul din stâlpii vechi şi tari ai şopronului.

XXV

Paraschiv se întoarse acasă pe la al doilea cântat al cocoşilor, aţâţat şi otrăvit de noaptea pierdută în zadar sub şopronul lui Bodârlache. Ploaia continua să cadă şi drumurile se umpluseră de noroi şi băltoace scârboase. Până ajunse acasă ploaia îl udă până la piele, în timpul nopţii Moromeţii mutaseră aşternutul de pe prispă în odaie şi cineva încuiase uşa de la tindă cu zăvorul. Paraschiv era atât de acrit încât pentru întâia oară nu mai ţinu seama de nimeni ai casei şi începu să izbească în uşă furios. Izbea cu bocancii lui militărești, amenințând destul de tare şi fără teamă pe toţi cei dinăuntru. Până să-şi făurească el un plan de răzbunare se simţea împins înainte de o pornire turbure pe care abia şi-o stăpânea.

Catrina se trezi din somn speriată de zgomote. Moromete se trezi şi el. Se trezi, dar când deschise gura şi vorbi în întuneric, avea un glas atât de limpede şi liniştit încât s-ar fi putut crede că nu

dormise deloc până atunci; el întrebă netulburat din aşternutul lui:

— Care eşti, mă, acolo, de baţi aşa?

Întrebase cam încet, de aceea cel de afară nu auzi, bătea mereu.

— Du-te de deschide, trebuie să fie Paraschiv! îl îndemnă mama.

— Ce, m-am băgat slugă să deschid uşa înaintea lui? răspunse Moromete fără să se mişte din aşternut. Şi continuă să întrebe: Mă, n-auzi? Care eşti acolo?

Tot atunci bătăile în uşă se opriră. Moromete repetă întrebarea lui netulburată:

— Bă, surdule! Care eşti acolo?

Urmară câteva clipe de linişte, după care deodată se auzi un fel de urlet gros şi înfricoşător care spunea:

— Deschide, bă, uşa, că când i-oi da un picior o dărâm pe voi cu casă cu tot.

— Nilă, şopti femeia îngrozită, scoal' în sus şi deschide uşa!

— Ce spui tu? întrebă Moromete din aşternut. O dărâmi cu casă cu tot? Ia să vedem, baremi oi fi şi tu în stare de ceva.

— Tată, mai taci din gură! zise fata cea mare sărind iute din pat şi ieşind în tindă.

Din aşternutul ei, femeia se văită în întuneric cu un glas rău prevestitor:

— Aoleu, Ilie, Ilie! Iisuse Cristoase! Apără-ne! Din tindă se auzi scrâşnetul zăvorului, apoi paşi şi smiorcăituri de încălţăminte fleşcăită. Fata se întoarse în aşternut, lăsându-l pe Paraschiv în întunericul tindei.

— Aprinde lampa, Tito! şopti Catrina. Îl laşi în întuneric? O fi ud!

— S-o aprindă singur! Cine îl pune să se întoarcă la ziuă!?

— Ai să vezi tu, când ţi-oi da eu un pumn, cum o aprinzi! se auzi glasul lui Paraschiv din întunericul tindei.

— Taci din gură! şopti mama cu groază, adresându-se fetei. O fi beat! Îţi dă una şi te achită!

Fata însă nu se sperie deloc. Bombăni în şoaptă, dar destul de tare ca să fie auzită de fratele vitreg:

— Achită! Achită un c… t!

Se pare însă că nu fu auzită, pentru că tăcerea continuă. Totuşi fata ţinea să arate că nu-i e frică. De aceea continuă să bombănească în aşternutul ei:

— Când te porţi bine cu el, e mai rău decât când te porţi rău!

Paraschiv aprinse lampa singur şi intră în odaie. Se aşeză pe un scăunel şi începu să se descalţe. La lumina galbenă şi chioară a lămpii din firidă, chipul lui arăta schimonosit şi crâncen. Descălţându-se, el ceru într-o vreme nu se ştie cui:

— Dă-mi o cămaşă şi nişte izmene uscate!

Nimeni nu-i răspunse. Abia într-un târziu, Tita spuse pe neaşteptate drept răspuns:

— Afară nu puteai să te descalţi? Ai umplut casa de apă.

Glasul fetei era înţepat şi duşmănos. Paraschiv tresări şi cum tocmai îşi trăsese un ciorap din picioare, el îl mototoli în mână, se îndoi pe scăunel făcându-şi vânt şi îl aruncă cu putere în capul fetei. Ciorapul fiind ud şi plin de noroi zbură cu putere şi se lipi ca o plăcintă în perete, împroşcând geamurile şi păturile cu nisip; nu nimerise unde trebuia; în perete, ciorapul stătu o clipă lipit, apoi căzu în pat alături de căpătâiul fetei. Tita se ridică fulgerător în capul oaselor, îl apucă şi îl înapoie cu aceeaşi viteză ţintind capul fratelui vitreg. Paraschiv se feri şi ciorapul plesni drept în mica icoană de pe peretele din spatele lui. Cum icoana avea geam, acest geam plesni şi căzu jos în bucăţele mici.

— Tito, icoana! gemu mama înfricoşată. Aţi înnebunit?

Între timp toată lumea se deşteptase. Moromete se ridică într-un cot şi îl întrebă pe Paraschiv cu

compătimire:

— Ce e, Paraschive, te-a mânjit proasta la care ai fost cu baligă pe la gură? Ai, mă? Săracu de tine! Eşti şi tu flăcău, de! Te întorci şi te iei la bătaie cu soră-ta!

— Ce mai flăcău! scrâşni Tita cu un glas aprins. Nu i-ar fi ruşine să spuie că e flăcău. E mai murdar decât ciorapii pe care îi poartă în picioare!

— Tito, vezi să nu sar eu acuma la tine! zise mama din patul ei, căutând prin aceste cuvinte să înlăture primejdia.

Paraschiv însă nu răspunse la batjocura fetei. Se ridică de pe scăunel şi trecu în tindă. De acolo, el luă lampa de pe firidă şi intră în cealaltă odaie unde se schimbă, îmbrăcându-şi singura lui cămaşă bună cu care ieşea în lume. Se întoarse şi se culcă alături de Nilă. În tăcerea care se făcuse, el mormăi cu o linişte în glas pe care nu i-o cunoşteau ceilalţi.

— Bine, o să vă arăt eu vouă! O să vedeţi voi! Nu-i răspunse nimeni. Paraschiv îşi schimbă glasul şi mormăi adresându-se lui Nilă:

— Dă-te mai încolo, Nilă! Apoi după un timp spuse mai departe: Lasă! Stăm noi de vorbă! Vine ea murga la traistă!

Cuvintele din urmă n-aveau nicio noimă, deoarece Paraschiv nu fusese niciodată unul din aceia care să poată fi numit traistă şi la care să fi venit cineva să mănânce. La această socoteală se pare că se gândi şi Moromete, pentru că se mişcă în aşternut şi pregătindu-se să doarmă, rosti:

— Da, aşa mai zic şi eu!

— Ai să vezi tu, continuă Paraschiv. Să nu zici pe urmă că „uite, de ce nu mi-ai spus?!”

Moromete nu mai răspunse.

Afară ploaia continua să cadă stăruitor. Din când în când izbea în geamuri cu putere. Când toată lumea adormi, mama se ridică din pat, se închină şi se dădu jos. Strânse bucăţelele de geamuri care

căzuseră de la icoană, ieşi în tindă şi mai rămase acolo multă vreme.

Catrina se întoarse din tindă, închise uşa încet de tot şi îngenunche la pământ, în faţa icoanei. În mâna stângă ţinea un ciob de oală din care ieşea un firicel subţire de fum. Ea rămase mult timp în genunchi, închinându-se rar, pierdută în rugăciune. În micul ciob, trosnea şi sfârâia tămâia.

De prin paturi se auzeau uneori gemete grele, într-o vreme mama tresări speriată: Nilă avea obiceiul să vorbească în somn. Se opri din rugăciunea ei mută şi ascultă: Nilă chema încet şi cu o limpezime în glas care te speria:

— Bă, al lui Pipitel! Bă, n-auzi? Bă, Sandule: Te-n… pe mă-ta!

Moromete, care abia aţipise, se deşteptă şi ridică fruntea de pe căpătâi. Începu şi el să asculte. De multă vreme nu mai vorbise Nilă în somn.

— Ce spune, fă? întrebă omul în şoaptă.

Femeia n-avu timp să răspundă. Nilă zise cu simplitate:

— Să încalice pe cai şi să fugă? Dă-i una după ceafa!

Atâta spuse şi tăcu; i se auzea răsuflarea uşoară în somn.

Moromete întrebă:

— Cui, mă? Cui să-i dea una după ceafa?

Nilă răspunse numaidecât cu un glas parcă supărat de întrebare:

— Ăluia care fură păpuşi de tutun. Pune mâna pe ea! Pune, bă, mâna pe ea şi dă cu ea în pământ!… Am prins-o tăvălindu-se în paie! gemu el. I-am dat cu ciomagul peste fluierele picioarelor.

— Bine i-ai făcut! şopti Ilinca încântată. Dar cine era aia, Nilă?

— I-a băgat mâna în buzunar, spuse Nilă supărat, apoi gemu foarte greu, se întoarse pe cealaltă parte şi nu mai spuse nimic.

Moromete se adresă mamei care rămăsese înghemuită pe pământ în faţa icoanei:

— Hai, ajunge, spuse el cu blândeţe, crezi că Dumnezeu n-are altă treabă, acuma noaptea, decât să te asculte pe tine?!

Mama nu-l luă în seamă. Se ridică de jos şi cu ciobul în mână începu să tămâie casa. Deasupra capetelor lui Paraschiv şi Nilă se opri mai mult şi făcu nenumărate cruci. Apoi ieşi în tindă, stinse lampa şi se întoarse în pat pe nesimţite. Afară, cu toate că ploua, cocoşii porniră să cânte a treia oară.

XXVI

Paraschiv Moromete stătuse doi ani de zile în armată, dar nu-şi aducea aminte ca cel puţin într-o singură dimineaţă să se fi simţit atât de rău din cauza goarnei care suna deşteptarea, cum se simţea acasă când tatăl său trezea pe toată lumea cu noaptea în cap, strigându-i cu stăruinţă, şi pe fiecare în parte, să se scoale în sus. Se întâmpla uneori ca în ziua care venea să nu fie nimic de făcut, nimic de lucrat; cu toate acestea, Paraschiv auzea cu groază acelaşi glas înfundat şi stăruitor care punea în mişcare toată casa; era un glas care la început nu chema pe nimeni pe nume şi de aceea era atât de chinuitor; intra în ureche şi turbura odihna dulce a somnului, fără să fie însă aspru ori hotărât; plutea în aer şi se prelingea în ureche dureros: „Mă, n-auzi? Scoal' în sus!" Doar atât se auzea la început, după care se făcea tăcere. Abia într-un târziu se auzea iarăşi, în acelaşi fel, tot aşa de îndepărtat şi fără nume: „Mă, n-auzi? Scoal' în sus, mă!" Şi după câteva clipe de tăcere, se adăuga: „Scoal' în sus c-avem treabă." Şi iarăşi se făcea tăcere. Şi din nou, după multă vreme, glasul relua necruţător: „Scoal' mă, în sus, n-auzi? Avem o groază de treburi." Nimic, însă; tăcere deplină!

Nu se mişca nimeni. Atunci glasul întârzia mult timp, căutând nu se ştie ce şi deodată striga pe cineva pe nume, striga de astă dată cu asprime, cu o hotărâre neaşteptată, cu ceva apăsător în el, cu ceva rău prevestitor, cu un ce încordat, ca şi când s-ar fi întâmplat o nenorocire: „Bă, Nilă-m'! Bă, Nilă-m'! Bă, n-auzi? Bă, Nilă-m!" Cel strigat sărea ars, ca atins cu fierul înroşit. Buimac, bolborosea crâncen: „Ce e, bă, ce?! Ce?!" Atunci se auzea din întuneric un răspuns uluitor de blând, de simplu şi de omenos: „Scoal' în sus c-avem treabă!"

Deşi dormise puţin, Paraschiv se sculă totuşi odată cu toată lumea; pentru întâia oară însă, glasul tatălui se vedea că răscolea în el ura cea mai neagră; nu se dădu jos din pat numaidecât, aşa cum se întâmpla de obicei.

— Ce-ai, mă, de ce ne scoli? N-auzi că plouă afară? mârâi el fără teamă, ceea ce făcu ca foşnetele şi trosniturile de oase ale celor ce se sculau să se oprească.

Moromete nu zise nimic, cu toate că asemenea vorbe spuse cu un astfel de glas nu fuseseră niciodată rostite în faţa lui. El se ridică doar pe jumătate în pat şi în liniştea care se făcuse întrebă cu o bunăvoinţă de neînţeles pentru situaţia în care se afla puterea lui de tată:

— Ce-ai spus, mă, Paraschive? Ce zici că ai spus?

Auzind un astfel de glas, Paraschiv se porni deodată mânios şi nestăpânit:

— Ce tot ne scoli de pomană cu noaptea în cap? Mai lasă-ne dracului să dormim! în fiecare dimineaţă: „Mă, n-auzi? Mă, n-auzi? Scoal' în sus c-avem treabă!" Ce treabă avem?

Paraschiv tăcu o clipă; apoi se adresă lui Nilă:

— Stai, mă, acilea, boule, unde te ridici? Nu vezi că plouă?

Nimeni dintre copii nu înţelegea ce se întâmpla cu tatăl lor.

Totdeauna când se răzvrătea cineva în casă, din nepăsător şi liniştit cum era, tatăl deodată ridica un pumn în aer şi răcnea: „Bă! Smintitule! Te omor!” Răcnetul acesta înţepenea aerul, făcea să piuie creierul celui răzvrătit, iar groaza îi spulbera nemulţumirea ca şi când n-ar fi fost.

Astăzi, în faţa revoltei lui Paraschiv, se pare că Moromete dădea înapoi: tăcea. Paraschiv bolborosi iar din aşternut:

— Am ajuns bătaia ta de joc; după ce că ţi-am muncit o viaţă întreagă, nici să dormim nu ne laşi!

Moromete răspunse fiului; glasul lui nelinişti pe mamă şi pe fete; era un glas blând, poate chiar fricos:

— De, mă, Paraschive, zic şi eu că să vă sculaţi! Că avem treabă. Dar dacă ţi-e somn, dormi, de! Poţi să dormi! Şi după ce vorbi astfel se adresă fetelor: Sculaţi-vă voi şi lăsaţi-l să doarmă. O fi ostenit, săracul, a tras la jug toată noaptea!

Batjocura însă nu prea mai avea tărie, mai ales că Paraschiv răspunse numaidecât, devenind ameninţător:

— Să prinz eu pe cineva că trage aşternutul; îi umflu botul!

Nimeni nu mai spuse nimic. Ca niciodată însă, Moromete se dădu întâiul jos din pat şi începu să se îmbrace. Mama şi fetele săriră şi ele. Afară se făcuse ziuă de mult.

Nilă se ridicase în capul oaselor şi nu ştia ce să facă: să asculte de fratele lui mai mare, ori de tatăl său. Stătea ca o momâie în aşternut, căsca şi se scărpina. Moromete îl îndemnă cu blândeţe:

— Hai, Nilă, dă-te jos! Să te duci şi să mai dai cu ţesala peste caii ăia! Uite, s-a oprit ploaia, trebuie să mergem la moară!

— Stai, mă, acilea, nu fi prost! bolborosi Paraschiv lovindu-l cu cotul în burtă.

Moromete se îmbrăcă în tăcere. Tot în tăcere, după ce se îmbrăcă, ieşi afară din casă. Ieşind, el lăsă uşa deschisă.

După plecarea tatălui, Paraschiv se dădu jos din pat, deşi mai înainte ameninţase că are să-l lovească pe cel care o să tragă aşternutul; arăta obosit şi parcă încreţit, îmbătrânit. Tăcerea duşmănoasă din jurul lui se pare că îl răscoli rău, pentru că dându-se jos din pat el întinse o mână spre uşa lăsată deschisă de tatăl său şi o trânti cu toată puterea în canaturile ei.

Zgomotul făcut fu neaşteptat de violent şi ochiul crăpat al unui geam se desprinse din ramă şi căzu dincolo, spărgându-se cu un zornăit care nu suna a bine.

Catrina nu se mai putu stăpâni. Galbenă la faţă, ea îl măsură pe fiu de sus până jos şi îl huidui scurt cu un glas întunecat:

— Huo! La oase! Sparge, mă! Trânteşte!

Paraschiv răspunse numaidecât cu un glas îngroşat de ură:

— Sparg! Le-ai făcut tu? E ale tale?

— Du-te, Ilinco, şi cheamă-l pe ăla de afară! porunci mama. Ieşi afară şi strigă-l să vie încoace.

Fata cea mică ieşi repede din casă. Numaidecât după aceea i se auzi glasul pe prispă, chemând:

— Tată! Ia vin încoace! Hai repede încoace.

Paraschiv se aşezase pe un scăunel şi se uita mohorât la ciorapii lui uzi, plini de noroi, într-o vreme bolborosi veninos:

— Cheamă-l încoace, crezi că mi-e frică de el! Ehe! A trecut vremea aia!

Într-adevăr Ilinca se întoarse în casă şi adeveri:

— Nu ştiu ce tot face în grădină, că nu vrea să vie!

— I-ai spus ce fac ăştia aici? strigă mama. Du-te şi spune-i, ce vii aici ca proasta! Ieşi afară!

— I-am spus! răspunse fata dârz.

— Şi acu ce te uiţi? Treci în tindă şi aprinde focul! Nu mai sta aici între ăştia! Niculae, ieşi afară pe prispă!

Niculae şi Ilinca ieşiră din odaie. Nilă stătea încă în pat, se uita la cei din casă, se scărpina şi

rânjea prosteşte; rânjea şi el batjocoritor, simţind că s-a terminat cu puterea tatălui. Totuşi, rânjetul lui se stinse de ruşine când mama îl pironi cu privirea şi îi spuse:

— Şi tu ce-ţi arăţi colţii, Nilă, îţi pare bine că ai ajuns stăpân? O să ne ducem de aici, să rămâneţi voi cu tat-tău, să vă mănânce câinii!

Paraschiv, auzind-o vorbind astfel, mârâi:

— Unde o să vă duceţi? La văgăuni?

La văgăuni însemna locul plin de gropi de la marginea satului unde mureau sau erau omorâte animalele bătrâne.

— Nu ne lasă el Dumnezeu, răspunse mama cu obidă amară. O să fie vai de capul vostru, că mi-aţi mâncat sufletul, câinilor!

— Hai, mamă, vezi-ţi de treabă! spuse Tita liniştită. Te iei după capul lui?

Paraschiv se uită la sora lui cu îngăduinţă, ca la o muscă, şi buzele lui împletite se întinseră a veselie; el aruncă ciorapii murdari sub pat şi porunci fetei:

— Ia bagă tu mâna în *lada aia şi* dă-mi *aici* nişte ciorapi curaţi, dacă vrei să nu-ţi cârpesc una după ceafa.

Lada aceea era comoara casei; Paraschiv, Nilă şi Achim fuseseră învăţaţi de tuşa lor, încă de mici, să creadă că *înăuntrul* lăzii se găseşte toată munca lor; că acolo ar fi ascuns mama lor vitregă şi surorile vitrege toată averea; că lada are fundul înţesat de icuşari şi mamudele, de bani de aur şi de argint. Era încuiată cu un lacăt destul de mare şi în afară de fete şi mama lor nimeni nu umbla în ea; pe fundul ei se aflau într-adevăr icuşari şi bani de argint, şi anume doi icuşari şi trei lei monedă măruntă în valoare de o mie de lei.

Auzind glasul poruncitor şi obraznic al fiului vitreg, femeia o înghioldi pe fată cu pumnul:

— Ieşi şi tu afară d-aici! Nu mai sta aici! Tita nu mai spuse nimic şi se îndreptă spre uşă; atunci Paraschiv lăsă din mână ciorapii lui murdari de

noroi, se ridică de pe scăunel şi se apropie de ladă. Apropiindu-se, el apucă lacătul în mână şi îl răsuci cu putere; se auziră pârâituri de lemn care plesneşte. Fata tresări şi se aruncă asupra fratelui, vrând să-l dea la o parte. Paraschiv o îmbrânci cu o mână, iar cu cealaltă răsuci balamalele, le smulse din lemnul lor învechit, trase de ladă răsturnând maldărul de covoare de deasupra şi deschise capacul. În clipa când vârî mâna înăuntru, fata se repezi iarăşi la el; de astă dată ea se agăţă de capac furioasă şi cu atâta violenţă, încât Paraschiv, prins cu mâna înăuntru, scoase un urlet. El se răsuci strâmb, îşi scoase laba de sub capac şi o plesni pe fată drept în obraz. Tita încercă în aceeaşi clipă să-i întoarcă lovitura, dar Paraschiv o izbi iarăşi, de astă dată în cap, făcând-o să se clatine, şi pentru că fata nu se lăsa, căutând să-l izbească şi ea, Paraschiv o trânti în mijlocul casei. Răzbită de lovituri, Tita încercă să apuce un scăunel, dar Paraschiv i-l smulse cu uşurinţă şi-i plesni o labă peste ochi. Cu toate loviturile primite, fata nu scoase niciun cuvânt, nu strigă şi nu se văită; se ridică de jos şi se agăţă din nou de capacul lăzii. Obrajii îi ardeau ca focul şi din ochi îi ţâşneau fulgere de ură. În acest timp, Catrina ieşise de câteva ori afară şi strigase zadarnic spre grădină.

În casă, Paraschiv reuşise să răscolească în ladă şi să scoată din ea mai multe perechi de ciorapi. Când, în cele din urmă, Moromete deschise uşa tindei şi intră în odaie, Paraschiv tocmai îşi trăgea unul din ei peste talpa noroioasă a piciorului; ciorapul era însă prea lung, era femeiesc, căputa lui trecea dincolo de genunchi şi Paraschiv nu ştia ce să facă cu el, să-l îndoaie pe gleznă sau să-l tragă în sus pe toată lungimea lui. Din pat, Nilă se uita la el cu veselie.

Moromete închise uşa încet şi rămase nemişcat lângă ea; el văzu teancul de pături şi covoare răsturnate, îl văzu pe Paraschiv încălţându-se cu ciorapi albi şi curaţi, o văzu pe Tita cu chipul

umflat de lovituri şi pe femeie plângând încet; îşi întoarse privirea spre pat şi îl văzu pe Nilă aşteptând în aşternut. Se desprinse de lângă uşă şi-şi îndreptă privirea spre femeia lui. Intre timp Niculae şi cu Ilinca intraseră şi ei în casă.

— Ce e cu voi?! întrebă Moromete.

Nimeni nu-i răspunse. Moromete întreba pe toată lumea, dar se uita nedumerit spre femeie.

— Uite unde am ajuns, se auzi glasul mamei, întrerupt de sughiţuri. De ani de zile ţi-am spus mereu: Ilie, Ilie, trece-ne nouă, ăstora, jumătate de loc de casă, să ne facem noi cocioaba noastră şi să-i lăsăm pe ei aici. Că după ce că i-am crescut şi mi-au mâncat sufletul, acuma sar cu pumnul să mă omoare!

Omul se apropie de femeie şi îi puse mâna pe umăr cu sfială:

— Ce ai tu? Ce te-a apucat?

Fata cea mare nu se mai putu stăpâni şi ţipă ascuţit:

— Ce tot mai întrebi, nu vezi? întrebi de pomană! Parcă nu vezi!

Strigătul fetei clocotea. Moromete întoarse capul spre ea şi o privi adânc. Fata tremura din tot trupul. Ea strigă iar cu încordare, fără să ia în seamă privirea tatălui:

— Măcar dacă ne-ai fi spus dinainte, ne luam cămaşa pe noi şi plecam! Să nu ne laşi bătaia lor de joc!

Nu apucă să termine cuvintele din urmă. Moromete ridică mâna şi cu dosul palmei o izbi peste obraji cu toată puterea. Toată lumea tresări. Paraschiv ridică fruntea şi se uită cu un aer tâmpit la tatăl său. O umbră de teamă îi trecu peste chip. Lovitura o înspăimântă rău pe fată; ura şi furia care îi ţâşneau din priviri se stinseră ca şi când n-ar fi fost şi în locul lor apăru groaza.

Moromete se întoarse spre femeie şi o întrebă iar cu acelaşi glas stăpânit şi care părea blând şi sfios:

— Spune, Catrino, ce ai tu? Spune, n-auzi? Vorbeşte odată!

Pentru că mama nu răspunse, omul o izbi cu pumnul în cap de două ori, întrebând-o mereu ce are, să-i spună ce vrea. Ciudat însă: înainte de a fi lovită, ea plângea; întâiul pumn o făcu să plângă şi mai tare, dar la al doilea, deodată tăcu cu desăvârşire. Moromete îi dădu al treilea pumn; la cel de al treilea, mama se lăsă jos lângă pat, se ghemui cu capul între genunchi şi încetă chiar să mai sufle.

— Ce, tu n-auzi? Ce e cu tine?! Ai amuţit?

După ce rosti aceste cuvinte întoarse spatele la toată lumea şi vru să iasă. În casă izbucni atunci deodată un plâns sfâşietor, greu de obidă şi de nedreptate, plâns care îl făcu pe om să-şi răsucească umerii şi să amenințe iar:

— Haide-hai! Tito! Pesemne că nu te doare!

În acest timp, Paraschiv se hotărâse să ridice totuşi ciorapii în sus peste pantaloni. Nilă se uită la el foarte intrigat; îi şi spuse chiar, în clipa când Moromete deschise uşa să iasă:

— Bă, Paraschive, trage-i sub pantaloni, peste izmene, că râde dracului lumea de tine!

Aceste cuvinte îl opriră pe tată să iasă. El începu chiar să-şi facă o ţigare, în timp ce fata plângea şi urla chinuită de necaz şi de ură neputincioasă; ceilalţi, în afară de Paraschiv şi Nilă, tăceau înspăimântaţi. Moromete linse ţigarea de la un cap la altul, o înfipse între buze şi murmură:

— Dă-mi un foc, Niculae!

Băiatul ţâşni ca un glonţ şi se întoarse cu vătraiul plin de spuză şi de tăciuni. Moromete aprinse, trase un fum şi puse iar mâna pe clanţă să iasă afară, în tăcerea în care nu se auzea decât plânsul rupt al fetei, Moromete se adresă celor doi cu un glas părtinitor şi spuse:

— Paraschive şi Nilă, veniţi cu mine în coşar! Ploaia asta a înmuiat acoperişul, mi-e frică să nu se dărâme!

Paraschiv se uită la tatăl său şi murmură cu nepăsare:

— Lasă-l să se dărâme!

Apoi se ridică de pe scăunel şi izbi pământul cu picioarele să-şi scuture bocancii de noroiul uscat. Noroiul însă se crăpă fără să cadă şi atunci Paraschiv mormăi:

— Ia dă-mi, mă, ăsta micu, o treanţă!

Niculae, speriat, se uită în toate părţile, neştiind ce să facă; se uită întâi la tatăl său, dar tatăl tăcea, apoi la maică-sa, după aceea la surori.

— Dă-mi, mă, o treanţă, surdule! bolborosi Paraschiv. Ce te uiţi?

Niculae se vârî sub pat, merse de-a buşilea până după sobă.

— Nilă, se auzi glasul lui Moromete blând, tu ce mai stai de pomană? Hai cu mine că s-au rupt căpriorile coşarului!

Nilă răspunse şi el nepăsător, căutând să semene în totul cu fratele său mai mare:

— Dă-le dracului de căpriori!

Moromete le explică:

— Dă-le dracului nu e greu de zis, dar vine pe urmă şi se dărâmă coşarul! Ce-i faci atunci? De unde iai altul?

Nilă nu îndrăzni să mai spună nimic şi atunci Paraschiv îl ajută: el se întoarse într-adins cu spatele la tatăl său şi în aşa fel încât se vedea limpede că mişcarea aceasta ţinea loc de răspuns. Moromete se uită liniştit la spatele fiului, măsurându-l din ceafa şi până la călcâi, după care spuse cu glas senin şi împăcat, dezvinovăţindu-se:

— Ce să-i faci! Au putrezit, în fiecare zi se strică! Ba aia, ba ailaltă!…

Paraschiv se întoarse şi răspunse sâcâit, cu dispreţ:

— Lasă-ne, bă, în pace, că nu mergem!

Auzind acest răspuns, Moromete se întoarse spre uşă şi apăsă pe clanţă. Nimeni nu putu să-i

vadă faţa: i se auzi totuşi după câteva clipe glasul, indiferent, poate puţin descurajat, lipsit de nădejde:

— Treaba voastră! Să nu ziceţi că nu v-am rugat şi nu v-am tras de mânică!

După care omul deschise uşa încet, trecu pragul şi ieşi în tindă; ieşind în tindă, el închise uşa cu grijă şi cu chibzuială mare, în aşa fel că toţi cei din casă văzură cum se ridică limba clanţei în sus, apoi se lăsă în jos aşezându-se cuminte în cleştele ei.

XXVII

După ce omul ieşi, mama se ridică de lângă stinghia patului şi începu să-i înghiontească pe copii să iasă afară. Tita plângea mereu şi în acelaşi timp aranja covoarele la loc peste ladă. Niculae, la ghionturile mamei, se sclifosea şi nu vroia să iasă afară; Ilinca de asemenea. Nilă căsca mereu, se întindea sub aşternut şi se scărpina pe toate părţile. Paraschiv se aşezase pe un scăunel şi începuse să-şi cureţe pe îndelete noroiul uscat de pe bocanci.

Trecu astfel o bucată de timp; nimeni nu vorbea. După ce aranjă paturile şi covoarele deasupra lăzii, fata cea mare ieşi în tindă şi de acolo cei din casă o auziră plângând mereu în faţa vetrei, plângând mai adânc şi mai sfâşietor decât până acum; se simţea că loviturile primite peste chipul ei, de la frate şi de la tată, îi atinseseră adânc inima şi rana sângera fără oprire; cu cât plângea mai mult şi cu cât durerea se făcea mai cuprinzătoare, cu atât se simţea că fata doreşte să plângă şi mai mult până la disperarea cea mai neagră, lucru care se şi întâmplă şi care îl făcu pe Nilă să se ridice din pat, şi să rămână încremenit, ascultând. Într-adevăr fata plângea acum cu sălbăticie, ca şi când ar fi fost chinuită cu fierul roşu.

Mama ieşi în tindă şi la început o certă scurt, vrând s-o potolească:

— Taci din gură! Fată mare eşti tu? Ce e ambiţia asta? Plângi din ambiţie!

— Ce i-am făcut eu lui?!… De ce să dea în mine? O! Doamne! Ce i-am făcut? De ce-a dat?

Nu se ştia cine e acest *lui,* tatăl sau fratele vitreg…

— Taci din gură! I-ai răspuns! E tat-tău, zise mama, gândind că din pricina loviturilor tatălui plângea ea astfel. Să nu-i răspunzi părintelui. Că te-a făcut şi a pătimit cu tine!

Fata îşi încleşta pumnii în aer şi se chinui greu, rugându-se ca în faţa altarului:

— Du-te, mamă… lasă-mă… lasă-mă!…

Şi pentru că mama nu pleca şi încerca s-o apuce de umeri şi s-o mângâie, fata începu să tremure:

— Du-te d-aici şi lasă-mă! Mai bine nu m-ai fi făcut… lasă-mă! Du-te! O! O! O! Lasă-mă! Du-te!…

Atras de aceste gemete, Moromete se apropie de scara prispei şi întrebă apăsat:

— Ce-are, Catrino, a înnebunit?

Mama se făcu că nu aude şi nu răspunse. Moromete tăcu câteva clipe, apoi strigă uşor, cu glas schimbat, fără acel ce apăsător cu care întrebase mai înainte:

— Bă, Nilă-m’!

Nu se auzi niciun răspuns. Omul strigă iar cu încredere:

— Bă, Nilă-m’!

— Ce e, bă? răspunse Paraschiv dinăuntru cu acelaşi „bă” de mai înainte.

— Hai, sunteţi gata? continuă Moromete prins parcă de o mulţime de treburi. Hai că se înseninează, uite, să mergem la moară. Trebuie pus grâu în saci şi mers mai devreme, că e gloată, să măcinăm până în seară…

După ce spuse aceste cuvinte, care rămaseră fără răspuns, Moromete lăsă fruntea în jos şi începu să

aştepte. Aşteptând, el începu să caute prin buzunarele flanelei, să-şi răsucească o ţigare. Scoase o bucăţică de ziar şi încercă s-o rupă, să-i dea forma unei foiţe, dar degetul gros deodată porni să tremure şi hârtia se strică. Omul se stăpâni şi vru totuşi să-şi facă de ţigare, însă acum îi tremurau amândouă mâinile de sus din umeri şi din spinare. Deodată trupul lui ţâşni pe prispă, ca scăpat dintr-un arc întins prea mult; din tindă, mama îl văzu şi nu se putu să nu exclame cu groază:

— Haiti! Ilie, stai la-n loc!

Moromete se opri şi spuse apăsat:

— Nu mai plânge, fato, că te omor! Nu-ţi fac altceva! Te omor!

Moromete îşi schimbă apoi din nou glasul şi de acolo de pe prispă chemă aproape duios:

— Bă, Nilă, tată, hai, mă, că s-a înseninat, până nu se face gloată la moară!

După aceea nu mai aşteptă răspunsul. Intră în tindă şi se opri lângă scara podului. Sub scară, în colţ, se aflau rezemate de zid o grămadă de unelte: un topor mic de tăiat lemne, cărpătorul de băgat pâinea la copt, un răşchitor mic şi un par de pus porumbul în brazdă. Moromete luă parul, îl piti la spate să nu se vadă şi intră în casă. El deschise şi închise uşa în aşa fel încât să nu se bage de seamă ce ascundea în mâna dinapoi; făcea mişcări sfielnice şi dacă un străin l-ar fi văzut cum închidea uşa, ar fi crezut că omul se teme grozav să nu spargă ceva, ca şi când lucrurile pe care punea mâna ar fi fost făcute din ceva foarte plăpând, foarte fragil.

Când îl văzu intrând astfel, Paraschiv bolborosi mânios:

— Hai, bă, ce tot intri şi ieşi p-acilea?! N-auzi că nu venim? Mai du-te şi singur!

Moromete se lipi de uşă şi se dezvinovăţi numaidecât. Glasul însă îi tremura, cuvintele abia fură auzite:

— De, măi Paraschive, ziceam şi eu că…

Paraschiv, care stătea cu fruntea în pământ şi îşi curăţa bocancii, îl întrerupse aţâţat, fără să bage de seamă, sau să audă cum uşa scârţâie din când în când din cauza spinării şi umerilor omului care tremurau:

— Ce ziceai, mă? Ce ziceai? Nu-ţi mai răci gura de pomană!

— Tu eşti mai cuminte, Nilă, spuse tatăl cu blândeţe. Hai, dă-te jos din pat şi treci încoace!

Ruşinat, Nilă se posomorî, dar nu răspunse şi nu se mişcă; se vedea că şi în el este ceva potrivnic (ceva prostesc însă, necugetat, deoarece nu răspundea nici într-un fel chemărilor tatălui), tăcea şi nu se mişca. Paraschiv se îndârji, simţind slăbiciunea fratelui mai mic, izbucni aruncând fulgere întunecate din priviri spre tatăl său:

— Da, Nilă e mai cuminte! V-a convenit vouă o viaţă întreagă cuminţenia lui. Toţi l-aţi pus la ham şi i-aţi dat cu biciul! În locul lui… hm!… Ştiu eu ce v-aş face! A muncit ca un bou să vă ţie pe voi! Ce stai, mă, prostule, acolo în pat? Pune mâna şi scoate din lada aia şi du-te şi vinde şi cumpără-ţi haine! Umbli desculţ şi cu izmenele rupte în c… şi lada zace înţesată cu *crepdeşin!*

Fără să se grăbească, Moromete ridică parul în aer şi îşi făcu vânt. Paraschiv văzu, dar în clipa aceea nu înţelese despre ce era vorba; se uită cu neîncredere la parul ridicat în aer şi când primi lovitura în cap ridică zadarnic coatele în sus; se prăbuşi de pe micul scăunel şi se întinse la pământ cu o expresie de mare uimire pe chip.

După ce îl lovi, în timp ce Niculae şi Ilinca ţipară îngroziţi, Moromete se întoarse spre Nilă. La vederea parului, Nilă răspunse scurt, înspăimântat dintr-odată:

— Aoleu, tată!

Strigătul arăta atâta spaimă, încât parul întârzie câteva clipe în aer, dar, ca şi când Moromete ar fi reflectat repede în aceste clipe, lovitura totuşi

porni, abătându-se însă de la direcţia ei, capul, şi înfigându-se înăbuşit în spinare. Nilă se făcu ghem şi întinse mâinile să se apere, strigând mereu cu groază mare:

— Aoleu, tată! Nu da! Nu mai fac!

Moromete îl lăsă, nu pentru că îi era milă, ci ca să se întoarcă spre Paraschiv. Se întoarse şi începu să-l lovească rar şi adânc pe unde nimerea. Loviturile îl dezmeticiră pe Paraschiv: el încercă să se ridice, să se împotrivească. Parul însă îi paraliza cu chibzuială mâinile, fluierele picioarelor, oasele şoldurilor. Gemea înfundat, se tăvălea pe jos şi trupul lui de om în toată firea, întins şi făcând mişcări deşucheate, îi speriară pe copii.

Niculae începu să clănţăne din dinţi. Catrina năvăli în tindă şi se agăţă de braţul bărbatului; ea vorbi apăsat, cu un glas coborât, cu o neaşteptată linişte şi hotărâre:

— Ilie, nu te potrivi! Nu ţi-e ruşine să dai în ei? Tocmai în acest moment Paraschiv se ridică în picioare şi clătinându-se greu izbuti să apuce în mâini parul tatălui. El vorbi gros, cu un glas turbure, abia ţinându-se pe picioare; lovitura în cap îi luase de la început orice putere de împotrivire.

— Nu mai da! Auzi? Nu mai da! gemu el. Moromete întrebă cu încordare, gâfâind:

— Mai faci?

Paraschiv nu răspunse.

— Mai faci? repetă Moromete.

— Nu mai fac! se auzi răspunsul.

Dar nu era al unui om treaz.

Moromete aruncă deodată parul la pământ şi prea îndelungata lui stăpânire de sine se desfăcu într-un urlet:

— Ne-no-ro-ci-tu-le! Paraschive! Nenorocitule ce eşti!

Apoi se întoarse spre Nilă, care între timp sărise din pat şi se ghemuise într-un colţ:

— Şi tu, Nilă? Tu, mă? E lume care aleargă din zi şi până în noapte pentru un pumn de făină! Şi voi ca nişte câini! Ca nişte câini turbaţi săriţi unul la altul! Vă omor! Cui nu-i place la târla mea, să se ducă! Să plece!

Moromete, după ce urlă astfel cu ochii ieşiţi din cap, făcu un pas repezit şi lung şi porni spre uşă. Apucă de clanţă violent şi vru să se ducă, dar din tindă se întoarse la fel de vijelios cum ieşise şi continuă să urle:

— Atâta timp cât mă vedeţi că trăiesc, ori faceţi cum zic eu, ori dacă nu, să plecaţi. Am muncit şi am trudit şi am luat pământul de la ciocoi ca să trăiţi voi mai bine! De ani de zile mă zbat să nu vând din el, să plătesc fonciirea fără să vând, să vă rămâie vouă întreg, orbilor şi sălbaticilor la minte! Şi am plătit mereu, n-am vândut nicio brazdă şi acum săriţi la mine şi la ăştia, că v-am furat munca voastră! Pământul rămas întreg, Paraschive, smintitule, acolo e munca voastră! Bolnavule după avere! Ai vrut să te însori cu a lui Bodârnache că avea pământ mult şi te-ai făcut de râs. O să-ţi mănânce capul averea, să ţii minte de la mine!

Cuvintele din urmă fuseseră rostite atât de tare, încât se pierdură într-o răguşeală stinsă şi neputincioasă. Omul era de nerecunoscut.

— Ce v-am făcut eu vouă şi ce nu v-am dat, Paraschive şi Nilă? Nu s-a muncit şi nu s-a împărţit aici în casă tot ce-am avut? De unde să vă dau eu mai mult dacă atâta e? Vreţi să mă jupuiţi pe mine de piele? An de an am dat din colţ în colţ când intra percitorul în casă. An de an m-am dat peste cap să nu vând din pământ! Am trăit cu toţii desculţi şi dezbrăcaţi, nimeni n-a mai avut mai mult! Ce vreţi voi de la mine, nenorociţilor? Să ies la drumul mare şi să jefuiesc? Să iau vita omului din bătătură şi să mă ţin de procese ca alţii? Asta vreţi voi?

Şi cu aceste cuvinte Moromete deodată tăcu. Se aşează pe pat şi începu să clatine din cap la dreapta

şi la stânga, cu ochii lucioşi, parcă desfigurat. „Vai ce nenorocire, ce lucru groaznic…” Dar nu mai avea putere să spună aceste cuvinte, îşi ridică braţele spre cer şi le lăsă izbindu-şi cu ele genunchii. În curând nu se mai putu îndura nici pe sine, se ridică şi ieşi. Năucit, Nilă se luă după el şi îl ajunse pe prispă:

— Acum unde te duci?

— O, mi-e sufletul plin de bucurie, Nilă! îi răspunse. Mă duc să mă laud!

XXVIII

Spre prânz norii se împrăştiară şi soarele începu să usuce pământul. Mama şi copiii stătură singuri la masă, singuri în această zi; Moromete se întoarse târziu, la miezul nopţii. Din locul unde se dusese să se laude se întorcea murdar de noroi pe genunchi şi pe coate; de asemenea palmele îi erau murdare: căzuse şi se sprijinise în ele. La ochi avea ceva; îşi tot ducea pumnul murdar şi-şi freca gemând pleoapele; frecându-le astfel, orbitele i se căptuşiseră cu nisip şi pământ şi încerca zadarnic să se cureţe. Stătea pe pat şi gemea, mama încerca să-i şteargă ochii cu un şervet curat, dar el i-l smulgea, frământa în palme pânza murdărind-o cu totul de noroi, pentru ca după aceea să o ducă la ochi şi să se apuce să-şi cureţe iarăşi pleoapele de nisip. Niculae îi trase bocancii din picioare, fetele îi dădură în cele din urmă apa caldă să se spele şi omul dormi buştean până a doua zi aproape de prânz.

Când se trezi, află că Paraschiv şi cu Nilă fugiseră încă de ieri seară, spărseseră, în lipsa lui, iarăşi lada, luaseră toţi banii pe care-i găsiseră, aruncaseră cele mai bune covoare pe spinările

cailor şi plecaseră ameninţând că asta încă nu e totul. Moromete nu păru surprins de ştirea plecării cât de felul cum cei doi fugiseră; nu-i venea să creadă.

— Cu caii? Au fugit cu caii?

— Cu amândoi caii.

— Şi Nilă, a fugit şi el?

— Amândoi au fugit.

Moromete stătea pe pat, cu fruntea lui bombată aplecată spre genunchi, cu coatele înfipte în păturile aşternutului. După un lung timp de tăcere, el se ridică şi se uită la fiecare copil în parte; apoi spuse încet şi căutând să pară cât mai liniştit şi mai netulburat:

— Da! Bine! Vedeţi-vă de treabă!

După care el însuşi se ridică de pe pat şi porni spre uşă să-şi vadă de treburile lui ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic.

În aceeaşi zi Moromete îşi făcu socoteala datoriilor şi spre seară bătu la poarta lui Tudor Bălosu cu care se înţelese să-i vândă o parte din pământul familiei. Tudor Bălosu ridică din nou chestiunea locului din spatele casei, ceea ce Moromete acceptă fără şovăială. Tudor Bălosu nu avu totuşi satisfacţia pe care şi-o dorise: Moromete arăta ca şi atunci când vânduse salcâmul, îndepărtat şi nepăsător.

Cu banii luaţi Moromete îşi cumpără doi cai, plăti fonciirea, rata anuală la bancă, datoria lui Aristide şi taxele de internat ale lui Niculae, rămânând ca necunoscută soluţia acestor probleme pentru viitor: din nou rata la bancă, din nou fonciirea, din nou Niculae.

Dar cu toată aparenta sa nepăsare, Moromete nu mai fu văzut stând ceasuri întregi pe prispă sau la drum pe stănoagă. Nici nu mai fu auzit răspunzând cu multe cuvinte la salut. Nu mai fu auzit povestind. Din Moromete cunoscut de ceilalţi rămase doar capul lui de humă arsă, făcut odată de Din Vasilescu şi care acum privea însingurat de pe

poliţa fierăriei lui Iocan la adunările care încă mai aveau loc în poiană…

…Lipsite însă de omul lor, aceste adunări aveau să-şi piardă şi ele curând orice interes. Trei ani mai târziu, izbucnea cel de-al Doilea Război Mondial. Timpul nu mai avea răbdare.

Prefaţă

După *Cel mai iubit dintre pământeni* şi *Delirul*, apare acum într-o colecţie populară *Moromeţii* (I-II), romanul cel mai cunoscut al lui Marin Preda. S-a pronunţat de mai multe ori chiar cuvântul „capodoperă" de către criticii literari… Nu de toţi, bineînţeles, dar de cei mai mulţi dintre comentatorii romanului. În ultimele decenii, Preda a început să fie contestat tot mai insistent, la început din punct de vedere moral, iar în ultima vreme este contestat, radical, şi din punct de vedere estetic. Cineva zice chiar că*, „Moromeţii"* ar fi un produs de lux al realismului socialist, acceptat şi impus de Gheorghiu-Dej pentru a-şi justifica regimul… Evident nu-i aşa, dar în literatura română actuală până şi evidenţa este pusă în discuţie şi, în cele din urmă, nu este contestată cu argumente estetice (ceea ce ar intra în regula jocului critic), ci înjosită, injuriată, ridiculizată… Preda este, observ, un subiect predilect pentru cei care vor să-şi dovedească, azi, „corectitudinea politică" şi curajul estetic. Autorul nu mai există, ca să-i poată ameninţa în vreun fel oarecare, iar admiratorii lui de ieri s-au retras, prudenţi, din calea adversarilor săi… Este foarte incomod, azi, să-l lauzi pe Preda şi să-i înfrunţi pe cei care-i reproşează până şi faptul că era mic de statură, că nu avea după 50 de ani un păr bogat şi că pe obrajii lui apăruseră câţiva negi inestetici…

Am încercat în mai multe rânduri să dovedesc că Marin Preda n-a fost un colaborator al regimului totalitar, dimpotrivă, unul dintre criticii cei mai necruţători ai lui, chiar dacă a făcut câteva

compromisuri minore (*Ana Roşculeţ*, parţial *Desfigurarea)* pentru a supravieţui literar şi social. Îi putem reproşa la infinit că a scris şi că a vrut să publice într-un regim politic care socotea literatura un mijloc de propagandă? Este absurd. Mai corect este să vedem ce-a reuşit să facă un scriitor autentic într-o istorie imposibilă. N-am reuşit, îmi dau seama, să-i conving pe adversarii lui Preda din moment ce prozatorului i se trage, rând pe rând, ca împăratului din basmul cunoscut, câte o pernă a succesului… A venit rândul, cum ziceam, *Moromeţilor*, un roman care a fost citit de mai multe generaţii şi a plăcut… N-am aflat încă de ce nu mai satisface azi gustul estetic al unor confraţi, dar nu mi-am pierdut răbdarea… Aştept, în continuare, să citesc demonstraţia lor. Am urmărit, deocamdată, injuriile şi ifosele lor universaliste…

Recitesc, înainte de a scrie această prefaţă, o bună parte din roman şi constat că-mi place în continuare şi că nu am motive să-mi schimb părerea pe care am exprimat-o de mai multe ori. Un roman puternic, un roman original, un realism psihologic cu o temă şi o tipologie rurală, în fine, o epică superioară, comparabilă prin substanţa ei cu aceea a lui Rebreanu… Stilistic, Preda porneşte de la alt model (I.L. Caragiale), nu de la Sadoveanu şi nici de la Rebreanu, scriitori pe care îi admiră, dar nu-i urmează. Pe unul (Sadoveanu) pentru că nu vrea să facă o proză mitică şi lirică, pe celălalt (Rebreanu) pentru că are asupra ţăranului altă viziune şi, în ceea ce priveşte scriitura, el foloseşte alte mijloace. Preda îi citise atent pe marii ruşi (Dostoievski şi Tolstoi), îi citise pe prozatorii americani, iar din literatura franceză punctele lui de reper, încă din 1957 (adică în plină dominaţie a realismului socialist), sunt Balzac şi Victor Hugo… înţelegem de ce Balzac (pentru că, fiind prozator, este imposibil să faci abstracţie de el, chiar dacă între timp au apărut Proust, Joyce şi Thomas Mann), dar Hugo, ce rol poate avea Hugo

printre modelele unui realist incoruptibil ca Marin Preda? Preda explică de ce: pentru că de la Victor Hugo (în speţă din *Mizerabilii)* un scriitor tânăr învaţă să caute excepţionalul şi surpriza vieţii…

Nu sunt singurele puncte de reper ale acestui prozator care nu avea, adevărat, titluri academice, dar avea lecturi bogate, uneori surprinzătoare, din sfera literaturii şi a filosofiei… Îi citise şi pe moderni, şi pe postmodemi, în felul său, adică încet, atent la nuanţe. Nu-i accepta, cum am precizat în alt loc, pe *noii romancieri* francezi, şi nici pe *jucătorii de cuvinte*, adică pe prozatorii retorici şi metaforici, pe stiliştii care ameţesc frazele… îi plăcea enorm I.L. Caragiale şi, fapt curios, mai puţin Creangă… Voia un stil epic bazat pe exactitate şi nu accepta ideea că ţăranul nu are o psihologie complexă şi, în genere, că ţăranul nu poate fi un personaj acceptabil pentru proza modernă (teoria falsă a lui Camil Petrescu combătută în chip judicios de G. Călinescu), nici ideea că ţăranul este un produs exclusiv al instinctelor… Din această pricină prozatorul avea rezerve faţă de proza lui Rebreanu, care, explică el, a dat prea mare importanţă bestialităţilor din sufletul rural şi a văzut în ţăranul român un individ eminamente primitiv. Într-o discuţie pe care am avut-o după apariţia *Moromeţilor II* (1967), prozatorul a dat o justificare subiectivă opţiunii lui pentru o proză analitică şi pentru alt tip de ţăran decât acela din *Ion* şi *Răscoala* şi, în genere, din proza rurală anterioară: „Scriind totdeauna am admirat ceva, o creaţie preexistentă, care mi-a fermecat nu numai copilăria, ci şi maturitatea: eroul preferat, Moromete, care a existat în realitate, a fost tatăl meu. Acest sentiment a rămas stabil şi profund pentru toată viaţa, şi de aceea cruzimea, cât şi josnicia, omorurile şi spânzurările întâlnite des la Rebreanu şi Sadoveanu şi existente, de altfel, şi în viaţa ţăranilor nu şi-au mai găsit loc şi în lumea mea scăldată în lumina eternă a zilei de

vară. În realitate, în amintire îmi zac fapte de violenţă fără măsură şi chipuri întunecoase, infernale, dar până acum nu le-am găsit un sens… Poate că nici nu au!?”

O explicaţie credibilă, o justificare subiectivă. Nu cred însă să fie singura. Preda este un prozator complex, are o teorie a romanului (romanul ca discurs despre om) şi, în privinţa psihologiei eroului de roman, el porneşte de la ideea realiştilor din secolul al XIX-lea, şi anume că în viaţa oricărui individ există un destin care aşteaptă să fie revelat de un scriitor care ştie să vadă… Tatăl real pe care îl invocă în fragmentul citat mai înainte este, desigur, un simbol al acestei lumi scăldate în lumina eternă a zilei de vară, dar Ilie Moromete, varianta lui din roman, este creaţia ficţiunii epice, este un veritabil erou de roman. Nu ştiu şi, până la urmă, nici nu interesează aproape deloc dacă scriitorul a pornit de la un prototip sau l-a inventat pur şi simplu. Importantă, cu adevărat, este doar veridicitatea lui literară. Şi la acest capitol lucrurile sunt clare în *Morometii* I-II: Ilie Moromete este un personaj memorabil, un personaj care a coborât din carte în viaţă cu identitatea dată de Marin Preda. Aşa se întâmplă de regulă cu personajele din marile romane ale literaturii…

Stilul epic din *Morometii* (1955, 1967) îl aflăm, întâi, în nuvelele din *Întâlnirea din pământuri* (1948), prima carte a lui Marin Preda.

O proză cu teme ţărăneşti care marchează un moment esenţial în proza românească. Apare, aici, un alt stil epic şi, cum am precizat deja, un alt mod de a gândi lumea ţărănească. Aş zice că Preda împacă, acum, lumea rurală cu proza modernă, în sensul că dovedeşte că se poate face o literatură cu mijloace epice moderne cu teme din lumea satului. El pune capăt, astfel, unei dispute lungi şi sterile, nu lipsite de un anumit snobism de provincie literară, aici, la gurile Dunării. În nuvela *O adunare liniştită* – o capodoperă, în felul ei –

prefigurează stilul ironic şi strategia epică din *Moromeţii.* Paţanghel a făcut o călătorie la munte şi povesteşte, acum, prietenilor săi ce a păţit cu vecinul său, Miai, om rău şi lacom. Povestirea este o petrecere cu vorbe, cu treceri de la stilul direct la stilul indirect liber, o suită de scene dintr-o comedie umană în tonuri ţărăneşti. Petru Dumitriu are dreptate să spună despre această carte de debut că „e îndeajuns spre a-l clasa pe autor ca mare meşter al povestirii, al retoricii rurale […] de asemenea, ca scormonitor încăpăţânat şi îndrăzneţ al sufletului omenesc".

„Puterile mari" (epice, desigur) pe care i le prevedea Petru Dumitriu în 1948 se verifică după câţiva ani în *Moromeţii*, o capodoperă de stil, unul dintre cele mai puternice romane din literatura română. Este istoria unei familii ţărăneşti din Câmpia Dunării, din primăvară până toamna. Satul se cheamă Siliştea Gumeşti (ca şi satul natal al autorului) şi, reluat în alte cărţi (*Marele singuratic*, *Delirul),* devine un fel de *imago mundi.* Alungate de istorie în alte locuri, personajele lui Preda revin cu gândul sau cu pasul în Siliştea Gumeşti, drumurile lor trec totdeauna prin acest spaţiu privilegiat, individualizat literar în chipul în care alte spaţii reale (Salinas – marea vale din romanele lui John Steinbeck sau comitatul Yoknapatawpha – în romanele lui William Faulkner) au devenit puncte de reper într-o geografie a imaginarului. Satul se concentrează în *Moromeţii* la viaţa unei familii şi numai prin atingere la viaţa unei comunităţi mai largi. Dar sonda, fixată pe un spaţiu restrâns, intră adânc în straturile unei spiritualităţi vechi. Din înregistrarea vieţii de familie în fazele ei tipice – trezirea dimineaţa sub glasul aspru al tatălui, plecarea la câmp, masa, întoarcerea de la câmp, masa de seară cu participarea întregii familii etc. – iese la iveală un cod al existenţei ţărăneşti.

Nimic extraordinar nu se petrece la acest prim nivel în roman. Un ţăran se întoarce de la câmp şi, înconjurat de întreaga familie, mănâncă aşezat pe prag, „parcă deasupra tuturor”. Un prim indiciu de autoritate într-o lume în care tiparele arhaice au supravieţuit. Această cină ţărănească, prezentată pe mai multe pagini, nu are nimic din culoarea şi opulenţa marilor ospeţe din pictura olandeză. Solemnitatea şi modestia culinară îi dau, dimpotrivă, un caracter aproape sacru. Ca în picturile vechi, lumina naraţiunii cade pe chipul părintelui care veghează asupra copiilor înghesuiţi în jurul unei mese joase: „Când ieşeau din iarnă şi până aproape de Sfântul Niculae, Moromeţii mâncau în tindă la o masă joasă şi rotundă, aşezaţi în jurul ei pe nişte scăunele cât palma. Fără să ştie când, copiii se aşezară cu vremea unul lângă altul, după fire şi neam. Cei trei fraţi vitregi, Paraschiv, Nilă şi Achim, stăteau spre partea dinafară a tindei, ca şi când ar fi fost gata în orice clipă să se scoale de la masă şi să plece afară. De cealaltă parte a mesei, lângă vatră, jumătate întoarsă spre străchinile şi oalele cu mâncare de pe foc, stătea întotdeauna Catrina Moromete, mama vitregă a celor trei fraţi, iar lângă ea îi avea pe ai ei, Niculae, pe Ilinca şi Tita, copii făcuţi cu Moromete. Moromete stătea parcă deasupra tuturor. Locul era pragul celei de-a doua odăi, de pe care el stăpânea cu privirea pe fiecare. Toţi ceilalţi stăteau umăr lângă umăr, înghesuiţi, masa fiind prea mică. Moromete n-o mai schimbase de pe vremea primei lui căsătorii, deşi numărul copiilor crescuse. El şedea bine pe pragul lui, putea să se mişte în voie şi de altfel nimănui nu-i trecuse prin cap că ar fi bine să se schimbe masa aceea joasă şi plină de arsurile de la tigaie.” Ilie Moromete stăpâneşte în chip absolut peste o familie formată din două rânduri de copii învrăjbiţi între ei din cauza pământului. Descrierea mesei este înceată şi ritualul ei dezvăluie relaţiile adevărate din sânul

familiei. Copiii din prima căsătorie nu se înţeleg cu cei din a doua, iar tatăl, pentru a păstra unitatea familiei, este dur şi justiţiar. Când mezinul, Niculae, face mofturi la masă, mâna tatălui îl loveşte necruţător. Din primele douăzeci de pagini cititorul ia cunoştinţă de toate problemele familiei: existenţa celor două loturi de pământ şi lupta pentru a le păstra neştirbite, disensiunile dintre fraţii vitregi, planul de a fugi la Bucureşti al lui Paraschiv, Achim şi Nilă, bigotismul mamei, primejdia „fonciirii" şi a datoriei la bancă, dorinţa băiatului cel mic, Niculae, de a merge la şcoală şi ostilitatea celorlalţi copii faţă de această năzuinţă etc.

Preda se foloseşte de aceste scene expozitive pentru a studia în linişte râurile ce se vor desface apoi în numeroase ramificaţii. *Moromeţii I* are trei părţi şi toate încep cu o prezentare de ansamblu: aici masa, în partea a doua prispa pe care sunt înşiraţi la adăpost de ploaie toţi membrii familiei, în ultima secerişul, precedat de o pregătire aproape mistică, sub puterea unei mari exaltări, în orice caz, a plecării la câmp. Indivizii se diferenţiază prin mici detalii de comportament. Nilă are o frunte „lată şi groasă" şi, ori de câte ori acest personaj greoi, ezitant apare în carte, fruntea încordată, marcând chipul unei gândiri încete, nu va lipsi din notaţiile prozatorului. Paraschiv are un râs ciudat („parcă ar fi pârât ceva") şi semnul lui fizionomie distinctiv este satisfacţia rea, vulgară, exprimată de împletirea buzelor lungi („întinzându-şi cu plăcere buzele lui împletite"). Însă modificarea vieţii interioare în *Moromeţii* este marcată mai ales de glasuri. Glasul arată umoarea, caracterul şi poziţia individului în ierarhia socială. Catrina, supusă bărbatului, temătoare de copiii vitregi, are un glas „îndepărtat şi îmbulzit de gânduri". Tatăl autoritar are mai multe glasuri, când „puternic şi ameninţător, făcându-i pe toţi să tresară de teamă", când un glas „schimbat şi

necunoscut", fals, ironic. Victor Bălosu, voiajorul, are un glas „spălat", Ţugurlan – un glas „neprietenos şi străin", Guica – spioana satului – are unul înecat de curiozitate şi plăcere. Cuvântul exprimă o relaţie, glasul marchează natura acestei relaţii. Boţoghină, ţăranul bolnav, nevoit să-şi vândă o parte din pământ, discută cu Tudor Bălosu şi cu fiul acestuia, Victor, într-un chip care indică o înstrăinare totală: „Fiecare cuvânt scos de cei trei oameni scârţâia, nu se lipea de celălalt, nimerea alături, nu se putea rotunji şi încălzi, atât Boţoghină, cât şi Bălosu se uitau în lături, întorceau capetele în altă parte când unul din ei deschidea gura."

Tema centrală în *Moromeţii* ar fi, din acest punct de vedere, libertatea morală în lupta cu fatalităţile istoriei. Ea este anunţată de prozator într-o frază liminară, programatică, de care s-a făcut în interpretarea critică mai mult caz: „în Câmpia Dunării, cu câţiva ani înaintea celui de-al Doilea Război Mondial, se pare că timpul avea cu oamenii nesfârşită răbdare; viaţa se scurgea aici fără conflicte mari." Ceea ce urmează în roman contrazice această imagine. Timpul este viclean, răbdarea nu e decât o formă de acumulare pentru o nouă criză. La sfârşit, când drama Moromeţilor este narată şi, prin ea, imaginea vieţii liniştite spulberată, prozatorul revine asupra notaţiei de început: „Timpul nu mai avea răbdare! * Este una dintre multele imagini ale simetriei în literatura lui Marin Preda, plină de evoluţii închise, de ample mişcări în cerc, şi vrea să dea o idee despre rotaţia procesuală a vieţii după o lege statornică şi misterioasă care acţionează şi în natură. Chiar demersul epic se înscrie în fatalitatea acestei repetiţii. Scriitorul revine în cartea nouă la simbolurile pe care le-a părăsit în cartea anterioară, proza lui trăieşte sub puterea unei obsesii a întoarcerii la un punct originar. Lui Moromete nu îi place negustoria, iar banii îi pricinuiesc o furie

neputincioasă. Dispreţul lui faţă de Bălosu vine de aici. Pământul este făcut să dea produse, iar produsele să îi hrănească pe membrii familiei şi să acopere cheltuielile casei, atât. Paraschiv, Achim şi Nilă au o poftă nemăsurată de câştig şi prima lor formă de răzvrătire faţă de autoritatea tatălui este nemulţumirea faţă de imobilitatea lui socială. Ei murmură şi îl vorbesc de rău în sat că a dat porumbul ieftin şi că, în genere, el „nu face nimic", „stă toată ziua". A face ceva este a face bani. Tinerii Moromete au simţul acumulării capitaliste, ei vor să transforme grâul, lâna, laptele în bani. Modelul lor e Tudor Bălosu, semnul noilor relaţii în economia satului. E momentul în care începe declinul protagonistului. Până atunci el ţinuse piept perceptorului, jandarmului, lui Tudor Bălosu, trăise senin, cu un sentiment înalt al independenţei. Spargerea familiei duce la prăbuşirea lui morală, şi semnalul acestui proces este, ca şi înainte, glasul: „Băieţii mei! exclamă Moromete cu un glas de parcă n-ar fi ştiut că avea băieţi. Băieţii mei, Scămosule, sunt bolnavi. Să fugă de acasă! De ce asta? Nu i-am lăsat eu să facă ce vor? Absolută, absolută libertate le-am dat! Dacă veneau şi-mi spuneau: «Mă, noi vrem să fugim de acasă» – crezi că i-aş fi împiedicat eu, Scămosule!? «De ce să fugiţi, frăţioare? le-aş fi spus. Încet nu puteţi merge?»."

Schimbarea glasului („tulbure şi însingurat") anunţă o modificare interioară profundă. Lumina pe care Moromete o descoperea în întâmplările şi în faptele vieţii se stinge, liniştea îl părăseşte, iar fără linişte existenţa nu mai este o încântare, ci o povară: „Cum să trăieşti, dacă nu eşti liniştit?" Moromete şi Dumitru lui Nae, prieteni vechi, nu se mai văd, ei, care se vedeau de departe şi totdeauna cu o mare bucurie. Ideea romanului este că omul creator e învins de circumstanţele istoriei. Din Moromete, senior al câmpiei, om inteligent şi cu o fantezie bogată, comentator subtil al moravurilor

ţărăneşti, nu mai rămâne decât capul de humă făcut de Din Vasilescu în timpul unei adunări în Poiana lui Iocan. Existenţa dăinuie, care va să zică, prin artă.

Declinul familiei Moromete este anunţat simbolic de sacrificarea salcâmului. O scenă memorabilă, ca atâtea altele în acest roman (adunările din Poiana lui Iocan, discuţiile despre politică, confruntarea dintre Polina şi tatăl său, Bălosu, uneltirile Guicăi – sora rea a lui Ilie Moromete – cu ramura răzvrătită a familiei Moromete, reacţiile brutale ale lui Ţugurlan – „omul revoltat" în varianta predistă etc.). Marin Preda a scris la începutul anilor '40 o schiţă – *Salcâmul* – pe care, în chip surprinzător, n-a inclus-o în volumul de debut din 1948 *(Întâlnirea din pământuri*). Schiţa este reluată, în schimb, în *Moromeţii I* şi, cum am precizat, are un rol premonitoriu în roman. Este simbolul forţei şi unităţii familiei ţărăneşti. Face parte din familie, copiii se joacă în jurul lui, arborele falnic acoperă (protejează) casa Moromeţilor, iar când vecinul Bălosul vrea să-l cumpere, toţi din familie protestează. Înstrăinarea lui este inacceptabilă. Despre acest bizar personaj (căci *salcâmul*, ca şi *Bisisica* – oaia rea –, face parte din tipologia romanului) este vorba încă din primele pagini din *Moromeţii.* Ieşit pe podişcă, la sfârşitul unei zile de muncă, Moromete e întrebat de vecinul său, Tudor Bălosu, dacă-i vinde sau nu „*salcâmu' ăla*". În loc de răspuns, Moromete face previziuni meteorologice („să ţii minte că la noapte o să plouă") şi, cu o şireată inocenţă, cere veşti despre fiul lui Bălosu, voiajorul: „Dar Victor al tău… El nu mai iese la sapă, Bălosule? Sau de când e voiajor nu-l mai aranjează? […] Adică… admitem cazul că fiind ocupat…" E limpede că Moromete nu vrea să discute despre salcâm şi, în stilul lui caracteristic, răspunde indirect, pentru că, dacă va ploua, va face grâu şi va putea plăti *fonciirea* fără

să vândă salcâmul. Salcâmul este sacrificat, în cele din urmă, prevederile lui Moromete nu se îndeplinesc şi, într-o dimineaţă, îl scoală mai devreme decât de obicei pe Nilă pentru a merge împreună în grădina unde străjuieşte salcâmul uriaş, intrat, prin vechimea lui, în viaţa familiei: Salcâmul?! întrebă flăcăul uimit.

Toată lumea cunoştea acest salcâm. Copiii se urcau în el în fiece primăvară şi-i mâncau florile, iar în timpul iernii jucau mija, alegându-l ca loc de întâlnire. Toamna, viroaga se umplea cu apă, iar în timpul iernii îngheţa. Când erau mici, Paraschiv, Nilă şi Achim curăţau şanţul de zăpadă şi gloduri şi netezeau cea mai lungă gheaţă de prin împrejurimi. Lunecuşul pornea de undeva din susul grădinii şi se oprea la rădăcina copacului. […]

Nilă îşi dădu pălăria pe ceafa şi întrebă încă o dată:

— Salcâmul ăsta? De ce să-l tăiem? Cum o să-l tăiem? De ce?!…

— Într-adins, răspunse Moromete. Într-adins, Nilă, îl tăiem, înţelegi? Aşa, ca să se mire proştii! Pune mâna, nu te mai uita, că se face ziuă…”

Salcâmul este doborât şi, fără el, gospodăria Moromeţilor apare deodată pustie, modestă. Arborele îi dădea grandoare. „Acum totul – notează naratorul – se făcuse mic: grădina, caii, Moromete însuşi, arătau bicisnici. Cerul deschis şi câmpia năpădeau împrejurimile.” Apar, ca nişte semne rău prevestitoare, ciorile, şi mama, obişnuită să citească în astfel de lucruri un curs al vremii viitoare, cade la gânduri întunecate. Tăierea salcâmului tulbură viaţa familiei, loviturile de topor sunt ascultate cu spaimă, ca nişte lovituri ale destinului.

Salcâmul va mai fi o dată evocat în naraţiune într-unul din momentele de *suceală* ale lui Ilie Moromete. Tatăl vrea să stea de vorbă cu Paraschiv, apoi se răzgândeşte şi, privind grădina

fără salcâmul falnic, „umbre de îndoială şi nesiguranţă îi licăreau acum în priviri”. E limpede că arborele semnifică ceva, un fir invizibil leagă acest element natural de simbolurile mari ale cărţii. Ca atâtea alte semne în literatura lui Preda, salcâmul are, întâi, o valoare premonitorie. El reprezintă, s-ar putea spune, unitatea, trăinicia Moromeţilor, fiind în lumea obiectelor ceea ce reprezintă tatăl în viaţa familiei. E un arbore cu *autoritate*, dominator, un punct stabil de referinţă. Fără el, Moromete (reluăm imaginea dinainte) arată bicisnic, cerul deschis şi câmpia (cosmosul) „năpădesc” ograda. Salcâmul, s-ar putea fantaza, este un simbol şi o pavăză. Prăbuşirea lui anunţă un sfârşit, o destrămare, o modificare de ierarhii în lumea Moromeţilor. Odată cu tăierea arborelui începe şi declinul familiei anticipat în acest chip de o dramă în lumea vegetală.

Faptele s-ar putea judeca şi din punct de vedere simbologic. Arborele este simbolul verticalităţii, un element *axial* (axul lunii), arhetipul puterii, un simbol, totodată, falie. În doctrinele ezoterice el înseamnă şi viaţa spiritului, sursa vieţii, scara ce leagă pământul de cer etc. Pentru unii el este un simbol al paternităţii autoritare (doborâre = castraţie), pentru C.G. Jung arborele este şi o imagine maternă, în fine, arborele duce cu gândul la viaţă şi la moarte, la cunoaşterea binelui şi a răului *(pomul vieţii),* la păcatul originar etc. Salcâmul, în chip special, ar fi, după alţi interpreţi, şi un simbol masonic solar. Nu credem că Marin Preda s-a gândit la toate acestea, *salcâmul* lui are o valoare mai profană, el face parte, ca şi Bisisica şi caii, din universul familiei ţărăneşti. E, cu alte cuvinte, un personaj ca oricare altul şi, dacă apropierea nu scandalizează, am putea spune că salcâmul în discuţie este *dublul vegetal* al lui Moromete. Destinul unuia este anticipat de destinul celuilalt. Romanul are şi astfel de

corespondenţe care-i sporesc considerabil valoarea.

În al doilea volum din *Moromeţii*, drama idealismului ţărănesc este tema prioritară. La început, ideea mare a cărţii – dispariţia unei civilizaţii străvechi şi, fatal, a unui mod de existenţă sub presiunea schimbărilor fulgerătoare prin care trece satul românesc – nu se vede limpede. Stilul este mai eseistic şi cititorul, obişnuit cu personajele din primul volum, acceptă cu greu ipostaza lor (mediocră social) de acum. Când pe scena cărţii reapare Ilie Moromete, lucrurile se schimbă. Ilie Moromete e, şi aici, personajul unei proze superioare. Îndată ce, ieşit dintr-o lungă, mediocră amorţeală, îşi recapătă plăcerea de a medita, de a ironiza, statura lui ia proporţii fabuloase. Ea stă însă sub semnul unui hotărât tragism. În spatele replicilor formulate cu aceeaşi dezinvoltură se simte că mulţumirea eroului nu mai e aceeaşi, loturile de pământ, în parte refăcute, nu îi mai dau siguranţa dinainte. Rolul lui de stăpân absolut în familie îi fusese retras, feciorii plecaţi la Bucureşti nu se mai întorc, iar când tatăl, decis să refacă unitatea pierdută a familiei, îi cheamă cu o nefirească duioşie, refuzul lor ia forme neaşteptate. Moromete încearcă, atunci, să-şi recâştige fiul ce îi mai rămăsese (Niculae), şi el nedreptăţit. Faţă de actualul activist de partid, bătrânul ţăran avea conştiinţa încărcată: îl împiedicase să înveţe. Constrâns de „fonciire”, de cotele împovărătoare, Moromete îi solicită, acum, bani, speriat că într-o zi şi aceştia îi vor fi refuzaţi. Este evident că autoritatea lui nu mai are asupra cui se exercita, şi în iluzia că mai poate reface ceva, că mai poate trăi ocolit de evenimente, stă măreţia tragică a acestui bătrân ţăran idealist. Niciun copil nu îl mai ascultă şi observaţiile lui spirituale se întorc împotriva sa. Ilinca îi răspunde: „vorbim duminică”, adică altă dată, când n-avem de lucru; Niculae îi respinge cu agresivitate ideile.

Discuţiile dintre tată şi fiu capătă, în acest context, sensul unei confruntări între două moduri de a concepe viaţa, în ultimă instanţă, între două civilizaţii. Tânărul Moromete crede într-o nouă religie a binelui şi a răului şi, odată câştigat de ideea schimbărilor, el devine apostolul lor incoruptibil. Ideile de înnoire radicală a satului, afirmate de fiu, întâmpină însă protestul tatălui, neîmpăcat cu gândul că tot ceea ce a făcut el a fost greşit şi că rosturile ţărăneşti trebuie schimbate. Niciodată în proza postbelică nu s-a pus în discuţie cu un mai mare curaj estetic destinul civilizaţiei ţărăneşti sub comunism şi nu a căpătat, până acum, o motivare literară mai pregnantă. Ce se impune înainte de orice e iluzia lui Ilie Moromete. Prezentând-o sub toate formele, prozatorul se menţine aproape peste tot în linia fină şi înaltă a vocaţiei sale epice. Sunt, în acest sens, câteva scene antologice. Cea care vine imediat în minte e aceea în care bătrânul ţăran, udat până la piele de o ploaie repede şi caldă de vară, sapă cu o hotărâre ce vine din adâncurile fiinţei lui şanţul care să apere şura de paie, în timp ce, în altă parte a satului, se pregătesc răsturnări spectaculoase. În îndârjirea cu care el vrea să apere nenorocitele de paie se citeşte o disperare fără margini, formulată şi altfel, în frazele pe care le adresează cuiva, unui personaj nevăzut. Vorbele capătă, deodată, altă rezonanţă decât cea obişnuită, şi Moromete pare profetul unei cauze iremediabil pierdute: „Până în clipa din urmă omul e dator să ţină la rostul lui, chit că rostul ăsta cine ştie ce s-o alege de el! […] Că tu vii să-mi spui că noi suntem ultimii ţărani de pe lume şi că trebuie să dispărem. Şi de ce crezi tu că n-ai fi ultimul prost de pe lume şi că mai degrabă tu ar trebui să dispari, nu eu? […] Aşa că vezi […] eu te las pe tine să trăieşti! Dar rău fac, că tu vii pe urmă şi-mi spui mie că nu mai am niciun rost pe lumea asta… Şi ce-o să mănânci, mă Biznac? Ce-o să mănânci, mă, tâmpitule?”.

Moromete se vede, în continuare, cu vechii săi prieteni liberali (Matei Dimir, Nae Cismaru, Costache al Joichii, Giugurdel), dar adunările lor nu mai au fastul şi hazul celor de altădată. Figurile centrale ale satului sunt acum Bilă, Isosică, Mantaroşie, Ouăbei, Adam Fântână, actori ai puterii comuniste. Isosică, fiul unei femei care îl văzuse pe Dumnezeu, este secretar de partid. Inteligent, inventiv, el pune la cale intrigi pentru a-şi îndrepta adversarii politici. Instrumentul este Ciulea, nevasta, femeie rea de gură, spioana satului. Isosică vrea să îl compromită pe Adam Fântână, responsabilul morii din sat, însă operaţiunea eşuează prin trădare, învingător în cele din urmă iese Vasile al Moaşii, om dur, simbol al violenţei politice care pătrunde în viaţa tradiţională a satului. Satul autentic, satul adunărilor liniştite şi al dialogurilor socratice – pe scurt, civilizaţia moromeţiană – nu mai poate supravieţui. Simbolul acestei civilizaţii în asfinţit, Ilie Moromete, are, după un moment de revitalizare (dragostea pentru Fica), o agonie lentă, lipsită de măreţie. Fără cai, el este purtat în robă de nepotul Sande şi, după un timp, moare spunând doctorului: „Domnule, eu totdeauna am dus o viaţă independentă.” Fiii s-au împrăştiat de mult, casa Moromeţilor trece în mâinile Titei, unicul copil rămas în preajma bătrânului ţăran. Dispare, odată ce praporii fluturã la poarta Moromeţilor, satul ca imagine a lumii statornice, arhetipale. Moromete tragic, omul unei civilizaţii care piere, trăieşte de aici înainte în închipuirea fiului. Capitolul despre moartea lui Moromete e tot ce s-a scris mai profund, în legătură cu această temă gravă, în literatura română. Romanul, în ansamblu, este substanţial, răstoarnă convenţiile literare ale momentului, sugerând reala tragedie a lumii ţărăneşti în perioada comunistă.

Eugen SIMION

CRONOLOGIE

1922

La 5 august se naşte, în comuna Siliştea Gumeşti (judeţul Teleorman), Marin Preda, fiul Joiţei Preda şi al lui Tudor Călăraşu (căsătoria nefiind legalizată, băiatul va lua numele de familie al mamei). Părinţii mai aveau, fiecare, copii dintr-o căsătorie anterioară, tatăl – trei băieţi, iar mama – două fete. Împreună, mai au doi copii, Marin şi Alexandru (Sae). Modelul familiei moromeţiene de mai târziu.

1930-1934

Urmează şcoala primară în comuna natală, protejat de figura fastă a învăţătorului Ionel Teodorescu.

1934-1937

Ciclul secundar la aceeaşi şcoală.

Susţine examenul de absolvire a clasei a VII-a în comuna Ciolăneşti (Teleorman).

1937

Doreşte să se înscrie la Şcoala Normală din Câmpulung Muscel, dar este respins din cauza miopiei. Va fi însă primul admis la Şcoala Normală din Abrud.

1938

Şcoala din Abrud desfiinţându-se, se transferă la Şcoala Normală din Cristur-Odorhei.

1940

Consecinţă a Dictatului de la Viena, Cristur-Odorhei devine teritoriu ocupat, iar tânărul Preda se mută la Şcoala Normală din Bucureşti.

1941

Intră în contact cu membrii grupării literare „Albatros”. Interesat de scris, tânărul Marin Preda trimite două texte la revista *Albatros.* Din cauza suspendării publicaţiei, proza aleasă de redacţie (*De capul ei)* nu va mai fi tipărită.

Scrie poezia *Întoarcerea fiului rătăcit,* pentru volumul colectiv *Sârma ghimpată,* al grupului de la „Albatros”, volum care nu trece însă de cenzură.

1942

În aprilie, Marin Preda debutează în *Timpul* cu proza *Pârlitu.* Tot aici îi vor fi publicate şi povestirile *Calul, La câmp*, *Salcâmul, Strigoaica*, *Noaptea*. Lucrează în calitate de corector la cotidianul *Timpul* (recomandat de Geo Dumitrescu) şi la Institutul de Statistică.

1943

Este întâlnit la cenaclul lui E. Lovinescu, „Sburătorul”, unde citeşte *De capul ei* şi *Calul*. Îşi începe stagiul militar (-1945). Îi apare, în *Vremea războiului*, proza *Colina.* Se angajează ca secretar de redacţie la *Evenimentul zilei* (la recomandarea lui Ion Vinea).

1945-1947

Corector la *Timpul* (1946) şi la *România libera.* Publică prozele *Plecarea*, *Măritişul*, *Nepotul*, *Casa de-a doua oara*, *întâia moarte a lui Anton Tudose*, ale căror nuclee vor fi valorificate în *Moromeţii*. În 1946, pregăteşte volumul de povestiri *Întâlnirea din pământuri* pentru a participa la un concurs de debut organizat de Editura Cultura Naţională – câştigat însă de Cella Delavrancea.

1948

Apare volumul *Întâlnirea din pământuri* (Editura Cartea Românească, Bucureşti), receptat ca nesatisfacător din punct de vedere ideologic.

Antologia cuprinde nuvelele: *în ceată*, *Colina*, *Întâlnirea din pământuri*, *O adunare liniştită*, *Calul*, *La câmp*, *înainte de moarte*, *Dimineaţă de iarnă.* Secretar de presă la Ministerul

Informaţiilor; peste doar patru luni renunţă la slujbă.

1949

Este editată, în colecţia „Cartea Poporului”, nuvela *O adunare liniştită.* Descoperirea vocaţiei de scriitor a avut-o, va mărturisi mai târziu Marin Preda, „în ziua în care am scris *O adunare liniştită*”. Prozatorul încearcă să corecteze impresia de inadecvare ideologică suportată de primul volum, *Întâlnirea din pământuri*, prin nuvela *Ana Roşculeţ* (Editura pentru Literatură şi Artă, Bucureşti).

Membru al Uniunii Scriitorilor. Proiectează romanul *Moromeţii.*

1952

Publică în volum nuvela *Desfigurarea* (Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti); povestirea va fi distinsă, în acelaşi an, cu Premiul de Stat.

Redactor la *Viaţa românească*.

1954

Nuvela *Desfigurarea* este ecranizată.

Se căsătoreşte cu poeta Aurora Cornu.

1955

Apare romanul *Moromeţii*, vol. I (Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti), operă de maximă relevanţă în proza românească postbelică.

1956

Este publicată nuvela *Ferestre întunecate* (Editura Tineretului, Bucureşti).

1957

Romanul *Moromeţii* primeşte Premiul de Stat pentru Literatură, clasa 1.

Devine membru în Biroul Uniunii Scriitorilor.

1958

Divorţează de Aurora Cornu şi se căsătoreşte cu Eta Vexler (de care se va despărţi în 1966).

1959

Apare nuvela *Îndrăzneala* (Editura Tineretului, Bucureşti).

1962

Apare prima versiune a romanului *Risipitorii* (Editura pentru Literatură, Bucureşti). O a doua ediţie, „în întregime revăzută”, va fi publicată în 1965, iar o a treia ediţie, „revăzută şi definitivă”, în 1969).

1963

Se pronunţă, în cadrul Conferinţei Scriitorilor, pentru respectarea statutului scriitorului şi a misiunii lui, împotriva modelului oferit de autorul Mihai Beniuc.

Este publicată nuvela *Friguri* (Editura Tineretului, Bucureşti), inspirată de o călătorie în Vietnam.

Susţine o rubrică la *Scânteia Tineretului*, în cadrul căreia răspunde la întrebările cititorilor.

1964

Apare ediţia a VII-a, revăzută, a romanului *Morometii*, vol. I (Editura pentru Literatură, Bucureşti).

1965

Este ales deputat. Traduce romanul *Ciuma* de Albert Camus (în colaborare cu soţia sa, Eta Preda). Călătoreşte la Paris, unde îi cunoaşte pe Elvira Popescu şi Eugen Ionescu.

1967

Apare volumul al doilea al romanului *Morometii* (Editura pentru Literatură, Bucureşti). Vicepreşedinte al Uniunii Scriitorilor.

1968

Este publicat romanul *Intrusul* (Editura pentru Literatură, Bucureşti), distins în acelaşi an cu Premiul Uniunii Scriitorilor. Se căsătoreşte cu Elena Mitev.

Scrie piesa *Martin Bormann* (Editura pentru Literatură, Bucureşti), jucată la Teatrul Naţional din Bucureşti în stagiunea *1967-1968*.

1970

I se naşte primul fiu, Nicolae.

Director al Editurii Cartea Românească. Publică articolul de referinţă „Obsedantul deceniu”, în revista *Luceajarul* (seria condusă de Ştefan Bănulescu), unde întreţine rubrica „În fiecare săptămână Marin Preda răspunde la o întrebare”.

Traduce romanul *Demonii* de EM. Dostoievski (în colaborare cu Nicolae Gane).

1971

Se naşte al doilea fiu al scriitorului, Alexandru. Dezavuează „tezele din iulie”, decretând în faţa lui Nicolae Ceauşescu: „Dacă introduceţi realismul socialist, eu mă sinucid!” Apare volumul de eseuri *Imposibila întoarcere* (Editura Cartea Românească, Bucureşti).

1972

Publică romanul *Marele singuratic* (Editura Cartea Românească, Bucureşti), distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor.

Reales vicepreşedinte al Uniunii Scriitorilor. Elaborează şi prefaţează o antologie în două volume din literatura lui I.L. Caragiale.

La împlinirea a 50 de ani, este omagiat la Uniunea Scriitorilor.

1973

Se documentează la Biblioteca Academiei pentru un viitor roman, *Delirul.*

Apare volumul de *Convorbiri cu Marin Preda*, realizat de Florin Mugur (Editura Albatros, Bucureşti). Este publicată ediţia definitivă a volumului *Întâlnirea din pământuri* (Editura Eminescu, Bucureşti).

1974

Membru corespondent al Academiei RSR.

1975

Apare prima ediţie a romanului *Delirul* (Editura Cartea Românească, Bucureşti); în acelaşi an, va fi publicată o a doua ediţie, revizuită. Romanul are un mare succes la public, dar va fi puternic contestat în presa străină, în special în cea sovietică.

Publică şi ediţia definitivă a romanului *Moromeţii*, I-II (Editura Cartea Românească, Bucureşti). Într-un dialog cu Eugen Simion (*Gazeta literară*, nr. 3, 18 ianuarie, 1968; reprodus în Marin Preda, *Opere,* ediţie îngrijită de Victor Crăciun, prefaţă de Eugen Simion, Editura Academiei, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2003, vol. IV, pp. 954-955), chestionat asupra raportului adevăr – ficţiune în *Moromeţii,* Marin Preda răspundea:

Adevărate sunt sentimentele. Ficţiuni sunt împrejurările. […] În fond, abjecţia sau sublimul nu sunt suficiente prin ele însele ca să pună în mişcare imaginaţia şi inspiraţia unui scriitor. Scriind, totdeauna am admirat ceva, o creaţie preexistentă, care mi-a fermecat nu numai copilăria, ci şi maturitatea: eroul preferat, Moromete, care a existat în realitate, a fost tatăl meu. Acest sentiment a rămas stabil şi profund pentru toată viaţa, şi de aceea cruzimea, cât şi josnicia, omorurile şi spânzurările des întâlnite la Rebreanu şi la Sadoveanu, şi existente, de altfel, în viaţa ţăranilor, nu şi-au mai găsit loc în universul meu scăldat în lumina admiraţiei. În realitate, în amintire, îmi zac fapte de violenţă fără măsură şi chipuri întunecoase, infernale, dar până acum nu le-am găsit un sens. Poate că nici nu-l au?

1976

Este ecranizat romanul *Marele singuratic.*

1977

Reales vicepreşedinte al Uniunii Scriitorilor. Iese de sub tipar romanul memorialistic *Viaţa ca o prada* (Editura Albatros, Bucureşti), distins cu Premiul Uniunii Scriitorilor.

1978

Începe să scrie *Cel mai iubit dintre pământeni,* abandonând lucrul la *Delirul* într-un interviu din acelaşi an (realizat de Geo Şerban şi apărut în volumul *Timpul n-a mai avut răbdare,* 1981; reprodus în *Opere*, ed. cit., pp. 1177-1178),

Marin Preda îşi expunea „fascinaţia” pentru noul proiect:

Mă apropiu, am impresia, de sfârşitul unui roman pe care l-am început anul trecut: nu Delirul volumul doi, ci ceva din intenţia de a duce cititorul pe alt drum. Va fi un roman scris cu acel sentiment adesea întâlnit la scriitorii ajunşi la apogeul carierei lor, când îi copleşeşte ambiţia de a dezvălui întreaga lor experienţă. Pesemne, dintr-o nelinişte. Nu putem fi siguri dacă marile noastre proiecte aşezate şi gândite calm, în care ceea ce ai acumulat se exprimă pe spaţii bine organizate, se împlinesc în totalitate. Ar însemna să te crezi mereu ca la treizeci de ani, când ai tot timpul în faţă. Poate că nu mă înşel dacă afirm că este un roman în care vreau să spun totul […]

1980

Candidează pentru un loc în Marea Adunare Naţională. Apare ultimul roman al lui Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni* (Editura Cartea Românească, Bucureşti), excepţional primit de public şi de critică.

La 16 mai, Marin Preda se stinge din viaţă la Mogoşoaia. Este înmormântat la Cimitirul Bellu din Bucureşti.

La două decenii de la moartea scriitorului, academicianul Eugen Simion, dedicat şi pasionat exeget al operei lui Marin Preda, mărturisea:

M-am bucurat de prietenia lui Preda mulţi ani, dar mai puternică şi mai complexă a fost, cred, prietenia mea faţă de el. Am venit relativ târziu în cercul său de prieteni (ştiu precis când: în 1967, după apariţia volumului al doilea din Moromeţii) şi, de atunci, nu l-am părăsit până la moartea scriitorului (1980). Am avut şi am încă prieteni buni din viaţa literară, cu unii dintre ei am copilărit (Nichita Stănescu), cu alţii am debutat împreună şi, ca să zic o vorbă mare, am militat împreună pentru aceleaşi idei (Lucian Raicu,

Valeriu Cristea), în fine, pe Marin Sorescu l-am descoperit după debutul lui şi, tot aşa, am avut cu el până la sfârşit o relaţie puternică de prietenie şi iubire spirituală. Cu Fănuş Neagu vorbesc la telefon în fiecare dimineaţă, ne supărăm cam de două ori pe an, apoi ne împăcăm şi o luăm, bucuroşi, de la capăt… Pentru Marin Preda am nutrit şi nutresc încă, la peste douăzeci de ani de la moartea lui, un sentiment special în care intră, pe lângă afecţiune, stimă, iubire intelectuală, o puternică pasiune comună. Pe Preda l-am înţeles mai mult decât pe alţii, în Preda am avut cea mai mare încredere, în primul rând ca scriitor: am avut de la început impresia că el îşi asumă, în vremuri grele, nu sarcina lumii – cum zic filosofii existenţialişti –, ci sarcina umanului şi, totodată, sarcina literaturii române. Semnase şi el, ca şi Thomas Mann, un contract cu umanul şi ţin să spun că şi-a achitat nota de plată. Chiar dacă n-a avut parte de o viaţă prea lungă… întâlnirea cu el a fost pentru mine un mare noroc Pentru mine, ca individ, şi pentru opera mea critică… Am scris la moartea scriitorului că merită să fii critic literar într-o literatură în care există Marin Preda… Cred şi azi acelaşi lucru.

Cuprins

PARTEA ÎNTÂIA
- I
- II
- III
- IV
- V
- VI
- VII
- VIII
- IX
- X
- XI
- XII
- XIII
- XIV
- XV
- XVI
- XVII
- XVIII
- XIX
- XX
- XXI
- XXII
- XXIII
- XXIV
- XXV
- XXVI
- XXVII
- XXVIII
- XXIX

PARTEA A DOUA
- I
- II
- III
- IV
- V

VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
XVI
XVII
XVIII
PARTEA A TREIA
I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
XVI
XVII
XVIII
XIX
XX
XXI
XXII
XXIII
XXIV
XXV
XXVI

XXVII
XXVIII
Prefaţă
CRONOLOGIE

Table of Contents

PARTEA ÎNTÂIA 5
I 5
II 8
III 13
IV 17
V 26
VI 32
VII 35
VIII 44
IX 51
X 56
XI 64
XII 68
XIII 78
XIV 83
XV 90
XVI 94
XVII 98
XVIII 105
XIX 110
XX 120
XXI 128
XXII 135
XXIII 141
XXIV 148
XXV 154
XXVI 160
XXVII 166
XXVIII 170
XXIX 177
PARTEA A DOUA 182

I 182
II 189
III 195
IV 203
V 209
VI 214
VII 219
VIII 223
IX 228
X 234
XI 244
XII 250
XIII 253
XIV 259
XV 266
XVI 269
XVII 276
XVIII 284
PARTEA A TREIA 291
I 291
II 296
III 299
IV 309
V 313
VI 318
VII 322
VIII 334
IX 340
X 346
XI 357
XII 364
XIII 368
XIV 377
XV 381

XVI 388
XVII 396
XVIII 402
XIX 410
XX 416
XXI 422
XXII 428
XXIII 433
XXIV 438
XXV 442
XXVI 447
XXVII 456
XXVIII 462
Prefaţă 465
CRONOLOGIE 481